David C. Korten

CORPORATIILE CONDUC LUMEA

RAPORT ASUPRA MARII FINANTE INTERNATIONALE: F.M.I., BANCA MONDIALA, B.E.R.D., PHARE, G7.

Pericolele globalizării: *Suprimarea statelor naționale suverane.*

Ei nu mai folosesc gloanțe și frânghii ci Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional
(Jesse Jackson)

"Este limpede că agonia comunismului a dat naștere unei noi ere. Lăsând statelor o singură opțiune: ECONOMIA DE PIAȚĂ, la aproape 150 de ani de la *Manifestul Comunist*, burghezia câștigă din nou".

-Banii, tehnologia și piețele lumii sunt controlate și administrate de corporații mondiale uriașe.

-Cultura de consum aruncă oamenii într-o goană frenetică după bunuri materiale efemere.

-Corporațiile sunt libere să acționeze urmărind numai profitul, disprețuind omul.

-Nu mai există loialitate față de țara natală.

Ei nu mai folosesc gloanțe și frânghii ci Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional
(Jesse Jackson)

ISBN 973-9241-36-0

David C. Korten

Corporațiile Conduc Lumea

Traducere din limba engleză:
Ligia Caranfil

ANTET

© *When Corporations Rule the World.* Copublished 1995 in the United States of America by Kumarian Press, Inc., and Berrett-Koehler Publishers, Inc.
Published by arrangement with Linda Michaels Limited, International Literary Agents and the Ann-Christine Danielsson Agency
Copyright © 1995 PCDForum. All right reserved.
© Editura ANTET, pentru versiunea în limba română

Redactor: Nicolae Năstase
Coperta: Ion Năstase
Tehnoredactare computerizată: Gabriela Burlacu
Corectura: Edvina Sur

ISBN: 973-9241-36-0

Tiparul executat sub cda nr. 369/1997,
la Imprimeria de Vest R.A., Oradea,
str. Mareşal Ion Antonescu nr. 105.
România

Celor doi extraordinari profesori,
domnii Robert North și Willis Harman
care m-au învățat să pun sub semnul întrebării înțelepciunea convențională
și mi-au deschis ochii către posibilitățile care mi-au schimbat viața.
Și
Partenerei mele de viață, dr. Frances F. Korten care
împărtășește această călătorie incredibilă
pe un drum mai puțin umblat.

Cuprins

Mulțumiri.....6
Prolog: O Călătorie Personală.....9

I Colonişti într-o navă spațială.....25
1. De la speranță la criză.....25
2. Sfârșitul frontierei deschise.....33
3. Iluzia creșterii economice.....46

II Concurența pentru suveranitate.....63
4. Dezvoltarea puterii corporatiste în America.....63
5. Asaltul libertariștilor corporatiști.....82
6. Declinul pluralismului democratic.....105
7. Iluziile locuitorilor norilor.....123

III Colonialismul corporatist.....141
8. Visând la imperii mondiale.....141
9. Construind consensul elitelor.....154
10. Cumpărând democrație.....164
11. Comercializând Lumea.....174
12. Ajustându-i pe săraci.....187
13. Garantarea drepturilor corporațiilor.....203

IV Un sistem financiar tâlhăresc.....214
14. Jocul finanțelor.....214
15. Finanța prădătoare.....225
16. Canibalismul corporatist.....238
17. Concurența controlată.....249

V Nici un loc pentru oameni.....264
18. Cursa spre abis.....264
19. Sfârșitul ineficienței.....275
20. Oameni fără loc.....286

VI Recuperându-ne puterea 297
21. Revoluția Ecologică 297
22. Bunul trai 316
23. O societate civilă trezită la realitate 335
24. Programul schimbării 335

Epilog: O opțiune pentru viață 374
Anexă: Declarația Popoarelor cu privire la Pământ: Un program de acțiune participativă pentru viitor 379
Despre autor 384
Note 386

Mulțumiri

Această carte este rezultatul unei colaborări internaționale în care au fost implicați mulți colegi minunați. Le sunt îndatorat mai cu seamă lui Tony Quizon, Sunimal Fernando, Bishan Singh, Chandra de Fonseca, Felix Sugitharaj și Sixto Roxas, împreună cu care am petrecut zece zile de recluziune în localitatea filipineză Baguio, în noiembrie 1992. Această carte e în mare măsură o dezvoltare a raportului colectiv pe care l-am elaborat ca urmare a ședерii noastre acolo.

Krishna Sondhi și Ian Mayo-Smith de la Kumarian Press, editura care a publicat multe dintre cărțile mele anterioare, m-au îndemnat insistent să-mi asum realizarea acestui proiect și mi-au acordat un sprijin extraordinar pentru a-l concretiza.

Ei l-au delegat pe Henry Berry în calitate de consilier editorial și comercial pentru a mă ajuta să trec de la un discurs care se adresează unui public specializat în probleme de dezvoltare, la unul menit unui public de profesie mai larg. Ei au conceput de asemenea un parteneriat unic de coeditare cu Berrett-Koehler Publishers, acest proiect bucurându-se și de contribuțiile creatoare ale lui Steve Piersanti și ale colegilor săi.

Soția mea, Frances Korten, a conturat argumentele esențiale ale cărții în timpul multor ore de conversație, desfășurate în jurul mesei de prânz. Cu multă dragoste, devotament și cu un sever ochi critic, a citit și redactat de mai multe ori fiecare capitol. Un consiliu redacțional consultativ alcătuit din Anwar Fazal, Robert Gilman, Willis Harman, Stanley Katz și Donella Meadows a oferit idei, elan și sfaturi pe toată durata elaborării lucrării. Michelle Beresten și Claudia Radel au făcut muncă voluntară de cercetare și au ajutat la redactarea cărții.

Pe lângă aceasta, Nancy Alexander, Robin Broad, John Cavanagh, Walter Coddington, Sandy Cohen, Herman Daly, Richard Douthwaite, Neva Goodwin, Jonathan Greenberg, Ross Jackson, Elizabeth Kramer, Mark Leach, Jerry Mander și Marilyn

Mehlmann au avut diverse contribuții și reacții critice. Alți colegi, care au contribuit în mod deosebit la elaborarea ideilor fundamentale și a analizelor cuprinse în această carte, sunt: Fatma Alloo, Gar Alperovitz, Roy Anderson, Winifred Armstrong, Patricia Bauman, Walden Bello, David Bonbright, Jeremy Brecher, Beth Burrows, Ruth Caplan, Robert Cassani, Mary Clark, Clifford Cobb, Harriet Crosby, Joëlle Danant, Joe Dominguez, Duane Elgin, Bill Ellis, Linda Elswick, Gustavo Esteva, Joyce Gillilan-Goldberg, Edward Goldsmith, Alisa Gravitz, Nathan Gray, Leanne Grossman, Richard Grossman, Ted Halstead, Wendy Harcourt, Paul Hawken, Judy Henderson, Noeleen Heyzer, Janet Hunt, Tom Keehn, Danny Kennedy, Martin Khor, Andy Kimbrell, Alicia Korten, Smitu Kothari, Sigmund Kvaloy, Kathy Lawrence, Michael Lerner, Tina Liamzon, Peter Mann, Atherton Martin, Michael McCoy, Luis Lopezllera Méndez, Victor Menotti, John Mohawk, Ward Morehouse, David Morris, Shierry Nicholsen, Helena Norberg-Hodge, Michael Northrup, Sharlye Patton, David Perrin, George Porter, William Rees, David Richards, Mark Ritchie, Neil Ritchie, James Robertson, Vicki Robin, Atila Roque, Isagani Serrano, Vandana Shiva, Michael Shuman, Greg Thompson, Sally Timpson, Edgardo Valenzuela, Steve Viederman, Paul Wachtel, Lori Wallach și Paul Wangoola. Extraordinarele creații muzicale ale lui Jeff Clarkson (prieten și coleg, compozitor, interpret la sintetizator și militant ecologist neozeelandez), mi-au creat o stare de spirit meditativă și relaxată în timpul lungilor perioade de elaborare.

Cartea face parte dintr-un proiect al organizației neguvernamentale People-Centerred Development Forum (Forumul Dezvoltării Centrale pe Oameni), – Forumul PCD. Fundația Jenifer Altman a asigurat Forumului un ajutor financiar special pentru acest proiect. Forumul a mai primit un ajutor suplimentar pentru proiectele sale, printre care și acesta, de la Batir Foundation (Fundația Batir), Bauman Family Foundation (Fundația Familiei Bauman), Deep Ecology Foundation, New Road Map Foundation, Charles Stewart Mott Foundation, Fondul Discreționar al Directorilor din cadrul Jessie Smith Noyes Foundation, Rockefeller Foundation (Fundația Rockefeller), Rockwood Fund (Fondul Rockwood), Sierra Club și Uniterra Foundation (Fundația Unitera). Printre colaboratorii individuali îi mai amintesc și pe Andrès Carothers, Harriett Crosby, Margaret Korten, Maryanne Mott, Edgardo Valenzuela.

Forumul PCD este o organizație pur voluntară, care nu plătește salarii. Nu am fost plătit din nici o sursă pentru scrierea acestei cărți, și toate încasările provenite din vânzarea ei vor intra în contul Forumului. Informații suplimentare în legătură cu Forumul PCD sunt disponibile la oricare dintre următoarele două adrese de Internet:

URL: gopher//wn.apc.org/sangonet/PCDF
(*SangoNet South Africa*)

HTTP://iisd1.iisd.ca/devideas
(*International Institute for Sustainable Development Canada*)
(*Institutul pentru Dezvoltare Viabilă din Canada*)

Opiniile exprimate în această carte îmi aparțin în totalitate și nu reprezintă neapărat pe cele ale Forumului și ale colaboratorilor săi. Îmi exprim cea mai profundă apreciere față de toți cei care m-au ajutat să realizez această carte.

Prolog:

O Călătorie Personală

Cred că există motive întemeiate pentru a sugera că Era modernă s-a încheiat. Astăzi, multe lucruri arată că străbatem o perioadă de tranziție, când, se pare că ceva este pe cale de dispariție și altceva se află în durerile facerii. Este ca și cum un lucru s-ar destrăma, s-ar descompune și s-ar epuiza, în vreme ce un altul încă nedefinit, s-ar ridica din ruine.

Václav Havel, președintele Republicii Cehe[1]

Călătoria mea personală din ultimii ani m-a pus în contact cu oameni de condiții extrem de variate, în țări atât de diferite ca Filipine, Ungaria, Noua Zeelandă, Bangladesh, Brazilia, Africa de Sud, Thailanda și SUA. Oriunde mă duc, întâlnesc printre oamenii obișnuiți un sentiment aproape universal că instituțiile pe care se bazează îi dezamăgesc. Mulți dintre ei își manifestă din ce în ce mai multe temeri în legătură cu un viitor care pare să le ofere perspective tot mai sumbre lor și copiilor lor. În SUA și aiurea, această teamă creează o stare crescândă de frustrare și alienare politică, stare de spirit care în prezent se exprimă prin numărul tot mai mic al prezenței la vot, o revoltă a contribuabililor și respingerea funcționarilor de stat. Totuși, problemele reale sunt mult mai profunde decât o simplă respingere a unei birocrații guvernamentale numeroase.

Deși politicienii și presa mizează pe frustrările publicului în legătură cu eșecul guvernelor, ei manifestă foarte puțină înțelegere față de cauzele fundamentale ale sărăciei crescânde și șomajului, inegalității, criminalității, destrămării familiilor și deteriorării mediului înconjurător, cauze ce îi determină pe atât de mulți oameni să întrevadă un viitor sumbru. Liderii noștri par să nu fie în stare să depășească faza în care își acuză oponenții politici și promovează aceleași vechi soluții inutile cum sunt, accelerarea creșterii economice prin liberalizare, reducerea impozitelor, înlăturarea barierelor comerciale, acordarea mai multor stimulente și subvenții pentru industrie, obligarea beneficiarilor de alocații sociale

să muncească, angajarea mai multor polițiști și construirea mai multor închisori.

Adesea, tocmai oamenii care trăiesc vieți obișnuite, la mare distanță de coridoarele puterii, sunt cei care au cea mai clară percepție asupra a ceea ce se întâmplă în realitate. Totuși, ei ezită să vorbească deschis despre ceea ce cred în sinea lor că e adevărat. Este prea înspăimântător și diferă prea flagrant de ceea ce declară cei cu autoritate și cu acces la mass-media. Intuițiile lor reprimate îi pot face să se simtă izolați și neajutorați. Întrebările îi sâcâie: oare sunt lucrurile cu adevărat atât de rele pe cât mi se par mie? De ce ceilalți par să nu le observe? Sunt eu tâmpit? Sunt oare dezinformat în mod intenționat? Oare aș putea face ceva? Ce se poate face?

M-am luptat timp de mai mulți ani cu aceleași întrebări, mai întâi cuprins de același sentiment de izolare, dar apoi cu conștiința tot mai clară a faptului că există milioane de alți oameni care intuiesc aceleași probleme. Chiar și așa, de fiecare dată când mă pregătesc să mă adresez unui nou grup, mă încearcă inevitabil teama că ceea ce am de spus va fi respins de la început într-o lume angajată pe calea creșterii economice, a marilor afaceri și a finanțării deficitelor. Totuși, reacția obișnuită e un potop de confirmări din partea unor oameni care își exprimă ușurarea și plăcerea neobișnuitei experiențe de a-și auzi propriile lor trăiri afirmate într-o dezbatere publică. A aduce în discuție crudul adevăr e un prim pas spre acțiune. În vreme ce teama de necunoscut ne poate imobiliza, adevărul ne dă putere să acționăm.

Originile cercetării

Fiecare carte pe care o scriu este pentru mine un nou pas într-o continuă călătorie intelectuală, o șansă de a mă angaja într-un dialog cu mulți cititori asupra unor probleme care îmi sunt foarte dragi. La începutul călătoriei de față, v-ar putea fi util să cunoașteți câteva din experiențele care m-au condus la părerile pe care le am acum și pe care vi le împărtășesc în următoarele pagini. Povestea acestor experiențe oferă, de asemenea, o vedere de ansamblu a argumentelor centrale ale lucrării de față.

M-am născut în 1937, într-o familie conservatoare, de rasă albă, din rândul păturilor înstărite ale clasei mijlocii, și am crescut în Longview, statul Washington, un mic orășel profilat pe industria de cherestea, cu aproximativ 25 de mii de locuitori. Presupunând că

într-o zi voi conduce magazinul de muzică și aparatură muzicală al familiei, nu am nutrit nici un interes deosebit față de afacerile externe și nici nu m-am gândit să mă aventurez dincolo de granițele Statelor Unite. În calitatea mea de student al Facultății de psihologie a Universității Stanford, m-am concentrat asupra testării aptitudinilor muzicale și utilizării psihologiei pentru a influența comportamentul cumpărătorilor. Apoi, în 1959, în timpul ultimului meu an de studii s-a întâmplat un lucru curios.

Din motive pe care nu mi le mai amintesc acum, am urmat un curs despre revoluțiile moderne, predat de Robert North, un profesor de științe politice. Am rămas uluit. Sărăcia alimenta revoluțiile din întreaga lume (ceea ce reprezenta o amenințare asupra modului de viață american pe care îl iubeam atât de mult). Acest curs, una dintre acele rare experiențe didactice care-ți schimbă viața, m-a făcut să iau o hotărâre. Îmi voi dedica viața contracarării acelei amenințări, împărtășind cunoștințele legate de managementul modern al comerțului și întreprinderilor, celor care nu beneficiaseră încă de ele.

M-am pregătit cu un masterat în Managementul Afacerilor (MBA) și un doctorat în teoria organizațională la Stanford Business School. Trei ani mi-am făcut ucenicia în Etiopia, înființând o școală comercială, ajutat de tânăra mea soție, Frances. Mi-am satisfăcut serviciul militar obligatoriu în timpul războiului din Vietnam cu gradul de căpitan în Forțele Aeriene ale Statelor Unite, făcând parte din personalul de la Special Air Warfare School, și al Biroului Ministerului Aviației și al Ministerului Apărării. Apoi m-am înscris pentru ceea ce s-a dovedit a fi un stagiu de cinci ani și jumătate la Graduate School of Business din cadrul Universității Harvard.

Timp de trei din cei cinci ani petrecuți la Harvard Business School am îndeplinit funcția de consilier Harvard, în cadrul Central American Management Institute* – INCAE – cu sediul în Nicaragua. O școala postuniversitară de comerț, pe placul familiilor oamenilor de afaceri prosperi din țările central-americane și andine. După ce m-am întors la Boston, am mai predat doi ani la Business School și apoi m-am mutat la Harvard Institute for International Development și la Harvard School of Public Health. La începutul lui 1978, Fran și eu ne-am angajat la Ford Foundation (Fundația Ford) din Filipine și am rămas în Asia de Sud-Est încă paisprezece

* Institutul de Management al Americii Centrale (n.t.).

ani. În vreme ce Fran a rămas la Ford, eu m-am transferat la U.S Agency for International Development* (USAID), programul oficial de ajutor pentru străinătate al guvernului Statelor Unite, unde timp de opt ani am fost consilier principal în managementul dezvoltării.

Vă împărtășesc aceste amănunte pentru a arăta cât de adânci sunt rădăcinile mele conservatoare. Totuși, cea mai interesantă parte a biografiei mele este momentul în care am ajuns la concluzia că practicile tradiționale de dezvoltare, îmbrățișate de majoritatea conservatorilor și chiar de liberali, constituie cauza majoră a crizei umane de proporții mondiale, accelerate și potențial fatale, și nicidecum soluția ei.

Primul pas pe calea trezirii mele s-a produs o dată cu absolvirea cursului de revoluții moderne, care mi-a deschis ochii asupra faptului că avantajele dezvoltării de care beneficiam nu erau împărtășite de toată lumea. În 1961, o vară petrecută în Indonezia mi-a revelat realitățile subdezvoltării și lupta eroică, spiritualitatea și generozitatea oamenilor care trăiesc într-o sărăcie lucie. A fost un aspect al experienței umane cu care avusesem prea puțin contact.

Pe vremea când lucram la INCAE, în prima parte a anilor '70, am scris mai multe studii de caz în domeniul managementului**, în stilul de la Harvard Business School, pentru un curs pe care îl predam în legătură cu managementul dezvoltării. Ele se bazau pe experiențele latino-americane și multe dintre ele implicau eforturile guvernelor, companiilor și agențiilor voluntare pentru a îmbunătăți condițiile de viață ale săracilor din mediul urban și rural. Multe dintre acele cazuri aveau un mesaj tulburător: „dezvoltarea" impusă din exterior submina grav relațiile umane și viața comunitară, cauzând greutăți mari chiar și oamenilor care, chipurile, ar urma să culeagă roadele ei. Prin contrast, atunci când oamenii își găseau libertatea și încrederea de sine să se dezvolte liber, ei demonstrau un enorm potențial de a crea o lume mai bună. M-a fascinat provocarea pe care o reprezenta transformarea programelor

---

* Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (n.t.).

** Management = „1. Activitatea și arta de a conduce. 2. Ansamblul activităților de organizare, de conducere și de gestiune a întreprinderilor. 3. Știința și tehnica organizării și conducerii unei întreprinderi." (DEX – ACADEMIA ROMÂNĂ. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 595, col. II.)

de dezvoltare, pentru a sprijini acest fel de procese de bază, autodeterminate, la scara comunităților rurale. În timpul anilor petrecuți la INCAE și Harvard, Fran și cu mine ne-am implicat, de asemenea, în eforturile de ameliorare a managementului programelor de planificare familială. Aceasta ne-a dat posibilitatea să cunoaștem multe inițiative locale, inclusiv pe cele ale oamenilor săraci, care încercau să obțină controlul asupra vieților lor pe o bază de resurse tot mai redusă.

Când Fran și cu mine am părăsit Harvard-ul pentru a ne alătura personalului Fundației Ford din Manila, Fran a preluat un portofoliu de burse care cuprindea o bursă mică, acordată Administrației naționale filipineze a sistemelor de irigație (NIA), în intenția de a consolida capacitatea acestei instituții de a sprijini sistemele de irigații mici aflate în proprietatea fermierilor și mânuite de către ei. Acest lucru a dus la o colaborare pe termen lung între NIA și Fundația Ford, cea din urmă transformând în final NIA dintr-o organizație specializată în inginerie și construcții, care dicta fermierilor, într-una care lucra în cooperare cu organizațiile acestora și încuraja un grad substanțial de autoconducere locală.

Am putut vedea la lucru energiile puternice pe care oamenii și comunitățile lor le pot mobiliza în propriul sprijin, atunci când inițiativele de dezvoltare sunt cu adevărat centrate pe oameni. Am putut fi martori la modul în care de obicei proiectele de dezvoltare cu fonduri din străinătate, chiar și cele menite să le vină în întâmpinare, copleșesc asemenea eforturi. Totuși, am văzut și cum fondurile venite din străinătate pot fi utilizate la debirocratizarea agențiilor publice mari și pot întări controlul localnicilor asupra resurselor teritoriilor lor. USAID m-a invitat să o ajut să aplice lecțiile învățate din această experiență la programele sale din Asia. M-am dedicat acestei sarcini timp de opt ani, numai pentru a ajunge la concluzia că USAID este prea mare și prea birocratică pentru a cataliza eficient efortul de debirocratizare al altor agenții de dezvoltare.

Aceste experiențe m-au lăsat cu convingerea profundă că adevărata dezvoltare nu poate fi cumpărată cu bani proveniți din ajutoarele străine. Dezvoltarea depinde de capacitatea oamenilor de a controla și folosi eficient resursele reale existente în localitățile lor, cum ar fi pământul, apa, forța de muncă, tehnologia, ingeniozitatea și motivația umană, pentru a-și satisface nevoile. Totuși, cea mai mare parte a intervențiilor din domeniul dezvoltării

transferă controlul resurselor locale în mâinile unor instituții tot mai mari și mai centralizate, fără vreo răspundere față de localnici și indiferente la nevoile lor. Cu cât este mai mare suma de bani care circulă prin aceste instituții centrale, cu atât mai dependenți devin oamenii, cu atât au mai puțin control asupra vieților și resurselor lor, și cu atât mai repede se adâncește prăpastia dintre cei care dețin puterea centrală și cei care se luptă să-și câștige existența în cadrul comunităților locale.

Am ajuns să văd diferența dintre lucrurile care sporesc creșterea economică și cele care au drept rezultat o viață mai bună pentru oameni. Din această diferență s-a ivit o întrebare fundamentală: cum ar arăta oare dezvoltarea, dacă în loc să fie centrată pe sporirea creșterii economice, în care oamenii sunt tratați numai ca instrumente de realizare a acesteia, ar fi centrată pe oameni, ei constituind atât scopul cât și instrumentul fundamental? În 1984, am publicat antologia *People-Centered Development*, publicată de Kumarian Press. În 1986 am redactat o altă antologie publicată tot la Kumarian, intitulată *Community Management*, care se concentra asupra importanței transferului controlului resurselor în mâinile oamenilor.

Cu cât am văzut mai mult felul în care presupușii beneficiari ai dezvoltării se străduiau să-și păstreze demnitatea și calitatea vieților lor în fața atacului sistematic al agențiilor și proiectelor de dezvoltare care le colonizau resursele, cu atât mai mult m-am înstrăinat de curentul dominant de gândire în materie de dezvoltare. În 1988, am părăsit USAID, dar am rămas în Asia de Sud-Est.

Deziluzionat de agențiile oficiale de dezvoltare, m-am retras în lumea organizațiilor neguvernamentale (ONG-uri) și m-am aflat curând printre colegi din ONG-uri care puneau întrebări fundamentale despre natura și procesele dezvoltării. Am devenit un antologator și scrib al intuițiilor colective care se desprindeau dintr-un dialog din ce în ce mai dinamic, desfășurat în comunitatea ONG-urilor. A fost o perioadă de învățare personală intensă, care m-a condus la scrierea următoarei mele cărți, intitulată: *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda*, publicată de Kumarian Press în 1990. Această carte se concentra asupra întreitei crize umane a sărăciei crescânde, deteriorării mediului înconjurător și dezintegrării sociale și identifica rădăcinile crizei în modelele care făceau din creșterea economică țelul dezvoltării, tratând oamenii ca simple instrumente. Ajungeam la concluzia că

întrucât instituțiile dominante ale societății moderne sunt creațiile unei viziuni asupra dezvoltării, centrată pe creșterea economică, conducerea luptei pentru schimbare trebuie să revină în mod necesar acțiunii voluntare a cetățenilor.

Îmbrățișând acest argument pentru a-mi reface propriile angajamente, m-am alăturat mai multor colegi pentru a fonda People-Centered Development Forum (Forumul Dezvoltării Centrate pe Oameni, n.t.) – Forumul PCD –, o rețea cetățenească mondială, angajată în articularea viziunii centrate pe oameni asupra viitorului și redefinirea practicilor de dezvoltare în lumina noii viziuni. Forumul PCD a acordat o atenție deosebită examinării rolului jucat de structurile și instituțiile naționale și mondiale în privarea oamenilor și a comunităților locale de puterea de a-și satisface propriile nevoi pe căi responsabile și viabile. Aceasta explică ceea ce unii oameni pot considera un paradox: deși vorbesc despre nevoia de a întări puterea locală, o mare parte din atenția mea se concentrează asupra transformării instituțiilor mondiale. Fac parte dintre cei care urmăresc să transforme mondialul pentru a pune în drepturile sale localul.

În noiembrie 1992, m-am dus la Baguio, o stațiune filipineză montană pentru a mă întâlni cu liderii câtorva ONG-uri asiatice. Ne-am angajat într-o meditație de zece zile asupra experienței asiatice în materie de dezvoltare și implicațiile sale pentru strategiile ONG-urilor. Eram îngrijorați în legătură cu faptul că succesul economic al Asiei este periculos de superficial. În spatele unor economii dinamice, competitive, se ascunde o realitate mai adâncă de sărăcire și deteriorare tot mai răspândită a fundamentelor ecologice și sociale ale regiunii. Discuțiile noastre s-au concentrat asupra necesității elaborării unei teorii care ar explica fenomenul și ar oferi o orientare în combaterea cauzelor mai adânci ale crizei. Fără o teorie, ne aflam în situația unui pilot fără compas. În toiul unei nopți, într-un mic restaurant chinezesc, discuțiile noastre au început să se concentreze în jurul a două adevăruri fundamentale. În primul rând, nu de o teorie alternativă a dezvoltării aveam nevoie drept călăuză. Mai degrabă, aveam nevoie de o teorie a societăților viabile, care s-ar putea aplica în aceeași măsură, atât statelor din Nord, cât și celor din Sud. În al doilea rând, teoria trebuia să depășească formulările sterile ale economiei, ca să explice de ce societățile umane s-au îndepărtat atât de mult de procesele naturale.

Pe măsură ce ne-am continuat discuția în următoarele câteva zile, bucățile mozaicului au început să se lege. Viziunea științifică occidentală a unui univers mecanic a creat o înstrăinare filosofică sau conceptuală de inerenta noastră natură spirituală. Faptul a fost reafirmat în viața noastră cotidiană de alinierea crescândă a instituțiilor noastre la valorile monetare ale pieții. Cu cât mai dominanți au devenit banii în viața noastră, cu atât a fost mai puțin loc pentru simțul datoriilor spirituale care este temelia societății și al unui raport echilibrat cu natura. Căutarea împlinirii spirituale a fost înlocuită tot mai mult de o obsesie devoratoare și tot mai autodistructivă a banului, o creație umană folositoare, dar total lipsită de substanță și fără valoare.

Părea evident din analiza noastră că pentru a restabili o relație viabilă cu natura, trebuia să ne eliberăm de iluziile lumii banilor, să redescoperim înțelesul spiritualității în viețile noastre și să ne întemeiem instituțiile economice în plan local și comunitar, astfel încât să fie, pe de-a-ntregul legate de oameni și de viață. Prin urmare am ajuns la concluzia că sarcina dezvoltării centrate pe oameni în cel mai deplin sens al ei trebuie să fie crearea unor societăți centrate pe viață, în care economia să nu fie decât unul dintre instrumentele bunului trai, nu scopul existenței umane. Pentru că liderii noștri sunt prinși în capcana miturilor și sistemelor de gratificații ale instituțiilor pe care le conduc, decizia în acest proces creator de recreere instituțională și valorică trebuie să aparțină societății civile.

Din multe puncte de vedere, nu a fost o intuiție genială. Ceea ce realizasem era puțin mai mult decât a redescoperi înțelepciunea antică, potrivit căreia, există o tensiune adâncă între natura noastră spirituală și viața noastră economică și că funcționalitatea socială și spirituală sănătoasă depinde de menținerea celor doi factori într-un echilibru și o perspectivă corespunzătoare. Nu a fost nimic nou nici în faptul că am recunoscut importanța societății civile, care a fost totdeauna fundamentul guvernării democratice. Totuși simțeam că ne aprofundasem propriile intuiții în relevarea practică a acestor idei, privind criza care periclitează societățile contemporane. Am consacrat restul timpului petrecut la Baguio, materializării intuițiilor noastre, într-o lucrare intitulată, *Economic Ecology & Spirituality: Toward a Theory and Practice of Sustainability.*[2]

Întoarcerea acasă

În vara lui 1992, cu puțin timp înainte de recluziunea de la Baguio, Fran și cu mine am părăsit Asia de Sud-Est, pentru a ne reîntoarce acasă. Ne anunțasem decizia prietenilor și colegilor în scrisoarea noastră de Crăciun, însoțind-o cu următoarea explicație:

Am fost atrași spre aceste regiuni îndepărtate în primă parte a anilor '60, având convingerea că aici era locusul problemelor legate de dezvoltare, cărora hotărâsem să ne dedicăm carierele încă de pe când eram tineri studenți. Ne-am început cariera stimulați de misiunea de a ajuta la împărtășirea experienței succesului american cu întreaga lume, astfel încât «ei» să poată deveni ca «noi».

Dezvoltarea, așa cum o înțelegeam acum treizeci de ani și așa cum este până astăzi susținută cu vigoare de Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional (FMI), de administrația Bush și de majoritatea instituțiilor puternice pe plan economic din lume, nu funcționează pentru majoritatea umanității. Cauzele problemei nu se găsesc printre săracii lumii «subdezvoltate», ci în țările care stabilesc standardele mondiale ale extravaganței risipitoare și domină politicile globale care îndreaptă lumea noastră spre autodistrugere socială și ecologică.

Acum, fiind cu treizeci de ani mai bătrâni, și, sperăm, ceva mai înțelepți, Fran și cu mine am ajuns să ne dăm seama de gradul în care «succesul» american este una din problemele cheie ale lumii. Într-adevăr, suprema demonstrație a acestei teze se găsește în America însăși.

De pe poziția noastră avantajoasă din Asia, am urmărit cu groază cum aceleași politici pe care SUA le-a susținut pentru restul lumii, au creat o Lume a Treia în interiorul propriilor granițe, așa cum se poate vedea în prăpastia tot mai adâncă dintre bogați și săraci, dependența de datoriile externe, deteriorarea sistemelor de învățământ, o rată a mortalității infantile în creștere, dependența economică de exportul materiilor prime (inclusiv a ultimelor păduri seculare, care i-au mai rămas), aruncarea la întâmplare a reziduurilor toxice și destrămarea familiilor și comunităților.

În timpul cât am fost departe de casă, puternicii zilei și-au consolidat stăpânirea bogăției naționale și s-au autoabsolvit de responsabilitatea pe care o aveau față de vecinii lor mai puțin norocoși. Puterea sindicatelor a slăbit pe măsură ce muncitorii americani, disperați să-și păstreze locurile de muncă, au fost forțați să intre în competiție cu șomerii și mai disperați din Mexic, Bangladesh și

alte țări ale Lumii a Treia, din cauza unor reduceri salariale practicate de corporațiile care poartă încă nume americane, dar nu-și respectă nici o datorie față de țară.

Credem că pregătirea noastră a fost rezultatul de bază al anilor petrecuți în străinătate și că e timpul să ne întoarcem acasă ca să ne asumăm îndatoririle, pentru a înfrunta problema la sursa sa geografică. New York-ul, un centru important al puterii economice, întrunind toate aspectele unui oraș contemporan al Lumii a Treia, printre care armatele hoinare de oameni fără locuință, peste care se suprapun stilurile de viață extragavante ale celor bogați și celebri, un guvern incapacitat și o violență care nu alege, ni s-ar părea o alegere potrivită. Așa că ne mutăm în gura lupului, aducând cu noi perspectivele câștigate în cei treizeci de ani de experiență privind cauzele acestor situații.

Pornisem să rezolvăm pentru alții problemele pe care le percepeam ca fiind din vina lor, pentru a-i face să fie asemenea nouă. Acum ne întorceam acasă pentru a ne ajuta compatrioții să înțeleagă mai bine căile prin care am făcut lumea, inclusiv pe a noastră, să alunece pe o pantă autodistructivă. Numai atunci când suntem pregătiți să ne asumăm responsabilitatea de a ne schimba pe noi înșine, vor fi alții în stare să-și recupereze pe deplin spațiul social și mediul înconjurător pe care ni le-am însușit de la ei și să-și recapete capacitatea de a-și satisface propriile nevoi, în cadrul unei lumi democratice și viabile de parteneriate, de colaborare.

Dezvăluire

Deoarece problemele discutate în aceste pagini nu pot fi separate de întrebările fundamentale, referitoare la valori, cred că este potrivit să dezvălui valorile subiacente pe care le aduc în acest schimb de idei. Cu privire la valorile politice, rămân un conservator tradiționalist în sensul în care păstrez o profundă neîncredere față de instituțiile mari și concentrările lor de putere iresponsabile. Continui de asemenea să cred în importanța pieței și a proprietății private. Totuși, spre deosebire de mulți conservatori contemporani, nu manifest o dragoste mai mare față de marile firme decât cea pe care o am față de un aparat guvernamental numeros. Și nici nu cred că posesiunea unei averi ar trebui să aducă cu sine privilegii politice deosebite.

Împărtășesc compasiunea liberalilor față de cei lipsiți de

drepturi, angajamentul pentru egalitate și îngrijorarea pentru starea mediului înconjurător și cred că există roluri esențiale pentru guvern și limite pentru drepturile proprietății private. Consider totuși, că un aparat guvernamental numeros poate fi la fel de iresponsabil și de pasibil de distrugerea valorilor societății ca și marile companii. Într-adevăr, păstrez o profundă neîncredere față de orice organizație care acumulează și concentrează o putere masivă, dincolo de posibilitatea de a putea fi controlată. Pe scurt, mă alătur celor care definesc o nouă cale mai mult pragmatică decât ideologică și care nu poate fi ușor etichetată în cadrul spectrului convențional al opțiunilor politice liberal-conservatoare.

M-am întâlnit prima oară cu economia în liceu, când am ales-o pentru lucrarea mea de bacalaureat. Curând am descoperit că este mecanicistă, plictisitoare și ruptă de realitate, astfel încât m-am întors la studiul comportamentului uman și al organizării. De atunci am putut să-mi dau seama că sistemele economice teoretice domină formarea comportamentelor în societățile moderne și sunt cel mai bine studiate ca sisteme comportamentale.

Cu toate că această carte adoptă o poziție extrem de critică față de instituția corporației și sistemul în cadrul căruia funcționează lumea afacerilor, nu am fost niciodată și nu sunt nici acum împotriva ei. Un sistem eficient de industrie și comerț este esențial pentru bunăstarea umană. Ca student la masterat, am crezut că corporațiile mondiale ar putea oferi un răspuns la problemele sărăciei și conflictelor umane. Totuși, de-atunci încoace mi-am dat seama că forțele care alimentează creșterea și dominația corporațiilor mondiale se află la rădăcina dilemei umane contemporane. Acum cred că pentru a evita apariția unei catastrofe colective, trebuie să transformăm în mod radical sistemul subiacent al lumii afacerilor pentru a reda puterea celor mărunți și comunităților locale. Mai cred de asemenea că pentru a efectua schimbarea dorită, va fi nevoie de eforturile reunite și de cooperarea celor din cadrul sistemului, inclusiv din partea celor care conduc corporațiile noastre importante și instituțiile financiare, pe lângă eforturile mișcărilor cetățenești care acționează din afara sa.

Cu privire la valorile spirituale, am fost crescut în credința protestantă, dar găsesc înțelepciune în învățăturile tuturor marilor religii. Cred că avem acces la o înțelepciune spirituală interioară și că salvarea noastră colectivă ca specie depinde în parte de sondarea acestei înțelepciuni, de care instituțiile științifice moderne,

piața și chiar religia ne-au îndepărtat profund. Prin această redescoperire putem realiza echilibrul creator dintre piață și comunitate, știință și religie, bani și spirit, echilibru esențial pentru crearea și menținerea societăților umane sănătoase.

Sper că această introducere vă va ajuta să vă apropiați de această carte la fel cum v-ați angaja într-o conversație vie cu un prieten drag. Citind această carte vă angajați de fapt într-un schimb de idei cu mulți prieteni care au îndeplinit roluri importante în conturarea analizei și viziunii pe care le prezintă. Dacă nu sunteți deja implicați în dialogul mai larg care se desfășoară pe aceste teme, sper că această carte vă va încuraja să o faceți.

Dacă faceți parte dintre cei care lucrează în sfera afacerilor, vă îndemn să ieșiți din rolul dumneavoastră de oameni de afaceri atunci când citiți *Când Corporațiile Conduc Lumea*. Citiți-o din punctul de vedere al rolului dumneavoastră de cetățean și de părinte îngrijorat de viitorul copiilor dumneavoastră. Acest lucru ar putea face mai ușoară și mai puțin dureroasă receptarea și evaluarea mesajului subiacent al cărții într-un mod obiectiv și vă rog să luați în considerare invitația pe care v-o face cartea de a vă alătura mișcării care dorește să transforme sistemul.

Vă rog să citiți cele ce urmează în mod activ și critic. Comparați cu propriile dumneavoastră experiențe și intuiții. Întrebați. Puneți la îndoială. Puneți în discuție implicațiile asupra modului în care doriți să vă trăiți viața. Discutați conținutul cărții cu prietenii. Arătați-le unde sunteți de acord și unde nu sunteți, relatați-le ce adevăruri ați descoperit, unde considerați că lucrarea e incompletă. Aflați-le părerea. Explorați împreună noi posibilități. Duceți această conversație la un nou nivel. Și actionați.

Deși direcția generală spre care trebuie să ne îndreptăm devine mai limpede pe zi ce trece, nimeni nu a mai fost acolo unde trebuie să ajungem. Dacă vom căuta un drum bine marcat, vom căuta în zadar. Pentru a împrumuta din titlul unei cărți de conversație între Myles Horton și Paulo Freire, doi dintre marii militanți sociali ai epocii noastre, ne fixăm privirile către o destinație situată dincolo de orizontul îndepărtat și pe urmă „facem drumul pe jos".

Argument

Incapacitatea de a ne împăca cu eșecul sistemelor instituționale ni se trage parțial din faptul că televiziunea reduce discursul politic la biți de sunet, iar Academia organizează cercetarea intelectuală pe discipline strict specializate. În consecință, ne-am obișnuit să tratăm problemele complexe pe bucăți și bucățele fragmentate. Totuși, trăim într-o lume complexă în care aproape fiecare aspect al vieții noastre are legătură într-un fel sau altul cu fiecare din celelalte elemente. Atunci când ne limităm să abordăm fragmentar problemele sistemice pentru a le rezolva, nu-i de mirare că soluțiile noastre se dovedesc necorespunzătoare. Dacă dorim ca specia noastră să supraviețuiască pericolelor pe care le-am creat noi înșine, trebuie să dezvoltăm o capacitate de acțiune și gândire integratoare.

Gândirea integratoare cere un scepticism față de soluțiile simpliste, o disponibilitate de a căuta legăturile dintre probleme și evenimente, pe care discursul tradițional le ignoră și curajul de a cerceta amănunțit un subiect sau o problemă care s-ar putea să se găsească în afara experienței noastre directe de viață și profesionale. Asumându-și o perspectivă integratoare, această carte acoperă un teritoriu larg, cu multe elemente. Pentru a vă ajuta să rețineți modul în care argumentele parțiale, dezvoltate și susținute cu date reale, se leagă între ele pe tot parcursul cărții într-un întreg mai mare, aici am rezumat argumentul întreg. Nu vă cer să acceptați fără rezerve aceste argumente numeroase, ci doar să vă păstrați receptivi, până când veți fi avut șansa să examinați raționamentele și documentația subiacentă fiecăruia dintre ele. În acel moment, sunt convins că vă veți exercita propria dumneavoastră judecată independentă și critică și, până la urmă, vă veți construi propria sinteză, care poate să corespundă sau nu cu a mea. Țineți minte permanent faptul că participăm cu toții la un act de creație și nici unul dintre noi nu poate pretinde că, în căutarea noastră individuală și colectivă de a înțelege aceste probleme complexe, ar deține un monopol al adevărului.

Punctul de plecare al lucrării de față dovedește că trăim o dezintegrare socială și ecologică accelerată în aproape fiecare țară a lumii, așa cum o relevă creșterea sărăciei, șomajului, inechității, criminalității, destrămării familiilor și a deteriorării mediului

înconjurător. Aceste probleme provin în parte dintr-o creștere de cinci ori a producției economice începând din 1950, care a sporit solicitările umane asupra ecosistemului dincolo de limita la care planeta ne poate întreține. Urmărirea continuă a creșterii economice, ca principiu de organizare a politicii publice, accelerează prăbușirea capacităților de regenerare a ecosistemului și a structurii sociale care stau la baza comunității umane. În același timp, ea intensifică competiția pentru resurse între bogați și săraci, competiție pe care săracii o pierd în mod invariabil.

Guvernele par absolut incapabile să facă față acestei situații, iar frustrarea opiniei publice se transformă în furie. Este mai mult decât un eșec al birocrațiilor guvernamentale. Este o criză de guvernare născută din convergența forțelor ideologice, politice și tehnologice aflate în spatele unui proces de globalizare economică, ce transferă puterea din mâinile guvernelor responsabile pentru binele public, în cele ale câtorva corporații și instituții financiare, mânate de un singur imperativ, căutarea profitului financiar pe termen scurt. Aceasta a dus la concentrarea unei masive puteri economice și politice în mâinile unei elite, formate din câteva persoane, a căror parte absolută din produsele unor rezerve tot mai reduse de bogăție naturală continuă să crească într-un ritm susținut, asigurându-se astfel încă o dată de faptul că sistemul funcționează perfect.

Celor care suportă costurile disfuncționalităților sistemului li s-a luat puterea de decizie și sunt menținuți într-o stare de confuzie privind cauza nenorocirilor, de către o mass-media dominată de corporații, care îi bombardează continuu cu interpretări ale crizei rezultate, bazate pe percepțiile celor de la putere. Un mecanism activ de propagandă, controlat de cele mai mari corporații ale lumii ne reasigură în mod constant că, consumerismul* e calea spre fericire, restricțiile guvernamentale impuse exceselor pieții fiind cauza nefericirii noastre, și că globalizarea economică este atât un proces istoric inevitabil, cât și un avantaj pentru specia umană. De fapt, toate acestea sunt mituri, propagate ca să justifice lăcomia

---

* În *Vocabular economic și financiar* de Bernard & Colli, apărut la Editura Humanitas în 1994 în traducerea Eugeniei Theodorof și Ioan Theodorof, apare și „consumism", cu următoarea definiție: „Acțiune a consumatorilor, mai ales prin intermediul unor asociații și organizații, cu scopul de a impune ca punctele lor de vedere să fie luate în considerație de către autoritățile publice și organizațiile profesionale."

dezmățată și să mascheze măsura în care transformarea globală a instituțiilor umane a devenit o consecință a complicatelor, bine-finanțatelor și deliberatelor intervenții ale unei elite cu mijloace financiare care îi dau posibilitatea să trăiască într-o lume de iluzii, separat de restul omenirii.

Aceste forțe au transformat corporațiile și instituțiile financiare, cândva bune, în instrumente ale unei tiranii de piață care se răspândește pe toată planeta, ca un cancer, colonizând tot mai multe dintre spațiile vitale ale Terrei, distrugând moduri de viață, dislocând oameni, făcând neputincioase instituțiile democratice și devorând viața în căutarea nesățioasă a banilor. Pe măsură ce sistemul nostru economic s-a detașat de o anumită localizare în spațiu și a dobândit o putere tot mai mare asupra instituțiilor noastre democratice, chiar și cele mai puternice corporații ale lumii au devenit prizonierele forțelor unui sistem financiar globalizat, care a scindat crearea banilor de crearea avuției reale și recompensează investițiile extractive (extractive investments)* mai presus de cele productive. Marii câștigători sunt piratii corporatiști, care jupoaie alte companii viabile de activele lor pentru câștiguri pe termen scurt, și speculanții care mizează pe volatilitatea pieței ca să extragă un impozit privat de la cei care sunt implicați în munca și investițiile productive.

Confruntându-se cu presiuni pentru a da profituri mai mari pe termen scurt, cele mai mari corporații ale lumii se restructurează, eliminând oameni și funcții. Totuși, ele nu devin mai puțin puternice. În timp ce-și întăresc controlul asupra pieței și tehnologiei prin fuziuni, achiziții și alianțe strategice, ele îi forțează atât pe subcontractanții lor, cât și comunitățile locale, să participe într-o competiție de scădere a standardelor, ca să obțină accesul pe piață și la locurile de muncă, aflat sub controlul corporațiilor mondiale. Forțele de piață adâncesc dependența noastră de tehnologii distructive din punct de vedere social și ecologic, care sacrifică sănătatea noastră fizică, socială, ecologică și mentală pentru profiturile corporațiilor.

Problema nu o reprezintă întreprinderea sau piața în sine, ci un sistem economic mondial foarte corupt, care gravitează foarte departe de controlul uman. Dinamica lui a devenit atât de puternică și perversă încât le e din ce în ce mai greu directorilor de companii să

---

* Precizăm că nu este vorba de investiții în domeniul industriei extractive, ci în cel al finanțelor. Pentru mai multe detalii vezi cap. 15.

le conducă în interesul public, indiferent cât de puternice sunt valorile și conștiința lor morală.

Mânat de imperativul reproducerii banilor, sistemul tratează oamenii ca pe o sursă de ineficiență și îi înlătură foarte rapid la toate nivelurile sale. Așa cum prima revoluție industrială ne-a redus dependența de puterea fizică a omului, revoluția informațională ne reduce dependența de ochi, urechi și creier. Prima revoluție industrială a soluționat problema șomajului apărută în urma ei prin colonizarea popoarelor mai slabe și trimiterea excedentelor de populație ca emigranți, pe pământuri mai puțin populate. Aceștia au recurs la structurile sociale tradiționale pentru a supraviețui pe noile teritorii colonizate. Odată cu epuizarea în cea mai mare parte a frontierelor fizice ale lumii și cu economiile sociale puternic slăbite de intruziunea pieței, rămân foarte puține asemenea supape de siguranță. În consecință, excedentul de populație sfârșește acum ca victimă a foametei și violenței, devenind cerșetori fără adăpost, beneficiari de alocații sociale, sau rezidenți ai lagărelor de refugiați. Continuând pe actuala noastră cale, aproape sigur vom ajunge la accelerarea dezintegrării sociale și ecologice.

Stă în puterea noastră, totuși, să ne recuperăm puterea pe care am cedat-o instituțiilor financiare și să re-creăm societăți care cultivă diversitatea culturală și biologică, oferind astfel noi șanse pentru progresul social, intelectual și spiritual, dincolo de ceea ce ne putem imagina în prezent. Milioane de oameni din întreaga lume acționează deja pentru a recupera din nou această putere și pentru a-și reconstrui comunitățile și a vindeca pământul. Aceste inițiative s-au regăsit în alianțe globale, care constituie temelia unei puternice mișcări politice bazată pe o conștientizare globală a unității vieții.

Cartea de față rezumă un program cetățenesc menit să stimuleze aceste eforturi, prin eliminarea corporațiilor de pe scena politică și crearea de economii la nivelurile locale, care să confere drepturi comunităților în cadrul unui sistem de cooperare mondială. Atingând limitele viziunii materialiste a epocii științifice și industriale precedate de revoluția copernicană, acum suntem în pragul unei epoci ecologice care se va ivi dintr-o revoluție ecologică, întemeiată pe o viziune mai integratoare asupra aspectelor spirituale și materiale ale naturii noastre. Această revoluție ne cheamă acum pe fiecare dintre noi, să ne recuperăm puterea politică și să ne redescoperim spiritualitatea pentru a crea societăți care stimulează capacitatea și dorința noastră de a face experiența bucuriei trăirii depline.

I. Colonişti într-o navă spaţială

Capitolul 1

De la speranţă la criză

Oamenii care elogiază tehnologia spun că ea ne-a adus un nivel de viaţă mai bun, ceea ce înseamnă o mai mare viteză, o mai mare varietate de opţiuni, mai mult timp liber şi mai mult lux. Nici unul dintre aceste beneficii nu ne vorbeşte despre satisfacţie, fericire, siguranţă, ori capacitatea umană de a întreţine viaţa pe pământ.

Jerry Mander[1]

Ultima jumătate a secolului XX este poate cea mai remarcabilă perioadă din istoria omenirii. Din punct de vedere ştiinţific, smulgem nenumărate secrete materiei, spaţiului şi vieţii biologice. Dominăm în principiu planeta prin numărul, tehnologia şi organizarea noastră sofisticată. Călătorim dincolo de lumea noastră spre lună şi atingem stelele. Multe din lucrurile fără de care astăzi nici nu concepem o viaţă bună şi prosperă, cu numai cincisprezece ani în urmă, chiar în timpul vieţii generaţiei mele, erau inaccesibile, inexistente sau de neimaginat. Printre acestea se numără avionul cu reacţie şi zborurile comerciale mondiale, computerele, cuptoarele cu microunde, maşinile electrice de scris, aparatele de fotocopiere, televiziunea, uscătoarele de haine, instalaţiile de aer condiţionat, autostrăzile, marile centre comerciale, faxurile, anticoncepţionalele, organele artificiale, suburbiile şi pesticidele chimice, pentru a numi numai câteva.

În aceeaşi perioadă, au fost create primele instituţii importante de guvernare mondială: Organizaţia Naţiunilor Unite, Fondul

Monetar Internațional, Banca Mondială și Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT). Europa occidentală a fost transformată dintr-un continent al conflictelor între state războinice, într-o uniune politică și economică pașnică și prosperă. Conflictul superputerilor Estului și Vestului și spectrul sumbru al Armagedonului nuclear ne par deja o amintire istorică îndepărtată, eclipsată de un iureș al afacerilor, asistenței financiare și al schimburilor științifice și culturale. Democrația s-a răspândit spectaculos în state naționale care înainte erau conduse de guverne autoritare. Am biruit multe dintre maladiile devastatoare de odinioară ca variola și poliomielita, speranța de viață în statele în curs de dezvoltare a crescut cu peste o treime în ultimii treizeci de ani și ratele de mortalitate infantilă și a copiilor până la cinci ani s-au redus la mai mult de jumătate.[2]

Una dintre cele mai importante sarcini umane în ultima jumătate a acestui secol a fost creșterea economică și expansiunea comercială și am înregistrat succese spectaculoase în îndeplinirea ambelor. Producția economică mondială a sporit de la 3,8 mii de miliarde dolari în 1950 la 18,9 mii de miliarde dolari în 1992 (la valoarea constantă a dolarului din 1987), o creștere de aproape cinci ori. Aceasta înseamnă că, în medie, am adăugat mai mult la totalul producției mondiale *în fiecare din ultimele patru decenii* decât s-a adăugat din momentul în care primul locuitor al peșterii a sculptat un topor din piatră până la mijlocul acestui secol. În decursul aceleiași perioade, comerțul mondial a crescut de la exporturi în valoare totală de 308 miliarde dolari la 3 554 miliarde dolari (la valoarea dolarului din 1990), o creștere de 11,5 ori sau mai mult de dublul ratei de creștere a producției economice în ansamblu. Peste un miliard de oameni se bucură în prezent de abundență.

Acestea sunt numai câteva din extraordinarele cuceriri ale ultimei jumătăți de secol. Am ajuns într-un moment istoric în care se pare că realmente deținem cunoașterea, tehnologia și capacitatea organizatorică pentru a duce la îndeplinire obiective îndrăznețe, între care se numără eradicarea sărăciei, a războiului și a maladiilor. Acesta ar trebui să fie un timp al speranței pentru un nou mileniu în care societățile vor fi eliberate pentru totdeauna de grijile subzistenței și siguranței umane pentru a urmări atingerea unor noi frontiere ale progresului social, intelectual și spiritual.

O întreită criză umană

Liderii și instituțiile care ne-au promis o epocă de aur nu se țin de cuvânt. Ne asaltează cu viziunile unor noi dispozitive tehnologice nemaipomenite, cum ar fi locuri în avion cu monitoare de televizoare și o autostradă informațională care ne va da posibilitatea să faxăm mesaje în timp ce ne bronzăm pe plajă. Totuși lucrurile pe care ni le dorim cel mai mult, ca de exemplu mijloace sigure de existență, o locuință decentă, alimente sănătoase și necontaminate, un sistem adecvat de învățământ și îngrijire a sănătății pentru copiii noștri, un mediu natural curat și viu, par tot mai de neatins pentru cei mai mulți dintre oamenii pământului pe zi ce trece.

Tot mai puțini oameni cred că îi așteaptă un viitor sigur din punct de vedere economic. Familiile și comunitățile, ca și siguranța pe care o asigurau odinioară, se dezmembrează. Mediul natural de care depindem pentru satisfacerea nevoilor noastre materiale se află sub o presiune tot mai puternică. Încrederea în instituțiile noastre majore se evaporă și descoperim că oamenii conștienți din întreaga lume au o bănuială profundă și crescândă că pe undeva s-a săvârșit o mare eroare. Aceste condiții devin tot mai preponderente în aproape fiecare localitate a lumii și indică un eșec la scară planetară al instituțiilor noastre.

Până și în cele mai bogate țări ale lumii, nivelurile înalte ale șomajului, restructurarea întreprinderilor și reducerea salariilor săptămânale reale, o mai mare dependență de locurile de muncă temporare și cu jumătate de normă, fără beneficii, precum și slăbirea puterii sindicatelor creează un sentiment crescând al nesiguranței economice și restrânge pătura de mijloc a societății. Cei angajați se trezesc muncind mai multe ore, deținând mai multe slujbe cu jumătate de normă și având un venit real mai mic. Mulți dintre cei tineri, mai ales din rândul minorităților rasiale, nu prea speră să-și găsească vreodată vreun loc de muncă potrivit care să le asigure satisfacerea necesităților lor fundamentale, nemaivorbind de siguranța financiară. Diplomele universitare și calificarea tehnică a multora dintre cei care-și văd locurile de muncă dispărând, lăsându-i într-o situație disperată din punctul de vedere al venitului și siguranței lor contrazic ideea după care, șomajul poate fi combătut pur și simplu prin ameliorarea învățământului și a calificării profesionale.

Atât în țările bogate, cât și în cele sărace, pe măsură ce se

intensifică concurența pentru resurse naturale, spațiu și depozitarea reziduurilor, acei oameni care s-au întreținut din agricultură și pescuit la scară mică, precum și din alte activități productive bazate pe resurse naturale descoperă că acestea le sunt luate pentru a servi câtorva, iar ei sunt lăsați să se descurce singuri. Cei fără putere economică se trezesc că împrejurimile lor devin locurile favorite ale depozitării reziduurilor sau ale furnalelor poluante.

Micii producători, ca fermierii și meseriașii, odinioară coloana vertebrală a comunităților sărace dar stabile, sunt dezrădăcinați și transformați în forță de muncă flotantă, fără țară, separați de familie și de locurile lor natale. Sute de mii de copii, mulți fără familie, își câștigă existența din cerșit, din furturi, căutând prin gunoaie, din prostituție și făcând munci de ocazie pe străzile marilor orașe din Asia, Africa și America Latină. S-a estimat că există 500 000 de prostituați minori numai în Thailanda, Sri Lanka și Filipine.[3] Tot mai multe milioane de persoane își părăsesc familiile și căminele în căutarea unei șanse și a unor mijloace de supraviețuire. Adăugându-se la cele 25 până la 30 milioane de persoane care muncesc în afara țărilor lor ca imigranți legali, se estimează că există între 20 și 40 de milioane de muncitori imigranți clandestini, refugiați economici fără drepturi legale și cu prea puțin acces la serviciile de bază. Unii dintre ei, în special femeile, sunt ținuți în izolare și supuși unor forme nerușinate de abuz psihologic, fizic și sexual.[4]

Lumea este divizată între cei care se bucură de belșug și cei care trăiesc într-o sărăcie dezumanizantă, în servitudine și nesiguranță economică. În timp ce directorii celor mai mari corporații, bancherii din domeniul investițiilor, speculanții financiari, atleții, celebritățile dau gata venituri anuale de mai multe milioane de dolari, aproximativ un milion din populația lumii se luptă în disperare să supraviețuiască cu mai puțin de un dolar pe zi. Nu trebuie să te duci în cel mai îndepărtat colț al Africii că să ai asemenea experiențe. Eu le văd zilnic în blocul apartamentului meu din inima New York-ului. Din strălucitoare, lungi limuzine conduse de șoferi, cu baruri și televizoare în interiorul lor, coboară proprietarii lor coafați elegant în fața unor moderne restaurante costisitoare, în timp ce cerșetorii fără locuință se cuibăresc pe trotuar înfășurați în pături subțiri ca să se încălzească.

Tensiunea socială rezultată de aici este vizibilă pretutindeni, în ratele crescânde ale criminalității, abuzului de droguri, divorțurilor,

sinuciderilor din rândul adolescenților, și ale violenței din cadrul familiei, în numărul crescând al refugiaților politici, economici și ecologici și până și în schimbarea caracterului conflictelor armate organizate. Criminalitatea atinge o creștere la cote alarmante pretutindeni în lume.[5]

Visul aparent imposibil al milioanelor de tineri din Statele Unite este pur și simplu să-și întemeieze o familie stabilă și să atingă vârsta maturității. Mai mult de jumătate din toți copiii din Statele Unite sunt crescuți în familii cu un singur părinte.[6] Într-o zi obișnuită, 100.000 de copii americani aduc arme cu ei la școală, și patruzeci dintre ei sunt răniți sau uciși. Rar este orașul, sau chiar orășelul, în care oamenii să se simtă realmente în siguranță în ce privește persoana și proprietatea lor. Sistemele de securitate și gărzile de corp particulare au devenit o industrie în plin avânt în toată lumea.

În țările în curs de dezvoltare, se estimează că două treimi din soții sunt maltratate fizic. La fiecare 2 000 de femei din lume, una este o victimă declarată a unui viol. S-ar putea să fie 9 000 de decese legate de zestre în rândul femeilor din India în fiecare an.[7]

În era „păcii" care a început în 1945, odată cu sfârșitul celui de-al doilea război mondial, peste 20 milioane de oameni au murit în conflicte armate. Numai trei din cele 82 de conflicte armate care au avut loc între 1989 și 1992 au fost între state. Restul au fost războaie în care combatanții își ucideau proprii conaționali. Nouăzeci la sută din pierderile de război la începutul acestui secol au fost din rândurile militarilor. La sfârșitul secolului, 90% sunt din rândul civililor.[8]

Creșterea numărului de războaie interne este o cauză primordială a creșterii alarmante a numărului de refugiați în lume. În 1960, ONU a înregistrat 1,4 milioane de refugiați internaționali. Din 1992, numărul a crescut la 18,2 milioane. Se estimează că încă 24 milioane de oameni sunt dislocați între granițele propriilor lor țări.[9]

Din punctul de vedere al mediului înconjurător, deși s-au înregistrat succese importante în anumite localități în ce privește reducerea poluării aerului și curățarea râurilor poluate, realitatea mai profundă este aceea a unei crize ecologice crescânde. Pericolul veșnic prezent al holocaustului nuclear a fost înlocuit cu amenințarea expunerii sporite la razele ultraviolete potențial mortale pe măsură ce stratul protector de ozon din atmosferă se subțiază. Tânăra generație trăiește cu problema posibilității de a deveni

refugiați ecologici din cauza schimbărilor climaterice care amenință cu topirea calotelor polare, inundarea unor vaste regiuni de coastă și transformarea unor terenuri fertile în deșerturi.

Chiar și la nivelul populației actuale, aproape un miliard de oameni se duc la culcare flămânzi în fiecare noapte. Totuși solurile de care depindem pentru hrana noastră se deteriorează mai rapid decât le poate regenera natura și una câte una cele mai productive rezervații piscicole de altădată ale lumii sunt secătuite din cauza supralicitării lor. Lipsa de apă a devenit predominantă, nu numai din cauza secetelor temporare, dar totodată și a deteriorării unor rețele freatice și râuri, cărora le-a fost supraestimată puterea de regenerare. Aflăm de comunități devastate datorită epuizării pădurilor și rezervațiilor lor de pește și de oameni asemenea nouă care descoperă că ei și copiii lor sunt otrăviți de alimentele pe care le mănâncă, de apa pe care o beau și de pământul pe care trăiesc și se joacă, toate acestea fiind contaminate chimic și radioactiv.

Pe măsură ce așteptăm un miracol tehnologic care să ne rezolve aceste limite vizibile ale continuei expansiuni economice, aproximativ 88 milioane de persoane se adaugă populației lumii în fiecare an. Fiecare nou membru al umanității aspiră la o parte de siguranță și prosperitate din darurile planetei care se tot micșorează. În 1950, anul în care am intrat la liceu, populația lumii număra 2,5 miliarde de persoane. De atunci a depășit dublul ei, ridicându-se la 5,5 miliarde, iar ONU estimează că se va dubla din nou în următorii 35 de ani. Țineți minte faptul că prognozele demografice sunt produse de specialiști care se folosesc de modele matematice bazate numai pe presupoziții privitoare la ratele fertilității. Ele nu țin seama de capacitatea limitată a planetei de a întreține viața. Date fiind tensiunile ecologice și sociale create de nivelurile actuale ale populației, este posibil că dacă nu ne vom limita în mod voluntar numărul, foametea, maladiile și revoltele sociale o vor face pentru noi cu mult înainte de a ne dubla numărul de locuitori.

Luate laolaltă, aceste manifestări ale eșecului sistemelor instituționale constituie o criză umană întreită a adâncirii sărăciei, dezintegrării sociale și distrugerii mediului înconjurător. Cele mai multe dintre elementele crizei au în comun o caracteristică importantă și anume, soluțiile lor necesită o acțiune locală, de la o gospodărie la alta și de la o comunitate la alta. Această acțiune poate fi inițiată numai atunci când resursele locale se vor afla în mâinile

colectivităților locale. Cele mai presante nevoi nesatisfăcute ale oamenilor sunt siguranța alimentară, un adăpost potrivit și un sistem de învățământ, a căror lipsă definește adevărata sărăcie. Cu rare excepții, resursele fundamentale și capacitatea pentru satisfacerea acestor nevoi se găsesc deja în aproape fiecare țară, dacă cei care controlează aceste resurse ar face din satisfacerea nevoilor vitale prioritatea lor. Dacă, totuși, controlul este deținut de altcineva, de obicei sunt puse în joc alte priorități.

Din păcate, în lumea noastră modernă, rareori populația locală deține controlul. Cel mai adesea el este exercitat fie de birocrațiile guvernării centrale, fie de corporații de la mare distanță, cărora le lipsește atât capacitatea, cât și interesul de a se ocupa de nevoile locale. Rezultatul este o criză de încredere în instituțiile noastre majore.

Pierderea legitimității instituționale

Sondajele de opinie publică ne dezvăluie un sentiment crescând de insecuritate personală și de pierdere a încrederii în instituțiile importante, în întreaga lume. Grăitoare în special este atitudinea publică din Statele Unite, țara care reprezintă pentru mulți oameni de pretutindeni imaginea lor de prosperitate, democrație și consumism de înaltă tehnicitate. Aici sondajele ne spun că adevăratul vis al vastei majorități a americanilor nu sunt mașinile sport de mare viteză, îmbrăcămintea elegantă, caviarul, ecranele gigantice de televizoare și proprietățile la țară, după cum mass-media ne-ar putea face să credem. Mai degrabă, este visul unui trai decent și sigur[10], ceea ce instituțiile americane nu reușesc să asigure. Astăzi, singura mare frică pe care o au adulții americani este pierderea locului de muncă.[11] Numai 51% din americanii care nu sunt angajați la stat au acum sentimentul că slujbele lor sunt sigure, o scădere de la 75% acum zece ani. O reducere similară s-a petrecut și printre cei angajați la stat în ce privește sentimentul siguranței locurilor lor de muncă.[12] Cincizeci și cinci la sută din adulții americani nu mai cred că pot să-și clădească o viață mai bună pentru ei și familia lor, muncind din greu și respectând legea.[13]

Indicele anual al Institutului de sondaj Louis Harris, referitor la încrederea acordată liderilor a 12 din instituțiile americane importante s-a redus de la un nivel de bază de 100 în 1966 la 39 în 1994. La coada listei s-au aflat Congresul american (numai 8% din

subiecți și-au exprimat o mare încredere), guvernul (12%), presa (13%) și marile companii (19%). Între timp, „indicele alienării" Louis Harris, care măsoară sentimentele de inechitate economică, dispreț față de oamenii de la putere și neputință, s-a ridicat de la un nivel coborât de 29 în 1969 la 65 în 1993. Un raport al Fundației Kettering a surprins dispoziția electoratului american: „Americanii... descriu sistemul politic actual ca insensibil la interesul public, un sistem condus de o clasă politică profesionistă și controlat de bani, nu de voturi."[14] Sondajele internaționale raportează în general rezultate similare în alte state industrializate.[15]

Încrederea în instituțiile noastre majore și în liderii lor s-a redus atât de mult încât a ajuns să le pună legitimitatea în pericol și pe bună dreptate. În pragul epocii de aur, aceste instituții funcționează numai pentru câțiva privilegiați. Pentru cei mulți, ele eșuează dezastruos în îndeplinirea promisiunii care odinioară ni se părea atât de ușor de atins.

Capitolul 2

Sfârşitul frontierei deschise

Dacă previziunile curente privitoare la creşterea populaţiei se dovedesc a fi corecte, şi modelele activităţii umane pe planetă rămân neschimbate, s-ar putea ca ştiinţa şi tehnologia să nu fie în stare să împiedice nici degradarea ireversibilă a mediului înconjurător, nici sărăcia continuă pentru cea mai mare parte a lumii.

Societatea Regală din Londra şi Academia Naţională de Ştiinţe a Statelor Unite[1]

Este imposibil pentru economia mondială să iasă din sărăcie şi degradarea mediului înconjurător... pe măsură ce sistemul economic se dezvoltă, el încorporează o proporţie şi mai mare din ansamblul ecosistemului şi la 100 la sută, dacă nu mai înainte trebuie să se oprească.

Herman Daly[2]

Oare ce nu a mers? De ce visul care ar fi trebuit să ni se îndeplinească se transformă în coşmar? Natura fundamentală a problemei noastre a fost remarcabil formulată în 1968 de Kenneth Boulding, în eseul său, devenit clasic, „The Economics of the Coming Spaceship Earth"[3]. Boulding a sugerat că problema noastră este cauzată de un comportament similar unui colonist în faţa căruia se aşterne o frontieră nelimitată, când în realitate trăim pe o navă spaţială vie, cu un sistem de întreţinere a vieţii definit de un echilibru fragil.

Colonişti şi astronauţi

Cât de diferite sunt între ele, viaţa de colonist şi cea de astronaut. Coloniştii din primele societăţi frontaliere, asemenea marelui Vest american, trăiau într-o lume de o imensitate foarte puţin populată, binecuvântată cu resurse materiale aparent inepuizabile. Cu excepţia prezenţei populaţiilor indigene care socoteau că aveau

drepturi asupra pământului, totul le aparținea pentru a fi luat, folosit și aruncat după plac, pentru a fi absorbit de pământ și împrăștiat de vânturile neobosite. Pentru cei dornici de muncă, șansele păreau inepuizabile și oricare ar fi presupus că câștigul unei persoane trebuie să constituie o pierdere pentru altul, era pe bună dreptate dat la o parte, fiind considerat ca lipsit de viziune și obtuz. Fiecare persoană era lăsată să-și încerce norocul, în nădejdea că ceea ce câștiga fiecare va însemna, în final, câștigul întregii comunități.

Astronauții trăiesc pe nave spațiale care străbat spațiul cu un echipaj uman la bord și o prețioasă și limitată provizie de resurse. Totul trebuie menținut în echilibru și reciclat. Nimic nu poate fi pierdut. Măsura binelui nu constă în cât de repede este în stare echipajul să-și consume proviziile sale limitate, ci mai degrabă, cât de eficace este modul în care membrii echipajului reușesc să-și mențină sănătatea fizică și mentală, să păstreze un stoc comun de provizii și sistemul de întreținere a vieții de care depind cu toții. Ceea ce e aruncat devine pentru totdeauna inaccesibil. Ceea ce e acumulat fără reciclare degradează spațiul vital. Membrii echipajului acționează ca o echipă, în interesul întregului grup. Nici unuia dintre ei nu i-ar trece prin minte să consume mai mult decât strictul necesar, decât dacă ar fi satisfăcute toate nevoile vitale și ar exista o mare rezervă pentru viitor.

Analogia lui Boulding ne dezvăluie un adevăr fundamental. Societățile moderne practică o economie de coloniști în ceea ce a devenit o lume asemănătoare cu o navă cosmică. Încă tratăm bogățiile naturale și posibilitățile ecologice de înlăturare a reziduurilor, ca și cum ar fi inepuizabile. Îi onorăm pe cei puternici și echivalăm progresul cu creșteri nesfârșite ale ratelor noastre de consum. Dacă ne gândim că egiptenii antici se măsurau pe sine în parte prin dimensiunile piramidelor pe care le construiau, o civilizație a viitorului ar putea să privească înapoi spre epoca noastră și să tragă concluzia că ne măsurăm progresul după dimensiunile grămezilor de gunoi. Faptul că trăim ca niște coloniști într-o lume asemănătoare unei nave spațiale are consecințe tragice:

- Împovărează sistemele de menținere a vieții, ducând la defectarea lor și la un declin al nivelului activităților umane pe care-l poate susține în ultimă instanță;
- Creează o intensă concurență între cei mai puternici și cei mai slabi membri ai echipajului pentru o rezervă în scădere de servicii de întreținere a vieții. Unii membri ai echipajului sunt

lipsiți de mijloacele de satisfacere a necesităților fundamentale. Cresc tensiunile sociale, iar legitimitatea structurilor de guvernare se erodează, creând un potențial important pentru dezagregare și violență socială.

Pentru a trata criza, trebuie să ne împăcăm cu o realitate fundamentală. Am trecut pragul istoric dintre o frontieră deschisă către o lume asemănătoare unei nave spațiale. *Înseși viețile noastre depind de sistemele de menținere a vieții create de lumea naturală și această lume a devenit acum saturată.* Trebuie să ne adaptăm la principiile care funcționează în economia centrată pe viață a unei nave spațiale.[4] Pe drumul nostru de-acum, jefuim planeta și în același timp, distrugem structura relațiilor sociale din afara perimetrului pieței, adică temelia civilizației umane. Aceasta este o consecință directă a unei percepții greșite a raporturilor umane cu sistemele naturale.

De la frontiere deschise la o lume saturată

De-a lungul istoriei umanității, solicitările generale impuse ecosistemului planetar de activitățile umane economice a fost neglijabilă în comparație cu capacitatea enormă de regenerare a acestui sistem și nu am luat în serios problema limitării resurselor. Când industrializarea a determinat țările să depășească limitele propriilor resurse interne, ele pur și simplu s-au extins dincolo de granițele lor pentru a obține cele necesare, colonizând în general resursele popoarelor neindustrializate. Deși consecințele au fost uneori dezastruoase pentru popoarele colonizate, impactul suplimentar asupra ecosistemului planetar abia dacă a fost observat de coloniști.

Astfel, industrializarea Europei a fost construită pe cheltuiala coloniilor sale din Asia, Africa și America Latină. Pentru Statele Unite, aceeași nevoie a fost satisfacută în cea mai mare parte prin colonizarea frontierelor sale vestice, pe seama indigenilor americani care le populau și prin extinderea dominației sale economice în direcția Americii Centrale și zonei Caraibelor. Japonia, o putere colonială mai recentă, a utilizat o combinație complicată de ajutor, investiții străine și comerț pentru a coloniza resursele vecinilor săi din estul și sud-estul Asiei. Țările nou industrializate din Asia, Coreea de Sud și Taiwan, se extind acum într-o manieră similară, la fel ca Thailanda și Malaiezia.

Atâta timp cât numai o mică parte a lumii era industrializată, frontierele ecologice puteau fi exploatate prin înființarea unor așezări umane, prin comerț și colonizare tradițională. În mod similar, teritoriile de frontieră serveau ca supape de siguranță socială pentru a absorbi surplusul de populație din societățile industriale. Între 1850 și 1914, condițiile economice din Marea Britanie au determinat emigrarea a peste nouă milioane de oameni dintr-o țară cu o populație medie de 32 de milioane, mai ales spre Statele Unite.[5]

Epoca colonizării frontierelor deschise se află acum în stadiul său final. Frontierele cele mai disponibile au fost exploatate și concurența pentru cele câteva din locurile atât de îndepărtate ca Iran, Java, Indochina, Papua-Noua Guinee, Siberia și Amazonul brazilian se intensifică.

Este semnificativ pentru studiul de față să observăm că migrarea din Marea Britanie în ultima parte a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea sugerează că opinia generală potrivit căreia colonialismul a adus avantaje popoarelor din țările coloniale e în mare parte un mit. Situația a fost mult mai ambiguă și are foarte multe în comun cu noul colonialism corporatist al globalizării economice. În cea mai mare parte, avantajele sale s-au îndreptat către clasele avute, nu către cetățeanul obișnuit. Un studiu recent al experienței coloniale britanice, efectuat de doi istorici americani, a relevat că, deși investitorii bogați au profitat de pe urma investițiilor făcute în colonii, păturilor mijlocii le-au revenit numai impozitele care au întreținut uriașul mecanism militar, necesar menținerii imperiului. Ei au concluzionat: „Imperialismul poate fi privit cel mai bine ca un mecanism de transferare a veniturilor de la categoriile mijlocii la cele avute."[6] Globalizarea economică este în mare parte o versiune modernă a fenomenului imperialist, și are aproximativ aceleași consecințe.

Concluzia referitoare la specia umană este aceea că, datorită creșterii populației și creșterii de cinci ori a expansiunii economice din 1950 încoace, solicitările ecologice ale sistemului nostru economic saturează acum spațiul ecologic planetar disponibil. Aceasta ne-a adus într-un punct istoric de tranziție în evoluția speciei noastre, de la situația în care trăiam într-o lume a frontierelor deschise la aceea că astăzi locuim într-o lume saturată. Acest lucru s-a petrecut într-un foarte scurt răstimp istoric (vezi figura 2.1). Acum putem opta între a ne adapta la această noua realitate și a ne distruge nișa ecologică, suferind consecințele ce decurg de aici.

Figura 2.1 Tranziție spre o lume saturată

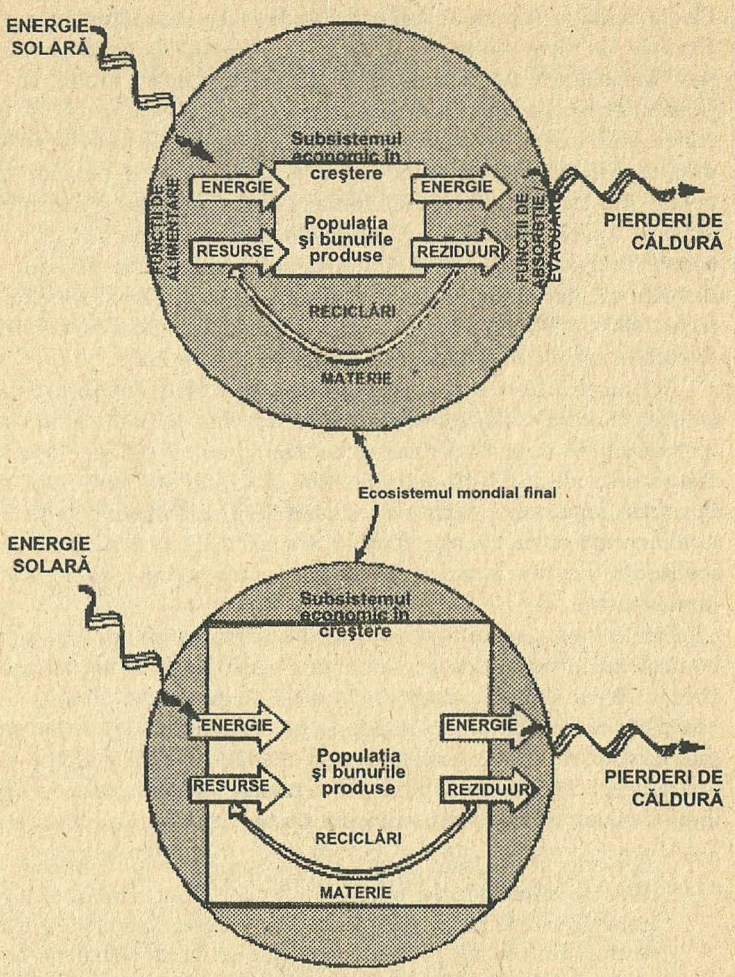

Primele limite ecologice cu care ne confruntăm și pe care e posibil să le fi depășit nu sunt limitele resurselor epuizabile, ca de pildă petrolul și cuprul, așa cum anticipau mulți cândva, ci mai degrabă limitele resurselor inepuizabile și ale capacității mediului înconjurător de a absorbi reziduurile generate de noi, capacitate pe care ecologiștii o denumesc „funcții de cuvă de absorbție“(sink

functions). Dovada că am atins aceste limite se află pretutindeni. Ploaia acidă a distrus 31 milioane de hectare de pădure numai în Europa. La nivel global, în fiecare an, deșertul încorporează încă șase miliarde de hectare dintr-un pământ odinioară arabil, iar suprafața terestră acoperită de pădurile tropicale s-a redus cu 11 milioane hectare. Are loc o pierdere netă de 26 miliarde tone de sol din pricina oxidării și eroziunii și 1,5 miliarde hectare de pământ agricol de primă calitate sunt abandonate datorită salinizării, apărute ca urmare a proiectelor de irigații. Producția de cereale pe locuitor a scăzut începând din 1984. Cinci la sută din stratul de ozon de deasupra Americii de Nord și, probabil, la nivel global s-a epuizat între 1980 și 1990. S-a înregistrat o creștere cu 25% a nivelului de dioxid de carbon în atmosferă în ultimii o sută de ani.[7]

Acum există o bogată literatură și multe dezbateri care evaluează datele referitoare la posibilitatea ca o anumită limită să fi fost depășită deja, sau dacă acest lucru se va petrece până la sfârșitul secolului. Totuși, o asemenea exactitate este mult mai lipsită de importanță decât necesitatea de a ne obișnui cu adevărul fundamental că nu avem altă opțiune reală decât aceea de a recrea instituțiile noastre economice în conformitate cu realitatea unei lumi saturate.

Țările care consumă peste limita mijloacelor lor ecologice controlează procesul de reglementare a economiei internaționale. Ele potrivesc regulile astfel încât să-și asigure posibilitatea de a completa deficitele lor ecologice, la scară națională, prin intermediul importurilor, adesea fără să țină seama de implicațiile pe care le are acest lucru pentru țările exportatoare. Modelul este cel mai limpede ilustrat dacă privim dinspre partea de export a ecuației:

> „Salvadorul și Costa Rica... cultivă pentru export, banane, cafea și zahăr pe mai bine de o cincime din pământul lor arabil. Fermele care exportă vite din America Latină și Africa de Sud au înlocuit pădurile tropicale și fauna sălbatică. La capătul liniei de producție la care se află consumatorii, Japonia importă 70% din consumul său de porumb, grâu și orz, 95% din soia și mai mult de 50% din lemn, în cea mai mare parte de pe seama pădurilor tropicale din Borneo care dispar cu repeziciune... (În Olanda, n.a) milioane de porci și vaci sunt îngrășate cu tocătură din sâmburi de palmieri de pe terenurile despădurite ale Malaieziei, manioc din regiunile despădurite ale Thailandei și soia din întinderile devastate de

pesticide din sudul Braziliei, pentru a asigura consumatorilor europeni regimul lor alcătuit din grăsimi, carne și lapte."[8]

Terenurile folosite de țările sudice pentru producția alimentară destinată exportului nu sunt disponibile pentru săracii din statele respective ca să-și cultive hrana vitală. Oamenii care sunt dislocați pentru a face loc fermelor agricole orientate spre export, sporesc aglomerația din așezările urbane, sau se mută pe un teren fragil și mai puțin productiv care foarte repede devine suprasolicitat. Grânele pe care multe țări din Sud le importă din Nord, în schimbul propriilor lor exporturi de alimente, sunt folosite în primul rând ca stocuri de hrană pentru a produce carnea destinată consumatorilor din păturile avute ale așezărilor urbane. Săracii sunt cei păcăliți la ambele capete ale lanțului.

Această dinamică este invizibilă consumatorilor din Nord, care, dacă pun întrebări, sunt asigurați că acest aranjament oferă locuri de muncă și venituri foarte necesare pentru săracii Sudului, dându-le posibilitatea să-și satisfacă nevoile alimentare mai ieftin decât dacă ar cultiva ei înșiși cerealele de bază. Aceasta este o teorie plauzibilă, dar în practică, singurii beneficiari certi ai faptului că producția alimentară a devenit dependentă de piață au fost corporațiile agricole transnaționale, care controlează comerțul mondial de bunuri de consum.

Așa cum importă resurse atunci când cererile lor depășesc propriile limite, țările bogate exportă surplusul de reziduuri. Într-adevăr, practicile de eliminare a deșeurilor relevă cu o mare claritate relația existentă între putere și distribuția costurilor ecologice. Fabricile poluante și terenurile pe care se aruncă reziduurile sunt atât de constant situate în cartierele sărace și în cele aparținând minorităților, sau în comunitățile acestora, încât le putem folosi ca indicatori reprezentativi ai repartizării geografice a puterii politice.

Adăugând insulta la suferință, de obicei bogații arată cu degetul condițiile ecologice mizerabile în care trăiesc uneori săracii, drept dovadă a faptului că aceștia sunt mai puțin conștienți din punct de vedere ecologic decât ei. Asemenea acuzații distrag atenția de la două realități importante. În primul rând, cea mai mare parte a stressului ecologic este o funcție directă a consumului uman, iar oamenii bogați, fără îndoială, consumă cu mult mai mult decât cei săraci. În al doilea rând, deși e adevărat că săracii au cu mult mai multe șanse decât cei bogați de a fi găsiți trăind lângă grămezi de

deșeuri, fabrici poluante și în alte decoruri ale devastării economice, aceasta nu înseamnă că ei sunt cei care umplu acele gropi de gunoi, sau că ei sunt consumatori importanți ai bunurilor produse în fabricile respective. Nici nu înseamnă că ei nu ar prefera să trăiască în mediul înconjurător de odinioară. Înseamnă pur și simplu că oamenii bogați au puterea economică și politică pentru a se asigura că substanțele poluante și reziduurile sunt aruncate în alte locuri decât în propriile cartiere și că aceste cartiere nu sunt dezgolite de copaci pentru a deveni amplasamentele unor fabrici poluante. Oamenii săraci nu au această putere. Ceea ce vedem este pur și simplu o consecință a inegalității veniturilor, nu o diferență în gradul de conștientizare și îngrijorare față de situația mediului înconjurător. Aceste lucruri pot fi corectate numai prin egalizarea puterii.

Globalizarea economică a extins foarte mult șansele pentru bogați de a trece responsabilitățile lor ecologice în seama săracilor, exportând atât deșeuri cât și fabrici poluante. Aceasta a fost o practică deosebit de obișnuită la companiile japoneze, apropiata Asie de Sud-Est fiind un „recipient" important. Cifrele sunt izbitoare. Japonia și-a redus capacitatea internă de topire a aluminiului de la 1,2 milioane la 140 de mii de tone și acum importă 90% din necesarul său de aluminiu.[9] Ce efect are acest lucru asupra oamenilor, ne sugerează un studiu de caz efectuat de Phillipine Associated Smelting and Refining Corporation – PASAR*. Aceasta gestionează o uzină de topire a cuprului, finanțată și construită de japonezi în provincia filipineză Leyte pentru a produce cupru de mare puritate expediat în Japonia. Uzina ocupă 400 de acri de pământ expropriat de guvernul filipinez de la localnici la prețuri derizorii. Emisiile de gaze și apă reziduală provenite de la uzină conțin concentrații mari de bor, arsenic, metale grele și compuși de sulf, care au contaminat resursele locale de apă, au redus pescuitul și recoltele de orez, au deteriorat pădurile și au mărit frecvența maladiilor căilor respiratorii superioare printre localnici. Localnicii, ale căror case, vieți și sănătate au fost sacrificate pentru PASAR, depind acum în cea mai mare parte de angajamentele sporadice sau contractuale care li se oferă pentru a face cele mai periculoase și murdare munci din uzină.

Compania a prosperat, economia locală a crescut. Poporul japonez are o provizie de cupru fără să plătească vreun preț ecologic.

---

* Compania Asociată Filipineză de Topire și Rafinare (n.t.).

Săracii din regiunea filipineză, așa-zișii beneficiari ai proiectului, și-au pierdut mijloacele de trai și au suferit o deteriorare a sănătății lor. Guvernul filipinez restituie creditul extern oferit de Japonia care a finanțat construirea infrastructurii necesare uzinei, iar japonezii se felicită pentru curățenia mediului înconjurător din țara lor și generozitatea ajutorului pe care-l acordă săracilor din Filipine.[10]

Nu există nimic deosebit în legătură cu acest caz, cu excepția faptului că a fost consemnat. Există sute de asemenea povești care ilustrează realitățile colonialismului corporatist pe care globalizarea economică îl avansează în întreaga lume. Publicația „The Economist", un susținător fervent al globalizării, a argumentat că cei care critică asemenea practică a exportului de deșeuri toxice i-ar lipsi pe săraci de șansele economice necesare lor.[11]

Deși un sistem de comerț deschis e uneori propovăduit ca necesar pentru a compensa deficitele ecologice ale celor care au prea puțin, acesta mai curând funcționează exact invers, mărind deficitele ecologice ale acestora dintâi pentru a asigura un surplus pentru cei care au deja prea mult. Mai mult, datorită acestui tip de sistem comercial, celor bogați le vine mai ușor să se țină cât mai departe de consecințele acestui transfer. Cu cât mai îndepărtate de ei sunt aceste consecințe, cu atât le este mai ușor celor de la putere să le ignore sau să filosofeze asupra lor.

Poate că limita maximă a resurselor este sursa disponibilă de energie solară, singura cu adevărat inepuizabilă și nepoluantă. Semnificația acestei limite este scoasă în evidență de diferența dintre viața plantelor și cea animală. Plantele au capacitatea de a absorbi și înmagazina energia solară prin fotosinteză. Animalele, inclusiv oamenii, nu au această capacitate. Astfel, animalele, chiar și cele carnivore, în cele din urmă depind de această calitate unică a plantelor, pentru a se hrăni.

Cantitatea de energie potențial disponibilă din fotosinteză pentru întreținerea speciilor de animale după ce se scade ceea ce consumă plantele în cursul proceselor lor respiratorii, este cunoscută sub numele de producție primară netă (NPP). Un studiu efectuat în 1986 ajungea la concluzia că oamenii foloseau deja în mod indirect, cooptau sau dislocau aproape 40% din potențialul anual de NPP al uscatului. Aceasta lasă disponibil mai puțin de 60% pentru celelalte specii, în vederea ameliorării condițiilor de viață a 80% din omenire, care se bucură numai de 20% din bogăție, și satisfacerii

nevoilor populației aflate în creștere. Dacă actualele modele de consum se mențin, dublarea populației umane a pământului, anticipată să se petreacă în următorii 35 de ani, ar solicita aproximativ 80% din NPP numai pentru a menține standardele de viață la actualele niveluri de inegalitate. Numai 20% din NPP ar fi disponibile pentru a susține toate celelalte forme de viață nepoluante.[12]

Consum, populație şi echitate

Am suportat prea multe dezbateri în care reprezentanții țărilor bogate condamnă rata de creștere a populației din țările sărace, refuzând să discute despre supraconsum și inegalitate, iar reprezentanții țărilor sărace condamnă supraconsumul și inegalitatea, refuzând să discute despre rata ridicată de creștere a populației. Într-o lume saturată, consumul, populația și echitatea sunt legate într-un tot inseparabil și trebuie să le analizăm holistic. Unul dintre motivele pentru care nu reușim să facem acest lucru, este că nu am elaborat sisteme de contabilitate pentru utilizarea viabilă a resurselor. Am găsit trei studii care mi s-au părut a fi deosebit de instructive în a ilustra ce ar putea monitoriza asemenea sisteme și ce ne-ar putea spune ele.

Primul este un studiu al lui William Rees, planificator urban la Universitatea din Columbia Britanică. Rees estimează că patru până la șase hectare de pământ sunt necesare pentru a menține consumul cetățeanului obișnuit care trăiește într-o țară bogată, incluzând pământul necesar pentru a menține nivelurile curente de consum de energie, utilizând surse inepuizabile. Totuși, în 1990, totalul disponibil de pământ ecologic productiv în lume, capabil de a genera o biomasă importantă, a fost de numai aproximativ 1,7 hectare de locuitor.[13] Deficitul țărilor industrializate este acoperit în parte prin reducerea propriilor rezerve de resurse naturale și, în parte, prin comerț, ceea ce le permite să exproprieze resursele țărilor mai sărace.

Printre țările industrializate, consumul de resurse pe cap de locuitor este în general cel mai ridicat în Statele Unite și Canada. Totuși, întrucât Europa și Japonia au densități mai mari ale populației, se poate demonstra că-și depășesc încă mai mult propriile resurse ecologice. Rees estimează că populația Olandei, de exemplu, consumă producția echivalentă unei suprafețe de pământ productiv de 14 ori mai mare decât cea aflată între granițele sale.[14] Deficitele sunt acoperite de comerțul internațional.

Un studiu efectuat de organizația „Friends of the Earth" (Prietenii Pământului, n.t.) din Olanda, a extins o asemenea analiză cu un pas mai departe, întrebându-se: care ar fi nivelurile anuale permise ale consumului de resurse ecologice și servicii de absorbție a gunoaielor pentru cetățeanul olandez mediu în anul 2010 dacă: (a) nivelurile consumului de resurse sunt egale între toți oamenii care vor trăi atunci pe pământ și (b) nivelul mondial de consum al resurselor este rezonabil? Rezultatele te dezmeticesc. Cercetătorii au descoperit că aproape în fiecare zonă de consum, olandezul mediu consumă cu mult mai mult față de posibilitățile pe care le are și, prin urmare, privează oamenii din țările mai sărace de posibilitatea de a-și satisface nevoile lor fundamentale.[15]

Filiala americană a acestei organizații a aplicat estimările olandeze situației din Statele Unite și a ajuns la o concluzie similară.[16] De exemplu, emisiile curente anuale de bioxid de carbon pe locuitor sunt de 19,5 tone în SUA și 12 tone în Olanda. Pentru a atinge normele referitoare la reducerea nivelului mondial de încălzire a Terrei, emisiile anuale de bioxid de carbon pe locuitor de pe urma utilizării combustibililor fosili trebuie să fie reduse la 4 tone până în anul 2010. Dacă eforturile necesare pentru atingerea acestei ținte ar fi împărțite echitabil, fiecare persoană ar fi obligată în 2010 să consume zilnic sub un litru de combustibil bazat pe carbon. „Un olandez ar avea de ales între a călători zilnic 24 de km cu mașina, 50 de km cu autobuzul, 65 de km cu trenul, sau 10 km cu avionul. Un zbor de la Amsterdam la Rio de Janeiro va putea fi efectuat probabil numai o dată la douăzeci de ani."[17]

Pentru cei al căror singur mijloc de transport este mersul pe jos, asemenea standarde pot părea un lux. Aceste lucruri îi dezmeticesc realmente pe aceia dintre noi care sunt obișnuiți să-și petreacă majoritatea vieții în mașini, avioane, autobuze și trenuri. Ne dezmeticim cu atât mai mult cu cât observăm că, rația noastră zilnică de un litru de combustibil fosil pe zi nu se reduce numai la călătoria directă și personală, ci include și combustibilii utilizați pentru producerea, transportarea și comercializarea bunurilor noastre de consum, poveri puse pe seama mediului înconjurător pe care niciodată nu le vedem și tindem să nu le luăm în seamă.

Rația permisă pentru utilizarea cherestelei, presupunând faptul că nu se vor mai face tăieri în pădurile seculare și că, pădurile tinere existente vor fi folosite pe o bază de valorificare constantă, ar fi de 0,4 metri cubi de persoană pe an, incluzând și lemnul utilizat

pentru producerea hârtiei. Pentru a aduce consumul în linie cu folosirea echitabilă și viabilă, Olanda va trebui să-și reducă consumul de cherestea cu 60%, iar SUA cu 79%.

Studiile efectuate de „Friends of the Earth" s-au bazat pe estimări simple, sectoriale cu privire la disponibilitatea serviciilor ecologice, și au pornit de la datele privitoare la rata de creștere a populației. Un al treilea studiu, dat publicității într-o lucrare prezentată la întrunirea anuală a lui American Association for the Advancement of Science*, al lui David Pimentel, profesor la Universitatea Cornell, și al colegilor săi, punea probleme similare, dar privea de asemenea și interacțiunile existente între sectoare, luând creșterea populației ca variabilă. De exemplu, studiul a ținut seama de faptul că deși s-ar putea să cultivăm mai mult pământ, făcând acest lucru ar trebui să folosim mai multă apă. Am putea obține mai multă energie solară, dar numai utilizând mai mult pământ. Fiecare hectar de pământ arabil ar putea da recolte mai mari, dar numai printr-un consum mai mare de energie.

De asemenea, cercetătorii de la Cornell au ținut seama că, deși continuăm să adăugăm mai mult pământ la suprafețele cultivate, 10 milioane hectare de pământ arabil sunt deja abandonate în fiecare an datorită degradării lor grave. Aceste terenuri abandonate trebuie înlocuite pur și simplu, ca să se mențină nivelurile existente de consum alimentar. Încă cinci milioane hectare de noi terenuri trebuie făcute să producă pentru a hrăni creșterea anuală netă a populației planetare, înainte de a face orice încercare de reducere a malnutriției existente. Majoritatea acestor noi terenuri agricole provin din defrișarea pădurilor.[18]

În concluzie, ei au pus o întrebare fundamentală: „dorește societatea umană să numere 10 până la 15 miliarde de oameni trăind în sărăcie și malnutriție sau unu până la două miliarde, trăind cu resurse din abundență și într-un mediu înconjurător de bună calitate?"[19] Ei pledează pentru o populație de unu până la două miliarde care, prin calculele lor, ar permite un nivel de consum echivalent în mare cu actualul consum pe locuitor pentru Europa. Ei observă că „o drastică scădere demografică, la unu-două miliarde de oameni va cauza probleme economice, sociale și politice grave, dar va continua creșterea rapidă a populației până la 12 miliarde sau mai mult, va duce la apariția unor conflicte mai

* Asociația Americană pentru Progresul Științei (n.t.).

grave din punct de vedere social, economic și politic, inclusiv la apariția unor probleme catastrofale de sănătate publică și mediu înconjurător."[20] Ceea ce nu precizează ei. este că într-o lume de 10-15 miliarde de oameni nu va mai fi loc pentru existența altor forme de viață animală sau vegetală, ele nefiind în mod imediat și vital necesare supraviețuirii umanității.

Asemenea calcule sunt în cel mai bun caz aproximări preliminare bazate pe presupoziții controversate și pe utilizarea unor date fragmentare și adesea îndoielnice. Totuși, ele sunt genul de analiză fundamentală pentru orice discuție realistă a viabilității, și ele pun într-o lumină clară ceea ce altfel suntem înclinați să ignorăm, relația inseparabilă într-o lume saturată, dintre consum, numărul populației și echitate. Asta ne obligă în principiu să avem o perspectivă integratoare, în legătură cu aceste probleme fundamentale. Se vede foarte limpede că dacă resursele viabile pe care pământul le poate da, ar fi împărțite în mod echitabil între populația actuală a pământului, s-ar putea satisface nevoile tuturor. Dar e la fel de clar că fizic nu se poate, chiar și cu cele mai optimiste presupuneri despre potențialul noilor tehnologii, ca întreaga lume să consume la niveluri care să se apropie cât de cât de cele existente în America de Nord, Europa și Japonia. Mai mult, de fiecare dată când populația lumii se dublează, partea de consum pe locuitor se reduce la jumătate.

Dacă luăm în serios implicațiile unor studii ca cele menționate mai sus, avem prea puține alternative reale, cu excepția aceleia de a acorda cea mai înaltă prioritate eforturilor de a pune capăt simultan supraconsumului, creșterii populației și inegalității. Ele sunt inseparabile și nimeni dintre noi, bogat sau sărac, nu și-ar putea dori apariția consecințelor pe care le vom suporta cu toții, dacă nu îndeplinim fiecare dintre aceste sarcini în viitorul foarte apropiat. Este de o importanță capitală să dezvoltăm sisteme corespunzătoare de contabilizare a utilizării resurselor, incluzând concepte din studiile menționate mai sus, în vederea dotării noastre cu instrumente corespunzătoare pentru monitorizarea progresului pe linia armonizării vieții noastre cu natura, de la o gospodărie la alta, de la o localitate la alta, și de la o țară la alta. Este, de asemenea, esențial să ne eliberăm de mitul potrivit căruia creșterea economică constituie fundamentul progresului uman.

Capitolul 3

Iluzia creşterii economice

Pentru a eradica sărăcia, creşterea economică nu este o opţiune. Este un imperativ.
Mahbub ul Haq, fostul preşedinte al Băncii Mondiale[1]

Creşterea economică asigură condiţiile în care protecţia mediului înconjurător poate fi realizată cel mai bine.
Camera Internaţională de Comerţ[2]

Poate nici o altă idee nu este mai adânc înrădăcinată în cultura politică modernă decât convingerea că creşterea economică este cheia satisfacerii celor mai importante nevoi umane, inclusiv diminuarea sărăciei şi protecţia mediului înconjurător. Oricine îndrăzneşte să vorbească despre limitele ecologice care stau în calea creşterii economice, riscă să fie dat la o parte fără ezitare, ca fiind un adversar al săracilor. Astfel, cei mai mulţi dintre ecologişti cer pur şi simplu „un alt fel de creştere", deşi rareori este evident despre ce fel de creştere ar fi vorba.

Economistul Jan Tinbergen, laureat al premiului Nobel, împreună cu distinsul său coleg, Roefie Hueting, arată că există două căi fundamentale prin care o economie poate creşte, după modul nostru actual de calcul. Unul este de a creşte numărul angajaţilor. Celălalt este creşterea productivităţii muncii, valoarea producţiei pe care o dă fiecare muncitor în parte. Din punct de vedere istoric, creşterea productivităţii muncii a fost cea mai importantă sursă a creşterii economice. Cam 70% din această creştere a productivităţii muncii s-a înregistrat în 30% din activitatea economică reprezentată de industria petrolieră, petrochimică şi metalurgică, agricultura intensiv chimizată, utilităţile publice, construcţia drumurilor, transporturi şi minerit, tocmai industriile care reduc cel mai rapid capitalul de rezerve naturale, generând cea mai mare parte a reziduurilor toxice şi consumând o proporţie substanţială din resursele de energie epuizabile.[3]

Mai mult, modalităţile cele mai împovărătoare pentru mediu, de a satisface o nevoie anume, sunt în general acelea care contribuie

cel mai mult la produsul național brut (PNB).[4] De exemplu, a străbate o milă cu mașina înseamnă o contribuție mai mare la PNB decât dacă străbatem aceeași milă cu bicicleta. Punerea în funcțiune a unei instalații de aer condiționat contribuie mai mult decât dacă deschidem fereastra. Faptul că ne bazăm pe alimente prelucrate și preambalate aduce o contribuție mai mare decât dacă u iliză hrană naturală cumpăra ă en gros, în containere refolosibile. Am putea spune că produsul intern brut, care din punct de vedere tehnic e o măsură a vitezei cu care banii circulă prin economie, ar putea fi de asemenea descris ca fiind o măsură a vitezei cu care transformăm resursele în reziduuri.

Am putea cheltui foar e mult efort pentru a atinge țelul probabil nerealist de a genera o creștere infinită a PNB-ului, fără a produce mai multe reziduuri. Dar de ce să nu ne concentrăm în schimb asupra eradicării sărăciei, îmbunătățirii calității vieții noastre și realizării unui echilibru cu natura? Acestea sunt țeluri realizabile, dacă ne eliberăm de iluzia că creșterea economică este calea spre un trai mai bun.

Un economist dezamăgit

În 1954, R.A. Butler, ministrul britanic de Finanțe, a ținut un discurs în cadrul unei conferințe a Partidului Conservator, în care a arătat că o rată anuală a creșterii economice de 3% ar dubla veni ul național pe locuitor până în 1980 și ar face ca fiecare bărbat și femeie să fie de două ori mai bogați decât părinții lor la aceeași vârstă. Discursul lui s-a dovedit a fi un punct de cotitură în viața Marii Britanii. Anterior, țelurile naționale fuseseră formulate prin cerința de a se atinge anumite obiective specifice. De pildă, construirea a 300 de mii de locuințe pe an, sau înființarea unui serviciu național de sănătate. De atunci încolo, scopul primordial va fi realizarea creșterii economice. Dispu a ideologică dintre stânga și dreapta asupra modului în care o plăcintă de anumite dimensiuni ar urma să fie distribuită a fost dezamorsată în mare măsură. Cei de la putere s-au concen rat asupra modalităților de creștere a mărimii plăcintei.

În 1989, economistul irlandez Richard Douthwaite a pornit să demonstreze avantajele posterioare dublării venitului pe locuitor:

„Problemele au apărut numai atunci când am încercat să iden-

tific care au fost avantajele, mai ales că, a ieșit rapid la iveală că, aproape fiecare indicator social se înrăutățișe de-a lungul unei treimi de veac, necesară experimentului. Numărul bolilor cronice crescuse, criminalitatea crescuse și ea de opt ori, șomajul atinsese cote alarmante și tot mai multe căsătorii se terminau prin divorț. Am căutat aproape cu frenezie să descopăr câștiguri pe care să le pun față în față cu acele pierderi, fiind convins că creșterea economică le cauzase în cele mai multe din cazuri.

...Până la urmă..., am renunțat. Greutatea dovezilor era copleșitoare: urmărirea necondiționată a creșterii economice a fost un dezastru ecologic și social irecuperabil. Aproape toate resursele suplimentare pe care le crease acest proces fuseseră utilizate pentru menținerea în funcțiune a sistemelor într-un mod tot mai ineficient. Noua bogăție fusese irosită pe producția de navete, carton gofrat, sticle nereturnabile și conserve de băuturi cu inel. A făcut posibilă construirea de aeroporturi, supermagazine și camioane grele de transportat marfă, autostrăzi, pasarele suspendate și parcări de mașini supraetajate. A dat posibilitatea sectorului bancar, fiscal, de contabilitate, de asigurări și bursei de mărfuri, să-și mărească numărul de angajați de la 493.000, la 2.475.000, în timpul celor 33 de ani luați în calcul. Din ea s-a finanțat recrutarea a peste trei milioane de oameni în «armata de rezervă a șomerilor». Foarte puțin a mai rămas din ea și pentru realizări mai benefice, când toate acestea și-au luat partea."[5]

Am putea aplica o analiză similară creșterii de cinci ori a producției mondiale înregistrată din 1950 încoace. Apologeții creșterii economice insistă asupra faptului că creșterea economică este cheia pentru a pune capăt sărăciei, a stabiliza creșterea populației, a proteja mediul înconjurător și a realiza armonia socială. Totuși, în aceeași perioadă de timp, numărul celor care trăiesc în sărăcie absolută a ținut pasul cu creșterea populației: ambele s-au dublat. Partea din venitul mondial care a revenit unui procent de 20% dintre cei mai bogați, și partea care a revenit unui procent identic dintre cei mai săraci s-a dublat, iar indicatorii dezintegrării sociale și ecologice au înregistrat o creștere netă aproape pretutindeni. Deși creșterea economică nu a creat neapărat aceste probleme, cu siguranță că nici nu le-a rezolvat.

Limitele creşterii

Puțini pun la îndoială faptul că s-a înregistrat un progres real și succesiv al umanității de-a lungul câtorva secole trecute și că, descoperirile tehnologice și creșterea succesivă a productivității muncii au dus la progrese în sfera bunăstării umane. În același timp, așa cum detaliază acest capitol, există foarte puține argumente pentru a presupune că creșterea economică, așa cum o definim și o măsurăm la ora actuală, duce în mod automat la creșterea bunăstării umane. Așa cum evidențiază economistul britanic Paul Ekins, putem concluziona că un exemplu particular de creștere economică a constituit un progres, numai:

- arătând că aceasta a avut loc prin producerea de mărfuri și servicii care sunt inerent valoroase și benefice;
- demonstrând că aceste mărfuri și servicii au fost distribuite în întreaga societate; și,
- dovedind că aceste avantaje sunt mai mari decât orice efecte distructive ale procesului de creștere, asupra altor pături ale societății.[6]

Modul nostru de a măsura produsul național brut nu face asemenea distincții. Într-adevăr cea mai mare parte a așa-zisei creșteri a produsului național brut este rezultatul :

- transferului activității din sfera economiei sociale, fără caracter financiar, desfășurată în gospodării și comunitate, spre economia monetară, cu consecința erodării capitalului social;
- epuizării rezervelor de resurse naturale, ca de pildă pădurile, rezervele piscicole, cele petroliere și mineralogice, la un nivel cu mult mai mare decât ratele lor de regenerare, și
- calculând ca venit cheltuielile destinate a ne apăra împotriva consecințelor creșterii economice ca de pildă, înlăturarea gunoaielor, curățarea reziduurilor toxice și a deversărilor de petrol, asigurarea îngrijirii sănătății celor bolnavi din cauze ecologice, reconstruirea locuințelor după inundații rezultate în urma unor activități umane, cum ar fi defrișarea pădurilor și finanțarea dispozitivelor de controlare a poluării.

Contabilitatea financiară obișnuită scade din venit o alocație pentru deprecierea activelor de capital. Sistemele de contabilitate economică prin intermediul cărora se măsoară creșterea economică nu se ajustează în comparație cu deprecierea capitalului

social și natural. Într-adevăr, contabilitatea economică ia în calcul multe costuri ale creșterii economice drept câștiguri economice, deși e limpede că ele mai degrabă reduc, decât sporesc bunăstarea noastră. Rezultatele sunt uneori aberante. De exemplu, costurile necesare curățării petei de petrol provocate de Exxon Valdez pe coasta Alaskăi și costurile reparării pagubelor cauzate de atacul terorist cu bombe asupra lui World Trade Center din New York au fost trecute amândouă drept contribuții nete la producția economică. Prin această logică distorsionată, dezastrele tragice pentru oameni și mediul înconjurător sunt adesea socotite benefice pentru economie.

În cartea lor intitulată *For the Common Good**, Herman Daly și John Cobb Jr. reconstruiesc calculele venitului național al SUA din 1960 până în 1986, luând în considerare numai acele creșteri ale producției care se leagă de ameliorarea nivelului de trai, și de acomodarea la epuizarea resurselor umane și ecologice. Rezultatul e mai degrabă un indice al bunăstării economice decât al producției brute. Indicele lor relevă că în medie bunăstarea individuală în Statele Unite a atins cota de vârf în 1969, pe urmă a rămas constantă și a scăzut la începutul și la mijlocul anilor '80. Totuși, din 1969 până în 1986 produsul național brut pe locuitor a crescut cu 35%, iar consumul de combustibil fosil a atins aproximativ 17%. Principala consecință a acestei creșteri a fost aceea că majoritatea dintre noi muncim mai greu pentru a menține o calitate a vieții care se află în declin.[7]

Adesea modul în care este distribuită plăcinta economică este mai important pentru bunăstarea noastră decât mărimea sa absolută. Studii efectuate de Programul ONU de Dezvoltare (UNDP) arată că nu e obligatoriu pentru un stat să aibă niveluri de producție deosebit de înalte să satisfacă nevoile fundamentale ale poporului său. De fapt, unele țări care au niveluri relativ modeste de creștere a producției economice stau mai bine în această privință decât altele cu un PNB mult mai mare. Gradul de alfabetizare a Arabiei Saudite este mai mic decât cel din Sri Lanka, cu toate că venitul ei pe locuitor este de 15 ori mai mare. Rata mortalității infantile din Brazilia este de patru ori mai mare decât cea din Jamaica, deși venitul primei pe locuitor este de două ori mai mare.[8]

---

* Pentru binele comun (n.t.).

Evident că un nivel minim al producției economice este esențial pentru satisfacerea nevoilor fundamentale, iar acest nivel necesar este probabil cu mult mai mare decât producția curentă a celor mai sărace țări din lume. Totuși, pentru majoritatea oamenilor, problema dacă nevoile lor fundamentale sunt satisfăcute sau nu depinde mai puțin de nivelul absolut al venitului pe locuitor, decât de modul în care producția este distribuită. Dacă prioritatea în distribuirea respectivei producții este de a asigura oamenilor, hrană, adăpost, îmbrăcăminte, apă curată, îngrijirea sănătății, satisfacerea nevoilor elementare de transport, educație și celelalte lucruri esențiale pentru trai, atunci majoritatea țărilor au capacitatea de a face acest lucru și de a diminua astfel sărăcia umană în cadrul actualelor lor niveluri de producție. În multe împrejurări, acest lucru n-ar cere decât redistribuirea resurselor alocate acum obiectivelor militare.

Apa curată și condițiile sanitare corespunzătoare sunt poate cei mai importanți factori care contribuie la o stare bună de sănătate și o viață lungă. Experiența din diverse locuri, ca de pildă statul Kerala din India demonstrează că asemenea nevoi pot fi satisfăcute la niveluri destul de modeste ale veniturilor. Prin contrast, țări cu niveluri ridicate ale veniturilor trec printr-o creștere a ratelor cancerului, maladiilor respiratorii, stresului și tulburărilor cardiovasculare și malformațiilor congenitale, precum și printr-o scădere a numărului de spermatozoizi. Tot mai multe dovezi leagă toate aceste fenomene de efectele secundare ale creșterii economice, între care poluarea atmosferică și a apei, aditivii chimici și reziduurile de pesticide strecurate în alimente, nivelurile crescute de poluare fonică și expunerea prelungită la radiațiile electromagnetice.[9]

Suburbanizarea, o dependență mai mare de automobil pentru deplasare și folosirea din ce în ce mai mult a televiziunii pentru agrement, sunt, de asemenea, asociate cu creșterea economică. Fiecare dintre acestea a redus contactele umane normale și interacțiunile care constituiau o parte obișnuită a vieții rurale și urbane, atunci când oamenii se întâlneau pe alei și trotuare, se distrau în familie și comunitate și se adunau în magazine și cafenele.

Creșterea economică rapidă în țările cu venituri mici produce aeroporturi moderne, televiziune, autostrăzi și centre comerciale cu aer condiționat, oferind produse electronice sofisticate și mărci la modă, pentru câțiva privilegiați. Rareori ameliorează condițiile de trai ale celor mulți. Acest gen de creștere economică necesită orientarea economiei spre exporturi, pentru a câștiga valută străină

necesară cumpărării lucrurilor pe care le doresc oamenii bogați. Astfel, săracii sunt expropriați de pe pământurile lor pentru a face loc recoltelor destinate exportului. Foștii agricultori, deținători ai acestor terenuri, se trezesc apoi subzistând în mahalale urbane, cu salarii de mizerie, plătite de întreprinderi cu un program epuizant care produc mărfuri pentru export. Familiile sunt destrămate, structura socială este solicitată la maximum, iar violența devine endemică. Cei pe care creșterea economică i-a favorizat, au nevoie apoi de și mai multă valută străină pentru a importa arme cu care să se apere de mânia celor excluși.

Creşterea economică şi cei săraci

Orice încercare de a spune că este necesar să oprim creșterea economică stârnește proteste din partea celor care cred că aceasta i-ar condamna pe cei săraci la o sărăcie perpetuă. Ca o ironie a sorții, argumentul după care bunăstarea săracilor depinde de creșterea economică vine mai ales din partea experților în probleme de dezvoltare, a economiștilor, finanțiștilor, conducătorilor de corporații și a altora care nu-și pun problema zilei de mâine. Când săracii vorbesc pentru ei înșiși, vorbesc cel mai adesea despre drepturile intangibile asupra apei și a pământului pe care-l locuiesc și din care trăiesc. Ei caută locuri de muncă decente, cu un salariu din care să se poată întreține. Ei vor un sistem medical și de învățământ pentru copiii lor. Într-o lume în care toate lucrurile se îndreaptă către cei cu bani, ei ar putea la fel de bine să spună: „avem nevoie de bani". Dar foarte rar, aproape niciodată, nu zic: „trebuie să avem o creștere economică."

Ei au motive foarte bine întemeiate să procedeze așa, întrucât e un fapt aproape obișnuit ca nivelul de sărăcie al oamenilor să crească în timpul perioadelor de expansiune economică rapidă și să scadă în timpul perioadei de contracție economică. Motivul este simplu: măsurile care favorizează creșterea economică, de obicei, fac ca veniturile și bunurile să ajungă la cei cu avere, în dauna celor care depind de munca lor pentru a supraviețui. Deși creșterea economică în sine nu generează neapărat sărăcie, măsurile avansate în numele său fac adesea acest lucru.[10] Să luăm ca exemplu următoarele rezultate politice asociate în mod tipic cu creșterea economică:

- creșterea gradului de epuizare a resurselor naturale asigură

câștiguri bănești pentru cei care dețin puterea economică pe seama oamenilor a căror bază materială de existență este distrusă;

- transferul activităților din cadrul economiei sociale, fără caracter financiar, în cel al economiei monetare, creșterea dependenței oamenilor muncii față de bani și prin urmare de cei cu averi, care acordă servicii profesionale și controlează accesul la locurile de muncă;
- trecerea controlului asupra pământurilor agricole, pădurilor și resurselor piscicole, din mâinile celor angajați în crearea mijloacelor de subzistență, în cele ale marilor proprietari implicați în investiții pentru profit, adăugate la producția economică măsurată, redistribuie proprietatea acelor averi către clasele deținătoare de capital, sporește masa de muncitori prost plătiți și duce la micșorarea salariilor.

Timp de secole, tribul indigen Igorot („Oamenii munților") din provincia filipineză Benguet s-au dedicat mineritului de suprafață al bogatelor filoane aurifere care se găsesc pe pământurile lor strămoșești. Bărbații sapă mici galerii rotunde în munți. Femeile și copiii bat cu ciocanul rocile purtătoare de aur, transformându-le în pepite de mărimea unor boabe de grâu.[11] Acum, pe pământurile lor predomină uriașe mine de adâncime, administrate de Corporația Benguet, stăpânite în mod aproximativ egal de filipinezii bogați, guvernul filipinez și investitori americani, cu scopul de a produce aur pentru export. Zeci de buldozere, macarale și camioane sapă galerii adânci în munte, smulgând copacii și solul de la suprafață, și aruncând grămezi uriașe de roci în apele râurilor. Localnicii povestesc vizitatorilor cum, cu sursele de apă distruse, nu mai pot cultiva orez și banane, și trebuie să se ducă până în cealaltă parte a muntelui pentru apă potabilă și de spălat. Chiar și propriile lor terenuri miniere sunt amenințate, iar drepturile le sunt ignorate.[12]

În loc să folosească apa pentru separarea aurului de stâncă, așa cum fac Igoroții, compania minieră folosește substanțe toxice, inclusiv compuși de cianură și le aruncă în josul râului, otrăvind apa și vitele care se adapă din ea. Ceva mai departe, în aval, cultivatorii de orez din zona afectată a provinciei Pangasinan pierd aproximativ 250 milioane pesos pe an, pentru că deșeurile miniere le acoperă câmpurile irigate și provoacă o masivă reducere a recoltelor, ceea ce are drept rezultat un adevărat exod al populației. Încă și mai departe, pescarii din golf, raportează reducerea substanțială a

cantităților de pește prins, în vreme ce reziduurile miniere asfixiază recifele de corali. Toate astea sunt bune pentru creșterea economică. Compania Benguet și celelalte companii miniere importante, implicate în proiect, câștigă un venit net anual de 1,1 miliarde pesos, ceea ce reprezintă un masiv transfer de resurse din mâinile săracilor în cele ale bogaților.[13] Nenumărate asemenea povești circulă, oriunde operează companii miniere.

Săracii suportă consecințe similare atunci când companiile de cherestea încep să le defrișeze pădurile, de obicei fără nici un respect pentru drepturile localnicilor. Așa cum le spunea vizitatorilor o tânără țărancă din San Fernando, o localitate din provincia Bukidnon, din sudul Filipinelor, „fără copaci nu există hrană și fără hrană nu există viață." Un bătrân povestea că înainte de a-și fi făcut apariția în satul său camioanele pentru cherestea „era destul pește, destul grâu și destul orez". Oamenii au continuat descriind modul în care râurile s-au schimbat, devenind „mai noroioase, mai tulburi". În timpul musonilor, râul iese din matcă și înghite pământurile fertile adiacente, în regiuni în care altădată nu erau inundații. Pârâuri care odinioară adăpau câmpurile în timpul sezonului secetos au dispărut; alunecările de teren au devenit un fapt obișnuit în timpul sezonului ploios. Populația de șobolani, care înainte își găsea hrana în păduri și era menținută sub control de animalele de pradă, a crescut și acum devorează câmpurile țăranilor pe timpul nopții. Într-o comunitate altădată prosperă, mai mult de patru din cinci copii suferă de un oarecare grad de malnutriție.[14]

În numele promovării creșterii economice, asemenea devastare este uneori sprijinită masiv prin acordarea unor subvenții din fondurile publice. Pentru fiecare tonă de deșeuri miniere pe care le produc, companiile miniere filipineze descrise mai sus, câștigă 96,73 pesos și plătesc impozite în valoare de 0,5 pesos.[15] În Statele Unite guvernul cedează drepturile de minerit pe pământurile federale, pentru 12 dolari pe hectar, sau mai puțin. Adăugând insulta la suferință, minerii pot să dobândească o reducere de impozit cuprinsă între 5 și 22% din venitul lor brut sub forma unei „reduceri datorate deteriorării", drept compensație pentru degradarea acestor pământuri federale, după scăderea cheltuielilor lor legate de activitățile de explorare și extracție. În Japonia, guvernul oferă împrumuturi, subvenții și reduceri de impozite pentru explorarea minelor interne și exploatarea acestora.[16] Cheltuielile de infrastructură asociate mineritului și exploatărilor forestiere făcute de

companiile japoneze în țările din Sud, sunt în mod obișnuit finanțate prin intermediul unor împrumuturi plătite în cadrul programului japonez de ajutoare pentru străinătate.

Pe măsură ce locurile de muncă în industrie s-au redus în țările cu venituri mari, economiștii și-au îndreptat atenția spre economia serviciilor să-și câștige existența. Prea puțin se ține seama de faptul că o mare parte din expansiunea economiei serviciilor rezultă din colonizarea economiilor sociale ale gospodăriilor și comunităților. Aceste economiii sociale ocupau odinioară în mod productiv mai mult de jumătate din orele de muncă ale adulților, mai cu seamă ale femeilor, implicați în satisfacerea multora dintre nevoile fundamentale ale propriilor familii și în nenumăratele relații de ajutorare între vecini, esențiale pentru menținerea sănătății și solidarității acelor comunități. Într-adevăr, exista o vreme când economiile sociale antrenau atât femeile, cât și bărbații, în îndeplinirea majorității activităților productive și reproductive, prin intermediul cărora oamenii își satisfăceau nevoile fundamentale de hrană, adăpost, îmbrăcăminte, îngrijire a sănătății, a copiilor și bătrânilor, legate de gospodărie, educație, siguranță fizică și agrement. Economiilé sociale sunt, prin natura lor, economii locale, nesalariale, independente de bani și de piață. Ele sunt activate mai mult de dragoste decât de bani.

Întrucât funcțiile productive și reproductive, de exemplu îngrijirea copiilor, a sănătății, pregătirea hranei, agrementul și siguranța fizică sunt transferate din sfera economiei sociale în cea a economiei de piață, ele apar ca adăugiri la producția economică și astfel contribuie la creșterea economică, deși fac foarte puțin, dacă nu chiar nimic, să amelioreze calitatea serviciilor de care beneficiem. Acest transfer sporește de asemenea cererea de funcții economice suplimentare de supraveghere, socotite ca adaosuri la producția economică, deși în fapt sunt o sursă enormă de ineficiență economică. Să ne gândim la faptul că atunci când membrii familiei și ai comunității lucrau împreună, sau unul pentru altul, nu existau perceptori, manageri, moderatori guvernamentali, contabili, avocați, agenți de bursă, bancheri, intermediari, specialiști în publicitate, specialiști în marketing, curtieri în domeniul investițiilor, transportatori. Toți aceștia își iau partea lor din producția realizată de aceia care îndeplinesc de fapt munca productivă. Valoarea completă a mărfurilor și serviciilor produse era distribuită și schimbată în

cadrul familiei și al comunității, între cei care o creau de fapt.[17] Rezultatul era o folosire extraordinar de eficientă a resurselor, pentru a se face față nevoilor reale.

Mulți găsesc că cheltuielile generale ale economiei de piață au devenit atât de mari încât, chiar cu doi salariați și cu un program mai lung de muncă, nu pot satisface în mod corespunzător nevoi pe care odinioară și le satisfăceau destul de bine singuri. Părinților, (sau cel mai adesea, este vorba de o singură mamă sărăcită), le rămâne prea puțin timp, energie, sau tragere de inimă, pentru a fi mai mult decât să funcționeze ca salariați și paznici de noapte. Locuința urbană modernă a devenit doar un loc în care se doarme și se urmărește programul de televizor. Tot mai puțini oameni găsesc timp să participe la gama largă de activități și servicii comunitare, care odinioară transformau cartierele în ceva mai mult decât o simplă adresă. Structura densă de relații bazate pe îndelungata întrajutorare și cooperare, pe care o menținеau odinioară economiile sociale, se destramă. Nivelurile ridicate ale sărăciei, deprimării, divorțurilor, adolescentelor însărcinate, violenței, alcoolismului, abuzului de droguri, crimei și sinuciderilor sunt printre consecințele cele mai evidente ale acestei situații, atât în țările bogate, cât și în cele sărace.[18]

Pentru că asemenea schimbări au acordat femeilor noi șanse de afirmare, ele sunt adesea trâmbițate ca o victorie a egalității femeii. Totuși, în loc să promoveze noi parteneriate, care să-i implice mai deplin pe bărbați în familie și comunitate, pe măsură ce femeile își extind participarea la locul de muncă, adeseori această transformare a sporit pur și simplu povara de pe umerii femeii. Acest fapt a supus relațiile familiale unei presiuni puternice și a lăsat comunitățile dependente de personal profesionist, plătit să îndeplinească funcții, pe care odinioară vecinii le îndeplineau unul pentru altul. Mulți copii cresc în creșe, sau grădinițe, sunt lăsați acasă, ori pe străzi, fără nici un fel de supraveghere din partea adulților. Multe femei care au început să lucreze datorită lărgirii opțiunilor lor, se trezesc acum legate de slujbe prost plătite, care nu le dau nici o satisfacție și de care familiile lor au devenit dependente.

Economiștii aplaudă creșterea economică rezultată în urma creării unor noi categorii profesionale și a unor noi șanse pentru serviciile medicale, sociale și industria serviciilor de asigurare. Costurile nete pentru societăți, și mai cu seamă pentru săraci, cărora economia monetară le asigură șanse limitate, sunt ignorate.

Dizlocarea săracilor de pe pământurile pe care trăiesc și de pe urma cărora își obțin mijloacele de trai a fost un proces istoric îndelungat. De fiecare dată, consecința acesteia a fost o creștere economică pentru cei puternici și o sărăcire a celor slabi. Economiștii estimează că între 1750 și 1850, venitul pe locuitor al Marii Britanii s-a dublat cu aproximație. Însă, calitatea vieții pentru majoritatea oamenilor a suferit o curbă descendentă. Înainte de 1750, călătorii în regiunile rurale ale Marii Britanii relatau puține dovezi ale sărăciei. În marea lor majoritate, oamenii aveau hrană corespunzătoare, adăpost și îmbrăcăminte, iar zonele rurale ofereau o imagine prosperă. Cele mai multe activități agricole erau îndeplinite la câmp, în aer liber, familiile având dreptul de a lucra mici parcele de pământ răzlețe. Chiar și cei care nu aveau asemenea drepturi erau în stare să-și asigure traiul de pe terenuri comune, care ofereau pășuni pentru animale, iepuri de mâncat și lemne pentru foc. Câțiva indivizi întreprinzători au reușit să-și consolideze stăpânirea asupra unor proprietăți mai mari, prin schimburi, închirieri și cumpărări, și să le împrejmuiască, ori să le zidească, separându-le de rest, un proces cunoscut în general sub numele de „îngrădire". Dar a fost un proces lent și dificil.[19]

Pe urmă, proprietarii de pământ au hotărât să grăbească acest proces prin introducerea unei legislații care transforma îngrădirea într-o obligație. Pe măsură ce îngrădirea progresa, săracii erau din ce în ce mai privați de accesul la pământurile pe care odinioară își câștigau existența. Fără să aibă nici o altă sursă de trai, au fost forțați să lucreze pentru fermierii mai mari. Creșterea forței de muncă a dus la scăderea salariilor și la majorarea profiturilor marilor proprietari de pământ. Introducerea impozitelor pe pământ i-a forțat pe mulți fermieri mai mici să-și vândă terenurile. Rezultatul a fost o consolidare majoră a proprietăților funciare și o continuă migrare a forței de muncă de la sat la oraș, pentru a se angaja în fabricile revoluției industriale, mulți dintrei ei fiind femei și minori, dispuși să accepte angajarea în fabricile care erau „mai rele" decât pușcăriile. ...Atât de groaznice erau acele locuri de muncă, încât angajații fabricilor engleze din prima jumătate a secolului al XIX-lea o duceau probabil cu mult mai rău decât sclavii de pe plantațiile americane.[20]

În contrast cu experiența lor din această perioadă timpurie a „expansiunii economice", condițiile pentru oamenii obișnuiți din

Marea Britanie s-au ameliorat din 1914, anul începerii primului război mondial, până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, incluzând aici și perioada interbelică, în care în Marea Britanie nu s-a înregistrat o creștere globală a venitului național. Așa cum explica Douthwaite, războaiele au determinat necesitatea politică a controlului asupra forțelor capitaliste. Guvernul a introdus impozite mari pe veniturile cele mai mari și a controlat salariile. Deși a menținut creșterile salariale sub nivelul inflației, a crescut numărul angajaților, iar posibilitățile lor de muncă erau constante. Ca urmare, puterea reală de cumpărare a majorității gospodăriilor salariaților a sporit. Mai mult, atunci când guvernul a stipulat creșterile salariale, a autorizat în mod frecvent aceeași creștere valorică absolută pentru toată lumea. Astfel, creșterile salariale pentru muncitorii necalificați erau proporțional mai mari decât cele pentru muncitorii calificați. Rezultatul de ansamblu a fost o schimbare masivă a transferului de venituri de la bogați la săraci.[21]

După primul război mondial, a avut loc o reducere a săptămânii de lucru, de la 54 de ore la 46-48 de ore, pentru a absorbi influxul de soldați întorși de pe front, fapt care a menținut șomajul la cote scăzute și salariile au rămas mari. Cei fără lucru erau protejați de programul național de asigurare a încadrării în muncă, introdus în 1911. Cheltuielile generate de acest program erau suportate din impozitele substanțiale pe veniturile mari, fapt care transfera în mod constant venituri de la contribuabilii mai bogați la cei care aveau cea mai mare nevoie.

Al doilea război mondial a avut aproximativ aceleași consecințe pentru săraci. Avantajul provenea nu din creșterea producției care însoțea efortul de război, ci dintr-o combinație de cerere crescândă de locuri de muncă, erodarea diferențelor salariale, controlul guvernamental asupra profiturilor și aplicarea unei foarte progresiste structuri de impozite. Egalitatea veniturilor a crescut în mod spectaculos, iar economisirea forțată care a rezultat de pe urma raționalizării, a eliberat o enormă cerere ținută în frâu de război, facilitând tranziția spre economia de pace.

Modele similare au fost experimentate și în Statele Unite. Imperativele depresiunii economice din anii '30 și cel de-al doilea război mondial au electrizat acțiunea politică, aflată în spatele măsurilor care au avut drept rezultat o redistribuire semnificativă a veniturilor și au construit puternica clasă mijlocie, aceasta ajungând să fie considerată marca prosperității și puterii economice americane.

Structura rezultată de relativă echitate și prosperitate economică egal distribuită, a rămas mai mult sau mai puțin intactă până în anii '70, când o combinație între concurența economică venită din estul Asiei, tulburările sindicale, inflația și cultura rebelă a tineretului au mobilizat forțele conservatoare să-și facă din nou simțită prezența. Un atac politic convergent asupra sindicatelor, pieților de protecție socială, reglementării pieței și barierelor comerciale, au realiniat forțele instituționale ale societății americane în spatele cercurilor marii finanțe. În anii '70 și '80, numărul americanilor salariați, ale căror salarii îi plasau sub limita acceptată de sărăcie, a înregistrat o creștere puternică, iar societatea a devenit din ce în ce mai polarizată între bogați și săraci, în privința șanselor de încadrare în muncă și a posibilităților de câștig.[22]

Cei care cer o plăcintă economică mai mare, ca soluție a sărăciei neglijează o realitate importantă. Accesul unei persoane la resursele necesare pentru supraviețuirea sa depinde mai puțin de un venit absolut, cât de unul relativ. Într-o economie de piață, fiecare individ se află în competiție pentru accesul la spațiul ecologic limitat, iar persoana cu cei mai mulți bani, câștigă întotdeauna.

După cum am văzut mai sus, creșterea economică adesea sporește mai repede veniturile celor bogați, decât pe cele ale săracilor. Chiar dacă s-ar întâmpla ca veniturile tuturor să sporească cu aceeași viteză, urmarea ar fi cam aceeași. Decalajul absolut dintre bogați și săraci ar crește. E vorba de o socoteală aritmetică simplă. Să luăm ca exemplu creșterea uniformă, globală, anuală de 3% a venitului pe locuitor, pe care Comisia Brundtland cu privire la Mediul Înconjurător și Dezvoltare a propus-o ca răspuns la problemele mondiale ale sărăciei și deteriorării mediului înconjurător. Acest lucru s-ar traduce în primul an într-o creștere a venitului pe locuitor (calculat în dolari americani) de 633 dolari pentru Statele Unite, 3,60 dolari pentru Etiopia, 5,40 dolari pentru Bangladesh, 7,50 dolari pentru Nigeria, 10,80 dolari pentru China și 10,50 dolari pentru India. La sfârșitul unei perioade de 10 ani, o asemenea creștere economică ar fi sporit venitul anual pe locuitor al Etiopiei cu numai 41 dolari, ceea ce nu i-ar fi fost suficient pentru combaterea sărăciei, în vreme ce venitul pe locuitor al Statelor Unite va fi crescut cu 7 257 dolari, reprezentând astfel o *creștere* per capita a puterii de cumpărare a Statelor Unite de 177 de ori mai mare decât cea a Etiopiei.[23]

Fără o redistribuire concomitentă a ei, o plăcintă în creștere aduce mult mai multe avantaje celor care sunt deja bogați, decât celor săraci, adâncește prăpastia absolută dintre aceste categorii și sporește în continuare puterea și avantajele celor din prima asupra celor din a doua. Acest avantaj se transformă într-o chestiune de viață și de moarte, într-o lume cu resurse puține în care cei bogați și cei săraci sunt încleștați într-o cursă pe viață și pe moarte pentru o bază de resurse în curs de epuizare.

Dacă profeții iluziilor care promovează creșterea economică drept răspuns la sărăcie sunt într-adevar îngrijorați de nenorocirea celor săraci, de ce nu promovează măsuri care să refere direct la consolidarea capacității acestora de a-și satisface nevoile lor fundamentale și nu scutiri de impozite pentru bogați?

Creșterea economică în numele dezvoltării

Mulți economiști specializați în problemele dezvoltării cred că pentru a plasa o țară pe drumul industrializării e nevoie ca forța de muncă să fie gonită de la țară la oraș, astfel încât agricultura să poată fi modernizată și să poată fi creată o rezervă de forță de muncă pentru industrie. Paralelismele cu procesul de îngrădire din Anglia sunt izbitoare. Costa Rica ne oferă un remarcabil exemplu contemporan.

Înainte ca FMI și Banca Mondială să fi restructurat politicile economice ale acestui stat, în numele atenuării poverii datoriei sale externe, Costa Rica era cunoscută în întreaga lume ca o societate mai egalitaristă decât cea din țările vecine. Avea o bază puternică de mici fermieri și foarte puține din marile moșii tipice societăților latino-americane. Politicile impuse de FMI și Banca Mondială au lipsit producția fermelor mici de stimulentele economice. Aceste ferme produceau hrana zilnică a populației. Stimulentele au fost canalizate spre marile proprietăți funciare care produc pentru export. În consecință, mii de mici fermieri au fost dizlocați, pământurile lor au fost înglobate de marile ferme și proprietăți funciare care produc pentru export, iar decalajul în veniturile din Costa Rica începe să semene cu cel din alte țări latino-americane. O creștere a criminalității și violenței a necesitat o sporire substanțială a bugetului forțelor de poliție și de siguranță publică. Acum țara este dependentă de importuri pentru a satisface necesitățile alimentare vitale, iar datoria externă pe care această restructurare economică

și socială ar fi trebuit să o reducă, s-a dublat. În ciuda faptului că aceste consecințe ale politicilor promovate de cele două instituții internaționale au fost catastrofale, ele consideră Costa Rica un exemplu al succesului restructurării economice și sociale, deoarece creșterea economică a sporit, iar țara este acum capabilă să facă față datoriei sale externe crescute.[24]

În Brazilia convertirea agriculturii de la mica proprietate care producea hrană pentru consumul intern, la producția intensivă bazată pe capital, destinată exportului, a dislocat 28,4 milioane de oameni între 1960 și 1980, ceea ce reprezintă un număr mai mare decât întreaga populație a Argentinei.[25] În India, proiectele de dezvoltare la scară mare au dislocat 20 milioane de oameni în ultimele patru decenii.[26] În 1989, proiectele Băncii Mondiale aflate în curs de desfășurare dislocau 1,5 milioane de oameni, iar cele aflate în pregătire amenințau cu dislocarea a încă 1,5 milioane. Personalul Băncii nu a fost în stare să indice un singur proiect subvenționat de instituția lor, în care oamenii dislocați să fi fost reașezați și standardul lor de viață readus la un nivel comparabil cu cel de care se bucurau înaintea dislocării lor.[27] O conferință cu privire la dezvoltarea în Asia, sponsorizată de organizații neguvernamentale asiatice, care lucrau la proiecte regionale legate de problemele sărăciei și deteriorării mediului înconjurător, a relevat următorul aspect al experienței asiatice de dezvoltare pe care relatările satisfăcătoare din rapoartele și publicațiile economice ale Băncii Mondiale nu-l menționează niciodată:

> „În Thailanda, 10 milioane de săteni sunt amenințați cu evacuarea de pe pământul pe care trăiesc, pentru a face loc fermelor comerciale de cultivare a copacilor. Pânza freatică este epuizată și mangrovele sunt distruse continuu de crescătoriile de creveți care lucrează pentru export. Triburile se luptă pentru recunoașterea drepturilor lor asupra pământurilor strămoșești, situate în pădurile din Estul Malaieziei și al Indoneziei. În Filipine, programul de reformă agrară al guvernului este sistematic sabotat de transformarea pământurilor arabile de primă calitate în proprietăți industriale și alte utilizări neagricole, chiar dacă țara are nevoie să-și cheltuiască puținele rezerve de valută străină pe importurile de orez. Produsele chimice utilizate în agricultură și reziduurile toxice din industrie, inclusiv cele aduse în regiune de companiile și agențiile străine sub masca ajutorului internațional, continuă

să ne otrăvească. Barajele și proiectele geotermale dislocă oameni și distrug suprafețe agricole și forestiere, pentru a face față cererilor de energie ale industriilor orientate spre export. Locuitorii mahalalelor sunt evacuați pentru a face loc industriilor și centrelor comerciale de care beneficiază alții. Practicile dăunătoare în materie de pescuit susținute în mod obișnuit de interesele corporațiilor care deservesc piețele străine îi lipsesc pe pescarii noștri de mijloacele de trai și amenință capacitățile de regenerare ale oceanelor noastre."[28]

Planurile de dezvoltare urbanistică din Bangkok, Thailanda, necesită evacuarea a 300 de mii de oameni pentru construirea unei autostrăzi și a altor proiecte de dezvoltare urbană. Familiile cu venituri mici care se opun acestor practici se trezesc cu apa și electricitatea tăiate. Continuarea rezistenței ar putea duce la incendierea și demolarea caselor lor.[29] Un milion de familii din Mexic vor fi dislocate de pe fermele lor drept rezultat al Acordului Nord-American pentru Comerț Liber (NAFTA). Motorul creșterii economice s-a dovedit mult mai eficient în a crea refugiați din pricina dezvoltării decât în a-și îndeplini promisiunile legate de eradicarea sărăciei în țările lumii cu venituri mici.

Dacă grija noastră se îndreaptă către asigurarea unui bun nivel de trai pentru toți oamenii într-o manieră viabilă, atunci trebuie să depășim miturile economice sădite în cultura noastră de propovăduitorii de iluzii, să ne eliberăm de obsesia creșterii economice și să ne restructurăm în mod radical relațiile economice pentru a ne concentra asupra a două priorități:

1. folosirea de către oameni a mediului înconjurător pe măsura capacităților de regenerare ale ecosistemului; și
2. distribuirea capitalului natural disponibil într-un fel care să asigure tuturor oamenilor șansa de a-și satisface nevoile fizice într-un mod adecvat și de a-și realiza pe deplin dezvoltarea socială, culturală, intelectuală și spirituală.

Printre barierele pe care le întâlnim în calea realizării acestei transformări este și puternica coaliție de interese politice aliniată în spatele unui program instituțional care ne antrenează într-o direcție total diferită. Este vorba de interesele corporațiilor care sunt avantajate atunci când societățile fac din creșterea economică principiul de organizare a politicii statului.

II Concurența pentru suveranitate

Capitolul 4

Dezvoltarea puterii corporatiste în America

Privilegiile prevăzute de lege sunt o povară sub care poporul britanic și cel al altor țări europene gem în mizerie.

*Thomas Earle, pamfletar, 1823**

Societatea de afaceri de azi este o creație artificială care îi protejează pe proprietari și manageri, în vreme ce perpetuează privilegiile corporațiilor și existența lor. Artificiale sau nu, corporațiile au acum mai multe drepturi potrivit legii decât oamenii, drepturi pe care guvernul le-a protejat cu forța armelor.

Richard L. Grossman & Frank T. Adams[1]

Faptul că interesele companiilor și ale oamenilor bogați sunt strâns intercorelate tinde să ascundă însemnătatea pe care o are corporația ca instituție de sine stătătoare. Carta corporatistă este o invenție socială, creată pentru a acumula resurse financiare private în scopul servirii interesului public. Permite de asemenea unuia sau mai multor indivizi să manipuleze resurse economice și politice masive în spatele unor programe private foarte clar definite și să se protejeze pe ei înșiși de răspunderea legală pentru consecințele publice ale faptelor lor.

Mai puțin cunoscută este tendința corporațiilor, ca pe măsură

* Chartered privileges are a burthen, under which the people of Britain, and other European nations, groan in misery. (Thomas Earle, pamphleteer, 1823).

ce cresc în dimensiune și putere, să-și dezvolte propriile programe instituționale aliniate cu imperative inerente naturii și structurii lor, fără să se afle sub controlul deplin nici măcar al oamenilor care le stăpânesc și le administrează. Aceste programe se canalizează pe creșterea propriilor profituri și protejarea lor de incertitudinile pieței. Ele derivă dintr-o combinație între concurența de piață, cererile pieței financiare și eforturile indivizilor din interiorul lor de a avansa în carieră și a-și spori câștigurile. Membrii sectorului corporatist tind, de asemenea, să dezvolte programe politice și economice comune. De exemplu, în Statele Unite, corporațiile au fost angajate de mai bine de 150 de ani într-un proces de restructurare a regulilor și instituțiilor de guvernare pentru ca acestea să convină intereselor lor. Unii cititori ar putea să se simtă neliniștiți de faptul că antropomorfizez corporația, dar fac cu bună știință acest lucru.

Corporațiile au apărut ca instituții dominante de guvernare a planetei, cele mai mari dintre ele ajungând practic în fiecare țară a lumii și depășind cele mai multe guverne în mărime și putere. Interesul corporatist definește tot mai mult programele politice ale statelor și organismelor internaționale, față de interesul uman, deși această realitate și implicațiile sale au trecut în cea mai mare parte neobservate și neabordate.

În capitolul de față examinăm lupta îndelungată și continua bătălie între oameni și corporații pentru suveranitate în America, într-un efort de a da o perspectivă istorică a mizelor și importanței fenomenului. Deși au fost lupte similare și în alte democrații occidentale, experiența Statelor Unite capătă o importanță specială, datorită rolului dominant pe care l-a avut această țară în modelarea instituțiilor economiei mondiale de la sfârșitul primului război mondial încoace. Acest rol global a fost din ce în ce mai mult conștientizat și afirmat după ce au ieșit din al doilea război mondial ca fiind cea mai puternică țară din lume. Chiar și astăzi, pe măsură ce puterea sa economică se află în declin comparativ cu cea a Japoniei și Europei, Statele Unite rămân factorul dominant în modelarea instituțiilor internaționale ca noua Organizație Mondială a Comerțului, creată sub auspiciile Acordului General pentru Tarife și Comerț (GATT), Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială și Organizația Națiunilor Unite. După cum vom vedea în capitolele următoare, interesele corporatiste au avut un rol predominant asupra modului în care America și-a definit interesul național în raport cu

acestea și alte instituții mondiale. Astfel, istoria puterii corporatiste în Statele Unite are mai mult decât o semnificație pur națională.

Carta corporatistă reprezintă acordarea de către stat a unui privilegiu pentru un grup de investitori în vederea servirii unui scop public. Istoria sa începe în secolul al XVI-lea. Pe vremea aceea, datoriile unui individ erau moștenite de către urmașii săi și puteau avea ca urmare trimiterea lor la închisoare, pentru fapte care nu erau ale lor. Cei care plecau din Anglia pentru a face comerț în Indiile de Est aveau de înfruntat nu numai pericolele inevitabile ale călătoriei pe mare, ci și probabilitatea ca ei și familiile lor să fie ruinați, chiar și pentru generațiile următoare, dacă cargoul lor ar fi fost pierdut din cauza vremii proaste sau a piraților.[2] Corporația a reprezentat o importantă inovație instituțională pentru a îndepărta această barieră din calea comerțului internațional. Ca atâtea alte invenții importante, carta corporatistă a deschis noi posibilități enorme de progres societăților umane, atâta timp cât societatea civilă ținea sub control potențialele abuzuri pe care concentrarea puterii le făcea posibile.

Mai bine spus, carta corporatistă reprezenta o favoare din partea Coroanei, care limita răspunderea legală a unui investitor la cuantumul investiției sale, constituind în sine un drept neacordat cetățenilor individuali. Fiecare cartă prestabilea drepturile și obligațiile specifice unei anumite corporații, incluzând partea de profit care ar reveni Coroanei în schimbul acordării privilegiului special. Asemenea carte erau conferite la bunul plac al Coroanei și puteau fi retrase oricând. Nu este de mirare că istoria relațiilor dintre corporații și guvern încă din prima zi a fost una de presiune continuă din partea intereselor corporatiste de a extinde drepturile corporațiilor și de a limita obligațiile acestora.

Corporațiile ținute în frâu

America s-a născut dintr-o revoluție împotriva puterii abuzive a monarhilor britanici. Carta corporatistă a fost un instrument instituțional al acelor abuzuri. Corporațiile statuate erau utilizate de Anglia pentru a menține controlul asupra economiilor coloniale. Pe lângă asemenea corporații binecunoscute, ca de exemplu, Compania Indiilor de Est și Compania Golfului Hudson, multe colonii americane erau ele însele înscrise în calitate de corporații. Corporațiile din acea vreme erau statuate de către rege și funcționau ca o

extindere a puterilor Coroanei. În general, acestor corporații li se acordau puteri monopoliste asupra teritoriilor și industriilor considerate cruciale pentru interesele statului englez.[3]

Parlamentul englez, care în secolele XVII-XVIII era format din bogați proprietari de pământ, negustori și manufacturieri, a adoptat multe legi destinate să apere și să extindă aceste interese monopoliste. De exemplu, un set de legi cerea ca toate mărfurile importate din Europa sau Asia în colonii să treacă mai întâi prin Anglia. În mod similar, anumite produse exportate din colonii trebuiau să treacă mai întâi prin Anglia. Legile de navigație cereau ca toate mărfurile din colonii să fie transportate pe vase englezești sau coloniale cu echipaje engleze sau coloniale. Mai mult, deși aveau materiile prime brute necesare, coloniștilor li se interzicea să-și producă propriile pălării, căciuli și alte produse din lână și fier. Materiile prime erau transportate din colonii în Anglia pentru a fi manufacturate, iar produsele finite se reîntorceau în colonii.[4]

Aceste practici au fost condamnate cu tărie de Adam Smith în cartea lui *Avuția Națiunilor*. Smith vedea atât corporațiile cât și guvernele, ca instrumente de suprimare a forțelor concurențiale ale pieței, iar el le condamna fără echivoc. În teza lui clasică menționează corporațiile în mod expres de 12 ori și niciodată nu le atribuie vreo calitate. Tipică pentru gândirea sa e următoarea observație: „Spre a se preveni această reducere a prețului, și în consecință a salariului și profitului, prin restrângerea acestei libere concurențe, care fără îndoială că ar cauza-o, s-au creat toate breslele și aproape toate regulamentele breslelor."[5]

Este demn de observat faptul că publicarea lucrării *Avuția Națiunilor* și semnarea Declarației de Independență a SUA s-au petrecut amândouă în 1776. Fiecare în felul său a fost un manifest revoluționar, care punea în dificultate alianța abuzivă a puterii statale cu cea corporatistă pentru a stabili controlul monopolist al piețelor, capturând astfel profituri nemeritate și inhibând spiritul întreprinzător local. Smith și coloniștii americani împărtășeau o adâncă suspiciune atât față de puterea statală, cât și față de cea corporatistă. Constituția Statelor Unite stipula separația puterilor în stat ca să creeze un sistem de controale și echilibre ingenios alcătuit, pentru a limita șansele producerii de abuzuri în cadrul puterii de stat. Ea nu menționează în nici un fel corporațiile, fapt care ne sugerează că creatorii săi nu au prevăzut și nici nu au intenționat

ca aceste corporații să joace un rol foarte important în afacerile noii națiuni.

În tânăra Republică America exista prea puțin sentimentul că corporațiile ar fi fost inevitabile sau totdeauna potrivite. Fermele și întreprinderile familiale erau coloana vertebrală a economiei. Multe se întâmplau în spiritul lui Adam Smith, deși erau destul de obișnuite și magazinele de cartier, cooperativele și întreprinderile ai căror proprietari erau muncitorii. Aceasta nu intra în contradicție cu convingerea predominantă în privința importanței păstrării caracterului local și democrat al deciziilor referitoare la investiții și producție.[6]

Corporațiile statuate erau supuse unui strict control cetățenesc și guvernamental. Puterea de a emite carte corporatiste era mai curând deținută de către fiecare stat în parte, și nu de guvernul federal. Intenția era de a menține puterea cât mai mult posibil sub controlul cetățenilor. Multe prevederi și legile referitoare la ele, care limitau utilizarea mecanismului corporatist în vederea concentrării personale excesive a puterii, au fost incluse în cartele corporatiste.[7] Primele carte erau limitate pe un anumit număr de ani și obligau corporația să se dizolve în cazul în care carta ei nu a fost reînnoită. În general, carta corporatistă fixa limita împrumuturilor corporației, proprietății ei funciare și, uneori, chiar profiturilor sale. Membrii corporației răspundeau cu propria persoană pentru toate datoriile contractate de corporație atâta timp cât erau membrii ei. Investitorii mari și mici aveau drepturi egale de vot, iar a deține mai mult de un mandat în conducere era ilegal. Mai mult, o corporație era limitată la a desfășura numai acele activități care erau prevăzute în mod expres în carta sa. Cartele cuprindeau adesea clauze de revocare. Guvernatorii statelor își menținеau dreptul suveran de a anula carta oricărei corporații, care, după părerea lor, nu servea interesului public, și le țineau sub un control strict afacerile. Până la 1800, numai aproximativ 200 de carte fuseseră acordate de state.[8]

Secolul al XIX-lea a început ca o epocă de lupte juridice, active și deschise, între corporații și societatea civilă, în ce privește dreptul oamenilor, reprezentați de guvernele statelor lor, de a anula sau amenda cartele corporatiste. Acțiunile întreprinse de legislatorii statelor pentru a modifica, revoca sau, pur și simplu, a nu mai reînnoi cartele corporatiste erau destul de obișnuite în prima parte a

secolului. Totuși, în 1819, Curtea Supremă de Justiție a SUA a dat un verdict împotriva Statului New Hampshire într-un caz în care acesta încercase să revoce carta emisă lui Dartmouth College de regele George al III-lea, înainte de proclamarea Independenței. Tribunalul Suprem a casat decizia de revocare pe motivul că aceasta nu conținea nici o clauză de restricție sau revocare.

Această decizie a fost considerată un atac la adresa suveranității de stat de cetățenii înfuriați, care insistau să se facă distincția între o corporație și drepturile de proprietate ale unei persoane. Ei susțineau că corporațiile nu au fost zămislite, ci au fost create de bunul plac al legislaturilor statelor pentru a servi un bine public. Acestea erau prin urmare organisme publice, nu private. Și de aici decurgea dreptul juridic absolut al legislatorilor aleși ai unui stat de a amenda sau revoca cartele după cum doreau. Strigătul de mânie al opiniei publice a condus la o consolidare însemnată a puterii juridice a statelor de supraveghere a afacerilor corporațiilor.[9]

Până în 1855, în cazul *Dodge contra Woolsey,* Curtea Supremă de Justiție a afirmat că Constituția nu conferă unei corporații drepturi inalienabile, verdictul fiind că cetățenii statelor nu și-au

> „transferat puterea unor instituții artificiale care își au originea în legislația reprezentanților lor... Combinații de clase în societate... unite prin legătura unui spirit corporatist... doresc neîndoielnic limitări ale suveranității poporului... Dar părinții Constituției nu au fost inspirați de dorința de a realiza asemenea combinații.[10]"

Prăzile războiului civil

Războiul civil american (1861-1865) a reprezentat un moment crucial pentru drepturile corporațiilor. Revolte violente împotriva recrutărilor zguduiau orașele și lăsau sistemul politic în derută. Cu profiturile uriașe care le intrau în buzunare din contractele de livrare pentru armată, cercurile industriale au putut profita de pe urma tulburărilor și a corupției înfloritoare, pentru a mitui efectiv o legislație care le-a acordat masive donații bănești și terenuri ca să extindă sistemul de căi ferate de pe Coasta de Vest. Cu cât erau mai mari profiturile, cu atât nou apăruta clasă de industriași era mai capabilă să-și consolideze puterea asupra guvernului ca să obțină noi beneficii.[11] Văzând ce se petrecea, președintele Abraham Lincoln observa cu puțin timp înainte de moartea sa:

> Au fost întronate corporațiile... O epocă de corupție la nivel înalt va urma, iar puterea banilor va căuta să-și lungească domnia, folosindu-se de prejudecățile oamenilor... până când averea va fi concentrată în câteva mâini, ... iar Republica va fi distrusă.[12]

Națiunea era divizată de războiul purtat împotriva ei înșiși; guvernul era slăbit de asasinarea lui Lincoln și alegerea în funcția de președinte a alcoolicului erou de război, Ulysses S. Grant. Țara era în dezordine. Milioane de americani au fost lăsați fără loc de muncă în recesiunea economică ce a urmat. Și o alegere prezidențială falsificată în 1876 a fost aranjată prin negocieri secrete.[13] Corupția și afacerile de culise atinseseră cote nebănuite. Președintele Rutherford B. Hayes, finalmente câștigătorul acelor negocieri dominate de corporații se plângea ulterior: „Aceasta nu mai este o guvernare a poporului, de către popor și pentru popor. Este o guvernare a corporațiilor, de către corporații și pentru corporații."[14] În lucrarea sa clasică, *The Robber Barons**, Mathiew Josephson scria că în perioada 1880-1890 „Sălile legislativului erau transformate într-un târg în care era fluturat prețul voturilor, și legi făcute la comandă erau cumpărate și vândute."[15]

Acestea au fost vremurile de glorie ale unor oameni ca John D. Rockefeller, J. Pierpont Morgan, Andrew Carnegie, James Mellon, Cornelius Vanderbilt, Philip Armour și J. Gould. Bogăția trăgea după sine bogăție, pe măsură ce corporațiile profitau de dezordinea existentă, cumpărând legislație în domeniile tarifare, bancare, sindicale, ale căilor ferate și ale terenurilor publice, care să-i îmbogățească în continuare.[16] Grupurile cetățenești hotărâte să păstreze un control asupra corporațiilor au continuat să se lupte cu abuzurile corporatiste la nivelul statelor, iar cartele corporatiste au fost revocate atât de către tribunale, cât și de legislaturile statale.[17]

Totuși, treptat, corporațiile au dobândit suficient control asupra organismelor legislative ale statelor cheie, pentru a rescrie în principiu legile care stipulau propria lor creație. Legislatorii din New Jersey și Delaware au trecut în fruntea acțiunilor de slăbire a drepturilor cetățenilor de a interveni în afacerile corporațiilor. Ei au limitat răspunderea juridică a proprietarilor și managerilor de corporații și au emis carte perpetue. Curând, corporațiile aveau dreptul să funcționeze în orice mod care nu era interzis efectiv de lege.[18]

---

* Magnații tâlhari (n.t.).

Un sistem judecătoresc conservator care în mod logic era receptiv la recursurile și argumentele avocaților corporațiilor, eroda constant restricțiile pe care cetățenii grijulii le impusesră puterii acestora. Pas cu pas, sistemul judecătoresc a creat noi precedente care făceau ca protecția corporațiilor și a proprietăților deținute de acestea să fie ideea centrală a legii organice. Aceste precedente au eliminat folosirea juriilor pentru a stabili vinovăția și a evalua daunele în cazurile în care corporațiile comiteau abuzuri și au anulat dreptul statelor de a le supraveghea ratele de profit și prețurile. Judecători simpatizanți ai corporațiilor au dat verdicte potrivit cărora muncitorii erau răspunzători de provocarea accidentelor de muncă, diminuând răspunderea acestora dintâi pentru daunele pe care le-ar putea produce, și au declarat că legile privitoare la salarizare și programul de lucru erau neconstituționale. Defineau binele public ca însemnând producție maximă, indiferent de ce se producea, sau cui făcea rău.[19] Acestea erau chestiuni importante privitoare la un sector industrial în care, între 1888 și 1908, accidentele industriale au ucis 700 mii de muncitori americani, aproximativ 100 pe zi.[20]

În 1886, într-o uluitoare victorie pentru susținătorii puterii corporațiilor: Curtea Supremă de Justiție, în procesul *Districtului Santa Clara contra Pacific Railroad* a dat verdictul conform căruia o corporație privată este o persoană naturală, conform prevederilor Constituției americane, deși, după cum am arătat mai sus, Constituția nu menționează în nici un fel corporațiile. Prin urmare, corporația este îndreptățită să beneficieze de toate prevederile de protecție ale Cartei Drepturilor Omului, inclusiv de dreptul la libera exprimare și alte protecții constituționale acordate persoanelor individuale.[21]

Astfel, corporațiile au cerut în cele din urmă drepturile depline de care se bucurau cetățenii individuali, în vreme ce erau exceptate de la multe din responsabilitățile cetățenești. Mai mult, garantându-li-se același drept la libera exprimare ca și cetățenilor individuali, ele au realizat așa cum spune Paul Hawken, „exact ceea ce Carta Drepturilor Omului urmărea să împiedice: dominarea gândirii și a discursului public."[22] Următoarea revendicare a corporațiilor, potrivit căreia ele au același drept ca orice altă persoană individuală de a influența guvernul în propriul lor interes, îl făcea pe simplul cetățean să se confrunte cu uriașele resurse financiare și de comunicații ale corporației, și încălca intenția constituțională de a asigura tuturor cetățenilor egalitatea opiniilor în

cadrul dezbaterilor politice pe marginea problemelor importante.

Acestea au fost vremuri de violență și instabilitate socială, datorită exceselor capitalismului pe care Karl Marx le-a descris, cu puternicul efect politic cunoscut. Condițiile de muncă erau groaznice, iar salariile abia dacă asigurau oamenilor o pâine pe masă. Folosirea forței de muncă a copiilor era foarte răspândită. Potrivit unei estimări, din cele 12,5 milioane de familii existente în America anului 1890, 11 milioane supraviețuiau cu un venit mediu de 380 de dolari pe an și erau nevoite să accepte chiriași pentru a putea supraviețui.[23] Atât grevele organizate, cât și cele fără aprobarea sindicatelor erau la ordinea zilei, la fel ca și sabotajul industrial. Patronii foloseau orice mijloace pe care le aveau la dispoziție, pentru a sparge grevele, precum forțe particulare de securitate și trupe militare, federale și ale statelor. Violența atrăgea după sine violență și mulți oameni au murit în cursul războaielor industriale din această epocă.

Această stare de lucruri a favorizat apariția unei puternice mișcări sindicale. Între 1897 și 1904, numărul membrilor de sindicat a crescut, ajungând de la 447.000 la 2.073.000.[24] Sindicatele au constituit un teren fertil pentru dezvoltarea mișcării socialiste care se statornicea în America și cerea socializarea și controlul democratic al mijloacelor de producție, al resurselor naturale și patentelor. Aceasta a fost o epocă a luptei deschise de clasă, cu un număr tot mai mare de noi recruți zeloși ai armatei șomerilor, gata să lupte și să se sacrifice pentru triumful cauzei lor. Socialiștii care căutau să-i organizeze pe muncitori pe criterii de clasă, se luptau pentru întâietate cu lideri sindicali ceva mai conservatori, care preferau să îi organizeze pe criterii profesionale sau industriale.[25]

Aceste mișcări au unit grupurile etnice. Apariția mândriei și culturii de culoare a început să-i unească pe negri. Mișcarea feministă a luat amploare, femeile formându-și propriile sindicate, conducând greve și asumându-și roluri active în cadrul mișcărilor populiste și socialiste.[26] În 1920, a fost garantat dreptul la vot al femeilor printr-un amendament constituțional.

În cele din urmă, stările de haos și violență caracteristice perioadei extinderii explozive a pieței libere industriale, nu au fost benefice nici pentru interesele industriașilor și nici pentru cele ale sindicaliștilor. Bătăliile concurențiale între cei mai puternici industriași reduceau profiturile. Exista o teamă considerabilă în rându-

rile lor față de puterea politică crescândă a mișcărilor socialiste și a altor mișcări populiste, care amenințau să producă o schimbare fundamentală, aceasta putând să le pericliteze poziția privilegiată.

Asemenea condiții au stabilit etapa consolidării și compromisului care au determinat transformarea relațiilor sociale și instituționale. Industriașii și-au fuzionat imperiile individuale în conglomerate mai mari care le-au consolidat puterea și au limitat concurența dintre ei. Dușmanii de moarte de odinioară ca, J.P. Morgan și John D. Rockefeller, și-au unit forțele în 1901 pentru a contopi 112 conduceri de corporații, întrunind un total de 22,2 miliarde dolari în active, sub egida lui Northern Securities Corporation din New Jersey*. Aceasta era o sumă uriașă pe atunci, echivalentă cu dublul sumei totale evaluate a tuturor proprietăților din 13 state din sudul Statelor Unite. Rezultatul a fost că:

> „Inima economiei americane fusese pusă sub un singur acoperiș, începând de la sistemul bancar și industria oțelului, până la rețeaua căilor ferate, tranzitul urban, comunicațiile, marina comercială, asigurările, centralele electrice, industria cauciucului, a hârtiei, a rafinării zahărului, a cuprului și alte ramuri alese pe sprânceană din infrastructura industrială."[27]

Până la urmă, industriașii importanți au ajuns să-și dea seama că prin promovarea unor salarii, avantaje și condiții de muncă mai bune, puteau în același timp să reducă atracția socialismului și să-și câștige o loialitate și cointeresare mai mare din partea muncitorilor. Exista un interes paralel în reglementarea proceselor de producție artizanală prost organizate, pentru ca acestea să profite în mai mare măsură de avantajele metodelor de inginerie industrială și a proceselor de producție în masă, ceea ce însemna o organizare în jurul unor procese de producție superior structurate, conduse de reguli care cereau stabilitate și disciplină din partea muncitorilor.

Marile întreprinderi au început să vadă avantajele cooperării cu sindicatele mari, moderate, (nesocialiste), care negociau salarii și standarde uniforme într-o întreagă industrie și impuneau muncitorilor disciplina, conform regulilor asupra cărora căzuseră de acord. Aceste aranjamente au sporit gradul de stabilitate și previzibilitate în cadrul sistemului, fără ca în fapt puterea industriașilor sau cea a sistemului de piață să fie știrbite.[28]

---

* Compania Nordică a titlurilor de valoare (n.t.).

Aceste reforme aveau loc pe fundalul unei lupte continue. Un sistem judecătoresc aflat de partea patronilor care totdeauna dădea verdicte defavorabile intereselor muncitorilor a determinat politizarea tot mai mare a mișcării sindicale, determinând această mișcare să-și întocmească un program legislativ și să încheie o alianță cu Partidul Democrat. Legislația reformistă la nivel local, statal și național, a început să impună noi standarde sociale și să remodeleze contextul relațiilor de muncă. Deosebit de importantă pentru sindicate a fost legea antitrust Clayton, care a interzis intervențiile judecătorești în grevele muncitorilor.[29]

Chiar și așa, în tumultuoșii ani '20, monopolurilor corporatiste li s-a permis să se dezvolte într-o economie națională extrem de puțin reglementată. O piață a acțiunilor, alimentată cu bani împrumutați, părea să fie un motor nelimitat de creare a bogăției. Cu credința în piața liberă și cu puterea marilor întreprinderi la apogeu, un exuberant președinte Herbert Hoover proclama: „În curând, cu ajutorul lui Dumnezeu vom fi foarte aproape de ziua când sărăcia va fi alungată din țară." Irving Fisher, poate cel mai mare economist american al epocii, anunța că problema ciclului economic (business cycle) fusese rezolvată și că țara se statornicise pe un platou înalt al prosperității fără sfârșit.[30]

Era evident că familia americană medie era mai bine hrănită, mai bine îmbrăcată și binecuvântată cu mai multe plăceri ale vieții, decât oricare altă familie medie din istorie.[31] Această realitate, masca enorma inegalitate subiacentă dintr-o Americă în care numai 1% din familii controlau 59% din averea națională.[32] În octombrie 1929, la numai câteva luni după ce Fisher a anunțat sfârșitul ciclurilor economice, sistemul financiar cu deosebit de multe pârghii s-a prăbușit. Averile întemeiate pe speculații financiare s-au evaporat peste noapte. A fost nevoie de izbucnirea celui de-al doilea război mondial pentru a da impulsul încheierii unui nou pact social între guvern, marea finanță și sindicate, bazat pe principii economice keynesiene, care au readus sistemul economic mondial pe calea prosperității.

Înflorirea şi decăderea pluralismului

În epoca în care Franklin D. Roosevelt a devenit președinte în 1933, excesele marilor afaceri din anii '20, recesiunea și suferințele

private ale fermierilor, muncitorilor, bătrânilor, negrilor, femeilor și altora au produs un val de radicalism politic și cultural în întreaga țară. Roosevelt se temea că fără acțiuni drastice, acest radicalism ar putea copleși întreaga structură a guvernului. El a pornit să salveze sistemul, prin impunerea unei programe epopeice de reforme sociale și de reglementare. Adoptarea de către Congres a Legii de Redresare a Industriei Naționale (NIRA) propuse de el a fost un fapt crucial, pentru că a acordat guvernului mandatul de a-și asuma un rol mai activ în realizarea unei redresări economice pe care forțele pieței, singure, păreau să nu fie capabile s-o facă.

La 27 mai 1935, Curtea Supremă de Justiție a anulat legea și a pronunțat verdictul conform căruia statele nu puteau stabili standarde minime de salarizare. Această decizie a continuat o tradiție de 100 de ani în care Curtea Supremă a apărat interesele firmelor și corporațiilor în defavoarea drepturilor civile sau umane. Unii observatori credeau că acțiunea Curții Supreme referitoare la NIRA și salariile minime a radicalizat atitudinea unui Roosevelt foarte înfuriat, motivându-i hotărârea de a întreprinde o reformă radicală a instituțiilor americane. El a pornit să spargă trusturile, să întărească reglementarea pieților industriale și financiare și să impună o legislație care să asigure garanții mai ferme pentru drepturile muncitorilor. Statul a inițiat programe de încadrare în muncă. A fost pusă în practică o rețea de asistență socială.

Roosevelt s-a răzbunat pe Curtea Supremă, încercând să-i mărească numărul de membri, prin numirea unor oameni noi aleși de el. Tentativa lui de a „pune cu botul pe labe" Curtea Supremă a eșuat. Însă atacurile sale au avut un impact deosebit asupra judecătorilor înșiși și majoritatea lor a început să sprijine mult mai mult inițiativele progresiste. În cele din urmă, lunga perioadă a lui Roosevelt la Casa Albă i-a permis să numească judecători ca să completeze șapte dintre cele nouă locuri ale Curții Supreme, punând-o pe un făgaș liberal și așa a rămas până în anii '70, când președintele republican Richard Nixon a început să o recreeze în spiritul ei pro-corporatist de mai înainte.[33]

Cel de-al doilea război mondial a permis guvernului să-și asume un rol și mai preponderent în conducerea afacerilor economice, oferindu-i o justificare politică. Guvernul a impus controale asupra consumului, a coordonat producția industrială și a decis modul în care resursele naționale vor fi distribuite, în vederea sprijinirii efortului de război. O combinație dintre un sistem de impozite

foarte progresist, inițiat în vederea finanțării efortului de război, lipsa șomajului, o bună salarizare și o puternică rețea de asigurări sociale au determinat o schimbare masivă în privința distribuirii bogăției în direcția unei echități sporite. În 1929, existau 20 mii de milionari în Statele Unite și doi miliardari. În 1944, erau numai 13 mii de milionari și nici un miliardar. Partea bogăției totale deținute de cele mai bogate 0,5% din gospodăriile americane a scăzut de la un prag de 32,4% în 1929, la 19,3% în 1949.[34] A fost o victorie foarte mare pentru clasa mijlocie aflată în expansiune și pentru cei din rândurile clasei muncitoare, care au intrat în rândurile sale.

Pluralismul a înflorit până în anii '60, o perioadă de rebeliune culturală în Statele Unite. O nouă generație, copiii florilor (Flower Children), dădeau glas îndoielii lor față de presupozițiile fundamentale referitoare la stilurile de viață, complexul militaro-industrial, intervențiile militare în străinătate, exploatarea mediului înconjurător, drepturile și rolul femeii, drepturile civile, echitate și sărăcie. Puterea corporațiilor americane s-a clintit mult în fața evidentei amenințări a valorilor și intereselor sale. Poate că cel mai amenințător dintre toate era faptul că tinerii abandonau cultura consumistă. Această generație se revolta nu atât împotriva sărăciei și privațiunilor exploatării, cât împotriva exceselor abundenței. Această respingere a materialismului de către unii tineri americani reprezenta, în anumite privințe, o amenințare mai profundă la adresa sistemului decât generațiile anterioare de muncitori furioși care căutau să obțină un salariu din care să poată trăi și condiții sigure de muncă.

Numele militantului pentru protecția consumatorilor, Ralph Nader, și al ecologistei Rachel Carson, au ajuns pe buzele tuturor. Liberal-democrații dețineau un control ferm asupra Congresului și promulgau o legislație importantă care extindea marja reglementărilor guvernamentale pentru a întări protecția mediului înconjurător, siguranța produselor și a muncitorilor. Guvernul urmărea cu agresivitate procesele antitrust pentru a sparge monopolurile și a păstra competitivitatea piețelor.

În străinătate, corporațiile americane erau atacate pe două fronturi, de către Japonia și țările asiatice nou industrializate (NIC): Taiwanul, Coreea de Sud, Singapore și Hong Kong. Acestea avuseseră un succes enorm în penetrarea piețelor americane. În același timp, corporațiile americane erau împiedicate să pătrundă pe deplin în economiile sudice, inclusiv în cele ale acestor țări, prin

faptul că guvernele respective sprijineau în mod agresiv industriile naționale prin adoptarea unor măsuri protecționiste și a unor restricții față de investițiile străine. Aceste politici promovate de guvernele țărilor din Sud militau împotriva existenței „unor condiții egale pe terenul de joc" pentru corporațiile americane. Impozitele mari asupra veniturilor corporațiilor și ale investitorilor și aplicarea riguroasă a standardelor de muncă și de protecție a mediului înconjurător de acasă făceau corporațiile americane să se simtă de două ori handicapate în concurența mondială.[35]

Era un moment istoric critic, iar elita corporatistă și-a strâns rândurile pentru a-și proteja interesele, așa cum vom vedea mai amănunțit în partea a III-a a lucrării de față. Alegerea lui Ronald Reagan la președinție în 1980 a inaugurat un efort concentrat și deosebit de fertil de a da înapoi ceasul reformelor economice și sociale generatoare de prosperitate generală, pentru care America era invidiată în toată lumea, și de a crea o economie mondială mai receptivă față de interesele corporațiilor americane.

În subtila sa carte *Dark Victory* *, economistul filipinez Walden Bello prezintă punctul de vedere al țărilor din Sud asupra programei lui Reagan:

> Un regim ideologic cu puternică tentă republicană la Washington... a abandonat măreața strategie a „liberalismului moderat" pe plan extern și *modus*-ul *vivendi* New Deal pe plan intern. Pe lângă înfrângerea comunismului, în practică, reagan-ismul mai avea alte trei preocupări strategice. Prima era resubordonarea Sudului într-o economie mondială dominată de Statele Unite. A doua era slăbirea concurenței economice la adresa Americii din partea noilor țări industrializate din Asia și a Japoniei. Cea de-a treia era dizolvarea pactului social, generat de New Deal, între marele capital, marile sindicate și marii funcționari ai guvernului, pe care atât Washington-ul, cât și Wall Street-ul îl vedeau ca fiind restricția esențială asupra puterii corporațiilor americane de a concura atât noile state industrializate, cât și Japonia.[36]

Criza datoriilor din 1982 a prilejuit înlăturarea amenințării apariției unor noi țări industrializate. Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, dominate în majoritate de americani au pornit să

---

* Sumbra victorie (n.t.).

restructureze economiile țărilor din Sud înglodate în datorii, pentru a le deschide penetrării corporațiilor străine. „Adaptarea structurală", impusă de către acele instituții străine a diminuat implicarea guvernului în viața economică, în sprijinirea întreprinzătorilor interni, a eliminat barierele protecționiste din calea importurilor din Nord, a ridicat restricțiile asupra investițiilor străine și a integrat mai mult economiile sudice în cea mondială, dominată de țările din Nord. Pentru impunerea unor „reforme" similare noilor țări industrializate din Asia a fost aleasă calea comerțului.[37]

Resursele politice ale Americii corporatiste au fost mobilizate în totalitatea lor, pentru a recâștiga controlul corporatist asupra programului politic și al sistemului juridic. Prioritare pe agenda politică au fost reformele interne menite să amelioreze competitivitatea mondială a Statelor Unite prin „îndepărtarea" guvernului „de pe umerii" corporațiilor. Impozitele asupra bogaților au fost reduse radical. Restricțiile cu privire la fuziunile și achizițiile corporatiste au fost înlăturate, iar obligativitatea respectării standardelor referitoare la protecția mediului înconjurător și sindicate a fost slăbită. Guvernul a trecut de partea corporațiilor americane agresive care căutau să devină mai competitive pe plan mondial prin slăbirea puterii sindicatelor, reducerea salariilor și a alocațiilor, limitarea numărului de angajați ai corporațiilor și mutarea operațiunilor de fabricație în străinătate pentru a beneficia de pe urma forței de muncă ieftine și a existenței unor reglementări foarte permisive.[38]

În timp ce aceste măsuri puneau stăpânire pe Statele Unite, șomajul a devenit o problemă cronică, iar sindicatele au pierdut membri și influență politică. Salariile au început să scadă, la fel ca și veniturile celor mai sărace gospodării. Câțiva privilegiați au profitat din plin. Câștigurile marilor investitori, ale marilor directori, vedetelor din domeniul spectacolului, ale sportivilor de performanță și curtierilor din sfera investițiilor au atins cifre astronomice. Numărul de miliardari din Statele Unite a crescut de la unu în 1978, la 120, în 1994.[39] Abuzurile la împrumuturi comise de un sector dereglementat al economiilor și împrumuturilor i-a lăsat pe contribuabilii americani cu o datorie de 500 miliarde dolari, ca să plătească oalele sparte. Aceasta a fost o perioadă dificilă pentru cetățenii obișnuiți. Lăcomia a cunoscut o epocă de glorie.

Pe măsură ce inițiativele lui Reagan se impuneau în străinătate, sprijinite de alte revitalizări conservatoare similare în alte țări occidentale, s-au înregistrat declinuri paralele atât în majoritatea celor-

lalte țări occidentale, cât și în țările îndatorate ale Sudului. Inegalitatea s-a adâncit atât în cadrul statelor, cât și între acestea. Șomajul a atins cote alarmante și mulți indicatori sociali care cunoscuseră ameliorări continue în ultimele trei decenii anterioare au stagnat, iar în unele cazuri au intrat în declin. A crescut datoria externă a multor țări din Sud. Numărul miliardarilor pe plan mondial a crescut de la 145 în 1987, la 358 în 1994.[40]

Administrația Reagan se angajase să oprească declinul Statelor Unite. Totuși a făcut mai multe gafe de natură politică care au întărit puterea militară și creșterea economică a țării pe termen scurt, dar i-au slăbit în mod serios poziția în economia mondială pe termen lung. Mai întâi, cheltuielile masive privind armata au contribuit la transformarea Statelor Unite în cel mai mare datornic internațional al lumii. Principalul deținător al acestei datorii a fost Japonia, cel mai important concurent al Statelor Unite. În al doilea rând, prin contestarea oricărui rol al guvernului în planificarea economică și stabilirea priorităților, administrația Reagan a lăsat în întregime viitorul economic al țării în mâinile corporațiilor care sub presiunea piețelor de capital s-au concentrat numai asupra obținerii unor profituri de scurtă durată. În al treilea rând, permițând corporațiilor să-și urmărească strategia lor anti-sindicală, Statele Unite și-au irosit principala resursă în cadrul concurenței de pe piața mondială, capitalul uman.[41] Rezultatul per total a fost o slăbire semnificativă a puterii economice a Americii în comparație cu cea a Japoniei și a Europei de Vest. Consecințele au fost în mod limpede negative pentru americanii obișnuiți. Până la urmă s-ar putea să fi fost negative și pentru corporațiile americane.

Acesta nu a fost rezultatul unei conspirații. Schimbările majore în politica națională nu apar drept consecință a faptului că elitele politice și cele din cadrul corporațiilor se strâng într-o sală de conferințe pentru a defini o strategie în vederea impunerii ajustării globale. Ele sunt mult prea individualiste și reprezintă o gamă mult prea largă de interese conflictuale. După cum observă Bello:

> Ceea ce se întâmplă de obicei este un proces social mult mai complex, în care ideologia mediază între interese și politică. O ideologie este un sistem de credințe – un set de teorii, convingeri și mituri cu o oarecare coerență internă – care caută să universalizeze interesele unei categorii sociale la scara întregii comunități. Ideologia de piață afirmă, de exemplu, că eliberarea forțelor pieței de constrângerile statului este benefică

nu numai pentru întreprinderi, ci și pentru întreaga societate.

Transmisă prin intermediul instituțiilor sociale, între care universități, corporații, Biserici sau partide, o ideologie este interiorizată de un număr mare de oameni, dar mai cu seamă de membrii grupurilor sociale ale căror interese de principiu le exprimă. Astfel, o ideologie conturează acțiunile multor indivizi și grupuri, dar devine o forță importantă numai atunci când coincid anumiți factori... Ideologia de piață a devenit o forță dominantă numai după ce o elită politică, ce a adoptat-o, a ajuns la putere în stat, pe seama unei pături mijlocii tot mai conservatoare, în același timp în care elita corporatistă renunța spre binele său la consensul liberal keynesian, din cauza condițiilor schimbate ale concurenței economice internaționale.[42]

O chestiune de guvernare

Întreșesut în discursul politic despre piețele și comerțul liber se regăsește următorul mesaj: progresul piețelor libere reprezintă progresul democrației. Promotorii pieței libere ar dori să ne convingă că acesta este un mecanism chiar mai eficient și mai flexibil în privința exprimării voinței politice decât votul, deoarece comerțul este mai eficient și mai maleabil la nevoile oamenilor decât sunt politicienii și birocrații ineficienți și nepăsători. Logica este simplă: în condițiile pieței libere, oamenii își exprimă suveranitatea în mod direct prin felul în care votează cu banii lor de buzunar. Ceea ce doresc să cumpere cu proprii bani este până la urmă un indicator mai bun decât voturile în privința a ceea ce apreciază ei și, prin urmare, este cea mai eficientă și democratică cale de definire a interesului public.

Dată fiind neîncrederea crescândă în guvern, este vorba de fapt de un mesaj constrângător și semnifică un adevăr important. Atât piețele, cât și politica referă amândouă la guvernare, putere și distribuire a resurselor societății. De asemenea, este și un mesaj înșelător, care maschează o realitate importantă. Într-o democrație politică, fiecare persoană beneficiază de un vot. Pe piață, un dolar reprezintă un vot, și cu cât ai mai mulți dolari, cu atât ai mai multe voturi. Nu ai dolari, nu ai voturi. Piețele sunt inerent înclinate în favoarea oamenilor bogați. Chiar mai important în lumea noastră contemporană și mai puțin știut este faptul că piețele favorizează

corporațiile foarte mari, care stăpânesc cu mult mai mari resurse financiare decât cel mai bogat dintre indivizi. Pe măsură ce pieţele devin mai libere şi se globalizează, puterea de a guverna trece din ce în ce mai mult din mâinile guvernelor naţionale, în cele ale corporaţiilor multinaţionale, iar interesele acestor corporaţii se îndepărtează tot mai mult de interesele umane, afirmaţii documentate amănunţit în părţile III şi IV ale lucrării de faţă.

Oamenii, chiar şi cei mai lacomi şi mai lipsiţi de scrupule dintre noi sunt fiinţe vii, care au şi alte nevoi şi valori în afara banilor. Avem nevoie de aer să respirăm, de apă să ne potolim setea şi de hrană să ne potolim foamea. Cei mai mulţi dintre noi avem familii. Toţi, cu excepţia celor cu adevărat nebuni, apreciem lucrurile frumoase, inclusiv o priveliştе sau un nou-născut. Trupurile noastre sunt făcute din carne, iar prin venele noastre circulă sânge.

În spatele imaginii publice confecţionate cu grijă şi a multora dintre oamenii morali şi integri pe care-i poate angaja, corpul unei corporaţii este carta sa, un document juridic, iar banii, sângele său. În esenţă este o entitate străină, care are un singur ţel: să reproducă bani, să se hrănească şi să se înmulţească. Indivizii pot fi înlocuiţi. Ea nu este fidelă decât unei singure cauze: faţă de pieţele financiare care sunt făpturi şi mai însufleţite de bani, este chiar corporaţia însăşi.

Problema este profund înrădăcinată în structura şi regulile cu care corporaţiile sunt obligate să opereze. Originalitatea corporaţiei ca inovaţie socială este aceea că are capacitatea să reunească mii de oameni în cadrul unei singure structuri şi să-i oblige să acţioneze concertat, în concordanţă cu un scop al corporaţiei, care nu e neapărat şi al lor individual. Cei care se revoltă sau nu se supun, sunt excluşi şi înlocuiţi de alţii, care sunt mai supuşi.[43]

Aşa după cum scrie ziaristul William Greider din Washington în lucrarea sa *Who Will Tell the People?**:

> „(Corporaţiile – n.a.)... resursele financiare imense, diversitatea intereselor lor, echipele de profesionişti talentaţi, toate aceste valori şi altele sunt acum neîncetat centrate pe politicile guvernării.
>
> Această nouă realitate instituţională este cauza funda-

---

* „Cine le va spune oamenilor?" (n.t.).

mentală a prăbușirii democrației contemporane. Corporațiile există pentru a-și urmări interesele proprii de maximalizare a profiturilor, nu aspirațiile colective ale societății. Ele sunt conduse de o ierarhie de manageri și nu de aspirații sociale."[44]

Societățile umane sunt de mult confruntate cu problema dacă puterea de a conduce va fi în mâinile bogaților sau în cele ale săracilor. Acum, trebuie să facem față unei probleme diferite și chiar mai amenințătoare care, în măsura în care implicațiile sale sunt pe deplin înțelese, ar trebui să-i unească pe bogați și pe săraci deopotrivă pentru o cauză comună. Oare puterea de a conduce va rămâne în mâinile oamenilor, indiferent de condițiile financiare în care se găsesc sau va trece în mâinile persoanelor artificiale ale corporațiilor?

În această epocă istorică critică, una dintre cele mai fundamentale dificultăți, căreia trebuie să-i facă față specia noastră, nu este redescoperirea scopului și unității vieții. Trebuie să decidem dacă puterea de guvernare va fi deținută de oamenii vii sau de entitățile corporatiste mânate de un program diferit. Pentru a redobândi controlul asupra viitorului nostru și a aduce societățile umane în armonie cu natura trebuie să recuperăm puterea pe care am cedat-o corporației. Un pas important va fi acela de a ne elibera de iluziile ideologiei care legitimează politicile, eliberează corporația ca instituție de răspundere în fața oamenilor.

Capitolul 5

Asaltul Libertarişti Corporatişti

Dacă ar exista un Crez al Economistului, el ar conține cu siguranță afirmațiile: „Cred în Principiul costului comparativ" și „Cred în comerțul liber".

Paul Krugman, economist MIT [1]

Diferența dintre un sistem dominat de General Motors și Exxon și unul care se bazează pe proprietarul individual de pământ și pe micul negustor de la începuturile istoriei americane ar putea prea bine să fie mai mare din perspectiva experienței reale de viață a omului obișnuit, decât aceea dintre un sistem bazat pe mari birocrații private în Statele Unite ale Americii și birocrații de stat în țările socialiste.

Gar Alperovitz[2]

În goana după creștere economică, ideologia pieței libere a fost îmbrățișată în întreaga lume cu fervoarea unei credințe religioase fundamentaliste. Banii sunt singurul ei criteriu valoric, iar practica sa este aceea de promovare a unor politici care adâncesc pretutindeni dezintegrarea ecologică și socială. Profesia de economist îi servește ca preoție. Ea propagă valori care înjosesc spiritul uman, presupune existența unei lumi iluzorii și restructurează instituțiile noastre de guvernare în moduri care fac dificilă rezolvarea problemelor noastre fundamentale. Totuși, a-i pune sub semnul întrebării doctrina a devenit o adevărată erezie, care aduce după sine riscul cenzurii profesionale și daune carierei celui în cauză, în cele mai multe instituții economice, guvernamentale și academice. După cum spune sociologul australian Michael Pusey, economia a fost redusă la un „scut ideologic împotriva introspecției inteligente și a responsabilității civice"[3] și în cele mai multe universități a insuflat studiului economic un element puternic de îndoctrinare ideologică.

Sanctificarea Lăcomiei

Convingerile ideologilor pieței libere sunt familiare oricărei persoane care este obișnuită cu limbajul discursului economic contemporan. Acestea sunt:

- *Creșterea economică* susținută, așa cum este ea măsurată de produsul național brut, este calea către progresul umanității.
- *Piețele libere*, neîngrădite de către guvern, produc în general cea mai eficientă și mai optimă distribuire a resurselor din punct de vedere social.
- *Globalizarea economică*, realizată prin înlăturarea barierelor din calea circulației libere a produselor și capitalului peste tot în lume, intensifică concurența, sporește eficiența economică, creează locuri de muncă, reduce prețurile de consum, lărgește opțiunea cumpărătorilor și este în general benefică pentru aproape toată lumea.
- *Privatizarea* care transferă funcții și valori din mâinile guvernului în cele ale sectorului privat ameliorează eficiența.
- Responsabilitatea de prim ordin a guvernului este să asigure infrastructura necesară pentru dezvoltarea comerțului și să impună domnia legii în ce privește *drepturile de proprietate și contractele*.

Aceste convingeri se bazează pe un număr de presupoziții de bază explicite, întipărite în teoriile neoclasicismului economic, cum ar fi:

- oamenii sunt motivați de interesul propriu, exprimat în primul rând prin goana după câștigul financiar;
- acțiunea care aduce cel mai mare profit financiar persoanei sau firmei este cea mai bună pentru societate;
- comportamentul concurențial este mai rațional pentru individ și întreprindere decât comportamentul de cooperare; prin urmare, societățile ar trebui să fie construite în jurul motivației concurențiale;
- progresul uman se măsoară cel mai bine prin intermediul creșterilor valorice a ceea ce consumă membrii societății, iar nivelurile tot mai mari de cheltuieli din partea consumatorilor sporesc bunăstarea societății prin stimularea unei producții economice mai mari.

Pentru a ne exprima într-un limbaj mai grosolan, aceste doctrine ideologice presupun că:

- Oamenii sunt motivați, din fire, în primul rând de lăcomie.
- Impulsul de a acumula reprezintă cea mai înaltă expresie a ceea ce înseamnă să fii uman.
- Promovarea neobosită a lăcomiei și spiritului de achiziție conduce la rezultate optime din punct de vedere social.
- Este spre binele societăților umane să încurajeze, să onoreze și să recompenseze valorile menționate mai sus.

Un număr de idei și intuiții valabile au fost răstălmăcite într-o ideologie extremistă care înalță cele mai josnice aspecte ale firii umane la un ideal de autojustificare. Deși, această ideologie denigrează cele mai fundamentale valori și idealuri ale omenirii, ea a devenit atât de adânc înrădăcinată în cadrul valorilor, instituțiilor și culturii noastre de masă, încât o acceptăm aproape fără a o pune la îndoială. Ea există pretutindeni în jurul nostru și joacă un rol negativ în formularea a aproape fiecărui aspect al politicii de stat. Ea mizează pe economii aflate în recesiune și pe o neîncredere justificată a opiniei publice față de un aparat guvernamental numeros, ca să-și construiască o bază electorală largă pentru programe cu consecințe cert nepopulare.

Reminiscențele ideologilor marxiști au ieșit acum din scenă, apologeții acestei ideologii extremiste caută să închidă discuția, proclamând inevitabilitatea forțelor istorice în favoarea cauzei lor. Ei ne spun că o piață mondială liberă, care să lase deciziile referitoare la distribuirea resurselor în seama marilor corporații este inevitabilă și că am face mai bine să ne concentrăm asupra învățării modului cum trebuie să ne adaptăm noilor reguli ale jocului. Ei ne previn că cei care se vor da înapoi și nu vor intra în joc vor fi excluși de la compensațiile ce vor reveni numai celor care consimt.

Caracterul extremist al poziției lor ne este relevat de alternativele pe care ni le transează între „o piață liberă" nestânjenită de vreun control guvernamental și o economie centralizată de stat, bazată pe fostul model sovietic. În mod similar, se subînțelege că singura posibilitate existentă la deschiderea granițelor naționale în fața fluxului nestăvilit de mărfuri și bani este construirea unor ziduri impenetrabile care să ne izoleze de restul lumii și să ne lipsească de avantajele participării la comerțul internațional. După cum spun ei dacă nu ești un adept al liber-schimbismului, atunci ești un adept al protecționismului. Nu există vreo cale de mijloc.

Sfidând istoria și logica ei, aceștia nu văd ce loc ar putea să

ocupe în cadrul dialogului civic cei care resping soluția pieței libere și se pronunță în favoarea pieței care să funcționeze sub controlul societății civile. Nici nu vor să îngăduie posibilitatea ca statele să realizeze între ele schimburi juste și echilibrate de mărfuri și capital, în avantajul reciproc al cetățenilor lor.

Sub diversele sale forme, această ideologie este cunoscută sub diferite nume; economie neoclasică, neoliberală sau libertaristă; neoliberalism, capitalism de piață sau liberalism de piață. În Australia și Noua Zeelandă, cartea lui Michael Pusey, *Economic Rationalism in Canberra** a popularizat termenul de *raționalism economic* și l-a introdus în dezbaterea publică.[4] Latino-americanii folosesc, de obicei, termenul *neoliberalism*. Totuși, în cele mai multe țări, inclusiv în Statele Unite, această noțiune circulă fără a avea un nume recunoscut de toată lumea. Fără un nume, rămâne în afara dezbaterilor publice, presupozițiile sale implicite rămânând necercetate.

Alianța libertarismului corporatist

Cel puțin trei grupuri importante de susținători, adepții raționalismului economic, adepții pieței libere și membrii clasei corporatiste, au constituit o alianță politică puternică, dedicată promovării unui program ideologic comun, cu o fervoare dogmatică, asociată de obicei cruciadelor religioase.

Adepții raționalismului economic sunt în marea lor majoritate economiști profesioniști, adepți ai școlii neoclasice de economie. Raționalismul, definit de dicționar ca fiind „doctrina conform căreia cunoașterea este dată în întregime de rațiunea pură, fără ajutorul simțurilor"[5], este fundamentul filosofic al curentului principal de gândire al economiei contemporane, ai cărei practicieni își afirmă credința față de structurile raționale de analiză, deduse din principii fundamentale. Acest atașament față de raționalism a dat temei afirmației că economia este singura știință socială cu adevărat obiectivă, independentă de valori. Primul principiu logic al economiei neoclasice este acela că, indivizii sunt motivați în primul rând de interesul propriu și, având o libertate maximă, fără restricții, prin opțiunile lor bazate pe urmărirea interesului propriu, ei obțin

* Raționalismul economic în Canberra (n.t.).

rezultate optime din punct de vedere social. Raționalismul economic conferă ideologiei de piață legitimitatea sa intelectuală, iar coaliția formată în jurul acestei ideologii oferă economiștilor o puternică bază politică.

Adepții pieței libere oferă coaliției o concepție morală și filosofică întemeiată pe drepturile individuale. Acestea exercită o atracție puternică în rândurile celor care nutresc o neîncredere firească față de existența unui aparat guvernamental numeros. Așa cum a fost ea formulată de către Roger Pilon de la Institutul Cato, o instituție guvernamentală de cercetare de la Washington, consacrată promovării liberalismului de piață, poziția adepților acestei ideologii are ca temei „premisa egalității morale, definită de drepturi, nu de valori". Adepții pieței libere cred că indivizii au dreptul să urmărească ce valori vor, atâta timp cât respectă aceleași drepturi și altora. Aceasta „înseamnă că suntem singurii responsabili față de noi înșine, pentru cât de mult sau de puțin ne realizăm în viață, pe cât dorim și putem". Adepții pieței libere cred că „drepturile și proprietatea sunt inseparabile... Înțeleasă în mare, ...proprietatea este fundamentul tuturor drepturilor noastre naturale. Exercitând acele drepturi, compatibile cu ale altora, putem urmări dobândirea fericirii în orice chip dorim". Aceasta include și formarea unor asociații voluntare cu alții prin intermediul mecanismului contractual.[6] Singurele responsabilități atașate acestor drepturi sunt acelea de a le respecta și în cazul altor persoane, a te supune legii și a onora contractele. Liberalismul de piață conferă ideologiei dominante aura sa de legitimitate morală. În schimb, promotorii de seamă ai liberalismului de piață, ca de exemplu Institutul Cato, primesc un important sprijin financiar și politic din partea corporațiilor ale căror interese le susțin.

Membrii clasei corporatiste. În această categorie intră managerii corporațiilor, avocații, consultanții, specialiștii în relații publice, agenții financiari și investitorii bogați, care au de câștigat de pe urma promovării drepturilor și libertății persoanei corporatiste. Unii sunt împinși către libertarismul corporatist de interesul propriu, alții de convingerile lor morale, iar mulți alții pentru că pur și simplu sunt angajați să facă acest lucru. Ei sunt în general apologeți fervenți atât ai pieței libere cât și ai drepturilor de proprietate, așa cum este investită cu ele persoana juridică a corporației. Cu toate că nu au neapărat interesul să cunoască amănuntele teoriilor academice sau ale filosofiei morale, ei fac în mod firesc corp

comun cu o tradiție intelectuală care legitimează obiectivul eliberării instituțiilor pieței de sub controlul coercitiv al guvernului, și cu o filosofie care absolvă corporația de responsabilitate morală pentru multe dintre consecințele sociale și ecologice ale acțiunilor sale. Ei au la dispoziție resursele enorme ale corporației pe care să le canalizeze spre cei care slujesc interesul corporatist.

Aceste trei grupuri formează o alianță politică puternică ce combină o tradiție intelectuală și o filosofie morală cu un interes politic. Totuși, așa cum se întâmplă adesea în alianțele politice, ei sunt niște tovarăși de drum foarte ciudați. Mai mult decât atât, contrar aparențelor exterioare, participarea la alianță îi servește foarte prost chiar și pe proprii membri. Pentru adepții raționalismului economic, alianța a deteriorat în mod grav integritatea și utilitatea socială a economiei, prin reducerea sa la un sistem de îndoctrinare ideologică ce își încalcă propriile fundamente teoretice și este în totală contradicție cu realitatea. Alianța i-a antrenat în același fel pe filosofii moralei, care propovăduiesc libertatea individuală, într-o cauză ce mărește capacitatea corporațiilor de a îngloba drepturile de proprietate ale oamenilor și a suprima libertățile individuale, cu excepția celor aparținând oamenilor foarte bogați. Marele succes politic pe care l-a avut alianța în restructurarea instituțiilor economice pe măsura intereselor corporatiste creează o monstruozitate pe care nici măcar membrii clasei corporatiste nu o mai pot controla. Dă naștere unei lumi pe care este puțin probabil că ei ar dori să o lase moștenire copiilor lor.

În numele libertății individuale, această alianță susține o doctrină ideologică cel mai bine descrisă prin sintagma „libertarism corporatist", deoarece, consecința sa este plasarea drepturilor și libertăților corporațiilor mai presus de drepturile și libertățile persoanelor individuale. Prezentată sub forma unui program economic, ea constituie de fapt unul de guvernare. Cine va avea puterea să conducă și cu ce consecințe?

Corporația contemporană există tot mai mult ca o entitate separată, chiar și față de oamenii care o compun. Fiecare membru al clasei corporatiste, indiferent cât de puternică i-ar fi poziția în cadrul corporației, a ajuns să poată fi înlocuit, așa cum învață pe pielea lor tot mai mulți funcționari din conducere. Pe măsură ce corporațiile dobândesc mai multă autonomie instituțională și devin tot mai detașate de oameni și locuri, interesele umane și cele corporatiste devin din ce

în ce mai divergente. Este aproape ca și cum am fi invadați de extratereștrii care intenționează să ne colonizeze planeta, transformându-ne în robi, și apoi eliminându-i pe cât mai mulți dintre noi.

Nu-mi vine ușor să fac asemenea afirmații dure. Demonstrarea lor este o temă subiacentă acestui capitol și următoarelor.

Trădarea lui Adam Smith şi David Ricardo

Adepții libertarismului corporatist omagiază cu regularitate memoria lui Adam Smith, considerându-l patronul lor spiritual. Opera sa rămâne temelia intelectuală pe care s-a construit întreaga structură a raționamentelor deductive ale raționaliștilor economici. Este o tragică ironie a sorții faptul că, deși acum adepții raționalismului economic invocă această structură pentru a legitima din punct de vedere intelectual ideologia libertarismului corporatist, opera epică a lui Smith, *Avuția națiunilor*, publicată pentru prima oară în 1776, reprezintă de fapt o condamnare radicală a monopolurilor de afaceri, susținute și protejate de stat. Idealul lui Adam Smith era o piață formată numai din mici comercianți și cumpărători. El a demonstrat cum funcționarea acestei piețe ar tinde spre un curs care să asigure un profit cinstit proprietarilor de pământ, lucrătorilor și capitaliștilor, ar produce un venit satisfăcător atât cumpărătorilor, cât și comercianților și ar avea un rezultat pozitiv pentru societate în privința distribuirii resurselor sale. El a explicat clar că acest rezultat poate fi obținut numai dacă nici un cumpărător și nici un comerciant nu sunt suficient de puternici pentru a influența prețul pieței. Existența unei asemenea piețe presupune implicit existența unui grad semnificativ de egalitate în distribuirea puterii economice.

Smith se opunea cu fermitate oricărui fel de putere monopolistă, pe care o definea drept puterea unui comerciant de a menține un preț mai ridicat față de cel natural pe o perioadă nedefinită de timp. Într-adevăr, el afirmă că secretele comerciale conferă un avantaj monopolist și contravin principiilor unei piețe libere.[7] Cu siguranță că el s-ar fi opus cu tărie eforturilor pe care le depun la ora actuală libertariștii pieței de a întări controlul monopolist al corporațiilor asupra drepturilor de proprietate intelectuală prin intermediul Acordului General pentru Tarife și Comerț (GATT). Ideea că o corporație importantă ar putea avea un control exclusiv asupra unui medicament sau dispozitiv care poate salva vieți

omenești și, prin urmare, ar putea impune un preț oricât de ridicat, ar fi fost o anatemă pentru el.

Mai mult chiar, Smith nu a propovăduit niciodată o filosofie morală în apărarea lăcomiei fără margini. El vorbea despre mici fermieri și meșteșugari care încercau să obțină cel mai bun preț cu putință pentru produsele lor, ca să se întrețină pe ei și familiile lor. Acesta este interes propriu, nu lăcomie. Vorbim de lăcomie atunci când directorul foarte bine plătit al unei corporații concediază 10.000 de angajați și pe urmă se autorecompensează cu o gratificație de mai multe milioane de dolari pentru că a economisit companiei atâția bani. Lăcomia este ceea ce sistemul economic, construit de libertariștii corporatiști, încurajează și recompensează.

Smith nutrea o aversiune profundă atât față de guverne, cât și față de corporații. El vedea guvernul ca fiind în primul rând un instrument de impozitare pentru subvenționarea elitelor și de intervenție pe piață în vederea protejării monopolurilor. După cum spune el: „Câtă vreme autoritatea publică are ca țel securitatea proprietății, ea este în realitate instituită pentru a apăra pe cei bogați împotriva celor săraci; pe cei care au o cât de mică proprietate, împotriva celor care nu au nici una."[8] Smith nu menționa în nici un fel intervenția guvernamentală pentru a institui și impune standarde minime cu caracter social, medical, de siguranță a lucrătorilor, de protecție a mediului înconjurător, în vederea protejării săracilor și naturii împotriva celor bogați. Ne putem imagina că, dată fiind epoca în care a trăit, această posibilitate nu i-a trecut niciodată prin minte.

Spre deosebire de ideologia pieței libere, teoria economiei de piață precizează un număr de condiții fundamentale ce trebuie întrunite pentru ca o piață să fixeze cu eficacitate prețurile în interes public. Cu cât este mai mare violarea acestor condiții, cu atât mai puțin eficient este sistemul de piață. Condiția de bază este aceea că piețele trebuie să fie competitive. Îmi aduc aminte că profesorul meu de economie din liceu folosea un exemplu care se referea la o piață compusă din mici fermieri cultivatori de grâu. Aceștia vindeau unor mici morari care le măcinau grâul. Așa era ilustrată ideea unei concurențe de piață perfecte. Astăzi, patru companii, Conagra, ADM Milling, Cargill și Pillsbury, macină aproape 60% din întreaga cantitate de făină produsă în Statele Unite, iar două dintre ele, Conagra și Cargill, controlează 50% din exportul american de cereale.[9]

În lumea reală a pieţelor nereglementate, competitorii care au succes se extind şi, în multe împrejurări, utilizează puterea economică dobândită de pe urma acestui proces pentru a-i înlătura sau a-i cumpăra pe concurenţii mai slabi, ca să obţină controlul asupra unor acţiuni şi mai mari ale pieţei. În alte împrejurări, „concurenţii" se asociază prin intermediul unor carteluri sau alianţe strategice pentru a spori profiturile prin fixarea preţurilor pieţei peste nivelul eficienţei optime. Cu cât concurenţii de pe piaţă devin extinşi şi mai complici între ei, cu atât este mai dificil pentru noii veniţi şi micile firme independente să supravieţuiască, cu atât devine piaţa mai monopolistă şi mai puţin concurenţială şi cu atât mai multă putere politică pot manipula cele mai mari companii pentru a solicita guvernelor concesii ca să-şi permită transferarea costurilor lor pe umerii comunităţii, într-o şi mai mare măsură.

Dată fiind această realitate, ne-am putea aştepta ca adepţii raţionalismului economic să pledeze cu voce tare în favoarea necesităţii limitării fuziunilor şi achiziţiilor, şi spargerii firmelor monopoliste în vederea reinstaurării condiţiilor unei pieţe concurenţiale. Cel mai adesea, ei susţin exact poziţia contrară, şi anume aceea că pentru „a concura" pe pieţele mondiale de astăzi, firmele trebuie să fuzioneze în structuri mai mari. Cu alte cuvinte, ei susţin o teorie care presupune existenţa firmelor mici, dar pledează pentru măsuri care să consolideze monopolul.

O altă condiţie fundamentală repartiţiei eficiente a pieţei este aceea că cheltuielile de producţie trebuie suportate în întregime de producător şi trebuie incluse în preţul de vânzare stabilit de acesta. Economiştii denumesc acest lucru „costuri interne". Această condiţie este atât de fundamentală pentru teoria economiei de piaţă încât chiar şi cei mai doctrinari dintre ideologii pieţei libere o pun rareori la îndoială. Dacă o parte din costul necesar realizării unui produs este suportat de un terţ care nu participă şi nu beneficiază în nici un fel de pe urma tranzacţiei respective, atunci economiştii spun că, costurile au devenit externe, iar preţul produsului este, în consecinţă, distorsionat. Un alt mod de a formula este acela că fiecare cost extern implică privatizarea unui câştig şi socializarea costurilor legate de acesta pe seama comunităţii.

Costurile externe nu dispar. Pur şi simplu sunt ignorate de cei care beneficiază de pe urma deciziilor care fac ca alţii să le suporte. De exemplu, atunci când o corporaţie de prelucrare a lemnului

obține dreptul de a defrișa rezervele de păduri din patrimoniul național de silvicultură la prețuri de nimic și lasă în urma sa un habitat distrus, aceasta obține un profit momentan, iar societatea suportă un cost pe termen lung. Atunci când companiile de cherestea încheie un contract cu Mitsubishi Corporation pentru a tăia pădurile triburilor Penan din Sarawak, corporația nu plătește nici un preț pentru că distruge cultura indigenilor și modul lor de viață.[10]

În mod similar, o uriașă corporație chimică obține cheltuieli externe de producție atunci când aruncă reziduuri fără a le trata în mod adecvat, lăsând astfel costurile rezultate de pe urma poluării aerului, apei și solului, pe umerii comunității, sub forma cheltuielilor suplimentare legate de sănătate, a disconfortului, a zilelor de muncă pierdute, a necesității de a cumpăra apă îmbuteliată și a prețurilor curățării a ceea ce a fost contaminat. Un mare detailist obține costuri externe atunci când își cumpără marfa de la contractanți chinezi care le plătesc muncitorilor lor prea puțin pentru a-și păzi sănătatea fizică și mentală, sau care nu respectă standardele corespunzătoare cu privire la condițiile de siguranță ale locurilor lor de muncă, iar apoi îi concediază fără a-i compensa pe cei care se accidentează.

Atunci când comercianții își păstrează beneficiile unui cost extern, acesta reprezintă un profit nemeritat și o importantă sursă de ineficiență a pieței, deoarece recompensează comportamentele favorabile costurilor externe. Transferul acestor avantaje pe seama cumpărătorului sub forma unui preț mai mic, generează, la rândul său o sursă de ineficiență, prin faptul că încurajează forme de consum care utilizează în mod ineficient resursele finite. De exemplu, cu cât costurile ecologice și sociale ale fabricării și conducerii automobilelor sunt mai externe, cu atât mai multe automobile sunt cumpărate și folosite de oameni. Orașele cresc, mai multe pământuri productive sunt asfaltate, mai mulți poluanți sunt aruncați în atmosferă, rezervele de petrol sunt epuizate mai rapid, iar electoratul preferă construirea de autostrăzi în locul extinderii mijloacelor publice de transport, a trotuarelor și a aleilor pentru biciclete.

Totuși, în loc să solicite costuri interne, libertariștii corporatiști sunt promotori activi ai eliminării reglementărilor guvernamentale, indicând consumatorilor să-și reducă din cheltuieli și ignorând consecințele sociale și ecologice. Totodată, ei sfătuiesc localitățile care au nevoie de locuri de muncă pentru locuitorii lor, să devină mai competitive pe plan internațional în ce privește atragerea

investitorilor, oferindu-le acestora condiții mai favorabile, adică mai multe posibilități de a obține costuri externe prin acordarea de diverse subvenții, forță de muncă ieftină, reglementări ecologice îngăduitoare și scutiri de impozite.

Forțele pieței creează o presiune substanțială asupra întreprinderilor pentru ca acestea să-și reducă costurile și să-și sporească profiturile prin mărirea eficienței. Raționaliștii corporatiști nu menționează faptul că o cale prin care întreprinderile își măresc „eficiența" este cea a preponderenței crescânde a costurilor externe de producție. Cu cât mai puternică este întreprinderea, cu atât mai mare este capacitatea sa de a urma această cale. Așa cum observa economista ecologistă Neva Goodwin: „puterea este în mare parte definită de costuri externe. Căci ce rost are să deții puterea dacă nu o poți folosi pentru a obține costuri externe, deci pentru a le face să cadă pe seama altora?"[11] Atunci când libertariștii corporatiști promovează practici care permit corporațiilor să-și socializeze costurile și să-și privatizeze câștigurile, ei își arată mai degrabă fidelitatea față de un interes politic decât față de principiile economice.

O a treia condiție fundamentală pentru teoriile de piață ale lui Adam Smith și teoriile comerciale ale lui David Ricardo (dar rareori observată de libertariștii corporatiști) este cea conform căreia capitalul trebuie să aibă rădăcini locale sau naționale, iar proprietarii săi trebuie să fie direct implicați în managementul său. În lucrarea sa *Avuția națiunilor*, Adam Smith și-a exprimat destul de limpede presupunerea că, capitalul va fi legat de localitatea proprietarului său și că această condiție este crucială pentru a da posibilitatea mâinii invizibile a pieței să traducă urmărirea interesului propriu în rezultate optime pentru binele public:

> Atunci când preferă să sprijine activitatea indigenă, iar nu pe cea străină, el urmărește numai să-și asigure capitalul; iar îndrumând această activitate, așa încât să producă cea mai mare valoare posibilă, el urmărește numai câștigul său; astfel, în acest caz, ca și în multe altele, el e condus de o mână invizibilă, ca să promoveze un scop ce nu face parte din intenția lui.[12]

Împrejurarea despre care Adam Smith credea că-l determină pe individ să investească pe plan local era incapacitatea de a-și supraveghea capitalul atunci când acesta era utilizat departe de casă. În epoca actuală a comunicațiilor instantanee prin telefon, fax și computer, când o călătorie de douăzeci și patru de ore cu avionul te

poate duce oriunde în lume, această situație nu mai e valabilă. Totuși, proprietatea locală asupra investițiilor productive rămâne de dorit din punctul de vedere al comunității locale și al societății în ansamblul său, deoarece asigură locuri de muncă pe plan local și este mai ușor de menținut în limitele reglementărilor interne.

Smith a fost, de asemenea, destul de explicit în legătură cu faptul că eficacitatea optimă a pieței depinde de implicarea directă a proprietarilor de capital în administrarea acestuia, adică de întreprinderea condusă de însuși proprietarul ei, deoarece el credea că aceștia manifestă mai mult interes în asigurarea celui mai eficient mod de folosire a averii, spre deosebire de managerii care nu au nici o legătură cu proprietatea respectivă:

> Directorii unor asemenea societăți administrează mai mult banii altora decât banii proprii, nu prea e de crezut că vor manipula fondurile cu aceeași grijă pe care o depun în mod obișnuit, la manipularea banilor lor, membrii unei societăți în nume colectiv... Iată de ce și în administrarea afacerilor unei astfel de societăți domnește întotdeauna, mai mult sau mai puțin, neglijența și risipa.[13]

Astfel, viziunea sa asupra unei piețe eficiente era una alcătuită din întreprinderi mici administrate de proprietari, situate în localitățile de rezidență ale acestora. Acești proprietari ar împărtăși valorile comunității în care trăiesc și ar avea un interes personal asupra dezvoltării sale viitoare. Este o piață care are prea puține în comun cu o economie globalizată, dominată de corporații uriașe fără loialități locale sau naționale, administrate de profesioniști care sunt ținuți la distanță de adevărații proprietari prin intermediul fondurilor de investiții și ale companiilor acționare.

Teoria costurilor comparative de producție*, pe care liberschimbiștii o invocă constant în sprijinul afirmației lor că libertatea comerțului este spre binele public, a fost formulată inițial de David Ricardo în 1817. Teoria lui Ricardo demonstrează cu eleganță faptul că în anumite condiții libertatea comerțului între două țări

---

* În original: „theory of comparative advantage"; echivalentul românesc a fost preluat din vol. *David Ricardo: Opere alese*, traducere de Ion Veverca; vezi *David Ricardo – un clasic al economiei politice burgheze* de Costin Murgescu, p. 38 (Editura Academiei Republicii Populare Române, 1959).

funcționează în avantajul reciproc al celor două popoare. Trei condiții sunt fundamentale pentru obținerea acestui rezultat: nu trebuie permis exportul de capital dintr-o țară dezvoltată într-una subdezvoltată, comerțul dintre cele două țări participante trebuie să fie echilibrat, și în fiecare țară în parte numărul șomerilor să nu depășească 5% din totalul populației apte de muncă (full employment).

În epoca lui Ricardo, majoritatea tranzacțiilor comerciale implicau schimbul de produse finite fabricate de întreprinderi naționale. Astăzi, produsele sunt în mod obișnuit asamblate utilizând piese și servicii produse în multe țări. Mai curând corporațiile mondiale decât economiile naționale ar putea fi unitățile de coordonare ale schimburilor comerciale, ceea ce a făcut ca în 1990 aproximativ o treime din valoarea de 3,3 mii de miliarde dolari a schimburilor comerciale internaționale de mărfuri și servicii să reprezinte tranzacții efectuate în cadrul unei singure firme.[14] O parte tot mai mare din comerțul internațional este intraindustrie (intraindustry), ceea ce înseamnă că țările schimbă între ele același produs, de exemplu atunci când Statele Unite ale Americii și Japonia își vând automobile una alteia. Atunci devine dificilă argumentarea implicării costului comparativ și teoria lui Ricardo își pierde semnificația în ce privește evaluarea costurilor și beneficiilor ce decurg de aici.

Cei mai mulți libertariști corporatiști fac cu mult mai mult decât să neglijeze presupozițiile implicite ale teoriei lui Ricardo. Ei promovează foarte activ, prin intermediul GATT și al altor acorduri comerciale, înlăturarea restricțiilor privind circulația internațională a capitalului, încălcând astfel una dintre condițiile esențiale ale acestei teorii. De fapt, „acordurile comerciale" promovate de libertariștii corporatiști nu se referă la comerț, ci la integrarea economică. Deși teoria costurilor comparative se aplică unui comerț echilibrat între două economii naționale, altfel independente, o cu totul altă teorie, teoria de nivelare scăzută, se aplică în cazul integrării economiilor naționale.

Atunci când capitalul este menținut în limitele granițelor naționale ale partenerilor comerciali, el trebuie să circule spre acele industrii în care țara sa de origine deține un cost comparativ. Când economiile fuzionează, capitalul poate să circule, spre oricare dintre localitățile care oferă șansele cele mai favorabile pentru costurile externe. Consecința fundamentală a acestui fapt este că venitul trece din mâinile muncitorilor în cele ale investitorilor, iar costurile trec din seama investitorilor pe umerii comunităților.[15]

Economista ecologistă Neva Goodwin, care prezidează The Global Development and Environment Institute* din cadrul Universității Tufts, sugerează că însăși definiția granițelor disciplinare ale economiei neoclasice oferă posibilitatea răstălmăcirii și utilizării eronate a teoriei economice. După cum arată ea, școala neoclasică de economie poate fi caracterizată, în mare, drept economia politică a lui Adam Smith, minus analiza politică a lui Karl Marx:

> „Economia politică clasică a lui Adam Smith a fost un subiect mult mai larg, mult mai uman, decât economia care se predă astăzi în universități... Timp de cel puțin un secol, în principiu a fost interzis să se vorbească despre puterea economică în contextul capitalist. Aceasta era o idee comunistă (marxistă); tot astfel conceptul de clasă a fost obligatoriu scos din discuție."[16]

Adam Smith era perfect conștient de problemele legate de putere și clasă, ca și de dinamica pieței concurențiale. Totuși, economiștii neoclasici și cei neomarxiști au împărțit în două perspectiva sa holistă asupra economiei politice. Primii au luat acele porțiuni ale analizei care îi favorizau pe proprietari, iar ceilalți au optat pentru cele care îi favorizau pe muncitori. Astfel, economiștii neoclasici au eliminat din discuție aprecierile lui Smith privind rolul distructiv al puterii și clasei, iar neomarxiștii au eliminat funcțiile benefice ale pieței. Ambele curente au promovat experimente sociale la scară mare care au întruchipat o viziune parțială a societății, cu consecințe dezastruoase.

Economie şi demagogie

În seara zilei de 1 decembrie 1994, o sesiune ratată a Senatului american a aprobat Acordul GATT cu 76 de voturi pentru și 24 împotrivă. O largă coaliție a senatorilor republicani și democrați a sprijinit această măsură în fața valului crescând de opoziție a americanilor familiarizați cu conținutul acordului și conștienți de amenințarea pe care acesta o reprezenta pentru locurile de muncă, mediul înconjurător și democrație. Faptul că președintele Bill Clinton și vicepreședintele Albert Gore Jr. au sprijinit cu tărie și fără echivoc acest acord, nu a făcut decât să adâncească prăpastia

* Institutul Global de Dezvoltare și Mediul Înconjurător (n.t.).

dintre ei și principala lor bază electorală, în majoritate sindicală și ecologistă.'

C-Span, un canal de televiziune prin cablu profilat pe actualități, a transmis în direct un sondaj de opinie prin telefon, imediat după vot. Doug Harbrecht, redactorul comercial al lui „Business Week", a fost invitatul special al emisiunii. Pe măsură ce un telespectator după altul telefona pentru a-și exprima mânia față de politicienii care votaseră în favoarea acordului, în sprijinul marilor interese financiare, ignorând cu desăvârșire voința opiniei publice, Harbrecht a comentat că votul în favoarea GATT reprezenta o decizie economică impecabilă, dar o decizie politică proastă. La fel ca și marea majoritate a colegilor săi, Harbrecht nu făcea diferența dintre o bună economie și o ideologie a pieței libere corecte din punct de vedere politic. Integrarea economică mondială aplicată prin GATT promovează condiții ce contravin cu cele cerute de o funcționare eficientă a pieței, punând pe picioare un sistem economic conceput să se autodistrugă, cu un cost enorm pentru societățile umane. Aceasta cu greu poate fi considerată practica unei bune economii.

Ne-am putea întreba cum pot adepții raționalismului economic să pledeze pentru integrarea economică dacă ea creează condiții care sunt în contradicție cu cele cerute de o funcționare eficientă a pieței. O parte importantă a răspunsului se găsește în proverbiala lor capacitate de a nu respecta realitatea. Această capacitate a fost imortalizată într-o anecdotă apocrifă despre trei oameni de știință, o fiziciană, un economist și un chimist, naufragiați pe o insulă pustie. Ei salvaseră din epavă o conservă de fasole. Dar din nefericire, nu aveau nici un mijloc cu care s-o deschidă. Ei cad de acord că, fiind toți trei atât de savanți, fără îndoială că vor putea să rezolve această problemă simplă. Fiziciana arată spre un palmier din apropiere și sugerează că se va cățăra în copac, va arunca conserva din unghiul potrivit pe o stâncă de sub palmier, iar aceasta se va deschide. Chimistul demonstrează că fasolea se va vărsa pe pământ și propune să folosească apa sărată pentru a crea o reacție chimică care va duce la ruginirea capacului. Atunci, economistul spune: „amândoi vă complicați prea mult. În primul rând vom presupune existența unui deschizător de conserve." Asemenea economistului din poveste, atunci când realitatea contrazice condițiile necesare pentru susținerea soluțiilor lor politice preferate, raționaliștii economiști sunt profesioniști în a rezolva conflictul, presupunând existența acelor factori care le sprijină recomandările.

Să luăm ca exemplu realitatea evidentă că economia umană este inseparabil legată de mediul înconjurător. Încă din 1798, Thomas Robert Malthus sugera că limitele mediului înconjurător ar putea face ca creșterea populației să pună în dificultate viitorul omenirii. Economiștii neoclasici au înlăturat acest inconvenient, adoptând un model de analiză care presupune că economiile constau dintr-un flux izolat, de sine stătător și circular al valorilor de schimb, cum ar fi capitalul, munca și mărfurile, între firme și gospodării, fără vreo interacțiune cu mediul înconjurător. Cu alte cuvinte, modelul lor ignoră existența mediului înconjurător. Apoi, sfidând logica, ei utilizează acest model pentru a demonstra că mediul înconjurător are puțină importanță pentru funcționarea economiei. Cei care pun la îndoială posibilitatea creșterii economice infinite pe o planetă cu resurse finite sunt concediați cu epitetul usturător de „adepți ai neomalthusianismului". Convingerea în posibilitatea creșterii economice infinite este însăși temeiul doctrinei ideologice a libertarismului corporatist, deoarece a accepta realitatea existenței limitelor fizice înseamnă a accepta necesitatea limitării lăcomiei și achiziției în favoarea echității și a suficienței economice. Creșterea economică ar trebui să facă loc redistribuirii resurselor ecologice ca punct forte al politicii economice.

Înclinația raționaliștilor economiști de a-și alege premisele astfel încât acestea să se potrivească cu concluziile lor este relevată foarte limpede în simulările pe computer pe care le folosesc pentru a demonstra avantajele economice ale înlăturării barierelor comerciale. În timpul dezbaterilor publice ale acordului NAFTA, susținătorii lui au fluturat cu agresivitate rezultatele multor simulări pe computer, cunoscute sub numele de modele de echilibru general, ca să demonstreze că NAFTA va crea multe locuri de muncă noi pentru fiecare din țările participante la acord: Canada, Statele Unite și Mexic.[17] Economistul James Stanford a examinat modelele utilizate pentru a genera aceste prognoze și a dat publicității un inventar al ipotezelor pe care le implicau. El a descoperit că fiecare încorpora presupoziții ale economiei clasice care erau în flagrantă contradicție cu realitatea economică din țările NAFTA. Pentru a le ilustra, el a relatat următoarea discuție ipotetică dintre o muncitoare din Vestul Mijlociu al Statelor Unite, angajată în industria automobilului, și unul dintre modelatorii economici susținători ai NAFTA. Muncitoarea i-ar mărturisi următoarele temeri:

„Dacă NAFTA este aprobat, cu siguranță că Ford își va

muta uzina din Taurus în Mexic, unde poate angaja muncitori cu numai a zecea parte din salariul meu, netulburat de existența unor sindicate independente și va aduce mașinile înapoi în Statele Unite. Cu piața muncii care se află deja în recesiune prin aceste părți, nu văd nici o perspectivă de a-mi găsi o altă slujbă cu un salariu comparabil."

Modelatorul economic, părând surprins, o asigură că este un expert în materie de comerț și că temerile ei sunt total nefondate:

„Nu-ți mai face griji. Am construit o simulare pe computer care demonstrează că de fapt, vei beneficia de pe urma acordului NAFTA, datorită noilor locuri de muncă pe care le va crea în America. Iată cum funcționează: în modelul meu, *capitalul este imobil*. Prin urmare, Ford nu-și poate muta uzina în Mexic. Nici nu ar dori acest lucru, căci presupun că *cheltuielile pentru unitatea de produs sunt identice în ambele țări*, iar în modelul meu, *americanii manifestă o preferință certă pentru produsele fabricate în Statele Unite, chiar dacă acestea sunt mai scumpe decât cele de import.*

Modelul meu presupune, de asemenea *un șomaj sub 5% / o rată neglijabilă a șomajului și precizează că orice import făcut de Statele Unite din Mexic trebuie să fie contrabalansat de exporturi americane*, așa că obligatoriu vor apărea aici noi industrii orientate către export, în vederea înlocuirii oricăror industrii care ar putea fi dizlocate de importurile din Mexic. Întrucât câștigi la Ford un salariu peste medie, este evident că ai o calificare bună. Datorită faptului că șomajul nu depășește 5%, cu siguranță că-ți vei găsi un nou loc de muncă, la foarte scurt timp, în cadrul uneia dintre acele noi industrii destinate exportului, probabil cu un salariu mai mare decât la actualul tău loc de muncă. Așa că NAFTA va fi grozav pentru tine."

Cineva poate înțelege că un muncitor confruntat cu o asemenea explicație ar putea să tragă concluzia că modelatorul economic tocmai a venit de pe o altă planetă și că are puține cunoștințe despre felul cum stau lucrurile pe Pământ. Deși discuția este ipotetică, tezele formulate de economist și accentuate prin caractere italice nu sunt. Fiecare este integrată într-unul sau mai multe dintre modelele economice pe care experții comerciali le-au folosit pentru a demonstra că în S atele Unite va scădea rata șomajului ca

urmare a semnării acordului NAFTA. Comparând aceste modele cu rezultatele acordului, Stanford a stabilit o relație directă între ipotezele nerealiste și aceste prognoze optimiste cu privire la șomaj. Cu cât ipotezele sunt mai puțin realiste, cu atât sunt mai optimiste prognozele. Modelele mai realiste au prezis fie consecințe economice negative, fie neglijabile, pentru cel puțin unul dintre parteneri.[18]

Cei care folosesc aceste modele ca pentru a-și impune punctul de vedere, nu menționează în nici un fel presupozițiile lor implicite. Mistificările sunt atât de flagrante și persistente încât am putea suspecta uneori intenția dezinformării opiniei publice. De exemplu, în timpul negocierilor referitoare la NAFTA, ziarul „New York Times", care pledează nestingherit pentru pieţele libere a făcut neobișnuitul pas de a publica un editorial economic și comercial. Acesta oferea o explicație de manual a teoriei costurilor comparative pentru a-și întări poziția în favoarea legislației de ratificare a NAFTA. Totuși, nu s-a spus nimic despre supozițiile subiacente ale teoriei, lasând deoparte cât de mult se îndepărtează acestea de realitate. Scrisori trimise de mine și de alții redactorului de la „New York Times", care indicau această omisiune nu au fost publicate.

Cei care se implică într-o asemenea răstălmăcire impun ideea că acele măsuri care instituționalizează regulile economice în avantajul celor mai lacomi, defavorizând restul oamenilor, sunt profitabile pentru binele public.

Justificarea morală a nedreptății

Filosofii morali ai liberalismului de piață comit distorsiuni similare, neglijând distincția dintre drepturile banilor și drepturile oamenilor. Într-adevăr, ei au echivalat libertatea și drepturile persoanelor individuale cu libertatea pieței și drepturile de proprietate. Libertatea pieței este libertatea banilor și când drepturile sunt mai degrabă o funcție a proprietății decât a persoanei, numai cei care dețin proprietate au drepturi. Mai mult, susținând că singură obligație a individului este aceea de a respecta contractele și drepturile de proprietate ale altora, filosofia „morală" a liberalismului de piață îi eliberează efectiv pe proprietari de obligațiile lor față de cei lipsiți de proprietate. Ea ignoră realitatea faptului că contractele încheiate între slabi și puternici rareori sunt echitabile și că instituția contractului, la fel ca și cea a proprietății, tinde să reafirme și chiar să

sporească inegalitatea, în cadrul unor societăți inechitabile. Ea legitimează și întărește sistemele care instituționalizează sărăcia, chiar atunci când susțin că sărăcia este o consecință a indolenței și a inerentelor defecte de caracter ale săracilor.

Premisa primordială a democrației este că fiecare persoană are drepturi egale în fața legii și în mod egal are un cuvânt de spus în problemele politice. Omul și votul. Putem pe bună dreptate să privim spre piață ca spre un arbitru democratic al drepturilor și preferințelor, așa cum susțin economiștii liberali, numai în măsura în care drepturile de proprietate sunt distribuite în mod egal. Deși o piață poate asigura o distribuție eficientă, aproximativ egală, când 358 de miliardari se bucură de o avere netă, combinată, de 760 miliarde dolari, egală cu averea netă a celor mai săraci 2,5 miliarde de locuitori ai lumii, se poate presupune că piața nu va funcționa nici echitabil, nici eficient și însăși legitimitatea ei ca instituție e pusă sub semnul întrebării.[19]

Publicații ca, „Fortune", „Business Week", „Forbes", „The Wall Street Journal" și „The Economist", toate adepte înfocate ale libertarismului corporatist, rareori sau aproape niciodată nu laudă o economie pentru progresul înregistrat de ea în privința eliminării sărăciei, din a cărei cauză mai mult de un miliard de oameni nu au nici cele mai elementare mijloace de trai, sau care fac eforturi să obțină o mai mare echitate. Mai curând, ele evaluează în mod regulat performanța economiilor după numărul de milionari și miliardari pe care-l produc, competența managerilor prin detașarea rece cu care concediază mii de angajați, succesul indivizilor prin câte milioane de dolari acumulează anual, și succesul companiilor prin extinderea globală a puterii lor și capacitatea lor de a domina piețele mondiale.

Să luăm ca exemplu articolul publicat pe coperta publicației „Forbes", din 5 iulie 1993, care trâmbița extraordinarele realizări ale pieței libere sub titlul: „Meet the World's Newest Billionaires" (Să-i cunoaștem pe cei mai noi miliardari ai lumii):

> Pe măsură ce se răspândește deziluzia față de socialism și alte forme de economie etatizată, inițiativa privată personală este eliberată pentru a-și împlini destinul, urmează în mod firesc, bogăția. Cele două mari breșe apărute în acest deceniu pentru libera inițiativă au contul lor în America Latină și în Extremul Orient. Nu este de mirare faptul că cele mai mari contingente de noi miliardari s-au ridicat din

fermentul acestor regiuni. În Mexic au apărut 11 proaspeți miliardari în doi ani, alți șapte fiind etnici chinezi. (p. 87)*

Adoptând un punct de vedere puțin mai populist, „Business Week" a publicat un raport special intitulat: „A Millionaire a Minute"**, în numărul său din 29 noiembrie 1993. Acesta cuprindea următoarea uimitoare relatare despre ceea ce piața liberă a realizat în Asia:

> Bogăția: pentru cei mai mulți asiatici, cu numai o generație în urmă, însemna fie să emigreze în Statele Unite, fie să-și vândă resursele naturale Japoniei. Dar acum, Asia de Est își produce propria bogăție la o viteză și la o scară care probabil că nu au precedente istorice. Ne așteptăm ca numărul multimilionarilor asiatici din afara Japoniei să se dubleze, atingând cifra de 800.000 până în 1996... Asia de Est va depăși puterea de cumpărare a Japoniei în zece ani și cu economiile populației care sporesc cu 550 miliarde dolari anual, această regiune devine cea mai mare sursă mondială de capital lichid. «În Asia, spune Olarn Chaipravat, director executiv al lui Siam Commercial Bank, bani se găsesc pretutindeni»... există piețe noi pentru orice, de la automobile Mercedes Benz, până la telefoane mobile Motorola și la fondurile mutuale Fidelity... Pentru a descoperi cel mai recent precedent trebuie să ne întoarcem la istoria Americii de acum 100 de ani, în epoca dinaintea apariției marilor sindicate, instituții de supraveghere a valorilor mobiliare și a legilor anti-trust. (pp. 100-102).***

---

* As disillusion with socialism and other forms of statist economics spreads, private, personal initiative is being released to seek its destiny. Wealth, naturally, follows. The two big openings for free enterprise in this decade have come in Latin America and the Far East. Not surprisingly, the biggest clusters of new billionaires on our list have risen from the ferment of these two regions. Eleven new Mexican billionaires in two years, seven more ethnic Chinese. (p. 87).

** Un milionar la minut

*** Wealth. To most Asians just one generation ago, it meant moving to the U.S.-or selling natural resources to Japan. But now, East Asia is generating its own wealth on a speed and scale that probably is without historical precedent. The number of non-Japanese Asian multimillionaires is expected to double to 800,000 by 1996... East Asia will surpass Japan in purchasing power within a decade. And with savings increasing $550 billion annually, it is becoming the world's biggest source of liquid capital. „In Asia", says Olarn Chaipravat, chief executive of Siam Commercial Bank, „money is everywhere"... There are new

Asemenea povești nu glorifică pur și simplu satisfacerea lăcomiei. Ele perseverează în a o ridica la rangul unei misiuni religioase personale. Nu are importanță că, deși câțiva asiatici au făcut averi uriașe și o mică minoritate din rândurile acestora a intrat în clasa supraconsumatorilor, suferința celor 675 milioane de asiatici care trăiesc într-o sărăcie absolută nu e curmată prin nimic. Într-un număr special din 1994, intitulat „21st Century Capitalism"*, „Business Week" confirma faptul că economia de piață este o chestiune de clasă și că libertariștii corporatiști sunt foarte expliciți în privința intereselor de clasă pe care le susțin:

> Este limpede că agonia comunismului a dat naștere unei noi ere. Lăsând majorității statelor o singură opțiune... economia de piață... la aproape 150 de ani de la publicarea *Manifestului Comunist* și la mai bine de 50 de ani după apariția totalitarismului, burghezia a câștigat. (pp. 13, 16)**

Autoproclamata „obiectivitate dezinteresată" a raționaliștilor economiști se aliniază ușor cu filosofia morală elitistă a liberalismului de piață. Acest lucru a fost cel mai bine dezvăluit în esența lui, într-o notă internă a economistului Lawrence Summers, în calitatea sa de economist șef al Băncii Mondiale, notă căreia i s-a făcut o mare publicitate. Summers susținea că cel mai eficient lucru din punct de vedere economic pentru țările bogate este să scape de reziduurile lor toxice, exportându-le în statele sărace, dat fiind că oamenii săraci au și o speranță de viață mai mică și un potențial mai mic de a câștiga, decât oamenii bogați.[20] Într-un comentariu ulterior acestei note, publicația „The Economist" argumenta că datoria morală a țărilor bogate este să-și expor e poluarea în cele sărace, deoarece aceasta le asigură săracilor posibilități economice de care altfel ar fi privați.[21]

Într-o altă răstălmăcire autojustificativă a logicii morale, raționaliștii economiști susțin în mod obișnuit că țările bogate ajută cel

---

markets for everything from Mercedes Benz cars to Motorola mobile phones to Fidelity mutual funds... To find the nearest precedent, you need to rewind U.S. history 100 years to the days before strong unions, securities watchdogs and antitrust laws. (pp.100-102).

* Capitalismul secolului XXI.

** The death throes of communism clearly gave birth to the new era, leaving most nations with only one choice – to join...the market economy... Almost 150 years following the publication of the *Communist Manifesto*, and more than half a century after the rise of totalitarianism, the bourgeoisie has won. (pp. 13, 16).

mai bine pe cele sărace prin creșterea nivelului lor de consum, în vederea sporirii cererii pentru produsele lor de export stimulând astfel creșterea lor economică și scoțându-i pe săraci din sărăcie.[22] Negând sau ignorând existența limitelor ecologice, ei afirmă că nu există nici o bază morală sau practică pentru a reduce consumul bogaților cu scopul diminuării sărăciei.[23] Dimpotrivă, ei afirmă că este datoria morală a bogaților să consume mai mult, să creeze mai multă creștere economică, să asigure mai multe posibilități săracilor, un raționament suficient ca investitorii să fie scutiți de impozite și să colonizeze o parte tot mai mare din resursele lumii, pentru a consolida consumul în care se complac cei bogați. Nu este de mirare că raționalismul economic și liberalismul de piață îi atrag pe cei bogați.

Dacă adepții raționalismului economist și liberalii ar respecta cu adevărat principiile pieței și drepturile omului, ei ar trebui să ceară aplicarea unor politici menite să creeze condițiile în care piețele să funcționeze democratic în interesul cetățenilor. Ei ar cere adoptarea unor măsuri pentru a pune capăt subvențiilor și tratamentului preferențial al marilor corporații, ar sparge monopolurile corporatiste, ar încuraja distribuirea proprietății, ar favoriza costurile sociale și ecologice interne, ar lega capitalul de locul său de proveniență, ar garanta drepturile muncitorilor ca roadele muncii lor să le aparțină și ar limita posibilitățile obținerii unor venituri individuale exorbitante, cu mult mai mari decât contribuția productivă a deținătorilor lor.

Libertarismul corporatist nu se referă la crearea condițiilor de piață despre care teoria economiei de piață susține că vor optimiza interesul comunității. Nu este vorba în nici un fel de binele comunității, ci de definirea și instituționalizarea dreptului celor care dețin puterea economică de a face tot ceea ce servește cel mai bine interesul momentan, fără să aibă vreo răspundere în fața opiniei publice pentru consecințele actelor lor. Puterea este conferită unor instituții care sunt insensibile la problemele de echitate și echilibru ecologic.

Milioane de oameni sensibili și inteligenți care pe bună dreptate nu acordă nici o încredere unui aparat guvernamental numeros, care cred în munca cinstită și grea, care au valori religioase adânc înrădăcinate și care se dedică familiei și comunității lor, sunt înșelați de informațiile false și de logica distorsionată din punct de

vedere intelectual și moral ale mass-mediei controlate de corporații. Ei se lasă conduși de un program politic contrariu atât valorilor, cât și intereselor lor. Cei care lucrează în cadrul instituțiilor noastre importante, corporatiste, academice, politice, guvernamentale etc., găsesc sistemele culturale și de recompensare atât de puternic aliniate cu ideologia libertarismului corporatist, încât nu îndrăznesc să-și exprime cu glas tare opoziția, de teamă să nu-și pună în pericol carierele și locurile de muncă. Trebuie să rupem vălul iluziei și al interpretărilor false, care ne ține într-o transă culturală autodistructivă și să ne continuăm opera de restaurare a sistemelor economice în serviciul oamenilor și al naturii.

Capitolul 6

Declinul pluralismului democratic

Ce remarcabil e să urmărești o civilizație care se autodistruge, pentru că nu este în stare să reexamineze validitatea unei ideologii economice în împrejurări total schimbate.

Sir James Goldsmith [1]

Campionii libertarismului corporatist au salutat cu bucurie dezintegrarea imperiului sovietic în 1989, ca pe o victorie a pieței libere și ca pe un mandat pentru a-și susține cauza. Francis Fukuyama a proclamat că lungul drum al evoluției umane se apropia de final: o societate universală, globală de consum. El a denumit-o „Sfârșitul istoriei".[2]

Guvernele și corporațiile occidentale s-au repezit să convingă Europa de Est și țările fostei Uniuni Sovietice să preia lecția succesului occidental, deschizându-și granițele și liberalizându-și economiile. Armate de experți occidentali au fost mobilizate la fața locului să le ajute pe acestea și alte „state în tranziție" să elaboreze legi care să netezească drumul corporațiilor occidentale pentru ca acestea să le penetreze economiile.

Concomitent, Occidentul industrializat și-a intensificat efortul de edificare a unei economii mondiale unificate prin GATT, de înființare a unei puternice Organizații Mondiale a Comerțului (WTO) și de stabilire a unor piețe regionale prin inițiative precum NAFTA, Tratatul de la Maastricht și Comunitatea Economică a Asiei și Pacificului (APEC). Nerăbdător să fie pe placul puternicelor cercuri corporatiste și lipsit de alte idei mai bune, președintele american Bill Clinton a îmbrățișat globalizarea economică, atât ca program de combatere a șomajului, cât și ca politică externă.

Într-adevăr, socialismul marxist a avut o moarte lipsită de glorie. Totuși, nu este corect să se atribuie triumful economic și politic al Occidentului neîncătușatei piețe libere, după cum nu este corect nici să considerăm că statul centralizat ar fi cauza eșecului Uniunii

Sovietice. Contrar laudelor umflate ale libertariștilor corporatiști, Occidentul nu a prosperat în epoca de după cel de-al doilea război mondial grație limitării puterii statului în favoarea pieței. Mai curând, a prosperat datorită respingerii ideologiilor extremiste, atât de dreapta, cât și de stânga, în favoarea pluralismului democratic: un sistem de guvernare bazat pe realizarea unui echilibru instituțional cu caracter pragmatic, între forțele guvernamentale, cele ale pieței și societatea civilă.

Mânată de imperativele depresiunii și războiului, America a ieșit din cel de-al doilea război mondial grație unei conlucrări între guvern, piață si societatea civilă, realizând cel mai sănătos, dinamic și creativ echilibru din istoria ei modernă. O distribuire a veniturilor relativ echitabilă a creat o enormă piață de consum, care, la rândul ei, a generat o expansiune industrială agresivă. Desigur, America era departe de a fi socialistă. Dar nu era nici pur capitalistă. Cel mai bine am putea-o caracteriza drept pluralistă. Această Americă a înfruntat fără dificultăți provocările imperiului sovietic și a ieșit învingătoare din războiul rece. America pluralismului democratic și a egalității a înfrânt comunismul, și nu America „pieței libere".

Deși detaliile diferă, au predominat modele similare în cele mai multe democrații industriale occidentale. Unele s-au orientat mai mult spre proprietatea și administrația de stat a industriilor naționalizate, dar au făcut-o într-un cadru pluralist, în care atât piața, cât și guvernul erau concurenți puternici.

Prin contrast, sistemul sovietic a adoptat un extremism ideologic cu o tentă atât de puternic etatistă, încât piața și proprietatea privată au fost eliminate din principiu. Aceeași ideologie a provocat și eliminarea rolului de guvernare a societății civile, conferind statului un rol dominant, deasupra oricărui control cetățenesc. Fiind lipsită de echilibrul pluralist și controlul cetățenesc, esențiale unei societăți sănătoase, economia sovietică era insensibilă la nevoile populației, și ineficientă în utilizarea resurselor. Suferințele poporului sovietic nu au fost provocate de statul centralizat, ci sunt rezultatul unei ideologii extremiste care excludea orice altceva în afară de stat.

Occidentul se îndreaptă pe o cale similară a unei ideologii extremiste. Diferența este că suntem împinși mai degrabă spre dependența de corporații detașate de realitate și deasupra controlului cetățenesc, decât spre o dependență de un stat rupt de realitate și

deasupra controlului cetățenesc. Este o ironie a sorții faptul că, cât libertariștii corporatiști ne apropie tot mai mult de capitalismul pieței libere, idealul lor ideologic, cu atât este mai mare eșecul regimurilor economiei de piață, cam din aceleași motive pentru care au eșuat regimurile comuniste:

- Ambele sisteme au provocat concentrarea puterii economice în instituții centralizate, aflate deasupra controlului cetățenesc: statul, în cazul comunismului și corporația transnațională, în cel al capitalismului;
- Ambele creează sisteme economice care distrug ecosistemele planetei, în numele progresului economic;
- Ambele produc o dependență distructivă de megainstituții, ce erodează capitalul social, de care depinde funcționarea eficientă a piețelor, guvernelor și întregii societăți;
- Ambele abordează un punct de vedere îngust, preponderent economic cu privire la nevoile omenești care subminează sensul legăturii spirituale cu pământul și cu comunitatea naturii, esențială pentru menținerea sănătății morale a societății.

Un sistem economic poate rămâne viabil doar atâta timp cât societatea are mecanisme de contracarare a abuzurilor, fie ale statului, fie ale pieței, precum și a eroziunii capitalului natural, social și moral, pe care primele de obicei o exacerbează. Poate că pluralismul democratic nu este o soluție perfectă la problema guvernării, dar pare că până acum alta mai bună nu s-a găsit în lumea noastră imperfectă.

Menținerea concurenței de piață

Deși companiile se plâng adesea că guvernul se amestecă pe nedrept în afacerile lor, cele mai multe cereri de liberalizare a pieței ignoră o realitate fundamentală. Funcționarea eficientă a economiilor de piață depinde de existența unor guverne puternice. Această necesitate este bine stabilită în cadrul teoriei economice contemporane și a fost demonstrată în practică. În critica lor exhaustivă a libertarismului corporatist, intitulată *For the Common Good**, Herman E. Daly și John Cobb Jr. au întocmit o listă de condiții de care depinde funcționarea eficientă a pieței, dar pe care aceasta nu și le poate asigura prin forțe proprii.[3]

---

* Pentru Binele Public (n.t.)

Concurența loială. Prin natura sa, concurența creează învingători și învinși. Învingătorii devin mai puternici pe măsură ce se dezvoltă. Învinșii dispar. Cu cât sunt mai mari învingătorii, cu atât este mai dificil pentru noii veniți să pătrundă pe piață și cu atât mai monopolistă devine aceasta. Chiar și copiii care joacă în familie Monopoly știu cum funcționează. Pe măsură ce jocul progresează, jucătorii de Monopoly dobândesc proprietăți pe care și le închiriază unul altuia. Cei care dobândesc proprietăți la începutul jocului, provoacă până la urmă falimentul celor mai puțini norocoși. Jocul se termină oficial atunci când toți jucătorii au dat faliment cu excepția unuia singur. Jucătorii mai vicleni știu că cel care nu ajunge să dobândească proprietăți de la bun început, nu are nici o șansă. Cei mai mulți jucători se retrag după ce un jucător a câștigat un avantaj însemnat, pentru că nu există nici o perspectivă ca un jucător deștept sau norocos să vină puternic din urmă și să câștige în mod surprinzător.

Jocul lumii reale este aproape identic, cu excepția faptului că marii competitori au avantajul suplimentar de a-și putea folosi puterea financiară pentru a-i influența pe legislatori să rescrie regulile jocului, pentru a le oferi un avantaj și mai mare. Rezultatul este o tendință inexorabilă de monopolizare care poate fi restrânsă numai de mâna de fier a guvernului. Totuși, politicienii sunt rareori dispuși să-și exercite această mână de fier în lipsa unor crize și a cerințelor unei societăți civile active și bine organizate.

Capitalul moral. Deși teoria economiei de piață presupune că persoanele care-și văd de propriul interes și piețele reale recompensează adesea lăcomia, necinstea și comportamentul imoral, interacțiunile zilnice din cadrul unei piețe eficiente depind de încredere. O piață în cadrul căreia participanții sunt conduși pur și simplu de lăcomie și de dorința de a obține un avantaj concurențial momentan, prin orice mijloace, o piață fără încredere, cooperare, compasiune și integritate individuală, nu numai că ar fi un loc neplăcut în care să faci afaceri, dar ar fi și deosebit de ineficientă, necesitând costuri excesive pentru avocați, paznici și alte măsuri de apărare. Nici o societate și nici o economie de piață nu pot funcționa eficient fără un fundament moral.

Bunurile de consum. Multe din investițiile și serviciile care sunt esențiale pentru binele public, cum ar fi investițiile în cercetări științifice fundamentale, siguranță publică și justiție, învățământ public, drumuri și apărare națională nu sunt furnizate de piață, dat

fiind că odată produse, ele sunt gratuite pentru toți. Chiar și majoritatea libertariștilor corporatiști recunosc rolul guvernului în asigurarea unor asemenea servicii publice, în special a acelora esențiale pentru funcționarea profitabilă a întreprinderilor private. Munca efectivă poate fi făcută de contractanți particulari, dar notele de plată trebuie achitate de guvern din încasarea impozitelor.

Evaluarea costului total. Piața determină o distribuire optimă a resurselor, doar atunci când comercianții și cumpărătorii suportă în întregime costul total al produselor pe care le fabrică, le cumpără și le consumă. Rareori, dacă nu chiar niciodată, acestea vor fi în întregime costuri interne într-o piață nereglementată, pentru că presiunile concurenței fac necesar ca ele să fie externe, ori de câte ori acest lucru este posibil. Un producător care reușește să-și facă externe costurile sociale și ecologice va câștiga un profit mai mare, atrăgând mai mulți investitori și va putea oferi un preț mai mic, acaparând un segment mai mare de piață. Pe măsură ce puterea sa economică crește, se întărește și influența sa politică, ceea ce, de obicei, înseamnă obținerea unor noi subvenții. Este minunat atunci când o companie descoperă că există profituri economice inerente în reducerea reziduurilor pe care le elimină și plătind muncitorilor un salariu cinstit, însă experiența ne învață că nu există nimic inerent în funcționarea pieței pentru a garanta un asemenea comportament, fără o intervenție activă din partea guvernului.

Distribuirea justă a resurselor. Într-un sistem de piață, mai cu seamă în perioadele de expansiune economică, se manifestă o puternică tendință ca deținătorii de capital să-și mărească averea și veniturile, iar în același timp, cele ale muncitorilor să stagneze sau să scadă. Totuși, o piață în care puterea economică este distribuită injust, va repartiza resursele într-o manieră asemănătoare și ineficientă din punct de vedere social. Eficiența pieței și legitimitatea ei instituțională depind de intervenția guvernamentală pentru a restabili constant echitatea pe care forțele pieței o erodează inexorabil.

Viabilitatea ecologică. Pe măsură ce economia umană crește pentru a-și umple spațiul ecologic, devine necesară limitarea creșterii economice pentru a menține un echilibru optim cu natura, în vederea supraviețuirii speciilor. Nivelul emisiilor de bioxid de carbon trebuie menținut sub limitele nivelului de absorbție. Producția de pește trebuie să fie păstrată la niveluri viabile. Din păcate, piața liberă este insensibilă la mii de asemenea obligații. Guvernul trebuie să stabilească limitele și să se asigure că semnalele

corespunzătoare sunt transmise pieței. Chiar și „soluțiile" propuse de piață în privința problemelor ecologice, ca „permisele de poluare", de exemplu, depind de intervenția guvernului pentru a stabili baremele, a elibera permisele și a supraveghea respectarea regulilor.

Piața produce rezultate optime din punct de vedere social doar în cazul în care guvernul și societatea civilă sunt împuternicite să acționeze pentru a menține respectarea acestor șase condiții care îi definesc eficiența. O piață eliberată de controlul guvernamental este inevitabil lipsită de viabilitate, pentru că își erodează propriile fundamente instituționale.

Efectele corozive ale globalizării

Mecanismele de piață sunt esențiale pentru societățile moderne. Trebuie să învățăm să le folosim în moduri care confirmă că interesul propriu este o motivație umană importantă și de lungă durată și să-l punem la treabă cu un maximum de avantaje constructive. Aceasta necesită, cel puțin, ca firmele să recunoască și să accepte necesitatea unor acțiuni eficiente din partea unor instituții din afara pieței, de obicei din partea guvernului, pentru a asigura un context pentru piață, care menține aceste condiții și altele, de care depinde eficiența pieței. De asemenea, trebuie ca atât întreprinderile cât și opinia publică să accepte faptul că, atunci când guvernul intervine în acest scop, el poate reduce profiturile corporațiilor, poate limita libertatea lor de acțiune și poate crește prețurile anumitor mărfuri de consum. Printre potențialele recompense se numără și locuri de muncă bune care asigură un salariu suficient și protejează sănătatea și siguranța muncitorilor și a comunității printr-un mediu înconjurător curat, stabilitate economică, siguranța locurilor de muncă și existența unor familii și comunități puternice și sigure.

Totdeauna vor exista și cazuri de ineficiență guvernamentală, așa cum există și cazuri de ineficiență a corporațiilor. Este bine să reducem costurile unei asemenea ineficiențe atât pentru contribuabili, cât și pentru întreprinderi. Totodată e bine să ne asigurăm că creșterile înregistrate la prețurile de consum nu fac mai dificilă satisfacerea nevoilor fundamentale ale oamenilor cu venituri modeste. Totuși, nu trebuie să ne îngrijorăm atunci când intervenția

guvernului în interesul public face mai scump consumul unor lucruri de care s-ar putea să nu avem nevoie cu adevărat, reduce profiturile excesive ale corporațiilor și le acordă acestora mai puține libertăți decât oamenilor.

Pentru a-și îndeplini rolul esențial în relația sa cu piața, un guvern trebuie să-și exercite jurisdicția asupra economiei statului său. Trebuie să fie în stare să stabilească regulile economiei interne, fără a fi nevoit să dovedească guvernelor și corporațiilor străine că asemenea reguli nu constituie bariere în calea comerțului și investițiilor internaționale. Un guvern trebuie să fie în stare să evalueze taxele și să reglementeze afacerile corporațiilor care-și desfășoară activitatea sub jurisdicția sa, fără să fie supus unor amenințări din partea acestora de a întrerupe furnizarea unor tehnologii cruciale, sau transferarea unor locuri de muncă la întreprinderi din străinătate. Pentru ca o asemenea jurisdicție să fie menținută, granițele economice trebuie să coincidă cu cele politice. Dacă lucrurile nu stau așa, guvernul își pierde autoritatea, iar democrația devine doar o mascaradă. Atunci când economia este globală și guvernele sunt naționale, corporațiile și instituțiile financiare mondiale funcționează într-o mare măsură fără un control cetățenesc. Guvernele devin mai vulnerabile la influențele dăunătoare ale corporațiilor, iar calitatea de cetățean este redusă la posibilitatea de a face alegeri de mărfuri dintre produsele pe care corporațiile consideră că ar fi profitabil să le ofere.

Economiile interne care favorizează pe plan local întreprinderile private servind interesele comunității așa cum nu o pot face producătorii străini și investitorii fără patrie, nu exclud neapărat importurile și investițiile străine. În cazurile în care acestea consideră avantajoase comerțul și investițiile străine, cu siguranță că ar trebui să le primească cu brațele deschise. Însă, oamenii și guvernul lor au atât dreptul, cât și obligația de a-și controla propriile vieți economice și au tot dreptul moral să stabilească frâne economice la granițele lor, ca să asigure un avantaj investițiilor locale. O asemenea strategie a funcționat pentru țările occidentale în timpul înfloririi economice postbelice și a avut ca rezultat larga distribuire internă a beneficiilor economice. Este un cadru mult mai sigur decât cel oferit de libertarismul corporatist.

Este instructiv să reflectăm la ce s-ar fi putut întâmpla dacă din cel de-al doilea război mondial am fi ieșit mai curând ca societate libertarist-corporatistă, cu alte cuvinte o societate capitalistă a

pieței libere și nu una pluralist-democratică. În loc să ne formăm o clasă mijlocie largă și stabilă, care să includă o proporție din ce în ce mai mare a clasei muncitoare, consecința ar fi fost cu siguranță, aceea a adâncirii diviziunii dintre capitaliștii putred de bogați și o clasă muncitoare sărăcită, împărțirea care alimentase mișcările socialiste timpurii din Statele Unite și alte țări occidentale.

Din fericire, cel puțin societățile occidentale nu au sucombat în fața extremismului ideologic de nici o culoare până în anii '80 și, ca atare, au prosperat.

Cazul Suediei

Suedia este cunoscută între țările occidentale industrializate pentru succesul său în realizarea prosperității și echității, combinând atât elemente ale modelelor capitaliste, cât și ale celor socialiste într-un puternic cadru de pluralism democratic.

Puțini își dau seama că în Suedia industrializarea a apărut cu o sută de ani mai târziu decât în Anglia. Până în anii postbelici, această țară a rămas extrem de săracă. În zonele rurale, mulți oameni trăiau în ferme mici, care, din cauza solului sărac și climatului rece, abia reușeau să le asigure cele necesare traiului. Unii au murit în timpul perioadelor de foamete, alții au emigrat. Până spre mijlocul secolului, mulți alții trăiau în condiții de servitute pe marile moșii. Analfabetismul era răspândit. În ultima parte a anilor '40, era încă ceva obișnuit pentru o familie să trăiască într-un apartament compus dintr-o cameră și o bucătărie, toaletele fiind comune. Până și Casa regală suedeză era relativ săracă față de cele mai multe dintre rudele sale europene.[4]

Succesul suedez din epoca actuală a fost o creație a Partidului Social-Democrat Suedez, care a modelat și a întreținut un consens național ce l-a menținut la putere timp de 44 de ani, din 1932 până în 1976.[5] Social-democrații au construit complicatul sistem de protecție socială al țării. Politicile lor salariale i-au adus pe muncitori în clasa mijlocie și au creat un grad substanțial de echitate salarială și o mai mare echitate salarială între femei și bărbați decât în oricare altă țară capitalistă.[6] Social-democrații au acordat prioritate ocupării forței de muncă. Pentru a încuraja firmele transnaționale suedeze ca Volvo, Electrolux, Saab și Ericsson să-și concentreze operațiunile în Suedia, rata impozitului real pe profit era mult

mai mică pentru profiturile obținute pe plan intern, față de cele obținute în străinătate.[7]

O alianță între corporațiile industriale suedeze mari și sindicate servea drept bază politică a partidului de guvernământ și sprijinea negocierea centralizată și pașnică a salariilor și condițiilor de muncă, efectuată de organizațiile sindicale și patronale naționale. Această orientare a adus avantaje semnificative atât pentru marile sindicate, cât și pentru marele capital. Totuși, pactul avea importante hibe în structura sa, care, până la urmă, l-au subminat. Unul dintre acestea era un sistem fiscal care subvenționa firmele mari ce se extindeau și investeau, pe seama întreprinderilor mici și mijlocii. Acest lucru a dus la o concentrare și o monopolizare tot mai mare a proprietății economiei suedeze. Deși politicile salariale puneau accentul pe egalitatea în cadrul clasei muncitoare, prăpastia dintre aceasta și cei care controlau capitalul s-a adâncit foarte mult. La vremea respectivă, acest fapt a fost considerat prețul ce trebuia plătit pentru păstrarea aderiunii industriașilor la coaliție. În cele din urmă, el a dus la dizolvarea coaliției.[8]

Când s-a ivit primul șoc al creșterii prețului petrolului în 1973-74, recesiunea economică rezultată a provocat o criză fiscală și a declanșat o revoltă a populației împotriva măririi impozitelor. În aceeași perioadă, Suedia își deschidea granițele economice și devenea un competitor mai activ în cadrul economiei mondiale. Acest fapt a slăbit legăturile ce apropiau capitalul de sindicatele locale și mișcările sindicale naționale.

În stadiile timpurii ale globalizării, expansiunea spre exterior a firmelor suedeze a creat noi locuri de muncă în țară, iar cei doi parteneri din cadrul alianței nu au avut conflicte prea importante în privința obiectivelor. Dar, odată ce întreprinderile transnaționale suedeze au început să-și definească propriile interese, în termeni mai curând globali decât naționali, alianța dintre muncitori și capitaliști a început să se destrame. Între timp, muncitorii cu o înaltă calificare i-au depășit ca număr pe cei necalificați, iar generația tânără considera sistemul statal de protecție socială ca pe ceva de la sine înțeles, slăbind și mai mult baza politică a social-democraților suedezi.[9]

Nu s-a mai putut ține piept contradicției crescânde dintre sprijinul acordat de guvern extinderii globale a întreprinderilor transnaționale suedeze și necesitatea de a crea locuri de muncă și de a

crește salariul real pe plan intern. În 1976, „social-democrații au pierdut alegerile în favoarea unei coaliții tripartite de centru-dreapta.

Când social-democrații au revenit la putere în 1982, erau un partid purificat, cu intenția de a promova măsuri care să permită industriașilor suedezi să obțină o marjă suficientă de beneficii de pe urma investițiilor interne, pentru a-i face „să creadă în continuare în Suedia", cum spunea P.G. Gyllenhammar, președintele firmei Volvo. Menținerea încrederii în Suedia însemna creșterea părții din produsul național destinată profiturilor, în defavoarea celei destinate salariilor, astfel încât industriașii suedezi să considere că merită să investească pe plan intern. La vremea respectivă, acest fapt a fost acceptat ca fiind prețul inerent pentru menținerea șomajului sub 5% într-o vreme când în alte părți ale Europei exista o rată a șomajului de 8 până la 9%, dacă nu și mai mare.[10]

Politicile rezultate au ridicat profiturile corporatiste la niveluri inimaginabile. Având în buzunarele lor mai mulți bani decât puteau fi absorbiți de investițiile productive, investitorii suedezi s-au orientat spre speculații, mărind prețurile proprietăților imobiliare, al obiectelor de artă, al timbrelor și al altor mărfuri ce puteau fi speculate. Pentru a opri această spirală în creștere, guvernul a redus controalele monetare, astfel încât fondurile suplimentare să se poată revărsa în Europa. Banii au circulat spre exterior cu o asemenea viteză încât au contribuit la creșterea prețurilor proprietăților imobiliare la Londra și Bruxelles, acestea atingând cote record. Pe măsură ce balonul speculațiilor creștea, profiturile rapide oferite de speculații au lipsit de fonduri investițiile productive din Suedia. Când, în cele din urmă, balonul prețurilor la proprietățile imobiliare suedeze s-a spart, sistemul bancar suedez a suferit o pierdere de 18 miliarde dolari. Nota de plată a fost preluată de către stat, care a trecut-o pe seama contribuabililor suedezi.[11]

În această epocă, industriașii importanți din Suedia au jucat un rol activ în dezmembrarea „modelului suedez", care fusese construit de alianța Social-Democrată. Federația Patronatelor Suedeze a respins negocierea centralizată a salariilor care fusese unul dintre elementele fundamentale ale modelului și s-a aliat cu Partidul Conservator. Totodată a finanțat școli de gândire care promovau o ideologie libertarist-corporatistă și a întreprins o campanie majoră de relații publice ce făcea apologia individualismului și a pieței libere, denunțând în același timp statul social-democrat ca

opresiv și inept.[12] Aceas a a condus la o slăbire a aparatului politic al statului și a capacității sale de a elabora măsuri pe termen lung.

În 1983, președintele firmei Volvo, P.G. Gyllenhammar a trecut la umplerea acestui gol, înființând Masa Rotundă a Industriașilor Europeni, constituită din șefii principalelor companii transnaționale europene, printre care Fiat, Nestlé, Philips, Olivetti, Renault și Siemens. Scopul acestei organizații era să elaboreze măsuri pe termen lung des inate statelor și să se constituie într-un lobby internațional care să exercite presiuni pentru aplicarea lor.[13]

Până la sfârșitul lui 1992, 2% din re cele mai bogate gospodării din Suedia dețineau 62% din valoarea acțiunilor tranzacționate la Bursa din Stockholm și 23% din toa ă averea na ională. În timp ce familia suedeză medie a devenit mai săracă între 1978 și 1988, cele mai bogate 450 de gospodării și-au dublat averile.[14] Șomajul fusese sub 3% când social-democrații au fost prima oară înlăturați de la putere,[15] ca să crească la 5% în 1992 și se estima că va ajunge la 7%, deși un alt procent de 7% din forța de muncă era deja implicat în programe de recalificare profesională și proiecte de reîncadrare în muncă, elaborate de stat, în vederea combaterii șomajului.

Modelul suedez conținea, de la bun început, germenii propriei sale distrugeri. El a generat o elită financiară puternică ale cărei interese erau foarte îndepărtate de cele ale majorității burgheziei mijlocii. A alimentat un sentiment de suficiență a bunăstării în rândurile populației suedeze. Nu a cultivat la ânăra generație suedeză conștiința faptului că democrația are o nevoie permanentă de a fi re-creată continuu, printr-o constantă vigilență civică și activism politic. Prosperitatea sa a fost construită pe exploatarea nesănătoasă a resurselor naturale suedeze de cherestea, minereu de fier și energie hidroelectrică.

Pe măsură ce elitele obțineau mai multă putere financiară, ele erau capabile să își mărească pretențiile privitoare la resursele socie ății fără a-și aduce o contribuție productivă corespunzătoare. Pe măsură ce granițele economice au fost deschise, locurile de muncă ale celor care aveau nevoie de un salariu pentru subzistență au ajuns tot mai mult în mâinile capitaliștilor. Cu cât guvernul a cedat mai mult pretențiilor elitei financiare, în disperarea sa de a menține un nivel scăzut al ratei șomajului pe plan intern, cu atât mai mari au fost sumele de bani care au trecut în mâinile acestor cercuri, cu atât mai mare a devenit puterea lor de a impune o politică de stat în propriile interese, iar structura socială a suportat

lovituri cu atât mai puternice. Asemănările cu experiența americană, care va fi analizată în partea a III-a, sunt izbitoare.

Lecția suedeză are o importanță fundamentală: pluralismul democratic nu poate supraviețui mult timp inegalității extreme.

Necesitatea menținerii echilibrului creator

În complicata noastră lume contemporană, o societate condusă de un singur segment este în mod inevitabil disfuncțională. Instituțiile societății civile, cele ale sectorului guvernamental și cele ale sectorului de piață își au fiecare rolul său necesar în satisfacerea nevoilor unei societăți care funcționează bine.

Sectorul Societății civile. Societatea civilă sau cetățenească se compune dintr-o gamă largă de alianțe alcătuite din oameni care acționează pentru a-și cere drepturile și a-și îndeplini obligațiile de cetățeni. Asemenea alianțe includ printre altele numeroasele organizații de reprezentare care servesc interesele personale ale unei anumite categorii de oameni, cum ar fi sindicatele pentru muncitori, asociațiile medicale, sau grupuri ca, NAACP, care îi reprezintă pe afro-americani. Ele cuprind totodată nenumăratele organizații voluntare care se reunesc în jurul unor valori comune, pentru a promova un angajament față de interesul public.

În rolurile lor politice, organizațiile civice completează partidele politice, ca mecanisme variate și flexibile prin intermediul cărora cetățenii își definesc și conturează o gamă largă de interese, satisfac nevoi locale și ridică pretenții față de guvern. În rolurile lor educaționale, ele constituie un teren de pregătire pentru calitatea de cetățean democratic, dezvoltă deprinderile politice ale membrilor lor, recrutează și pregătesc noi lideri politici, stimulează participarea politică și educă opinia publică în spiritul unei largi varietăți de probleme de interes public. În rolul lor de cerberi, ONG-urile, împreună cu presa, exercită un control asupra a ceea ce Larry Diamond descria drept „tendința constantă a statului de a-și centraliza puterea și de a scăpa de sub controlul civil și de responsabilitatea sa publică."[16] Societatea civilă este fundamentul democrațiilor. Într-o foarte mare măsură, organizațiile și rețelele cetățenești înlocuiesc, în funcția sa de cerber, presa aflată tot mai mult sub controlul corporatist.

Deși societatea civilă este cea care le oferă megainstituțiilor

guvernamentale și de piață puterea, instituțiile societății civile au, ele însele, o capacitate mai limitată de a concentra puterea politică și economică. Spre deosebire de instituțiile guvernului și ale pieței, care își extrag puterea din mărimea lor și resursele financiare pe care le au, puterea societății civile constă în numărul și diversitatea organizațiilor sale și în viteza și flexibilitatea cu care ele formează alianțe complexe și schimbătoare în jurul unor valori și interese împărtășite. Prin asemenea alianțe, ONG-urile pot dobândi o anvergură și o influență puternice.

Cacofonia vocilor concurente într-o societate civilă activă poate fi asurzitoare. Totuși, capacitatea ONG-urilor de a forma alianțe în jurul unor programe de interes public definite limpede, le conferă un rol distinctiv de catalizatori ai inovațiilor sociale bazate pe valori, definind, articulând, apărând și configurând electorate pentru funcțiile care, până la urmă, pot fi adoptate de politica oficială.

Sectorul Guvernului. Guvernul este singurul sector căruia societatea îi conferă autoritatea să folosească puterea coercitivă în apărarea interesului public. Societatea cedează guvernului puterea de a confisca bunuri și de a lua unei persoane dreptul la libertatea fizică și chiar la viață. Într-o democrație, această autoritate este conferită în mod liber de cetățeni, chiar dacă au anumite reticențe față de guvernanți, căci tot ei au și puterea de a le-o retrage după bunul lor plac. Tocmai exercitarea legitimă a puterii coercitive este cea care îi conferă guvernului capacitatea să satisfacă nevoile esențiale, să mențină ordinea publică și siguranța națională, să strângă impozite și să redistribuie resursele societății astfel încât să satisfacă nevoile publice, ca de exemplu, nevoia menținerii unui grad suficient de echitate pentru păstrarea legitimității și viabilității instituțiilor sociale.

Guvernul are, de asemenea, și lipsuri importante. Datorită capacității sale de a comanda resurse, el este izolat de forțele pieței și de disciplina pe care acestea o impun. Astfel că, în general, guvernul este mai puțin eficient în producerea de mărfuri și servicii decât organizațiile a căror supraviețuire depinde de capacitatea lor de a concura pe piață. Competența specifică a guvernului constă în a redistribui avuția, ceea ce reprezintă o funcție socială importantă, și nu în rolul de a o crea.

Guvernele sunt organizații politice și sunt sensibile la puterea politică. Chiar și guvernele democratice servesc interesele opiniei

publice numai atunci când puterea politică este larg divizată în cadrul unei societăți civile puternice și active pe plan politic.

Sectorul Pieței. Piața se specializează în mod normal în îndeplinirea funcțiilor care implică derularea schimburilor economice, producerea de mărfuri și servicii pentru vânzare, ca răspuns la cererea pieței. Ea are o competență aparte în crearea de noi avuții, grație unor activități generatoare de profit, și este sursa principală a societății în privința inițiativelor economice esențiale și a inovațiilor tehnologice.

Totuși, piețele nu le spun celor cu venituri foarte mari să nu consume mai mult decât partea ce li se cuvine de drept din resursele ecosistemului planetar. Ele nu le spun detaiiiștilor de arme să nu vândă arme copiilor. Nu le spun producătorilor că reziduurile lor trebuie reciclate. La distribuirea resurselor limitate de care dispunem, ele nu acordă prioritate satisfacerii nevoilor esențiale ale celor care au prea puțini bani sau nu au deloc, înainte de a oferi celor foarte bogați produse de lux. Într-adevăr, în fiecare din aceste împrejurări, în general ele procedează exact invers.

Piețele sunt sensibile la bani și la valori financiare. Ele nu fac nici o deosebire între profiturile meritate, câștigate din producerea eficientă a mărfurilor, și cele nemeritate, dobândite prin exercitarea puterii monopoliste, din costuri sociale și ecologice externe cu alte cuvinte, din trecerea lor pe seama comunității, privatizarea resurselor aflate în proprietatea comună, sau crearea unei cereri artificiale pentru produse nefolositoare sau chiar dăunătoare, prin desfășurarea unor campanii de marketing. Cu alte cuvinte, piețele sunt insensibile la multe dintre nevoile unor societăți umane sănătoase și adesea încurajează comportamente exact contrarii intereselor umane fundamentale și chiar necesităților pieței însăși.

Ba mai mult, atunci când puterea economică este acaparată de unele corporații foarte mari, acestea dobândesc o formă aparte de putere coercitivă, pe care societatea civilă nu a intenționat niciodată să le-o acorde: puterea de a-i lipsi pe oameni de mijloacele lor de trai. Această putere reprezintă o disfuncționalitate socială, pe care numai un guvern democratic supus controlului cetățenesc o poate corecta.

Într-o societate complexă, modernă, nu există vreun substitut al pieței ca mecanism eficient pentru stabilirea majorității prețurilor, motivarea activității productive și efectuarea tranzacțiilor economice de rutină. Totuși, deși piețele sunt instituții utile pentru

aplicarea priorităților publice, ele sunt instituții inadecvate pentru stabilirea lor.

Pluralismul democratic contopește forțele pieței, guvernului și cele ale societății civile pentru a menține un echilibru dinamic între nevoile sociale adesea concurente pentru menținerea echității și ordinii esențiale, producerea eficientă a mărfurilor și serviciilor, responsabilitatea puterii în fața cetățenilor, protejarea libertății umane și inovarea instituțională continuă. Acest echilibru își găsește expresia în piața reglementată, nu în cea liberă, și în existența unor politici comerciale care să lege economiile naționale unele de altele. Acest proces se desfășoară într-un cadru de reguli ce mențin concurența internă și favorizează întreprinderile naționale care angajează forța de muncă a acelei țări, respectă regulile locale, își plătesc impozitele și funcționează în cadrul unui sistem robust de guvernare democratică.

Complementaritatea celor trei sectoare primare este fundamentală pentru funcționarea sănătoasă și echilibrată a societății. O societate civilă fără un guvern și o piață organizată înseamnă anarhie. Iată de ce societățile civile creează guverne și piețe organizate. Societatea civilă este totuși primul sector în ordinea importanței. Autoritatea și legitimitatea tuturor celorlalte instituții umane decurg din ea. Întrucât guvernul este organismul prin care cetățenii stabilesc și mențin regulile în cadrul cărora va funcționa piața în interesul opiniei publice, guvernul este socotit, pe bună dreptate, al doilea sector ca importanță. Se înțelege că instituțiile pieței funcționează ca al treilea sector.

Globalizarea economiilor naționale și domnia nestingherită a puterii corporatiste inversează această ordine. Piața devine primul sector, guvernul se subordonează intereselor corporatiste, iar capacitatea societății civile de a trage la răspundere guvernul în apărarea interesului public este grav afectată. Când piața domnește, corporația este regele.

Jucând după reguli diferite

Una dintre regulile primordiale ale economiei de piață este aceea că participanții la tranzacțiile pieței trebuie să suporte în întregime costurile deciziilor lor, pe lângă obținerea de beneficii. În practică, în mod obișnuit concurenții pieței fac eforturi deosebite ca să-și

păstreze pentru ei roadele propriului succes și să-și treacă costurile pe umerii altora. Aceasta creează o tensiune între cerințele pieței și ceea ce vor face ei, mânați de interesul propriu.

Concurenții pieței sunt atrași de corporație, ca formă de organizare a afacerilor, tocmai pentru că natura juridică și structura acesteia tind să o scutească atât pe ea, cât și pe cei de la conducerea ei de răspunderea pentru multe dintre costurile activităților lor. Rareori adevărații acționari au vreun cuvânt de spus în desfășurarea afacerilor corporației și nu au obligații personale dincolo de valoarea investițiilor lor. Directorii și funcționarii sunt protejați de răspunderea financiară pentru actele de neglijență sau pentru deciziile lor, prin polițe de asigurare plătite de corporație. Recompensarea generoasă a directorilor generali are prea puțină legătură cu performanțele corporației, fiind rareori judecați pentru fărădelegile comise în numele acesteia. Fapte pentru care alții ar fi condamnați la ani grei de închisoare sau chiar la moarte, în cazul corporațiilor se soldează cel mult cu amenzi mici în comparație cu avuția lor.[17] Procesele de drept civil reprezintă, poate, cea mai mare amenințare la fărădelegile corporațiilor. Dar, chiar și așa, pot manevra masive resurse juridice în propria apărare, căutând în mod agresiv să obțină o legislație care să le ușureze și mai mult responsabilitatea. Dacă pierd, companiile de asigurare sunt libere să achite nota de plată. Nu degeaba William M. Dugger, caracterizează corporația drept „iresponsabilitate organizată".[18]

Spre deosebire de oamenii reali, care până la urmă devin egali în fața morții și ale căror averi sunt supuse confiscării prin taxa de moștenire, corporațiile sunt în stare să crească și să se reproducă nelimitat. Ele „trăiesc" și acumulează putere la infinit. În final, această putere ajunge să depășească capacitatea de control a unui simplu muritor, iar corporația devine o entitate de sine stătătoare, utilizându-și puterea pentru „a-și crea propria cultură, folosind perspectiva carierismului pentru a concentra cultura corporatistă asupra ideilor de profit, dimensiune și putere."[19] Cei care servesc interesele corporatiste sunt recompensați substanțial și dobândesc o mare putere personală de pe urma funcțiilor pe care le ocupă. Dar în final, puterea lor este acordată de corporație, ei servind interesele acesteia după bunul ei plac.

Nici o persoană reală nu poate ajunge să dispună de aceleași resurse politice pe care o corporație mare le poate concentra în

propriul său interes. Poate că corporațiile nu au drept de vot. Dar acesta este un inconvenient minor datorită capacității lor de a mobiliza sute de mii de voturi din rândurile lucrătorilor, furnizorilor, agenților comerciali, clienților lor și opiniei publice.

Carta corporatistă rămâne o inovație socială utilă, aceasta permițându-ne satisfacerea unor nevoi pe care altfel nu ni le putem împlini prin alte forme de organizare. Totuși, ca de majoritatea tehnologiilor, și de ea se poate abuza, având tendința de a-și crea o viață proprie, total diferită de interesele umane. Lăsate de capul lor, corporațiile colonizează piețele și biruie însești mecanismele despre care teoria ne spune că fac piața să funcționeze în favoarea interesului uman. Am putea considera corporațiile ca fiind instituții antipiață. Astfel, este pe deplin justificat scepticismul cu care cetățenii privesc corporațiile, la fel ca și coloniștii din prima perioadă a istoriei americane, acordând carte corporatiste în mod judicios, stabilind reguli clare pentru funcționarea lor și trăgându-le la răspundere pentru acțiunile lor. Cel mai important lucru de făcut este să scoatem corporațiile din arena politică.

Proprietarii și managerii corporațiilor se bucură de drepturile depline ale oricărui cetățean. În calitatea lor de cetățeni pot participa la definirea obiectivelor și politicilor publice. Totuși, corporațiile însăși, ca persoane juridice inumane, create pentru a servi opinia publică nu trebuie să-și folosească resursele la influențarea proceselor prin care cetățenii definesc interesul public și stabilesc regulile de comportament ale corporațiilor. Corporațiile nu sunt oameni. Ele sunt străine modului nostru de viață și insensibile la complexele nevoi spirituale ale societăților umane. Ele ar trebui oprite în întregime de la orice fel de participare politică, o problemă analizată pe larg în partea a VI-a a acestei cărți.

O cartă corporatistă reprezintă un privilegiu, nu un drept. El este acordat în schimbul acceptării unor obligații corespunzătoare. Depinde de oameni, membri ai societății civile, și nu de persoana fictivă a corporației să definească aceste privilegii și obligații. Învățăm dintr-o experiență aspră că supraviețuirea democrației depinde de respectarea fermă a acestui principiu.

Este un profund paradox faptul că ideologiile extremiste își sporesc atractivitatea în epoci de nesiguranță când, datorită schimbărilor rapide, vechile soluții se perimează. În asemenea epoci, oamenii au o predilecție explicabilă pentru siguranța rețetelor

simple și autojustificative ale demagogilor ideologici. Totuși, este și epoca în care societățile nu-și pot permite rigiditatea, interpretarea autojustificativă a eșecurilor și suprimarea dezbaterilor și experimentărilor care sunt însemnele extremismului ideologic.

Pluralismul democratic se află în fața unui paradox similar. În aceste epoci de schimbare, societățile au cea mai mare nevoie de întregul potențial creator al cetățenilor lor pe care numai pluralismul democratic îl poate elibera. Totuși, tocmai în aceste epoci stresante, pluralismul democratic pare a fi cel mai puțin adecvat din punct de vedere psihologic și cel mai susceptibil la apelurile simpliste ale demagogilor ideologici. În loc să direcționeze, pluralismul democratic cere oamenilor să-și găsească propria direcție, având în vedere binele tuturor. În loc de certitudine, el favorizează diversitatea până la punctul aparentului haos. Acestea sunt slăbiciunile, dar totodată și genialitatea sa. Pluralismul democratic asigură un cadru în care fiecare cetățean contribuie cu ceea ce poate la satisfacerea, în contextul familiei, comunității și națiunii, a nenumăratelor nevoi schimbătoare, cărora o societate complexă și dinamică trebuie să le facă față. Treptat, printr-un difuz și haotic proces de învățare socială, învățămintele trase din nenumărate inovații sunt decantate în schimbări la nivelul instituțiilor și politicilor locale, naționale, și, în cele din urmă, mondiale.

Pluralismul democratic asigură cadrul instituțional în care oamenii pot să-și reunească întregul potențial creator în scopul găsirii unor soluții inovatoare pentru problemele comune și în cursul acestui proces să recreeze societățile sensibile la dificultățile secolului ecologic care se apropie. Avem nevoie de această putere creatoare mai mult ca oricând.

Capitolul 7

Iluziile locuitorilor norilor

Această planetă chinuită este un loc al celor mai violente contraste. Cei care sunt recompensați sunt total separați de cei care duc poverile. Nu este o conducere înțeleaptă.

Spock, în episodul „Locuitorii norilor"
(The Cloud Minders) din serialul „Star Trek" [1]

Cu tehnologiile informaticii care sunt deja disponibile, eu pot sta pe plaja casei mele din Florida, având un laptop în poală și un telefon celular și pot monitoriza imaginile video, transmise de camerele instalate în întreaga mea fabrică din Ohio, pentru a mă asigura că angajații mei sunt la locul de muncă și își fac treaba cum trebuie.

Dintr-un interviu cu patronul unei companii,
difuzat la US National Public Radio, la 31 august 1994 *

Locuitorii norilor, episodul 74 al popularului serial SF de televiziune „Star Trek" se petrecea pe planeta Ardana. Transmis pentru prima oară la 28 februarie 1969, el ne arăta o planetă ai cărei conducători își dedicau viață artelor într-un oraș frumos și pașnic numit Stratos, suspendat deasupra suprafeței părăginite a planetei. Dedesubt, locuitorii de pe suprafața planetei, troglitii (Troglytes), trudeau în mizerie și violență în mine pentru a obține creditele interplanetare folosite la importarea de pe alte planete a produselor de lux de care se bucurau conducătorii din Stratos. În această alegorie modernă, o întreagă planetă fusese colonizată de conducători care au reușit să se detașeze și să se izoleze de poporul și locurile de la suprafața planetei, de suferința cărora depindea confortul lor.

Imaginea episodului din „Star Trek" mi s-a întipărit în minte. Cât de asemănătoare este această planetă cu lumea noastră, unde cei cu adevărat bogați și puternici lucrează în birouri de directori

---

* *With the information technologies already available, I can sit on the beach of my Florida home with a laptop computer and a cellular telephone and monitor the video images installed throughout my manufacturing company in Ohio to insure that my people are on the job and doing their work properly.*
Interview with company owner on U.S. National Public Radio, August 31, 1994.

generali, frumos decorate din zgârie-nori, se duc la ședințe cu limuzina și elicopterul, străbat distanțele între continente deasupra norilor, răsfățați cu cele mai bune vinuri de un echipaj atent, trăiesc în proprietăți protejate, suburbii prospere și apartamente foarte mari, în mijlocul unor comori de artă și frumusețe și al unui mediu înconjurător protejat. Ei sunt la fel de izolați de viețile celorlalți oameni obișnuiți de pe Pământ, ca și cei din Stratos față de trogliți. Și ei trăiesc într-o lume de iluzii, dependentă de secătuirea resurselor planetei și atât de izolată de realitate, încât ei nu mai știu nici ce fac și nici nu mai știu cum să trăiască altfel.

Piața magică

Izolarea celor bogați și puternici este exemplificată de adunarea anuală a directorilor Băncii Mondiale și a Fondului Monetar Internațional. Cele ce urmează sunt o relatare a ziaristului Graham Hancock a unei asemenea reuniuni:

> Venisem la Washington D.C., pur și simplu pentru a participa la reuniunea anuală comună a Consiliilor de Conducere ale Băncii Mondiale și FMI, două instituții care îndeplinesc un rol central în mobilizarea și distribuirea fondurilor destinate țărilor sărace în curs de dezvoltare... Costul total al celor 700 de festivități organizate pentru delegați în cursul unei singure săptămâni a fost estimat la 10 milioane de dolari... O singură cină oficială servită de Ridgewells a costat 200 de dolari de persoană. Musafirii au început cu pateu de crab, icre negre și *crème fraîche*, somon afumat și mini-biftecuri Wellington. Felul de pește a constat din homari cu rotocoale de porumb, urmat de șerbet de citrice. Antreul a constat din rață cu sos de lămâie servită cu anghinare, umplută cu morcovi carot. Li s-a oferit de asemenea salată de miez de cocos, la care s-a mai adăugat suflé din brânză de salvie cu un sos de vin de Porto. Desertul a constat dintr-un nap de ciocolată nemțească în sos de zmeură, bomboane din înghețată și cafea regală flambată... firmele de închiriat limuzine din Washington au făcut afaceri nemaipomenite.[2]

La aceeași întrunire care își răsfață delegații cu mese copioase și festivități de 10 milioane de dolari, Barber Conable, fostul congressman american și pe atunci proaspăt numit în funcția de pre-

ședinte al Băncii Mondiale a ținut următorul discurs în prezența celor 10 mii de domni și doamne:

> Instituția noastră are resursele și experiența necesară pentru a-și îndeplini misiunea, dar eforturile sale nu vor folosi la nimic dacă nu putem privi această lume prin ochii celor mai săraci dintre noi, dacă nu putem să le împărtășim speranțele și temerile. Ne aflăm aici pentru a le satisface nevoile, a-i ajuta să își dea seama de potențialul și de aspirațiile pe care le au... Acțiunea colectivă împotriva sărăciei globale este scopul comun care ne reunește astăzi. Haideți să ne dedicăm viețile, prin urmare, urmăririi acestei nobile cauze.[3]

Dacă delegații ar fi făcut cu adevărat un efort să privească lumea prin ochii celor mai săraci oameni, s-ar fi putut prea bine să-și piardă pofta de mâncare. Să luăm ca exemplu acest mic interviu luat copilului unui dijmaș din localitatea Selma, din Alabama, realizat de Raymond Wheeler de la postul de televiziune CBS:

– Iei micul dejun înainte să mergi la școală?
– Câteodată, domnule. Uneori, mănânc mazăre.
– Și la școală ai ceva de mâncare?
– Nu, domnule.
– Nu există nici un bufet acolo?
– Ba da, domnule.
– Atunci, de ce nu-ți iei și tu ceva?
– Fiindcă-mi lipsesc cei 35 de cenți.
– Și ce faci în timp ce ceilalți copii își iau gustarea?
– Pur și simplu stau deoparte, (îi piere vocea).
– Cum te simți când îi vezi pe ceilalți copii mâncând?
– Mi-e rușine. (Plângând).[4]

Departe de a-i încuraja pe delegați să privească lumea prin ochii săracilor, organizatorii reuniunilor FMI și ale Băncii Mondiale au mare grijă să-i ferească de spectrul sărăciei.

Banca Mondială și FMI sunt susținătoare fervente ale raționalismului economic și ale strategiilor de piață liberă bazate pe creșterea economică și orientate spre export. Ani de zile au lăudat Coreea de Sud, Taiwanul, Singapore și Hong Kong, dându-le drept exemplu al succesului. Astfel, când directorii s-au reunit în Bangkok, în octombrie 1991, a fost firesc ca întrunirea să constituie o celebrare a recentului succes obținut de economia thailandeză de piață, orientată spre export.

Gazdele, guvernul thailandez, nu s-au reținut de la nici o cheltuială și au trecut peste orice inconveniențe ca să impresioneze delegații, arătându-le că Thailanda devenise membru cu drepturi depline al clubului de elită al statelor nou industrializate (NICS). Pentru a se asigura de impresia dorită, a fost construit în grabă în centrul Bangkok-ului, un strălucitor centru de conferințe, unde să fie găzduită reuniunea. Două sute de familii au fost evacuate din casele lor pentru a lărgi străzile care duceau spre, și dinspre centru.[5] O așezare de locuitori clandestini din împrejurimi a fost rasă de pe fața pământului, așa încât delegații să nu fie deranjați de priveliștile neplăcute ale sărăciei din Bangkok. Școlile și birourile guvernamentale au fost închise pentru a limita blocajele de circulație și a ajuta la purificarea aerului, pentru ca musafirii să poată circula în viteză, fără neplăceri, feriți de maladii respiratorii, în limuzinele lor cu aer condiționat, făcând naveta între cocktailuri elegante și dineuri oficiale, de-a lungul unor trasee selectate și împrejmuite cu grijă, pentru a evita descurajantele priveliști ale mahalalelor Bangkok-ului. Ingineri, doctori și avocați vorbitori de limbă engleză au fost obligați să îndeplinească funcția de șoferi ai delegațiilor. Asistente medicale și profesori au îndeplinit funcția de ospătari la restaurantele destinate musafirilor, pentru a se asigura că instrucțiunile au fost înțelese și că nici o nevoie a vreunui demnitar în vizită, nu va rămâne nesatisfăcută.

Asemenea măsuri cosmetice au putut ascunde doar parțial realitatea faptului că Bangkok-ul, altădată un oraș frumos, a fost răvășit de consecințele „succesului" în materie de dezvoltare. Printre strălucitoare centre comerciale, zgârie-nori și hoteluri de lux, abundă mizeria și sărăcia. Trei sute de mii de noi vehicule se adaugă în fiecare an monumentalelor blocaje de circulație din Bangkok, încetinind circulația la o viteză medie mai mică de 10 km/h. În mai mult de 200 de zile din an, poluarea aerului în Bangkok depășește nivelurile maxime de siguranță admise de Organizația Mondială a Sănătății, iar emisiile în atmosferă cresc cu 14% pe an.[6]

Reuniunea Băncii Mondiale și a FMI din Thailanda a reprezentat o metaforă potrivită a iluziei cu care trăiesc cei de la putere. Această iluzie este menținută în parte, de o viață de lux, izolată în enclave, și în parte prin teorii autojustificative, cum ar fi libertarismul corporatist, precum și prin cultul averii și al bogaților, întreținut de presa economică, pletora de cercetători și consultanți eco-

nomici. Mai presus de toate, este menținută de disfuncționalitățile unui sistem economic, care îi recompensează generos pe cei de la putere pentru decizii care pun poveri groaznice pe umerii restului omenirii.

Marea diviziune

Prăpastia care îi desparte pe bogații și săracii lumii, atât în interiorul unei țări, cât și între două state este ireconciliabilă și crescândă. În 1992, Programul Organizației Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP) a ilustrat inechitatea, reprezentând repartiția mondială a veniturilor printr-un grafic sub forma unei cupe de șampanie.[7]

După cum se arată în Figura 7.1 unui procent de 20% din populația mondială care trăiește în cele mai bogate țări ale lumii îi revin 82,7% din veniturile mondiale. Numai 1,4% din aceste venituri revine celor 20% din populația lumii care trăiesc în cele mai sărace țări de pe mapamond.

În 1950, cam pe vremea când ONU și-a luat angajamentul să globalizeze procesul de dezvoltare, venitul mediu al celor 20% dintre oamenii care locuiau în cele mai bogate țări din lume era de aproximativ 30 de ori mai mare decât al celeilate părți de 20% din totalul populației planetare care locuia în cele mai sărace țări. Până în 1989, această proporție se dublase, ajungându-se ca veniturile primei categorii de populație să fie de 60 de ori mai mari decât ale celor din cea de a doua categorie.

Având drept bază de calcul media veniturilor naționale, aceste cifre ilustrează disparitățile între țări și subevaluează substanțial inegalitatea dintre oameni. De exemplu, toți americanii sunt cuprinși în categoria oamenilor cu cele mai mari venituri din lume, fiind incluși aici cei fără adăpost, săracii din zonele rurale și locuitorii din mahalalele orașelor. Când Programul ONU pentru Dezvoltare a estimat distribuirea globală a veniturilor, utilizând ca bază de calcul veniturile individuale mai degrabă decât cele medii naționale, venitul mediu al celor mai bogați 20% dintre oameni era de 150 de ori mai mare decât al celor mai săraci 20%.

Chiar și această cifră maschează inechitatea extremă relevată atunci când veniturile celor mai bogați 20% dintre oameni sunt defalcate. Deși nu dispunem de date globale, datele din Statele Unite ilustrează această afirmație. În 1989 cele mai bogate 20% din

Figura 7.1 Distribuția venitului pe plan mondial

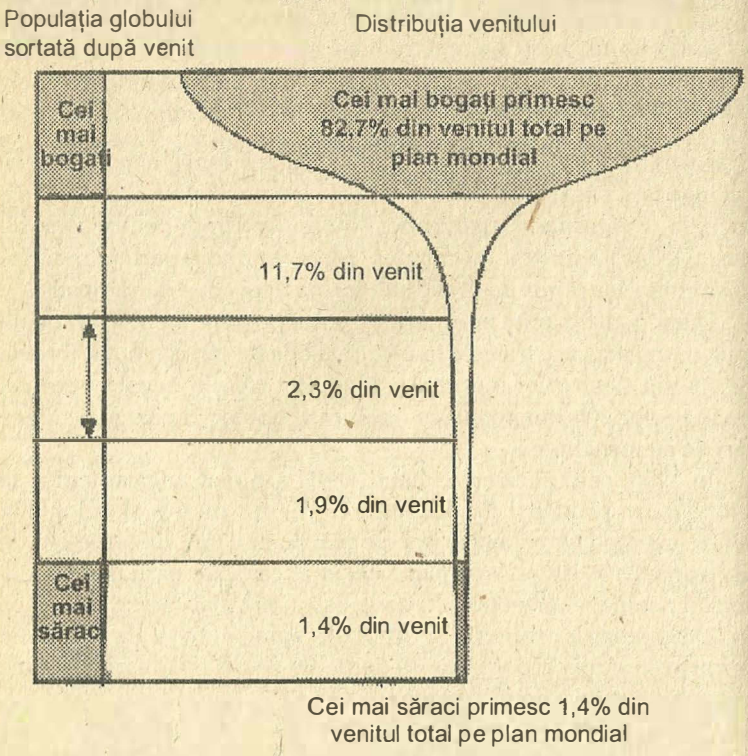

Sursă: UNDP, *Human Development Report 1992* (New York: Oxford University Press, 1992).

totalul gospodăriilor americane aveau un venit mediu anual de 109.424 dolari.[8] Totuși, acele gospodării care se încadrau între 80-90% aveau în medie un venit relativ modest de 65.900 dolari. Cele situate în cele mai bogate 1% dintre gospodării aveau o medie de 559.795 dolari, revenindu-le ca grup un venit total mai mare decât le revine celor mai săraci 40% dintre toți americanii.[9]

Totuși, chiar și aceste sume reprezintă pur și simplu mărunțiș de buzunar pentru curtierii de pe Wall Street, ca de exemplu detestatul Michael Milken care, într-un an a dus acasă un câștig de

jumătate de miliard de dolari pentru eforturile sale de a vinde acțiuni fără valoare pe Wall Street.

La fel stau lucrurile și în cazul directorilor generali ai marilor corporații americane ca și în cel al vedetelor care câștigă foarte mult. În 1992, Thomas F. Frist Jr., director general la Hospital Corporation of America, s-a situat pe primul loc în topul directorilor generali extrem de bine plătiți, încasând un salariu anual de 127 milioane de dolari, ceea ce înseamnă de 780.000 de ori mai mult decât venitul mediu de 163 dolari anual pe locuitor al celor mai săraci 20% dintre oamenii planetei! Încasările anuale ale directorilor generali ai celor mai mari 1000 de corporații americane sondate de „Business Week" au fost de 3,8 milioane dolari ceea ce reprezenta o creștere de 42% față de anul anterior. Mai mult decât atât, prăpastia dintre salariile directorilor generali și salariile celor care lucrează pentru ei crește rapid.[10] În 1960, directorul general al unei companii mari primea în medie un salariu de 40 de ori mai mare decât salariul unui muncitor cu calificare medie. În 1992 el, căci în sondajul efectuat de „Bussines Week" printre cei 1000 de directori generali nu figurează decât două femei, primea un salariu de 157 de ori mai mare.[11]

Totuși, acești directori generali bine plătiți sunt numai candidați la bogăție în comparație cu bogăția celor care trăiesc din câștigurile portofoliilor lor de investiții. Cei trecuți pe lista „celor mai bogați 400 de oameni din America", întocmită de revista „Forbes", între 1992-93, s-au bucurat de o creștere totală netă a averilor lor de 92 de miliarde de dolari, ceea ce se ridică la o avere totală de 328 miliarde dolari,[12] mai mult decât produsul național brut însumat, de care beneficiază cei un miliard de locuitori din India, Bangladesh, Sri Lanka și Nepal.[13] Nerăbdătoare să-i asigure pe bogații săi cititori că norocul lor nu a produs suferințe altora, publicația „Forbes" și-a prefațat inventarul său asupra celor mai bogați 400 de americani cu următorul avertisment:

> Aha! Înseamnă că cei care vor să redistribuie averile au dreptate. Bogații au devenit și mai bogați. Este și nu este adevărat. S-ar putea ca, cei cu adevărat bogați să se fi îmbogățit și mai mult, dar nu există nici o dovadă că partea lor din venitul național a crescut. Taxa de înscriere pe lista celor mai bogați 400 de americani, întocmită de revista noastră a crescut cam la fel de mult ca și piața acțiunilor măsurată de indicele Dow Jones. Creșterea spectaculoasă a pieței acțiunilor care a adus profituri frumoase celor

foarte bogați, aduce profituri la fel de frumoase fiecărui pensionar și acționar din America...
Nu-i plângeți pe bogați. Dar, nici să nu aveți ideea tâmpită că s-au îmbogățit pe spinarea noastră.[14]

Cu siguranță că printre beneficiarii unor asemenea câștiguri la bursă s-au numărat și câțiva pensionari și câteva văduve cu venituri modeste. Totuși, protestul revistei „Forbes", (o publicație a locuitorilor din Stratos pentru uzul lor personal), conform căruia echitatea a fost menținută, nu este decât una dintre manifestările izolării locuitorilor din Stratos și a credinței lor că lumea lor e și a noastră. S-ar putea ca, cei mai bogați 400 de americani să nu-și fi sporit avuția de pe urma acțiunilor, dar cu excepția acțiunilor aflate în proprietatea fondurilor de pensii, 83,1% din valoarea aflată pe piața acțiunilor deținută de gospodăriile americane este în proprietatea celor mai bogați 10% dintre americani. Mai mult, 37,4% din valoarea acțiunilor se află în proprietatea celor mai bogați 0,5% dintre americani.[15]

Din 1977 până în 1989, venitul mediu real al celor mai bogate 1% dintre familiile americane a crescut cu 78%, în vreme ce acela al celor mai sărace 20% dintre familii a scăzut cu 10,4%.[16] Astfel că, cei mai săraci dintre noi au ajuns într-o sărăcie absolută, nu numai relativă. Ceea ce nu ne spun aceste cifre este că aceste scăderi absolute ale veniturilor s-au întâmplat în ciuda faptului că angajații din 1989 munceau mai multe ore decât în 1977 și în mult mai multe familii existau doi salariați cu normă întreagă pe măsură ce tot mai multe femei se angajau. Pentru multe familii americane între cele mai sărace 60%, chiar și cu mai multe ore de muncă și cu șansa câștigării unui ban în plus, venitul nu le era suficient pentru acoperirea scăderii salariilor.

Adevărul simplu pe care redactorii de la „Forbes" și alți locuitori ai Stratos-ului îl ignoră cu promptitudine e că de fiecare dată când o mare companie anunță restructurarea câtorva mii de posturi, familiile din Stratos se îmbogățesc mai mult, iar veniturile miilor de muncitori care au rămas fără lucru scad. Fenomenul face parte dintr-un proces continuu de modificare a posesiunii averii și deținătorilor de putere economică și trecere a acestora din mâinile celor care sunt angajați în producerea valorilor reale, în mâinile celor care au deja sume mari de bani și cred că au dreptul să și le sporească fără limite indiferent de propriile lor nevoi sau contribuții productive.

Este oare posibil pentru cei care sorb din cupa de șampanie să aprecieze cu adevărat întreagă masă de oameni, în vastitatea sa, care se bucură numai de ce s-a scurs în piciorul ei? Dacă ei ar recunoaște că propria lor bogăție este cauza suferințelor celor atât de săraci, ar putea oare orice om de bun simț să poarte această teribilă povară morală? Există stimulente substanțiale pentru a evita înfruntarea unor asemenea contradicții morale, prin menținerea iluziilor culturale liniștitoare ale celor din Stratos.

O lume diferită

Publicația „Forbes" și-a prefațat ediția din 1993 a listei celor mai bogați 400 de oameni din America, cu un articol despre lupta celor foarte bogați pentru supraviețuire în economia contemporană. În numai un an, prețul unei conserve de un kg de icre de morun a crescut cu 28%, ajungând la 1 408 dolari. Prețul unui elicopter Sikorsky S 780 cu amenajări complete pentru un director general a crescut cu 8%, ajungând la 7 milioane de dolari, iar prețul de o noapte al unei camere decente de hotel în New York a crescut cu 15%, ajungând la 750 de dolar .[17] Lumea lor este diferită de a noastră.

Când Henry Kissinger, unul dintre cei mai importanți protagoniști ai politicii externe americane, își scoate cățelușa la plimbarea de dimineață, el este urmat de un bodyguard. Când Henry pleacă în concediu, animalul merge cu limuzina la pensiunea domnișoarei Peepers, într-o zonă rurală din Maryland, unde rămâne ca oaspete al casei, într-o cameră separată.[18] Mulți americani au fost amuzați când presa l-a surprins pe George Bush privind cu uimire la aparatul de control al unei băcănii și și-a dat seama că era unul dintre ultimii oameni din Statele Unite care făcea cunoștință cu această ultimă adăugire la rutina controlului.

Când Alexander Trotman a luat în primire postul de președinte și director executiv al Companiei Ford, în 1993, el a fost răspunzător de fabricarea a mai mult de trei milioane de mașini pe an. Totuși, el nu deținea o mașină proprie și nu cumpărase niciodată vreuna de la un dealer. Așa cum s-a încetățenit practica în industria automobilelor, Ford le oferă tuturor membrilor de la conducerea sa mașini noi, asigurându-se întotdeauna de funcționarea lor perfectă, fără ca vreodată să trebuiască să treacă prin negocierea cu un dealer, fără să trebuiască să se tocmească pentru înregistrare, asigurare, reparații și întreținere.[19]

În 1989, Lone Star Industries a suferit o pierdere de 271 milioane dolari. Directorul său general, James E. Stewart, a ordonat un șir de concedieri, a vândut bunuri ale companiei în valoare de 400 milioane de dolari, a eliminat dividendele cuvenite acționarilor și le-a spus directorilor să zboare cu curse obișnuite. Totuși, el a păstrat pentru cheltuielile sale personale un cont de 2,9 milioane de dolari și a continuat să facă naveta între locuința sa din Florida și sediul companiei din Stanford, Connecticut în avionul acesteia.

Ca director executiv al lui R.J.R. Nabisco, F.Ross Johnson a construit un hangar cât un palat în Atlanta, pentru a găzdui cele 10 avioane ale companiei și cei 26 de piloți ai acesteia. În vecinătate a construit o sală de primire a VIP-urilor, cu trei etaje, cu dotări complete, cu pereți din lemn de mahon, podele din marmură italiană și un atrium cu o grădină japoneză.[20] Ivan Boesky, financiarul de renume internațional, era cunoscut pentru faptul că la Café des Artistes, comanda opt antreuri de pe lista de meniuri, extrem de scumpe, gusta din fiecare, și abia după aceea se hotăra pe care să-l mănânce.[21]

În iunie 1991, am participat la conferința anuală a lui American Forum for Global Education (Forumul American pentru Educația Mondială – n.t.) la Hartford, în statul Connecticut. Ed Pratt, președintele și directorul executiv al lui Pfizer Inc., o companie de medicamente și produse medicale, care are vânzări anuale în întreaga lume de 7 miliarde dolari, a ținut discursul de deschidere. El a primit un premiu pentru contribuțiile sale la educația mondială și și-a împărtășit intuițiile câtorva sute de dascăli americani cu privire la unele necesități pedagogice, spunându-le că educația tinerilor americani trebuie să se concentreze în domeniul economic, pentru a le cultiva în cea mai mare măsură gustul concurenței în economia mondială. După părerea lui, nu mai este timp pentru fleacuri, cum ar fi studiul limbilor străine. El a relatat că în călătoriile pe care le-a întreprins pentru a vizita toate întreprinderile din lume ale companiei, a descoperit că toți cei cu care avea nevoie să vorbească știau deja engleza. În concluzie, i-a sfătuit ca orele de curs pe care copiii din alte țări le petrec învățând această limbă să fie consacrate pentru a-i învăța pe elevii americani științele exacte și economia.

Nike, o importantă companie de încălțăminte se autocaracterizează drept „o firmă rețea" (network firm). Aceasta înseamnă că ea angajează 8000 de oameni în management, design, vânzări și pro-

movare și lasă producția în mâinile a aproximativ 75 de mii de muncitori angajați de contractanți independenți. Majoritatea producției care se efectuează în Indonezia, unde o pereche de bascheți care se vinde în Statele Unite și Europa cu prețuri între 73 și 135 de dolari, este produsă la un preț aproximativ de 5,60 dolari perechea de tinere femei și fete care prim sc un salariu de numai 15 cenți pe oră. Muncitoarele sunt găzduite în barăci ale companiei, nu există sindicate, orele suplimentare sunt adesea obligatorii, iar dacă izbucnește vreo grevă, armata poate fi chemată să o înăbușe. Cei 20 de milioane de dolari pe care starul basketului, Michael Jordan, se spune că i-a primit în 1992 pentru promovarea încălțămintei de sport marca Nike, au depășit suma totală utilizată la plata salariilor pe timp de un an în fabricile indoneziene care o produce.[22]

Când a fost întrebat despre condițiile de muncă din uzinele în care se produce această încălțăminte, John Woodman, directorul general al filialei Nike din Indonezia a dat un răspuns caracteristic locuitorilor din Stratos. Deși știa că fuseseră conflicte de muncă la cele șase fabrici indoneziene care produceau pantofii de sport Nike, el nu avea habar despre ce fusese vorba. Mai mult, el a declarat că: „nu știu decât ceea ce trebuie să știu. Nu intră în obligația noastră să facem investigații."[23]

Cazul Nike este un exemplu izbitor al distorsiunilor unui sistem economic care îi privează de recompense pe cei care produc valoare reală, în favoarea celor a căror funcție primară este de a crea iluzii de marketing, pentru a-i convinge pe consumatori să cumpere la prețuri umflate produse de care nu au nevoie. Nu este, deci, de mirare că mulți directori, ca și cel de la Nike, care a evitat contactul cu muncitorii indonezieni, preferă să evite să vorbească cu prea mulți oameni din afara elitelor.

Pare deci de înțeles că în 1993 cel care a primit cea mai mare compensație anuală pentru munca sa de conducere, a fost maestrul iluzionist, Michael Eisner, președintele Companiei Walt Disney, o corporație dedicată creării unor lumi imaginare. Beneficiul lui Eisner s-a ridicat la 203,1 milioane de dolari, echivalând cu 68% din profiturile totale ale companiei care în acel an s-au ridicat la suma de 299,8 milioane dolari, cu siguranță o sumă destul de mare pentru a crea câteva iluzii proprii.[24]

Aceasta este lumea norilor în care trăiesc arhitecții ordinii economice mondiale. Pentru ei și corporațiile lor, piețele locale devin prea restrictive. Oricât de multă bogăție sau putere ar avea, tot nu le ajunge. Ei trebuie în mod constant să atingă noi frontiere, să construiască noi imperii și să colonizeze noi piețe. Putem concluziona pe bună dreptate că oamenii care sunt atât de izolați de realitățile zilnice ale vieții celor pe care îi conduc nu sunt pregătiți să definească interesul public.

Retrasând Nordul şi Sudul

Marile averi și apartenența la o lume de iluzii nu sunt specifice numai „țărilor bogate". Ediția din 1993 a indicelui celor mai bogați oameni, apărut în revista „Forbes" cuprindea 88 de miliardari din țări cu venituri mici și medii. Aceasta reprezenta o creștere față de numai 62, cu un an în urmă. Mexicul se afla în capul listei cu 24 miliardari în 1993, de la numai 13 în 1992.[25]

Să luăm ca exemplu Filipinele, o țară săracă din punct de vedere economic, conform standardelor Asiei de est și sud-est. Produsul ei național brut pe locuitor este de 730 dolari, iar aproximativ 60% dintre oamenii săi nu au venituri corespunzătoare ca să-și asigure un minim de alimentație sănătoasă pentru ei și familiile lor. „Forbes" indica doi miliardari filipinezi în 1992 și cinci în 1993.

Din 1988 până în 1992, am lucrat într-un birou de la etajul 11 al unui zgârie-nori din Makati, centrul comercial și financiar al Manilei, capitala statului filipinez. De la fereastra mea puteam privi trei dintre cele cinci hoteluri de cinci stele și clădirile înalte ale mai multor bănci. Aproape la orice oră din zi puteam vedea unul sau mai multe elicoptere particulare, transportând elitele din lumea filipineză a afacerilor de pe acoperișurile acestor clădiri pe alte acoperișuri, la mare înălțime de blocajele rutiere legendare ale Manilei și de mulțimea navetiștilor nepăsători care așteaptă mijloacele de transport în comun în mijlocul unor emanații groase de benzină. De cealaltă parte a Manilei, mii de filipinezi mai puțini norocoși și-au construit barăci din materiale adunate din gunoaie pe vârful „Muntelui fumegând", o grămadă aburindă de gunoi, și-și câștigă existența scormonind prin muntele puturos de gunoi, în căutarea sticlelor, bucăților de plastic și a altor obiecte vandabile.

Sute de mii de filipinezi pleacă în străinătate în fiecare an,

căutând disperați un loc de muncă pentru a se întreține pe ei și familiile lor. Multe dintre femei se duc în Japonia să lucreze în industria spectacolului sau se angajează ca menajere în Orientul Apropiat. În mod obișnuit se trezesc lucrând în condiții de sclavie și sunt supuse abuzurilor sexuale. Guvernul filipinez consideră muncitorii din străinătate ca fiind o sursă esențială de câștiguri în valută, necesară, printre altele, pentru achitarea importurilor cu care sunt îmbuibate marile centre comerciale, ce vând produse de lux și au aer condiționat. Statul filipinez importă în special electronică de consum de ultimă oră și produsele caselor de modă. Banii mai sunt folosiți și la achitarea datoriei externe a țării, care se ridică la 32 miliarde dolari.

Într-o epocă anterioară, când economiile erau definite de granițe naționale și chiar de localități individuale, bogații și săracii deopotrivă care trăiau între granițele unei țări sau ale unui oraș împărtășeau în general un interes național și comunitar. Indiferent cât de mari erau conflictele între ei, destinele lor se intersectau. Industriașii aveau un interes în sistemul educațional care le producea forță de muncă, în infrastructura fizică a transportului în comun și a altor servicii publice de care depindeau întreprinderile lor productive. Indiferent cu câtă reticență o făceau, ei acceptau obligația de a-și plăti impozitele, pentru a ajuta la sprijinirea infrastructurilor sociale și fizice esențiale.

În ultimul timp, una dintre realitățile demografice ale Statelor Unite a fost o crescândă segregare geografică pe criterii de venit. Cei care se situează în categorii mai înalte de venit s-au adunat în cartiere suburbane bogate, organizate ca jurisdicții politice de sine-stătătoare, unde își împart facilitățile numai cu cei asemenea lor. Astfel, ei sunt în stare să finanțeze școli bune și alte servicii publice, fără a avea nevoie să plătească impozite suplimentare pentru a contribui la asigurarea unor facilități similare familiilor cu venituri mai mici. Așa se face că la rândul lor, familiile cu venituri inferioare se concentrează la fel, în jurisdicții sărace, care au cu mult mai mare nevoie de servicii sociale, decât enclavele mai bogate, dar cărora le lipsește baza fiscală pentru a le finanța.[26]

Consecințele acestei separări pe jurisdicții politice au fost exacerbate în anii '80, când guvernul federal a început să acorde o mai mare responsabilitate jurisdicțiilor locale, pentru a finanța serviciile sociale. În 1978, când transferurile federale spre guvernele locale

au atins un vârf fără precedent, aproape 27% din finanțările statale și locale proveneau din fondurile federale. În 1988, fondurile federale scăzuseră la 17%, parte integrantă din efortul mai larg al administrației Reagan de a demonta mecanismele redistribuirii veniturilor, pe care administrațiile anterioare le construiseră în timpul epocii pluralismului democratic din America. Robert Reich se referă la acest proces ca la secesiunea celor câțiva privilegiați de restul Americii. Rezultatul a fost o prăpastie tot mai adâncă în privința calității învățământului și a altor servicii publice de care beneficiază bogații și săracii, o adâncire a diviziunii de clasă, exacerbată în mod normal de criteriile rasiale. Aceasta a dus la o crescândă izolare a bogaților în lumile lor de iluzii.[27]

Dintre toate țările pe care le-am vizitat, Pakistanul oferă cel mai elocvent exemplu a ceea ce se întâmplă, atunci când elitele trăiesc în enclave separate de tradițiile locale. Cele trei orașe moderne ale țării, Karachi, Lahore și Islamabad sunt enclave cu hoteluri de cinci stele, centre comerciale moderne și cartiere rezidențiale selecte în mijlocul unui peisaj de țară feudală, guvernată de stăpâni locali care întrețin armate particulare din profiturile obținute de pe urma unui înfloritor trafic de droguri și arme, având tendința să ucidă orice reprezentant al guvernului central, care ar îndrăzni să intre pe proprietatea lor. În Pakistan, indicatorii referitori la sănătate și învățământ în zonele rurale sunt comparabile cu cei din cele mai sărace țări africane.

În cursul a două dintre vizitele pe care le-am făcut în Pakistan, m-am bucurat de ospitalitatea unora dintre cei mai de succes oameni de afaceri ai țării. Ei călătoriseră mult și erau absolvenții unora dintre cele mai bune universități englezești și americane, vorbeau și se mișcau cu siguranța de sine, cu politețea desăvârșită și cu ospitalitatea care îi caracterizează pe aristocrații cosmopoliți, deloc tulburați de banii sau rangul lor. Gazdele mele călătoreau regulat în toată lumea pentru a-și supraveghea întinsele interese de afaceri, mișcându-se cu ușurință în elita afacerilor mondiale și simțindu-se în aceeași măsură acasă la New York sau Londra, ca și la Karachi, Lahore sau Islamabad.

Totuși, cea mai izbitoare caracteristică a lor erau cunoștințele și interesul profund față de ceea ce se întâmpla în restul lumii, în timp ce manifestau o totală ignoranță și lipsă de interes față de cele ce se petreceau în propria lor țară, dincolo de granițele enclavelor

în care trăiau. Era ca și cum pentru ei restul Pakistanului ar fi fost un teritoriu străin, nedemn de a fi luat în seamă sau pomenit. Erau lipsiți aproape cu desăvârșire de orice simțământ al interesului național. Ce nu am înțeles atunci a fost că acest fenomen nu era atât o aberație specifică subdezvoltării, cât în egală măsură vârful de lance al unui curent social și politic mondial, o reunire a elitelor financiare ale lumii într-o comunitate apatridă, situată în nori, detașată de lumea în care trăiește majoritatea muritorilor de rând.

Multă vreme am considerat că lumea este împărțită în țări bogate și țări sărace. Pe măsură ce globalizarea economică avansează, găsim insule din ce în ce mai mari de bogăție în țările sărace și enclave crescânde de sărăcie în țările bogate. Distincția dintre Nord și Sud este acum cel mai bine folosită pentru a recunoaște realitatea unei lumi divizate mai degrabă pe criterii de clasă decât pe cele geografice.

Un sistem autodistructiv

Sistemul economic mondial recompensează corporațiile și pe conducătorii lor cu profituri și avantaje substanțiale, deoarece contractează producția lor unor ateliere cu condiții grele de muncă care plătesc mai puțin decât salariile minime, pentru că defrișează pădurile primare, introduc tehnologii de economisire a forței de muncă ce înlătură zeci de mii de angajați, aruncă reziduurile toxice și întocmesc agende politice pentru a apăra cu prioritate interesele corporatiste față de cele umane. Sistemul îi apără pe cei care întreprind asemenea acțiuni de consecințele deciziilor lor, suportate de membrii săi mai slabi. Aceștia sunt muncitorii dizlocați care nu mai au de lucru, lucrătorii de schimb care primesc salarii prea mici ca să-și hrănească familiile, locuitorii pădurilor ale căror locuințe au fost distruse, săracii care trăiesc alături de depozitele de deșeuri toxice aruncate la întâmplare și contribuabilii dezorganizați care preiau notele de plată ale întregii afaceri. Consecința separării beneficiilor de costurile necesare obținerii lor este aceea că sistemul le arată celor mai puternici factori de decizie la nivel mondial că deciziile lor creează noi avantaje, când de fapt ele nu fac altceva decât să le transfere oamenilor bogați tot mai multe dintre avuțiile disponibile ale pământului pe seama oamenilor și a planetei însăși.

Teoreticienii sistemelor care se preocupă de înțelegerea dinamicii sistemelor complexe ce se autoreglează, ar spune că sistemul

economic le dă factorilor de decizie un răspuns pozitiv, răsplătindu-i pentru luarea unor decizii care deteriorează echilibrul dinamic al sistemului și îi provoacă oscilații necontrolate, cu riscul ca până la urmă să se producă un colaps. Sistemele stabile depind de emiterea unor reacții negative care asigură stimulente pentru corectarea comportamentelor greșite și readuc sistemul la starea de echilibru.

Genialitatea concepției lui Adam Smith privind economia de piață constă în faptul că, deși nu a folosit niciodată terminologia cibernetică a teoreticienilor de sisteme, el a fost unul dintre primii care a recunoscut principiile fundamentale ale unui sistem uman complex, ce se autoreglează. Implicit el a aplicat acele principii, pentru a crea un model idealizat al unui sistem economic ce se autoreglează, care ar distribui eficient resursele societății, pentru a produce lucrurile pe care oamenii le doresc cel mai mult, fără intervenția unui conducător central puternic. Aceasta a fost o strălucită realizare intelectuală și a avut o atractivitate enormă pentru intelectuali, atrași de teorii elegante, pentru populiști, care nutreau o profundă neîncredere față de conducătorii puternici, și pentru elitele deținătoare de proprietate, care au găsit în ea o justificare morală a lăcomiei lor.

Din nefericire, economiștii raționaliști care sunt descendenții intelectuali ai lui Smith, au adoptat un punct de vedere mai îngust și mai mecanicist asupra sistemelor economice și au îmbrățișat libertatea pieței ca pe o ideologie, fără a adopta și accentul pus de Smith asupra condițiilor necesare menținerii autoreglării pieței. Ideologii proiectează defectuos un sistem, pentru că ei sunt orientați mai degrabă spre rețete simpliste, decât spre crearea unor sisteme echilibrate care să se autoregleze.

Pe măsură ce cresc tensiunile sociale care rezultă de aici și eșecurile sistemului devin din ce în ce mai evidente, loialitățile politice consacrate devin din ce în ce mai încordate. Capitalizând de pe urma unui sentiment crescând de nesiguranță și teamă al opiniei publice, demagogii politici și oportuniștii prind acum un moment prielnic. În Statele Unite ei atacă aparatul guvernamental numeros și ecologiștii, solicitând în același timp reducerea impozitelor, micșorarea aparatului guvernamental, restaurarea valorilor familiale și a responsabilității individuale, eliminarea restricțiilor privitoare la exploatarea resurselor naturale, creșterea cheltuielilor destinate

apărării, o atitudine mai fermă în combaterea criminalității, dereglementarea pieței și liberalizarea comerțului. Pozând în conservatori, angajați să-i apere pe oamenii obișnuiți de abuzurile unui aparat guvernamental numeros, ei atrag simultan și pe individualiști, care nu au încredere în birocrația guvernamentală, și pe cei împovărați din punct de vedere economic, în căutarea unei reduceri a impozitelor, pe muncitorii din industriile ce prelucrează resurse naturale, care se tem de restricțiile ecologice, și interesele corporatiste nerăbdătoare să aibă o libertate mai mare pentru creșterea profiturilor prin costuri externe. Propunerile oferite pentru a atrage acest electorat variat sunt pline de contradicții. Puține dintre ele vor contribui la restaurarea valorilor familiale, comunitare și la independență. Dimpotrivă, ele acordă celor mai mari corporații din lume libertatea de a coloniza încă și mai multe dintre piețele și resursele mondiale în beneficiul celor deja bogați, transferă și mai mult povara impozitelor din seama celor mai în măsură să o plătească pe seama celor care nu o pot face și sporesc puterile polițienești și ale statului ca să țină sub control tulburările sociale.

Oportuniștii și demagogii libertarismului corporatist au legat puterea și banii corporațiilor de cercurile populiste pentru a promova un program care are drept rezultat plasarea intereselor corporatiste deasupra celor umane. Această contradicție nu este în continuare dezvăluită, atâta timp cât libertariștilor corporatiști li se permite să-și definească problemele în termenii unei confruntări între marii liberali din guvern, care au pâinea și cuțitul, și conservatorii atașați de valorile familiale, care apără libertatea și responsabilitatea individuale. Sub această mască, ei s-au bucurat de un mare succes în atacarea programelor sociale pentru săraci, asigurarea reducerilor de impozite pentru bogați și acordarea unui mai mare grad de libertate corporațiilor. În concluzie se transferă și mai multă putere și bogăție marilor instituții centralizate, lumii corporatiste a locuitorilor norilor, pe seama celor mărunți și a comunităților locale. Ironia sorții, cauza pe care cred că o servesc mulți alegători conservatori este a recuperării puterii pentru cei mărunți și comunitățile locale.

Trebuie redefinite condițiile dezbaterii politice pentru a ne concentra asupra problemei reale: lupta pentru putere între cei mari cu forțe centralizate și cei mici cu forțele locale, între corporații și oamenii obișnuiți. A sosit timpul unei realinieri a aliaților politice, care probabil că va înflori pe deplin numai atunci când adevărații

apărători ai intereselor populare își vor da seama că dușmanul nu este numai aparatul numeros al guvernului centralizat, ci și uriașele corporații, care nu sunt angajate față de vreun loc, persoană sau interes uman.

Globalizarea economică este fundamentul pe care se construiesc imperiile noului colonialism corporatist. Libertariștii corporatiști ne spun că procesul globalizării economice avansează ca rezultat al unor forțe istorice inexorabile și că nu avem altă soluție decât să ne adaptăm și să învățăm să ne concurăm vecinii. Este o afirmație falsă care justifică eforturile bine organizate, generos finanțate și cu o țintă foarte precisă ale locuitorilor norilor, în vederea demontării economiilor naționale și a construirii instituțiilor unei piețe mondiale. În partea a III-a examinăm viziunea lor și modul în care au purces la realizarea ei.

III Colonialismul corporatist

Capitolul 8

Visând la imperii mondiale

Economia mondială a devenit mai integrată. Dar, a călători nu e totuna cu a ajunge undeva. Integrarea deplină va fi atinsă numai atunci când va exista mișcarea liberă a mărfurilor, serviciilor, capitalului și forței de muncă și când guvernele vor trata firmele în mod egal, indiferent de naționalitatea lor.

„The Economist"[1]

Oamenii care conduc corporațiile mondiale sunt primii din istorie care au capacitatea organizațională, tehnologia, banii și ideologia pentru a face o încercare credibilă în administrarea lumii ca o unitate economică integrată... În esență, ceea ce cer ei este dreptul de a transcende statul național și de a-l transforma în cursul acestui proces.

Richard J. Barnet și Ronald E. Muller[2]

În ultimele două decenii, am fost martorii celei mai rapide și mai cuprinzătoare transformări instituționale din istoria omenirii. Este o transformare conștientă și intenționată în căutarea unei noi ordini economice mondiale, în care întreprinderea nu are naționalitate și nu cunoaște granițe. Ea este mânată de vise planetare de făurire a unor vaste imperii corporatiste, guverne supuse, a unei monoculturi de consum globalizate și a unui angajament ideologic universal față de libertarismul corporatist. Pentru a contracara devastarea economică, socială și ecologică produsă aproape pretu-

tindeni de realizarea acestei viziuni coloniale corporatiste, trebuie să învățăm să-i recunoaștem mesajul și metodele de propagare.

Viziunea

Unul dintre cei mai respectați și consecvenți vizionari ai noii ordini economice mondiale este Akio Morita, fondatorul și președintele corporației Sony. Ediția din iunie 1993 a periodicului „Atlantic Monthly" publica o scrisoare deschisă a lui Morita adresată șefilor de state care, pe atunci, se pregăteau pentru desfășurarea la Tokyo a Summit-ului G-7. El le cerea să găsească:

> mijloacele de a diminua toate barierele economice dintre America de Nord, Europa și Japonia în materie de comerț, investiții, legislație etc., pentru a începe să se creeze nucleul unei noi ordini economice mondiale care ar include un sistem mondial armonizat al întreprinderilor cu reguli și proceduri stabilite care să depășească granițele naționale.[3]

Morita a continuat, precizând că din punctul său de vedere este timpul ca toate interesele locale, inclusiv culturile locale și alte simboluri ale identității locale să facă loc binelui mai mare pe care sistemul pieței libere îl face posibil. În lumea sa ideală:

> cultivatorii japonezi de orez nu ar putea să-și mențină piața închisă și nici fermierilor japonezi nu li s-ar permite să-i elimine pe furnizorii străini din cadrul proceselor lor de producție sau mărfurile importate de pe rafturile magazinelor. Dar nici americanii nu vor fi în stare să se descurce prin metode percepute ca incorecte, precum tarifele unilaterale. Iar europenii nu ar mai putea să emită o judecată unilaterală asupra a ceea ce este sau nu o mașină «europeană».
> În timp, ar trebui să căutăm să creăm un mediu în care mișcarea mărfurilor, serviciilor, capitalului, tehnologiei și oamenilor peste tot în America de Nord, Europa și Japonia să fie cu adevărat liberă și nestingherită.[4]

Într-o asemenea ordine plângerile cu privire la restricțiile asupra accesului străin pe piețe ar fi repede investigate și soluționate de comisii supranaționale de arbitraj, care ar „propune remedii specifice pentru a facilita intrarea produselor străine în regiunile

găsite ca fiind restrictive sau insuficient deschise."[5] Eforturile guvernamentale de menținere a concurenței prin intermediul reglementărilor antitrust ar fi temperate de acceptarea necesităților companiilor care „fac schimb de cercetare și dezvoltare, îndeplinind producția comună sau formând diverse feluri de parteneriate și alianțe benefice." Guvernele ar coordona ratele de schimb ca să reducă riscurile arbitrare suferite de corporațiile globale în urma fluctuațiilor valutare, atunci când mărfurile și capitalul lor circulă libere prin lume, oriunde li se oferă cel mai mare profit.[6]

Mesajul implicit este limpede. Localnicii, acționând prin intermediul guvernelor lor nu ar mai trebui să-și guverneze propriile economii în interesul propriu. În schimb, guvernele ar trebui să răspundă necesităților corporațiilor mondiale. Cuvintele lui Morita se fac ecoul celor rostite de George Ball, subsecretarul de stat al SUA pentru probleme economice, care în 1967 a declarat în fața Comitetului Național Britanic al Camerei Internaționale de Comerț că:

> Granițele politice ale statelor naționale sunt prea înguste și restrictive pentru a defini dimensiunea și activitățile întreprinderilor moderne. În marea lor majoritate, acele companii care au realizat o viziune globală a operațiunilor lor, tind să opteze pentru o lume în care nu numai mărfurile, ci și toți factorii de producție să se poată mișca cu maximă libertate.[7]

În numărul din 15 iulie 1991 al Buletinului său Informativ oficial, Fondul Monetar Internațional se inspira dintr-un studiu al lui DeAnne Julius, directorul economic al lui Shell International Petroleum Company, ca să accentueze importanța acordurilor comerciale care ar asigura capitalului aceeași libertate de mișcare ca și mărfurilor. Se propuneau trei principii:

- Companiile străine ar trebui să aibă libertate completă de alegere în privința participării lor pe o piață locală prin import de mărfuri, sau prin construirea unei instalații locale de producție.
- Firmele străine ar trebui să fie conduse de aceleași legi și să beneficieze într-o țară de aceleași drepturi ca și întreprinderile locale.
- Firmelor străine ar trebui să li se permită să întreprindă orice activitate într-un stat, în măsura în care legea permite aceeași activitate întreprinderilor locale.

Carla Hills, reprezentanta comercială americană din cadrul Administrației Bush și-a exprimat angajamentul față de acest obiectiv, astfel: „dorim ca corporațiile să poată să facă investiții în străinătate fără să li se ceară să se asocieze cu un partener local sau să exporte un anumit procent din producția lor, să folosească piese de schimb locale sau să se conformeze oricăror alte restricții."[8] Este un punct de vedere larg împărtășit în cercurile corporatiste. Un sondaj internațional de opinie, efectuat de publicația „Harvard Business Review" în rândul directorilor generali, în 1990, a relevat că aproximativ 12.000 de chestionați din 25 de țări au fost de acord, cu o marjă substanțială, cu ideea libertății comerțului între națiuni și cea mai puțină protecție cu putință pentru întreprinderile locale. Cu o marjă similară a fost respinsă ideea conform căreia întreprinderile ar trebui să fie limitate la țara lor de origine, sau să li se impună bariere atunci când își mută instalațiile într-o altă parte a lumii.[9]

Constructorii imperiului corporatist își văd foarte repede visul cu ochii. Între 1965 și 1992, procentul producției economice mondiale comercializate între țări a crescut de la aproape 9%, până la aproape 19%.[10] Comerțul global s-a extins cu o rată aproximativ dublă față de rata de creștere a producției economice. Între 1983-1990, investițiile străine pe plan mondial au crescut de patru ori mai repede decât producția mondială de mărfuri și de trei ori mai repede decât comerțul mondial, ceea ce a determinat revista „The Economist" să tragă concluzia că investițiile străine sunt domeniul de activitate „în care s-a înregistrat cel mai rapid progres din 1980 încoace."[11] Dat fiind faptul că aproximativ 70% din comerțul mondial este controlat de numai 500 de corporații,[12] și numai 1% din toate firmele multinaționale dețin în proprietatea lor jumătate din numărul total al acțiunilor emise de pe urma investițiilor străine directe13 se pare că revista „The Economist" măsoară progresul prin viteza cu care câteva companii transnaționale își consolidează stăpânirea asupra economiei mondiale.

Corporațiile deasupra intereselor naționale

A devenit o chestiune de mândrie și principiu pentru conducerea corporațiilor să proclame că firmele au crescut dincolo de orice interes național. Tipică în acest sens este declarația lui Charles Exley, directorul executiv al lui National Cash Register*,

* Registrul Național de Lichidități (n.t.).

care a declarat cu mândrie ziarului „New York Times" că „National Cash Register nu e o companie americană, ci una mondială, care din întâmplare își are sediul central în Statele Unite."[14] Potrivit lui C. Michael Armstrong, prim-vicepreședinte al firmei IBM World Trade Corporation*, „într-o oarecare măsură IBM și-a pierdut cu succes identitatea americană."[15]

Asemenea declarații nu sunt simple laude. Filiala japoneză a firmei IBM are 18.000 de angajați japonezi și este unul dintre cei mai importanți exportatori de computere din Japonia, inclusiv în Statele Unite.[16] În 1993, corporația americană General Motors a anunțat semnarea unui acord cu Toyota Motor Corporation** din Japonia, potrivit căruia General Motors va produce până la 20.000 de mașini pe an în Statele Unite, urmând a fi vândute în Japonia sub marca Toyota.[17]

Într-adevăr, chestiunea originii naționale a conținutului unui produs a devenit atât de complexă încât e aproape imposibil să fie determinată cu certitudine. Nu este clar nici dacă înseși companiile în cauză cunosc procentul distribuirii originii naționale în conținutul produselor lor sau dacă le pasă de asta în mod special. În 1990, editorialul „Business Week" remarca:

> Deși puține companii sunt total desprinse de țările lor de origine, tendința de apariție a unei forme de corporație «fără țară» este inconfundabilă. Giganții americani și japonezi care se îndreaptă în această direcție învață să jongleze cu identități și loialități multiple... Aceste corporații mondiale își dezvoltă capacități cameleonice pentru a semăna cu localnicii, indiferent unde operează. Totodată, ele mută fabrici și laboratoare «în jurul lumii fără vreo referință particulară la granițe naționale», declară președintele corporației Unisys, Michael Blumenthal.[18]

Cu alte cuvinte, în funcționarea lor de zi cu zi loialitățile celor mai mari corporații din lume se manifestă pur și simplu față de propriile lor scopuri. Totuși, pentru a dobândi reduceri de impozite, subvenții de cercetare sau să fie reprezentate de guverne în cadrul unor negocieri care au influență asupra intereselor lor globale de investiții și comercializare, ele se înfășoară în drapele naționale și cer sprijinul guvernelor lor „interne", în numele promovării competitivității „naționale" și mondiale.

---

* Compania IBM de Comerț Mondial (n.t.).
** Compania de Automobile Toyota (n.t.).

Există o tensiune continuă între punctul de vedere multinațional și cel transnațional al corporației mondiale. O corporație multinațională își asumă multe identități naționale, menținând facilități de producție și vânzare relativ autonome în anumite țări, împământenindu-se pe plan local și prezentându-se pe sine în fiecare localitate ca un bun cetățean. Operațiunile sale globalizate sunt legate una de alta, dar sunt profund integrate în economiile individuale locale în cadrul cărora operează și, într-o oarecare măsură, ele funcționează ca cetățeni locali.

Totuși, tendința este spre transnaționalism, care implică integrarea operațiunilor globale ale unei firme în jurul unor rețele de furnizori integrate în plan vertical. De exemplu, când compania Otis Elevator începe să creeze un sistem avansat de ascensoare, ea a contractat design-ul antrenării mecanice în Japonia, sistemul de uși în Franța, partea de electronică în Germania și micile piese de accesorii în Spania. Integrarea a fost coordonată din Statele Unite.[19] Cu toate că o corporație transnațională poate să ceară cetățenia locală când această postură convine scopului său, angajamentele locale sunt temporare și ea încearcă în mod activ să elimine considerațiile legate de naționalitate, în efortul său de a maximiza economiile pe care aprovizionarea mondială centralizată le face posibile.[20]

Publicația „The Economist" a sugerat că strategia potrivită pentru cei care dețin drepturile asupra produselor sau proceselor într-o economie total globalizată este de a nu produce nimic. În schimb, ei ar trebui pur și simplu să vândă drepturile asupra produselor și proceselor pentru o sumă suficientă ca să obțină aceleași profituri pe care le-ar fi obținut dacă ar fi fabricat produsele pe plan local sau pentru export.[21] Cu alte cuvinte, cei care dețin controlul monopolist al tehnologiilor omologate nu ar trebui să producă nimic, ci pur și simplu să strângă profiturile. Este o diferență strigătoare la cer față de idealul lui Adam Smith de economie competitivă de piață, în care profiturile se îndreaptă spre micii producători.

Cu cât sunt mai protejate piețele individuale, cu atât mai mult este forțată o firmă mondială să funcționeze într-o manieră multinațională, producând pe plan local pentru a obține accesul pe piața respectivă și integrându-se în economia locală. Pe măsură ce mediile locale sunt deschise economiei globale, devine posibil și este foarte profitabil pentru o firmă să profite de diferențele existente între localități privind salarizarea, potențialul de piață, standardele de încadrare în muncă, impozitele, reglementările ecologice,

facilitățile locale și resursele umane. Aceasta înseamnă să-și aranjeze operațiunile sale mondiale astfel încât să fabrice produse acolo unde costurile sunt cele mai mici, să le vândă acolo unde sunt piețe mai profitabile și să transfere profiturile rezultate acolo unde rata impozitelor este cea mai scăzută. Capacitatea de a transfera producția dintr-o țară în alta slăbește puterea de negociere a oricărei localități și transferă balanța puterii din planul intereselor umane locale spre interesul corporatist global.

Cu cât poate o firmă să-și mute mai repede și mai liber capitalul, mărfurile, tehnologia și personalul între localități în căutarea unui asemenea avantaj, cu atât este mai mare presiunea competitivă asupra localităților pentru a subvenționa investitorii, absorbind costurile lor sociale ecologice, și alte costuri de producție; cu cât piețele sunt mai largi și mai deschise, cu cât ele oferă șanse de obținere a profiturilor firmelor suficient de mari și de iuți ca să scoată venituri pe baza acestor diferențe, cu atât este mai mare avantajul lor competitiv asupra firmelor locale mai mici care rămân înrădăcinate într-o comunitate oarecare, respectându-i regulile.

Un studiu recent referitor la întreprinderile multinaționale (MNEs), efectuat de Biroul de Evaluare a Tehnologiilor al Congresului Statelor Unite remarca:

> Deoarece întreprinderile multinaționale trec peste granițele naționale, multe dintre ele sunt mai puțin interesate de promovarea obiectivelor naționale decât de urmărirea scopurilor interne ale firmei, în principal creșterea profiturilor, proprietatea asupra tehnologiilor, încheierea unor alianțe strategice, profitul asupra investițiilor și puterea de piață... Economia americană, (sau oricare alta), nu poate rămâne competitivă dacă întreprinderile multinaționale care vând și fac afaceri în America nu contribuie și la baza sa de cercetare și tehnologie, la utilizarea forței de muncă, a capacităților de fabricație și a resurselor de capital...
>
> Interesele tuturor națiunilor ar trebui să fie crearea de locuri de muncă de calitate, un nivel de trai în creștere, dezvoltarea tehnologică și industrială, asigurarea drepturilor muncitorilor și consumatorilor și o bună calitate a mediului natural pe plan intern și pe plan mondial... Spre deosebire de națiuni, interesele întreprinderilor multinaționale sunt cu mult mai legate de avantaje și de ocazie.[22]

În general, firmele japoneze s-au orientat mai degrabă către

promovarea unui interes național japonez, spre deosebire de cele americane, care au preluat inițiativa în privința respingerii intereselor naționale în favoarea unor interese corporatiste definite mai strict. Firmele europene tind să se situeze undeva între cele două tendințe. Totuși, există o tendință limpede către transnaționalismul corporatist.

Guvernele în serviciul consumismului

Kenichi Ohmae, directorul administrativ al firmei McKinsey & Company Japan, este un alt guru unanim apreciat al noii ordini economice. În faimoasa lui carte *The Borderless World**, Ohmae apreciază că guvernele naționale s-ar agăța în van de rolurile lor tradiționale de administratori economici ai economiilor naționale, pentru că acestea nu mai există. De exemplu, când guvernele încearcă să utilizeze instrumentele tradiționale ale banilor și ratei dobânzii, locurile de muncă ce rezultă pot fi la fel de bine create și în alte state care cunosc, în consecință, o sporire a cererii pentru exporturile lor. Dacă un guvern mărește ratele dobânzii pentru a controla inflația, fondurile străine vor fi atrase în țară și îi vor face inutilă politica.[23]

De asemenea, globalizarea, a făcut inutile multe din rolurile politice ale guvernului. Companiile și-au făcut un obicei din a evita fără efort restricțiile guvernamentale bazate pe vechile presupoziții despre economiile naționale și politica externă, prin operațiuni corporatiste. De exemplu, Honda zădărnicește restricțiile asupra importurilor de automobile japoneze în Taiwan, Coreea de Sud și Israel, aducându-și produsele pe piețele acestor țări de la uzina sa din Ohio, S.U.A. Când Japonia a organizat o nouă licitație pentru utilaje de telecomunicații destinată producătorilor americani, firma Telecom Ltd., din nordul Canadei și-a mutat multe din tre produse în Statele Unite, pentru a obține contractele japoneze, în calitate de companie americană. Când președintele american Ronald Reagan a ordonat sancțiuni economice împotriva Libiei în ianuarie 1986, Brown & Root, Inc., un concern de construcții de mașini din Houston, pur și simplu a transferat un contract în valoare de 100 milioane

* „Lumea fără hotare" (n.t.).

de dolari cu privire la lucrările legate de proiectul Great Man-Made River* din Libia, la sucursala sa britanică.[24]

Răspunsul adecvat pentru birocrați, în opinia lui Ohmae, este acela de a ceda în fața inevitabilului, mai exact să accepte realitatea că guvernul este uzat moral, să se dea la o parte și să lase bunurile și banii să circule liber, ca o consecință a forțelor pieței:

> Companiile multinaționale sunt realmente servitorii consumatorilor în întreaga lume... Întrucât guvernele înțeleg cu încetineală faptul că rolul lor s-a schimbat de la a-și proteja poporul și resursele naturale ale țărilor de amenințările economice din exterior, la a asigura populației cea mai largă marjă de opțiune între cele mai bune și mai ieftine mărfuri și servicii din întreaga lume, de vreme ce ele încă mai gândesc și acționează ca puterile de stat mercantiliste și amenințătoare din secolele trecute descurajează investițiile și își sărăcesc popoarele. Mai rău, ele își condamnă cetățenii la izolarea de o economie mondială nascentă, care, în schimb, îi împinge efectiv pe o spirală descendentă a speranțelor înșelate și a stagnării industriale... Așa cum au arătat evenimentele recente din Europa de Est, oamenii, atât în calitatea lor de consumatori, cât și în cea de cetățeni, nu vor mai tolera acest rol învechit al guvernului.[25]

Ohmae sfătuiește guvernele să se alăture în mod activ corporațiilor mondiale, pentru a-și asigura consumatorii că nu ar trebui să se îngrijoreze în legătură cu locul de fabricație al unui produs. El își sprijină argumentul arătând că costurile de producție reprezintă numai 25% din prețul cu care produsul este livrat consumatorului. Partea cea mai mare din prețul unui produs provine tot mai mult din funcțiile de marketing și întreținere. „Asemenea funcții ca distribuția, depozitarea, finanțarea, comercializarea, integrarea sistemelor și serviciile sunt toate componente legitime ale sistemului de afaceri și pot crea la fel de multe locuri de muncă, ba adesea chiar mai multe decât simplele operațiuni de fabricare."[26] De fapt, Ohmae susține că o țară își poate satisface necesitățile de utilizare a forței de muncă, concentrându-se pe comercializare și consumul de mărfuri din import.

Statele Unite au adoptat deja într-o mare măsură concepția lui

---

* Marele Râu Făcut de Om (n.t.).

Ohmae ca principiu organizațional al economiei lor. La ora actuală, producătorii străini asigură 30% din totalitatea mărfurilor vândute pe piața Statelor Unite, cu excepția petrolului, de la 15%, la începutul anilor '80.[27] Între timp, Statele Unite au devenit cea mai mare națiune debitoare a lumii, în vreme ce suferă de o creștere a ratei șomajului și un declin al salariilor.

Dacă oamenii ar fi fost cu adevărat numai consumatori, argumentele lui Ohmae ar fi putut fi oarecum valide. Dar oamenii mai au și alte roluri și valori, ceea ce provoacă reale și justificate preocupări în legătură cu asemenea probleme, cum ar fi: unde este produsă o marfă și ce reguli vor guverna afacerile economice locale. Interesele umane și cele corporatiste diferă.

Interesele corporatiste față de cele comunitare

Economia a creat o dinamică în care competiția între localități a devenit la fel de reală ca și cea între firme. Districtul Moore din Carolina de Sud a câștigat o competiție în anii '60 și '70, când a ademenit un număr de mari întreprinderi din regiunile industriale sindicalizate din nord-estul Statelor Unite, cu promisiuni de reduceri de impozite, reglementări ecologice îngăduitoare și forță de muncă docilă. Proctor Silex a fost una dintre companiile seduse. Mai târziu, când compania și-a mărit uzina locală, Districtul Moore a emis obligațiuni municipale în valoare de 5,5 milioane dolari, pentru a finanța racordurile necesare de apă și instalații, deși rezidenții din apropiere trăiau fără apă curentă și fără alte servicii publice fundamentale. Apoi, în 1990, compania a decis că Mexicul oferea condiții mai competitive și s-a mutat din nou. A lăsat în urma sa 800 de șomeri, reziduuri toxice îngropate și datorii publice pe care districtul le-a contractat pentru finanțarea facilităților publice în numele companiei.[28]

Nu este nevoie decât ca americanii să treacă de granița mexicană ca să-și facă o idee despre ce înseamnă acum să fi competitiv pe plan mondial. Maquiladoras sunt uzine de asamblare din regiunea de comerț liber pe partea mexicană a graniței cu Statele Unite. Zona a devenit un puternic magnet care a atras multe companii americane, printre care General Electric, Ford, General Motors, GTE Sylvania, RCA, Westinghouse și Honeywell, care caută instalații sau amplasamente ieftine unde să producă pentru piața americană.[29] Creșterea a fost explozivă, de la 620 de

asemenea uzine care angajau 119.550 de muncitori în 1980, la un număr de 2200, care utilizau mai mult de 500 mii de muncitori mexicani, în 1992. Multe dintre ele deținеau instalații și tehnologii moderne, de înaltă productivitate. Deși productivitatea muncitorilor mexicani care lucrează în uzine moderne este comparabilă cu cea a muncitorilor americani, salariul mediu pe oră în Maquiladoras este de 1,64 de dolari, în comparație cu 16,17 dolari, un salariu mediu pe oră în uzinele din Statele Unite.

Pentru a menține asemenea condiții preferate de corporațiile transnaționale, guvernul mexican le-a refuzat muncitorilor dreptul de a forma sindicate independente și a menținut creșterile de salarii cu mult sub cele ale productivității. În vara lui 1992, peste 14 mii de muncitori mexicani de la o sucursală Volkswagen au refuzat un contract negociat de sindicatele lor, controlate de guvern. Compania i-a concediat pe toți și un tribunal mexican a sprijinit această acțiune. În 1987, în toiul unei greve înverșunate de două luni în Mexic, compania Ford a reziliat contractele cu sindicatele, a concediat 3400 de muncitori și a redus salariile cu 45%. Când muncitorii s-au reunit în jurul unor lideri sindicali disidenți, pistolari angajați de sindicatul oficial, controlat de guvern, au tras la întâmplare în muncitori, în interiorul întreprinderii.

Aplicarea aproximativă a reglementărilor ecologice este un alt punct de atracție. O echipă de experți, de la Biroul Central de Contabilitate al S.U.A. a raportat Congresului că toate cele șase noi uzine americane deschise în Mexic, pe care le-a inspectat, funcționau fără licențele ecologice cerute de lege. Alte studii au găsit dovezi ale unei depozitări masive de reziduuri în zonele de lângă maquiladoras-uri, ceea ce poluează râuri, pânze freatice și soluri, cauzând muncitorilor grele probleme de sănătate și malformații printre nou-născuții tinerelor muncitoare din regiune.

Deoarece investitorii sunt scutiți de plata impozitelor de proprietate asupra fabricilor lor, infrastructura publică, drumurile, instalațiile de apă și cele de electricitate sunt sub orice critică. Muncitorii locuiesc în mahalale care se întind pe mai mulți kilometri. Locuințele sunt construite din deșeuri și nu au instalații interioare. Cele mai multe nu dispun nici de apă curentă. De obicei, familiile de muncitori depozitează apă în butoaie care au fost aruncate, dar care au pe ele semne ce arată că odată au conținut substanțe toxice.

După cum relatează profesorul Valdes-Villalva, de la Colegio de la Frontera Norte din Juarez:

În uzine au apărut mai mulți copii de 14 ani. Datorită muncii intensive din uzină, aceștia manifestă o permanentă epuizare. Dacă muncesc aici timp de 3-4 ani, oamenii își pierd eficiența. Încep să aibă probleme cu vederea, capătă alergii și probleme renale. Devin mai puțin productivi.[30]

Muncitorii mexicani, printre care și copiii, sunt eroi ai noii ordini economice internaționale din perspectiva libertarismului corporatist. Ei își sacrifică sănătatea, viețile și viitorul pe altarul concurenței mondiale.

Nu toate corporațiile mondiale se află în Mexic. În 1993, Carolina de Sud era din nou lăudată de publicațiile economice pentru eforturile sale agresive depuse în vederea câștigării favorurilor investitorilor internaționali. Cea mai importantă lovitură a sa a fost câștigarea unei licitații pentru construirea unei noi uzine BMW. Această firmă a cheltuit trei ani cu evaluarea ofertelor venite din 250 de localități din 10 state, înainte de a se hotărî să-și amplaseze instalația de 400 milioane de dolari în Carolina de Sud. Conform celor relatate de periodicul „Business Week", funcționarii companiei au fost atrași de clima temperată, de posibilitatea de a juca golf tot anul și de a-și cumpăra vile la prețuri convenabile. Au mai fost atrași și de forța de muncă ieftină din regiune, impozitele scăzute și activitatea sindicală limitată. Când BMW a indicat că prefera un teren de un hectar pe care erau construite mai multe case ale păturii mijlocii, statul a cheltuit 36,6 milioane dolari pentru a cumpăra cele 140 de proprietăți și a concesionat apoi terenul companiei la prețul de un dolar pe an. Statul și-a asumat, de asemenea, costurile recrutării, selectării și calificării profesionale a muncitorilor care urmau să se angajeze în noua întreprindere și a mai strâns încă 2,8 milioane dolari din surse private pentru a-i trimite pe inginerii nou angajați la specializare în Germania. Costul total suportat de contribuabilii din Carolina de Sud pentru aceste subvenții și altele, în vederea atragerii firmei BMW, se ridică la 130 de milioane dolari pe o perioadă de 30 de ani.[31]

Acesta este un exemplu tipic pentru modul în care contribuabilii subvenționează costurile de producție ale companiilor globale importante. În 1957, în Statele Unite corporațiile asigurau 45% din încasările fiscale pe plan local, legate de proprietate. În 1987, partea lor scăzuse la aproximativ 16%.[32] Un studiu efectuat în 1994 de Progressive Policy Institute of the Democratic Leadership

Conference* a identificat ceea ce considera că sunt subvenții nejustificate și avantaje fiscale acordate corporațiilor în Statele Unite, care se ridicau la 111 miliarde de dolari pe o perioadă de cinci ani.[33] Tendința este clară. Cele mai mari corporații plătesc mai puține impozite și primesc mai multe subvenții.

Așa funcționează concurența pe piața mondială, forțând localitățile să absoarbă costurile particulare pentru a crește profiturile lor private. Jocul concurenței mondiale este măsluit. El aruncă companiile împotriva oamenilor într-o întrecere pe care oamenii o pierd aproape totdeauna.

O citire atentă a publicațiilor financiare și a tratatelor artizanilor globalizării sugerează că lumea ideală a visătorilor globaliști poate fi caracterizată drept una în care:

- Banii, tehnologia și piețele lumii sunt controlate și administrate de corporații mondiale uriașe;
- O cultură consumistă comună unifică toți oamenii într-o goană comună după recompense materiale;
- Există o concurență mondială perfectă între muncitori și localități pentru a-și oferi serviciile investitorilor în cele mai avantajoase condiții;
- Corporațiile sunt libere să acționeze numai pe baza profitabilității fără a ține seama de consecințele naționale sau locale;
- Atât relațiile individuale cât și cele corporatiste sunt definite în întregime de piață ; și
- Nu există loialități față de loc și comunitate.

Înfrumusețată de promisiunea dobândirii unei bogății nelimitate și fără efort, viziunea unei economii mondiale are o atracție constantă. Totuși, sub strălucirea sa ademenitoare, descoperim o versiune modernă a cântecului sirenelor, o vrajă creată de priceputi făuritori de imagine din Madison Avenue, care incită societățile să-și slăbească comunitățile, să elimine vieți, să creeze bogăție și să distrugă viața, să mărească la nesfârșit consumul adesea nesatisfăcător. Contrar a ceea ce libertariștii corporatiști ar dori să ne facă să credem, melodiile seducătoare care ne fac cu ochiul nu sunt compuse de forțe istorice inexorabile care se află dincolo de influența umană. Ele vin din partea vocilor bine strunite ale locuitorilor Stratos-ului care ne cheamă din orașul lor de deasupra norilor, dincolo de o prăpastie crescândă pe care majoritatea omenirii nu o va putea trece niciodată.

---

* Institutul de Politică Progresistă al Conferinței Conducerii Democratice (n.t.).

Capitolul 9

Construind consensul elitelor

Politicile externe ale statelor naționale, mai cu seamă cele economice și monetare au constituit dintotdeauna o chestiune foarte elitistă. Opțiunile politice sunt propuse, trecute în revistă și aplicate în contextul unui larg consens bipartit, care este dirijat cu mare atenție de cercuri foarte restrânse ale elitelor publice și private... Dacă este necesar, se stabilește un consens asupra problemelor care trebuie aprobate de Congres sau parlamente dar, ori de câte ori este posibil, sunt folosite acorduri executorii între guverne pentru a evita în întregime procesul democratic.

Peter Thompson[1]

Va fi necesară o creștere economică puternică în regiunile mai sărace pentru susținerea unei creșteri economice suficiente în Occident, pentru a menține niveluri adecvate ale șomajului și pentru a permite guvernelor occidentale să facă față problemelor lor sociale presante.

Felix Rohatyn[2]

Este bine să înțelegem modul în care a fost făurită și pusă în aplicare globalizarea economică sub forma unui program politic, de cele mai multe ori în afara dezbaterilor publice. Nu este o problemă a unui mic grup elitist întrunit în secret pentru a edifica un plan de acțiune ca să pună stăpânire pe lume. Seamănă mult mai mult cu un proces de creare a unei rețele, sau culturi împărtășite, proces în cursul căruia se conturează și evoluează alianțe între indivizi și grupuri. Nu este nici o conspirație, deși, în practică, consecințele sunt aceleași ca și când ar exista una.

În acest capitol, vom arunca o scurtă privire asupra fiecăruia dintre cele trei forumuri importante care au servit la procesul de construire a consensului în sprijinul globalizării economice: Consiliul pentru Relații Externe, Comisia Bilderberg și Comisia

Trilaterală. Ele nu sunt singurele organizații importante pentru acest proces, dar sunt importante prin eficiența lor în reunirea indivizilor importanți din cadrul guvernului, al cercurilor de afaceri, al mass-mediei și al cercurilor academice pentru a crea un consens care aliniază cele mai puternice instituții ale noastre la programul de globalizare economică.

Viziuni ale hegemoniei americane

Actuala tendință de globalizare economică își trage rădăcinile din trauma depresiunii dinaintea celui de-al doilea război mondial. Elitele politice americane au avut o mare grijă să se asigure că nimic asemănător nu se va mai putea repeta. Existau două idei preponderente asupra modului în care s-ar putea realiza acest lucru. Una dintre ele ar fi necesitat aplicarea unor reforme importante în economia americană, inclusiv o puternică intervenție guvernamentală pe piață. Cea de-a doua depindea de asigurarea economiei interne americane unui acces suficient pe pieţele străine și materiile prime din străinătate pentru a-și susține expansiunea continuă, necesară combaterii șomajului, fără efectuarea unor reforme de piață. Această ultimă soluție a fost de departe cea mai populară alternativă printre cei de la putere, incluzând un mic grup elitist de planificatori ai politicii externe, asociați cu Consiliul pentru Relații Externe.

Un loc de întâlnire pentru puternicii membri ai puterii americane, corporatiste și diplomatice, Consiliul pentru Relații Externe se definește pe sine drept un forum de exprimare a unor puncte de vedere divergente, un incubator al liderilor și ideilor. Activitățile sunt organizate în jurul unor mese festive și programe de studiu pentru membrii săi, implicând adesea personalități de renume mondial sau analiști în politică externă, în ambianțe care permit discuții sincere, neoficiale. Într-un stil similar este concepută și influenta sa publicație, „Foreign Affairs Journal"*, ca un forum pentru dialogul deschis privind problemele de seamă ale politicii externe.[3]

Din istoria acestui Consiliu, perioada de un interes deosebit pentru prezentul nostru studiu a început la 12 septembrie 1939, la mai puțin de două săptămâni după izbucnirea celui de-al doilea

* „Jurnalul Afacerilor Externe" (n.t.).

război mondial. În acea zi, Walter Mallory, director executiv al Consiliului și Hamilton Armstrong, redactorul publicației „Foreign Affairs" s-au întâlnit la Washington cu George Messersmith, adjunct al secretarului de stat și unul dintre membrii consiliului. Ei au detaliat un proiect de planificare pe termen lung care urma să fie aplicat de Consiliu, în strânsă colaborare cu Departamentul de Stat în ce privește problemele pe termen lung ale războiului și planurile de pace. Câteva grupuri de studiu pe probleme de pace și război, compuse din experți în domeniul politicii externe urmau să redacteze recomandările confidențiale ale acestora pentru președintele Franklin D. Roosevelt[4], care în timpul mandatului său ca guvernator al New York-ului, locuise într-o casă situată vis-a-vis de sediul Consiliului. Relațiile dintre Roosevelt și Consiliu au continuat să fie apropiate. În acel moment istoric, Departamentul de Stat nu avea fondurile și personalul necesare pentru a-și asuma efectuarea unor asemenea studii, astfel încât conducerea sa a acceptat propunerea Consiliului. Până la sfârșitul războiului, parteneriatul a elaborat 682 de note confidențiale pentru guvern, cu fonduri asigurate în parte de Fundația Rockefeller.[5]

Proiectanții anticipau că înfrângerea Germaniei și Japoniei, și distrugerile din Europa în urma războiului vor lăsa Statele Unite într-o poziție incontestabilă de dominație a economiei postbelice. Ei credeau că, cu cât acea economie era mai deschisă la comerț și investiții străine, cu atât mai repede vor fi Statele Unite în stare să o domine. Fiind compatibile cu această logică, planurile întocmite de grupurile de planificare ale Departamentului de Stat și ale Consiliului au pus un accent deosebit pe crearea unui cadru instituțional, necesar edificării unei economii mondiale deschise.[6]

În aprilie 1941, o notă confidențială din partea Grupului Economic și Financiar al Consiliului a dat guvernului următoarea sugestie asupra felului în care să formuleze prezentarea publică, pe parcursul războiului, a obiectivelor americane în scopuri propagandistice:

> Dacă sunt afirmate scopuri de război care par să aibă în vedere numai imperialismul anglo-american, ele vor oferi prea puțin popoarelor din restul lumii și vor fi vulnerabile la promisiunile naziste. Asemenea scopuri ar întări totodată și cele mai reacționare elemente din Statele Unite și Imperiul Britanic. Ar trebui pus accentul pe interesele altor popoare, avute în vedere nu numai cele ale Europei, dar și

ale Asiei, Africii, Americii Latine. Acest lucru ar produce un efect propagandistic mai bun.[7]

Nota E.B.34 elaborată de Consiliu către președinte și Departamentul de Stat la 24 iulie 1941 a schițat conceptul „unei Mari Zone." Aceasta era zona lumii pe care Statele Unite va trebui să o domine din punct de vedere economic și militar ca să asigure materii prime pentru industriile lor, cu „cele mai mici neplăceri posibile."[8] Minimul necesar al acestei mari zone ar fi urmat să cuprindă majoritatea lumii negermane. Dimensiunea preferențială ar fi cuprins emisfera vestică, Marea Britanie, restul Commonwealth-ului britanic, Indiile orientale Olandeze, China și Japonia. Conceptul schițat în cuprinsul notei implica dezvoltarea integrării economice, cu un nucleu cât mai întins posibil și apoi, lărgirea acestuia pentru extinderea lui și în alte regiuni, în funcție de circumstanțe.

Aceeași notă cerea crearea unor instituții financiare mondiale pentru stabilizarea valutelor și facilitarea programelor de investire a capitalului în dezvoltarea regiunilor înapoiate sau subdezvoltate.[9] Această recomandare se alinia unor propuneri similare, înaintate de Harry White, de la Departamentul American al Trezoreriei, care au condus la înființarea Fondului Monetar Internațional, urmând ca acesta să răspundă de păstrarea stabilității și lichidității valutelor, pentru a facilita comerțul, iar Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, cunoscută îndeobște sub numele de Banca Mondială, a fost înființată pentru a facilita investițiile de capital în „regiunile înapoiate și subdezvoltate și a le deschide pentru dezvoltare."[10]

Următoarea inițiativă americană în numele globalizării economice a fost întemeiată pe două premise fundamentale. Mai întâi, pentru conservarea sistemului capitalist existent, Statele Unite trebuiau să aibă acces la o cât mai mare parte din resursele și piețele mondiale, astfel încât să poată crea un suficient surplus pentru export, ca să mențină ocuparea totală a forței de muncă pe plan intern. În al doilea rând, răspândind modelul economic american în întreaga lume în cadrul unei economii globalizate, lumea s-ar fi unit în pace și prosperitate. Evident că s-a ținut prea puțin seama de următoarea contradicție flagrantă: dacă păstrarea prosperității economice în stil american necesită accesul la majoritatea resurselor și pieților mondiale, este imposibil pentru alte țări să repete această experiență. Nici nu există dovezi că s-ar fi reflectat asupra

contradicției finanțării exporturilor industriale în țările sărace, care au contractat împrumuturi pentru dezvoltare internațională. Aceste țări le-ar fi putut achita numai dacă ar fi avut exporturi excedentare în statele care le acordaseră inițial împrumuturile.

Dacă asemenea probleme au fost ridicate, ele au fost înlăturate de urgența efortului de război și de puternicele interese pe care această viziune le servea. Mai mult, mulți dintre proiectanții politicii externe americane au anticipat că Statele Unite vor fi cea mai mare putere mondială, imediat după terminarea celui de-al doilea război mondial. Elitele politicii externe americane au fost pătrunse de valoarea nou-găsitei puteri și responsabilități mondiale ale Americii. Puțin orgoliu era poate inevitabil.

Alianța Nord-Atlantică

Ieșirea Europei din război, decizia de a forma o uniune economică și politică europeană și confruntarea Occidentului cu imperiul comunist al Uniunii Sovietice a creat un imperativ pentru extinderea viziunii hegemonice americane amintite, care să includă ideea unei comunități nord-atlantice ce i-ar asigura conducerea într-un sistem mondial dominat de occidentali. Aceasta a creat o necesitate evidentă de a pune la punct mecanisme prin care politicile statelor nord-atlantice să fie coordonate. Mecanismele oficiale, cum ar fi Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), formată în 1949 și Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD), înființată în 1961, sunt bine cunoscute publicului.

Mai puțin știut este un grup neoficial, dar puternic, fără vreun statut juridic, cunoscut simplu sub numele de Bilderberg, după numele hotelului din localitatea olandeză Oosterbeek, în care un grup de lideri nord-americani și europeni s-au întâlnit pentru prima oară în mai 1954. Următoarele întruniri ale Comisiei Bilderberg și relațiile pe care le-au cultivat au jucat un rol semnificativ în nașterea Uniunii Europene și în conturarea unui consens între liderii țărilor atlantice.[11] Printre participanți se numără șefi de stat, alți oameni politici importanți, industriași și bancheri extrem de importanți și diferiți intelectuali, sindicaliști, diplomați și ziariști influenți, care și-au dovedit atașamentul față de punctul de vedere oficial. Un apropiat al Comisiei Bilderberg observa că : „astăzi sunt foarte puține personalități din guvernele de pe ambele maluri ale Atlanticului, care să nu fi participat măcar la una din aceste întruniri."[12]

Președintele american Eisenhower îl trimitea cu regularitate pe Gabriel Hauge, consilierul său șef la Casa Albă pe probleme de politică internă și fost director și trezorier al Consiliului pentru Relații Externe, în calitate de reprezentant personal la întrunirile grupului Bilderberg. Președintele Kennedy a desemnat membri ai Comisiei Bilderberg în aproape toate funcțiile cheie din Departamentul de Stat, ca: Dean Rusk, în funcția de secretar de stat, iar George W. Ball, George McGhee, Walter Rostow, McGeorge Bundy și Arthur Dean[13] ca adjuncți ai secretarului de stat.

Joseph Retinger, unul dintre fondatori și secretar permanent al Comisiei Bilderberg până la moartea sa în 1960 și un adept fervent al unificării europene a explicat că întrunirile acesteia ofereau multă libertate în cadrul dezbaterilor asupra temelor dificile pe care forumurile mai oficiale nu o puteau asigura:

> Chiar dacă unul dintre participanți este membru de guvern, lider de partid politic, reprezentant al unei organizații internaționale sau al unui concern comercial, el nu-și angajează guvernul, partidul, sau organizația prin nimic din ceea ce ar putea spune... Bilderberg nu face politică. Scopul său este de a reduce divergențele de opinii, de a rezolva tendințele conflictuale și de a crea o mai bună înțelegere, dacă nu chiar a ajunge la un consens, prin ascultarea și discutarea diverselor opinii, încercând în același timp să găsească o abordare comună a problemelor importante. Nu s-a luat în considerare niciodată acțiunea directă, obiectivul fiind de a atrage atenția celor de la putere asupra concluziilor grupului.[14]

Trilateralismul

Ridicarea ulterioară a Japoniei ca a treia forță economică în cadrul orbitei occidentale a condus la ideea unei alianțe trilaterale care ar combina interesele economice a trei parteneri regionali: America de Nord (Statele Unite și Canada), Europa occidentală și Japonia. Această idee a devenit un subiect favorit de discuție la întrunirile Comisiei Bilderberg. S-a decis crearea unui nou forum care să-i includă pe japonezi și să aibă o structură mai oficială decât grupul Bilderberg.

În 1973, David Rockefeller, președintele Băncii Chase Manhattan, și Zbigniew Brzezinski inițiază Comisia Trilaterală, ultimul

îndeplinind rolul de director și de coordonator al ei până în 1977, când a devenit consilier de securitate națională al președintelui american Jimmy Carter.[15] Comisia trilaterală se autocaracterizează în felul următor:

> Membrii Comisiei sunt în jur de 325 de cetățeni distinși, cu o diversitate de responsabilități de conducere din aceste trei regiuni. Când, în 1973, a fost lansat primul mandat pe trei ani al comisiei, scopul imediat a fost să reunească într-o epocă de fricțiuni considerabile între guverne cel mai înalt grup neoficial cu putință, pentru a discuta împreună despre problemele comune pe care zonele noastre le au de înfruntat. La un nivel mai profund, se simțea faptul că Statele Unite nu mai erau unica putere mondială, așa cum stătuseră lucrurile în primii ani postbelici, și că era necesară apariția unei forme mai colective de conducere care să includă Europa și mai ales Japonia, aceasta fiind necesară pentru ca sistemul internațional să facă față cu succes sarcinilor sale majore din anii următori. Aceste scopuri continuă să configureze activitatea Comisiei.[16]

Spre deosebire de Comisia Bilderberg, recunoscută pentru caracterul ei secret, Comisia Trilaterală este o organizație mai transparentă, care distribuie cu generozitate listele de membri și publicațiile sale oricui sună la serviciul său de publicitate ale cărei numere se găsesc în cartea de telefon. Publicațiile sale se vând. În vreme ce Bilderberg cuprinde mulți șefi de state, alte înalte oficialități guvernamentale și reprezentanți ai Caselor Regale, membrii Comisiei Trilaterale care își asumă funcții de răspundere administrativă în guverne demisionează din Comisie pe perioada mandatelor lor.[17]

Puterea colectivă a membrilor ei este impresionantă. Ea include directorii a patru din cele cinci cele mai mari corporații mondiale transnaționale, care nu activează în domeniul bancar, cum ar fi ITOCHU, Sumitomo, Mitsubishi, Mitsui & Co. De asemenea, mai cuprinde funcționari superiori de la cinci din cele șase cele mai mari bănci internaționale, precum Sumitomo Bank, Fuji Bank, Sakura Bank, Sanwa Bank și Mitsubishi Bank, ca și pe șefii mass-mediilor importante: Japan Times Ltd., Le Poit, Times Mirror Co., The Washington Post Co., Cable News Network (CNN) și Time Warner.

Președinții americani Jimmy Carter, George Bush și Bill Clinton au fost toți membri ai Comisiei Trilaterale, la fel ca și Thomas Foley, fost președinte al Camerei Reprezentanților. Mulți membri de marcă ai administrației Carter au fost atât membri în Comisia Trilaterală, cât și în grupul Bilderberg, dintre care citâm pe vicepreședintele Mondale, secretarul de stat Vance, consilierul pentru securitatea națională Brzezinski și ministrul de Finanțe Blumenthal.[18] Printre foștii membri ai Comisiei Trilaterale care au ajuns să dețină poziții cheie în Administrația Clinton se numără Warren Christopher, secretar de stat, Bruce Babbitt, ministru de Interne și Henry Cisneros, ministrul lucrărilor publice și amenajării teritoriului, Alan Greenspan, președintele Rezervelor Federale ale Statelor Unite, Joseph Nye Jr., președintele Consiliului Național al Informațiilor din cadrul CIA, Donna E. Shalala, ministrul Sănătății, Clifton Wharton Jr., adjunct al secretarului de stat și Peter Tarnoff adjunct al secretarului de stat pentru probleme politice.[19]

Deși Comisia își publică propriile opinii, acestea sunt exprimate prin multe canale nu neapărat asociate cu ea. Viziunea trilateralistă a președintelui firmei Sony, Aiko Morita, care a fost publicată în revista „Atlantic Monthly" și pe care am analizat-o în capitolul anterior, reprezintă un exemplu. La vremea respectivă Morita era președintele japonez al Comisiei Trilaterale.

Este important să observăm că Consiliul pentru Relații Externe, Comisia Bilderberg și Comisia Trilaterală reunesc la aceeași masă conducători ai corporațiilor concurente și lideri ai partidelor politice rivale pe plan național, ca să poarte discuții cu ușile închise și să se desfășoare anumite procese de producere a consensului, pe care publicul nu le observă niciodată. Deși poate participanții cred că acesta reprezintă un spectru larg de perspective intersectoriale și chiar internaționale, este de fapt un proces închis și exclusiv limitat numai la elita locuitorilor Stratos-ului. Participanții sunt preponderent de sex masculin, bogați, din statele Nordului industrial și cu excepția Japoniei, în cadrul Comisiei Trilaterale, de rasă caucaziană. Alte voci sunt excluse.

Îngustimea de perspectivă rezultată de aici este evidentă în publicațiile Comisiei Trilaterale. Ele sunt scrise de profesioniști excelenți și pertinenți, în cuprinsul lor fiind exprimată o diversitate de puncte de vedere. Totuși, toți acceptă fără a pune la îndoială premisele ideologice ale libertarismului corporatist. Avantajele

integrării economice și o armonizare a impozitelor, reglementărilor și altor măsuri ale statelor trilaterale, ba chiar până la urmă, ale tuturor țărilor, sunt asumate ca o dogmă. Dezbaterea se centrează pe modul în care aceste obiective să se poată realiza și nu pe problema necesității lor.

Nu se ia în considerare faptul că armonizarea standardelor care înseamnă în mod necesar că trebuie elaborate reguli, pot fi realizate numai prin negocieri internaționale care, prin natura lor, trebuie purtate în secret de către ministerele guvernelor. Astfel, în absența unui parlament internațional ales, un apel pentru armonizarea standardelor este unul în favoarea luării unor decizii referitoare la principiile pe baza cărora vor opera întreprinderile internaționale situate în afara controlului organismelor legislative naționale alese în mod democratic și la trecerea lor în seama birocraților nealeși, care reprezintă guvernele în negocierile internaționale. O asemenea situație se pretează foarte bine unor aranjamente de culise, în special când acești birocrați provin din aceleași cercuri de elită ca și membrii Comisiei Trilaterale. De exemplu, Carla Hills, care în calitate de reprezentant comercial al Statelor Unite sub administrația Bush a jucat un rol cheie în negocierea Acordului General pentru Tarife și Comerț (GATT), care a înființat noua Organizație Mondială a Comerțului, a fost membră a Comisiei Trilaterale.

Faptul că George Bush și Bill Clinton au fost amândoi membri ai Comisiei Trilaterale, face ușor de înțeles de ce s-a petrecut o tranziție aproape neobservată de la Administrația republicană Bush, la cea democrată Clinton, în privința angajamentului Statelor Unite de a adopta acordurile NAFTA și GATT. Administrația Clinton promovează ceea ce mulți progresiști considerau că este un program Bush al acestor acorduri, iar președintele și-a câștigat aprecieri pozitive din partea colegilor săi din Comisia Trilaterală, dar și-a îndepărtat serios mulți dintre membrii electoratului său de bază, care speraseră ca el să exprime un punct de vedere mai puțin corporatist asupra agendei comerciale. În privința acestei probleme de o importanță fundamentală, sistemul electoral a oferit electoratului numai iluzia unei alegeri.

Acțiunile politice propuse pe baza consensului elitelor constituie un atac din ce în ce mai eficace asupra instituțiilor democrației, al cărei scop fundamental este de a preveni ca o elită mică din interior să acapareze controlul instrumentelor de guvernare. Domi-

nația lor asupra dezbaterii politice preîntâmpină în mare măsură apariția unor alternative la dogmele general acceptate.

Globalizarea economică nu este nici în interesul omenirii, nici inevitabilă. Este o axiomă faptul că puterea politică se aliniază cu cea economică. Cu cât este mai mare unitatea economică, cu atât mai mari sunt concurenții săi dominanți, și cu atât se concentrează mai mult puterea politică în mâinile marilor corporații. Cu cât este mai mare puterea politică a corporațiilor și a aliaților lor, cu atât mai mică este puterea politică a poporului, și cu atât mai lipsită de sens devine democrația. Există o alternativă. Ea constă în descentralizarea economiilor, dispersarea puterii economice și o mai mare apropiere a democrației față de oameni. Totuși este puțin probabil ca rețelele și alianțele, constituite în exclusivitate din locuitori ai Stratos-ului, să formuleze și să urmărească o asemenea alternativă. Dimpotrivă, după cum vom vedea în capitolul următor, aceștia își mobilizează totalitatea resurselor celor mai mari corporații mondiale în spatele unui efort de consolidare a conducerii corporatiste mondiale.

Capitolul 10

Cumpărând democrație

Fondurile generate de întreprinderi (prin care înțeleg fondurile din profituri, fonduri în fundații comerciale și contribuții ale oamenilor de afaceri individuali) trebuie să curgă cu milioanele în ajutorul libertății... pentru a alimenta fondurile de care au o nevoie disperată oamenii de știință, sociologii, scriitorii și ziariștii care înțeleg relația dintre libertatea politică și cea economică.

William Simon, fost ministru de Finanțe al S.U.A.[1]

Înainte de NAFTA, credeam că corporațiile puteau să cumpere numai guvernele din Sud. Acum vedem că ele cumpără și guvernele din Nord.

Ignacio Peon Escalante,
de la Mexican Action Network on Free Trade
(Rețeaua de Acțiune Mexicană pentru Comerț Liber, n.t.*)**

La începutul anilor '70, corporațiile americane erau supuse unui adevărat asediu de către o cultură rebelă anticonsumistă a tineretului, o mișcare ecologistă și de siguranță a produselor, aflată în plină dezvoltare și o serioasă provocare economică venită din Asia. Nu numai că visul lor de hegemonie globală se destrămase, ci riscau chiar să își piardă controlul pe teren propriu. Ca răspuns la această amenințare, ele și-au mobilizat resursele politice colective pentru a redobândi controlul asupra agendei politice și culturale. Metodele lor includeau o combinație de tehnici de marketing sofisticate, tradiționala cumpărare de voturi, finanțarea intelectualilor aliniați ideologic, acțiuni juridice și multe dintre tehnicile de mobilizare a maselor împotriva corporațiilor, utilizate în anii '60 și '70 de militanți ecologici și de cei pentru protecția consumatorilor. Campaniile lor erau puternic finanțate, implicau strategii sofisticate și erau organizate profesionist. Scopurile majore erau dereglementarea, globalizarea economică și restrângerea obligațiilor

* „*Before NAFTA we thought corporations could only buy Southern governments. Now we see they also buy Northern governments.*"

corporatiste, pe scurt, lărgirea drepturilor și reducerea responsabilităților corporatiste. Iar campania lor continuă în plină forță.

Mobilizarea resurselor politice corporatiste

În 1971, Camera de Comerț a SUA a solicitat sfatul procurorului general al Virginiei și viito ului judecător la Curtea Supremă, Lewis Powell, cu privire la problemele pe care cercurile de afaceri i trebuiau să le înfrunte. Powell a redactat o notă intitulată „Atac la adresa sistemului liberei inițiative americane", în care avertiza asupra unui asalt al ecologiștilor, militanților pentru protecția consumatorilor și al altora care „fac propagandă împotriva sistemului căutând, în mod insidios și constant să-l saboteze." El susținea că era timpul ca „înțelepciunea, ingeniozitatea și resursele cercurilor americane de afaceri să fie mobilizate împotriva celor care doresc să le distrugă."[2] Aceasta a pregătit efortul organizat al unei puternice coaliții de cercuri de afaceri și fundații compatibile din punct de vedere ideologic, să alinieze sistemul politic și juridic american la viziunea lor ideologică.

Printre recomandările lui Powell era și propunerea ca cercurile de afaceri să creeze un centru juridic organizat și finanțat de ele pentru promovarea intereselor lor generale în tribunalele țării. Aceasta a condus la înființarea lui Pacific Legal Foundation*, (PLF), în 1973. Avându-și sediul în clădirea Camerei de Comerț din Sacramento, a fost prima dintre instituțiile juridice care funcționau în „interes public", sponsorizate de corporații. Aceasta era destinată promovării intereselor sponsorilor săi.[3] S-a specializat în apărarea intereselor cercurilor de afaceri, împotriva adoptării unei legislații pentru „purificarea aerului și a apei, interzicerea extragerii gazelor naturale și a petrolului în zonele considerate rezervații naturale federale, acordarea de drepturi muncitorilor și impozitarea corporațiilor." Cam 80% din veniturile sale proveneau de la corporații sau de la fundații sponsorizate de acestea.[4]

Într-un discurs rostit în 1980 jurisconsultul fundației, Raymond Momboisse, a sfidat realitatea, atacându-i pe ecologiști pentru „motivația lor egoistă, egocentrică... pentru abilitatea lor de a-și masca adevăratele scopu i în justificări nobile, legate de interesul public, indiferența lor față de răul pe care-l provoacă majorității

* Fundația Legală a Pacificului (n.t.).

omenirii, puterea lor de a manipula legea și mass-media, și mai presus de toate, capacitatea lor de a provoca un rău imens societății."[5]

Cercurile de afaceri au finanțat inițierea unor programe juridice și economice pentru sprijinirea cercetării științifice în cadrul unor prestigioase facultăți de drept, care să pornească de la premisa că piața nereglementată produce cea mai eficientă, și prin urmare, cea mai dreaptă societate. Seminarii finanțate în întregime de cercurile de afaceri au fost organizate la Universități prestigioase ca George Mason și Yale, în vederea familiarizării judecătorilor în exercițiu cu aceste principii economice și cu aplicarea lor în jurisprudență.[6]

Până în anii '70, interesele cercurilor de afaceri erau reprezentate de organizații corporatiste de lobby demodate, cu nume ușor de recunoscut ca Beer Institute, National Coal Association, Chamber of Commerce sau American Petroleum Institute*. Pe măsură ce grupurile agresive de apărare a interesului public au reușit să mobilizeze largi forțe civice de presiune asupra Congresului, cercurile de afaceri au hotărât că era nevoie de o altă abordare a problemei.

Corporațiile au început să-și creeze propriile lor „organizații cetățenești" cu nume și imagini construite cu grijă ca să mascheze faptul că erau sponsorizate de corporații, precum și adevăratul lor scop. National Wetlands Coalition (Coaliția Națională în privința Mlaștinilor, n.t.), a cărei emblemă reprezintă zborul senin al unei rațe peste o mlaștină, a fost sponsorizată de companiile de gaze naturale și petrolifere și de edilii proprietăților imobiliare să lupte pentru slăbirea restricțiilor referitoare la transfor area laștinilor în câmpuri de exploatare petroliferă și centre comerciale. Organizația Consumer Alert (Alerta Consumatorilor, n.t.) sponsorizată de corporații militează împotriva reglementărilor guvernamentale privitoare la siguranța produselor. „Keep America Beautiful" (Păstrați America Frumoasă, n.t.) încearcă să ofere sponsorilor săi din industria de îmbuteliere o imagine ecologistă, finanțând campanii împotriva gunoaielor, în timp ce aceiași sponsori militează activ împotriva introducerii legislației obligatorii de reciclare. Strategia urmărește să convingă publicul că deșeurile sunt responsabilitatea consumatorilor și nu a industriei de ambalaje.[7]

* Institutul Berii, Asociația Națională a Cărbunelui, Camera de Comerț, Institutul American al Petrolului.

Punctele de vedere ale acestor organizații și ale altora similare, sponsorizate de industrie, dintre care 36 sunt demascate în lucrarea *Masks of Deception: Corporate Front Groups in America*, sunt de regulă prezentate de presă drept concepții ale apologeților societății civile. Singurul motiv al existenței lor este de a convinge publicul că interesele corporatiste se identifică cu cele publice. Printre principalii sponsori ai unor asemenea organizații se numără Dow Chemical, Exxon, Chevron USA, Mobil, DuPont, Ford, Philip Morris, Pfizer, Anheuser-Busch, Monsanto, Procter & Gamble, Phillips Petroleum, AT&T și Arco.[8]

Cercurile de afaceri au finanțat formarea unor noi școli conservatoare de gândire politică, cum ar fi Heritage Foundation* și au revitalizat școli de gândire în agonie, dar susținătoare ale punctului de vedere oficial, ca American Enterprise Institute**, care a cunoscut o creștere de 10 ori a bugetului său.[9] În 1978, a fost înființat Institute for Educational Affairs***, ca să reunească sponsorii corporatiști cu adepții lor din domeniul cercetării științifice, în scopul elaborării unor studii în sprijinul ideilor corporatiste privind libertatea economică.[10]

În 1970, numai câteva dintre cele 500 de companii trecute pe lista „Fortune" aveau Birouri de relații cu publicul în Washington, dar în 1980, peste 80% dintre ele aveau asemenea oficii. În 1974, sindicatele consumau jumătate din banii comitetului de acțiune (PAC) utilizați la asigurarea unui sprijin politicienilor pentru campanii de interes special. În 1980, sindicatele consumau mai puțin de un sfert din totalul acestor fonduri.[11] Odată cu învestirea în funcția de președinte a lui Ronald Reagan în 1981, alianța ideologică a libertariștilor corporatiști și-a consolidat controlul asupra instrumentelor puterii.

Deși mulți dintre cei implicați în aceste campanii cred cu adevărat că acționează în interesul public, ceea ce vedem este un atac frontal împotriva pluralismului democratic, pentru promovarea programului ideologic al libertarismului corporatist. Deși este promovat în numele libertății și democrației, acest abuz masiv al puterii corporatiste le sfidează pe ambele.

---

* Fundația Tezaurului. (n.t.)

** Institutul American de Antreprize. (n.t.)

*** Institutul pentru Învățământ. (n.t.)

Edificarea lobby-urilor corporatiste

Mesele rotunde ale întreprinderilor sunt asociații naționale ale directorilor generali ai celor mai mari corporații transnaționale. În vreme ce instituțiile mai puțin exclusiviste, ca de pildă camerele de comerț și asociațiile naționale ale fabricanților cuprind atât firme mari cât și mici, reprezentând multe interese și perspective diferite, membrii meselor rotunde ale cercurilor de afaceri sunt toate corporații transnaționale, promotoare ale programului de globalizare economică.

Prima Masă Rotundă a Cercurilor de Afaceri a fost formată în Statele Unite în 1972, printre cei 200 de membri ai săi se află șefii a 42 dintre cele mai mari 50 de companii trecute de publicația „Fortune" pe lista celor mai mari 500 de firme din industria americană, șapte dintre cele opt cele mai mari bănci comerciale din Statele Unite, șapte din cele zece cele mai mari companii americane de asigurări, cinci dintre cei șapte cei mai mari detailiști americani, șapte dintre cele opt cele mai mari companii de transporturi din Statele Unite și nouă din cele unsprezece cele mai mari companii de servicii publice. În cadrul acestui forum, directorul general al lui DuPont Chemical Company stă la aceeași masă cu directorii generali ai celor trei firme care-i fac concurență, Dow, Occidental Petroleum și Monsanto. Capul firmei General Motors se află alături de capii companiilor Ford și Chrysler și la fel stau lucrurile cu fiecare industrie importantă. În acest forum, șefii celor mai mari corporații mondiale cu sediul în Statele Unite uită de rivalități, ca să ajungă la un consens pe teme de politică socială și economică pentru America. Masa Rotundă a Cercurilor de Afaceri din Statele Unite se autocaracterizează în felul următor:

> o asociație a directorilor generali care examinează problemele publice ce afectează economia și elaborează puncte de vedere prin care caută să oglindească principii economice și sociale sănătoase. Înființată în 1972, asociația a fost fondată în credința că directorii generali ar trebui să-și asume un rol tot mai însemnat în dezbaterile permanente privitoare la politica oficială.
>
> Masa rotundă crede că interesele fundamentale ale cercurilor de afaceri sunt foarte similare cu cele ale poporului american, care este direct implicat în calitate de cumpă-

rător, angajat, investitor și furnizor.

...Selecția membrilor oglindește țelul organizatorilor ca reprezentarea să difere pe criteriul categoriei de afaceri și pe cel al situării geografice. Astfel, membrii, aproximativ 200 de directori generali ai companiilor din toate domeniile de activitate, pot prezenta un profil de gândire legat de problemele de interes național.[12]

Masa Rotundă a Cercurilor de Afaceri din Statele Unite este cu siguranță una dintre organizațiile cele mai exclusiviste și mai puțin diverse din punctul de vedere al componenței ei. Ea are o noțiune neobișnuit de îngustă în legătură cu ceea ce constituie „punctele diverse de vedere" (cross-section thinking), privind chestiunile de importanță națională. Cu câteva excepții foarte rare, membrii săi sunt bărbați de rasă europeană, în vârstă de peste 50 de ani, al căror salariu anual este în medie de 170 de ori mai mare decât produsul intern brut pe locuitor al Americii.[13] Membrii săi, care conduc corporații, dezavuează atașamentul față de interesele naționale și au de câștigat în mod substanțial de pe urma globalizării economice. Odată ce punctele de vedere sunt definite, organizatorii Mesei Rotunde pornesc campanii agresive pentru a-și câștiga recunoașterea pe plan politic, inclusiv prin vizite personale ale membrilor ei, directori generali, la senatori și congresmani.

Organizația și-a asumat un rol deosebit de activ în susținerea campaniei pentru Acordul Nord-American de Comerț Liber (NAFTA). Recunoscând că publicul poate privi libertatea comerțului ca pe o temă de interes deosebit dacă un club exclusivist format din 200 dintre cele mai mari companii transnaționale din țară îi face o reclamă zgomotoasă, Masa Rotundă a înființat o organizație față de USA*NAFTA în care s-au înscris aproximativ 2300 de corporații și asociații americane. Deși USA*NAFTA pretindea că reprezintă un electorat mai larg, fiecare dintre șefii săi constituia o corporație membră a Mesei Rotunde. Toți membrii Mesei Rotunde, cu excepția a patru dintre ei, s-au bucurat de acces preferențial la procesul de negociere al acordului NAFTA, cu delegați în comitetele consultative pe lângă reprezentantul comercial al SUA. Utilizând întreaga gamă a resurselor de comunicație pe care le aveau la îndemână, membrii Mesei Rotunde i-au bombardat pe americani cu asigurări, prin editoriale, comunicate de presă și comentarii transmise prin radio și televiziune, cu ideea că NAFTA le

va asigura slujbe bine plătite, va pune capăt imigrației din Mexic și va consolida standardele ecologice.

Nouă dintre comandanții majori ai USA*NAFTA: Allied Signal, AT&T, General Electric, General Motors, Phelps Dodge, United Technologies, IBM, ITT și TRW, făceau parte dintre corporațiile americane care, conform celor relatate de Inter-Hemispheric Resource Center (Centrul de Resurse Inter-emisferice), transferaseră deja până la 180 de mii de locuri de muncă în Mexic, în cei 12 ani premergători adoptării acordului NAFTA. Printre susținătorii fervenți ai acestui acord se numărau și corporații care fuseseră citate în instanță pentru violarea drepturilor muncitorilor din Mexic și pentru că nu au respectat regulile de protecție a muncii. Multe erau factori de poluare de prim rang ai mediului înconjurător din Statele Unite și exportaseră sau fabricaseră în Mexic produse interzise în Statele Unite.[14]

Democrație de închiriat

Industria care s-a dezvoltat cel mai mult la Washington o constituie firmele de relații cu publicul în favoarea obținerii de profituri și institutele politice sponsorizate de cercurile de afaceri angajate, în fabricarea de fapte, opinii, analize ale experților, sondaje de opinie și solicitări directe prin poștă și telefon pentru a crea militanță cetățenească și a desfășura campanii de construire a imaginii publice la comandă pentru clienții corporatiști. William Greider o numește „democrație de închiriat".[15] Burson Marsteller, cea mai mare firmă de relații cu publicul din lume, cu încasări nete în 1992 de 204 milioane de dolari, a lucrat pentru Exxon, în timpul scandalului legat de pata de petrol provocată de compania Exxon Valdez și pentru Union Carbide în timpul dezastrului de la Bhopal. Cele mai mari 50 de firme de relații cu publicul au încasat peste 1,7 miliarde dolari în 1991.[16]

În Statele Unite cei 170 de mii de angajați ai firmelor de relații cu publicul, implicați în manipularea știrilor, opiniei publice și politicii publice pentru a servi interesele clienților care-i plătesc, îi depășesc acum ca număr pe adevărații reporteri cu aproximativ 40 de mii, iar prăpastia se adâncește. Aceste firme organizează campanii de corespondență de la cetățeni, asigură agente plătite să joace rolul de „casnice" pentru a prezenta opiniile corporațiilor în cadrul

întrunirilor publice și plasează știri favorabile și articole de comandă în presă. Un studiu efectuat în 1990 a descoperit că aproape 40% din conținutul știrilor apărute într-un ziar tipic american își au originea în comunicatele de presă date de aceste agenții, în articolele produse de ele și în sugestiile lor strecurate. Potrivit publicației „Columbia Journalism Review", mai mult de jumătate din conținutul articolelor rubricii de știri ale lui „Wall Street Journal" se bazează exclusiv pe comunicate de presă.[17] Este tot mai greu de făcut distincția dintre spațiul de publicitate plătit și pagina de știri, iar confuzia crește pe zi ce trece.

În timp ce republicanii erau cunoscuți de mult drept partidul banilor, democrații au fost cunoscuți din istorie ca partid al maselor populare, în care clasa muncitoare era puternic reprezentată, la fel ca și interesele minorităților. Odinioară, democrații depindeau foarte mult de organizațiile lor politice de bază, se sprijineau mai mult pe oameni decât pe bani, pentru ca aceștia să-și dea voturile în ziua alegerilor. Aceste structuri, la rândul lor, îi forțau pe politicieni să mențină un oarecare contact cu baza și asigurau un anume grad de responsabilitate locală. Legăturile cu partidul erau puternice. Odată cu creșterea rolului televiziunii în modul de viață american și declinul mișcării sindicale, costisitoarele campanii televizate au dobândit un rol tot mai mare în deciderea rezultatului alegerilor. Drept consecință, organizația de bază care odinioară a fost temelia structurii Partidului Democrat s-a dezintegrat, determinându-l să-și piardă legăturile cu masele populare, lăsându-i pe cei care constituiau odinioară baza sa politică cu sentimentul că sunt nereprezentați.

Odată cu destrămarea acestei structuri, cei care candidează la o funcție sub stindardul Partidului Democrat depind tot mai mult de punerea pe picioare a propriilor lor organizații de colectare a fondurilor. Aceasta i-a făcut mai vulnerabili la influența intereselor celor bogați și a întărit considerabil rolul marilor cercuri de afaceri în stabilirea programelor politice ale Partidului Democrat. William Greider susține că direcțiile politicii Partidului Democrat sunt acum stabilite în marea lor majoritate de șase firme juridice din Washington care se specializează în vinderea influenței politice clienților bogați și în strângerea de fonduri pentru politicienii democrați. Lucrând într-o strânsă colaborare și cu republicanii, aceste firme fac afaceri, negociind puterea cu oricine le plătește

onorariile.[18] Aceasta este deplorabila stare a democrației americane.

Partidul Republican a răspuns foarte abil noilor condiții, adaptând cu îndemânare tehnicile sofisticate ale marketingului* de masă în scopul câștigării alegerilor. Cu aceste tehnici a realizat neverosimila sarcină de a exploata alienarea cetățenilor mărunți pentru a construi o bază politică populară în sprijinul unui program elitist.

> Ca oameni ai comerțului, era firesc ca republicanii să înțeleagă mai bine marketingul decât democrații, aplicându-și cunoștințele legate de vânzarea produselor în politică, fără nici una dintre șovăielile stângace care-i inhibau pe politicienii de modă veche. Drept rezultat, alegătorii sunt acum priviți ca o adunare pasivă de «consumatori», o masă de cumpărători potențiali. Cercetarea descoperă prin sondaje științifice ce știu și ce cred acești consumatori și, mai important, ce simt ei, chiar dacă ei înșiși nu-și cunosc propriile «sentimente». Apoi, se concepe o strategie de campanie pentru a se face o legătură între candidat și aceste atitudini ale consumatorilor. Sunt fabricate imagini de reclamă care vor smulge răspunsuri pozitive și vor face vânzarea.[19]

Democrația americană nu este de vânzare numai pentru corporațiile transnaționale americane. Guvernul mexican a cheltuit peste 25 de milioane de dolari și i-a angajat pe mulți dintre lobbyștii de frunte din Washington, să sprijine campania sa în favoarea NAFTA. La sfârșitul anilor '80, corporațiile japoneze cheltuiau aproximativ 100 milioane de dolari pe an, pe lobby politic în Statele Unite și încă 300 milioane de dolari să construiască o rețea politică cu bază de masă, în scopul influențării opiniei publice. Împreună, guvernul și corporațiile japoneze au angajat 92 de firme de avocatură, de relații cu publicul și de lobby din Washington, să-i reprezinte. Aceasta, în comparație cu 55 pentru Canada, 42 pentru Marea Britanie și 7 pentru Olanda. Scopul acestui efort este reformularea legilor americane în favoarea corporațiilor străine, acesta adesea fiind atins.[20]

---

* Marketing = „Disciplină și activitate comercială care pornește de la cunoașterea curentă și în perspectivă a nevoilor cumpărătorilor, spre a satisface operativ aceste nevoi" (DEX, p. 600, col. II).

Libertarismul corporatist, o ideologie ale cărei pretenții și promisiuni sunt la fel de false și de interesate ca și pretențiile companiilor de țigări, conform cărora nicotina nu creează dependență, iar fumul de țigară nu este un pericol pentru sănătate, a devenit filosofia dominantă a culturii noastre politice și a celor mai puternice dintre instituțiile noastre. Este rezultatul unei campanii persistente care utilizează cele mai sofisticate tehnici concepute până acum de maeștrii marketingului de masă și ai manipulării mass-mediei. Face parte dintr-o campanie mai largă, în vederea globalizării piețelor, a înrădăcinării libertarismului corporatist și a consumismului într-o cultură mondială uniformizată.

Capitolul 11

Comercializând Lumea

Cel care dispune de puterea de a proiecta o viziune a vieții bune și de a o face să prevaleze are cea mai decisivă putere dintre toate... După 1890, cercurile de afaceri americane au dobândit o asemenea putere și, în alianță cu instituții-cheie, au început transformarea societății americane într-o societate preocupată de consum, confort și condiție fizică, de lux, cheltuieli și achiziții, de a avea mai multe mărfuri anul acesta decât anul trecut și încă mai multe la anul.

William Leach[1]

Directorii corporatiști visează la o piață globală alcătuită din oameni cu gusturi și necesități omogene... Simbolurile de pe sticle, cutii și etichete sunt semne mondiale ce pot fi recunoscute imediat de milioane de oameni care habar nu au de culoarea steagului ONU.

Richard J. Barnet și John Cavanagh[2]

În societățile moderne, se pare că televiziunea a devenit cea mai importantă instituție de reproducere culturală. Ea a fost deja acaparată în întregime de corporații în interese proprii, care acum emit pretenții asupra școlilor noastre. Scopul nu este numai simpla vindere a produselor și întărirea culturii consumeriste, ci și totodată crearea unei culturi politice care să echivaleze în mintea publicului interesul corporatist cu cel uman. Folosind cuvintele lui Paul Hawken, „mințile noastre sunt asaltate de o formă de comunicare în masă care creează dependență și servește sponsorii corporatiști al căror scop este de a reorganiza realitatea, astfel încât spectatorii să uite lumea din jurul lor."[3]

Reorganizarea realității începe cu pretenția că într-o economie de piață, consumatorul decide și piața se execută. Într-o lume formată din mici cumpărători și comercianți, acest lucru ar fi putut fi adevărat. Nici un comerciant individual nu s-ar fi putut aștepta să creeze o nouă cultură care să conducă la cumpărarea produsului

său. Aceasta nu mai este realitatea noastră curentă. Corporațiile contemporane nu au rezerve în legătură cu remodelarea valorilor unor societăți întregi ca să creeze o cultură omogenă a indulgenței care conduce la stimularea cheltuielilor legate de consum și la propășirea intereselor politice corporatiste. Pe măsură ce a crescut cererea corporațiilor de a fi sprijinite prin publicitate, grafică, mass-media, producție creativă, cercetări referitoare la consum, marketing, învățământ etc., au apărut industrii întregi care ajută corporațiile să creeze dorințe nesățioase pentru produsele pe care le vând și să cultive valori politice aliniate la interesele corporatiste.

Întâi America, apoi restul Lumii

Era o vreme când preponderența culturii americane ar fi fost cel mai rău coșmar pentru oricine făcea marketing de masă. Cumpătarea definea în principal renumita „etică puritană" pe care primii coloniști puritani o aduseseră cu ei în America. Puritanii apreciau munca grea, participarea în comunitate, traiul cumpătat și devoțiunea spirituală. Regula lor fundamentală de viață era de a nu te întinde mai mult decât ți-e plapuma. Ei îi învățau pe copiii lor următorul aforism: „folosește-l până-l rupi, fă-ți altul sau descurcă-te fără."[4]

Și quakerii au exercitat o puternică influență asupra istoriei timpurii americane și cu toate că erau mai toleranți și mai egalitariști, aveau în comun cu puritanii respectul față de munca grea și de cumpătare, pe care le considerau la fel de importante pentru dezvoltarea spirituală a unei persoane. Ralph Waldo Emerson și Henry David Thoreau, ambii scriitori americani importanți din epoca de început, socoteau simplitatea ca o cale spre divin.[5]

Cultura consumistă a apărut mai ales ca o consecință a eforturilor concentrate ale giganților detailiști din ultima parte a secolului XIX și începutul secolului XX. Ei voiau să creeze o cerere tot mai mare pentru mărfurile oferite. Istoricul american William Leach a ilustrat cu documente în lucrarea sa *Land of Desire: Merchants, Power, and the Rise of a New American Culture**, modul în care au reușit să transforme o cultură orientată spre spiritualitate și cumpătare, într-una a autosuficienței. Leach consideră că pretenția potrivit căreia piața satisface pur și simplu dorințele consumatorilor

* Pământul Dorinței : Negustorii, Puterea și Apariția unei Noi Culturi Americane (n.t.).

nu este altceva decât o invenție interesată a celor care-și câștigă existența manipulând realitatea pentru a ne convinge consumatorii să cumpere ceea ce corporațiile găsesc că este profitabil să vândă:

> Într-adevăr, cultura capitalismului consumerist s-ar putea să fi fost una dintre culturile cele mai lipsite de consens create vreodată și aceasta din două motive. În primul rând, nu a fost produsă de «popor», ci de grupuri comerciale în cooperare cu alte elite, care nu aveau reticențe și erau implicate în dobândirea profitului și în acumularea capitalului pe o scară tot mai mare. În al doilea rând, a fost lipsită de consens pentru că în activitatea zilnică a acestor cercuri, care în nici un caz nu era conspirativă, aducea în prim-plan numai un aspect al bunului trai și le înlătura pe toate celelalte. Astfel, a diminuat viața publică americană, refuzând poporului american accesul la cunoașterea altor posibilități de organizare și înțelegere a vieții, ceea ce ar fi îndreptățit consimțământul lor față de cultura dominantă (dacă un asemenea consimțământ era să fie vreodată dat) într-o reală democrație.[6]

Culturile populare s-au dezvoltat din inimile și aspirațiile americanilor obișnuiți, au accentuat democratizarea proprietății și virtuțile republicii, s-au bazat pe mici proprietari de pământ independenți care posedau uneltele muncii lor, își produceau cele necesare existenței și participau în comunități bazate pe împărțire. Modelul lor economic a fost acela al unei puternice economii sociale, suplimentate de implicarea în economia financiară care să ocupe ultimul loc în viața lor.

Trecerea de la o economie socială a gospodăriilor și producției comunitare la o economie financiară a avut loc în America la mijlocul secolului XIX, în timpul perioadei în care marile corporații erau în ascensiune. Totuși, până la 1870 o firmă avea încă până la zece angajați. Piețele au rămas predominant locale sau regionale, iar majoritatea întreprinderilor se afla în proprietate individuală, fiind totodată și administrate individual. Era o lume încă apropiată de idealul lui Adam Smith.

Marile corporații au devenit tot mai abile în crearea cererii produselor lor. În cele din urmă s-a născut comercializarea ca o specialitate de management și primele școli de afaceri au început să ofere cursuri pentru a satisface cererea. Pe măsură ce tot mai

mulți oameni au devenit dependenți de munca salarizată din fabrici, guvernele și-au câștigat întâietatea în promovarea consumerismului ca o cale de menținere a încadrării forței de muncă.

Comerțul s-a perfecționat în folosirea culorilor, a sticlei și a luminii, în vederea creării unor imagini fascinante despre paradisul acestei lumi, răspândite de elegante modele și de spectacole de modă. Muzeele ofereau expoziții ce înfățișau fascinația noii culturi. Treptat, individul a fost înconjurat de sloganе, care consolidau cultura dorințelor. Reclamele, vitrinele magazinelor, firmele electrice, spectacolele de modă, mediile somptuoase ale marilor hoteluri și panourile, toate răspândeau imagini ale bunului trai create cu măiestrie. Programele de credit creau impresia că această viață era la îndemâna oricui. Potrivit lui Leach:

> Statele Unite au fost prima țară din lume cu o economie dedicată producției de serie și prima care a creat instituțiile și tentațiile consumatorului de serie. Acestea s-au dezvoltat în tandem cu piața și au făcut ca produsele de serie să se vândă. America, mai eficace și mai penetrantă decât alte națiuni, a creat o legătură unică între diferite instituții, ceea ce a servit la atingerea obiectivelor comerțului.[7]

Astăzi, televiziunea este principalul mijloc prin care corporațiile modelează cultura și comportamentul americanilor. Statisticile îți dau fiori.[8] Orice copil american din grupa de vârstă între doi și cinci ani se uită la televizor trei ore și jumătate pe zi. Un adult oarecare se uită aproape cinci ore pe zi. Numai munca și somnul ocupă mai mult timp în viața adultului decât televiziunea, aceasta înlocuind efectiv viața de familie și pe cea în comunitate, aspirațiile culturale și lectura. În acest ritm, adultul american vede aproximativ 21 de mii de reclame pe an, dintre care majoritatea cu un mesaj identic: „Cumpără ceva, fă-o acum!". Cele mai mari 100 de corporații din America plătesc aproximativ 75% din timpul de emisie al canalelor comerciale și 50% din timpul de emisie al televiziunii publice. Dacă ținem seama că jumătate de minut de publicitate pe rețelele TV la o oră de vârf costă între 200 de mii și 300 de mii de dolari, numai cele mai mari corporații își pot permite să-l plătească. Deși probabil nu există un control fățiș asupra conținutului programelor de televiziune, producătorii de televiziune sunt angajați să creeze spații TV destinate să fie cumpărate de agențiile de publicitate, trebuind să țină tot timpul seama de corporații și de

punctele lor de vedere privind conținuturile adecvate ale acestor programe.

Jerry Mander explică de ce televiziunea este mijlocul de comunicare aproape ideal pentru servirea scopurilor corporatiste:

> Prin abilitatea sa de a implanta imagini identice în mințile a milioane de oameni, televiziunea poate să uniformizeze perspectivele, cunoștințele, gusturile și dorințele, să le facă să semene cu gusturile și interesele celor care le transmit. În lumea noastră, emițătorii de imagini sunt corporații al căror ideal este consumerist, materialist și ostil naturii. Comunicațiile prin satelit sunt mecanismul prin care televiziunea este livrată în regiuni ale planetei, cruțate până de curând de această agresiune.[9]

Pe măsură ce corporațiile globale își extind dominația asupra întregului pământ, ele aduc cu sine nu numai produse și nume de marcă recunoscute, ci și mijlocul lor favorit de comunicare și metodele sofisticate de comercializare prin care colonizează fiecare cultură cu care intră în contact.

„The Economist" raporta că în 1989 cheltuielile corporațiilor mondiale pentru reclamă au totalizat peste 240 miliarde de dolari. Încă 380 miliarde dolari au fost cheltuiți pe designul ambalajelor și alte mijloace de promovare a vânzărilor. Totalizate, aceste cheltuieli s-au ridicat la 120 de dolari pentru fiecare persoană din toată lumea.[10] Deși grosul acestor cheltuieli corporatiste se îndreaptă spre crearea cererii produselor lor specifice, ele contribuie, de asemenea, la generarea unei culturi mondiale de consum și determină opinia publică să confunde în mintea ei interesele corporatiste, mai cu seamă cele ale marilor corporații, cu interesul public.

Per total, corporațiile cheltuiesc peste jumătate din suma de 207 dolari pe locuitor (33 dolari pentru statele sudice), cât se cheltuiește în lume pentru învățământul public, pentru a-și crea clientelă.[11] Mai mult, creșterea cheltuielilor destinate publicității o depășește cu mult pe cea a cheltuielilor destinate învățământului. Cheltuielile pentru publicitate s-au înmulțit de aproape șapte ori din 1950 încoace, cu o treime mai repede decât creșterea economică mondială.[12]

Tot ce ştie lumea MTV-ului: „Coca-Cola este cea mai bună" („Coke is best").

În articolul său din „Atlantic Monthly" în care lăuda integrarea economică, Akio Morita caracteriza culturile locale specifice drept piedici în calea comerțului.[13] Nevoia de a respecta gusturile locale și diferențele culturale ca o condiție a câștigării consumatorilor complică foarte mult campaniile pe plan mondial de comercializare. Visul departamentului de comercializare din cadrul corporațiilor este o cultură consumistă centralizată, unită în jurul unor loialități față de marcă, fidelități care vor permite unor companii să-și vândă produsele cu același fel de reclamă în Bangkok, ca și la Paris, sau New York. Acest lucru se întâmplă în prezent. Folosind cuvintele lui Robert C. Goizueta, președintele Companiei Coca-Cola, „oamenii din întreaga lume sunt uniți astăzi de produse de consum de o anumită marcă la fel de mult ca și de orice altceva."[14] Succesul băuturii Coca-Cola, care s-a transformat într-un simbol universal, a servit ca o sursă de inspirație pentru directorii de corporații de pretutindeni.

Puține mijloace de informare în masă au un mai mare potențial pentru realizarea acestui vis al producătorilor de publicitate decât MTV, canalul de televiziune care transmite muzică rock prin excelență. Acesta constituie o atracție universală pentru adolescenți și faptul că este recepționat în toată lumea îl transformă într-un instrument ideal pentru propagarea pe plan mondial a culturii consumeriste. În 1993, emisiunile de rock foarte populare ale acestui canal de televiziune, cu caleidoscopul lor de imagini scurte, fără legătură între ele, erau disponibile zilnic pentru 210 milioane de gospodării din 71 de țări. Conform spuselor lui Richard J. Barnet și John Cavanagh, rețeaua de divertisment MTV, care se specializează în videoclipuri de muzică pop și servește ca o reclamă continuă pentru o gamă largă de mărfuri, „ar putea fi factorul educativ cu cea mai mare influență asupra tinerei generații din toate cele cinci continente." Ei continuă:

> Numerele muzicale și reclamele se contopesc să creeze o stare de nostalgie pentru cineva pe care să-l iubești, pentru o întâmplare emoționantă, o saturație de singurătate și dorința de a cumpăra un disc, un bilet la un concert rock, un tricou, un autoturism marca Thunderbird. Reclamele sunt cu atât mai eficiente cu cât nu sunt recunoscute ca

atare... Pe întreg pământul, oamenii folosesc aceleași dispoziție electronice pentru a p ivi sau a asculta aceleași cântece și povești comerciale.[15]

Sarah Ferguson crede că o comercializare a culturii tineretului, în special a muzicii, care cândva era o cale fundamentală a rebeliunii expresive a adolescenților, îi împiedică pe tineri să fie stăpâni chiar și pe propria rebeliune și inhibă în mod activ dezvoltarea unei culturi alternative. Ea scrie: „Saltul pe care l-a făcut un nou stil muzical de la un caracter subversiv la unul oficial este acum atât de dens încât nu există nici un moment de libertate și haos în care să poată prinde rădăcini o cultură alternativă."[16]

Printre cele mai agresive eforturi de universalizare a culturii consumeriste este cel al firmei Avon, producătoare de cosmetice. La 2 august 1994, emisiunea TV Nation a demascat această campanie a lui Avon în vederea obținerii unor noi clienți printre țărăncile murdare și sărace din bazinul brazilian al Amazonului, unde 70 de mii de vânzătoare Avon transmit mesajul companiei în pragul fiecărei case din zonele rurale. Ademar Serodio, președintele filialei braziliene a firmei Avon a explicat: „În loc să le cerem clienților noștri să cumpere mai mult de la noi, începem să atragem oameni care nu au mai cumpărat niciodată înainte de la noi." Așa cum au relevat imaginile vânzătoarelor de la Avon care făceau vizite din casă în casă în îndepărtatul sat Santarem, multe dintre aceste noi cliente sunt femei slabe, îmbătrânite, ridate, care trăiesc împreună cu copiii lor desculți în colibe cu pământ pe jos. Majoritatea locuitorilor din Santarem nu știu să scrie sau să citească, iar venitul mediu al unei gospodării este de trei dolari pe zi.

Sute de vânzătoare de la Avon au fost trimise la Santarem pentru a continua campania publicitară TV care arăta scene romantice cu perechi de tinere femei senzuale, cu pielea albă și tineri chipeși și epatanți. Ele le spun femeilor îmbătrânite, încovoiate de ani, de sarcini și de trudă în soare, că pot fi frumoase dacă utilizează produsele Avon. O promovare majoră se concentrează asupra unui produs de reînnoire a pielii numit „Renew", care costă patruzeci de dolari flaconul și care arde stratul de deasupra al pielii celei care-l utilizează. O reclamă TV folosește efecte speciale pentru a crea imaginea unei femei care-și îndepărtează ridurile vârstei de pe față și apare miraculos de tânără. După spusele Rosei Alegria, directoarea de comunicații a filialei braziliene Avon,

„femeile fac orice, numai să-l cumpere. Ele renunță la alte lucruri ca haine, pantofi. Dacă se simt bine în pielea lor, ele preferă să renunțe la haine și cumpără ceva ce au văzut la televizor. Oamenii cred că este un adevărat miracol."[17]

Corporațiile în sala de clasă

Corporațiile se pregătesc acum să colonizeze cea de-a doua instituție importantă de reproducere culturală, școlile. Conform Sindicatului Consumatorilor, în 1990, 20 milioane de școlari americani au folosit o formă sau alta de materiale didactice, sponsorizate de corporații în orele lor de clasă. Unele dintre acestea sunt promovări fățișe ale alimentelor sintetice, hainelor și articolelor de toaletă personală. De exemplu, National Potato Board (Consiliul National al Cartofului) s-a alăturat unui program de predare a matematicii, în care se celebrau cartofii prăjiți pentru simpatizanții Consiliului, în cadrul Lunii Cartofului Prăjit. Nutrasweet, un înlocuitor al zahărului a sponsorizat un program de „sănătate totală".[18]

De asemenea, corporațiile au promovat cu agresivitate alimentele lor sintetice în automatele din școli și în programele școlare de prânz. Prezentări și reviste comerciale destinate lucrătorilor care servesc alimente în școli sunt pline de apeluri ca acesta:

„Aduceți produsele Taco Bell în școala dumneavoastră!", „Pizza Hut transformă prânzul școlar într-o plăcere." Coca-Cola a lansat o campanie de lobby pentru combaterea proiectului de lege care dorește să interzică vânzarea în școlile publice a băuturilor răcoritoare și a altor produse alimentare cu „valoare nutritivă minimă". Randal Donaldson, un purtător de cuvânt al sediului companiei Coca-Cola din Atlanta a declarat: „strategia noastră este ubicuitatea. Dorim să aducem băuturile răcoritoare la îndemâna consumatorilor. Ne străduim să facem ca băuturile răcoritoare să fie disponibile pe scară largă, iar școlile sunt unul din canalele prin care dorim să realizăm acest lucru."[19]

Alte sloganuri caută să îndoctrineze mințile tinere, cu convingerile și valorile libertarismului corporatist. Astfel, Mobil Corporation, binecunoscută pentru faptul că cumpără spațiu de reclamă în cotidianul „New York Times" pentru a-și promova punctele sale de vedere cu privire la interesele publice, a oferit o programă școlară produsă de Learning Enrichment Corporation*, destinată claselor.

* Compania Îmbogățirii Învățării (n.t.).

În această programă se pretindea că elevii sunt ajutați să evalueze Acordul Nord-American pentru Comerț Liber (NAFTA), în special prin indicarea avantajelor sale.

Confruntate cu un public conștient de problemele ecologice, corporațiile au răspuns vopsindu-se în verde și căutând să definească aceste probleme și soluțiile lor prin căi care le sprijină obiectivele. O altă contribuție a acestei corporații la învățământul public este o casetă video, pregătită pentru a fi folosită în clase, care încearcă să ne spună că plasticul este cel mai bun reziduu de aruncat în gropile de gunoi. O programă școlară Exxon, intitulată „Energy Cube" (Cubul energiei, n.t.) omite discutarea eficienței combustibililor alternativi față de cei fosili și încălzirea globală a atmosferei. Într-adevăr, ea încearcă să echivaleze benzina cu energia solară în mintea elevilor, explicând că „valoarea sa energetică provine de la energia solară acumulată în combinații chimice de natură organică."

Mobil și alte corporații sunt suporteri activi ai Consiliului Național pentru Educație Economică, a cărei misiune este să promoveze predarea economiei în școlile elementare și licee. Un editorial plătit de Mobil în „New York Times" se plângea de faptul că absolvenții de liceu au putut răspunde corect la numai 35% din întrebările cuprinse într-un sondaj național privitor la alfabetizarea economică. Evident, Mobil are propria concepție asupra a ceea ce este un răspuns corect. Editorialul relatează:

> Când vine vorba de probleme interne, este util să înțelegem impactul pe care creșterea sau scăderea impozitelor îl va avea asupra securității locurilor de muncă și asupra nivelului dumneavoastră de trai. Și când vine vorba de politica mediului înconjurător și reglementările din acest domeniu, este necesar să înțelegem principiile economice fundamentale ca, de pildă, aprovizionarea și, cererea, cost versus beneficiu și nevoia de profit a unei companii.[20]

General Motors a expediat prin poștă o casetă video intitulată „I Need the Earth and the Earth Needs Me" (Eu am nevoie de pământ și pământul are nevoie de mine, n.t.) pe adresa fiecărei școli elementare publice, private și parohiale din Statele Unite. Pe un fundal care înfățișează copii fericiți înotând în ape limpezi și alergând în spații pitorești, caseta produsă de GM promovează asemenea activități ca plantarea copacilor și reciclarea materialelor.

Nu se face nici o menţiune referitoare la transportul public sau necesitatea reproiectării oraşelor pentru a reduce nevoile de transport. General Motors recomandă formarea unor parcuri de maşini şi reciclarea uleiului de motor folosit. Toate afirmaţiile făcute în caseta video şi în ghidul de utilizare care-o însoţeşte şi este destinat profesorilor sunt exacte. Totuşi, tabloul de ansamblu este înşelător pentru că omite să menţioneze fapte şi idei critice.

Channel One, un program şcolar de televiziune, sponsorizat de agenţiile de publicitate îşi transmite ştirile şi reclamele pentru bomboane, fast food şi snack-uri direct în clase, timp de 12 minute pe zi, în mai mult de 12 mii de şcoli. În schimbul unei antene de satelit şi al unui echipament video pentru fiecare clasă, şcoala trebuie să fie de acord ca Channel One să fie transmis zilnic în cel puţin 90% din zilele de şcoală la 90% dintre copii. Profesorilor nu li se permite să întrerupă emisiunea sau să o închidă. Un sondaj de opinie a descoperit că majoritatea elevilor credeau că de vreme ce Channel One este proiectat în şcoală, produsele cărora li se face reclamă trebuie să fie bune pentru ei.[21]

Marthe Evans, prim-vicepreşedinte al lui Scholastic Inc., a prezentat întreprinderilor următoarea pretenţie într-un eseu publicat în „Advertising Age":

> Din ce în ce mai multe companii văd comercializarea pedagogică ca fiind cea mai convingătoare, memorabilă şi ieftină modalitate de a construi o parte de gândire şi piaţă în secolul XXI... (Un program Gillette, care prezenta adolescenţilor lame de ras sigure, n.a) ... construieşte loialităţi faţă de marcă şi produs în cadrul procesului de modelare a stilului de viaţă, centrat pe clasă şi potenţat de camaraderie.... Puteţi inventa reclame care să îi poarte pe elevi din rândurile claselor în cele ale supermarket-urilor?[22]

Dacă nu, pe semne Scholastic Inc., unul dintre cei mai importanţi producători de materiale didactice, este gata să vă ajute.

Alte corporaţii propun ca şcolile publice să funcţioneze pe o bază de profit. Posibilităţile de a trage profit din transformarea claselor în noi debuşee ale mass-mediei pentru comercializarea corporatistă, construirea imaginii corporaţiilor şi îndoctrinarea ideologică vizând minţi tinere şi maleabile sunt înnebunitoare şi înspăimântătoare.

Corporațiile cheltuiesc bani pe publicitate, lobby, sprijin și relații publice, fie în școli, fie în mass-media, pentru a încuraja acțiunile publice și individuale care susțin și propășesc interesele corporatiste, utilizând orice fel de metode care să provoace reacțiile dorite din partea consumatorilor:

> Vânătoarea selectivă de căprioare este folosită ca un model totemic într-un document de angajare pe viitor a companiei, cu toate că ea continuă să se delimiteze și să lupte împotriva reînnoirii de către Congres a Legii cu privire la speciile pe cale de dispariție. Americanii se uită aprobator peste o pajiște plină de gunoaie și de flori sălbatice, curățată de copii cu pungi de plastic, popularizate ca fiind biodegradabile, ceea ce nu este adevărat. (Mobil Oil a fost dată în judecată și sancționată de procurorii generali ai mai multor state pentru această reclamă). Simpson Paper oferă un sortiment de hârtie „reciclabilă", după a cărei utilizare ar rămâne o cantitate neglijabilă de deșeuri, folosind numele scriitorilor Thoreau, Whitman și Leopold. Centralele nucleare britanice anunță că energia nucleară este ecologică de vreme ce nu poluează aerul.[23]

Companiile de tutun cheltuiesc milioane pentru a convinge publicul că nu există nici o bază științifică pentru afirmațiile că fumatul este dăunător sănătății; fabricanții de automobile se luptă împotriva standardelor de emisii; producătorii de arme, împotriva controlului armamentelor; companiile chimice își depozitează ilegal reziduurile toxice; iar companiile farmaceutice se angajează în fixarea prețurilor de monopol. Și asta se întâmplă în fiecare zi. Chiar dacă toate corporațiile pretind contrariul, însăși revista „Business Week" a arătat-o foarte bine: „Multinaționalele moderne nu sunt instituții sociale. Ele vor stârni guvernele unele împotriva altora, vor modifica fixarea prețurilor ca să minimizeze impozitele, vor căuta să domine opiniile, să exporte locurile de muncă, sau să retragă tehnologia pentru a-și păstra o superioritate competitivă."[24]

Eforturile corporatiste de a modela cultura și politica noastră printr-un control asupra televiziunilor amintesc de cartea lui George Orwell, *1984*, și de imaginile unei societăți autoritare, guvernate de monitoare de televiziune totdeauna prezente care

manipulează percepțiile cetățenilor asupra lumii. Realitatea noastră este mult mai subtilă, iar tehnicile mult mai sofisticate decât a anticipat Orwell. Sforile sunt trase mai degrabă de corporații, decât de guverne. Suntem guvernați de o piață opresivă, nu de un stat opresiv.

Tehnicile au o simplitate elegantă. Ele se centrează pe manipularea simbolurilor culturale în care identitățile și valorile noastre individuale sunt ancorate. Înainte de apariția mass-mediei, aceste simboluri erau creații colective ale oamenilor care-și povesteau unii altora și-și exprimau sentimentele lor interioare prin intermediul mijloacelor artistice. Ele reprezentau simțul identității noastre colective. Cu cât petrecem mai mult timp cufundați în lumea televiziunii, controlată și formată de corporații, cu atât avem mai puțin timp pentru schimburi umane directe prin care erau odinioară exprimate, reîntărite și modernizate valorile și identitățile culturale. Tot mai mult cei care controlează mass-media ne controlează cultura de bază.

Artizanii viziunii globale corporatiste caută o lume în care simbolurile universalizate, create și deținute de cele mai puternice corporații din lume să înlocuiască simbolurile culturale distinctive care leagă oamenii de anumite locuri, valori și comunități umane. Simbolurile noastre culturale oferă o importantă sursă de identitate și semnificație; ele ne afirmă valoarea și locul nostru în istorie. Ele ne determină devotamentul și responsabilitatea pentru sănătatea și bunăstarea comunităților noastre și a ecosistemului lor specific. Când controlul simbolurilor noastre culturale trece în mâinile corporațiilor, le cedăm prin excelență puterea de a ne defini identitatea. În loc să fim americani, norvegieni, egipteni, filipinezi sau mexicani, devenim pur și simplu membri ai „generației Pepsi", detașați de orice loc și semnificație, cu excepția celor pe care corporația consideră profitabil să ni le confere. Tirania de piață s-ar putea să fie mult mai subtilă decât cea de stat, dar nu mai puțin eficace în înrobirea celor mulți pentru interesele câtorva.

Capitolul 12

Ajustându-i pe săraci

Ei nu mai folosesc gloanțe și frânghii, ci Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional.

Jesse Jackson [1]

Pentru a atrage companii ca ale dumneavoastră... am doborât munți, am defrișat jungle, am drenat mlaștini, am schimbat cursul râurilor, am mutat orașele din loc... Toate acestea le-am făcut ca să vă fie mai ușor dumneavoastră și întreprinderii dumneavoastră să faceți afaceri aici.

Reclamă a guvernului filipinez, publicată în „Fortune" [2]

În agitația creării instituțiilor globale care a urmat imediat după cel de-al doilea război mondial, în centrul atenției opiniei publice s-a aflat Organizația Națiunilor Unite. Aceasta ar fi urmat să cuprindă toate statele, fiecare având un statut egal, cel puțin în cadrul Adunării Generale. Delegații la ONU sunt personalități publice, iar dezbaterile se desfășoară în public și adesea sunt aprinse. Totuși, Adunarea Generală are puțină putere reală. Adevărata putere de acțiune este investită în Consiliul de Securitate, în care fiecare dintre marile puteri deține dreptul de veto. Judecând după structurile sale de conducere, trebuie să tragem concluzia că ONU a fost creată în principal ca să funcționeze ca un forum de dialog.

Prin contrast, au fost create alte trei instituții multilaterale, într-un mod foarte discret, ca acestea să funcționeze în spatele opiniei publice, Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, cunoscută de obicei de toată lumea sub numele de Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional (FMI) și Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT). De obicei, aceste trei agenții sunt cunoscute sub numele comun de instituțiile Bretton Woods, în amintirea unei ședințe a reprezentanților din 44 de țări, care s-au adunat la Bretton Woods, în New Hampshire, în intervalul 1-22 iulie 1944, ca să ajungă la un acord asupra unui cadru instituțional de funcționare a economiei mondiale postbelice. Scopul oficial a

ceea ce mai târziu s-a numit sistemul Bretton Woods, a fost de a uni lumea într-o rețea de prosperitate economică și interdependență care va împiedica statele să recurgă la război. Un alt scop urmărit de artizanii săi a fost acela de a crea o economie mondială deschisă, unificată, sub conducerea Statelor Unite, ceea ce ar fi asigurat accesul neîngrădit al Americii la piețele și materiile prime ale lumii.[3] Două dintre instituțiile de la Bretton Woods, FMI și Banca Mondială, au fost de fapt create chiar în cursul acestei reuniuni. GATT-ul a fost creat la o reuniune internațională ulterioară.

Deși, din punct de vedere oficial erau desemnate ca „agenții speciale" ale ONU, instituțiile de la Bretton Woods funcționează aproape independent de aceasta din urmă. Conducerea și administrația lor sunt secrete, ascunse cu grijă de curiozitatea opiniei publice și de dialogul democratic. Într-adevăr, funcționarea internă a Băncii Mondiale este atât de secretă încât accesul la cele mai multe dintre documentele sale importante referitoare la planurile, strategiile și prioritățile statelor le este refuzat până și directorilor săi în exercițiu. În Banca Mondială și FMI, marile puteri au atât dreptul de veto în privința anumitor decizii, cât și drepturi de vot, proporțional cu acțiunile la capitalul subscris, asigurându-și capacitatea de a stabili și controla programul.[4]

În acest capitol, examinăm cum anume, jucându-și până la capăt rolurile, Banca Mondială și FMI au conlucrat la adâncirea dependenței statelor subdezvoltate de sistemul mondial și apoi la deschiderea economiilor lor colonizării corporatiste. În capitolul următor ne vom uita la modul în care GATT și succesoarea lui, Organizația Mondială a Comerțului (OMC), sunt folosite de cele mai mari corporații din lume pentru a-și consolida propria putere și a se plasa în afara controlului public.

Crearea unei cereri pentru datorii

Primul obiectiv principal al Băncii Mondiale a fost de a finanța reconstrucția Europei. Totuși, existau foarte puține solicitări din partea statelor europene pentru împrumuturi de la Banca Mondială. Lucrul de care avea nevoie Europa era punerea în circulație a unor subvenții rapide sau concesionarea unor împrumuturi în sprijinul echilibrării balanței de plăți și importuri, pentru a face față pe moment necesităților lor fundamentale, pe parcursul reconstruirii propriilor economii. Planul american Marshall asigura

acest tip de ajutor, în vreme ce Banca Mondială nu făcea acest lucru. În 1953, la nouă ani după înființarea sa, totalul împrumuturilor acordate de Bancă se ridica la numai 1,75 miliarde dolari, din care doar 497 milioane au fost destinate reconstrucției europene. Această sumă pălea în comparație cu cei 41,3 miliarde dolari, acordați Europei sub auspiciile Planului Marshall.[5]

Raportul anual de activitate al Băncii Mondiale pe perioada 1947-48 recunoștea că lipsa de cerere pentru obținerea de împrumuturi nu se limita numai la Europa. Pe măsură ce și-a îndreptat atenția spre țările cu venituri mici, în căutare de clienți, ea s-a lovit de o problemă similară. Pur și simplu statele nu prezentau Băncii proiecte acceptabile. Au fost identificate două probleme. Prima era lipsa de deprinderi tehnice și de planificare a solicitanților de împrumuturi în redactarea cererilor de împrumut.[6] Cea de-a doua problemă detaliat ilustrată cu documente de Robin Broad în studiul efectuat de ea asupra activității Băncii Mondiale și a FMI în Filipine, era mult mai profundă: elitele de afaceri care în mod regulat alternau în funcțiile guvernamentale importante erau împărțite între naționaliștii economici și transnaționaliști.

Grupul economic naționalist îi cuprindea pe acei oameni de afaceri care erau angajați în primul rând în servirea pieței locale. În mod normal, ei favorizau evitarea situațiilor economice încurcate pe plan internațional și căutau să protejeze piețele și resursele naționale de riscurile economiei internaționale.[7] Majoritatea acestora erau plictisiți de creditorii internaționali și refuzau avansurile Băncii. În primii ei ani de activitate, controlul politicii economice în majoritatea statelor cu venituri mici se afla în mâinile ferme ale naționaliștilor economici.

Transnaționaliștii erau mult mai apropiați de ideologia Băncii și înclinați să fie mai receptivi la mișcările care atrăgeau economia națională în orbita mondială. Ei erau aliații ei prin excelență.[8] Aceștia se împărțeau în două grupuri. Primul era constituit din oameni de afaceri care aveau legături cu Băncile și corporațiile transnaționale, prin intermediul firmelor mixte, al acordurilor de licență, aranjamentelor de marketing și al altor relații care le apropiau interesele de politicile favorabile liberei circulații internaționale a mărfurilor și capitalului. Cel de-al doilea grup era constituit din tehnicienii birocrați cu studii superioare, care s-au specializat în economie, deseori în străinătate, și colaborau sistematic cu instituțiile străine sau multilaterale.[9]

Pe atunci, dezbaterile pe teme de dezvoltare se axau pe o problemă cheie: unde vor găsi noile țări industrializate o asemenea cerere de piață care să le propulseze creșterea economică, mai cu seamă cea din sectoarele industriale? Protagoniștii în discuție au recunoscut numai două posibilități, fie concentrarea industrializării pentru a furniza substitutele produse pe plan local pentru acele bunuri pe care țara le importa în mod curent (strategii de înlocuire a importurilor), fie edificarea unor industrii interne pentru a servi în primul rând pieței de export din străinătate (strategii orientate pe export). Prima strategie, pentru care a pledat economistul argentinian Raul Prebisch și Comisia Economică ONU pentru America Latină (ECLA), a fost orientată pe autonomie și se opunea fățiș mandatelor Băncii Mondiale și ale Fondului Monetar Internațional de a deschide economiile interne expansiunii investițiilor și comerțului exterior.[10] Înlocuirea importurilor le-a redus cerințele de import și astfel, nevoia de valută. Strategia reprezenta o anatemă pentru o bancă a cărei rațiune de a exista era acordarea de credite în valută forte pentru sporirea achiziționării de bunuri și servicii din statele industrializate ale Nordului. Naționaliștii economici au fost înclinați să favorizeze strategia înlocuirii importurilor, în timp ce transnaționaliștii mai degrabă favorizau strategia orientată pe export.

În anii '50, Banca Mondială a urmat o strategie concepută să înlăture ambele bariere. A acordat prioritate proiectelor „de formare a instituțiilor" destinate să creeze agenții guvernamentale autonome care să fie clienții ei regulați. În general, personalul ei a căutat să se asigure că aceste agenții erau relativ autonome față de guvernele lor și aveau un personal constituit în principal din tehnocrați transnaționaliști, puternic dependenți de Banca Mondială, atât sub aspect profesional, cât și sub aspect financiar. În 1956, Banca a creat Economic Development Institute (Institutul pentru Dezvoltare Economică, n.t.). Acesta a organizat inițial seminarii pentru înalții funcționari guvernamentali din statele debitoare pentru a-i îndoctrina cu punctul de vedere al Băncii Mondiale privind teoria și practica dezvoltării. A oferit de asemenea și o calificare tehnică pentru personalul agențiilor nou create în ce privește procedurile și metodele Băncii de pregătire și punere în aplicare a împrumuturilor.[11]

Pretenția Băncii, că pur și simplu ar răspunde nevoilor și cererilor statelor debitoare este la fel de falsă ca și cea a libertariștilor corporatiști, conform căreia piața satisface cererea consumatorilor.

Ea a făcut ceea ce au făcut pieţele de desfacere cu amănuntul în secolul XIX, când s-au confruntat cu o cultură a cumpătării care nu a produs suficienţi clienţi. S-a apucat să remodeleze valori şi instituţii în aşa fel încât să creeze clienţi pentru produsul lor. La fel ca şi corporaţiile care au ales acest curs, Banca a dat prea puţină atenţie urmărilor pe termen mai lung ale acţiunilor efectuate în principal pentru a-şi satisface propriile nevoi.

Odată aplicată strategia ei de creare a cererii, Banca a început să-şi sporească mai mult influenţa asupra politicilor clienţilor săi mai importanţi, stabilind grupuri de coordonare ale donatorilor sub conducerea sa pe o bază individualizată, de la un stat la altul. De exemplu, a copleşit India cu împrumuturi în anii '50 într-un efort eşuat de a-şi construi o influenţă suficient de mare pentru a îndepărta această ţară de la o politică a substituirii importurilor şi de intervenţie activă a guvernului în economie. Totuşi, sfaturile sale nu au fost băgate în seamă de ministrul indian de finanţe, care era foarte naţionalist. Atunci şi-a schimbat tactica, a format un grup de donatori şi a promis creşteri substanţiale ale ajutorului său, dacă India va adopta politici mai orientate spre export şi spre piaţa liberă. Până în 1971, Banca a prezidat 16 dintre aceste grupuri de donatori.[12] Aceasta a deschis o nouă eră în cooperarea dintre donatori sub conducerea Băncii Mondiale şi a sporit influenţa acesteia.[13]

Când perceptorul sună la uşă

În 1943, Wilbert Ward, unul dintre vicepreşedinţii de la National City Bank din New York, a întrevăzut următoarea problemă în ce priveşte ideea înfiinţării Băncii Mondiale:

> Dacă veţi înfiinţa o bancă, ar trebui să instituiţi o organizaţie pentru finanţarea unor tranzacţii, care până la urmă se vor lichida singure. Altfel, nu va fi bancă... Unde putem să împrumutăm între 30 şi 50 miliarde de dolari în întreaga lume cu oarecare şansă de a primi banii înapoi?[14]

Până astăzi, această întrebare nu a primit niciodată un răspuns satisfăcător. Replica standard a economiştilor de la Banca Mondială este că împrumuturile efectuate de instituţia lor vor fi rambursate din profiturile obţinute în urma creşterii economice pe care o stimulează. Realitatea este că cele mai multe ţări care fac împrumuturi, au putut să achite dobânzile la datoriile

internaționale existente numai prin creșterea împrumuturilor internaționale. Cu cât împrumută mai mult, cu atât devin mai dependente de împrumuturile internaționale, cu atât își concentrează mai mult atenția, nu spre propria lor dezvoltare, ci spre obținerea mai multor împrumuturi. Fenomenul devine tot mai similar dependenței de droguri.

În anii '70, creșterile de prețuri impuse de către Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) a pus statele sărace importatoare de petrol într-o situație critică în ce privește schimburile valutare internaționale. În același timp, băncile comerciale erau inundate de petrodolari depuși de statele din OPEC și căutau locuri unde să-i plaseze ca împrumuturi, într-un mod profitabil. Părea să existe o potrivire ideală între băncile și nevoile țărilor cu venituri mici. Între timp, statele cliente ale Băncii Mondiale se obișnuiseră să-și rotunjească câștigurile de valută străină provenite din export cu împrumuturi. Iar linia de demarcație dintre împrumuturile externe pentru finanțarea unor investiții care se vor autodistruge și împrumuturile făcute pentru consumul curent devenise extrem de neclară. Având în vedere rata scăzută a dobânzilor reale dominantă în perioada în care banii OPEC-ului erau reciclați prin sistem, ofertele făcute de băncile comerciale dădeau impresia că sunt o potențială mină de aur, iar statele s-au înghesuit să împrumute. Foarte puțini dintre cei care trăiau această frenezie a împrumuturilor, indiferent de ce parte se găseau, au părut să observe că întreaga schemă era un castel de cărți de joc, dependent de creșterea necontenită a împrumuturilor pentru acoperirea dobânzilor la împrumuturile anterioare, în vreme ce încă se mai primeau încasări nete.

Obținerea împrumuturilor de la Banca Mondială și filialele sale regionale a fost un proces destul de ordonat până la sfârșitul anilor '70, când creșterea prețurilor la petrol produsă de țările OPEC a făcut ca datoriile externe ale statelor sudice să atingă cifre astronomice. Din 1970 până în 1980, datoria externă pe termen lung a statelor cu venituri mici s-a mărit de la 21 miliarde de dolari la 110 miliarde dolari. Cea a țărilor cu venituri medii a crescut de la 40 miliarde dolari la 317 miliarde dolari.[15] În vreme ce rata reală a dobânzilor a atins o creștere substanțială, a devenit evident că datoriile țărilor debitoare au crescut atât de mult, încât neachitarea lor era iminentă, putând să provoace o eventuală prăbușire a întregului

sistem financiar mondial. Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, îndeplinind rolul de supraveghetori ai sistemului financiar mondial, au intervenit adesea ca perceptori numiți de tribunale în cazuri de faliment, pentru a stabili condițiile aranjamentelor financiare dintre țările falimentare în principiu și sistemul financiar internațional.

În calitatea lor de perceptori internaționali, Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială au impus statelor debitoare pachete de prevederi politice la rubrica ajustării structurale. Fiecare pachet de ajustare structurală necesita efectuarea unor reforme radicale ale politicilor economice ale acestora, cu intenția de a canaliza o parte mai mare a resurselor și activităților productive ajustate ale statului în direcția achitării datoriilor și deschiderea mai mare a economiilor naționale spre economia mondială. Restricțiile și tarifele, atât asupra importurilor, cât și asupra exporturilor, au fost reduse și au fost acordate stimulente pentru atragerea investitorilor străini.

Unele dintre aceste reforme, ca de pildă reducerea subvențiilor pentru cei bogați trebuiau de mult efectuate. Totuși, altele asigurau noi subvenții exportatorilor și investitorilor străini. Cheltuielile guvernamentale pentru servicii sociale destinate săracilor au fost reduse pentru a elibera mai multe fonduri care aveau ca scop „achitarea datoriilor". În statele ajustate din Africa și America Latină, totalul cheltuielilor guvernamentale pe locuitor a fost redus între 1980 și 1987. Partea din bugetul total consacrată plății dobânzilor a crescut, pe măsură ce cheltuielile la toate celelalte capitole bugetare au scăzut, inclusiv cele destinate apărării. În America Latină, partea din bugetele guvernamentale alocată dobânzilor a crescut de la 9% la 19,3%. În Africa, ea a crescut de la 7,7% la 12,5%.[16]

Aceste reforme aveau două scopuri implicite. Primul a fost de a asigura achitarea împrumuturilor atât de la băncile comerciale, cât și de la cele multilaterale. S-a pus un puternic accent pe politicile de consolidare a exporturilor și de atragere a investițiilor străine în vederea producerii devizelor convertibile în acest scop. Al doilea a fost continuarea integrării economiilor interne în cea mondială. Barierele la importuri au fost diminuate sau anulate, pe baza argumentului conform căruia această măsură era necesară pentru ameliorarea accesului la materiile prime folosite de industriile orientate spre export și pentru crearea unor presiuni concurențiale

care să sporească eficiența firmelor interne, așa încât acestea să poată, în schimb, concura cu succes pe piețele lumii.

Banca Mondială și FMI și-au proclamat programele lor de ajustare structurală drept un succes răsunător și au declarat criza datoriilor rezolvată. Ele au atras atenția asupra faptului că multe dintre statele ajustate au cunoscut, în consecință, rate mai ridicate ale creșterii, și-au extins propriile sectoare de export, și-au sporit valoarea totală a exporturilor lor, au atras noi investiții străine și au ajuns la zi cu achitarea datoriilor. Totuși, nu au putut susține că datoriile internaționale sau deficitele comerciale s-au redus, ori că s-au ameliorat condițiile sociale.

Pentru a-i atrage pe investitorii străini, guvernele au suprimat organizarea de sindicate ca să mențină salariile, beneficiile și condițiile de muncă la un nivel minim. Ele au acordat scutiri speciale de impozite și subvenții corporațiilor străine și au redus caracterul restrictiv al reglementărilor ecologice. Faptul că zeci de state au căutat să-și sporească câștigurile în valută convertibilă printr-un export mai masiv al resurselor lor naturale și al produselor lor agricole a determinat reducerea prețurilor mărfurilor lor de export pe piețele internaționale, ceea ce a dus la presiuni pentru extragerea și exportarea lor într-un volum și mai mare pentru a menține nivelul încasărilor în valută. Scăderea prețurilor la produsele de export, faptul că investitorii străini și-au repatriat profiturile și o cerere crescândă pentru importurile de produse industriale, stimulate de reducerea barierelor tarifare, au determinat deficite comerciale constante pentru majoritatea țărilor. Din 1980, începutul deceniului de ajustare structurală pentru Banca Mondială și FMI, până în 1992, excedentul importurilor față de exporturi ale statelor sărace s-a ridicat de la 6,5 miliarde dolari la 34,7 miliarde dolari. Banca și FMI au răspuns prin mai multe împrumuturi, ca o recompensă pentru ducerea la îndeplinire a ajustării structurale. Drept urmare, datoriile internaționale ale statelor cu venituri mici au crescut de la 134 miliarde dolari în 1980, la 473 miliarde dolari în 1992. Dobânzile achitate la aceste datorii au crescut de la 6,4 miliarde dolari la 18,3 miliarde dolari.[17] În loc să-și sporească independența, statele sărace ale lumii, sub îndrumarea Băncii Mondiale și a FMI, continuă, an de an, să-și ipotecheze și mai mult viitorul, sistemului internațional.

A o numi îndrumare ar putea fi prea eufemistic. În calitatea lor

de perceptori internaționali, Banca Mondială și FMI au intervenit tot mai mult, dictând politicile publice ale statelor debitoare și subminându-le progresul spre o guvernare democratică și responsabilitate publică. Așa cum demonstrează Jonathan Cahn în „Harvard Human Rights Journal":

> Banca Mondială trebuie să fie privită ca o instituție de guvernare, exercitându-și puterea prin pârghiile sale financiare pentru a impune adevărate sisteme legislative și chiar să modifice structura constituțională a statelor debitoare. Consilieri aprobați de Bancă rescriu adesea politica comercială, politicile fiscale, sarcinile administrației publice, legislația muncii, sistemul de îngrijire a sănătății, reglementările ecologice, politica energetică, condițiile de planificare urbană, regulile de aprovizionare și politica bugetară a unui stat.[18]

Exercitându-și rolul de conducere, Banca Mondială, o birocrație mondială, hotărăște pentru oameni față de care nu are nici o răspundere, pe care în mod normal și-o asumă organele legislative alese prin vot. Procesul de împrumut în sine care a creat datoriile ce au oferit Băncii Mondiale și Fondului Monetar Internațional puterea de a dicta politicile statelor debitoare a reprezentat un puternic asalt asupra principiilor responsabilității democratice. Acordurile de împrumut, fie cu Banca Mondială, cu FMI, cu alte instituții oficiale de credit, fie cu băncile comerciale, sunt în mod obișnuit negociate în secret între oficialitățile bancare și o mână de oficiali ai guvernelor, care în multe cazuri nu sunt aleși și nu sunt responsabili față de oamenii în numele cărora ei obligă trezoreria țării lor față de creditorii străini. Chiar și în regimuri democratice, procedurile de împrumut ocolesc în general procesele normale de apropriere specifice organelor legislative alese. Astfel, instituțiile guvernamentale pot să-și mărească propriile bugete fără aprobare legislativă, chiar dacă corpul legislativ va trebui să facă rost de fondurile necesare rambursării. Împrumuturile externe, de asemenea, dau posibilitatea guvernelor să-și mărească cheltuielile curente fără să mai aibă nevoie de creșterea impozitelor curente, o trăsătură care este foarte populară la factorii de decizie bogați. Aceiași oficiali care aprobă împrumuturile adesea primesc direct beneficii pentru participare la contracte și „comisoane" din partea contractanților recunoscători. Sistemul creează un puternic stimulent pentru a împrumuta în exces.

De fapt, acești oficiali care semnează acordurile de împrumuturi externe îi silesc pe oamenii din țara lor să suporte pe viitor aceste obligații financiare, complet în afara oricărei examinări și aprobări din partea opiniei publice. Acest fenomen devine extrem de evident atunci când, așa cum li s-a întâmplat milioanelor de oameni în statele cliente ale Băncii Mondiale, proiectele finanțate cu aceste împrumuturi îi dislocă pe săraci de pe pământurile lor natale, poluează apele statelor, le defrișează pădurile și le distruge rezervele piscicole. Apoi, adăugând insulta la suferință, când se apropie termenele de plată, săracilor li se spune că serviciile lor sociale și salariile trebuie să fie reduse pentru rambursarea împrumuturilor țării lor.

Relația corporatistă

Deși caută să-și creeze o imagine de solicitudine față de săraci și guvernele ei clientelare, Banca Mondială este, în primul rând, o creație a sistemului financiar internațional. Relațiile financiare directe ale Băncii cu sectorul corporatist transnațional, atât din statele care contractează un împrumut, cât și din cele care îl acordă, s-au bucurat de prea puțină atenție. Din punct de vedere tehnic, Banca este proprietatea guvernelor membre care contribuie la capitalul depus, care era de numai 10,53 miliarde dolari, tot atât ca și în 1993. În plus, guvernele membre au garantat 155 miliarde dolari care pot fi ceruți de Bancă, atunci când este nevoită să-și achite obligațiile financiare. Capitalul și garanțiile depuse nu constituie de fapt împrumuturi. Ele garantează marile operațiuni financiare de împrumut ale Băncii pe piețele financiare internaționale, unde se strâng fondurile care apoi sunt reîmprumutate guvernelor cu dobânzi mult mai avantajoase decât le-ar putea obține acestea, contractând împrumuturi directe.

Deși Banca împrumută guvernelor, în mod normal proiectele sale implică mari contracte de aprovizionare cu firme transnaționale de construcții, mari firme de consultanță și contractanți de aprovizionare. Aceste firme constituie unul dintre cele mai puternice corpuri electorale ale Băncii. Domeniul de operațiune al Băncii supravegheat cel mai îndeaproape de directorii săi executivi, reprezentanți ai guvernelor acționare, este procesul de aprovizionare. Fiecare director dorește să se asigure că statele pe care el sau ea le reprezintă primesc cel puțin o parte cinstită din

contractele de aprovizionare. Departamentul american al Trezoreriei este chiar explicit în apelurile către cercurile corporatiste pentru a asigura reîmprospătarea fondurilor Băncii. Funcționarii Trezoreriei arată că pentru fiecare dolar oferit Băncii Mondiale de guvernul american, mai mult de doi dolari se întorc în buzunarele exportatorilor americani datorită contractelor de aprovizionare. Așa cum Lloyd Bentsen, ministrul american de Finanțe, asigura Congresul în 1994, „dolarii pe care i-am trimis în străinătate prin intermediul Băncilor de dezvoltare, revin acasă sub forma creșterii exporturilor și a creării unui număr mai mare de locuri de muncă."[19]

Singura funcție a unei agenții a Băncii Mondiale, International Finance Corporation*, este aceea să facă împrumuturi garantate de guverne, în condiții favorabile, investitorilor particulari, ale căror proiecte sunt prea riscante pentru a se încadra în criteriile de finanțare ale băncilor comerciale. Acestea acoperă 10 până la 12 procente din totalul împrumuturilor ei.[20] Posibilitățile de abuz sunt chiar mai mari decât în cazul programelelor de împrumut de la centru. Până astăzi, ea a ținut ascunsă față de opinia publică existența International Finance Corporation într-atât, încât rareori este menționată, până și de criticii ei. Totuși, dată fiind convingerea ei ideologică în forțele pieței libere, Băncii pare să-i fie dificil să-și justifice o operațiune majoră, destinată utilizării fondurilor garantate public în scopul finanțării unor inițiative particulare de mare anvergură, atât de riscante, încât băncile comerciale nu le vor finanța.

Dacă ar conta săracii

Când s-a propus formarea Băncii Mondiale, senatorul Republican Robert Taft s-a afirmat ca un redutabil oponent al acesteia. Pledoaria făcută de el în acest sens în 1945 relevă o intuire extraordinară a motivului pentru care ajutorul venit din străinătate pe baza unor mari fluxuri financiare este o idee profund greșită:

> Cred că supraevaluăm valoarea dolarilor și a ajutorului american pentru alte țări. Nici un popor nu poate trece peste voința altui popor. Fiecare stat trebuie să-și rezolve propriile probleme și orice am face n-o putem ajuta prea

* Compania Finanțelor Internaționale (n.t.).

mult să-și depășească cele mai grave probleme... O țară care ajunge să se bizuie pe daruri și împrumuturi de la alții aproape sigur va amâna adoptarea măsurilor esențiale, dure, necesare propriei salvări.[21]

Taft susținea că cei mai importanți beneficiari de pe urma înființării Băncii Mondiale ar fi bancherii de pe Wall Street, specializați în investiții: „Este aproape o subvenție pentru afacerile băncilor de investiții, și cu siguranță că va duce la creșterea volumului de tranzacții efectuate de băncile mai mari."[22] Evenimentele care au urmat au demonstrat cu prisosință adevărul pledoariei lui Taft.

Înțeleasă corect, dezvoltarea este un proces prin care oamenii își măresc capacitățile umane, instituționale și tehnice de producere a mărfurilor și serviciilor, necesare pentru îmbunătățirea susținută a calității vieții lor, utilizând resursele pe care le au la dispoziție. Mulți dintre noi numesc un asemenea proces dezvoltare centrată pe oameni, nu numai pentru că aceștia sunt beneficiarii săi, ci și fiindcă este centrată pe oameni. Este extrem de important să-i implicăm pe săraci și pe cei marginalizați în derularea acestui proces, permițându-le astfel să-și satisfacă propriile nevoi prin intermediul eforturilor productive proprii.[23] Un mic ajutor venit din străinătate poate fi foarte util în derularea unui proces de dezvoltare centrată pe oameni, însă prea multe fonduri venite din străinătate pot împiedica dezvoltarea reală și pot chiar să sleiască capacitățile existente ale unui popor de a se întreține singur.

Dezbaterile despre substituirea importurilor *versus* dezvoltarea orientată către export arareori recunosc alternativa centrată pe oameni. Ambele încep de la vârf, concentrându-se pe creșterea producției unor bunuri pe care vor să le cumpere oamenii care au deja o situație materială bună. Cei săraci rareori cumpără mărfuri de import. Nevoile lor sunt satisfăcute de mărfuri simple, produse pe plan local. Când o țară caută să înlocuiască importurile cu producție internă, înseamnă de obicei că produce pe plan intern mai multe dintre mărfurile pe care cei relativ bine situați le cumpără din străinătate. Când un stat urmărește să-și sporească exporturile, aceasta înseamnă în general orientarea capacităților productive interne pe producție de bunuri pentru străinii relativ bogați. Teoretic, oricare dintre strategii va genera mai multe locuri de muncă pentru oamenii săraci, așa că ei pot participa la economia monetară. Dar, de obicei, locurile de muncă pe care aceste strategii le

asigură sunt prea puține și prea prost plătite ca să elimine sărăcia. Fiecare dintre aceste strategii poate duce la dislocarea producției locale a bunurilor pe care le folosesc oamenii săraci și în mult prea multe împrejurări chiar așa se și întâmplă, în vederea producerii mai multora dintre mărfurile pe care le doresc cei mai bogați, chiar dacă asta înseamnă a-i lipsi pe săraci de mijloacele lor fundamentale de trai, ca atunci când pământurile micilor fermieri sunt preluate de proprietăți funciare care produc pentru export.

Să reducem problema la coordonatele sale fundamentale. Problema nu este sărăcia, în general, definită ca lipsă a banilor, ci privațiunile legate de lipsa lor: imposibilitatea de a avea o alimentație adecvată, îmbrăcăminte, locuință și alte lucruri esențiale unei vieți decente. Acest simplu fapt sugerează o alternativă centrată pe oameni atât la substituirea importurilor, cât și la modelele de dezvoltare orientate spre export: de a urma politici care să ofere oamenilor lipsiți de mijloace de trai șansa de a-și produce bunurile de care au nevoie ca să ducă o viață mai bună.

Este în multe privințe ceea ce au făcut Japonia, Coreea de Sud și Taiwanul. Fiecare a făcut investiții importante pentru a realiza un nivel înalt de alfabetizare a adulților și de educație elementară, a întreprins reforme funciare radicale ca să creeze o economie rurală înfloritoare, bazată pe producția micilor ferme, și a sprijinit dezvoltarea industriilor rurale care produceau bunurile necesare micilor familii de fermieri. Acestea au devenit fundamentele industriilor mai mari. Dezvoltarea acestor state era îndreptată spre echitate și nu spre export, contrar revizionismului istoric al libertariștilor corporatiști. Numai după ce aceste țări și-au dezvoltat economii cu o largă bază internă au devenit exportatori importanți pe piața internațională.

Din punctul de vedere al capitalului corporatist transnațional și al Băncii Mondiale, o strategie de dezvoltare centrată pe oameni indică o problemă majoră. Deoarece creează foarte puține cereri de import produce și foarte puține cereri de împrumuturi externe. Ba mai mult, favorizează proprietatea locală asupra bunurilor și oferă astfel puține șanse de profit pentru corporațiile transnaționale.

În timpul primei mele vizite în Africa de Sud, în ianuarie 1992, m-am folosit de un exemplu ipotetic pentru a ilustra acest lucru. În timpul acestei vizite, epoca apartheid-ului se sfârșise și țara se pregătea pentru o tranziție spre guvernarea majorității de culoare.

Am fost izbit de stricta demarcație a spațiilor de locuit care izola populația neagră în cartiere îndepărtate. Deși nu m-a surprins izolarea, o surpriză pentru mine a fost lipsa activității economice în aceste cartiere. Nu existau nici centrele comerciale moderne, nici miriadele de prăvălii și tarabe, și nici vânzătorii ambulanți care se află pretutindeni în cartierele sărace din cea mai mare parte a lumii. Atunci mi-am dat seama cât de mult fusese concepută economia, astfel încât negrii să rămână total dependenți de economia urbană a albilor. Dezvoltarea întreprinzătorilor negri părea un scop evident și necesar în vederea creării unei societăți pe deplin integrate.

Banca Mondială s-a numărat printre cei mai agresivi donatori străini care au venit în țară cu oferte de ajutor. Una dintre puținele binecuvântări ale apartheid-ului a fost aceea că datorită sancțiunilor internaționale care i-au urmat, Africa de Sud acumulase foarte puține datorii externe. Cu resursele sale abundente, era din punctul de vedere al unui bancher internațional un stat „cu prea puține împrumuturi". Astfel că Banca Mondială a fost atrasă de Africa de Sud ca ursul de miere. Printre alte proiecte ea propunea un mare împrumut pentru construirea de locuințe în orașele negrilor. Toată lumea a fost de acord că locuințele erau o nevoie vitală. Problema era cum ar fi putut fi satisfăcută cel mai bine această nevoie. Să analizăm trei opțiuni ipotetice:

Opțiunea 1. Banca Mondială oferă un mare împrumut în valută străină pentru locuințe. Procedurile obișnuite sunt cele de import din străinătate al materialelor și utilajelor de construcție și de angajare a unor contractanți străini care să construiască cartiere întregi de locuințe. Negrii sud-africani vor avea locuințe într-un timp destul de scurt. În afară de impactul produs de încadrarea temporară în muncă, foarte puține capacități locale vor fi dezvoltate și va exista un impact mic asupra economiei locale, până când va veni timpul producerii de valută străină pentru rambursarea împrumutului. Apoi țara va avea nevoie de o creștere a exporturilor, o sarcină care va justifica măsuri ce vor favoriza firmele albe, a căror poziție le permite să se extindă pe piețele de export. Ceilalți vor avea de înfruntat austeritatea, mai cu seamă negrii săraci ale căror servicii publice vor fi reduse.

Opțiunea 2. Banca Mondială acordă un împrumut substanțial pentru construirea de locuințe. Fondurile în valută străină obținute din împrumut sunt schimbate în monedă națională la Banca

Centrală a statului, iar banii sunt folosiți să se contracteze corporații mari deținute de albi care să construiască casele, utilizând forță de muncă locală și materiale de construcții produse pe plan intern. Comunitățile de culoare își obțin casele și o încadrare temporară în muncă, economia albă beneficiază de o creștere importantă și statul primește o infuzie temporară de valută străină care poate fi folosită la importul unor mărfuri de lux, sau arme pentru armată, ori la transferul averilor albilor sud-africani în conturi străine. Dependența economiei de culoare de cea albă rămâne intactă. Dependența internațională a Africii de Sud crește. Împrumutul trebuie achitat în valută străină, cu aceleași consecințe ca cele din optiunea 1.

Opțiunea 3. Africa de Sud le mulțumește cu grație funcționarilor Băncii pentru vizită, le refuză oferta și îi îmbarcă în primul avion spre Washington. Sunt mobilizate fondurile locale din lichiditățile existente în exces ale sistemului bancar intern pentru a finanța construirea de locuințe pentru populația de culoare. Sunt puse pe picioare programe pentru asigurarea pregătirii profesionale a populației de culoare din Africa de Sud într-o varietate de meserii antreprenoriale și deprinderi tehnice. Se asigură stimulente și sprijin pentru a încuraja formarea de mici firme ale cetățenilor de culoare care să producă tocuri de uși, cărămizi și racorduri necesare instalațiilor sanitare și electrice și să asigure servicii de contractări în construcții. Tehnologiile și materialele necesare construirii de case ieftine sunt destul de simple și se găsesc fără dificultate pe teritoriul Africii de Sud. Nu există practic nimic pentru care să fie nevoie de valută străină, deci nu există nici un motiv legitim pentru a contracta o datorie externă. Cu această opțiune, populația de culoare își primește casele, dobândind noi deprinderi și o nouă putere economică, noi surse de trai și un început spre o economie înfloritoare, controlată de majoritatea de culoare. Există un sistem în funcțiune pentru construirea și întreținerea corespunzătoare a locuințelor. Și economia albă ar avea de câștigat, pentru că obligatoriu ar fi sursa unora dintre materiale și servicii. Nu ar mai trebui să se ramburseze nici o nouă datorie externă.

Dintre cele trei opțiuni, numai ultima creează noi capacități și putere economică pentru populația de culoare și îi întărește autonomia economică. Este singura opțiune care poate fi considerată cu adevărat de dezvoltare. Cu cât este mai mare implicarea agențiilor străine de ajutor, mai cu seamă a Băncii Mondiale sau a unei

bănci regionale de dezvoltare, cu atât devine mai puțin probabilă alegerea celei de-a treia opțiuni, pentru că ea oferă donatorului extern un rol mult prea mic sau nici unul.

Desigur, Africa de Sud este un caz oarecum special, având în vedere resursele sale interne și capacitățile sale tehnice. Totuși, nu prea există state în lume care să nu aibă resursele și tehnologia necesare pentru satisfacerea necesităților vitale ale locuitorilor lor de hrană, îmbrăcăminte, locuință, învățământ și sănătate, dacă acestea sunt prioritățile lor.

Ajutorul extern, chiar și subvenția, devine un factor disfuncțional pentru dezvoltare când procedeele sunt folosite la crearea dependenței de tehnologii și experți importați, de încurajarea stilurilor de viață dependente de importuri, corupție și risipă de fonduri, de înlocuirea produselor fabricate pe plan intern cu importuri și la determinarea exodului milioanelor de oameni de pe pământurile și apele de care depind pentru a-și câștiga existența. Toate acestea sunt rezultate obișnuite ale proiectelor și programelor de ajustare structurală ale Băncii Mondiale.

Mai presus de toate, există dovezi ale faptului că majoritatea proiectelor Băncii sunt eșecuri, chiar și după propriile sale criterii strict definite. În 1992, o echipă de cercetare din cadrul Băncii, condusă de Willi Wapenhans a publicat un raport intitulat „Effective Implementation: Key to Development Impact"*, în care s-a ajuns la concluzia că 37,5% din proiectele finanțate de Bancă îndeplinite în 1991 au fost eșecuri la momentul încheierii lor.[24] Un studiu anterior al Departamentului Băncii Mondiale de Evaluare a Operațiunilor a efectuat evaluări pe termen lung, pe un interval între patru și zece ani, asupra urmărilor proiectelor pe care aceasta le-a socotit drept succese la momentul încheierii lor. A descoperit că 12 din 25 de proiecte, considerate de succes când au fost încheiate, s-au dovedit a fi eșecuri.[25] Dacă numai jumătate din proiectele considerate reușite în momentul încheierii lor în 1991 ar realiza de fapt profiturile lor scontate, așa cum s-ar putea să se întâmple, atunci mai puțin de o treime din proiectele Băncii vor fi oferit un profit suficient pentru a justifica investiția inițială. Totuși, eșec sau nu, împrumutul trebuie să fie achitat în rarele devize convertibile. Banca nu are nici o răspundere pentru propriile erori.

---

* „Implementarea Efectivă: Cheia la Impactul Dezvoltării" (n.t.).

Dacă ar fi măsurate după contribuțiile la ameliorarea vieții oamenilor sau consolidarea instituțiilor de guvernare democratică, Banca Mondială și FMI s-ar dovedi eșecuri dezastruoase, aruncând o povară imensă pe seama săracilor lumii și împiedicându-le progresul. Privite din perspectiva îndeplinirii mandatelor stabilite pentru ele de artizanii lor inițiali, acestea fiind promovarea globalizării economice sub dominația celor puternici din punct de vedere economic, ambele constituie un succes răsunător. În plus, Fondul Monetar Internațional a înregistrat un mare succes în prevenirea, cel puțin temporară, a unei crize financiare globale în favoarea băncilor comerciale ale Nordului. Împreună, Banca Mondială și FMI au ajutat la edificarea unor puternice baze politice de masă aliniate la gândirea libertarismului corporatist, au diminuat responsabilitatea democratică a guvernelor din Sud, au uzurpat funcțiile oficialităților alese democratic și au îndepărtat cele mai multe dintre barierele instituționale și legale importante din calea recolonizării economiilor din Sud de către capitalul transnațional. Se pare că au făcut mult mai mult rău unui număr mai mare de oameni decât oricare altă pereche de instituții civile din istoria umanității.

Acum ne vom îndrepta atenția spre cea de-a treia instituție a triumviratului de la Bretton Woods, GATT-OMC, pentru a-i analiza rolul în crearea și punerea în aplicare a cartei drepturilor corporațiilor.

Capitolul 13

Garantarea drepturilor corporațiilor

Mondialismul cosmopolit subminează granițele naționale și puterea comunităților naționale și locale, în vreme ce întărește puterea relativă a corporațiilor transnaționale.

Herman E. Daly[1]

În economiile corporatiste ale lumii occidentale contemporane piața este o instituție pasivă. Instituția activă este corporația... o organizație prin definiție mărginită și mioapă... corporația a evoluat pentru a servi interesele celui care o controlează, pe seama celor care nu o controlează.

William M. Dugger[2]

Cadrul unei economii postbelice care fusese stabilit mai ales de Statele Unite și Marea Britanie necesita crearea a trei instituții multilaterale: Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional și o organizație mondială a comerțului. Crearea acestei din urmă organizații a fost împiedicată datorită îngrijorărilor existente în Congresul american că puterile sale ar viola suveranitatea Statelor Unite. Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT) a înlocuit-o, având un statut oarecum ambiguu, ca organismul prin care acordurile comerciale multilaterale au fost concepute și puse în aplicare.

Abia de la 1 ianuarie 1995, triumviratul a fost în sfârșit completat. O nouă organizație mondială, Organizația Mondială a Comerțului (OMC), s-a născut discret în timpul Rundei Uruguay a negocierilor GATT. A fost un triumf crucial al libertarismului corporatist. Un organism comercial cu o personalitate juridică independentă și un personal similar aceluia al Băncii Mondiale și Fondului Monetar Internațional, funcționează în prezent cu un mandat de a impulsiona libera circulație a mărfurilor și capitalului și a elimina

barierele din calea acesteia. Necesitățile celor mai mari corporații mondiale sunt acum reprezentate de un organism mondial cu puteri legislative și judiciare, dedicat asigurării drepturilor lor împotriva amestecului guvernelor democratice și al popoarelor în fața cărora acele guverne poartă o răspundere. Ceea ce realizaseră Banca Mondială și FMI în instituționalizarea doctrinelor libertarismului corporatist în țările sărace, Organizația Mondială a Comerțului are acum un mandat și putere de constrângere pentru a promova acest lucru în statele industrializate.

Cea mai înaltă instanță juridică şi legislatură din lume

O prevedere cheie în cele aproximativ 2000 de pagini ale Acordului General pentru Tarife și Comerț, care creează Organizația Mondială a Comerțului este îngropată în paragraful al patrulea al articolului XIV: „Fiecare membru va asigura conformitatea legilor, reglementărilor și procedurilor sale administrative cu obligațiile sale, așa cum se prevede în Acordurile anexate." „Acordurile anexate" cuprind toate acordurile multilaterale independente, legate de comerțul de mărfuri, serviciile și drepturile de proprietate intelectuală. Odată ce aceste acorduri sunt ratificate de corpurile legiuitoare ale lumii, orice stat membru poate pune în discuție prin OMC orice lege a unei alte țări membre despre care crede că l-ar priva de beneficiile pe care ar spera să le obțină de pe urma noilor reguli de comerț. Aceasta include în principiu orice lege care cere ca mărfurile importate să se conformeze standardelor locale sau naționale privitoare la sănătate, siguranță, muncă ori mediu înconjurător, care le depășesc pe cele acceptate pe plan internațional ale OMC. Dacă guvernul împotriva căruia este înaintată plângerea nu poate dovedi, în mod mulțumitor pentru comisia OMC, că au fost respectate un număr de prevederi foarte restrictive, trebuie să-și alinieze propriile legi la standardul internațional mai coborât, sau să fie supus unor amenzi și sancțiuni comerciale perpetue. Scopul Organizației Mondiale a Comerțului este „armonizarea" standardelor internaționale. Reglementările care solicită ca produsele importate să satisfacă standardele locale referitoare la aceste chestiuni precum legile de reciclare, utilizarea aditivilor alimentari cancerigeni, obligații de asigurare auto, etichetarea produselor și inspecția sanitar-veterinară ar putea fi toate puse în discuție. Statul

inculpat trebuie să dovedească existența unei justificări pur științifice a acțiunii sale. Faptul că cetățenii lui pur și simplu nu vor să fie expuși nivelului mai ridicat de risc acceptat de standardele mai coborâte ale OMC nu reprezintă un argument valabil.

Măsurile de conservare care-i îngrădesc unei țări exportarea propriilor resurse, cum ar fi produsele forestiere, piscicole și minerale, pot fi caracterizate ca practici necinstite de comerț, la fel ca și obligațiile conform cărora cheresteaua și celelalte resurse recoltate să fie prelucrate pe plan intern pentru a asigura încadrarea în muncă a populației locale. Statele care încearcă să ofere un tratament preferențial investitorilor locali în defavoarea celor străini, sau care nu protejează drepturile de proprietate intelectuală ale companiilor străine sunt de asemenea susceptibile de a fi aduse pe banca acuzării. Interesele locale nu mai sunt un fundament valid pentru legile locale sub noul regim al OMC. Interesele comerțului internațional, care sunt în primul rând interesele corporațiilor transnaționale, trec pe primul plan.

Pot fi de asemenea puse în discuție legile statale și guvernele locale aflate sub jurisdicția vreunui stat membru, chiar dacă acestea nu sunt semnatarele noului acord. Guvernul național sub a cărui jurisdicție intră ele ajunge să fie obligat să ia toate măsurile raționale pentru asigurarea supunerii acestor state sau administrații locale. Asemenea „măsuri raționale" cuprind legislația preventivă, contestațiile și retragerea sprijinului financiar.

Faptul că legile locale sunt supuse contestării sub OMC nu înseamnă neapărat că vor fi și schimbate. Totuși, există numeroase cazuri în care aceste tipuri de legi au fost contestate cu succes sub regulile anterioare ale mai puțin severului GATT. Chiar și înainte de ratificarea GATT-OMC, Statele Unite, Canada, Uniunea Europeană și Japonia și-au redactat liste cuprinzătoare ale legilor pe care una intenționa să i le conteste celeilalte, odată ce acordul intra în vigoare.

Deși GATT-OMC este un acord între state, iar contestările erau aduse de către o țară împotriva alteia, impulsul pentru o contestație aparține unei corporații transnaționale care se crede dezavantajată de o anumită lege. Corporația respectivă caută un guvern care să poată fi încurajat să aducă o contestație. Poate să nu fie neapărat guvernul țării sale de origine. O contestație poate fi adusă de guvernul oricărui stat capabil să argumenteze convingător că interesul său economic este subminat. De exemplu, o companie

americană care cultivă fructe în Mexic utilizează un anume pesticid ce lasă un reziduu toxic pe fructe. Acesta nu încalcă standardul internațional, dar este mai mare decât cel al statului California. Corporația poate convinge guvernul mexican să pună în discuție standardul californian sub OMC. California nu ar avea dreptul să facă recurs împotriva unei decizii nefavorabile a OMC în nici unul din tribunalele americane.

Pretutindeni în lume, companiile de tutun s-au folosit în repetate rânduri de acordurile comerciale pentru a lupta împotriva reformelor sistemului medico-sanitar, destinate reducerii efectelor nocive ale fumatului. Când Taiwanul elabora o lege care să interzică vânzarea țigărilor în automate, să îngrădească zonele publice de fumat, să interzică toate formele de publicitate și de promovare a tutunului și să finanțeze o campanie de educație civică pentru a-i încuraja pe oameni să renunțe la fumat, reprezentantul comercial al Statelor Unite a răspuns reclamațiilor companiilor transnaționale de tutun amenințând că va cere sancțiuni comerciale împotriva Taiwanului, chiar dacă aceste legi ar afecta în egală măsură companiile interne taiwaneze de tutun, ca și importurile americane. După ce interdicțiile privitoare la companiile străine de tutun au fost revocate în Coreea ca urmare a unor presiuni similare, procentajul adolescenților de sex masculin fumători a crescut de la 1,6 la 8,7.[3]

Când o contestație la adresa unei legi locale sau naționale este adusă înaintea OMC, părțile în litigiu își prezintă cazul în cadrul unei audiențe secrete înaintea unei comisii de trei experți în domeniul comerțului, în general juriști care au făcut carieră ca reprezentanți ai unor corporații în chestiuni comerciale. Nu există vreo prevedere pentru prezentarea unor puncte de vedere alternative, ca de exemplu informări neutre de la organizațiile neguvernamentale, dacă o anumită comisie nu le solicită. Identificarea membrilor comisiei care au sprijinit o poziție sau o concluzie este interzisă în mod explicit. Greutatea dovezii cade în sarcina inculpatului. Acesta trebuie să arate că legea în chestiune nu constituie o restricție comercială, conform definiției Acordului General pentru Tarife și Comerț.

Când o comisie decide că o lege internă este o violare a regulilor Organizației Mondiale a Comerțului, poate să recomande ca țara inculpată să-și schimbe legea. Statele care nu efectuează schimbarea recomandată în cursul unei perioade stabilite, se

confruntă cu penalizări financiare, sancțiuni comerciale sau ambele.

Conform regulilor propuse, recomandările comisiei de examinare sunt automat adoptate de către OMC la 60 de zile după prezentare, cu excepția cazului în care membrii OMC votează în unanimitate respingerea lor. Aceasta înseamnă că peste 100 de state, inclusiv țara favorizată de decizie, trebuie să voteze împotriva concluziei comisiei pentru a o anula, golind în principiu de semnificație actul de acuzare.

La fel ca și GATT, OMC este o organizație de comerț și are mandatul să elimine barierele din calea comerțului și investițiilor internaționale. Reprezentanții statelor naționale care votează în consiliile sale sunt specialiști în comerț, a căror obligație fundamentală este de a deschide alte piețe pentru exporturile țărilor lor. Responsabilitățile pentru menținerea echilibrului cursului valutar, eliminarea șomajului, standardele de sănătate, siguranță și cele privitoare la mediul înconjurător, precum și protecția drepturilor democratice ale cetățenilor intră sub jurisdicțiile altor birocrații. Poate fi anticipat în mod logic că OMC va călca pe urmele Acordului General pentru Tarife și Comerț acordând prioritate obiectivelor comerciale față de alte interese de ordin politic și social.

OMC are și puteri legislative, nu numai judiciare. GATT permite Organizației Mondiale a Comerțului să modifice anumite reguli comerciale cu două treimi din voturile membrilor reprezentanți ai acesteia din urmă. Noile reguli devin obligatorii pentru toți membrii. OMC este de fapt un parlament mondial compus din birocrați nealeși, care au puterea de a-i amenda propriul statut fără vreo referință la corpurile legislative ale statelor naționale.

Pentru că activitățile economice au căpătat un asemenea rol important în societățile moderne, controlul regulilor economice constituie una dintre cele mai importante puteri în lumea de astăzi. În cadrul OMC, un grup de reprezentanți comerciali nealeși vor deveni cea mai înaltă instanță din lume și cel mai puternic corp legiuitor, ale căror hotărâri judecătorești și autoritate vor fi respectate de toate celelalte tribunale și legislaturi.

Guvernarea în interesul corporațiilor

Corporațiile transnaționale importante din lume au jucat un rol extrem de influent în cadrul negocierilor GATT și vor fi tot atât de

active în cadrul OMC. Ele sunt deosebit de bine reprezentate în cadrul delegațiilor americane care au jucat un rol central în evaluarea acordurilor GATT. Cheia acestui acces corporatist este Legea Statelor Unite cu privire la Comerț din 1974, care stipulează existența unui sistem de comitete comerciale consultative pentru a susține punctul de vedere al opiniei publice în cadrul negocierilor comerciale ale Americii.[4] Comitetele comerciale trebuie să se supună prevederilor Legii Federale privitoare la Comitetele Consultative din 1972, care stabilește liniile directoare ale statutului de membru al unor asemenea comitete federale consultative. Reprezentarea publică trebuie să fie „cât mai echilibrată în privința punctelor de vedere reprezentate și a sarcinilor care urmează să fie îndeplinite de comitetul consultativ." Procedurile comitetelor consultative trebuie de asemenea să fie supuse controlului opiniei publice.

Biroul Reprezentantului Comercial al Statelor Unite a hotărât să definească aceste cerințe în sensul că numai calitatea de membru al comitetului consultativ trebuie să fie reprezentativă pentru cercurile de afaceri în privința „echilibrului între sectoare, liniile de produse, ponderea între firme mici și mari, între zone geografice și între grupuri de populație."[5] Un studiu efectuat de Public Citizen's Congress Watch*, dat publicității în decembrie 1991, a constatat că din cei 111 membri ai celor trei principale comitete comerciale consultative, numai doi reprezentau sindicate. Un loc rezervat unei organizații ecologice nu fusese ocupat și nu au existat reprezentanți ai consumatorilor. Comisiile comerciale își anunțau rareori ședințele opiniei publice, iar acestea nu erau niciodată deschise publicului larg.

Prin contrast cu interesul public, cel corporatist era bine reprezentat. Studiul a constatat că 92 de membri ai celor trei comitete reprezentau companii individuale, iar 16 reprezentau asociații de comerț, 10 dintre acestea provenind din industria chimică. Printre membrii Comitetului Consultativ pentru negocieri și politică comercială, cel mai important dintre comitete, figurau asemenea giganți corporatiști ca IBM, AT&T, Bethehem Steel, Time Warner, 3M, Corning, BankAmerica, American Express, Scott Paper, Dow Chemical, Boeing, Eastman Kodak, Mobil, Amoco, Pfizer, Hewlett Packard, Weyerhaeuser și General Motors, toate acestea fiind

---

* Organizația Civică de Supraveghere a Congresului (n.t.).

totodată și membre în Masa Rotundă a Cercurilor de Afaceri americane. Dintre membrii corporatiști, toți, cu excepția lui General Motors, erau reprezentați fie de directorul Consiliului de Administrație, fie de președinte. În cele mai multe cazuri, oricare dintre acești doi funcționari îndeplinea calitatea de director general. Potrivit organizației Public Citizen's Congress Watch:

> Comitetele consultative sunt atât de unite cu negociatorii guvernamentali, specializați în comerț, încât membrii comisiei au nevoie de permise de securitate. Unul dintre drepturile calității de membru este și accesul într-o cameră specială de lectură, ticsită de documente secrete pentru a fi examinate de consilierii guvernamentali. Pentru a oferi posibilitatea negociatorilor să afle opiniile consilierilor comerciali cu privire la negocierile GATT, s-a inițiat o bancă de date care instantaneu aduce la cunoștința negociatorilor cuvintele unui membru al comitetului consultativ. Sponsorii guvernamentali ai sistemului consultativ în domeniul comercial fac eforturi imense pentru a-i ține în permanență la curent pe consilierii comerciali cu toate întorsăturile și schimbările din cadrul procesului de negociere. În ciuda influenței lor imense, consilierii comerciali ai corporațiilor lucrează într-un anonimat total.[6]

Un document din 1989 al Departamentului Comerțului descria amestecul membrilor comitetului consultativ în Runda Tokyo a negocierilor GATT din 1979:

> Consilierii au petrecut ore în șir la Washington consultându-se cu negociatorii în problemele cheie și trecând în revistă versiunile finale ale acordurilor propuse. În cea mai mare parte, negociatorii guvernamentali au urmat sfaturile comitetului consultativ... Ori de câte ori sfaturile nu au fost urmate, guvernul a adus la cunoștința comitetelor rațiunile pentru care nu a fost posibilă utilizarea recomandărilor lor.[7]

Dintre 92 de corporații reprezentate în cele trei comitete consultative în domeniul comerțului, 27 de companii și filialele lor fuseseră amendate de U.S. Environmental Protection Agency (Agenția Statelor Unite pentru Protecția Mediului Înconjurător, n.t.) (EPA), totalizând peste 12,1 milioane de dolari între 1980 și 1990 pentru că nu au respectat reglementările existente privitoare la mediul înconjurător. Cinci dintre ele, DuPont, Monsanto, 3M,

General Motors și Eastman Kodak, au fost trecute în lista EPA a celor zece poluatori periculoși. Douăzeci și nouă dintre companiile membre, ori filialele lor au adunat peste 800 000 dolari într-o încercare eșuată de a anula Legea statului californian pentru obligativitatea păstrării apei potabile și eliminarea substanțelor toxice, o inițiativă care a cuprins întreg teritoriul statului, pentru a solicita etichetarea corespunzătoare a produselor potențial cancerigene și pentru a limita deversările de substanțe toxice în apa potabilă. Aceste 29 de companii au adunat împreună peste 2,1 milioane dolari într-o încercare reușită de a scoate în afara legii o altă inițiativă californiană numită Big Green (Marele Verde, n.t.) care, printre alte prevederi, ar fi stabilit standarde mai restrictive pentru deversarea chimicalelor toxice.[8]

Clayton Yeutter, în calitatea sa de ministru american al agriculturii, în timpul administrației Bush, a declarat în public că unul dintre obiectivele sale principale era de a se folosi de GATT pentru înlăturarea reglementărilor drastice locale și statale privind siguranța produselor alimentare. El raționa: „Dacă restul lumii poate cădea de acord asupra a ceea ce ar trebui să fie standardele cu privire la un anumit produs, poate că Statele Unite, sau Comunitatea Europeană vor trebui să-și dea seama că greșesc, introducând alte standarde."[9]

Standardele mondiale privitoare la sănătatea și siguranța produselor alimentare în cadrul OMC sunt elaborate de un grup, cunoscut sub denumirea de Codex Alimentarius Commission (Comisia Codex Alimentarius), sau Codex. Este un organism inter-guvernamental, înființat în 1963 și condus în comun de Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (FAO) și-Organizația Mondială a Sănătății (OMS), menit să stabilească standarde internaționale privind reziduurile de pesticide, aditivii, deșeurile medicamentelor veterinare și etichetarea. Criticii Codexului observă că aceasta este profund influențată de industrie și că are tendința să echilibreze standardele, coborându-le. De exemplu, un studiu efectuat de organizația ecologistă Greenpeace USA (Pacea Verde, n.t.), a descoperit că nivelurile de siguranță stabilite de Codex pentru cel puțin 80 de pesticide utilizate pe scară largă erau mai mici decât standardele curente americane cu un factor până la 25.[10] Standardele Codex permit ca prezența reziduurilor de DDT să fie de 50 de ori mai mare decât cea permisă conform prevederilor legislației americane.[11]

Delegațiile guvernamentale la Codex includ în mod obișnuit reprezentanți neguvernamentali, însă aceștia sunt aleși aproape în exclusivitate din partea industriei. 140 dintre cele mai mari companii multinaționale producătoare de hrană și agrochimice au participat la întrunirile Codex desfășurate între 1989 și 1991. Dintr-un total de 2587 de participanți individuali, numai 26 proveneau din grupurile societății civile.[12] Nestle, cea mai mare companie de produse alimentare din lume avea 38 de reprezentanți. Un purtător de cuvânt al companiei explica: „Mi se pare că guvernele vor găsi mai degrabă oameni calificați în rândurile personalului altor companii, decât printre autointitulații aiatolahi ai sectorului alimentar."[13]

Protejând monopolurile informațiilor

Multe dintre prevederile acordurilor GATT și OMC au fost prezentate ca necesare pentru asigurarea funcționării eficiente a piețelor competitive. Totuși, GATT-OMC nu face nimic pentru a limita capacitatea corporațiilor transnaționale de a-și folosi puterea economică pentru a elimina competitorii de pe piață prin mijloace nedrepte, acaparând concurența prin fuziuni și achiziții sau formând alianțe strategice cu rivalii lor pentru a împărți tehnologie, facilități de producție și piețe. Într-adevăr, o zonă în care GATT-ul solicită consolidarea reglementărilor și standardelor guvernamentale este acordul privind la drepturile de proprietate intelectuală, anume patentele, drepturile de autor și mărcile comerciale. Aici se solicită intervenția hotărâtă a guvernului ca să protejeze drepturile corporatiste de monopol asupra informației și tehnologiei. Deosebit de periculoasă este extinderea prin intermediul GATT-OMC a dreptului de protecție internațională a patentelor, materialelor genetice, incluzând semințele și medicamentele naturale. Companiile americane au urmărit cu asiduitate să achiziționeze protecția patentelor pentru semințe și materiale genetice în Statele Unite, convingând guvernul american să extindă protecția patentelor asupra tuturor organismelor obținute prin inginerie genetică, începând de la microorganisme, la plante și animale, cu excepția numai a ființelor umane, obținute prin inginerie genetică. Patentând procesele prin care genele sunt inserate într-o specie de semințe, câteva companii au obținut realmente drepturi monopoliste asupra cercetării genetice a unor specii întregi și a oricăror produse utile, rezultate din acea cercetare. Aceste companii au făcut presiuni mari pentru

transformarea unor asemenea patente în monopoluri mondiale, conform prevederilor GATT-OMC. În 1992, Agracetus Inc., o filială a lui W.R. Grace, a primit un patent american privitor la toate varietățile de bumbac obținute pe calea ingineriei genetice, sau prin „transfer de gene", și are în curs de studiu cereri pentru obținerea unor patente similare în alte țări, care dau 60% din recolta mondială de bumbac, printre care India, China și Brazilia, precum și Europa. În martie 1994, a primit un patent european asupra tuturor tulpinilor de soia obținute prin transfer de gene și are un asemenea patent în curs de obținere în Statele Unite.

De-a lungul secolelor, fermierii au păstrat semințe de la o recoltă la alta. Conform legii patentelor existentă în Statele Unite, un fermier care economisește și replantează un vlăstar dintr-o sămânță omologată, violează legea patentelor.[14] Mișcarea de globalizare a protecției semințelor și patentelor altor forme de viață a declanșat demonstrații masive ale fermierilor din India, care și-au dat seama că, potrivit prevederilor acordurilor GATT-OMC, li s-ar putea condiționa cultivarea propriilor stocuri de semințe de plata unei redevențe către o corporație transnațională.[15]

Punctul de vedere al industriei asupra a ceea ce este just și ce se cuvine cu privire la drepturile oamenilor de a-și deține mijloacele de subzistență a fost limpede exprimată de Hans Leenders, secretar general al Asociației industriale a silozurilor și crescătoriilor corporatiste:

> Deși, în majoritatea țărilor a existat o tradiție conform căreia un fermier își poate păstra sămânța pentru o nouă recoltă, în aceste condiții schimbate, nu este echitabil ca un fermier să poată folosi această sămânță și să obțină o recoltă destinată comerțului, fără să plătească o redevență. Industria producătoare de semințe va trebui să se lupte din greu pentru a obține o protecție mai bună.[16]

Măsurile care extind protecția patentelor asupra materialelor genetice sunt promovate pe considerentul că vor accelera progresele cercetărilor agricole și vor ameliora securitatea alimentară mondială. Criticii argumentează că asemenea patente subminează cercetarea prin împiedicarea utilizării materialelor și tehnicilor genetice de către orice cercetător științific care nu lucrează sub o anumită licență acordată de proprietarul patentului. Vandana Shiva, un lider al opoziției sudice la patentarea formelor de viață

declară: „Este un alt fel de a susține că monopolul mondial asupra sistemelor alimentare și agricole ar trebui să fie predat, ca un drept ce li se cuvine, corporațiilor multinaționale."[17] Ceea ce vedem este un efort ostentativ al câtorva corporații pentru stabilirea unui control monopolist asupra moștenirii biologice a planetei, ce aparține tuturor.[18]

O anchetă a realizărilor celor trei instituții de la Bretton Woods pune în evidență funcțiile lor actuale. Banca Mondială servește ca o facilitate de finanțare a exporturilor pentru marile corporații nordice. FMI servește ca un perceptor pentru instituțiile financiare nordice. GATT servește la crearea și aplicarea unei carte corporatiste a drepturilor, protejând drepturile celor mai mari corporații din lume împotriva intervenției oamenilor, comunităților și guvernelor alese în mod democratic.

Banca Mondială și FMI și-au celebrat cea de-a cincizecea aniversare în 1994. Organizațiile civice din toată lumea au marcat evenimentul, organizând o campanie mondială sub lozinca: „Cincizeci de ani ne e destul". Cincizeci de ani de Bretton Woods au depășit într-adevăr orice limită. Oamenii și mediul înconjurător al planetei cu greu și-ar putea permite mai mult.

Cel de-al doilea război mondial nu a pus capăt dominației mondiale a statelor puternice asupra celor slabe. Pur și simplu a îmbrăcat colonialismul într-o formă mai puțin evidentă și mai amăgitoare. Noul colonialism corporatist, ca și vechiul colonialism de stat, nu este în nici un fel o consecință a forțelor istorice imuabile. Este consecința unor opțiuni conștiente, întemeiate pe urmărirea unui interes de elită. Acest interes de elită a fost strâns aliat celui corporatist în promovarea dereglementării și globalizării economice. Drept rezultat, cele mai mari corporații transnaționale și sistemul mondial financiar și-au arogat o putere tot mai mare asupra dirijării activităților umane în urmărirea intereselor proprii, care contravin mai mult intereselor umane. Este imposibil să trăiești în societăți sănătoase, democratice și echitabile când puterea politică și economică este concentrată în mâinile câtorva corporații gigantice. Am creat un sistem pe care acum nici măcar cei care l-au creat nu-l mai pot controla și pe care îi recompensează din plin pentru că i-au servit țelurile. Într-adevăr, sistemul se întoarce acum și împotriva lor. În partea a IV-a, examinăm natura și dinamica acestui sistem.

IV Un sistem financiar tâlhăresc

Capitolul 14

Jocul finanțelor

În această nouă piață,... miliardele pot intra sau ieși dintr-o economie în câteva secunde. Atât de puternică a devenit această forță a banilor, încât unii observatori consideră acum că cei care dețin capitaluri fierbinți devin un fel de guvern fantomă al lumii, unul care erodează ireversibil conceptul de puteri suverane ale unui stat național.

Business Week [1]

În fiecare zi între o jumătate de milion și un milion de oameni se scoală atunci când zorii mijesc în partea lor de lume, își pun în funcțiune computerele și părăsesc lumea reală a oamenilor, lucrurilor și naturii, pentru a se antrena în cel mai profitabil joc pe computer din lume: jocul finanțelor.[2] Pe măsură ce computerele intră în rețea, ei pătrund într-o lume a ciber-spațiului, construită din numere ce reprezintă bani și guvernată de reguli complexe prin care aceștia pot fi convertiți într-o varietate aparent infinită de forme, fiecare având riscuri caracteristice și calități reproductive. Prin interacțiunile lor, jucătorii se angajează în tranzacții concurențiale, având ca scop atragerea în conturile proprii a banilor pe care-i dețin ceilalți jucători. Jucătorii pot, de asemenea, să sporească suma de bani aflată în joc împrumutând unul de la altul și ridicând prețurile prin supralicitație. Ei pot, de asemenea, cumpăra o mare varietate de instrumente financiare exotice. Acestea le permit să-și mărească propriile fonduri fără să împrumute de fapt. Este ca un joc, dar consecințele lui sunt reale.

Povestea globalizării economice este numai parțial o poveste

din lumea iluzorie a locuitorilor Stratos-ului și din cea a viselor fondatorilor de imperii mondiale. Mai există și o altă poveste. A forțelor oarbe aflate în joc, adânc înrădăcinate în sistemul nostru instituțional, o poveste a banilor și a modului în care evoluția lor ca instituție transformă societățile umane în forme care nu au fost în intenția nimănui, spre scopuri potrivnice interesului uman. Este o poveste a părții malefice a mâinii invizibile a pieței, a tendinței unei piețe neîngrădite să se reorienteze, îndepărtându-se de *producerea* eficientă a bogăției și îndreptându-se spre *extragerea** și *concentrarea* acesteia. Este o istorie tragică a modului în care oamenii de bun simț au fost prinși în capcana slujirii și chiar creării unui sistem dedicat satisfacerii fără măsură a lăcomiei, cu rezultate pe care nici nu le caută și nici nu le trec cu vederea.

Deși consecințele sunt globale, în capitolul de față ca și în cele precedente, atenția ni se îndreaptă cu precădere spre Statele Unite, pentru că de la cel de-al doilea război mondial încoace ele au deținut rolul dominant în modelarea economiei mondiale și a instituțiilor sale. Astfel, a existat o tendință ca punctele forte și cele slabe ale sistemului mondial să se dezvăluie pentru prima oară în Statele Unite și după aceea să se răspândească în restul lumii.

Separarea banilor de valoare

Pentru a înțelege ce s-a întâmplat în sistemul financiar mondial, trebuie să începem prin a înțelege natura banilor. Banii sunt una dintre invențiile cele mai importante ale umanității, creați ca să satisfacă o nevoie esențială.

Primele tranzacții de piață s-au bazat pe un schimb nemijlocit de bunuri cu valoare egală, ceea ce a însemnat că o tranzacție putea avea loc numai când două persoane individuale se întâlneau, posedând fiecare un articol pe care vroiau să-l schimbe pe un altul deținut de celălalt. Expansiunea benefică a comerțului a fost îngrădită în mare măsură. Această îngrădire a fost parțial ridicată când oamenii au început să folosească anumite obiecte care aveau o valoare proprie, intrinsecă, drept un mijloc de schimb, cum ar fi scoicile decorative, blocurile de sare, bucățelele de metale prețioase sau pietrele prețioase. În final, monedele de metal au constituit niște unități de schimb mai standardizate, având la bază o

* Aici „a extrage" trebuie luat în sensul de „a extorca" (n.t).

anumită cantitate de metal prețios, în general aur sau argint, pe care-l conțineau. Mai târziu, s-a ivit ideea că era mai convenabil să se păstreze metalul prețios în tezaurul unei bănci și să se emită bancnota de hârtie care putea fi schimbată cu metal la cerere. Într-un fel, bancnota de hârtie a echivalat cu o chitanță, certificând că purtătorul deținea o cantitate de metal prețios, dar hârtia era mult mai convenabilă și mai ușor de transportat.

Fiecare dintre aceste inovații a fost, totuși, un pas înainte spre separarea banilor de bunurile cu valoare reală. Un pas mai departe a fost făcut la istorica conferință din 1944 de la Bretton Woods care a creat Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional. Statele reprezentate la această reuniune au căzut de acord să creeze un nou sistem financiar mondial, în care fiecare guvern participant se angaja să-și schimbe la cerere propria monedă în dolari americani la un curs stabilit. În schimb, guvernul Statelor Unite se angaja să schimbe la cerere dolarii în aur la un curs de 35 dolari la 28,35 grame. Aceasta introducea standardul aur pentru toate valutele lumii, pe baza rezervei americane de aur depozitate la Fort Knox. Astfel, multe guverne au ajuns să accepte dolarul american ca certificate de depozite în aur și au preferat ca rezervele lor valutare să fie în dolari și nu în aur.

Acest sistem a funcționat destul de bine timp de peste 20 de ani, până când a devenit evident pretutindeni că Statele Unite creau mult mai mulți dolari în scopul imensei lor expansiuni militare și comerciale în întreaga lume decât puteau echivala cu aurul lor. Dacă toate statele care dețineau dolari decideau să-i schimbe pe aur, rezerva disponibilă ar fi fost repede epuizată, iar cei care au crezut în integritatea dolarului n-ar fi rămas decât cu niște bucăți de hârtie fără valoare.

Pentru a preîntâmpina această eventualitate, la 15 august 1971, președintele Richard Nixon a declarat că Statele Unite nu va mai schimba la cerere dolari pe aur. Dolarul nu mai era decât o bucată de hârtie inflată, cu un număr și o dantelărie complicată, emisă de guvernul Statelor Unite. Valutele lumii nu mai erau legate de nimic de valoare, cu excepția speranțelor comune că ceilalți le vor accepta în schimbul unor bunuri și servicii reale.

Odată ce computerele au ajuns să fie utilizate pe scară largă, următorul pas a fost destul de clar: eliminarea hârtiei cu o simplă introducere de numere în computere. Cu toate că monedele și banii de hârtie continuă să circule, tot mai multe din tranzacțiile

monetare ale lumii implică în mod nemijlocit transfere electronice între computere. Banii au devenit aproape o pură abstracție, iar crearea lor a fost separată de producerea valorii.

Patru procese sunt fundamentale pentru această transformare a sistemului financiar:

1. Statele Unite și-au finanțat expansiunea mondială cu dolari, o mare parte dintre aceștia apar acum în bilanțurile contabile ale băncilor străine și filialelor băncilor americane din străinătate. Acești dolari nu fac subiectul unor reglementări și obligații de depozitare ale sistemului Rezervelor Federale ale Statelor Unite.
2. Computerizarea și globalizarea au contopit piețele financiare ale lumii într-un singur sistem mondial în care o persoană individuală la un terminal poate fi tot timpul la curent cu fluctuațiile de prețuri pe toate piețele majore și poate executa schimburi aproape instantaneu în oricare dintre ele, sau chiar în toate. Un computer poate fi programat să facă același lucru fără intervenția umană, executând automat tranzacții, implicând miliarde de dolari în fracțiuni de secundă.
3. Deciziile de investiții care odinioară erau luate de persoane individuale, sunt acum concentrate în mâinile unui grup relativ mic de directori de investiții profesioniști. Comunitatea fondurilor de investiții aflată sub controlul fondurilor mutuale s-a dublat în trei ani, ridicându-se la un total de două mii de miliarde dolari la sfârșitul lui iunie 1994, pe măsură ce investitorii particulari mai degrabă și-au plasat economiile în rezerve de investiții administrate de profesioniști, decât să-și cumpere și să-și vândă acțiunile individuale.[3] Între timp, a existat o consolidare masivă a sistemului bancar, peste 500 de bănci americane au fuzionat ori s-au desființat numai într-un an, (din septembrie 1992 până în septembrie 1993)[4], concentrând controlul asupra uriașelor rezerve de fonduri din cadrul marilor bănci internaționale emitente. Fondurile de pensii, estimate la ora actuală la patru trilioane de dolari în active sunt administrate de departamente speciale ale acestor bănci uriașe, contribuind la întărirea nemaiîntâlnită a puterii lor financiare. Numai fondurile de pensii reprezintă deținerea a circa o treime din toate acțiunile corporațiilor și aproximativ 40% din obligațiunile lor.[5]
4. Orizontul investițiilor s-a îngustat extrem de mult. Directorii acestor comunități de investiții se luptă pentru fondurile investitorilor, acumulate din profiturile pe care aceștia sunt capabili

să le producă. Rezultatele fondurilor mutuale sunt publicate zilnic în cele mai importante ziare ale lumii și nenumărate servicii compară lunar și anual rezultatele fondurilor. Investitorii individuali au abilitatea de a face să circule banii între fondurile mutuale, printr-o simplă apăsare pe butonul unui interfon sau cu computerele lor personale, pe baza acestor rezultate. Pentru managerul de fond mutual, termenul scurt înseamnă o zi sau mai puțin, iar termenul lung înseamnă, poate, o lună. Managerilor fondurilor de pensii le este caracteristică o evaluare ceva mai lungă a timpului.

Economiile individuale s-au contopit în uriașe rezerve destinate investițiilor, administrate de profesioniști care se află sub o enormă presiune a concurenței în vederea producerii aproape instantanee de câștiguri financiare. Intervalele de timp implicate sunt mult prea scurte pentru ca o investiție productivă să se concretizeze, suma de bani urmând a fi „investită" depășește de departe numărul ocaziilor disponibile pentru investițiile productive, iar profiturile la care piața a ajuns să se aștepte depășesc ceea ce cele mai productive investiții pot să producă după mai mulți ani. În consecință, pieţele financiare au abandonat în mare parte investițiile productive în favoarea celor extractive (extractive investments) și operează automatizat, fără să dea vreo atenție consecințelor umane.

Sistemul financiar funcționează tot mai mult ca o lume aparte la o scară care micșorează la puteri extrem de ridicate sectorul productiv al economiei mondiale, funcționând ea însăși tot mai mult la cheremul valurilor masive de bani pe care participanții la jocul finanțelor îi rotesc în toată lumea la intervale de jumătăți de secundă.

Joel Kurtzman, fostul redactor economic al cotidianului „New York Times" și actualul redactor al publicației „Harvard Business Review", estimează că pentru fiecare dolar care circulă în economia mondială productivă, între 20 și 50 dolari circulă în cea pur financiară, deși nimeni nu știe cu precizie care sunt raporturile. Numai în pieţele financiare internaționale, aproximativ între 800 miliarde și o mie de miliarde dolari trec prin diverse mâini în fiecare zi,[6] depășind cu mult cele 20, până la 25 miliarde dolari necesare acoperirii zilnice a schimbului de bunuri și servicii. Potrivit lui Kurtzman:

> Cea mai mare parte a celor 800 miliarde dolari în valută care sunt schimbați..., se duc pe investiții speculative pe termen foarte scurt, de la câteva ore la câteva zile, până la maximum câteva săptămâni... Cea mai mare parte a acestor bani nu sunt implicați în nimic altceva decât în producerea banilor... Există destui bani pentru a cumpăra cele mai mari nouă companii japoneze, oricât de supraevaluate ar fi ele, printre care Nippon Telegraph & Telephone, cele mai mari șapte bănci japoneze și Toyota Motors... Sunt cheltuiți pe achiziționarea de opțiuni, speculații de bursă și tranzacții legate de ratele dobânzilor. De asemenea se duc pe tranzacții de arbitraj financiar pe termen scurt, unde un investitor cumpără produse precum obligațiuni sau valută la un anumit curs de schimb în speranța de a le vinde cu profit la un alt curs de schimb, uneori operând simultan cu ajutorul electronicii.[7]

Acești bani nu sunt asociați cu nici o valoare reală. Totuși managerii finanțelor care operează milioanele de tranzacții la mare viteză și pe termen scurt își riscă reputațiile și carierele, făcând ca banii să sporească la o rată mai mare decât rata dominantă a dobânzii. Această creștere depinde de abilitatea sistemului de a spori la infinit cantitatea de bani care circulă în economia financiară, independent de vreo creștere a producției de bunuri și servicii reale. Pe măsură ce se manifestă această creștere, puterea financiară sau de cumpărare a celor care controlează noii bani creați se extinde, în comparație cu ceilalți membri ai societății care creează valoare, dar a căror compensație reală și relativă este în declin.[8]

Marea mașină de făcut bani

Există în mod normal două feluri de a face bani fără să produci valoare. Unul este crearea datoriilor. Celălalt este supralicitarea valorii activelor. Sistemul financiar mondial se folosește de ambele căi ca să producă bani fără a mai produce valoare.

Datoriile

Modul în care sistemul bancar produce bani prin escaladarea datoriilor este familiar oricărui absolvent de curs economic elementar. Să zicem că o persoană A, fermier care cultivă grâu, câștigă 1000 de dolari din vânzarea acestuia și depozitează banii în

Banca M. Reținând un comision de 10% din contul lui, Banca M poate împrumuta 900 dolari persoanei B, bani pe care cea din urmă îi depozitează în contul său din Banca N. Acum, persoana A are un capital lichid în numerar de 1 000 dolari în Banca M, iar persoana B are un capital lichid în numerar de 900 dolari în Banca N. Reținând un comision de 10% Banca N poate împrumuta 810 dolari persoanei C, care îi depozitează în Banca O. Aceasta la rândul ei, împrumută apoi 729 dolari persoanei D și așa mai departe. Primul depozit de 1 000 de dolari câștigați din crearea unui produs real pentru a fi consumat de oameni, permite în cele din urmă sistemului bancar să producă 9 000 dolari în noi depozite suplimentare, generând o nouă datorie echivalentă de 9 000 de dolari, bani noi fără ca un singur lucru de valoare să fi fost neapărat produs.

Băncile implicate în această serie de tranzacții au acum 9 000 dolari în noi împrumuturi importante și 10 mii de dolari în noi depozite pentru împrumuturile făcute pe baza depozitului original de 1 000 dolari proveniți din vânzarea grâului. Ele așteaptă să primească rata curentă a dobânzii, care să zicem că ar fi de 6%. Asta înseamnă că sistemul bancar are speranțe să obțină un profit minim pe an de 540 dolari din bani pe care sistemul i-a creat inițial din nimic. Iată numai unul din aspectele care ne arată de ce activitățile bancare sunt o afacere atât de puternică și profitabilă.

În acest exemplu am folosit imaginea clasică de manual a modului în care băncile produc bani, luând în considerare comisionul de 10%, media reală fiind puțin mai mică, comision care conform legilor în vigoare trebuie depus în sistemul Rezervelor Federale (Banca Națională) ale Statelor Unite.[9] Fără o asemenea obligație de rezervă, sistemul bancar ar putea teoretic să multiplice nelimitat un singur împrumut. Deoarece Statele Unite au cheltuit mai mult decât puteau, o parte crescândă din rezerva totală de dolari care circulă în lume s-a acumulat în conturile băncilor străine, sau ale filialelor din străinătate ale băncilor americane. Cunoscuți sub numele de eurodolari, nu sunt supuși obligațiilor de rezervă impuse Statelor Unite. În cazurile în care guvernele, sub a căror jurisdicție intră băncile care dețin aceste conturi, nu impun vreo obligație de rezervă, ele pot da în împrumut, dacă vor, întreaga sumă acestor depozite, oferind sistemului bancar mondial posibilitatea să extindă nelimitat rezerva de dolari.

Pe măsură ce sistemul financiar mondial s-a extins, multe tipuri de instituții financiare, altele decât băncile, s-au implicat pe scară

largă în operațiunile de credit. Fiecare contribuie la procesul producerii banilor în modalități identice sistemului bancar, dar adesea cu controale și obligații de rezervă mai puțin stricte decât cele impuse băncilor de pe teritoriul Statelor Unite.

Valoarea activelor

Prețul unei acțiuni sau al unei valori tangibile, cum ar fi pământul sau o operă de artă este determinat de cererea pieței pentru obiectul respectiv. Într-o economie inundată de bani și investitori, care caută profituri rapide, cererea respectivă este influențată substanțial de speranța speculatorilor că alți colegi de-ai lor vor continua să urce prețul. Nicholas F. Brady, care a îndeplinit funcția de ministru de Finanțe al Statelor Unite în administrația Bush menționa: „dacă valorile ar fi aur sau petrol acest fenomen ar fi numit inflație. În cazul acțiunilor, el e numit producere de valoare."[10] Procesul tinde să se dezvolte de la sine. Pe măsură ce crește prețul acțiunilor, mai mulți jucători de bursă sunt atrași de acțiunea respectivă și prețul continuă să crească, atrăgând și mai mulți speculatori, până când balonul explodează, așa cum s-a întâmplat cu căderea bursei mexicane de valori care era suprainflată și care în 1995 a cauzat criza pesoului.

Într-un timp foarte scurt, se pot produce mari schimbări în puterea de cumpărare a oamenilor care dețin asemenea acțiuni, fără a se înregistra vreo schimbare în valoarea intrinsecă pe care acțiunea o reprezintă sau în capacitatea societății de a produce mărfuri și servicii reale. Suntem atât de condiționați de ideea că modificările în puterea de cumpărare sunt legate de cele ale bogăției reale, încât chiar și cei care cunosc foarte bine diferența, adesea o uită. Să luăm următorul fragment din cartea lui Joel Kurtzman, *The Death of Money* *. Această lucrare tratează în particular modul în care crearea banilor s-a separat de producerea valorii. Kurtzman descrie ce s-a întâmplat la 18 octombrie 1987, când indicele Dow Jones de la bursa de valori din New York a înregistrat o scădere de 22,6% într-o singură zi:

> De la înălțimea întregii piețe din august 1987, investitorii au pierdut peste o mie de miliarde dolari la bursa de valori din New York în ceva mai mult de două luni. Pierderea a

---

* Moartea banilor (n.t).

fost egală cu o optime din valoarea totală a producției din Statele Unite, inclusiv a tuturor caselor, fabricilor, clădirilor de birouri, drumurilor și a proprietăților imobiliare renovate. Este o pierdere de o asemenea amploare că-ți stă mintea în loc. O mie de miliarde dolari ar putea hrăni întreaga lume pe doi ani și ar putea ridica Lumea a Treia din cea mai neagră sărăcie la nivelul clasei mijlocii. Cu ei s-ar putea achiziționa o mie de portavioane cu propulsie nucleară."[11]

Cei care investiseră pe piața de valori și-au pierdut realmente puterea de cumpărare. Totuși, casele, fabricile, clădirile de birouri, drumurile și proprietățile imobiliare renovate la care se referă Kurtzman nu s-au clintit din loc. În realitate, această mie de miliarde de dolari nu ar fi putut hrăni lumea nici măcar pentru cinci minute, din simplul motiv că oamenii nu pot mânca bani. Ei mănâncă alimente. Prăbușirea bursei de valori în sine nu a crescut sau a scăzut provizia mondială de hrană, nici măcar cu un singur bob de orez. Numai prețurile la care acțiunile anumitor companii au putut fi cumpărate și vândute s-au modificat. Nu s-a produs nici o schimbare în capacitatea productivă a nici uneia din acele companii, ori în capitalul lichid din propriile conturi bancare.

Mai mult, deși valorile acțiunilor reprezintă potențiala putere de cumpărare a investitorilor fizici, ele nu oglindesc în mod corect întreaga putere de cumpărare a tuturor investitorilor de pe piață, din simplul motiv că nu poți cumpăra prea multe lucruri cu un certificat de acționar. De exemplu, nu poți să-i prezinți casierei de la băcănia din cartierul tău un asemenea certificat drept plată pentru cumpărăturile pe care le-ai făcut. Mai întâi, trebuie să transformi acțiunea în bani, vânzând-o. Acum, cu toate că fiecare persoană poate vinde un certificat de acționar la prețul prevalent și își poate cheltui banii pe articole de băcănie, dacă toți cei care participă la bursa de valori ar decide să-și transforme acțiunile în bani pentru a cumpăra articole de băcănie s-ar putea repeta întâmplarea de la 19 octombrie 1987. Valoarea totală a acțiunilor deținute de ei s-ar dezumfla ca un balon înțepat cu un ac. „Banii", puterea de cumpărare, s-ar evapora instantaneu. Aici avem de-a face cu o situație în care speculația de piață creează o iluzie de bogăție. Ea conferă puteri reale celor care o dețin, dar numai atâta timp cât balonul rămâne umflat.

Esența tranzacționării acestor sume uriașe de bani pe piețele

financiare mondiale suferă modificări spectaculoase. Există tendința înlocuirii analiștilor financiari și agenților de bursă cu matematicieni teoretici, tehnicieni specializați în analiza piețelor financiare care manipulează cu analizele sofisticate ale teoriilor probabilităților și haosului ca să structureze portofolii pe baza ecuațiilor matematice. Deoarece oamenii nu pot face calculele și lua deciziile la viteza optimă cerută de noile strategii de administrare a portofoliilor, tranzacțiile pe piețele financiare mondiale sunt operate direct de computere, pe bază de abstracții ce nu au nimic de-a face cu tranzacția în sine. Potrivit lui Kurtzman:

> Aceste programe de computer nu tranzacționează acțiuni, cel puțin nu în sensul obișnuit al cuvântului, pentru că ele nu iau în considerare compania care emite respectiva acțiune. Ele nu tranzacționează obligațiuni ca atare, pentru că programelor nu le pasă dacă împrumută bani la Washington, Londra sau Paris. Ele nu comercializează nici valute, întrucât valutele pe care programele le cumpără și le vând sunt pur și simplu bani care trebuie rotați pentru a obține o anumită rată a profitului. Ele nu comercializează titluri la termen (futures)*. Piețele la termen sunt numai locuri convenabile ca să-ți faci cumpărăturile. Computerele pur și simplu tranzacționează descrieri matematice precise ale produselor financiare ca acțiunile, valutele, obligațiunile, titlurile la termen. Care produs se potrivește exact descrierilor conținute în programul de computer. Nu contează prea mult atâta timp cât toți parametrii li se conformează. Pentru acțiuni, oricare produs va fi potrivit, dacă volatilitatea, prețul, regulile de schimb, beneficiul și coeficientul Beta** (coeficient de risc, n.a) se potrivesc descrierii existente în programul de computer. Computerului nu-i pasă

---

* Futures sunt „Contracte de tranzacții a unor loturi de mărfuri sau titluri financiare executate în viitor la un preț ferm prestabilit. Acest contract îl obligă pe investitor - cumpărător să încheie și să achite prețul tranzacției la data exersării. Deținătorul unui astfel de contract are însă libertatea de a vinde acest contract altui investitor, oricând înainte de data exersării lui." (preluat din *Dicționar bancar englez-român; English-Romanian Dictionary of Banking*, „smm BUSINESS BOOKS 5", Editor: Secretariatul pentru Mahamudra - 1995).

** Sau grad de volatilitate = „Sensibilitate a cursului unei acțiuni sau a unui portofoliu la variațiile globale ale cursurilor de la bursă." (preluat din *Vocabular financiar și economic cu indice de termeni în patru limbi* de Yves Bernard și Jean-Claude Colli, Humanitas, 1994, trad. de Eugenia și Ioan Theodorof.

deloc dacă acțiunea este IBM, Disney sau MCI. Îi este indiferent dacă firma fabrică bombe nucleare, reactoare sau medicamente. Îl lasă rece dacă aceasta are uzine în Carolina de Nord sau Africa de Sud."[12]

Deciziile sistemului financiar sunt efectuate tot mai mult de computere pe baza unor formule matematice ezoterice, cu singurul obiectiv de a reproduce bani ca o pură abstracție. Este foarte departe de mâna invizibilă a pieței la care se gândea Adam Smith atunci când cartea sa, *Avuția națiunilor*, a fost publicată în 1776. Este realitatea unei lumi conduse de forțele „pieței libere" în anii '90. Sistemul financiar mondial a devenit un parazit feroce care trăiește devorându-și pe dinăuntru organismul gazdă, economia productivă.

Capitolul 15

Finanța prădătoare

Nu poți face bani în acest astfel...Dolarul circulă pe diagonală, debitul este prea limitat... Oricine care speculează sau comercializează în dolari sau în oricare altă valută nu poate câștiga sau pierde nici un ban. Nu poți face nimic. Este ceva de groază.

Carmine Rotondo, agent de schimb valutar la Security Pacific Bank[1]

Una dintre premisele ideologice ale libertarismului corporatist este aceea că investiția e prin definiție productivă, în sensul în care contribuie la creșterea plăcintei economice, sporește bunăstarea reală a societății și prin urmare este în principiu, profitabilă pentru toată lumea. Într-o economie sănătoasă majoritatea investițiilor sunt productive. Economia mondială nu este totuși o economie sănătoasă. De mult prea multe ori ea îi recompensează pe investitorii *extractivi* (extractive investors), care nu produc bogăție, ci pur și simplu extrag și concentrează în mâinile lor valorile existente. Câștigul acestui tip de investitori se realizează pe seama altor indivizi sau a societății în ansamblul său.

În cel mai rău caz, o investiție de acest gen scade avuția totală a societății deși poate să producă un profit substanțial unui individ. Acest lucru se întâmplă atunci când un investitor, dacă nu chiar o corporație, obține controlul asupra unor mijloace de producție, sau resurse, ca de pildă pământul, cheresteaua, de la un grup care menține potențialul productiv al patrimoniului respectiv și îl lichidează pentru obținerea unui profit imediat. Investitorul extrage valoarea, nu o produce. În unele împrejurări, cum ar fi cazul pădurilor seculare, bunul poate fi de neînlocuit. Când o investiție creează pur și simplu bani sau putere de cumpărare, prin intermediul, de exemplu, al inflației prețurilor funciare sau a valorii acțiunilor, fără să genereze nimic de valoare corespunzătoare, aceasta este de asemenea o formă de investiție extractivă. Investitorul nu produce nimic, totuși partea ce-i revine din puterea de cumpărare a societății crește.

Speculația este o altă formă de investiție extractivă. Speculatorul este angajat în ceva nu foarte departe de o formă sofisticată de pariu, mizând pe creșterea și scăderea unor prețuri selectate. Când speculatorul câștigă, el sau ea pur și simplu acaparează valoarea. Când pierde, supraviețuirea instituțiilor financiare majore poate fi pusă în pericol, având ca efect apariția unor solicitări de cauționare publică în vederea protejării integrității sistemului financiar. Indiferent de împrejurare, populația pierde. Rareori activitatea speculatorului contribuie finalmente la producerea noii bogății.

Deși în unele împrejurări pretențiile speculatorilor că activitățile lor sporesc lichiditatea și stabilitatea pieței au o oarecare acoperire, ele sună fals în contextul piețelor financiare globalizate tot mai volatile, în care mișcările financiare speculative sunt o sursă majoră de instabilitate și disfuncționalitate economică. Mai mult, indiferent de contribuția adusă de speculatori la creșterea eficienței piețelor financiare, aceasta se face cu un cost considerabil raportat la profituri și la onorariile pe care le extrag. Clasa de instrumente financiare denumite „derivate" sunt o deosebit de importantă sursă de îngrijorare.

Contractele derivate sunt în prezent o temă fierbinte în presa financiară. Ele implică pariuri asupra fluctuațiilor prețurilor acțiunilor, a prețurilor valutelor, valorii dobânzilor și chiar asupra indicilor de pe piața bursieră în totalitatea lor. Contractele la termen privitoare la ratele dobânzilor nu au existat până la sfârșitul anilor '70. Cele mai importante contracte de acest tip însumează mai mult de jumătate din produsul național brut al Statelor Unite.[2] Valoarea totală a contractelor derivate cele mai importante a fost estimată ca fiind de aproximativ 12 mii de miliarde dolari la mijlocul lui 1994, cu o creștere proiectată la 18 mii de miliarde dolari până în 1999.[3] În 1993, publicația „The Economist" estima că rezerva mondială totală a mijloacelor fixe de producție va fi de aproximativ 20 mii de miliarde dolari.[4]

Ceea ce face ca derivatele să fie deosebit de riscante este faptul că, de obicei, sunt achiziționate cu marjă. Aceasta înseamnă că cumpărătorul inițial își deschide numai un mic depozit de asigurare față de potențialul risc financiar. S-ar putea ca competitorii mai mari să nu fie condiționați de deschiderea nici unui depozit, cu toate că riscul lor financiar potențial s-ar putea cifra la sute de milioane de dolari.[5]

Derivatele mai sofisticate sunt deosebit de complexe și

adesea nu sunt bine înțelese nici de cei care le tranzacționează. Potrivit publicației „Fortune": „Când sunt folosite cu înțelepciune, derivatele fac viața mai ușoară pentru că le oferă cumpărătorilor lor puterea de a controla și transfera riscul. Dar, în mâinile speculanților, a funcționărimii inepte și a colportorilor lipsiți de scrupule, ele devin un mecanism de îndatorare puternic și bine pus la punct ca să creeze factori de risc."[6]

Crearea nesiguranței şi a factorilor de risc

Corporațiile angajate în producția de bunuri și servicii reale preferă un sistem financiar stabil și previzibil care să asigure sursele sigure ale fondurilor de investiții la rate stabile ale dobânzii și cursului valutar. Pentru ele, fluctuațiile de pe pieţele financiare sunt factori de risc ce le pot perturba operațiunile și bilanțurile contabile, de cele mai multe ori pe neașteptate. Pentru companiile mondiale, fluctuațiile uneori considerabile la cursurile de schimb ale diverselor valute pot constitui o problemă serioasă, care este posibil să joace un rol mai important în determinarea profiturilor sau pierderilor decât eficiența productivă sau partea de piață deținută. Cei care administrează investițiile productive consideră această volatilitate drept o problemă majoră, un factor nedorit de risc. Situația lor este exact opusă celei a speculatorilor, care caută câștiguri extractive rapide. Speculatorii sunt favorizați de volatilitate, care este șansa lor de succes.

Deși caracteristicile strategiilor lor pot fi extrem de complicate, cei care se specializează în extracția financiară profită de pe urma volatilității, efectuând trei activități:

1. Arbitrând diferențele temporare de preț pentru aceleași mărfuri sau unele similare, ori pentru instrumentele financiare pe două piețe. Arbitrul efectuează simultan o achiziție pe piața unde prețul este mai scăzut și o vânzare corespunzătoare pe piața unde acesta este mai ridicat. Marjele sunt limitate, dar acțiunea este în esență lipsită de risc, iar când sunt implicate mari sume de bani, strategia poate fi chiar profitabilă. Totul este să acționezi înainte ca și altcineva să întrevadă aceeași posibilitate. Viteza este atât de importantă încât o firmă a cheltuit recent 35 milioane dolari pe un supercomputer, pentru a

obține pur și simplu un avantaj de două secunde în arbitrarea tranzacțiilor titlurilor la termen bursiere din Tokio.[7]

2. Speculând asupra modificărilor de prețuri ale mărfurilor de larg consum, cursurilor de schimb valutar și asupra instrumentelor financiare cum ar fi acțiunile, obligațiunile și alte diverse produse derivate. Speculația implică a miza pe fluctuațiile pe termen scurt ale prețurilor. Aceste mize pot să implice un grad de risc semnificativ, mai ales dacă ele sunt întreținute cu bani împrumutați sau prin utilizarea adaosurilor comerciale.
3. *Asigurându-i* pe alții față de riscurile viitoarelor schimbări de prețuri. Cei care vând contracte derivate le promovează ca o formă de asigurare împotriva riscului. Pachetele de derivate mai sofisticate care s-au oficializat, pot implica combinații complexe, de speculație, asigurare și arbitraj.

Nici una dintre aceste surse de profit n-ar exista pe o piață financiară perfect stabilă. În fiecare caz în parte, investitorul extractiv profită de fluctuațiile de prețuri pentru a reclama o parte din valoarea creată de investitorii productivi și de oamenii care muncesc cu adevărat. Partea speculatorului reprezintă un fel de impozit pe sistemul financiar, fără nici un scop util. Este dificil să vezi cum arbitrarea pieței conectate electronic pentru reducerea intervalului de două secunde în ajustarea prețurilor poate servi vreunui scop public.Cu cât este mai mare volatilitatea pieței financiare, cu atât este mai mare reușita acestor forme de extracție.

Formele mai riscante și disfuncționale de investiții extractive au primit un impuls major prin formarea unei noi categorii de fonduri mutuale, numite „fonduri de garanție contra riscului de schimb valutar" (hedge funds), care sunt specializate în grade ridicate de risc, speculații pe termen scurt și care necesită o investiție inițială minimă de un milion de dolari. Cel mai mare dintre ele, Fondul Quantum, prezidat de George Soros, controlează peste 110 miliarde dolari. De vreme ce „fondurile de garanție contra riscului de schimb valutar" agresive pot manevra banii investitorului pentru a împrumuta chiar 10 dolari pentru fiecare dolar al investitorului, acest lucru oferă fondului Quantum posibilitatea de a deține sub control 110 miliarde dolari. Multe dintre cele mai mari „fonduri de garanție contra riscului de schimb valutar" au generat un câștig de peste 50% pentru acționarii lor în 1993. Totuși, riscurile de pierderi sunt de asemenea considerabile. Un mic fond de asigurare contra

riscului de schimb valutar a pierdut 600 milioane dolari în două luni pe piețele de ipotecă și a dat faliment.[8]

Faptul că acest tip de fonduri se sprijină în general extrem de mult pe un sistem de pârghii sporește într-o foarte mare măsură atât posibilitățile de câștiguri cât și de riscuri. De asemenea, implică fondurile sistemului bancar în activități cu un beneficiu îndoielnic pentru societate, când necesitățile de credit ale cumpărătorilor de locuințe, fermierilor și întreprinderilor productive continuă să nu fie satisfăcute.

Pretenția că speculatorii sporesc stabilitatea prețului determinând o dezvoltare mai rapidă a piețelor spre starea lor de echilibru a fost de curând demascată de însuși George Soros într-o depoziție prezentată înaintea Comitetului Bancar al Camerei Reprezentanților din Statele Unite. Soros a informat comitetul că atunci când un speculator mizează pe creșterea unui preț, iar acesta de fapt scade, el este obligat să se protejeze prin vânzări, ceea ce accelerează scăderea prețului și sporește volatilitatea pieței. Soros, totuși, a asigurat comitetul că volatilitatea prețului nu constituie o problemă până în momentul în care toată lumea se decide să vândă în același timp și se creează astfel o „discontinuitate", aceasta însemnând că nu există cumpărători. Într-o asemenea situație, cei cu poziții pe piață nu sunt capabili să ofere o garanție și ar putea să suporte „pierderi catastrofale".[9] Depoziția lui a dezvăluit cu claritate punctul de vedere al speculatorului profesionist, pentru care volatilitatea e o sursă de profituri. Dacă el ar fi fost implicat în forme productive de investiții, ar fi avut cu siguranță o altă imagine.

Soros vorbește din experiență când afirmă că speculatorii pot să traseze direcțiile prețurilor de piață și să creeze instabilitate. Și-a creat o asemenea reputație fabuloasă ca modelator al piețelor financiare, încât ziarul „New York Times", într-un articol intitulat sugestiv: „When Soros Speaks, World Markets Listen"*, i-a atribuit puterea de a-și spori prețurile investițiilor sale numai dezvăluind că sunt făcute de el. După ce a mizat împotriva pieței germane, el a publicat o scrisoare în cotidianul londonez „The Times", în care declara: „Mă aștept ca piața celor mai importante valute să scadă." Potrivit cotidianului „New York Times", chiar așa s-a și întâmplat de îndată, „pe măsură ce agenții de bursă din Statele Unite și Europa au fost de acord că este o piață Soros."[10] La 5 noiembrie 1993,

* Când Soros vorbește, piețele lumii ascultă (n.t.).

în paginile economice ale ziarului „New York Times" a apărut o poveste intitulată: „Rumors of Buying by Soros Send Gold Prices Surging"**.

În septembrie 1992, Soros a vândut lire sterline în valoare de 10 miliarde dolari mizând împotriva succesului eforturilor premierului britanic John Major de a menține valoarea lirei sterline.[11] Prin acest lucru, lui i s-a atribuit un rol major în forțarea unei devalorizări a lirei sterline care a contribuit la spargerea sistemului de rate fixe de schimb pe care guvernele încercau să-l introducă în Uniunea Europeană. Ratele fixe de schimb sunt o anatemă pentru speculatori, deoarece elimină volatilitatea de care aceștia depind. Pentru rolul său în protejarea șanselor de profituri speculative, se estimează că Soros a extras aproximativ un miliard de dolari din cadrul sistemului financiar pentru fondurile sale de investiții.[12] Schimbarea rezultată pe pieţele monetare a provocat o prăbușire a lirei sterline cu 41% față de yenul japonez pe o perioadă de 11 luni. Acestea sunt tipurile de volatilitate pe care speculatorii le-au considerat o sursă de posibilități.[13]

Concluzia lui Felix Rohatyn, un partener important al Lazard Frères & Co. este susținută cu tot mai multe argumente puternice în sprijinul ei:

> În multe cazuri, este posibil ca fondurile de asigurare și activitatea speculativă în general să poarte o mai mare răspundere pentru fluctuațiile cursurilor de schimb valutar și a ratei dobânzii decât intervențiile băncilor centrale.

...Derivatele... creează un lanț de riscuri care leagă instituțiile financiare și corporațiile din întreaga lume; orice slăbiciune sau spărtură în acest lanț (cum ar fi prăbușirea unei instituții importante care a investit masiv în acest gen de contracte) ar putea crea o mare problemă pentru sistemul financiar internațional.[14]

Faptul că multe corporații importante, bănci și chiar guverne locale au devenit competitori activi pe piața derivatelor urmărind sporirea propriilor profituri a început să atragă atenția presei economice în 1994. Chiar dacă riscurile pot fi substanțiale, totuși, în general, instituțiile, care au fost concurenți importanți, nu-și dezvăluie participarea la derivate în declarațiile publice cu conținut financiar, preferând să le trateze ca tranzacții „din afara bilanțurilor

---

** Zvonurile că Soros ar cumpăra fac să sară prețul aurului (n.t.).

contabile". Aceasta face imposibil pentru investitori și populație să evalueze corect riscurile reale implicate.

Adevărul iese la iveală numai pe măsură ce se raportează pierderi importante, așa cum s-a întâmplat atunci când Procter & Gamble a anunțat o pierdere în derivate în valoare de 102 milioane dolari, în momentul în care rata dobânzilor a înregistrat o creștere mai mare decât se anticipase,[15] sau când împrumuturile nerentabile din sectorul imobiliar au necesitat garanții din partea autorităților federale pentru Banca statului New England. Bilanțul contabil al Băncii arăta un capital total de circa 33 de miliarde dolari. Controlul financiar a descoperit totuși că această instituție avea angajamente netrecute în bilanțul contabil în valoare de 36 milioane de dolari în diverse instrumente derivate.[16] Grupul Paine Webber a anunțat în vara lui 1994 că va cheltui 268 milioane dolari pentru a susține una dintre ofertele lor financiare care fusese lansată pe piață ca o investiție sigură și garantată. Atunci când au suferit o pierdere într-o speculație cu derivate în 1994, companiile BancAmerica și PiperJaffray au întreprins acțiuni similare.[17]

Cel mai mediatizat scandal al derivatelor din 1994 a izbucnit în decembrie, când districtul Orange din California a anunțat că fondul său de investiții în valoare de 7,4 miliarde dolari din banii publici proveniți de la 187 de districte școlare, de la conducerea transporturilor publice și de la administrațiile urbane, a suferit o pierdere de 1,5 miliarde dolari. Autoritățile districtului au împrumutat 14 miliarde dolari pentru a investi în derivate sensibile la dobândă și au pierdut când ratele dobânzii au crescut. Apoi au început să apară știrile privind dimensiunile câștigurilor și pierderilor din derivate ale altor guverne locale și la 7 decembrie, prețurile pe piața de obicei stabilă a obligațiunilor municipale în valoare de 1,2 mii de miliarde dolari au coborât sub un punct. S-a ridicat problema dacă casele de investiții care creditaseră districtul Orange cu cele 14 miliarde dolari în vederea finanțării speculației sale își informaseră propri acționari în legătură cu destinația acestor bani. Districtul Orange s-a confruntat cu o drastică reducere în sfera serviciilor publice, inclusiv a școlilor sale și cu posibilitatea unei măriri substanțiale a impozitelor sale.[18]

Au urmat alte scandaluri majore, între care și comunicatul din 25 februarie 1995, conform căruia un agent de bursă în vârstă de 28 de ani de la filiala din Singapore a Băncii Barings mizase, după o perioadă de aproximativ patru săptămâni, pe 29 miliarde dolari din

fondurile firmei pe derivatele legate de contractele pe termen referitoare la indicele bursier pe termen al companiei japoneze Nikkei și de rata japoneză a dobânzii, ajungând la pierderi de 1,3 miliarde dolari. Pierderea a pulverizat venerabilul capital al băncii în valoare de 900 milioane de dolari, acumulat în decursul a 233 de ani, și a obligat-o să se declare falimentară.[19] În primele patru ore de tranzacții care au urmat comunicatului, indicele Nikkei din Tokio a scăzut cu 4,6%.[20] Faptul că acțiunile unui singur om de afaceri fără vreo reputație sau avere importantă ar putea avea o asemenea consecință, constituie unul dintre indicatorii în număr tot mai mare ai instabilității unui sistem financiar globalizat, în care este posibil ca sute de miliarde de dolari să circule simultan ca răspuns la ultimele știri apărute.

Profitând de pe urma volatilității

Resursele monetare pe care instituțiile financiare private le pot arunca acum în joc pe piețele financiare mondiale fac ca chiar și resursele celor mai puternice guverne să pară infime. Această putere sfidează eforturile guvernamentale de a ține sub control rata dobânzilor și cursurile de schimb valutar ca să mențină stabilitatea și creșterea economică. Allen Metzler, unul dintre cei mai autorizați experți pe plan mondial în materie de bănci centrale și politică monetară, estimează că dacă guvernatorii băncilor centrale ale lumii ar cădea de acord în ce privește un angajament coordonat de a proteja o anumită valută de un atac speculativ, ei ar putea în cel mai bun caz să strângă doar 14 miliarde de dolari pe zi, ceea ce reprezintă o simplă picătură într-un ocean față de cele peste 800 miliarde de dolari pe care speculatorii de valută le comercializează zilnic.[21]

Dolarul american a scăzut cu zece la sută atât față de yenul japonez cât și față de marca germană în prima jumătate a anului 1994. La 24 iunie 1994, Rezervele Federale ale Statelor Unite și alte șaisprezece bănci centrale și-au mobilizat forțele într-o intervenție coordonată și au cumpărat o sumă evaluată între trei până la cinci miliarde de dolari americani pentru a încetini prăbușirea lui. Abia dacă s-a observat pe piață.

Am atins un punct în care asemenea intervenții fac prea puțin ca să scadă volatilitatea. Ele transferă pur și simplu dolarii contribuabililor în mâinile speculatorilor.

Începutul crizei pesoului mexican în decembrie 1994 a dus la o înțelegere și mai aprofundată cu privire la prețul mare ce trebuie plătit pentru disfuncțiile sistemului financiar. Deși puțin discutat de presa financiară, fundalul crizei financiare mexicane era foarte diferit de tabloul unui miracol economic prezentat opinei publice de marile cercuri de afaceri și administrația Clinton, în timpul campaniei de susținere a Acordului Nord American pentru Comerț Liber (NAFTA).

Ani de zile Mexicul și-a sporit împrumuturile din străinătate și prin urmare datoria sa externă ca să acopere importurile de consum, fuga capitalului și achitarea datoriei externe. Aceste împrumuturi au îmbrăcat multe forme, incluzând vânzarea unor obligațiuni cu dobândă și grad de risc ridicate străinilor, vânzarea de corporații publice unor cercuri străine particulare și atragerea valutei printr-o euforie a speculațiilor care a făcut să explodeze bursa mexicană de valori. Numai 10% din aproximativ șapte miliarde dolari care au intrat în Mexic sub forma unor fonduri străine de „investiții" pe parcursul ultimilor cinci ani s-au cheltuit pe investiții capitale pentru mărirea capacității productive și prin urmare crearea capacității de achitare. Prețurile multora dintre activele transferate unor proprietari străini au avut la bază bilanțuri contabile inflate fictiv. Numai plățile planificate pentru serviciul datoriei externe au ajuns să depășească încasările din export. „Miracolul economic" al Mexicului nu prea s-a deosebit de un gigantic castel de cărți.[22]

Cine a beneficiat de aceste influxuri? Câțiva mexicani care au făcut mari averi în această perioadă. Publicația „Forbes" a identificat 14 miliardari mexicani în sondajul din 1993 referitor la miliardarii lumii, iar în lista anului următor au intrat 24.[23]

Balonul s-a spart în decembrie 1994. Piața mexicană de valori a pierdut 30% din valoarea sa financiară calculată în pesos, în vreme ce speculatorii se grăbeau să-și transfere banii. Presiunea pe verticală asupra pesoului inflat datorată fugii banilor din Mexic a împins guvernul acestei țări într-o profundă criză financiară și l-a forțat să-și devalorizeze moneda națională extrem de inflată. Aceasta a condus la o schimbare radicală a raporturilor de schimb dintre Statele Unite și Mexic, făcând totodată ca prețul majorității importurilor americane să fie de neplătit pe piața mexicană. Când s-a aflat că s-ar putea ca guvernul mexican să fie obligat să nu-și respecte obligațiile externe, investitorii de pe Wall Street care dețineau obligațiuni mexicane au alergat la guvernul american, plângându-se

că se face gaură în cer dacă contribuabilii americani nu vor finanța o garanție. Președintele Clinton a răspuns convingând un Congres refractar să elaboreze un plan de salvare financiară, reprezentând peste 50 miliarde dolari din banii contribuabililor, în scopul asigurării băncilor și caselor de investiții de pe Wall Street că banii lor vor fi acoperiți. Criticii acestei măsuri au observat că nici un sfanț din acești bani nu s-a îndreptat spre milioanele de săraci și păturile mijlocii din Mexic, care au dus greul crizei.[24]

Nici planul de salvare, nici rata dobânzii de 92% la titlurile guvernului mexican nu au stăvilit prăbușirea continuă a pesoului până la mijlocul lunii martie a anului 1995.[25] Măsurile de austeritate impuse de guvernul mexican urmau să lase 750 000 de mexicani fără loc de muncă în cursul primelor patru luni ale anului 1995, iar rata dobânzii de 90%, dacă nu chiar mai mare, la ipoteci, cărți de credit și închirieri de mașini avea să ducă multe familii la ruină.[26] Numărul estimat al locurilor de muncă din Statele Unite care urmau să fie desființate din cauza reducerii rezultate în volumul de exporturi în Mexic s-a ridicat la 500 000.[27]

Undele de șoc ale crizei mexicane au reverberat pe toate piețele financiare intercorelate ale lumii, de vreme ce speculatorii au alergat să-și transfere banii în paradisuri fiscale mai sigure. Când balonul pieței mexicane de valori s-a spart, speculatorii cu holdinguri în alte state latino-americane au început să se agite și și-au retras repede banii, ceea ce a dus la o reducere de peste 30% pe valoarea fiecărei acțiuni din fondurile bursiere latino-americane importante, într-o singură lună.[28] Când planul de salvare a legat dolarul la pesoul devalorizat, circumspecții speculatori de valută și-au vândut dolarii pentru a cumpăra mărci germane sau yeni japonezi, slăbind și mai mult puterea dolarului pe piețele valutare internaționale.[29]

Cum li se par toate acestea locuitorilor Stratos-ului de deasupra? Mi s-a întâmplat să zbor de la New York la San Francisco în momentul prăbușirii pesoului mexican. Numărul din martie 1995 al revistei companiei aeriene United Airlines, „Hemispheres"*, plasată în buzunarul fiecărui loc din avion, prezenta pe prima pagină un articol care elogia succesul acordului NAFTA și solicita extinderea sa asupra restului emisferei vestice.[30]

Nu sistemul mondial al fugii speculative a banilor a generat

---

* Emisfere (n.t).

criza mexicană, dar a făcut-o posibilă și a exacerbat-o foarte mult, propagându-i consecințele atunci când balonul s-a spart.

Abilitatea de a transfera instantaneu sume uriașe de bani de la o piață la alta a oferit speculatorilor o armă prin care politica oficială să devină prizoniera intereselor lor, iar ei atrag atenția tot mai direct asupra acestui fapt. Economistul Paul Craig Roberts de la Institutul Cato, o școală de gândire din Washington D.C., dedicată propagării libertarismului corporatist, i-a ținut președintelui Clinton o prelegere într-un editorial al revistei „Business Week":

> Dolarul se află și el sub presiune, deoarece investitorii și-au dat seama că Clinton favorizează „soluțiile" guvernamentale, în timp ce în alte părți ale lumii, mai ales în Asia și America Latină, rolul guvernului se reduce și se înregistrează, în consecință, o creștere economică rapidă. Investitorii în acțiuni și-au dezvoltat o concepție globală și preferă piețele unde guvernul efectuează restructurări, iar perspectivele de creștere economică sunt bune... Ar fi de asemenea de folos, dacă Congresul ar urma să abroge sutele de legi prost concepute care favorizează sectoare speciale în defavoarea performanțelor de ansamblu ale economiei și dacă miile de legi antiproductive din Codul Reglementărilor Federale ar fi eliminate.[31]

Procesul e simplu. Dacă speculatorii care manipulează sutele de miliarde de dolari în întreaga lume hotărăsc că măsurile unui guvern favorizează anumite „sectoare speciale", prin care înțeleg grupuri ca ecologiștii, oamenii muncii sau cei săraci, mai mult decât pe cele ale speculatorilor financiari, ei își plasează banii în altă parte, creând un dezastru economic în cursul acestui proces. În mintea lor, perturbarea economică rezultată nu face decât să le confirme teza, conform căreia măsurile guvernului în cauză sunt incorecte. Tipică este opinia unui analist în schimbul valutar, exprimată în ziarul „Washington Post": „O mulțime de bănci centrale preferă să dea vina pe speculatori. Cred că este mai mult vina crasei lor incompetențe în aplicarea politicii lor monetare decât a vreunui atac speculativ."[32]

Faptul că majoritatea acestor mișcări financiare se petrec într-un ciber-spațiu globalizat face ca supravegherea de către fiecare guvern a respectării regulamentelor să fie extrem de dificilă. Cei care profită din plin de pe urma lipsei de responsabilitate

publică se grăbesc să-i asigure pe legislatori și opinia publică de faptul că sistemul funcționează în interesul populației. Ei susțin că singura amenințare pentru binele public provine în esență din reglementare. Tipică este poziția formulată de Thomas A. Russo director administrativ și șeful oficiului juridic al firmei Lehman Brothers Inc., o importantă casă de investiții, într-un editorial scris pentru cotidianul „New York Times":

> Derivatele joacă un rol crucial în formarea capitalului și controlul riscului prin faptul că ajută guvernele, fabricanții, spitalele, companiile de utilitate publică și lanțurile de fast food să livreze cele mai bune produse și servicii la cele mai scăzute prețuri... Evoluția formelor financiare nu a fost urmată de o evoluție reglementativă și această neconcordanță a creat probleme... Distincțiile artificiale generate de sistem creează nesiguranță juridică, piedici, viciază dezvoltarea unor noi produse și încurajează cârpăceala egoistă prin definiții de produse. În domeniul foarte mobil al derivatelor, aceste lipsuri dăunează foarte mult, printre altele chiar alungă afacerile americane cu derivate în afara țării.
>
> Adăugarea unor noi reguli unui sistem care niciodată nu a fost conceput pentru derivate nu face decât să amplifice aceste probleme. Pe de altă parte, o revizuire generală a sistemului este o idee nerealistă din punct de vedere politic. Singurul remediu care ne rămâne este ca intermediarii acestui tip de contracte și controlul financiar să formuleze împreună principiile de bună practică în afaceri pentru industrie.
>
> ...noile derivate ar trebui să fie evaluate în ce privește riscul nu numai de cei care le elaborează și le comercializează, ci și de un grup independent din cadrul companiei. Un alt principiu ar putea să recomande ca agenții, prima linie de apărare în controlul riscului, să fie îndemnați să-și recunoască erorile și să fie concediați dacă le ascund.[33]

Observația lui Russo, că sistemul financiar a dobândit o asemenea putere politică încât își împiedică în principiu propria reformă, cu siguranță că este exactă. Reglementarea este și mai îngreunată de faptul că, așa cum spune James Grant, redactor la publicația „Grant's Interest Rate Observer", „piețele sunt mondiale și în continuă mișcare și vor fluctua spre regiunile cele mai puțin reglementate."[34] Iar în ce privește argumentul lui Russo că derivatele și alte

instrumente de speculație financiară consolidează economia productivă și că sistemul este capabil de autoreglare, cel mai politicos lucru ce se poate afirma despre el este că demonstrează măsura în care locuitorii Stratos-ului s-au înstrăinat de realitate.

Aproape în același timp cu publicarea editorialului lui Russo, care face reclamă necesității autoreglării, firma Kidder, Peabody & Company, o firmă de investiții care se mândrește cu integritatea și controalele sale stricte, a anunțat că unul dintre principalii săi agenți a efectuat singur, în decurs de doi ani, tranzacții care totalizau 1,76 mii de miliarde de dolari, aproape 10% din producția economică mondială anuală și a raportat profituri din aceste tranzacții de 349,7 milioane de dolari. Și totuși, nimeni din această întreprindere nu a observat că numai 79 miliarde de dolari au fost de fapt câștigați din aceste tranzacții sau că ultimele au generat instituției pierderi în valoare de 85,4 milioane dolari. Acceptând raportul agentului, conducerea i-a oferit 11 milioane de dolari în gratificații, l-a avansat și i-a mai acordat și un premiu din partea președintelui, raportând companiei General Electric, compania mamă a firmei drept reale falsele sale profituri. Atât superiorilor lui, cât și contabilității firmei și controlului financiar intern, le-au trebuit mai mult de doi ani ca să sesizeze discrepanțele.

Edward A. Cerullo, președintele secției de la Kidder, Peabody în care s-a comis frauda, cu un venit de 20 milioane de dolari pe an, a oferit următoarea explicație pentru faptul că nu a reușit să depisteze problema mai devreme: „Într-un fel, nu este deloc plauzibil să arunci vina pe seama unui singur responsabil pentru un departament de 700 sau 800 de oameni, cu active în valoare de 100 miliarde dolari, tranzacții zilnice de 20 miliarde dolari și câștiguri de un miliard."[35] Cu un sistem atât de necontrolat încât cele mai bune și mai corecte dintre instituțiile sale nu se pot proteja de frauda flagrantă și de abuzurile propriilor staff-uri, îți trebuie o mare doză de credulitate să presupui că acestea sunt capabile de autoreglare în interesul public.[36]

Merită să observăm în treacăt că în timp ce se petrec aceste lucruri, înalții funcționari de la Kidder, Peabody au fost angajați în asmuțirea statelor Connecticut, New Jersey și a orașului New York, unele împotriva altora, într-un război al licitațiilor pentru sediul central al companiei. Potrivit lui Michael A. Carpenter, președintele firmei Kidder, Peabody, oferta orașului New York de electricitate subvenționată, reduceri ale taxelor de vânzare privind

instalațiile și serviciile și reducerile de impozite pe proprietate care se ridică la valoarea totală de 31 milioane dolari, oferă companiei sale posibilitatea de a continua să funcționeze în Manhattan pe o bază competitivă de prețuri.[37]

Presa financiară continuă să descrie ceea ce se întâmplă, din punctul de vedere al investitorilor globali și al fluxurilor internaționale de capital, ca și cum am mai trăi încă într-o lume în care cei care dețin economii caută să le angajeze în utilizări productive, în beneficiul societății, cu speranța unor câștiguri stabile pe termen lung. Când sistemul greșește, vina este aruncată pe seama lipsei unor controale administrative și pe eșecul guvernelor de a se supune unei benefice discipline a pieței pentru păstrarea încrederii investitorilor.

Realitatea pe care locuitorii Stratos-ului nu le place să o recunoască este aceea că în timp ce corporațiile s-au separat de interesul uman, instituțiile financiare s-au îndepărtat atât de acesta, cât și de cel corporatist. Instituțiile financiare care odinioară erau dedicate mobilizării fondurilor pentru investițiile productive s-au metamorfozat într-un sistem financiar mondial prădător, generator de risc, mânat de speculații și angajat în extracția neproductivă a bogăției de la contribuabili și de la economia productivă.

Acest sistem este inerent instabil și scapă de sub control, răspândind devastarea economică, socială și ecologică și punând în pericol bunăstarea fiecărei persoane de pe această planetă. Printre păcatele sale specifice, sistemul financiar metamorfozat devoră corporațiile care altă dată funcționau ca buni cetățeni locali, făcând în principiu imposibilă administrarea responsabilă a societății și obligând economia productivă să concedieze oameni în orice împrejurare ca obstacole costisitoare în calea eficienței economice.

Capitolul 16

Canibalismul corporatist

Fuziunile, achizițiile și tranzacțiile de preluare (leverage buyout) încheiate în 1988 se ridică la uluitoarea sumă de 266 miliarde dolari... Nimic din acești bani nu a fost utilizat să se cumpere măcar un șurub pentru o mașină nouă, pentru 28,35 de grame dintr-un nou îngrășământ, ori o singură sămânță pentru o nouă recoltă... O corporație care își calculează profiturile pe termen lung și are o vedere largă asupra responsabilităților sale sociale se găsește în mare pericol de a fi achiziționată de un grup de investitori care pot profita financiar, preluând corporația și reorientând-o spre urmărirea unui profit de moment.*

William M. Dugger[1]

Rareori este ușor să găsești o cale pentru crearea unor noi valori în sofisticata economie contemporană. În principiu, este imposibil să se găsească mijloace de a produce o nouă valoare care să dea naștere la beneficii, în cantitatea și cu viteza cerute de un sistem financiar prădător, care depășește cu mult economia productivă.[2] Cel mai rapid mod de a realiza acest fel de profit cerut de sistem este acapararea și înghițirea valorilor unui concurent mai slab de pe piață. Într-o piață liberă, concurentul mai „slab" este adesea firma angajată să facă investiții cu bătaie lungă, să asigure angajaților locuri de muncă sigure și bine plătite, să plătească în mod cinstit o parte din impozitele locale, să plătească un fond de pensii suficient, să administreze resursele ecologice într-un mod responsabil și, în general, să aibă în vedere interesul pe termen lung al oamenilor. Asemenea companii sunt o proprietate de valoare a comunității respective și într-o economie sănătoasă, plătesc acționarilor lor dividende solide și sigure, dar nu extravagante.

---

* „Leveraged buyout (LBO)" = „Preluarea unei firme de către alta care și-a procurat capitalul necesar prin împrumut garantat cu activele firmei preluate." (*Dicționar Bancar Englez-Român*, „Business Books", Secretariatul pentru Mahamuda - 1995, p. 138) (n.t.).

Totuși, ele nu aduc pe moment acționarului câștigurile pe care le cer portofoliile de comerț computerizat.

Așa cum arată Joel Kurtzman, după logica de astăzi a pieței este de datoria unor asemenea firme să-și vândă activele și cu banii rezultați să-și plătească în întregime acționarii:

> Companiile care se autodesființează arată bine pe hărțile computerizate de pe monitoarele investitorilor. Ele plătesc onorarii grase, prețul acțiunilor lor rămâne ridicat și practic nu au nici o investiție de viitor în cercetare și dezvoltare. Acest fel de companie este un mare chilipir și computerele se bat între ele ca să o cumpere.[3]

Când managerii responsabili nu vor să-și devoreze propriile companii, sistemul financiar este nerăbdător să-i susțină cu bani pe cei care vor să le cumpere în întregime. În consecință, un sistem financiar prădător se asociază cu o piață prădătoare ca să-i declare „ineficienți" pe managerii responsabili și să-i epureze din sistem, determinând ca corporația responsabilă din punct de vedere social să fie o specie pe cale de dispariție.

Prădarea corporațiilor „ineficiente"

O specie aparte de investitor extractiv, corsarul corporatist se specializează în prădarea unor corporații cu reputație bună. Procesul fundamental este de o simplitate elegantă și profitabilă, deși detaliile sunt complexe iar luptele pentru putere sunt adesea dezagreabile. Corsarul identifică o companie cotată la o bursă care are o „valoare cu amănuntul" mai mare decât prețul curent al pieței oferit pe acțiunile sale. Uneori, aceste companii sunt într-o situație dificilă. De cele mai multe ori, sunt bine administrate, solide din punct de vedere fiscal, companii care sunt responsabile civic și acționează în perspectivă. Ele pot avea rezerve substanțiale de capital lichid ca să se protejeze împotriva unei conjuncturi economice nefavorabile și pot dispune de rezerve de resurse naturale pe care le administrează pe baza unui profit viabil. Adesea, corsarul caută în mod special companii care dețin rezerve și active pe termen lung, acestea putând fi vândute la costuri ce pot fi făcute externe, cu alte cuvinte transferate în seama comunității.

Odată ce o asemenea companie este identificată, corsarul la pândă poate forma o nouă corporație ca recipient pentru compania

pe care vrea s-o achiziționeze. Deseori, corporația recipient e aproape în întregime finanțată pe datorie și are prea puține acțiuni sau chiar deloc. Fondurile împrumutate sunt utilizate pentru a cumpăra pe tăcute acțiuni ale companiei țintă la bursele oficiale, la prețul prevalent de piață, până la maximumul permis de lege. Pe urmă este prezentată o ofertă consiliului director al companiei pentru a cumpăra cele mai importante acțiuni din stocul companiei la un preț peste cel curent de piață, dar mai mic decât valoarea lor cu amănuntul. Dacă oferta publică de cumpărare are succes, compania câștigătoare consolidează compania achiziționată, înglobând-o în sine, transferându-i astfel acesteia din urmă datoria utilizată pentru cumpărarea ei. Printr-o mică scamatorie financiară, compania vizată a fost achiziționată prin utilizarea propriilor active pentru a garanta împrumuturile folosite la cumpărarea ei.

Cei care organizează afacerea se asigură în principiu de câștiguri lipsite de risc, revenindu-le recompense substanțiale pentru „serviciile" lor de intermediari în tranzacția respectivă. De vreme ce afacerile sunt finanțate mai ales cu bani din bănci sau din fondurile de investiții, riscurile sunt suportate de alții, inclusiv de publicul larg care asigură depozitele bancare și renunță la unele avantaje fiscale pentru a subvenționa achitările dobânzilor la finanțarea împrumuturilor, precum și de micii investitori și pensionarii ale căror venituri sunt periclitate.

„Noua" companie are acum o datorie suplimentară considerabilă. Pentru a și-o achita, noua administrație ar putea să-și micșoreze rezerva de lichidități și fondurile de pensii, să-și vândă unele unități profitabile pentru câștiguri rapide în numerar, să negocieze micșorarea salariilor, să-și transfere fabricile de producție în străinătate, să secătuiască proprietățile sale de rezerve naturale și să reducă cheltuielile de întreținere și cercetare pentru sporirea câștigurilor de moment, în general pe socoteala viabilității pe termen lung a companiei. Au fost identificate aproape 2000 de cazuri în care noii proprietari au furat practic un total de 21 miliarde dolari din ceea ce ei adesea declară că ar fi fonduri „în exces", din conturile de pensii ale companiei, pentru achitarea datoriilor.[4]

Odată ce datoria este micșorată, iar compania raportează o creștere rapidă în profiturile sale anuale din disponibilizarea activelor sale și deturnarea banilor de la achitările dobânzilor spre profituri, este posibil ca firma să fie revândută publicului printr-o ofertă de acțiuni la o primă foarte mare. Corsarul se felicită pentru

„creșterea eficienței economice" și „valoarea adăugată" la economie și pornește în căutarea unei noi ținte. Acestea sunt elementele esențiale ale tranzacției de „leveraged buyout", o formă de canibalism corporatist.

Cheia acestui tip de tranzacție constă în abilitatea de a alcătui pachetul financiar. Cineva poate crede că bancherii responsabili și curtierii de investiții s-ar feri de asemenea afaceri, care implică contractarea unor împrumuturi extrem de nesigure unor companii nou formate fără active. Dimpotrivă, de vreme ce intermediarii de afaceri oferă rate ale dobânzii neobișnuit de ridicate pentru a compensa lipsa de garanții, băncile și casele de investiții adesea se concurează între ele pentru o șansă de participare. În cursul anilor '80, unele mari bănci, inundate de aceiași petrodolari pe care îi ofereau cu generozitate statelor debitoare din Sud în anii '70, au căutat și au găsit intermediari de afaceri cu oferte de finanțare la primul zvon că o nouă răsturnare de conducere s-ar putea petrece în viitorul apropiat. În mod normal, pachetul financiar final implică o combinație de împrumuturi și fonduri bancare obținute din vânzarea obligațiunilor cu dobândă ridicată, numite de obicei „obligațiuni fără acoperire" (junk bonds) pentru că sunt emise de corporații de fațadă fără active.

Întregul joc se desfășoară cu un înfiorător simț al detașării morale. După cum spunea Dennis Levine, un membru al elitei din Wall Street care a fost închis pentru o scurgere de informații:

> Pe Wall Street aveam o activitate fenomenală și era ușor să uităm că miliardele de dolari pe care-i aruncam în dreapta și-n stânga aveau un impact real asupra locurilor de muncă și astfel asupra vieților zilnice a milioanelor de americani. Prea adesea Wall Street-ul părea să fie o tablă gigantică de Monopoly și atitudinea de joc era oglindită cu claritate de jargonul nostru profesional. Când o companie era identificată ca fiind o țintă pentru achiziție, noi declaram că era „în joc". Denumeam piesele și strategiile jocului cu nume excentrice, cum ar fi „cavalerul alb", „ținta", „rechinul antipatic", „apărarea lui Pac-Man", „pilula otrăvită", „poșta verde", „parașuta de aur". Era ușor să calculezi scorul. Câștigătorul era acela care finaliza cele mai multe afaceri și ducea acasă cei mai mulți bani.[5]

Ceea ce se întâmplă prea des după cumpărarea întreprinderii

este exemplificat de achiziționarea lui Pacific Lumber Company* și a rezervelor sale de păduri de Sequoia de pe coasta californiană de către corsarul corporatist Charles Hurwitz. Înainte ca Hurwitz să fi achiziționat compania aflată în proprietatea unei familii, printr-o ofertă publică ostilă de cumpărare**, aceasta era cunoscută ca una dintre firmele de cherestea cele mai solide din Statele Unite, atât din punct de vedere economic, cât și ecologic. Era un exemplu în pionieratul său pentru dezvoltarea și utilizarea unor practici viabile de fasonare a bușteni lor în proprietățile sale substanțiale de Sequoia. Acorda cu generozitate beneficii angajaților săi, depunea suplimentar la fondul său de pensii pentru a se asigura că puteau face față obligațiilor asumate și păstra o politică fără concedieri, chiar și în perioadele de declin pe piața cherestelei.[6] Aceste practici făceau din ea o țintă de primă mână pentru cumpărare publică.

După ce a preluat controlul asupra companiei, Hurwitz a dublat imediat rata de tăiere a copacilor de 1000 de ani. Conform publicației „Time", „în 1990 compania a deschis un coridor larg de aproape 2 km în mijlocul pădurii Headwaters și l-a intitulat, mai mult în glumă, «coridorul de studiu al biologului nostru în domeniul faunei sălbatice»."[7] Într-o vizită la întreprinderile de pe coasta Pacificului, din Scoția, Hurwitz le-a spus angajaților că „Există o poveste despre regula de aur. Cel care are aur face legea." Acestea fiind zise, el a luat 55 milioane de dolari din fondul de pensii al companiei de 93 milioane de dolari.[8] Restul de 38 de milioane a fost investit în rentele anuale ale Executive Life Insurance Company (Companiei de Asigurare pe viață a Directorilor, n.t.), care finanțase obligațiunile fără acoperire folosite la efectuarea achiziției și care până la urmă a eșuat.[9]

Ipocrizia unor corsari corporatiști e chiar și mai nerușinată decât acțiunile lor. Pentru a-și justifica rolul în concedierile de masă și reducerile de salarii săptămânale care au urmat preluării lanțului de supermagazine Safeway, investitorul George Roberts a declarat publicației „Wall Street Journal" că angajații lanțului de super-magazine „sunt acum făcuți răspunzători... Ei trebuie să-și îndeplinească planul, dacă vor să fie competitivi cu restul lumii. Este timpul să facem asta."[10]

---

* Compania de Cherestea a Pacificului (n.t).

* În limba engleză „hostile takeover" înseamnând o ofertă publică de cumpărare care întâmpină o opoziție din partea întreprinderii țintă (cf. *A Concise Dictionary of Business*, New York: Oxford University Press, 1990, p. 175).

Roberts și principalul său partener, câștigând fiecare peste 450 milioane de dolari, au preluat Safeway împreună cu alți trei parteneri. Împreună, grupul pune laolaltă în jur de 2 milioane de dolari din banii lor personali pentru a definitiva afacerea. Publicația „Forbes" vestește într-un titlu „The Buyout that Saved Safeway" (Buyout-ul care a salvat Safeway, n.t.) prin eliberarea companiilor de „albatrosul magazinelor necompetitive și al sindicatelor morocănoase."[11] Salariul angajaților de la Safeway a fost redus cu 15%, iar șoferii de camioane au reclamat faptul că au fost forțați să muncească în schimburi de 16 ore. Aproximativ 500 milioane dolari au fost deturnați din impozite pentru plata dobânzilor și au dispărut sute de milioane de dolari în impozite pe care zeci de mii de foști angajați ai lanțului de supermagazine Safeway nu le mai plătesc. Pentru contribuția lor la a face America mai competitivă prin înfrânarea lăcomiei funcționarilor financiari (stock clerks) de la Safeway, cei cinci parteneri au recoltat un profit de peste 200 milioane de dolari.[12]

Faptul că plata dobânzilor se scade din impozit face toate astea posibile. De vreme ce profiturile de operare care ar fi putut fi impozitate s-au transformat în achitarea dobânzilor care se scade din impozit, publicul subvenționează devorarea activelor corporațiilor productive ale națiunii. Efectul asupra contribuabilului american este departe de a fi neglijabil. În perioada anilor '50, corporațiile americane au plătit impozite în valoare de patru dolari la fiecare dolar din dobândă. În anii '80, creșterea finanțării datoriilor a inversat raportul, iar corporațiile achită trei dolari din dobândă la fiecare dolar din impozit. Un studiu a concluzionat că 92 miliarde dolari pe an au fost astfel deturnate de la plata impozitelor la cea a dobânzilor. În vreme ce corporațiile au plătit 39% din totalul impozitelor strânse în Statele Unite în anii '50, în anii '80 plăteau numai 17%. Părțile plătite de persoanele fizice au crescut de la 61% la 83%. Multe corporații au acumulat chiar returnări din impozitele plătite în anii de dinaintea unei preluări![13]

Prădarea corporațiilor și alte forme de investiții extractive prădătoare au devenit o sursă de superbe compensații pentru aceia care au stomac de struț. În 1982 era necesară o avere de 100 milioa-ne dolari pentru a intra în lista publicației „Forbes" a celor mai bogați 400 americani. Numai 19 dintre cei care au fost trecuți pe listă și-au făcut averile în finanțe. La numai cinci ani după aceea, în

1987, cea mai mică avere care era luată în seamă se ridica la 225 milioane dolari și 69 din cei 400 care s-au calificat proveneau din finanțe, cei mai mulți încasându-și banii de pe urma preluărilor corporatiste.[14]

Corsarii corporatiști afirmă cu mândrie că fac un serviciu important economiei americane, prin eliminarea ineficienței și restaurarea competitivității americane în economia mondială. O presă obedientă relatează îndatoritoare pretențiile lor, punându-le prea puțin sub semnul întrebării. „Logica sucită a magnaților tâlhari din epoca Reagan", apreciază Jonathan Greenberg, un ziarist specializat în finanțe, „este aceea că salariul minim al clasei mijlocii americane a decimat economia noastră." Așa cum concluzionează Greenberg, „adevărul epocii preluărilor corporatiste are prea puțină legătură cu competitivitatea economică. Pur și simplu am fost jefuiți."[15]

Eradicarea responsabilității sociale

Îi auzim în repetate rânduri pe adepții libertarismului corporatist că înflorirea managementului în cadrul pieței libere globalizate va soluționa problemele sociale și ecologice ale lumii. Cu piețele financiare care cer maximum de câștiguri pe termen scurt și corsarii corporatiști care sunt pregătiți să mănânce orice companie care nu-și transformă orice cost posibil într-unul extern, eforturile de a rezolva problema prin creșterea conștientizării sociale a managerilor nu fac decât să o mistifice. Există suficienți manageri cu conștiință civică. Adevărata problemă e sistemul prădător care le face subzistența dificilă. Asta creează o dilemă teribilă pentru managerii cu o adevărată viziune socială în privința rolului social al corporației. Ei trebuie fie să-și tempereze viziunea, fie să își asume un mare risc de a fi expulzați din sistem.

Corporația Stride Rite, o firmă de încălțăminte, este un exemplu în acest sens.[16] Pe lângă generoasele sale contribuții caritabile a devenit cunoscută pentru politica sa de a-și localiza uzinele și facilitățile de distribuție într-unele dintre cele mai sordide orașe și comunități rurale ale Americii, pentru a le revitaliza și a asigura locuri de muncă sigure, bine plătite minorităților. Politica aceasta se datora unui ferm angajament personal al lui Arnold Hiatt, directorul general al companiei, care credea că întreprinderile pot și trebuie să contribuie mai mult la viața comunității, decât prin simpla

acordare de dividende acționarilor săi. Ca director general, Hiatt a fost capabil să păstreze adeziunea unanimă a consiliului de conducere față de această politică până în 1984.

În acel an, o scădere de 68% a veniturilor, prima reducere de acest fel în decurs de 13 ani, i-a convins pe directorii companiei că supraviețuirea acesteia depindea de transferul producției în străinătate. Ei se temeau printre altele că nefăcând această mișcare, compania ar deveni o țintă pentru preluare. Hiatt s-a luptat cu consiliul director în privința acestei politici cât a putut și până la urmă a demisionat. După spusele lui Myles Slosberg, un director și fost vicepreședinte executiv al companiei, negocierea unor contracte cu salarii mici a devenit de atunci ca un fel de sfântul Graal pentru firmă. Forțele sistemului care exercitau presiuni asupra corporației Stride Rite erau enorme. Lucrătorii săi americani câștigau în medie între 1200 și 1400 de dolari pe lună numai din salarii, plus beneficii asociate. Lucrătorii calificați din China care sunt angajați de către contractanți să producă pantofii Stride Rite câștigă între 100 și 150 dolari pe lună, lucrând între 50 și 60 de ore pe săptămână. Pe lângă transferarea fabricilor sale în străinătate, Stride Rite și-a transferat centrul său de distribuire pentru Statele Unite din Massachusetts în Louisville, statul Kentucky, pentru a profita de pe urma forței ieftine de muncă de acolo și a unei oferte a statului de reducere de impozite, la valoarea de 24 milioane de dolari pe o perioadă de 10 ani.

Vânzările companiei s-au dublat din 1986, iar prețul acțiunilor sale a crescut de șase ori, ajungând favoritele Bursei de Valori din New York, inclusiv ale investitorilor cu conștiință civică care continuă să fie impresionați de recordul generozității acestei corporații. Potrivit lui Ervin Shames, președintele actual al firmei, „A crea locuri de muncă în domenii în care este absurd din punct de vedere economic să o faci, înseamnă o sărăcire a corporațiilor și a societății."[17]

Experiența companiei Stride Rite ilustrează un exemplu cutremurător cu privire la efectele inexorabile ale unei economii mondiale prădătoare. Printr-o combinație de reducere a părții care revine companiei din povara impozitelor publice și transferarea locurilor de muncă de la cei bine plătiți la cei prost plătiți, administrația de la Stride Rite a participat într-o mare măsură la redistribuirea bogăției, de la comunitățile sărace și de la oamenii cu venituri modeste la acționarii săi, de la cei care produc valoare prin calificarea lor și epuizarea lor fizică la cei ale căror contribuții constau doar în

utilizarea surplusurilor de bani. Și totuși conducerea de la Stride Rite nu poate fi învinuită de această mișcare.

Dacă Hiatt, în calitatea sa de director general al companiei, ar fi reușit să se impună, ar fi rămas credincios convingerilor sale și ar fi refuzat să transfere producția în străinătate, este aproape sigur că un grup de bancheri din domeniul investițiilor ar fi observat această „obturare a responsabilității fiduciare" la acționarii firmei. Ar fi obținut compania printr-o ofertă publică ostilă de cumpărare, ar fi concediat administrația cu conștiință socială a firmei și i-ar fi transferat producția în străinătate mult mai brutal și chiar cu consecințe mai grave pentru muncitori și comunitate.

Unele fonduri de investiție se specializează în cumpărarea și vinderea companiilor din industriile grele care au rezistat transferării producției în state cu forță de muncă prost plătită. Fondul AmeriMex Maquiladora, un grup de investitori americani și mexicani, inițial sprijiniți de Nafinsa, cea mai mare bancă de dezvoltare din Mexic, a fost înființat special pentru a ținti companiile americane care au rezistat transferului în străinătate. Potrivit pliantului său de prezentare:

> Fondul va achiziționa companiile americane situate în interiorul Statelor Unite, adecvate achizițiilor maquiladora, a căror operațiuni de manufacturare vor fi relocalizate total sau parțial în Mexic pentru a profita de prețul forței de muncă. Fondul va căuta să obțină companiile în care forța de muncă este un element important al costurilor de produse vândute ale companiei. Se anticipează că într-un interval de șase până la 18 luni după ce o companie a fost obținută de fond, partea desemnată a proceselor de producție ale acesteia va fi reamplasată în Mexic ca să profite de prețul redus al forței de muncă.
>
> Anticipăm că companiile producătoare care au de-a face cu prețuri brute ridicate ale forței de muncă în marja de 7 până la zece dolari pe oră din Statele Unite pot să utilizeze forța de muncă a întreprinderilor Maquiladora la un preț brut de 1,15 până la 1,50 dolari pe oră. Deși fiecare caz în parte poate varia, se estimează că aceasta s-ar putea traduce în economii anuale de 10.000 până la 17.000 dolari pe angajatul implicat în procesele de producție reamplasate. Se anticipează că cele mai multe dintre investiții se vor păstra pe o perioadă de la trei până la opt ani.[18]

Profiturile potențiale din revinderea unor asemenea companii reamplasate sunt substanțiale. La o economie de 17.000 dolari pe angajat, transferul a 1000 de locuri de muncă din Statele Unite în Mexic creează o creștere potențială a profiturilor anuale la 17 milioane de dolari. Presupunând că acțiunile firmei se vând în mod obișnuit la un preț de zece ori mai mare decât câștigurile anuale ale acesteia, aceasta se traduce printr-o creștere a valorii acțiunilor ei la 170 milioane de dolari pe piața de valori.[19] Este clar că cei care investesc în asemenea structuri nu fac acest lucru pentru că ar avea vreun interes să asigure locuri de muncă bine plătite și sigure, atât de necesare muncitorilor mexicani.

Un sistem financiar tâlhăresc își devoră realmente sectorul corporațiilor productive. În numele eficienței economice, face ca administrarea responsabilă să fie tot mai dificilă. Cei care îi solicită pe managerii corporațiilor să dea dovadă de o responsabilitate socială mai mare pierd din vedere această chestiune. Managerii corporațiilor trăiesc și muncesc într-un sistem care îi devoră în principiu pe cei cu conștiință civică. Sistemul se transformă într-o structură dual, creând o lume care devine tot mai profund divizată între privilegiați și deposedați, între cei care dețin puterea și pe care forțele dominante ale pieței nu-i mai ating și cei care au devenit jertfe pe altarul concurenței mondiale.

Capitolul 17

Concurența controlată

Sistemul de afaceri se conturează tot mai mult în firme slabe și dure, conectate... la rețelele altor organizații mari și mici, printre care întreprinderi, guverne și comunități... Aceste forme de rețea ale organizării industriale manifestă o tendință de reîntărire și poate de agravare a stratificării istorice a locurilor de muncă și a câștigurilor.

Bennett Harrison[1]

La 14 septembrie 1993, E. I. Du Pont de Nemours & Co. a anunțat că până la mijlocul anului 1994 va concedia 4500 de angajați din întreprinderile sale chimice din Statele Unite, în vederea reducerii cheltuielilor de producție. În timp ce 4500 de familii se luptau să se acomodeze cu faptul că economia i-a etichetat pe cei care le câștigau pâinea zilnică drept poveri redundante, piețele financiare jubilau. Măsura anunțată făcea parte dintr-o concediere mai masivă a 9000 de oameni din totalul forței de muncă mondiale de la Du Pont, care număra 133.000 de angajați. Toate acestea se încadrau într-un plan menit să reducă cheltuielile de producție ale companiei cu trei miliarde dolari pe an.[2] În ziua în care a fost dat publicității anunțul cu pricina, prețul unei acțiuni Du Pont a sărit la 1,75 dolari. Asemenea comunicate au devenit un fapt cotidian în presa financiară. Este limpede că se petrec schimbări importante în structura industriei. Potrivit săptămânalului „The Economist":

> Cea mai mare schimbare care cuprinde lumea afacerilor este aceea că firmele se micșorează. Curentul unui secol își schimbă cursul... acum firmele mari sunt acelea care se micșorează și cele mici se află în ascensiune. Tendința este evidentă, iar oamenii de afaceri și politicienii care o vor ignora, o vor face pe riscul lor.[3]

Este o impresie răspândită că masivii giganți corporatiști au devenit prea mari și birocratici pentru a concura împotriva micilor

firme mai abile și mai inventive, despre care ni se spune că vor câștiga rapid avantajul pe pieţele mondiale deosebit de competitive. Adepții acestui punct de vedere arată că firmele mari își concediază angajații cu sutele de mii și citează statistici care arată că noile locuri de muncă și inovațiile tehnologice sunt generate, în primul rând, de firmele mici sau de mărime medie care sunt mai competitive. Aceasta este o teză liniștitoare. Totuși, nu este decât o altă iluzie făurită de libertariștii corporatiști. Ea ascunde vederii noastre ceea ce se întâmplă cu adevărat.

Reducerea locurilor de muncă şi concentrarea puterii

Cu toate că există diferențe regionale, cele mai rentabile corporații mondiale transnaționale, fie japoneze, fie europene sau americane, sunt angajate într-un proces de transformare a lor, precum și a structurilor capitalismului mondial, pentru a-și consolida și mai mult puterea, prin forme complexe de organizare tip rețea. Bennett Harrison, autorul lucrării *Lean and Mean: The Changing Landscape of Corporate Power in the Age of Flexibility**, numește acest proces „concentrare fără centralizare". Patru elemente ale acestei transformări sunt relevante în mod specific pentru analiza noastră:[4]

Restructurarea. Reducerile drastice de personal constituie aspectul cel mai vizibil al restructurării, însă în cele mai multe cazuri ele sunt numai o parte a unei strategii organizatorice mai largi. Planul mai larg este să pună în ordine operațiunile interne ale firmei, reducându-le la „competențele ei de bază, prin care se înțelege în general comercializarea, finanțele și dreptul de proprietate asupra unor tehnologii, care reprezintă sursele primare de putere economică ale firmei. Personalul care îndeplinește aceste funcții este redus la minimum și consolidat în cadrul sediului central al corporației.

Funcțiile periferice, inclusiv o mare parte din activitatea productivă este transferată unor rețele de contractanți din exterior relativ mici, adesea în state cu venituri mici. Acest proces implică transferarea locurilor de muncă de la centrul corporației la organizațiile

* Slabă și Afurisită: Peisajul schimbător al puterii corporatiste în epoca flexibilității (n.t.).

contractante de la periferie care fac parte dintr-o rețea de producție a firmelor, dependente de piețele și tehnologia controlate de centru. Este posibil ca activitățile periferice care nu pot fi preluate prin contractare și nu pot fi automatizate, să fie amplasate la mare distanță de sediul central al corporației. Acestea sunt, de exemplu, „birourile de serviciu" ale marilor companii de asigurare și bănci, care în general au un personal de funcționare prost plătite.

Computerizarea și automatizarea. Corporația mamă punc la baza oricăror funcții de producție pe care și le păstrează și la baza sistemelor informaționale de conducere prin care coordonează cu flexibilitate rețelele de producție ale activităților plasate la periferie totalitatea capacităților de computerizare și automatizare. Automatizarea are două obiective cheie. Unul este reducerea numărului de muncitori la un minim absolut, ca de pildă planurile firmei AT&T de a înlocui miile de telefoniști cu sistemele computerizate de recunoaștere a vocii.[5] Al doilea este minimizarea inventarelor, prin punerea în legătură a furnizorilor dispersați cu debușeele de piață, utilizând livrarea „tocmai la timp" a părților și proviziilor.

Fuziuni, achiziții și alianțe strategice. Corporațiile care stau în centrul marilor rețele urmează o varietate de strategii pentru a controla concurența potențial distructivă dintre ele. Una dintre strategii este contopirea corporațiilor prin fuziuni și achiziții. Alta este edificarea unor alianțe strategice prin care ele își împart tehnologia, instalațiile de producție, piețele și se dedică cercetării științifice comune.

Munca în echipă și moralitatea la sediile centrale. O atenție considerabilă este dată menținerii condițiilor care determină o înaltă moralitate și o muncă în echipă eficientă a personalului de la centru.

Acest proces de restructurare creează un sistem de încadrare în muncă în două categorii sau dual. Acești angajați la sediile centrelor corporațiilor sunt bine retribuiți, cu beneficii depline și bucurându-se de condiții de muncă atrăgătoare. Funcțiile periferice, transferate fie unor unități subordonate din cadrul corporației, fie unor furnizori externi dependenți de activitatea comercială a firmei, sunt îndeplinite de angajați prost plătiți, adesea sezonieri sau cu jumătate de normă, care primesc puține beneficii, dacă nu deloc și față de care corporația nu are nici o obligație.

Cele două valențe diferă de asemenea, într-un mod semnificativ

în privința presiunilor concurențiale. Există o cooperare substanțială, chiar dacă dificilă, între corporațiile care controlează centrele rețelelor majore în vederea menținerii controlului lor de monopol colectiv asupra pieței și tehnologiei. Unitățile periferice, chiar și cele care rămân în cadrul firmei, funcționează ca mici contractanți independenți asmuțiți unul împotriva celuilalt într-o concurență acerbă, pentru ca firma să le ofere în continuare comenzi. Ele sunt astfel forțate să-și reducă la limită propriile cheltuieli de producție. Această structură dual explică în parte prăpastia crescândă între veniturile din Statele Unite și cele din multe alte state.

Potrivit lui Harrison, „Restructurarea strategică a marilor firme este factorul răspunzător pentru micșorarea dimensiunii medii a organizațiilor comerciale în epoca actuală, *nu* vreo creștere spectaculoasă a sectorului micilor întreprinderi per se."[6] Cele mai mari 1000 de companii din America reprezintă 60% din produsul național brut (PNB), lăsând restul în seama a 11 milioane de întreprinderi mici.[7] Procesul de contractare creează noi șanse pentru micile întreprinderi, dar puterea aparține acelora care au deținut-o tot timpul, giganții corporatiști. Lipsite de accesul independent pe piață, firmele mai mici care gravitează în jurul centrelor corporațiilor funcționează mai mult ca anexe dependente, decât ca întreprinderi de sine stătătoare.

Relațiile de putere între companiile de la centru și cele de la periferie sunt extrem de asemănătoare celor predominante între statele de la centru și cele de la periferie în vremurile imperiilor coloniale. Jucătorii înaintași din ambele sisteme capturează resursele și excedentele jucătorilor de la periferie pentru a menține centrul într-o relativă afluență. Jucătorii de la centru ar putea să-i ajungă și să-i înghită pe jucătorii de la margine, ca atunci când centrele corporațiilor cumpără în totalitate firmele mai mici care controlează tehnologii de viitor și piețe rentabile. Statele coloniale, de asemenea, au format între ele alianțe de convenință pentru a controla concurența, adesea distructivă dintre ele, foarte similar cu alianțele strategice de astăzi între centrele corporațiilor. Tirania colonialismului de stat a funcționat foarte bine pentru un procentaj mai degrabă mic al populației mondiale, dar a fost un dezastru pentru restul lumii. Colonialismul corporațiilor moderne nu este foarte diferit.

Astfel asistăm la următorul paradox: atunci când cele mai mari

corporații mondiale concediază fără ceremonie angajați cu studii superioare, loiali și muncitori, ele își sporesc puterea economică. Din 1980 până în 1993, cele 500 de firme industriale trecute pe lista publicației „Fortune", au desființat aproape 4,4 milioane de locuri de muncă, mai mult de o pătrime din cele asigurate anterior. În aceeași perioadă de timp, vânzările lor au crescut de 1,4 ori, iar activele lor de 2,3 ori. Retribuția anuală medie a directorilor generali ai celor mai mari corporații a crescut de 6,1 ori, la o valoare de 3,8 milioane dolari.[8]

Deși restructurarea constituie un răspuns inevitabil la piețele slabe și la administrarea îngăduitoare a unor companii, altele s-au restructurat, având o poziție deosebit de puternică. GTE a anunțat la 13 ianuarie 1994 planul de concediere a mai mult de 17 mii de angajați în condițiile unei piețe puternice și a unei creșteri constante în venitul de operare. Alte companii care se bucurau de creștere pe piață și de profit au anunțat concedieri semnificative la sfârșitul lui 1993, sau începutul lui 1994, ca de exemplu, Gillette – 2 000 de angajați, Arco – 1 300, Pacific Telesis – 10 000, și Xerox – 10 000. Unele-și reduc foarte repede statele de plată. Alte reduceri au făcut parte din transferul spre exterior. Multe lucruri au fost făcute posibile de noile tehnologii. Reducerile considerabile ale locurilor de muncă însoțesc adesea fuziunile și achizițiile companiilor, care au de obicei drept scop întărirea și consolidarea părții de piață pe care o dețin odată cu reducerea costurilor cu privire la încadrarea în muncă. După ce Chevron a fuzionat cu Gulf în 1984, și-a redus forța de muncă reunită cu aproape jumătate, la aproximativ 50.000 de oameni. Această companie a mai făcut o reducere de încă 6500 de angajați în 1992-1993.[9]

General Electric (GE) a concediat 100 000 de angajați în decurs de 11 ani pentru a reduce cifra totală a angajaților la 268 de mii în 1992. În aceeași perioadă de timp, vânzările sale au crescut de la 27 miliarde dolari la 62 miliarde dolari, iar venitul net, de la 1,5 miliarde dolari, la 4,7 miliarde dolari.[10] GE a devenit mai mică numai în privința numărului de angajați care au împărțit beneficiile creșterii sale, exprimate în profituri și participarea la piață. Firma se dezisese în principal de obligația sa de a asigura locuri de muncă productive și bine remunerate pentru 100.000 de oameni și familiile lor. N-a renunțat însă la puterea sa tehnică, financiară și comercială.

În cadrul acestei drame a restructurării asistăm la derularea unei istorii colaterale, în cadrul unei întreceri importante între giganții de producție și cei ai comerțului detailist pentru controlul poziților cheie din centrul rețelei. Succesul tot mai mare al giganților detailiști se manifestă în rata crescândă a falimentelor printre detailiștii din Statele Unite. Din 1991, firmele de vânzare cu amănuntul dau faliment într-un număr de peste 17.000 pe an, ceea ce reprezintă o creștere față de aproximativ 11.000 în 1989. Multe dintre ele au fost scoase din afaceri de megadetailiști.[11] Potrivit periodicului „Business Week":

> O vastă consolidare în comerțul cu amănuntul din Statele Unite a dat naștere la giganți detailiști, foarte puternici, care se folosesc de administrarea sofisticată a inventarului, de selecții bine coordonate și mai presus de toate, de prețuri competitive pentru a scoate din joc concurenții mai slabi și a atrage mai mulți din dolarii cumpărătorilor... Ei le spun chiar și celor mai puternici dintre producători ce fel de mărfuri să producă, în ce culori și dimensiuni, cât de mult să expedieze și când... În fruntea tuturor se află desigur magazinele Wal-Mart, detailistul numărul unu al țării, care speră la o creștere de 25% în acești ani, ajungând la o cifră de vânzări de aproximativ 55 miliarde dolari, într-o vreme când detailiștii pe ansamblu se vor considera norocoși cu o creștere de 4%.[12]

Când Wal-Mart se dezvoltă la o rată de 25% într-o industrie a cărei creștere nu depășește 4%, este limpede că primul se dezvoltă pe socoteala rivalilor care nu au putere de influență comparabilă. Detailiștii mai mărunți care obișnuiau să constituie centrul comercial și patronii importanți din majoritatea orașelor și orășelelor au fost loviți deosebit de dur. Se anticipează că detailiștii care în 1992 reprezentau jumătate din totalitatea vânzărilor din Statele Unite, vor dispare până în anul 2000. Analista de sistem și editorialista Donella Meadows descrie ce se întâmplă atunci când Wal-Mart apare într-un oraș:

> În Iowa, Wal-Mart-ul mediu încasează 13 milioane dolari și își sporește ansamblul vânzărilor regionale cu 4 milioane dolari, ceea ce înseamnă că privează magazinele existente de afaceri în valoare de 9 milioane dolari. În decursul a trei sau patru ani de la sosirea Wal-Mart-ului, vânzările cu

amănuntul pe o rază de aproximativ 30 km scad cu 25%, iar la o distanță de 30 până la 70 km, vânzările coboară cu 10%.

Un studiu din Massachusetts spune că un magazin Wal-Mart tipic creează în plus 140 de locuri de muncă și desființează alte 230 de slujbe mai bine plătite... În ciuda investițiilor publice în renovarea cartierelor comerciale din centrul orașului, numărul posturilor libere este în creștere. Chiriile scad, iar întreprinderile rămase plătesc salarii și impozite mai mici. Lanțurile de magazine concurente din centrele comerciale existente pleacă și nu sunt înlocuite.[13]

Superputerile din domeniul vânzării cu amănuntul, ca Wal-Mart, Kmart, Toys R Us, Home Depot, magazinele Circuit City, magazinele universale Dillard, magazinele Target și Cost Co. etc., devin tot mai mult firme mamă în vaste rețele de mărfuri de consum. Megadetaliștii sunt notorii pentru faptul că asmut furnizorii unii împotriva altora și își transferă brusc aprovizionarea de la firme din interior spre țări cu forță de muncă prost plătită, precum China sau Bangladesh. Mulți producători mărunți s-au evaporat brusc. Chiar și producătorii giganți ca Procter & Gamble, care sunt lipsiți de propriile rețele de desfacere cu amănuntul sunt supuși unor presiuni intense din partea giganților detailiști pentru a-și reduce prețurile și coeficienții de profit.

Pe măsură ce marii detailiști se dezvoltă, ei tind să prefere furnizorii mai mari, care să aibă resurse și gradul de complexitate pentru satisfacerea cererilor lor de produse și ambalaje la comandă, legături prin computer și orare speciale de livrare. Aceasta contribuie la o și mai mare consolidare a părții de fabricație. Cu numai un deceniu în urmă nici un fabricant de jucării nu controla singur mai mult de 5% din piață.[14] Acum, într-o industrie a jucăriilor dominată de Toys R. Us și giganții care vând la preț redus ca magazinele Wal-Mart, Kmart și Target, partea de fabricație este dominată de numai șase companii.

Deși în principiu salută acest lucru ca pe o direcție spre o mai mare eficiență, chiar și periodicul „Business Week" trage un semnal de alarmă: „ce se întâmplă dacă influența crescândă a detailiștilor puternici stopează activitatea prea multor companii mici și le forțează pe prea multe dintre cele mari să evite riscurile? Legăturile apropiate între detailiști și furnizorii care au supraviețuit s-ar putea sfârși în cele din urmă cu o creștere a prețurilor de consum și o reducere a inovațiilor."[15]

Dezvoltarea economiilor administrate centralizat

Gradul de concentrare a puterii economice în prezent este dezvăluit de statistici: dintre cele mai mari 100 de societăți mondiale, 50 sunt corporații,[16] iar vânzările reunite ale primelor 10 corporații din lume din 1991 au depășit produsul național brut reunit al celor mai mici 100 de state ale lumii.[17] În 1992, încasările din vânzări ale lui General Motors, de 133 miliarde, aproape au egalat produsul național brut reunit al Tanzaniei, Etiopiei, Nepalului, Bangladeshului, Zairului, Ugandei, Nigeriei, Kenyei și Pakistanului. Aceste state au o populație de 550 milioane de locuitori, ceea ce reprezintă o zecime din populația lumii.

Cele mai mari 500 de corporații industriale care angajează numai 0,05 dintr-un procent al populației lumii, controlează 25% din producția economică mondială.[18] Primele 300 de transnaționale, excluzând instituțiile financiare, au în proprietate aproximativ 25% din mijloacele de producție ale lumii.[19] Valorile reunite ale primelor 50 de bănci comerciale din lume și ale companiilor financiare diversificate se ridică la aproape 60% din ceea ce publicația „The Economist" estimează că este o rezervă globală de capital productiv care se ridică la 20 mii de miliarde dolari.[20] Tendința mondială este limpede spre o mai mare concentrare a controlului pieței și valorilor productive în mâinile câtorva firme care aduc o minusculă contribuție la totalul încadrării forței de muncă pe plan mondial. Giganții se dispensează de oameni, dar nu renunță la controlul asupra banilor, pieței sau tehnologiei.

Această concentrare de putere economică în mâinile câtorva corporații generează o contradicție interesantă. Libertariștii corporatiști proclamă cu regularitate că planificarea economică centralizată nu funcționează și este contrară intereselor publicului larg. Totuși, corporațiile care au succes au un control mai mare asupra economiilor definite de rețelele lor de producție, decât au avut vreodată planificatorii de la Moscova asupra economiei sovietice. Conducerea de la centru cumpără, vinde, dezmembrează sau închide unități componente după bunul său plac, mută unitățile de producție în jurul lumii după dorință, decide ce încasări vor fi cedate centrului de subunități, îi desemnează și îi concediază pe managerii filialelor, stabilește prețurile de transfer și celelalte condiții care guvernează tranzacțiile între unitățile componente ale

firmei și decid dacă ele au libertatea să facă cumpărări și vânzări pe piața liberă sau trebuie să facă afaceri numai cu alte unități ale companiei. Dacă cei de la conducere nu se hotărăsc să primească puncte de vedere divergente, deciziile lor asupra unor asemenea probleme sunt rareori puse în discuție sau trecute în revistă de vreo persoană sau unitate din subordine.

Deși nici o corporație mondială nu administrează încă o economie planificată la scara fostei economii sovietice, ele se apropie din ce în ce mai mult de acest lucru. Vânzările din 1991 ale primelor cinci companii de servicii, care toate din întâmplare sunt japoneze, au fost aproximativ egale cu întregul produs intern brut (PIB) din 1988 al fostei Uniuni Sovietice. Cuba, cu un PIB de 26,1 miliarde dolari, ocupă locul 72 între economiile centralizate ale lumii: primele 71 sunt toate corporații mondiale. Minuscula Coree de Nord nici măcar n-ar putea fi trecută pe lista primelor 500 de economii centralizate ale lumii.

Nu este întâmplătoare observația că în structurile sale interne, corporația se numără printre cele mai autoritare organizații și poate fi la fel de represivă ca orice stat totalitar. Cei care muncesc pentru corporații își petrec cea mai bună parte a vieții lor active sub o formă autoritară de conducere care le dictează cum să se îmbrace, cum să vorbească, ce valori să respecte, cum să se comporte, precum și nivelul lor de venit, fără să aibă vreun cuvânt de spus. Cu câteva excepții, supușii lor angajați pot fi concediați fără drept de contestație și aproape fără preaviz. Transformarea actuală a corporației „în mică și afurisită" este pe punctul de a extinde această conducere autoritară dincolo de limitele corporației însăși, asupra unor rețele de organizare mult mai largi în așa fel încât să permită centrului să-și consolideze controlul, în vreme ce își reduce obligațiile privind bunăstarea ale oricărui membru al rețelei.

Când echivalăm sistemul de piață cu libertatea, rareori se pune problema dacă libertatea este compatibilă cu munca salarizată într-o lume în care corporațiile gigant controlează majoritatea locurilor de muncă. Cei mai mulți reformatori sociali acceptă sistemul de salarii dominat de corporații și optează pentru aplicarea unor politici sociale care asigură siguranța locului de muncă, condiții decente de muncă, salarii săptămânale echitabile și dreptul de organizare a sindicatelor în contextul acestui sistem.[21] Dacă e să vorbim serios despre libertatea umană și democrație, trebuie să repunem în discuție problema dacă asemenea ajustări sunt potrivite și chiar posibile în cadrul sistemului existent al afacerilor.

Cooperarea la centru

Cu toate laudele lor privind concurența de piață, cele mai multe corporații caută să o suprime la fiecare ocazie. Așa cum a observat Adam Smith în 1776, „Oamenii de aceeași meserie, chiar la petreceri și distracții, se întâlnesc rareori fără ca discuția lor să nu sfîrșească prin vreo uneltire împotriva publicului sau prin vreo asociere pentru urcarea prețurilor."[22] Asemenea cooperare nu se naște în mod necesar din intenții negative. Concurența crează turbulență. De turbulență profită speculatorii, dar pentru cei care conduc întreprinderile productive, incertitudinea rezultată produce inevitabil dificultăți în planificarea investițiilor, perturbă funcționarea ordonată a firmei și poate avea ca rezultat o gravă ineficiență economică. Dorința de a spori controlul și previzibilitatea prin reducerea concurenței ar putea fi considerată una dintre legile naturale ale pieței.

Firmele încearcă să reducă concurența în economia mondială cu aceleași mijloace pe care le-au folosit întotdeauna, prin intensificarea controlului lor asupra capitalului, pieței și tehnologiei. Noul element se găsește în combinarea unei economii globalizate cu modernele tehnologii informaționale care dau posibilitatea companiilor să-și consolideze acest control la o scară care nu a fost posibilă până acum. Tacticile concurențiale ne sunt de asemenea familiare. Competitorii mai slabi sunt striviți, colonizați sau înghițiți. Se caută o acomodare cu rivalii puternici prin alianțe strategice, fuziuni, achiziții și consilii reunite ale directorilor.

Un argument preferat al libertariștilor corporatiști pentru globalizare este acela că deschiderea piețelor naționale inițiază o concurență mai puternică și conduce la o eficiență crescută. Deși este un argument interesant din punct de vedere teoretic, el ignoră un simplu fapt de viață. Când piețele sunt mondiale, forțele de monopol transcend frontierele naționale pentru a se consolida la o scară mondială. Primul pas este apelul la deschiderea granițelor pentru creșterea forțelor concurențiale. Apoi vine apelul la a permite fuziuni în combinații încă mai puternice cu scopul de a fi „competitiv" pe piața mondială. Când un Philip Morris obține un Kraft sau un General Foods, așa cum a făcut-o în anii '80 ca să creeze cea mai mare companie alimentară a Statelor Unite, nu conferă o mai mare competitivitate piețelor americane, ci creează o

platformă mai puternică de pe care să genereze și să proiecteze putere monopolistă la o scară planetară.

Ca o regulă de bază, economiștii consideră că o piață internă este monopolistă când primele patru firme din frunte realizează 40% sau mai mult din vânzări. Printr-o serie de fuziuni și consolidări, începând din 1990, primele patru mari corporații de produse electronice din Statele Unite, Whirlpool, General Electric, Electrolux/WCI și Maytag, au controlat 92% din piața electronică americană și patru companii aeriene, United, American, Delta și Northwest, au realizat 66% din încasările americane pentru transportul de pasageri. Patru companii de software*, Microsoft, Lotus, Novell/Digital și WordPerfect au controlat 55% din piața de software americană în 1990 și două dintre ele, Novell și WordPerfect au fuzionat la 27 iunie 1994.[23]

Când cinci companii controlează mai mult de jumătate dintr-o piață mondială, aceasta e considerată extrem de monopolistă. Publicația „The Economist" a relatat recent despre cinci concentrări de către cinci firme pentru 12 piețe mondiale. Cea mai mare concentrare s-a înregistrat la mărfuri cu durată îndelungată, unde primele cinci companii controlează aproape 70% din întreaga piață mondială din industria lor. În industriile de automobile, de avioane, de nave spațiale, de piese electrice, aparate electrice și electronice și în siderurgie, primele cinci firme controlează peste 50% din piața mondială, plasând aceste ramuri în categoria monopolurilor. În industriile biroticii și mass-mediei, primele cinci companii controlează peste 40% din vânzări, ceea ce înseamnă că aceste domenii manifestă tendințe puternice monopoliste.[24]

Argumentul că globalizarea sporește concurența este pur și simplu fals. Dimpotrivă, întărește tendințele de monopolizare la scară planetară.

Agricultura a fost un subiect principal în negocierile comerciale cu negociatorii americani care pledau cu ardoare pentru reducerea barierelor la comerțul liber al bunurilor agricole de consum și pentru eliminarea protecției micilor fermieri din Europa și Japonia. Povestea agriculturii americane dezvăluie de ce companiile agricole americane sunt atât de entuziaste față de „liberalizarea"

---

* Software = Sistem de programare pentru computere și procedurile de aplicare a lor furnizate odată cu computerul sau alcătuite de utilizator. (DEX, p. 1 000, coloana I).

pieţelor agricole. Face parte din procesul de restructurare a agriculturii mondiale într-un sistem dedublat, aflat sub controlul giganţilor agricoli.

Din 1935 până în 1989, numărul micilor ferme din Statele Unite a suferit un declin de la 6,8 milioane până sub 2,1 milioane. În decursul aceleiaşi perioade, populaţia Statelor Unite s-a dublat cu aproximaţie. De vreme ce fermierii au dat faliment, la fel li s-a întâmplat şi furnizorilor locali, furnizorilor de unelte agricole şi altor mici întreprinderi care cândva le ofereau sprijin. Au dispărut întregi comunităţi rurale. Între timp, marile corporaţii agricole americane s-au dezvoltat şi şi-au consolidat puterea. Primele zece „ferme" din Statele Unite constituie în prezent corporaţii agricole internaţionale, cu nume ca Tyson Foods, ConAgra, Gold Kist, Continental Grain, Perdue Farms, Pilgrims Pride şi Cargill, fiecare cu vânzări de produse agricole între 310 milioane dolari şi 1,7 miliarde dolari.

Două companii de cereale, Cargill şi ConAgra, controlează 50% din exporturile de cereale ale Statelor Unite. Trei companii, Iowa Beef Processors (IBP), Cargill şi ConAgra taie aproape 80% din vitele Statelor Unite. O companie, Campbell's, controlează aproape 70% din piaţa americană de supe. Patru companii, Kellogg, General Mills, Philip Morris şi Quaker Oats, controlează aproape 85% din piaţa americană de cereale prelucrate. Patru companii, ConAgra, ADM Milling, Cargill şi Pillsbury, macină aproape 60% din făina Statelor Unite. Această concentrare este în parte o consecinţă a 4 100 de fuziuni şi de cumpărări de întreprinderi din industria alimentară a Statelor Unite între 1982 şi 1990, iar procesul de consolidare continuă.[25]

Adesea aceste mame-corporaţii consideră că este mai profitabil şi mai puţin riscant să-şi contracteze prezenta producţie unor producători mai mici. Aceştia din urmă efectuează majoritatea investiţiilor de capital şi suportă riscurile inerente agriculturii. Marile firme controlează piaţa şi-şi menţin controlul asupra condiţiilor în care operează producătorii. Centrul are obiceiul de a-i obliga pe fermieri să achiziţioneze resursele necesare producţiei, cum ar fi îngrăşămintele chimice şi furajele de la ea, să prescrie metodele de producţie şi să cumpere recoltele sau animalele crescute în condiţiile stabilite de el. Fermierilor nu le mai rămâne nimic altceva decât să-i accepte condiţiile, să dea faliment sau să cultive o altă recoltă a cărei piaţă nu este încă controlată de centrul corporaţiei. Această restructurare

a agriculturii a contribuit la scăderea părții care revine fermierilor din banii plătiți de consumatori de la 41% în 1910 la 9% în 1990.[26]

Cifrele din 1980 ale ministerului american al agriculturii au dezvăluit că contractele de producție și de comercializare acopereau 98% din sfecla de zahăr, 95% din laptele pasteurizat, 89% din carnea de pui, 85% din legumele prelucrate și 80% din totalul recoltelor de semințe. Când o firmă contractantă controlează piața, producătorii sunt la mila ei. Când Del Monte decidea, de exemplu, să transfere grosul achizițiilor sale de piersici din nordul Californiei în Italia sau Africa de Sud, cei mai mulți dintre fermierii ei cu care avea contract și-au văzut piața evaporându-se din motive care nu aveau nimic de-a face cu apetitul localnicilor pentru piersici.[27]

Asemenea condiții sfidează noțiunea lui Adam Smith de piață competitivă, alcătuită din mici cumpărători și negustori. Fermierul primește un preț mai mic, iar consumatorul plătește un preț mai mare decât ar fi putut obține amândoi în condițiile unei competiții adevărate.[28] Acesta este sistemul pe care companiile agricole dominante speră să-l extindă în întreaga lume.

Într-o piață în curs de globalizare, imaginea generală este aceea a luptei corp la corp dintre titanii corporatiști din Japonia, America de Nord și Europa pe piețele internaționale. Această imagine este tot mai mult o ficțiune care ascunde măsura în care o mână de centre corporatiste își consolidează puterea lor monopolistă reunită asupra pieței sub forma întreprinderilor mixte și a alianțelor strategice cu rivalii lor cei mai importanți. Prin aceste aranjamente, firmele își împart accesul la expertiză, tehnologie, instalații de producție și piețe deosebite, își dispersează cheltuielile de producție și riscurile cercetării și a exploatării noilor produse, și-și controlează relațiile concurențiale cu rivalii lor potențiali cei mai importanți.

De exemplu, giganții din industria americană a computerului, IBM, Apple Computer și Motorola au format o alianță între firmele lor pentru conceperea sistemului de operare și a microprocesoarelor pentru noua generație de computere.[29] În 1991, Apple Computer s-a adresat corporației Sony pentru producerea celei mai ieftine versiuni a modelului său de agendă telefonică computerizată PowerBook.[30]

În prezent GM deține 37,5% din fabrica japoneză de automobile Isuzu, care produce autoturisme ce se vând sub mărcile GM și Opel. Firma Chrysler deține în proprietate o anumită cotă din

firmele Mitsubishi, Maserati și Fiat.[31] Compania de automobile Ford deține în proprietate 25% din firma Mazda și are dreptul de a desemna în funcția de director în consiliul acesteia trei persoane din exterior. Ford și Mazda dețin împreună o rețea de intermediere în Japonia, cooperează la noul design* al produselor și își împart noile tehnici de producție.[32] Publicația „The Economist" a propus recent următorul exercițiu:

> Luați o industrie internațională cu adevărat mare cum ar fi cea de autoturisme, în care produsele sunt complicate și destul de scumpe. Scrieți pe o hârtie numele tuturor fabricilor (există peste 20 de fabrici mari de mașini), de-a lungul celor patru laturi ale unui pătrat. Acum trasați linii, unind fabricile care formează întreprinderi mixte sau alianțe, fie privind design-ul, cercetarea, componentele, asamblarea finală, distribuirea sau comercializarea, pentru unul sau mai multe produse, oriunde în lume. Foarte curând, desenul devine un ghem ininteligibil, în care aproape fiecare pare să fie aliat cu toată lumea. Iar industria automobilelor nu este o excepție. Aceeași poveste se repetă în industria hardware-ului**, cea a software-ului, aerodinamicii, medicamentelor, telecomunicațiilor, apărării etc.[33]

Cyrus Friedheim, vicepreședintele firmei Booz, Allen & Hamilton, o companie de consultanță managerială, prevede un viitor economic dominat de ceea ce el numește „întreprinderea interrelațională", o rețea de alianțe strategice între firme cuprinzând diverse industrii și state, care să acționeze aproape ca o singură companie. El atrage atenția asupra discuțiilor dintre Boeing, membrii consorțiului Airbus, McDonell Douglas, Mitsubishi, Kawasaki și Fuji în ce privește cooperarea în proiectarea comună a unui nou superavion cu reacție și ale grupului format din cele mai importante firme de telecomunicații din lume, în vederea asigurării unei rețele mondiale de cabluri subacvatice din fibre optice. Potrivit lui Friedheim, aceste forțe corporatiste implacabile îi vor micșora la maximum pe actualii giganți corporatiști, în condițiile

---

* Design = 1. Domeniu multidisciplinar interesat de ansamblul factorilor (social-economici, funcționali, tehnici, ergonomici, estetici etc.) care contribuie la aspectul și calitatea produsului de mare serie. 2. Aspect exterior, fel în care se prezintă un lucru (din punct de vedere estetic) (DEX, p. 287, col. II).

** Hardware = „Structură fizică a unui sistem de calcul și diverse periferice: echipamentul propriu-zis..." (DEX, p. 444, col. II).

existenței întreprinderilor relaționale private care vor obține câștiguri combinate de aproape o mie de miliarde dolari la începutul secolului următor, făcându-le mai mari decât toate, cu excepția primelor șase economii naționale[34] cele mai mari din lume.

Giganții corporatiști ai lumii creează un sistem de concurență controlată prin care și-o limitează efectiv între ei, în timp ce încurajează rivalitatea intensă dintre firmele și localitățile mai mici, care constituie periferia lor. Toate acestea fac parte din procesul forțării periferiei să absoarbă tot mai multe din costurile procesului „valorii adăugate", astfel încât centrul să poată obține profituri mai mari pentru propriul stăpân nesățios, sistemul financiar mondial.

Arhetipurile subiacente ale transformării instituționale, fiind șlefuite de globalizarea economică, persistă în direcția transferului de putere de la oameni și comunități la concentrarea ei în mâinile gigantelor instituții mondiale care s-au detașat de interesul uman. Am devenit captivi ai tiraniei unui sistem tâlhăresc care funcționează în afara interesului uman. Mânat de propriile sale imperative, sistemul a câștigat controlul asupra multora dintre cele mai importante aspecte ale vieților noastre până la a ne cere să ne sacrificăm scopului său, producerea banului. Ne confruntăm în prezent cu o perspectivă și mai amenințătoare.

Găsindu-și propria direcție și obținând controlul asupra instituțiilor noastre care altădată serveau nevoilor umane, sistemul care acum ne ține captivi descoperă că are prea puțină nevoie de oameni.

V Nici un loc pentru oameni

Capitolul 18

Cursa spre abis

Pieţele şi comerţul mai liberalizate în noul sistem economic global sunt cele care până la urmă vor pune capăt încetinirii creşterii economice şi ratei înalte a şomajului în statele industrializate... În aceasta constă esenţa noii ordini economice.

Business Week[1]

Recentul salt cuantic în ce priveşte capacitatea corporaţiilor transnaţionale de a-şi reamplasa instalaţiile în întreaga lume îi face de fapt pe toţi muncitorii, comunităţile şi statele din lume să rivalizeze pentru a câştiga bunăvoinţa acestor corporaţii. Urmarea este «o cursă spre abis» în care salariile şi condiţiile sociale tind să se prăbuşească până la nivelurile celor mai disperaţi dintre oameni.

Jeremy Brecher[2]

În timp ce concurenţa se diminuează la centru, ea se intensifică între întreprinderile mai mici, muncitorii şi localităţile de la periferie, pe măsură ce sunt asmuţite una împotriva alteia într-o luptă disperată pentru supravieţuire. Ceea ce libertariştii corporatişti numesc „să devii mai competitiv pe plan mondial" este descris mai exact ca o cursă spre abis. Pe zi ce trece, devine tot mai dificil să închei contracte cu unul dintre megadetailişti fără să utilizezi forţa de muncă a minorilor, să înşeli muncitorii la plata orelor suplimentare, să impui cote nemiloase şi să operezi instalaţii

nesigure. Dacă un contractant nu o face, prețurile sale vor fi mai mari decât ale altuia care o face. Când sute de milioane de oameni sunt disperați să capete orice fel de ofertă de muncă în economia mondială, totdeauna vor exista concurenți dornici. Puse față în față cu propriile imperative, corporațiile-mamă nu pot face decât să închidă ochii la infracțiuni și să insiste asupra faptului că nu au nici o responsabilitate pentru condițiile de muncă ale contractanților lor.

Sclavia modernă

Descrierile condițiilor de muncă ale milioanelor de muncitori, până și în „Nordul modern și prosper" sună ca o întoarcere în zilele primei revoluții industriale. Luați aminte la această descriere a condițiilor de muncă de la atelierele textile din modernul și îmbelșugatul San Francisco:

> Multe dintre ele sunt întunecate, strâmte și fără ferestre... Zile de muncă de 12 ore, fără zile libere și numai cu o pauză de prânz nu sunt ceva neobișnuit. Și în acest bogat oraș cosmopolit multe ateliere impun regulamente draconice, reminiscențe ale secolului al XIX-lea.«Muncitorii nu au voie să vorbească unul cu altul și nu ni se dă voie să mergem la toaletă», declară o muncitoare asiatică tex listă. Fiind conștienți de zelul fabricanților de a obține prețuri de bază cât mai ieftine, cei aproape 600 de contractanți pentru cusut din regiunea golfului se angajează într-o competiție pe viață și pe moarte, adesea o cursă darwiniană spre abis... Fabricanții au un alt atu puternic pentru a menține licitațiile la prețuri scăzute. Katie Quan, o directoare de la International Ladies Garment Workners Union (Sindicatul Internațional al Muncitorilor din industria textilă de damă, n.t.) din San Francisco explică: «ei ne spun: „dacă nu acceptați contractul o să-l transferăm peste ocean și nu veți primi de lucru, iar muncitorii voștri vor face foamea."»
>
> În 1992, o investigație a Ministerului Muncii asupra atelierelor textile din protectoratul american din Saipan a descoperit condiții de muncă similare unei servituți adâncite: muncitorii chinezi, ale căror pașapoarte fuseseră confiscate, acceptau săptămâni de lucru de 84 de ore la salarii sub cele minime.[3]

Linia de demarcație între condițiile de lucru din Nord și Sud,

așa cum este ea definită, geografic devine tot mai neclară. Dorka Diaz, o lucrătoare textilistă în vârstă de 20 de ani, care în trecut a lucrat într-o fabrică de încălțăminte în Honduras pentru Leslie Fay, o corporație transnațională cu sediul în Statele Unite, a declarat într-o depoziție în fața Subcomitetului pentru Relații de Gestiune a Muncii al Camerei Reprezentanților din Congresul american că și în Honduras a lucrat pentru Leslie Fay împreună cu fete de 12-13 ani, închise într-o fabrică în care temperatura ajungea adesea la aproape 38 de grade Celsius și nu exista apă potabilă. Pentru o săptămână de lucru de 54 de ore ca primea cu puțin peste 20 dolari. Ea și fiul ei în vârstă de trei ani, trăiau la limita subzistenței. În aprilie 1994 a fost concediată pentru că a încercat să organizeze un sindicat.[4]

Când femeile de culoare care trudeau la mașinile de tricotat într-o fabrică de pulovere în proprietatea unor taiwanezi în Africa de Sud pentru 50 de cenți pe oră au făcut cunoscut că odată cu alegerea lui Nelson Mandela se așteptau la „formarea unui sindicat în atelier, salarii mai bune și puțin respect", patronii taiwanezi au răspuns închizând porțile tuturor celor șapte fabrici pe care le dețineau în această țară și desființând 1000 de locuri de muncă. Așa scăzute cum erau salariile, costul muncii în Africa de Sud e de două ori mai mare decât cel din Brazilia sau Mexic și de câteva ori mai mare decât cel din Thailanda sau China.[5] Observând că investitorii străini care căutau să investească în Africa de Sud s-au plictisit de această țară, ziarul „New York Times" sugerează că „Există îndoieli în legătură cu atașamentul pe termen lung al guvernului față de capitalism, dacă domnul Mandela poate înfrâna așteptările majorității sărăcite."[6] În lumea marilor finanțe și a pachetelor de compensații de mai multe milioane de dolari, lăcomia este întruchipată de un muncitor care dorește să aibă un salariu decent.

În multe state sudice afirmația că actualele condiții de muncă ating limita sclaviei este departe de a fi o exagerare. China a devenit o favorită a investitorilor și corporațiilor străine care caută forță de muncă ieftină și se aprovizionează din străinătate la cele mai scăzute prețuri. Săptămânalul „Business Week" descria condițiile prevalente de muncă ale muncitorilor chinezi din fabrici:

> Accidentele abundă în fabricile finanțate din străinătate care folosesc munca a aproximativ șase milioane de

chinezi din provinciile de pe coastă. În unele fabrici, muncitorii sunt pedepsiți, bătuți, percheziționați până la piele și chiar li se interzice să folosească toaleta în timpul programului de lucru. La o companie aflată în proprietate străină din provincia Fujian, în orașul Ziamen, patruzeci de muncitori sau a zecea parte din forța de muncă și-au zdrobit degetele din cauza mașinilor învechite. Potrivit rapoartelor oficiale, anul trecut în Guang Dong s-au înregistrat cam 45 de mii de accidente industriale care au costat viețile a peste 8700 de oameni... Luna trecută... 76 de muncitori au decedat într-un accident dintr-o fabrică din Guang Dong."[7]

Deși se relatează că guvernul chinez încearcă să impună standarde mai severe el s-a confruntat cu probleme enorme de șomaj, în urma deciziilor sale de liberalizare a pieței. Zeci de milioane de muncitori agricoli se mută în orașe. La mijlocul anului 1994, cifra șomerilor din orașe se ridica la cinci milioane de oameni, ceea ce reprezenta o creștere de 25% într-un an. Două milioane de muncitori și-au pierdut locurile de muncă în provincia Heilongjiang numai în 1993. Mai multe milioane de alți muncitori urbani sunt confruntați cu reduceri de salarii și jumătate din întreprinderile de stat care angajează aproximativ 50% din forța de muncă urbană lucrează în pierdere, generând perspectivele unor masive concedieri și închideri de uzine.[8] Eforturile guvernului de a întări respectarea standardelor în cadrul acestui „miracol al pieței libere" sunt, de asemenea, stânjenite de creșterile peste măsură ale ratei criminalității și corupției.[9]

În Bangladesh, aproximativ 80 de mii de copii sub vârsta de 14 ani, în marea lor majoritate fete, lucrează cel puțin 60 de ore pe săptămână în fabrici textile. În cazul în care li se întâmplă să greșească, supraveghetorii bărbați le lovesc sau le obligă să stea în genunchi sau în cap, de la 10 la 30 de minute.[10]

Aceste lucruri nu se petrec doar în industria textilă. În India, aproximativ 55 milioane de minori lucrează în condiții variate de servitute, mulți ca muncitori înrobiți, sclavi în principiu, în cele mai cumplite condiții de muncă. Fiecare copil are povestea sa. La câteva luni după ce a fost salvat de la munca forțată, Devanandan i-a spus unui reporter că fusese ademenit să-și părăsească familia cu promisiunea unui salariu de până la 100 dolari pe lună pentru a lucra într-o țesătorie de covoare două ore pe zi, mergând în paralel și la școală. Când a fost de acord s-a trezit închis într-o cameră

unde mânca, dormea și era forțat să lucreze la covoare de la patru dimineața până seara târziu, în schimbul câtorva bănuți ca plată.[11]

Fostul ministru indian al justiției, P.M. Bhagwati, a arătat într-o depoziție în public că a observat cazuri de băieți care lucrează între 14 și 20 de ore pe zi: „sunt bătuți, sunt însemnați cu fierul roșu și chiar spânzurați de copaci cu capul în jos." Industria covoarelor din India exportă anual produse în valoare de 300 milioane de dolari în principal în Statele Unite și Germania. Covoarele sunt produse de mai bine de 300.000 de muncitori minori care lucrează între 14 și 16 ore pe zi, șapte zile pe săptămână, 52 de săptămâni pe an. Mulți sunt lucrători înrobiți pentru a achita datoriile părinților lor. Au fost vânduți cu acest statut sau răpiți de la părinți din castele inferioare. Cei norocoși câștigă o leafă de mizerie. Ghinioniștii nu primesc nimic. Fabricanții de covoare susțin că industria trebuie să aibă muncitori minori ca să fie în stare să supraviețuiască concurenței industriilor similiare din Pakistan, Maroc, Nepal și alte regiuni, unde, de asemenea, se utilizează muncitori minori.[12]

Pe măsură ce ne grăbim să intrăm în cursa spre abis într-o lume a concurenței globalizate, este înțelept să ținem minte cât de adâncă este prăpastia spre care gonim.

Limitele responsabilității sociale

În cadrul industriei textile, câteva firme responsabile din punct de vedere social, cum ar fi Levi Strauss, Esprit și The Gap, încearcă să trăiască după principiile lor. Ele demonstrează că o companie responsabilă, bine condusă nu are nevoie să tolereze cele mai rele condiții descrise mai sus, dar se confruntă cu aceleași presiuni ale concurenței ca și alții din industria lor. Aproape inevitabil, asemenea firme se trezesc dobândind personalități dedublate. Până la urmă, își finanțează actele publice de caritate, ca și salariul și condițiile de muncă bune pentru angajații de la sediile lor centrale prin procurarea celor mai multe produse pe care le vând prin intermediul unor contractanți care oferă retribuții mici și condiții de muncă sub orice critică.

Să luăm ca exemplu tipic cazul firmei Levi Strauss, o companie larg recunoscută ca fiind un lider în domeniul responsabilității corporatiste. În aprilie 1994, Consiliul pentru Priorități Economice i-a oferit un premiu pentru „angajamentul său fără precedent în promovarea practicilor neexploatatoare în statele în curs de

dezvoltare."[13] În 1984, compania a fost nominalizată printre cele mai căutate 100 de firme americane. În iunie 1992, revista „Money" a trecut-o pe primul loc între toate companiile americane în privința beneficiilor pentru angajați.[14] Despre Bob Haas, directorul general al companiei Levi Strauss, s-a scris în numărul de la 1 august 1994 al săptămânalului „Business Week", el fiind eroul unui articol de fond (?) intitulat „Managing by Values" (Conducând după principii, n.t.), care evidențiа convingerea sa că responsabilitatea socială și practica morală sunt elemente ale afacerilor rentabile.

În 1985, Bob Haas, în calitatea sa de director general și de membru al familiei Levi Strauss, a organizat o tranzacție de preluare susținută, implicându-se personal cu scopul de a preveni o cumpărare publică a ei de către unii speculatori externi. Faptul că 94% din acțiuni sunt în mâinile familiei Haas a dat companiei mai multă flexibilitate în păstrarea angajării sale sociale decât ar fi putut avea o companie în proprietate publică într-o epocă a ofertelor publice ostile de cumpărare.

Sub conducerea lui Haas, firma a stabilit standarde stricte în privința condițiilor de muncă. Ca dovadă că cei de la Levi Strauss vorbesc serios, consiliul directorilor a votat în unanimitate renunțarea la contracte de producție în China, în valoare de 40 milioane dolari pe an, în semn de protest față de violarea drepturilor omului. Când compania a descoperit că contractantul său din Dhaka, Bangladesh, angaja fete în vârstă de 11 ani ca cusătorese cu normă întreagă, a încheiat un acord prin care Levi Strauss ar continua să le plătească retribuțiile și în paralel să le trimită la școală, plătindu-le uniformele, manualele și taxele școlare. Când aceste fete vor atinge vârsta de 14 ani, vârsta minimă de angajare stabilită de standardele Organizației Internaționale a Muncii, se vor întoarce la locurile de muncă.[15] Potrivit standardelor industriei, Levi Strauss este un candidat la sanctificare. Dar să observăm cu luciditate cât de constrânsă poate fi chiar și o firmă ca Levi Strauss.

Cu toate că Haas afirmă că Levi Strauss a făcut tot posibilul să păstreze cât mai multe din locurile sale de muncă productive în Statele Unite, în cursul anilor '80, a închis porțile a 58 de fabrici americane și a trecut în șomaj tehnic 10.400 de lucrători. Potrivit lui Haas, dacă firma ar fi luat aceste decizii numai pe temeiuri economice, cele 34 de fabrici de producție și finisare rămase în funcțiune ar fi fost toate închise în favoarea producției din străinătate.

Până și la fabricile sale din Statele Unite, fenomenul

antagonismului dintre centru și periferie este vizibil. Când autorii lucrării *The 100 Best Companies to Work for in America** au vizitat fabrica Levi Strauss din El Paso, statul Texas, au descoperit că revista „Money" clasase compania pe primul loc pe baza beneficiilor de care se bucură personalul său de la sediul central, și nu pe baza celor de la fabricile sale. Beneficiile primite de muncitorii fabricii din El Paso difereau foarte puțin de condițiile de mizerie de la alte fabrici textile. Autorii au hotărât să nu o includă printre cele mai bune companii în privința condițiilor de muncă în ediția revizuită a cărții lor.[16]

Un cancer contagios

Ne-am concentrat atenția aici asupra multinaționalelor cu sediul în Statele Unite, deoarece disfuncționalitățile par să se răspândească prin lume ca un cancer. În mai 1994, o euforie de restructurări corporatiste în Europa, similară celei din Statele Unite a determinat o creștere a ratei europene a șomajului la 10,9%.[17] Chiar și aceste rate, ridicate cum sunt, pot masca o disfuncționalitate mult mai adâncă. În Belgia, rata șomajului era de 8,5% în 1992, dar 25% din forța de muncă trăia din ajutoarele publice.[18] Șomajul cronic generează sporirea tulburărilor sociale, exacerbează tensiunile rasiale, declanșează și alimentează o reacție agresivă la adresa imigranților. Șomajul este extrem de acut printre tineri, a căror rată de șomaj este de două ori mai mare decât cea a restului populației și încă e în creștere. La 25 martie 1994, 50.000 de studenți au demonstrat de-a lungul unui bulevard parizian, „tachinând poliția și scandând sloganuri care cereau locuri de muncă." Un sondaj efectuat asupra a 3 000 de adolescenți europeni, îi găsea „confuzi, vulnerabili și obsedați de viitorul lor economic."[19]

Arătând că rata șomajului s-a situat în medie cam cu 3% peste cea din Statele Unite, publicația „The Economist" atenționa: „nici o barieră comercială nu va opri schimbările tehnologice care revoluționează munca într-o lume prosperă, iar un război comercial cu siguranță că va distruge mai multe locuri de muncă decât le va salva."[20] Publicația recomanda Europei să urmeze exemplul Statelor Unite și anume, să reducă beneficiile rețelei asigurărilor sociale care „oferă șomerilor prea puține stimulente ca să caute de

* „Cele o sută cele mai bune companii pentru care să lucrezi în America". (n.t.).

lucru", salariile minime care „îi costă pe tinerii muncitori locurile lor de muncă", contribuțiile patronilor la asigurările sociale care reduc cererea de lucru și „regulile stricte de protecție a muncii" ce descurajează firmele să mai facă angajări din cauză că „face dificilă, dacă nu imposibilă, trecerea în șomaj tehnic a muncitorilor odată ce aceștia sunt pe statul de plată." Celor care arată că în SUA, calitatea locurilor de muncă s-a deteriorat ca o consecință a unor asemenea măsuri, publicația „The Economist" are un răspuns gata pregătit:

> Prea multe dintre locurile de muncă create în America, afirmă negustorii de perspective sumbre, sunt cu jumătate de normă, temporare și prost plătite. Salariile reale ale muncitorilor cu calificare slabă au scăzut în ultimul deceniu, totuși în comparație cu Europa aceasta ar trebui să fie văzut ca un semn de succes, un exemplu al unei piețe funcționale a muncii, nu ca un eșec. Pe măsură ce producția a scăzut, America și Europa s-au confruntat amândouă cu reducerea cererii pentru forța de muncă necalificată. În America, salariului relativ al acestor muncitori a fost lăsat să coboare, fiind pierdute astfel mai puține locuri de muncă. Prin contrast, muncitorii europeni s-au opus inevitabilului și astfel și-au pierdut valoarea pe piața muncii.[21]

Pe scurt, problema europeană a șomajului este un rezultat al supracompensării săracilor, impozitării bogaților și impunerii de regulamente firmelor europene, limitându-le capacitatea de a-și continua marile restructurări. Editorialul publicației „The Economist" a indicat ca semne de speranță pentru Europa, măsurile luate de diverse state europene pentru reducerea salariilor minime, reducerea impozitelor pe salarii și slăbirea legilor de protecție a încadrării în muncă.[22] Săptămânalul „Business Week" oferea sfaturi similare:

> Ca să se asigure că rămâne competitivă o dată cu trecerea perioadei ciclice de recesiune, Europa este nevoită să-și vadă transferate în Europa de Est și în alte regiuni, tot mai multe dintre locurile ei de muncă productive, cu valoare adăugată scăzută...Și trebuie să-și reducă subvențiile agricole, în timp ce continuă să reducă drastic salariile mari și impozitele corporațiilor, programele de lucru scurte, imobilitatea forței de muncă și programele sociale de lux. Dacă

europenii nu urmează aceste recomandări, ar putea fi condamnați la prelungirea nelimitată a acestei recesiuni... Instituirea barierelor comerciale nu va face decât să-i îndepărteze de disciplina pe care ei au nevoie să o mențină.[23]

Deși sunt un pic în urma Statelor Unite, evidența arată că companiile și guvernele europene țin tot mai mult seama de aceste sfaturi, ceea ce înseamnă că șomajul, tensiunile rasiale și tulburările sociale care bântuie la ora actuală Europa cu siguranță că vor înregistra o creștere. Am putea presupune că publicația „The Economist" va elogia atunci acest continent pentru succesul său.

Deși Japonia, cu un șomaj sub 3%, continuă să fie campionul șomajului sub 5%, există indici că angajamentul japonez pentru încadrare în muncă pe viață în domeniul industrial a început să fie încălcat și că un număr crescând de japonezi încep să cunoască dificultățile șomajului.[24] O serie de șocuri economice i-au determinat pe managerii japonezi să ia lecții de la Statele Unite în ce privește creșterea eficienței. Potrivit lui Michael Armacost, fostul ambasador american în Japonia:

> Liderii japonezi de afaceri, care doar în urmă cu câțiva ani credeau că nu mai au ce să învețe de la noi, examinează acum practicile comerciale americane cu un interes reînnoit și le copiază pe unele cu rezultate interesante. Magazinele Wal-Mart au stabilit recent legături cu două dintre lanțurile japoneze de supermagazine... Directorii executivi japonezi studiază acum experiența Americii în restructurarea corporațiilor, pachetele de prime și practicile de investiții.[25]

Armacost continuă să-i îndemne pe negociatorii comerciali americani să se concentreze asupra impunerii unor reforme de reglementare în vederea accelerării acestor procese.

Cu sau fără tutelarea Statelor Unite, ele se și petrec deja. Domy Co., un magazin cu preț redus, importă Safeway Cola pentru vânzare în Japonia la prețul de 47 cenți cutia, situându-se sub prețul băuturilor răcoritoare locale cu 55%. Consideră că există un mare potențial pentru importurile de limonadă acidulată, pișcoturi și apă îmbuteliată marca Safeway. Guvernul japonez a permis magazine cu vânzare cu amănuntul, cu dimensiuni mari, prelungirea orarului și a zilelor de funcționare ale magazinelor. În consecință, detailiștii

caută spațiile largi din zonele suburbane și centre comerciale părăsite răsar pe întregul teritoriu japonez. Detailiștii preferă importurile ieftine, având China drept sursă favorită. Detailiștii care permit rabateri la prețurile mărfurilor au devenit răsfățații bursei japoneze de valori. Confruntate cu reduceri de prețuri din cauza importurilor ieftine, companiile japoneze se restructurează ca să-și sporească eficiența.[26]

În ianuarie 1995, a fost anunțat un acord între Statele Unite și Japonia, conform căruia casele americane de investiții au dreptul să participe la administrarea fondurilor japoneze de pensii.[27] Directorii de investiții de pe Wall Street s-ar putea să se afle curând în situația de a oferi lecții japonezilor pe propriul teren în ce privește jocul finanțelor, finanța prădătoare, devorarea corporațiilor și concurența controlată.

Tendința de concentrare a sectorului detailist se răspândește cu rapiditate și în alte state, în parte ca urmare a modificărilor aduse regulilor comerciale care deschid pieţele interne marilor lanțuri detailiste. La 14 ianuarie 1994, la numai două săptămâni după intrarea în vigoare a Acordului Nord-American pentru Comerț Liber (NAFTA), Wal-Mart a anunțat pătrunderea sa în Canada, care a început cu achiziționarea a 120 de magazine universale cu adaos comercial minim de la Woolworth, din Canada. Săptămânalul „Business Week" a denumit fenomenul „o invazie totală a pieței canadiene." Investitorii s-au grăbit să-și vândă marile lanțuri de magazine cu amănuntul, despre care se credea că sunt slab dotate pentru a întâmpina concurența prețurilor Wal-Mart.[28] Consilierul canadian în materie de vânzări cu amănuntul, John Winter, a prezis că la sfârșitul anilor '90, „s-ar putea ca jumătate din detailiștii canadieni care există acum pe piață să dispară."[29]

Odată cu semnarea acordului NAFTA, giganții detailiști americani erau pregătiți să „cucerească repede comerțul cu amănuntul" și în Mexic, dar potrivit săptămânalului „Business Week", „armata de birocrați ai Mexicului, împietrită în obiceiuri protecționiste, îi îmbolnăvesc cu munți de hârtoage, reglementări în veșnică schimbare, întârzieri la vamă și tarife care se ridică până la 300% la importurile ieftine din China, preferate de magazinele cu preț redus."[30] Mexicul credea că avea un acord pentru comerț liber cu Statele Unite pentru a deveni furnizorul principal de mână de lucru ieftină pe piața americană. Se pare că a fost înșelat în așteptări, în

momentul în care s-a confruntat cu realitatea faptului că detailiștii americani intenționau să folosească acordul NAFTA pentru mărfurile produse de muncitorii chinezi și mai prost plătiți.

Lăsând deoparte plângerile giganților detailiști din Statele Unite, am putea trage concluzia că guvernul mexican a dovedit un instinct mai bun când a ridicat câteva bariere pentru încetinirea asaltului megadetailiștilor, decât a făcut-o când a cheltuit milioane pentru promovarea cu prioritate a acordului NAFTA.

Visul făuritorilor de imperii corporatiste s-a îndeplinit. Sistemul mondial uniformizează standardele dintr-un stat în altul, până la aducerea lor la cel mai mic numitor comun. Deși câteva întreprinderi responsabile din punct de vedere social se împotrivesc curentului cu un oarecare succes limitat, lupta lor nu este ușoară. Nu trebuie să ne amăgim singuri. Responsabilitatea socială este ineficientă pe o piață liberă mondială, iar aceasta nu-i va mai tolera mult pe cei care nu profită de ocazii pentru a-i abandona pe ineficienți. Pentru economia mondială, oamenii nu sunt numai din ce în ce mai redundanți, dar ei și pretențiile lor la o retribuție decentă constituie o sursă majoră de ineficiență economică. Corporațiile mondiale acționează pentru propria purificare de această povară nedorită. Creăm un sistem care oferă oamenilor tot mai puține șanse.

Capitolul 19

Sfârşitul ineficienţei

Intrăm într-o nouă epocă a istoriei umane, în care va fi nevoie de tot mai puţini muncitori pentru producerea mărfurilor şi a serviciilor de care are nevoie populaţia mondială.

Jeremy Rifkin[1]

De-a lungul capitolelor anterioare am observat cum se repetă acelaşi model la toate nivelurile societăţii şi în fiecare regiune a lumii. Sute de milioane de oameni sunt concediaţi de economia mondială care nu mai are nevoie de ei. În Mexic, micii fermieri sunt dislocaţi pentru a face loc agriculturii mecanizate. În India sunt alungaţi cu forţa de pe pământurile lor pentru construirea unor noi baraje masive, necesare producerii de electricitate, astfel ca muncitorii din fabrici să poată fi înlocuiţi de maşini mai eficiente. Pe Wall Street, agenţii umani care introduc informaţii pe terminale pentru a executa tranzacţii pe pieţele financiare mondiale sunt înlocuiţi de programe mai eficiente de computer. Micii negustori din oraşe sunt alungaţi de supermagazine conduse de megadetailişti, care la rândul lor, pot fi ameninţaţi de reţelele de cumpărare la domiciliu prin televiziunea prin cablu. Dispozitive automate de recunoaştere a vocii şi roboţi care răspund automat înlocuiesc telefonistele. Învăţământul multimedia substituie profesorii. Restructurarea corporatistă elimină forţa de muncă redundantă şi managerii de mijloc. Consolidarea corporatistă şi fuziunile dintre firme elimină directorii subalterni şi chiar pe cei din frunte. Nu se întrevede nici o limită.

Mai întâi muşchii, acum creierul

Trecem de pragul celei de-a doua revoluţii industriale. Prima revoluţie industrială a exploatat stăpânirea proaspăt dobândită de om a energiei ca să atribuie maşinilor o enormă putere musculară şi a redus foarte mult cererea de muncă fizică umană. Totuşi, maşinile

nu puteau calcula, raționa, deosebi modelele vizuale sau recunoaște și interpreta vorbirea umană. Astfel, fiecare mașină necesita un operator uman ca să o înzestreze cu creier și un intermediar uman care să-i servească de ochi și urechi. Cu cât era mai mare numărul mașinilor, cu atât era mai mare numărul oamenilor necesari, care să le dirijeze. Cu cât erau mai sofisticate mașinile, cu atât era mai înaltă calificarea solicitată operatorilor lor și cu atât erau mai mari salariile pe care operatorii calificați le puteau cere.

Cea de-a doua revoluție industrială exploatează progresele importante în tehnologia informațională, folosind computerele și senzorii electronici ca să dea mașinilor ochi, urechi și creiere pentru a putea vedea, auzi, interpreta și acționa. Aceste tehnologii se află încă în perioada lor de pionierat și nu știm cât de departe ar putea progresa.

Economiști siguri pe catedrele lor la universități de frunte ne asigură că nu trebuie să ne îngrijorăm. Creșterea productivității va impulsiona creșterea economică, iar aceasta va duce la crearea unui număr mai mare de locuri de muncă, ne explică ei, întocmai cum s-a întâmplat în prima revoluție industrială. Ei nu observă că atunci când industria textilă britanică a fost mecanizată în timpul primei revoluții industriale, Marea Britanie a transferat o mare parte din șomajul rezultat în urma acesteia în India. A introdus tarife prohibitive la textilele importate din India în Anglia, în vreme ce administratorii coloniali britanici din India le-au eliminat în principiu pe cele la textilele importate în India și au perceput impozite pe stofele produse local, destinate pieței interne, și pe roțile de tors din gospodării.[2] Coloniile au absorbit, de asemenea, mulți emigranți care constituiau un surplus pentru economia europeană. Refugiați în colonii, aceștia și-au însușit cele mai bune terenuri să cultive recolte pentru export, cum ar fi bumbacul, cu scopul de a alimenta industriile țărilor lor de origine.

Cea de-a doua revoluție industrială se bazează pe un proces de colonizare definit mai mult în termeni de clasă socială decât în termeni geografici și constrânge un număr tot mai mare din populația lumii să intre în rândurile colonizaților.

Eficiența înseamnă a realiza o producție mai mare cu resurse mai mici. Prin creșterea randamentului pe oră al muncii umane, înțelegem creșterea productivității. În acele tipuri de exemple simplificate specifice textelor economice, pare să fie chiar un lucru bun.

Un fermier care cumpără un mic tractor poate cultiva mai mulți metri pătrați de teren ca să asigure un venit mai mare pentru familia sa sau să-și dedice mai puține ore trudei la câmp. În ambele cazuri fermierul câștigă, nimeni nu pierde nimic, iar societatea se îmbogățește pe diverse căi.

Din păcate, lumea reală nu seamănă întocmai cu exemplele simplificate ale cărților. Observați că în exemplul nostru, managerul, proprietarul și muncitorul sunt una și aceeași persoană, el ia deciziile, achită costurile și hotărăște dacă productivitatea câștigată va fi investită în creșterea producției sau reducerea timpului de muncă. În lumea reală, decizia este mai degrabă luată de corporația agricolă numai pe baza profitabilității. Câțiva lucrători norocoși vor fi solicitați să-și sporească randamentul. Restul își vor pierde locurile de muncă și nu vor avea vreo soluție alternativă.

Se pare că numai anumiți beneficiari ai creșterilor productivității într-o lume a excedentului forței de muncă și inexistenței sindicatelor sunt proprietarii capitalului. Totuși, după cum sugera analistul în domeniul managementului, William Dugger, s-ar putea să fim pe cale de a ne dispensa și de ei:

> Corporația este un adevărat monstru al lui Frankenstein, o persoană artificială care și-a pierdut mințile, care răspunde numai în fața propriului sine neînsuflețit. Se ivesc unele posibilități fascinante. Corporațiile au început deja să-și cumpere propriile acțiuni în totalitatea lor, păstrându-le în patrimoniile lor. Trăgând concluzia logică, când 100% din acțiuni vor fi acțiuni de tezaur, corporația va deveni propria sa stăpână. Se va fi dispensat în întregime de acționarii din specia Homo Sapiens. Față de cine sau față de ce va fi ea atunci responsabilă? Duceți un pic mai departe aceste speculații despre iresponsabilitatea organizată.
>
> ...Ar putea o corporație să se dispenseze pe deplin nu numai de stăpânii umani, ci și de managerii și muncitorii din aceeași specie?... Cum ar fi atunci?... Ar exista fizic ca o rețea de mașini care cumpără, procesează, vând mărfuri, sub controlul unei rețele de computere. Scopurile ei ar fi să ia dimensiuni și mai mari, prin achiziționarea mai multor mașini și să devină și mai puternică prin cumpărarea mai multor computere care să monitorizeze noile mașini. Nu ar fi responsabilă față de nimeni decât față de sine însăși în goana ei mecanică după putere și profit. Ar reprezenta

capitalismul în cea mai pură formă, complet dezinteresat față de tot, cu excepția profitului și a puterii.[3]

Poate că într-o zi, dacă i se va permite o libertate suficientă pentru a-și urma nestânjenită propriile tendințe, o corporație mondială va atinge culmea eficienței productive, o entitate alcătuită numai din computere și mașini, antrenate frenetic în reproducerea banilor. Am putea-o numi corporația perfect eficientă. Deși cu siguranță că nu este în intenția vreunei persoane individuale, ne comportăm ca și cum aceasta este lumea pe care căutăm să o creăm.

Suferință la vârf

În spatele îndrăznețelor pledoarii publice în apărarea unui sistem economic care se află într-un stadiu avansat de autodistrugere, apar din ce în ce mai multe rapoarte de neliniște și îngrijorare chiar și printre cei mai elitiști dintre locuitorii Stratos-ului. Între anii 1980 și 1982, 79% din manageri raportau că siguranța locului lor de muncă era „bună", sau „foarte bună". Între anii 1992 și 1994, acest procent de manageri a scăzut la 55%.[4] Nu este vorba doar de faptul că propriile lor funcții sunt supuse unui risc tot mai mare. Este vorba de sentimentul că ceva pur și simplu nu e în regulă, că lasă copiilor lor o lume extrem de tulbure. Mulți se confruntă cu un antagonism crescând între valorile lor personale și sarcinile specifice funcțiilor lor de manageri corporatiști.

Când justifică salariile nerușinat de mari ale directorilor, presa observă de obicei importanța unor asemenea recompense în interesarea capilor corporațiilor pentru a-și da toată silința. Când lui William A. Anders, președintele firmei General Dynamics Corporation i s-a acordat o gratificație de 1,6 milioane dolari pentru că a menținut prețul acțiunilor companiei sale la peste 45 de dolari, timp de zece zile, un purtător de cuvânt al companiei a declarat cotidianului „Washington Post" că planul de gratificații a fost necesar ca să ofere funcționarilor superiori stimulentele pentru schimbarea strategiei comerciale a companiei și să se concentreze asupra maximizării dividendelor pentru acționari.[5] Este o pretenție extraordinară că cei mai privilegiați și bine plătiți profesioniști din lume solicită gratificații de milioane de dolari că să fie interesați să-și facă meseria.

Derek Bok, fostul președinte al Universității Harvard, oferă o

explicație sugestivă. El presupune că funcționarilor superiori ai corporațiilor trebuie să li se plătească asemenea sume nerușinate pentru ca instituțiile lor să se asigure că ei pun interesele pe termen scurt ale acționarilor deasupra tuturor celorlalte interese pe care altfel ar putea fi tentați să le ia în considerare, ca de pildă acelea ale angajaților, ale comunității și chiar viabilitatea pe termen lung a corporației însăși.[6] Pe scurt, funcționarilor superiori trebuie să li se plătească salarii nerușinate ca să fie motivați să nu cedeze instinctelor lor de responsabilitate socială. Privite din această perspectivă, aceste retribuții sunt un indicator al faptului că meseria managerilor din fruntea corporațiilor a ajuns respingătoare în epoca restructurării întreprinderilor.

Fără a întrevedea vreun capăt procesului de restructurare, tot mai mulți dintre ei își pierd elanul în muncă, așa cum raporta revista „Fortune" în numărul său din 25 iulie 1994, în articolul de fond intitulat „Burned-out Bosses"*:

> Managerii care au fost pregătiți să construiască, acum sunt plătiți să demoleze. Ei nu mai angajează, ci concediază. Nu agreează noul mandat, dar cei mai mulți au ajuns să înțeleagă că situația nu se va schimba. Faptul că și-au dat seama de acest lucru face ca rutina zilnică să fie diferită: munca nu mai este o sursă de energii, ci le seacă.
>
> În aceste împrejurări, pare aproape imoral să te bucuri prea mult de muncă. Așa că devin morocănoși și prudenți, îngrijorându-se că vor fi măturați la următorul val de concedieri. Între timp, depun eforturi într-un program de muncă prelungit ca să compenseze lipsa celor care au plecat. Încep să-i răzbească oboseala și resentimentele.[7]

Spre deosebire de speculatorii financiari care fac să circule miliarde de dolari în jurul lumii de la terminalele lor, detașați de realitatea umană, managerii companiilor care produc mărfuri reale se confruntă zilnic cu oameni din carne și oase. Ei sunt aceia care trebuie să răspundă la solicitările directorilor financiari pentru o mai mare „eficiență", impunând asupra foștilor lor prieteni și colegi o experiență aproape la fel de distrugătoare ca și pierderea unei ființe iubite. Așa cum declara un director general revistei „Fortune", „prima oară treci prin experiența concedierii oamenilor,

---

* Șefi epuizați. (n.t.).

acceptând-o ca făcând parte din meserie. A doua oară, am început să mă întreb: «oare câte avorturi cauzează asta? Câte divorțuri, câte sinucideri?» Am muncit mai mult ca să nu fiu nevoit să mă gândesc la asta."[8]

Un recrutor de directori raporta că a vizitat un manager care tocmai trecuse prin câteva rânduri de concedieri ale subordonaților imediați. Înainte, omul era un director puternic care-și asuma sarcini. Acum se apucase de fumat, slăbise, nu era în stare să-l privească în ochi și părea extrem de nervos. Pentru un alt director care anterior desființase mii de locuri de muncă, necesitatea de a mai arunca pe drumuri încă câteva mii de colegi l-a făcut să-și piardă pofta de mâncare și să aibă insomnii. El a început să izbucnească în crize spontane de plâns și într-o zi nu s-a mai putut scula din pat. Cei care ating apogeul succesului financiar și profesional în America sunt rareori lipsiți de confort fizic. Totuși ei învață că nici o sumă de bani nu poate cumpăra pacea sufletească, o familie puternică și iubitoare, prieteni care să țină la tine și sentimentul că faci o muncă importantă și folositoare.

Lumea se schimbă chiar și pentru managerii care altă dată au atins apogeul puterii și prestigiului în cadrul industriilor lor. Richard E. Snyder, una dintre cele mai cunoscute și mai remarcabile personalități din lumea editorială a avut un rol cheie în timpul carierei sale de 33 ani în transfomarea editurii Simon and Schuster într-o importantă firmă de comunicații americană, cu un venit anual brut de două miliarde dolari. La 14 iunie 1994, el a fost concediat brusc și fără prea multe explicații din funcția de președinte și director general în cursul unei întâlniri de cinci minute cu directorul executiv de la Viacom Inc., care preluase recent Paramount Communications, compania-mamă de care aparținea Simon and Schuster. Motivul oferit a fost pur și simplu o „diferență în stilurile de lucru".[9]

Sub conducerea președintelui său, Kay R. Whitmore, firma Eastman Kodak a raportat în 1992 profituri de 1,14 miliarde dolari cu o marjă de aproximativ 5% pe vânzări. La 6 august 1993 el a fost concediat de directorii din afara companiei pe motivul că se mișca prea încet în privința reducerii cheltuielilor de producție. În 1992, el anunțase trecerea în șomaj tehnic a numai 3 000 din cei 132 000 de angajați ai Kodak-ului. Acționarii instituționali pretindeau reduceri de cel puțin 20 000 de locuri de muncă. Analiștii financiari

au interpretat concedierea sa drept o dovadă clară a faptului că directorii din afară sunt hotărâți să pună interesele investitorilor mai presus de cele ale conducerii și angajaților. Acțiunile Kodak s-au închis la 3,25 dolari la sfârșitul zilei. Managerul de investiții A.G. Monks a proclamat: „Aceasta e o zi mare pentru acționarul american."[10]

Nimeni nu este imun. Nu mai există siguranță la nici unul din nivelurile piramidei. Publicația „The Economist" observa de curând:

> A fi boss*-ul unei mari firme americane a fost unul dintre locurile de muncă cele mai sigure și mai bine plătite din lume. Până de curând, mai bine-zis. Săptămâna trecută, boșii companiilor IBM, Westinghouse și American Express și-au pierdut slujbele. Cu câteva luni mai devreme, Robert Stempel a fost concediat fără ceremonie din funcția de președinte al firmei General Motors... Acum cei din vârful marilor companii se întreabă cine urmează.[11]

Publicația atribuie acest fenomen unui transfer al puterii acționarului de la investitorul individual la fondurile de investiții orientate spre performanță, care-și exersează bicepșii concediindu-i pe managerii de frunte ai corporațiilor considerați „neperformanți". Nu este nevoie de bătălii de preluare de vreme ce administratorii fondurilor își dau seama că ei pot solicita direct conducerii corporațiilor ale căror acțiuni le dețin să le prade pentru câștigurile imediate cerute de un sistem financiar extractiv.

Angajamentul care limitează

Restructurarea întreprinderilor nu înseamnă numai eliminarea drastică a locurilor de muncă, mai înseamnă și degradarea celor rămase. Piața gulerelor albe seamănă tot mai mult cu bursele de locuri de muncă unde se strâng zilierii în șomaj, în speranța să fie angajați cu ziua. Conceptele de inventare „tocmai la timp" se aplică acum și oamenilor.

Numărul muncitorilor angajați de agențiile temporare a crescut cu 240% în 10 ani. Manpower, cea mai numeroasă din cele 7 000 de

---

* Boss = Supraveghetor peste muncitorii dintr-o întreprindere în SUA: șef (DEX, p. 108, col. I).

agenții temporare din Statele Unite cu 600.000 de muncitori sezonieri pe statele lor de plată, este acum cel mai mare patron particular al Americii. Deși unii muncitori au jumătate de normă sau lucrează temporar la alegere, în 1993, aproape o treime din 21 de milioane de lucrători cu jumătate de normă din Statele Unite au declarat că preferă norma întreagă. Mulți muncitori concediați devin autoangajați, angajându-se cu contract pentru munci temporare pe o bază individuală. Mulți dintre aceștia au suferit reduceri drastice ale veniturilor lor. Deși multe date sunt orale, statisticile Biroului de recensământ dezvăluie că între 1989 și 1992, venitul mediu real al americanilor care au lucrat pe cont propriu a scăzut cu 12,6%, la o valoare de 18.544 de dolari. O bună parte dintre noii lucrători autoangajați câștigă mult sub 18.000 dolari pe an, un nivel la care o familie este greu de întreținut, dacă nu chiar imposibil, în actuala conjunctură economică din America.[12]

Tinerii profesioniști sunt acum sfătuiți insistent să-și croiască o carieră independent de companiile lor, să-și alcătuiască propriul Curriculum Vitae și să-și facă relații în exterior în așa fel încât să se poată transfera cu prima ocazie, în momentul în care companiile lor îi vor abandona. Sfatul care se dă tinerilor la începutul carierelor lor este acela de a trata fiecare loc de muncă ca și cum ar fi liber-profesioniști.[13]

Nu demult, firma pentru care o persoană muncea era aproape ca și o familie. Era un sistem fundamental de sprijin într-o lume care altfel e adesea impersonală și tranșantă. O slujbă bună însemna mult mai mult decât un venit. Era o sursă de identitate și de relații umane durabile și prețuite. Au trecut acele vremuri, fapt care supune familia unui stres și mai mare. Pe piața actuală a muncii, distincția dintre forța de muncă intelectuală și cea industrială este mai puțin semnificativă decât este aceea dintre cei care au locuri permanente de muncă și cei care nu au. Sistemul alimentează o atitudine de a lua ce poți de la acest sistem câtă vreme se mai poate. Ai grijă de tine, pentru că nimeni altcineva nu o va face în locul tău.

Acomodarea la diminuarea şanselor

Cei dați afară de la locurile lor de muncă rareori reușesc să-și găsească altele cu o retribuție comparabilă. Salariul de început descreşte rapid. Șase sute de noi agenți de rezervare de la compania

aeriană United Airlines, angajați în iulie 1994, s-au confruntat cu o limită permanentă de salarizare de 18 000 dolari, în timp ce un agent care prestează aceeași muncă, dar care a fost angajat cu șase luni mai devreme are șanse să câștige până la 34 000 dolari după 10 ani de muncă.[14] Acei lucrători care reușesc să-și păstreze locurile de muncă se confruntă adesea cu dilema fie de a renunța la o parte din salariu și beneficii, fie de a-și vedea locurile de muncă dispărând pe de-a-ntregul. În Statele Unite, retribuțiile medii pe oră pentru muncitorii din producție și cei care nu ocupă funcții de supraveghere au scăzut de la 11,37 dolari în 1973 la 10,34 dolari în 1991 (la valoarea constantă a dolarului din 1991), în vreme ce orele de lucru în medie pe an au crescut de la 1 683 de ore în 1973 la 1 781 în 1990.[15]

Un procent în declin de locuri de muncă cu normă întreagă mai asigură o retribuție decentă. Biroul de Recensământ al Statelor Unite a raportat în 1992 că retribuțiile primite de 18% din muncitorii americani cu normă întreagă nu au fost suficiente pentru întreținerea unei familii de patru persoane deasupra nivelului oficial de sărăcie de 13,091 dolari, în comparație cu 12% din muncitorii americani cu normă întreagă în 1979. Printre muncitorii cu normă întreagă din grupul de vârstă de la 18 la 24 de ani, raportul a constatat că 47% dintre ei câștigau mai puțin decât salariul situat la nivelul de sărăcie, ceea ce reprezintă o creștere față de numai 23% în 1979. De obicei, Biroul de Recensământ al SUA care este moderat, s-a referit la această schimbare rapidă și dramatică, caracterizând-o drept „uluitoare".[16] Unii experți spun că recensământul indică cifre mai mici privind numărul săracilor care muncesc în America, pentru că un venit de cel puțin 200.000 dolari este necesar acum ca să asigure întreținerea unei familii de patru persoane.[17]

Chiar și averile profesioniștilor din straturile superioare ale burgheziei de mijloc au intrat pe o pantă descendentă în anii '90. Potrivit săptămânalului „Business Week", „Așa cum deceniul trecut a fost definit de yuppies* și de excesele lor materiale flagrante, anii '90 pot să devină epoca «căcăciosilor», a profesioniștilor mobili aflați în declin."[18] Ministerul american al Muncii raportează că 20% dintre absolvenții universităților americane în

---

* „Yuppie" = „Tânăr intelectual în ascensiune socio-profesională" (*Dicționar de argou al limbii engleze*, de George Volceanov și Ana-Dolores Doca, București, Nemira, 1995, p. 269).

perioada 1984-90 au acceptat locuri de muncă în care erau „subutilizați" și anticipează că 30% dintre cei care vor absolvi între 1994 și 2005 vor intra în rândurile șomerilor sau celor care sunt angajați sub calificarea lor.[19] Fenomenul recepționerului de la hotel cu o diplomă de licență a devenit un loc comun. Publicația „Time" observa recent o rază de lumină la orizont, creșterea șanselor de încadrare în posturi de paznici de închisoare.[20]

Chiar și familiile cu doi salariați în locuri de muncă care se consideră că erau destinate gulerelor albe din lumea bună a burgheziei de mijloc cu greu o scot la capăt. Să luăm cazul lui Paul și Jane Lambert, ambii având locuri de muncă cu normă întreagă. Ea este șefă de birou, iar el este un operator telefonist la firma Sears. Venitul lor reunit nu le permite să-și cumpere haine noi, să achite asigurarea de sănătate sau să-și îngrijească dantura, ca să nu mai vorbim de mersul la un film, repararea mașinii sau a ieși la un restaurant. Ei sunt în stare să asigure familiei lor mese regulate, numai pentru că părinții lui Jane îi ajută cu bani.[21]

Craig Miller a fost cândva un muncitor laminorist sindicalist la compania TWA. Munca lui plătită cu 15,65 dolari pe oră asigura familiei sale un venit de peste 36.000 dolari pe an. Având două automobile în garaj și un leagăn instalat în curte, ei erau o familie înstărită din burghezia mijlocie care trăia visul american. Miller a fost trecut în șomaj tehnic în vara lui 1992. Acum el preia comenzi de hamburger la McDonald's, conduce un autobuz școlar și a pornit o mică afacere, schimbând filtrele furnalelor. El se întoarce acasă de la serviciul său de șofer la ora cinci după-amiază. După o cină luată în grabă, soția lui pleacă la locul ei de muncă de la ora șase seara până la miezul nopții la Toys R. Us, unde reumple rafturile cu marfă în vreme ce bărbatul ei are grijă de copil acasă. Ea mai lucrează de asemenea o zi pe săptămână la același McDonald's ca și bărbatul ei. Venitul lor total oferit de aceste locuri de muncă se ridică cam în jurul a 18.000 de dolari. Viitorul lor e sumbru.

Unul dintre colegii lui Miller a fost de asemenea concediat de TWA. N-a putut să-și găsească un loc de muncă unde să câștige mai mult de șase dolari pe oră și la vârsta de 39 de ani s-a mutat înapoi la părinți, abandonând speranța unei căsătorii și pe aceea de a avea copii. Un alt fost coleg lucrează ca portar. S-au destrămat căsnicii, alcoolismul a făcut victime, oficialii sindicali spun că din cele câteva sute de muncitori pe care această companie i-a

concediat o duzină, poate, s-au sinucis.[22] Aceste povești seamănă cu cele ale marii crize din '29. Totuși, ele s-au petrecut într-un context economic despre care indicatorii sugerau că ar fi robust.

Într-o economie care măsoară performanța în termenii creării de bani, oamenii devin o sursă majoră de ineficiență și economia se răzbună pe ei, abandonându-i. Când instituțiile financiare conduc lumea, probabil că este inevitabil ca interesele banilor să capete preponderență asupra celor umane. Ceea ce trăim ar putea fi cel mai bine descris ca un caz în care banii colonizează viața. Acceptarea acestei absurde distorsiuni a instituțiilor și obiectivelor umane ar trebui să fie considerată nici mai mult nici mai puțin decât un act de nebunie colectivă sinucigașă. Totuși nu este un fenomen cu totul nou. Am putea reuși să-i pătrundem caracterul și consecințele prin cercetarea experiențelor mai tradiționale de colonizare.

Capitolul 20

Oameni fără loc

Trebuie să găsim noi teritorii de pe care să putem obține fără dificultate materii prime și în același timp să exploatăm munca ieftină a sclavilor pe care indigenii coloniilor ne-o pun la dispoziție. De asemenea, coloniile ne-ar asigura un teren de dumping pentru surplusul de mărfuri produse în fabricile noastre.*

Cecil Rhodes, fondatorul Rhodeziei [1]

Aceia dintre noi care au crescut în societăți în cadrul cărora supraviețuirea depinde de bani acceptă cu ușurință această dependență ca pe o parte integrantă a condiției umane. Ca să apreciem pe deplin măsura în care aceasta este o condiție mai mult artificială, trebuie să revizităm societățile mai vechi, în care relațiile erau definite de legături puternice familiale și comunitare. Deși acum avem tendința să asociem societățile dinaintea apariției banilor cu culturile primitive și condițiile de viață aspre, unele dintre aceste societăți aveau culturi deosebit de avansate și asigurau membrilor vieți sigure din punct de vedere social și spiritual, asigurându-le un rost.

Deși oamenii acestor societăți îndurau uneori mari dificultăți, rareori trăiau sentimentul de privare, nesiguranță și izolare care este pâinea zilnică a celor care se trezesc fără bani, într-o societate monetizată. Într-adevăr, se poate spune că în lumea banilor de astăzi, între două și trei miliarde de oameni trăiesc vieți mai puțin sigure și mai puțin prospere decât trăiau strămoșii lor, al căror trai era predominant nemonetizat.

---

* Dumping = Vânzare a mărfurilor pe piața externă la prețuri mai scăzute decât acelea de pe piața internă și mondială, practicată în unele țări în scopul înlăturării concurenților și al acaparării piețelor externe. (*Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Ediția a II-a, Academia Română - Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", București, Ed. UNIVERS ENCICLOPEDIC, 1996, p. 324, col. I).

În numele dezvoltării

Cea mai mare a parte a lumii a fost acum atrasă atât de mult în economia globalizată a finanțelor că puțini dintre noi au avut șansa să experimenteze orice altfel de viață. Antropologul Helena Norberg-Hodge este o excepție. Ea a avut privilegiul să ajungă să cunoască viața satelor tradiționale din Ladakh, o regiune transhimalaiană din Cașmir, India, când zona a fost prima oară deschisă străinilor cu aproximativ 20 de ani în urmă. Emoționantele sale relatări ilustrează posibilități umane acum în cea mai mare parte uitate:

> În Ladakh-ul tradițional să legi fericirea de venituri sau posesiuni ar fi fost de neconceput. Un respect adânc înrădăcinat pentru nevoile umane fundamentale ale celuilalt și o acceptare a limitărilor naturale ale mediului înconjurător ferea poporul Ladakhi de a confunda valorile. Fericirea era pur și simplu trăită. Cu toate că nu duceau o viață ușoară potrivit standardelor occidentale, oamenii își satisfăceau necesitățile lor fundamentale, fizice, sociale, spirituale și creative în siguranța oferită de o comunitate plină de solicitudine și caritabilă și o economie agrară abundentă care le asigura subzistența. Trăiau cu o vizibilă bucurie.

Norberg-Hodge a făcut vizite regulate în regiune, observând și consemnând schimbările ulterioare pe măsură ce amestecul dezvoltării înțelese în stil occidental a „creat un gol în viețile oamenilor, o inferioritate în percepțiile lor de sine și o lăcomie pentru bogățiile lor materiale." Colonizarea contemporană a regiunii Ladakh s-a desfășurat printr-o penetrare combinată a turiștilor occidentali, a mass-mediei, a modelelor educaționale și a tehnologiei.

> Un turist occidental poate cheltui mai mult într-o zi decât ar putea cheltui o familie Ladhaki într-un an. Văzând acest lucru, ei se simt dintr-o dată săraci. Noua comparație creează o prăpastie care nu existase până atunci, pentru că în tradiția Ladakhi oamenii nu aveau nevoie de bani pentru a duce o viață prosperă și mulțumitoare. Societatea Ladakhi se baza pe cooperare și ajutor reciproc. Nimeni nu avea nevoie de bani pentru muncă, hrană, îmbrăcăminte sau adăpost...
>
> În economia tradițională, Ladakhi știau că trebuiau să

se bazeze pe alți oameni și că alții se bazau la rândul lor pe ei. În noul sistem economic, interdependența locală se dezintegrează împreună cu nivelurile tradiționale ale toleranței. În locul sistemelor cooperatiste de satisfacere a nevoilor, concurența și scumpetea devin factori determinanți pentru supraviețuire. Se dezvoltă de asemenea pasivitatea, pe măsură ce crește dependența de birocrațiile guvernamentale aflate la distanță. Cu cât guvernul se implică mai mult în activitățile satului de dragul «dezvoltării», cu atât se simt sătenii mai puțin înclinați să se ajute singuri.

Efortul guvernului indian de a industrializa regiunea Ladakh a determinat bărbații să-și părăsească familiile din regiunile rurale ca să devină salariați la oraș. Deoarece lumea contemporană îi recunoaște numai pe salariați ca membri «productivi» ai societății, gospodinele, țăranii tradiționali și bătrânii ajung să fie brusc caracterizați ca «neproductivi», într-un contrast deplin cu rolurile în tradiția Ladakh. Slăbirea legăturilor familiale și comunitare sporește insecuritatea individuală care, la rândul său, contribuie la o foame pentru simbolurile statutului material.[2]

Putem învăța o mulțime de lucruri despre gama posibilităților umane din amintirile societăților premonetizate, foarte evoluate pe plan cultural, cum este cea din Ladakh, fără să presupunem că răspunsul la criza noastră contemporană constă în reîntoarcerea într-un trecut premodern. Studiile transformărilor lor succesive oferă intuiții folositoare, chiar dacă incomode, în privința naturii și sensului modernizării.

După mai bine de 30 de ani de muncă dedicați dezvoltării, abia de curând am ajuns să înțeleg măsura în care inițiativa occidentală de dezvoltare a însemnat separarea oamenilor de mijloacele lor tradiționale de trai și ruperea legăturilor de siguranță garantate de familie și comunitate, pentru a crea dependența de locurile de muncă și produsele fabricate de corporațiile moderne. Este extinderea unui proces care a început cu îngrădirea sau privatizarea terenurilor comune din Anglia, cu scopul concentrării beneficiilor producției lor mai degrabă în mâinile câtorva decât în ale celor mulți.[3] Epoca colonială a extins procesul și asupra oamenilor din țările neindustriale. Investițiile și asistența de dezvoltare postbelice au continuat același proces fundamental, sub o mască mai subtilă

și prietenoasă, monetizând funcțiile productive și de servicii ale economiei sociale, substituind sistemele de agricultură sub control local, guvernarea, asistența medicală și ajutorul reciproc cu sisteme care erau mai supuse față de controlul central.

Este de asemenea instructiv să caracterizezi epoca dezvoltării moderne ca o sporire a șanselor pentru angajații ale căror funcții aparțin exclusiv economiei monetizate, cum ar fi directorii de corporații, persoanele din domeniul de comercializare, juriștii, investitorii, bancherii, contabilii, curtierii de investiții și alții. Acești „lucrători ai banilor" nu produc nimic care să aibă o valoare în sine și totuși, primesc compensații financiare frumoase pentru îndeplinirea unor funcții care nu existau în societățile premonetizate. Se pare că ei au fost principalii beneficiari ai dezvoltării, elitele colonialiste ale colonialismului corporatist.

Menționată mai sus a fost evaluarea globalizării de către gurul Kenichi Ohmae, conform căruia în economia mondială modernă, producția acoperă numai 25% din prețul de vânzare al unui produs specific. Altfel spus, 75% din valoarea acestuia, creată de cei care produc bunuri și servicii reale este în prezent acaparată de cei care lucrează în sfera financiară.

Una dintre dificultățile majore căreia trebuia să-i facă față administratorii coloniali era de a-i forța pe cei care-și câștigau existența lucrându-și propriile pământuri și zone comune să renunțe la terenurile lor și să lucreze la dezvoltarea plantațiilor. Aceasta însemna să devină dependenți de o economie a banilor astfel încât resursele, munca și consumul lor să poată aduce profit coloniștilor. O primă măsură era de obicei, aceea ca toate pământurile „necultivate", care erau în general pământuri comune, să fie declarate ca fiind în proprietatea administrației coloniale. Dintr-o lovitură, „comunităților locale li se refuza acordarea titlurilor de proprietate asupra pământurilor pe care în mod tradițional le păstraseră în pârloagă și asupra pădurilor, pășunilor și pârâielor pe care se bazau pentru vânătoare, recolte, pescuit și creșterea animalelor."[4] Pe urmă, vaste întinderi de pădure erau declarate „rezervații de pădure". Drepturile tradiționale de acces erau diminuate pe măsură ce pământurile erau vândute coloniștilor europeni sau închiriate concernelor comerciale pentru crearea de plantații, minerit și prelucrarea lemnului. Coloniștii buri din Africa de Sud justificau alungarea țăranilor indigeni de pe pământurile lor tribale,

pretinzând că aceștia nu erau angajați în nici o formă sistematică de agricultură și că, prin urmare, nu erau decât intruși.[5] Munca forțată era motivată cu pioșenie ca fiind benefică pentru dezvoltarea celor înrobiți. După cum declara ministrul francez al comerțului în 1901:

> Negrului nu-i place munca și nu e deloc obișnuit cu ideea de a face economie. Nu-și dă seama că lenea îl menține într-o stare de inferioritate economică absolută. Este, prin urmare, necesar să folosim... sclavia, pentru a-i ameliora condiția și după aceea să-l introducem într-o ucenicie a libertății.[6]

În multe state colonizate, introducerea impozitelor care pot fi achitate numai în numerar a constituit un mijloc de forțare a oamenilor să intre în economia lichidităților. Cerând bătrânilor satului să strângă impozitul, credibilitatea și legitimitatea structurilor locale tradiționale de guvernare erau subminate. Impozitele erau puse pe orice produs de care sătenii nu se puteau lipsi. În Vietnam, francezii au impus taxe pe sare, opiu, alcool. În Sudan, englezii impozitau recoltele, animalele, casele și gospodăriile. În coloniile lor din vestul Africii, francezii pedepseau evaziunea fiscală luând ca ostatici femeile și copiii, biciuind bărbații, arzând colibele și lăsându-i pe oameni legați, fără hrană, pe timp de mai multe zile.[7] Dezvoltarea era o marfă greu de vândut în acea epocă de început.

Colonialismul clasic s-a încheiat după cel de-al doilea război mondial și noul colonialism corporatist l-a înlocuit prin ajutoarele pentru străinătate, investiții și comerț. În bătălia pentru sufletele colonizaților, convertirea economică a înlocuit convertirea religioasă. Creșterea economică s-a pătruns de o semnificație mistică, devenind elixirul eliberării. Noul colonialism a luat o formă mai subtilă, mai sofisticată și mai atrăgătoare decât cel vechi, dar rezultatul a fost cam același, o dependență tot mai mare de economia banilor și, în concluzie, de instituțiile financiare care puteau fi controlate de cei puțini. Economiștii dezvoltării, apologeți ai creșterii economice, predicau o evanghelie bine cunoscută. Ca să devină moderni, oamenii trebuie să fie alungați de la fermele lor, pentru a se alătura rezervei de forță de muncă de la oraș, care lucrează în marile fabrici finanțate de împrumuturi din străinătate, așa încât pământurile lor să fie transformate în plantații a căror producție va fi destinată exportului. Agricultura lor trebuie convertită

la folosirea semințelor, îngrășămintelor și insecticidelor produse și vândute de giganții corporatiști. Ei trebuie să angajeze consilieri străini cu salarii exorbitante și avantaje luxoase, pentru a ocupa poziții cheie, și trebuie să importe tehnologii străine și bunuri de larg consum.

Băncile multilaterale și agențiile de ajutor au dictat politicile economice ale „statelor în curs de dezvoltare". Misiunile de asistență militară și spionajul politic clandestin le-au formulat orientarea lor politică, iar corporațiile multinaționale le-au exploatat resursele și le-au penetrat piețele.[8] Banii erau momeala, subvențiile, împrumuturile, banii din comerț și investițiile. Banii erau răspunsul la orice nevoie și criză. Mai precis, e vorba de banii din străinătate cu care se plăteau mărfurile companiilor străine.

La fiecare etapă a progresului, structura socială slăbea, iar dependența de economia monetizată, mai cu seamă de cea externă, se consolida. Guvernele erau încurajate și sprijinite să creeze vaste birocrații de stat care desființau serviciile tradiționale de învățământ, îngrijire a sănătății și asistență socială. Apoi, venea ajustarea structurală și săracilor care deveniseră dependenți de aceste servicii li se spunea că deveniseră prea scumpe și secătuiau capacitatea economiei de a satisface nevoile sale de valută străină, în special nevoile de achitare a datoriilor către băncile din străinătate. Oamenii urmau să se descurce fără această extravaganță. Mai mult, ei trebuiau să cedeze și mai multe dintre terenurile lor agricole producției pentru export, să importe mai mult din necesarul lor de hrană și să atragă investitorii din străinătate cu oferte de scutiri de impozite, prețuri ieftine la cherestea, terenuri agricole de primă calitate, rezerve minerale și de petrol și forță de muncă ieftină. Ei mai trebuia de asemenea să asigure electricitate subvenționată și infrastructură fizică, plătite din alte împrumuturi externe.

De la colonialism la dezvoltare și la ajustare structurală, oamenii din statele sudice au fost integrați treptat, cu multă dificultate, în economia mondială. Câțiva norocoși din elitele sudice au profitat de procesul de colonizare să strângă averi imense. Destul de mulți au intrat în rândurile clasei mijlocii, pentru ca unele state sudice să dezvolte enclave înfloritoare de consumerism îmbelșugat. Totuși majoritatea populației sudice a fost privată de sprijinul asigurat altă dată de economiile lor sociale, acum perturbate și li s-au refuzat atât locul, cât și șansele de supraviețuire în economia monetizată.

Piețe libere, granițe deschise

Soarta societăților în care au progresat până la ultima lor consecință procesele de marginalizare a ambelor tipuri de colonialisme, atât clasic cât și contemporan, este descrisă veridic în articolul lui Robert Kaplan, „The Coming Anarchy"*, publicat în periodicul „Atlantic Monthly". Scena este Africa de Vest și Kaplan își vede experiența ca pe o premoniție a viitorului umanității, un loc al „maladiilor, suprapopulării, violenței neprovocate, lipsei resurselor, exodului refugiaților, eroziunii crescânde a statelor naționale și a frontierelor internaționale, precum și a consolidării puterii armatelor particulare, firmelor de securitate și a cartelurilor internaționale ale traficului de droguri."[9] Pe scurt, este o economie fără granițe a pieței libere.

În relatarea lui Kaplan, guvernul din Sierra Leone, prezidat de un căpitan de armată în vârstă de 17 ani, este alcătuit dintr-o bandă divizată de lepădături care controlează capitala statului și părți din provinciile rurale. Își face simțită prezența în special prin membrii armatei sale naționale, care îi amenință pe călători la punctele de control pentru a le lua tributuri. Pe timpul nopții, o armată adversă de rebeli le ia locul, când armata națională se retrage. Comandanții militari dezertori din guvern se aliază cu șefii satelor nemulțumite. Două fracțiuni separate din Liberia vecină aflată în război își mențin bazele la frontierele Sierrei Leone.

> Drept rezultat, aproximativ 400.000 de cetățeni ai Sierrei Leone sunt dislocați în interior, încă 280.000 s-au refugiat în Guineea vecină și alți 100.000 s-au refugiat în Liberia, chiar dacă 400.000 de liberieni s-au refugiat în Sierra Leone. Cel de-al treilea mare oraș din Sierra Leone, Gondama, a ajuns o tabără de persoane dislocate. Cu 600.000 de liberieni în Guineea și 250.000 în Coasta de Fildeș granițele care separă aceste patru state și-au cam pierdut rostul. Chiar și în regiunile liniștite, nici unul dintre guverne, cu excepția celui al Coastei de Fildeș nu menține școlile, podurile, drumurile și forțele de poliție într-o manieră necesară pentru exercitarea reală a suveranității lor.[10]

Defrișarea progresează într-un ritm devastator, având drept urmare eroziunea solului, inundațiile și țânțarii. Malaria a ajuns

---

* Viitoare anarhie. (n.t.).

aproape universală. Violența, volatilitatea și maladiile izolează regiunile rurale de cele urbane. Economia Coastei de Fildeș, bazată pe recoltele de cacao, care odinioară era înfloritoare, devine un magnet pentru muncitorii imigranți din alte state ale Africii de Vest. Relativ jumătate din populația țării nu mai este în prezent indigenă, estimându-se că numărul populației străine din Abidjan se ridică la aproximativ 75% din total. Cartierele sărace ocupă și mai mult din oraș, printre zgârie-nori care mențin fațada de prosperitate a „Parisului Africii de Vest". Locuitorii acestor cartiere sărace trăiesc în adăposturi clădite cu resturi de materiale. Ei își fac nevoile în pârâie pline de gunoaie și porci, în vreme ce femeile spală în aceeași apă în mijlocul roiurilor de țânțari anofel. Ziua tinerii beau bere, vin de palmier și gin în timp ce joacă cărți, iar noaptea jefuiesc casele din vecinătățile mai prospere.

Populația din tradiționalul Ladakh a îndurat poate anumite greutăți și puțini dintre noi care trăiesc în societățile occidentale și-ar dori să se afle în pielea lor. Totuși, viața în comunitățile unite din Ladakh era un paradis în comparație cu cea din locuri ca Africa de Vest, unde structurile sociale au fost fărâmițate de valurile succesive de penetrare colonială.

Kaplan observă că experiența vest-africană este un fenomen contagios. El îl citează pe Martin van Creveld, un istoric militar de la Hebrew University, care zugrăvește următorul scenariu al unei lumi în curs de apariție, caracterizată de o extremă inegalitate, lipsuri și state slăbite care și-au pierdut capacitatea de a menține ordinea publică:

> Odată ce monopolul legal al forței armate, pe care statul și l-a revendicat mult timp, îi este smuls din mâini, distincțiile existente între război și crimă vor dispărea, așa cum se întâmplă deja în prezent în... Liban, Sri Lanka, Salvador, Peru sau Columbia. (Violența urbană se poate) dezvolta într-un conflict de mică intensitate prin contopirea litigiilor rasiale, religioase, sociale și politice.[11]

Este o descriere bună a violenței care a preschimbat ghetourile americane în zone virtuale de război. Viziunea apocaliptică a lui Kaplan este o imagine alarmant de plauzibilă a tendințelor actuale și a dinamicii subiacente lor. Pentru tot mai mulți oameni din întreaga lume, mai ales pentru tineri, minorități și femei, nu mai există vreo speranță într-un viitor mai prosper și mai sigur, numai

perspectiva sumbră a marginalizării, disperării, sărăciei, rușinii și violenței extreme.

Statisticile ONU privitoare la refugiați oferă unul dintre cei mai înspăimântători indicatori ai ratei accelerate a dezintegrării și excluderii sociale pe plan mondial.[11] În 1960, ONU clasifica 1,4 milioane de persoane ca refugiați internaționali. Până în 1970, numărul crescuse la 2,5 milioane, până în 1980 la 8,2 milioane și până în 1992 la 18,2 milioane. Marea lor majoritate subzistă în tabere de refugiați din Asia și Africa, zilnic rândurile îngroșându-se în medie cu aproape 10.000 de oameni.[12] În 1994, într-o perioadă de numai 48 de ore, peste un milion de ruandezi au fugit din calea sângeroaselor bătălii din patria lor devastată în Zairul vecin, numărul lor total ridicându-se la aproximativ 2,1 milioane.[13]

ONU estimează că peste 24 de milioane de persoane se adaugă în prezent la mulțimile de dizlocați în interiorul propriilor țări. Aceasta înseamnă grosso modo că unul din fiecare 130 de oameni de pe planetă trăiește, fără voia lui, departe de locul lui de baștină. Cuvintele lui Sadako Ogata, Înaltul Comisar ONU pentru Refugiați întăresc cele spuse de Kaplan:

> Fuga populațiilor este mai mult decât oricând produsul unor conflicte interne josnice. Tensiunile naționaliste, etnice sau sociale au devenit factorul predominant pentru exodul refugiaților în toată lumea, fie că aceasta se întâmplă în Cornul Africii și Sudan, fosta Uniune Sovietică și Balcani, fie în Orientul Mijlociu și regiuni ale subcontinentului asiatic... Puterea în declin a regimurilor totalitare și efectele distructive ale războiului civil exercită presiuni asupra fragilelor structuri statale. Aceasta a condus în cazurile Somaliei și Bosniei-Herțegovina la dezintegrarea statelor în teritorii aflate sub controlul fracțiunii lor rivale.[14]

Milioane de oameni sunt, de asemenea, forțați să-și părăsească casele, datorită faptului că dezastrele naturale sau antropice au făcut ca pământul pe care trăiesc să fie nelocuibil sau i-au redus capacitatea de a hrăni numărul de persoane care depind de el. Presiunile asupra mediului înconjurător pot, la rândul lor, să contribuie la apariția conflictelor armate interne, care de obicei, sunt asociate cu o combinație de împrejurări economice în declin, lipsa unor instituții puternice și reprezentative din punct de vedere

politic și perturbarea proceselor tradiționale de mediere. În asemenea împrejurări, conflictul politic degenerează foarte repede în anarhie, punând statul în poziția de a fi pur și simplu unul dintre mulții pretendenți la resursele împuținate și lipsind populația de orice formă de securitate națională. Conflictul perturbă producția și distribuirea alimentelor. Așa se explică de ce în situațiile de litigiu, din ce în ce mai multe decese survin de obicei din cauza foametei și a maladiilor decât a conflictului ca atare. Cu greu poți afirma că este o lume potrivită atât pentru oameni, cât și pentru corporații, și totuși este lumea spre care ne îndreaptă inexorabil forțele colonizării corporatiste.

Alternativele celor marginalizați

Cei marginalizați, pentru care o economie globalizată a finanțelor are prea puțin să le ofere, au trei opțiuni de bază: (1) să se resemneze în fața inevitabilului și să trăiască din firimiturile găsite la agențiile de asistență și din grămezile de gunoaie, să flămânzească încetul cu încetul, sau să se sinucidă, (2) să caute tovărășia violenței și să traiască din prăzile crimelor și jafurilor; sau (3) să se alăture altora în recrearea comunităților umane deconectate de la economia mondială. Prima dintre aceste opțiuni nu solicită gândirea. Ultimele două definesc puncte de vedere alternative asupra viitorului omenirii: una este de damnare, cealaltă de speranță.

Kaplan atrage atenția asupra unui adevăr tulburător și înfiorător. Pentru oamenii ale căror vieți reprezintă un colaj de brutalitate și privațiune, violența organizată le oferă un sentiment de ușurare:

> Un mare număr de oameni pe această planetă, care nu cunosc deloc confortul și stabilitatea vieții păturilor mijlocii, cred că existența de pe front și din cazarmă este mai degrabă un progres, decât un regres... Oriunde a existat o sărăcie în masă, oamenii și-au găsit o eliberare în violență.[15]

Aflăm că aproape același lucru se poate spune despre participarea la bandele din ghetouri. Ele satisfac o nevoie de camaraderie și asigură un sentiment de apartenență care altfel le este refuzat. Violența organizată umple un gol, prin crearea unei șanse de a aparține unui colectiv uman mai larg, de a-ți găsi tovarăși care să-ți ofere legitimitate și suport social, pentru a-ți revărsa furia interioară asupra unei lumi altfel nepăsătoare. Violența poate constitui

pentru unii aproape o experiență religioasă, cultivându-le un sentiment al conștiinței și al ființei lor, prin concentrarea simțurilor de unitate spațio-temporală și eliberându-le mintea de problemele sărăciei. Atâta vreme cât cazurile de privațiuni forțate fizice și sociale vor exista printre noi, violența va fi o consecință aproape inevitabilă.

Din fericire, există o a treia cale pentru cei excluși, recrearea comunităților deconectate de economia mondială dominată de corporații. Ca un contrapunct la descrierile de anarhie înspăimântătoare din mahalalele Africii de Vest, Robert Kaplan ilustrează puterea socială a unui cartier sărac din capitala Turciei, Ankara. Săraci din punct de vedere financiar și lipsiți de mijloace materiale, locuitorii lui își păstrează o identitate culturală puternică, valorile și structura socială. Criminalitatea și alcoolismul sunt rare. Interioarele adăposturilor temporare lucesc de curățenie, iar copiii se duc la școală.

Trebuie acum să fie limpede că eradicarea sărăciei nu se va realiza, și nici nu se poate realiza, în contextul creșterii economice a unei piețe libere globalizate, care subminează legăturile culturale și comunitare în beneficiul corporațiilor mondiale. Terapia necesară constă, în schimb, în refacerea și consolidarea acestor legături. Supraviețuirea noastră colectivă, nu numai a celor săraci și marginalizați, dar și a celor relativ înstăriți și încă integrați, depinde de crearea unui cadru instituțional și valoric care să promoveze această restaurare.

VI Recuperându-ne puterea

Capitolul 21

Revoluția Ecologică

Schimbând în mod deliberat imaginea internă a realității, oamenii pot schimba lumea.

Willis Harman[1]

Cred că lumea a ajuns mai aproape de unitate și tot mai mulți oameni se percep unul pe altul ca ființând împreună... Este posibil să avem noi gânduri și noi valori comune pentru oameni și alte forme de viață.

Wangari Maathai,
*coordonator al Mișcării kenyene „Green Belt" ** [2]

Nici o persoană cu mintea întreagă nu caută o lume divizată între miliardele de oameni marginalizați, care trăiesc într-o sărăcie absolută, și o mică elită care-și apără bogăția și luxul în spatele zidurilor unei fortărețe. Nimeni nu se bucură în fața perspectivei unei vieți într-o lume a sistemelor ecologice și sociale, care se apropie de colaps. Totuși, continuăm să primejduim civilizația umană și chiar supraviețuirea speciei noastre, numai ca să permitem unui milion și ceva de oameni să acumuleze bani peste nevoile lor reale. Continuăm să înaintăm cu îndrăzneală într-o direcție în care nimeni nu vrea să meargă.

Ajungem acum să înțelegem că globalizarea economică s-a efectuat la un preț mult prea mare. În numele modernității, creăm societăți disfuncționale care cultivă în orice împrejurare

* „Centura verde". (n.t.).

comportamente patologice, cum ar fi violența, concurența extremă, sinuciderile, abuzul de droguri, lăcomia și degradarea mediului înconjurător. Asemenea conduită constituie o consecință inevitabilă, atunci când o societate nu reușește să satisfacă nevoile membrilor săi pentru relații sociale ca încrederea, afecțiunea și un țel împărtășit și respectat de toate lumea.[3] Întreita criză a sărăciei crescânde, distrugerii mediului înconjurător și dezintegrării sociale este o manifestare a acestei disfuncții.

Nebunia colectivă de a urma politici care adâncesc disfuncțiile nu este inevitabilă. Ideea potrivit căreia suntem prinși ca-ntr-un clește de forțe istorice de neînfrânt și a imperfecțiunilor umane inerente față de care nu avem altă alegere decât resemnarea este o minciună sfruntată. Globalizarea economică este promovată prin anumite opțiuni conștiente ale celor care văd lumea prin prisma interesului corporatist. Există alternativă umană și cei care văd lumea prin prisma interesului uman au dreptul și puterea de a o alege.

Societățile sănătoase depind de comunități locale sănătoase, cu autoritate, care cultivă relațiile de compasiune între oameni și ne ajută să ne legăm de un petic al planetei vii, cu care viețile noastre se întrepătrund. Asemenea societăți trebuie construite prin acțiune la nivel local, de la o gospodărie la alta și de la o comunitate la alta. Totuși am creat un context instituțional și cultural care privează localul de autoritate și face ca o asemenea acțiune să fie dificilă, dacă nu chiar imposibilă.

Ca să corectăm această profundă disfuncționalitate trebuie să îndepărtăm iluziile transei noastre culturale colective. Să recuperăm puterea cedată unor instituții ratate, să ne reasumăm responsabilitatea pentru viețile noastre și să refacem structura fundamentului constituit din familiile și comunitățile grijulii, să creăm locuri pentru oameni și alte ființe vii. Ne stă în putere să o facem, dar va fi nevoie să transformăm sistemele fundamentale de credință, valori și instituții ale societăților noastre, să facem o revoluție ecologică, comparabilă cu revoluția copernicană, care a precedat era științifico-industrială. Paralelismele sunt instructive.

Viziuni alternative ale realității

Revoluția copernicană s-a centrat pe o schimbare fundamentală a percepției prevalente asupra naturii realității. Problemele implicate sunt apte de a fi examinate, pentru că ele merg la rădăcina crizei

noastre prezente și ne ajută să definim sarcina revoluției ecologice.[4]

Monismul transcendental, concepția după care conștiința sau spiritul dă naștere materiei, a constituit fundamentul filosofic al multora dintre culturile orientale, cel puțin până în momentul asaltului științei occidentale, al industrializării, concurenței mondiale și consumismului. Adepții acestei tradiții cred că spiritul este realitatea primordială și că materia este creația conștiinței sau a energiei spirituale. Bazată pe credința că întreaga realitate a conștiinței, la fel ca și manifestările sale materiale, își are originile din aceeași unitate primordială, monismul transcendental crede în înțelepciunea în sine, unită prin conexiunea noastră spirituală cu infinitul, sursa primordială a cunoașterii adevărate. Această tradiție a fost asociată în mod obișnuit cu o negare a lucrurilor materiale, o acceptare fatalistă a condiției materiale a omului, un puternic simț social și o adâncă venerație pentru natură.

În Occident, tradiția iudeo-creștină a cunoscut o dezvoltare foarte diferită, personificându-l pe Dumnezeu cu o ființă, care trăiește într-un mediu distinct și îndepărtat și a cărei atenție se centrează asupra Pământului și a locuitorilor săi umani. În această tradiție, voința și înțelepciunea lui Dumnezeu sunt revelate prin profeți, cum a fost Moise sau prin încarnarea lui ca Iisus. S-a crezut că Pământul este centrul Universului, iar Soarele, stelele și planetele se învârt în jurul lui. Aceste credințe au rămas fundamentul gândirii științifice și al autorității morale și politice a Europei până acum 500 de ani.

Apoi, în 1543, Nicolaus Copernicus a publicat *Revoluția Sferelor Celeste*, impunând teza conform căreia Pământul e una dintre planetele care orbitează în jurul Soarelui, el însuși una dintre nenumăratele stele ale cosmosului. Aceasta a dus la o confruntare istorică dintre știință și Biserică în privința următoarei dileme: observația științifică sau revelația divină este adevărata sursă a cunoașterii umane? Monismul materialist, concepția potrivit căreia materia dă naștere conștiinței sau spiritului, a devenit imaginea realității îmbrățișată de știință și a dezlănțuit ceea ce istoricii au denumit Revoluția Copernicană. Adepții acestei tradiții cred că materia este realitatea primordială, măsurătorile fizice constituie una dintre sursele viabile de cunoaștere, iar experiența conștiinței este doar o manifestare a complexității materiale a creierului fizic. Aceasta face de neconceput ca vreo formă de conștiință să existe independent

de o entitate fizică. Monismul materialist a fost fundamentul culturii și educației științifice occidentale pe aproape întreaga perioadă a epocii științifico-industriale. A fost asociat de obicei cu o negare a spiritualului și un accent pe materialism, individualism și exploatarea naturii.

Potrivit istoricului Edward McNall Burns, semnificația Revoluției Copernicane se fundamentează pe faptul că „Filosoful nu mai are nevoie să-și aducă omagiul revelației ca sursă a adevărului. Rațiunea era acum considerată ca fiind singurul izvor al cunoașterii, în timp ce întreaga idee a semnificației spirituale din Univers a fost dată la o parte ca o haină uzată."[5] Autoritatea morală și intelectuală a Bisericii a fost în mare măsură slăbită.

Ideea că numai acele lucruri care pot fi măsurate sunt potrivite ca subiecte ale cercetării științifice și acceptabile ca explicații cauzale a ajutat știința să distingă „explicațiile științifice asemenea interpretării preștiințifice, cum ar fi capriciile zeilor sau intervenția grației divine."[6] Totuși, a însemnat de asemenea că valorile, conștiința, estetica și alte elemente ale experienței umane nu au mai fost luate în considerare de investigația științifică. Prin respingerea liberului arbitru și a opțiunii morale ca explicații acceptabile ale conduitei umane, știința efectiv s-a separat de responsabilitatea morală față de aplicațiile cunoașterii științifice.

Filosoful Thomas Hobbes, care a trăit în secolul XVII, a dus monismul materialist până la ultimele sale limite. El a susținut că nu există absolut nimic în afară de materie. Dacă există un Dumnezeu, El trebuie să aibă un corp fizic. În concepția lui, binele este pur și simplu ceea ce ne face plăcere, iar răul, ceea ce ne aduce durere și singurul rost în viață este căutarea plăcerii,[7] un sistem de valori care a devenit premisa morală implicită a raționalismului economist.

Instituțiile religiei și științei, fiecare cu propria sa imagine despre realitate, de atunci încoace au concurat pentru sufletul societăților occidentale. Dualismul, concepția după care materia și spiritul sunt două aspecte distincte și independente ale realității, a oferit o validare filosofică acestei schisme. În timp ce Biserica predica o viață spirituală austeră, societatea laică a ajuns să îmbrățișeze lumea materială ca realitate primordială, materialismul ca valoare dominantă și, în final, creșterea economică drept scopul fundamental al omenirii.

Ca filosofie a științei, monismul materialist a făcut posibile

realizările științifice și tehnologice ale epocii științifico-industriale. Ca filosofie a vieții adânc înrădăcinate în cultura modernă, ne-a condus pe marginea autodistrugerii, pentru că ne determină în mod firesc să îmbrățișăm valorile hobbesiene. Aceasta face dificilă identificarea cu orice scop sau semnificație mai înaltă, dincolo de satisfacerea poftelor noastre fizice. Adoptând mulțumirea de sine ca scop, un apel la a ne-o limita în interesul dreptății economice sau dintr-o grijă față de generațiile viitoare devine o solicitare de a ne sacrifica singurul lucru care conferă sens vieților noastre. Rezultă că, așa cum susțin uneori libertariștii corporatiști, este mai rațional pentru cei care dețin mijloace financiare să continue să se bucure de petrecere până la capăt. Dacă vom sacrifica aceste plăceri și se dovedește până la urmă că ecologiștii greșesc, ne vom fi sacrificat fără rost singura noastră rațiune de a trăi. Dacă se dovedește că ecologiștii au dreptate, iar petrecerea se sfârșește cu autodistrugerea noastră, atunci cel puțin ne-am bucurat de ea cât am putut.

Monismul materialist a pregătit de asemenea drumul unei economii care, în intenția de a dobândi statutul unei științe adevărate, a adoptat prețurile de piață, care pot fi observate și măsurate, ca singurul arbitru al valorilor umane. În principiu este imposibil să înțelegem sau să explicăm comportamentul uman obișnuit fără să recurgem la valori, loialități, aspirații, dragoste, conflicte psihologice, altruism, spiritualitate, conștiință și chiar credințe metafizice care le dau formă, aspecte care sunt foarte dificil de observat și de măsurat. Astfel, așa cum știința se definește pe sine, termenul de știință socială este o contradicție.

Specialistul în științe sociale trebuie fie să redefinească presupozițiile științei, fie să redefinească ființa umană în acord cu aceste presupoziții. Economiștii optează pentru cea de-a doua alternativă, postulând un om ipotetic, mercantilist, în căutarea numai a propriei plăceri, pe care l-a definit prin urmare în termeni pur financiari. Ori de câte ori un model necesită un factor de decizie uman, indiferent de gen, economistul îl substituie cu omul economic imaginar, absolut inuman, care evaluează fiecare opțiune pe baza câștigului său economic.

Eliminând umanul, economiștii au eliminat apoi conduita. Găsind interacțiunile dintre oameni prea complexe și dificile pentru a spera să le măsoare, economiștii au ales să observe mai degrabă comportamentul piețelor decât pe cel al oamenilor. Comportamen-

tul pieței implică prețuri și circulația banilor, care sunt ușor de observat și măsurat.

De vreme ce o știință trebuie să fie obiectivă și imparțială, economiștii preferă să reducă toate valorile la cele de piață, așa cum le arată prețurile de piață. Astfel, aerul, apa și alți factori vitali asigurați pe gratis de natură sunt tratați ca fără valoare, în timp ce lipsurile și privatizarea le fac comercializabile. Prin contrast, aurul și diamantele, care nu au aproape nici un rost în întreținerea vieții, sunt prețuite la o valoare înaltă. La valoarea unei vieți umane se ajunge prin calcularea potențialului de câștig într-o viață a unei persoane sau a „contribuției sale economice". După cum a observat pe bună dreptate un cinic, „Economiștii știu prețul la toate și valoarea la nimic."

Concepția materialistă și parțială a naturii noastre, înglobată în monismul materialist oferă o explicație a paradoxului fundamental după care societățile moderne au ajuns să definească succesul în termenii producerii banilor, un simplu număr pe o bucată de hârtie, pe o monedă sau într-un computer. De ce? Este unul dintre cele mai încurcate enigme ale societății moderne. Filosoful contemporan Jacob Needleman o spune clar în cartea sa, *Money and the Meaning of Life**:

> În alte locuri și timpuri, nu oricine dorea să aibă bani mai presus de orice; oamenii doreau mântuire, frumusețe, putere, plăcere, proprietate, explicații, alimente, aventură, cucerire, confort. Dar acum și aici, banii, nici măcar neapărat lucrurile care se pot cumpăra cu ei, ci *banii* sunt ceea ce vrea fiecare. Cheltuirea în exterior a energiei umane se exprimă acum în și prin bani... În concluzie, dacă cineva dorește să înțeleagă viața, el trebuie să înțeleagă banii în această etapă actuală a istoriei și civilizației.[8]

Din ce sursă extrag energie banii, care sunt un simplu număr? Răspunsul este declarația lui Needleman, „Cheltuirea în exterior a energiei umane se exprimă acum în și prin bani." Banii extrag energie de la noi. Energia lor este a noastră.

În best-seller-ul** lor din „New York Times", intitulat *Your*

---

* *Banii și sensul vieții.* (n.t.).

** Best-seller = 1. Lucrare (literară) care deține recordul de vânzare. 2. Autor popular al unei lucrări (beletristice) de mare succes. 3. Articol sau produs foarte căutat la un moment dat. (DEX, p. 95, col. II).

*Money or Your Life**, Joe Dominguez și Vicki Robin ne spun că „banii... sunt ceva ce prea adesea ne lipsește, pentru care ne luptăm să obținem și pe care ne întemeiem speranțele noastre de putere, fericire, siguranță, acceptare, succes, împlinire, realizare și avere personală."[9] Dincolo de satisfacerea nevoilor noastre de supraviețuire, am ajuns să credem că banii ne asigură toate aceste lucruri intangibile ale bunului trai, uitând de simpla realitate că numai falsurile originalului sunt de vânzare. Originalul trebuie să fie câștigat investindu-ne pe noi înșine în relații de afecțiune, de prietenie și bună vecinătate, trăind după principii morale, dezvoltându-ne și antrenându-ne talentele în moduri care să contribuie la viața comunității.

Dar experții în marketing ne asediază cu un mesaj cultural diferit. Ei nu vând săpun de rufe, ci acceptare, realizare și avere personală. Ei nu vând automobile, ci putere, libertate și succes, șansa de a te simți viu, implicat și liber, lucruri pe care chiar ni le dorim. Pentru a cumpăra ceea ce oferă comercianții, avem nevoie de bani. Așa cum explică Dominguez și Robin:

> Banii sunt ceva pentru care optăm să ne vindem energia vieții noastre în scopul... Intervalul existenței noastre pe pământ, orele prețioasei noastre vieți care ne sunt disponibile. Când ne ducem la servici, ne vindem energia vieții noastre pe bani. Acest adevăr, deși simplu, este profund.[10]

Banii nu sunt până la urmă un număr oarecare. Sunt biletul nostru spre aceleași lucruri pe care oamenii le-au dorit în alte locuri și timpuri. Sunt o măsură a energiilor noastre vitale cheltuite în obținerea lor. A devenit răspunsul nostru la întrebarea: Cât prețuiesc? și măsura prețului și împlinirii noastre colective ca națiune. Profesioniștii carității au făcut chiar din ei măsura compasiunii noastre: „Schimbați ceva. Trimiteți-ne astăzi cecul dumneavoastră." Definindu-ne pe noi înșine în termenii banilor, am ajuns să fim prinși în capcana unei spirale descendente de înstrăinare crescândă de viață, de propria natură spirituală (vezi figura 21.1).

Decât să ne învețe mai degrabă că drumul spre împlinire trece prin experiența vieții trăite la maximum în cadrul relațiilor noastre cu familia, comunitatea, natura și universul viu, mass-media dominată de corporații repetă încontinuu o promisiune falsă, indiferent

---

* Banii voștri sau viața voastră. (n.t.).

Figura 21.1 Spirala descendentă a adâncirii alienării

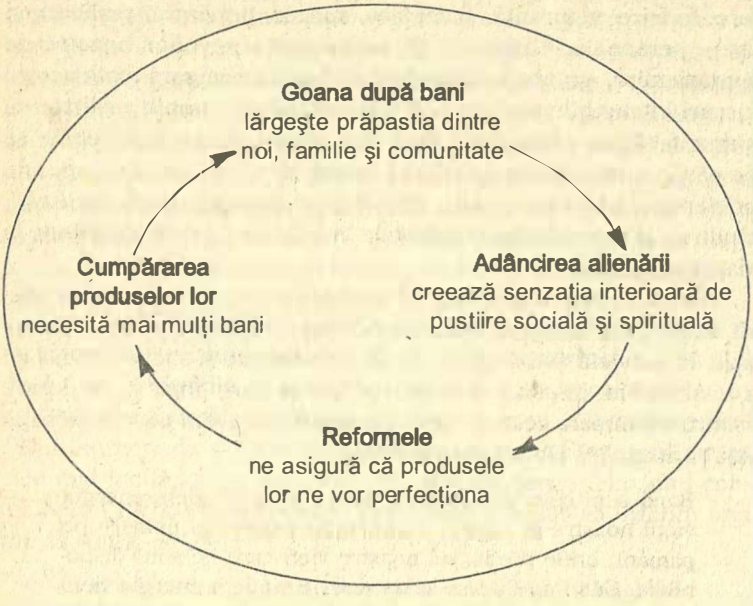

de aspiraţiile noastre, aceea că piaţa este singura cale pentru împlinirea lor imediată. Scopul nostru este acela de a consuma, suntem născuţi pentru a face cumpărături. Fermecaţi de cântecul de sirenă al pieţei, subevaluăm cu consecvenţă energia vitală pe care o cheltuim în obţinerea banilor şi supraevaluăm câştigurile sperate de energia vitală din cheltuirea lor. Cu cât mai mult ne dăm energia vitală pe bani, cu atât mai multă putere cedăm instituţiilor care ne controlează accesul atât la ei cât şi la lucrurile care vor fi cumpărate cu ei. Cedarea unei asemenea puteri serveşte bine interesul corporaţiilor, deoarece acestea sunt creaturi ale banilor, şi serveşte prost interesele umane, dat fiind că suntem creaturi din materie şi spirit.

Obligaţi să reexaminăm cine suntem de limitele capacităţii planetei de a se acomoda cu lăcomia noastră, ne trezim confruntaţi cu un frumos adevăr. În timp ce demersurile noastre pentru belşug material au creat lipsurile materiale, demersurile noastre pentru

viață ar putea conferi un nou sens bogăției noastre sociale, spirituale și chiar materiale.

Oamenii care se bucură de belșugul dragostei în decursul vieții lor, rareori își caută consolarea în achizițiile obligatorii, exclusiv personale. Pentru cei săraci afectiv, nici o satisfacere extremă a poftelor lor materialiste nu poate fi vreodată de-ajuns, iar lumea noastră materială devine insuficientă. O lume secată de dragoste devine una a lipsurilor materiale. Prin contrast, o lume a dragostei este și una a belșugului material. Când suntem întregi din punct de vedere spiritual și beneficiem de sprijinul afectiv al comunității, cumpătarea este o parte integrantă a unei vieți pline și disciplinate. Ceea ce este suficient pentru nevoile unuia îi conferă un sens de împlinire bogăției naturii.

Implicațiile sunt profunde. Goana noastră aparent nesățioasă după bani și consum material este de fapt o goană pentru umplerea unui vid creat în viețile noastre de lipsa dragostei. Este o consecință a societății disfuncționale în care banii au eliminat sentimentul nostru de legătură spirituală ca fundament al valorilor și relațiilor noastre culturale. Rezultatul este o lume de lipsuri materiale, inegalitate în masă, sisteme ecologice suprasolicitate și dezintegrare socială. Atâta vreme cât recurgem la producerea banilor ca scop al nostru colectiv și ne structurăm instituțiile astfel încât să-i conferim prioritate asupra celorlalte, vidul din viața noastră va crește și criza umană se va adânci. Există o soluție evidentă: să creăm societăți care să acorde o valoare mai mare cultivării dragostei decât producerii banilor.

Oricât de idealist ar suna, ne stă în putere să le clădim. Cheia este o schimbare în mentalitate care deja a fost generată prin apariția unei sinteze între cunoașterea științifică și religioasă care îmbrățișează integral intercorelarea dintre dimensiunile materiale și spirituale ale realității.[11] Întocmai așa cum revoluția copernicană a inaugurat era științifico-industrială eliberându-ne de percepțiile noastre greșite despre noi înșine și despre natura realității noastre, o revoluție ecologică, bazată pe o integrare holistă a spiritualului și materialului, ar putea inaugura o eră ecologică ce va oferi șanse încă neîntrezărite pentru dezvoltarea noastră socială și spirituală. Totuși, pentru îndeplinirea acestui obiectiv, trebuie să ne recuperăm puterea pe care am cedat-o banilor și unei economii mondiale dominate de corporații.

Descentralizând economiile, globalizând noua mentalitate

Specia noastră se deosebește de celelalte prin capacitatea sa de a anticipa viitorul și de a acționa în mod conștient, schimbându-ne comportarea în funcție de percepția noastră a limitelor și șanselor. Avem, de asemenea, capacitatea de a discerne arhetipuri care se repetă în cursul proceselor evolutive și care ne determină să intuim modul cel mai bun în care să ne potențăm capacitățile de evoluție. Un asemenea arhetip care se repetă periodic în creșterea autoorganizată și evoluția cristalelor, a organismelor biologice, organizațiilor sociale și conștiinței este un progres constant spre ordine mai înalte de complexitate.[12] Acele sisteme care au cel mai mare potențial evolutiv în această privință sunt cele care sunt capabile să alimenteze o bogată diversitate în cadrul unei structuri unificatoare coerente. Cu cât mai mare este diversitatea, cu atât este mai mare potențialul evolutiv atâta timp cât se menține structura unificatoare.

Arnold Toynbee a descoperit un asemenea arhetip în studiul său epic al ascensiunii și declinului marilor civilizații ale lumii. Civilizațiile în declin se caracterizau în mod consistent printr-o „tendință de standardizare și uniformitate". Acest arhetip contrasta puternic cu „tendința de diferențiere și diversificare" în cursul perioadelor de înflorire a civilizațiilor.[13] Pare să fie un adevăr aproape universal că diversitatea este fundamentul progresului în dezvoltarea unor sisteme complexe și uniformitatea este fundamentul stagnării și al destrămării.

Standardizarea și uniformitatea par să fie rezultatele aproape inevitabile ale unei economii globalizate dominate de corporații masive, care se propagă pe plan mondial, orientate spre producția și marketingul de masă într-o lume omogenizată din punct de vedere cultural. Este dificil să ne imaginăm o civilizație care să se îndrepte mai mult în totalitatea ei spre standardizare și uniformizare, decât cea uniformizată de Coca-Cola și MTV. Procesele globalizării economice nu numai că răspândesc sărăcia în masă, dezastrul ecologic și dezintegrarea socială, ele ne slăbesc și capacitatea pentru înnoirea socială și culturală într-o epocă în care aceasta este mai necesară ca oricând. Prin urmare, ne îndreptăm în viteză spre un punct mort în evoluția noastră.

Prin contrast, sistemele economice compuse din economii

locale autonome creează în fiecare localitate spațiile politice, economice și culturale în cadrul cărora oamenii își pot găsi propriul drum spre viitor, care să fie compatibil cu aspirațiile lor personale, istoria, cultura și ecosistemele lor. Un sistem mondial compus din economii locale poate realiza ceea ce nu poate o singură economie globalizată, anume să încurajeze bogata și înfloritoarea diversitate a culturilor locale robuste și să genereze varietatea de trăiri și experiențe care este esențială îmbogățirii întregului.

Globalizarea economică adâncește dependența locului de instituții detașate care concentrează putere, colonizează resursele locale și au un interes mult prea mic față de succesul sau eșecul local. Cu cât este mai mare dependența, cu atât este mai redusă capacitatea unei localități de a descoperi în granițele sale soluții satisfăcătoare pentru propriile probleme. Deși apologeții globalizării economice susțin de obicei că ea creează interdependență și interese comune, este o interpretare eronată. Ce se întâmplă de fapt este o dependență sporită a oamenilor și localităților de corporațiile și piețele financiare mondiale. Consecința acestei dependențe este aceea că oamenii și localitățile sunt asmuțiți unii împotriva altora într-o concurență autodistructivă pentru supraviețuire economică, cedând și mai multă putere celor de la centru (Vezi figura 21. 2).

Puterea centrului își are originea într-un număr de surse intercorelate: puterea sa de a crea bani, proprietatea sa asupra mijloacelor de producție de care depinde localitatea și controlul său asupra mecanismelor instituționale care mediază relațiile dintre localități. Această putere este tot mai mult plasată în piețele financiare și corporațiile mondiale care s-au autoproclamat instituții de guvernare de facto la scară planetară. Cu cât economia este mai globalizată, cu atât este mai mare dependența localului, și cu atât este mai mare puterea instituțiilor centrale.

Un sistem economic globalizat, inerent trece de partea lucrurilor mari, globale, competitive, care extrag resurse și funcționează pe termen scurt. Sarcina noastră este să creăm un sistem mondial care să favorizeze termenul lung, unul care să dea posibilitatea oamenilor să-și creeze un nivel de trai bun, în armonie cu natura. Ținta nu este să izolăm fiecare comunitate de lume, ci mai degrabă să creăm zone de responsabilitate civică în cadrul cărora oamenii să-și poată recupera puterea care le aparține de drept, să-și administreze economiile în interesul lor comun. Este un paradox fundamental al epocii noastre, faptul că în numele concurenței de

Figura 21.2 Lipsirea de putere a centrilor locali

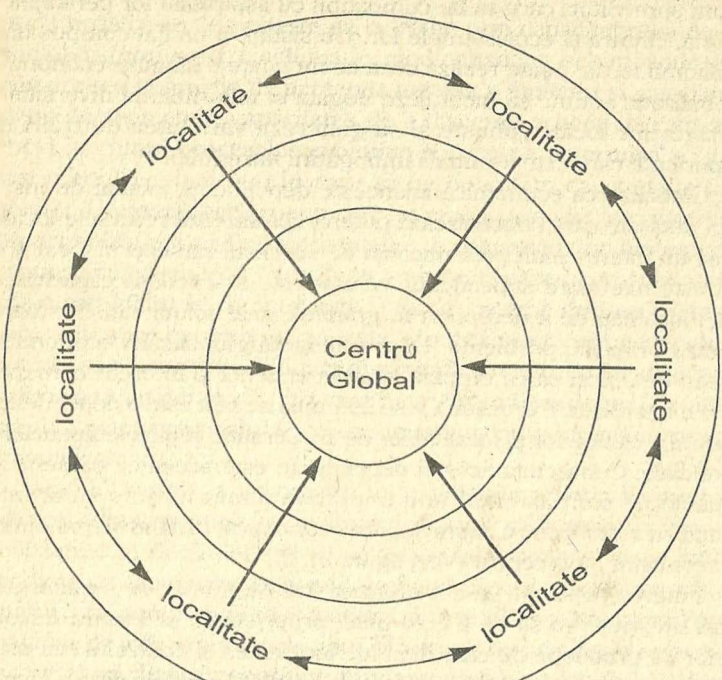

piață am creat un sistem care unifică corporațiile în vreme ce dezbină oamenii și îi forțează să intre într-o concurență mondială pentru a intra în grațiile corporațiilor. Scopul uman este mai bine servit de un sistem care dezbină corporațiile și le forțează să intre în concurență una cu alta pentru a intra în grațiile oamenilor în adevăratul spirit al unei piețe concurențiale. Lăsați corporațiile să rivalizeze între ele pentru a-și câștiga profiturile. Lăsați oamenii și comunitățile să coopereze pentru a crea un trai bun pentru toți.

În lumea contemporană, oamenii nu sunt uniți de o economie mondială, ci de conștiința globală că împărțim aceeași planetă și că avem un destin comun. Această conștientizare apare deja și are trei elemente unice în istoria omenirii. În primul rând, ideile formative

sunt creațiile intelectuale ale mișcărilor populare ale milioanelor de oameni obișnuiți, care muncesc și trăiesc în afara coridoarelor puterii elitelor. În al doilea rând, participarea este cu adevărat globală, reunind în principiu oameni din fiecare națiune, cultură și grup lingvistic. În al treilea rând, noua conștientizare evoluează rapid, se adaptează și se desenează tot mai clar; pe măsură ce grupurile locale se contopesc în alianțe globale, ideile sunt împărtășite și se conturează poziții consensuale în întâlniri și prin intermediul comunicațiilor prin fax, telefon și computer.

Acest proces creează o rețea de înțelegere, interese comune și compasiune reciprocă, care constituie fundamentul potrivit pentru o comunitate mondială de oameni. Puterea și vitalitatea acestei rețele provin din faptul că membrii săi, spre deosebire de locuitorii Stratos-ului care trăiesc într-o splendidă izolare într-o lume îmbelșugată, aparțin unor comunități din lumea reală a spațiului local. Ei trăiesc pe pielea lor consecințele crizei care se răspândește. Experiența lor este reală și este firesc să fie înclinați mai degrabă spre interesul uman, decât spre cel corporatist.

Prin participarea în mișcările sociale care sunt forța motrice a Revoluției Ecologice, un număr tot mai mare de cetățeni se angajează să-și reconstruiască propriile comunități locale și să întindă mâna spre alți angajați în eforturi similare. Ei creează o recunoaștere activă a necesității de a acționa în cooperare, în apărarea interesului uman pe plan mondial, prin procese voluntare care generează energii sociale enorme, fără să creeze concentrările de putere de care se poate atât de ușor abuza.

Aceste eforturi construiesc fundamentele noilor societăți umane pentru epoca ecologică. Pe măsură ce oamenii ridică sloganul popular: „Gândește la scară mondială. Acționează pe plan local", la nivelul unui program politic, strigătul de luptă al revoluției ecologice devine: „Globalizați conștientizarea! Localizați economiile!".

Principii călăuzitoare

Ideile formative ale revoluției copernicane au constituit produsele observației științifice a corpurilor fizice și pot fi descoperite în gândirea câtorva oameni de știință proeminenți din științele fizice. Dimpotrivă, ideile formative ale Revoluției Ecologice sunt produsele experienței umane colective și ale studiului atât al sistemelor vii, cât și al celor lipsite de viață. Ele se articulează în nenumăratele

documente și declarații de consens ale mișcărilor civice și își găsesc fundamentul teoretic în tratatele oamenilor de știință dintr-o mare varietate de discipline academice, printre care istoria, sociologia, ecologia, economia, biologia, fizica, teoria sistemelor generale și economia ecologică. Aceste idei ar putea fi sintetizate într-un număr de principii călăuzitoare pentru crearea unor societăți sănătoase ale secolului XXI.

Principiul viabilității ecologice. Societățile sănătoase sunt viabile din punct de vedere ecologic, ceea ce înseamnă că economiile lor trebuie să îndeplinească trei condiții:[14]

1. Proporțiile în care sunt utilizate resursele regenerabile să nu depășească pe cele în care ecosistemul poate să le regenereze.
2. Proporțiile în care resursele epuizabile sunt consumate sau utilizate în mod ireversibil să nu le depășească pe cele în care înlocuitorii regenerabili sunt concepuți și introduși treptat în uz.
3. Proporțiile emisiilor poluante în mediul înconjurător să nu depășească rata capacității naturale de asimilare a ecosistemului.

Orice consum al resurselor naturale sau capacităților de absorbție peste aceste limite este prin definiție lipsit de viabilitate și compromite șansele generațiilor viitoare. Acest principiu definește dreptul colectiv de proprietate al generațiilor viitoare, care este firesc să aibă prioritate asupra drepturilor personale de proprietate.

Principiul dreptății economice. Societățile sănătoase asigură tuturor membrilor lor, prezenți și viitori, lucrurile esențiale unei vieți sănătoase, sigure, productive și împlinite. Nu există nimic greșit în recompensele suplimentare pentru cei care își aduc o contribuție mai mare, dar numai atâta timp cât sunt satisfăcute nevoile vitale ale fiecăruia, nu sunt defavorizate opțiunile generațiilor viitoare, iar distribuirea puterii economice nu devine destabilizatoare.

Principiul diversității biologice și culturale. Societățile sănătoase cultivă diversitatea biologică și culturală a planetei. Diversitatea constituie fundamentul potențialului de dezvoltare. Cultivarea diversității biologice și culturale este fundamentală pentru participarea noastră constructivă la procesul evolutiv.

Principiul suveranității poporului (de asemenea cunoscut și ca

Principiul Complementarității). În societățile sănătoase, suveranitatea rezidă în societatea civilă. Obiectivul economiei umane este de a satisface nevoile oamenilor, nu ale banilor, corporațiilor și nici ale guvernelor. Dreptul suveran al populației de a decide care dintre utilizările resurselor planetare servește cel mai bine hrănirii lor fizice și spirituale, în limitele primelor trei principii, este inalienabil. Oamenii își pot exercita cel mai bine acest drept atunci când:

- proprietarii mijloacelor de producție se înfrânează, iar controlul asupra mijloacelor de producție are un caracter local, asigurându-se astfel ca deciziile importante să fie luate de cei care le suportă consecințele;
- autoritatea și responsabilitatea guvernamentală sunt alocate celei mai mici unități locale posibile a sistemului în vederea maximizării șanselor pentru o democrație directă, participativă;
- nivelurile mai îndepărtate ale sistemului își definesc rolurile în serviciul și în sprijinul comunităților locale, în realizarea obiectivelor autodefinite.

Principiul responsabilității intrinsece. Societățile sănătoase distribuie cheltuielile totale ale deciziilor privitoare la repartizarea resurselor celor care participă la producerea acestora, o condiție esențială de eficiență într-un sistem economic autoreglementativ. Acest principiu se aplică persoanelor individuale, întreprinderilor și jurisdicțiilor politice. Nici o entitate nu are dreptul de a-și exterioriza costurile consumului său asupra alteia. Obiectivul este structurarea relațiilor economice așa încât să încurajeze fiecare localitate să se limiteze la mijloacele sale naturale, viabile. Așa cum un sistem economic globalizat oferă un spațiu maxim privatizării câștigurilor economice pe măsură ce cheltuielile de producție sunt transformate în costuri externe, un sistem economic mai descentralizat, constituit din economii locale autonome încurajează cheltuielile interne de producție, pentru ca atât consecințele transformării lor în costuri interne, cât și puterea de a solicita ca aceste costuri să fie interne au un caracter local.

Principiul tezaurului comun. Societățile sănătoase recunosc că resursele ecologice ale planetei și cunoașterea acumulată a speciei umane constituie tezaurul comun și fiecare persoană prezentă și viitoare are dreptul să participe la utilizarea lui benefică. Nici una dintre ele nu poate fi monopolizată sau utilizată pe drept în feluri

contrar intereselor mai largi ale generațiilor prezente și viitoare. Într-adevăr, cei care dețin resursele ecologice poartă responsabilitatea de drept de a servi ca administratori în interesul generațiilor viitoare, iar cei care posedă o cunoaștere specială au datoria să o împărtășească tuturor celor care ar putea să beneficieze de ea.

Funcționarea socială sănătoasă depinde de distribuirea drepturilor și îndatoririlor definite de prioritatea acestor principii asupra tuturor celorlalte drepturi, inclusiv asupra drepturilor de proprietate ale persoanelor individuale, corporațiilor și guvernelor. Fiind centrate mai degrabă pe oameni și pe viață decât pe corporații, aceste principii oferă o alternativă clară la recomandarea libertarismului corporatist care conduce la disfuncții sociale.

Societățile sănătoase caută echilibru în orice lucru. Ele recunosc un rol atât guvernului, cât și întreprinderilor răspunzătoare pe plan local, în timp ce se opun dominației puternicelor guverne și corporații de la distanță. În mod similar, ele caută autonomia locală, în timp ce împărtășesc de bună voie informații și tehnologie, evitând atât dependența externă cât și izolarea locală.

Organizarea adecvată erei ecologice se pare că va fi un sistem pe mai multe niveluri de economii alveolare, a căror celulă economică fundamentală este gospodăria, care va urca pe verticală prin agregări geografice succesive de localități, districte, națiuni și regiuni (vezi Figura 21.3).[15] Aplicând principiul responsabilității intrinsece, fiecare nivel va căuta să funcționeze, în măsura în care poate să o facă rațional, ca o comunitate politică, economică și ecologică integrată și autocondusă. Începând de la celula fundamentală, fiecare nivel al sistemului va căuta să realizeze autonomia ecologică optimă și fezabilă, în special în privința satisfacerii nevoilor de subzistență.

Pentru a compensa dezechilibrele în oferirea serviciilor ecologice, unitățile fiecărui nivel se vor angaja în schimburi selective cu alte unități în cadrul cercului lor, păstrând aceste schimburi cât mai echilibrate posibil. Gospodăriile se vor angaja în schimburi cu alte gospodării din localitate, localitățile cu alte localități din districtul lor și așa mai departe. Cu cât este mai mică celula de sistem, cu atât este mai mare nevoia de schimb. Astfel, o parte substanțială a activității economice a gospodăriilor va implica în mod necesar schimbul extern. Chiar dacă multe gospodării ar putea să-și cultive o parte din propria hrană, rareori se va întâmpla ca o gospodărie să-și ajungă sieși. Comunitățile ecologico-economice vor fi

Figura 21.3 Descentralizarea sistemului economic

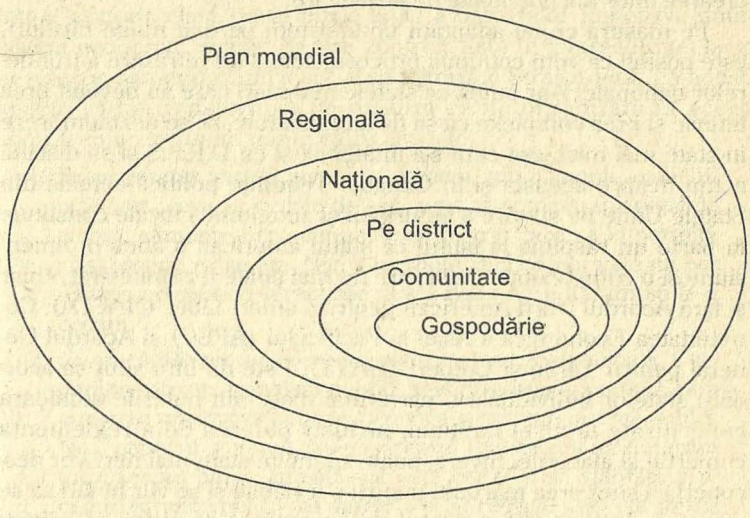

oarecum mai autonome și așa mai departe, până la nivelul unor regiuni aproape în întregime autonome.

Organizarea în vederea satisfacerii nevoilor economice pe cât posibil mai aproape de nivelul local va da posibilitatea aplicării principiului complementarității, care susține că cea mai mică unitate locală posibilă trebuie să fie investită cu autoritatea și responsabilitatea guvernamentală. Aceasta va face posibilă menținerea unui sistem de piață în care puterea comercială să fie echilibrată de cea politică la fiecare nivel. Firmele locale s-ar bucura de un avantaj firesc, nu va mai exista o circulație atât de lungă de oameni și bunuri.

Diminuarea comerțului și sporirea autonomiei locale ar putea să însemne o marjă de opțiune mai mică pentru consumator. În climatele nordice, am mânca legume de iarnă sau conservate și am adăuga mai degrabă mere decât banane la cerealele de la micul dejun. Oamenii din zonele împădurite și-ar construi casele din lemn, iar cei din zonele cu climă caldă și uscată și-ar construi casele din lut. S-ar putea ca unele prețuri să fie mari. Pe ansamblu, sacrificiile vor fi mai mici în comparație cu perspectivele unei

siguranțe economice mai mari, comunitățile pline de solicitudine în care oamenii să poată umbla pe străzi noaptea fără frică, o calitate ameliorată a mediului natural, supraviețuirea speciei noastre și crearea unor noi potențiale de dezvoltare.

Pe măsură ce ne adaptăm unui sistem pe mai multe niveluri, este posibil că vom continua procesul actual de retrasare a frontierelor naționale. S-ar putea ca statele mai mari care au devenit prea întinse și prea complexe ca să fie administrate, să se dezmembreze în state mai mici, așa cum s-a întâmplat și cu U.R.S.S și se discută acum despre aceasta și în Canada. Tendința politică actuală din Statele Unite de sporire a autorității și autonomiei locale constituie în parte un răspuns la faptul că statul american a atins o dimensiune și o complexitate de la care nu mai poate fi administrat, chiar și fără Acordul Nord-American pentru Comerț Liber (NAFTA), Comunitatea Economică a Asiei și Pacificului (APEC) și Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT). Este de bun simț să acordăm statelor individuale o parte mai mare din puterile odinioară concentrate la nivel național, inclusiv puterea de a reglementa comerțul și afacerile. Invers, poate că multe state mai mici vor descoperi că sunt prea mărunte pentru a fi viabile și se vor hotărî să se unească. Într-un viitor destul de apropiat, s-ar putea să privim graba actuală, aproape frenetică, de a forma blocuri economice și mai mari în cadrul GATT și al altor acorduri comerciale regionale ca spre o ultimă zvâcnire disperată a unei epoci muribunde.

Principiile Revoluției Ecologice determină formarea unui sistem global de economii locale care distribuie atât puterea, cât și responsabilitatea, creează locuri pentru oameni, încurajează propășirea vieții în toată diversitatea ei și limitează șansele generării de costuri externe pe plan social și ecologic prin consumul unui singur grup și suportate de toți ceilalți. În loc să oblige localitățile să intre într-o concurență internațională, făcând din aceasta condiția supraviețuirii lor, un sistem global descentralizat încurajează autonomia lor, satisfăcând nevoile locale. În loc să monopolizeze cunoștințele pentru câștiguri personale, încurajează propagarea acestora și a informațiilor. În loc să promoveze o cultură de consum centralizată și uniformă, sistemul va cultiva diversitatea culturală. În loc să măsoare succesul în termenii câștigurilor noastre financiare, va încuraja măsurarea acestuia în termenii funcționării sociale sănătoase.

În interesul oamenilor

Deși aceste probleme ale puterii politice și de clasă figurează la loc de cinste în programul său, Revoluția Ecologică constă mai puțin într-o luptă de clasă decât într-o luptă a oamenilor împotriva unui sistem economic, scăpat de sub control. Este în interesul mai larg al tuturor oamenilor, inclusiv al locuitorilor Stratos-ului, ca acest sistem să fie transformat. Pe măsură ce ne organizăm în acest scop, trebuie să ținem minte patru aspecte:

1. *Suveranitatea rezidă numai în oameni, toți* oamenii, oamenii *adevărați*, care au nevoie de aer curat să respire, apă potabilă curată, alimente necontaminate și un trai care să le permită să-și câștige existența. Nici guvernele, nici corporațiile nu pot uzurpa această suveranitate decât dacă ne hotărâm să le-o cedăm;
2. *Corporațiile nu au drepturi naturale sau inalienabile.* Corporația este un organism public creat printr-un act public, prin emiterea unei carte publice, pentru a servi unui interes public. Noi, poporul suveran, avem dreptul inalienabil să hotărâm dacă scopul public intenționat este servit și să stabilim proceduri juridice pentru a-i amenda și a-i retrage unei corporații carta, oricând dorim. Trebuie doar să ne decidem;
3. *Problema rezidă în sistem.* Schimbările destinate creșterii economice în interiorul corporațiilor și instituțiilor politice nu pot oferi o soluție corespunzătoare. Trebuie să fie transformat întregul sistem al puterii instituționale;
4. *Revoluția ecologică este una a ideilor și nu a armelor.* Revoluția ecologică este deschisă și îi îndeamnă să participe la ea pe toți cei care caută societăți sănătoase, în care viața să poată propăși. Interesul uman nu coincide cu cel corporatist, dar constituie interesul tuturor oamenilor.

Capitolul 22

Bunul trai

> *Satul nostru era prosper... Adevăratul fundament al prosperității noastre era profundul și durabilul simț de comunitate care ne determina să folosim cel mai bine aceste resurse... Aveam toate lucrurile necesare, bine făcute, lucruri frumoase care durau mai multă vreme. Dar nu «consumam» mult.*
>
> *Eknath Easwaran* [1]

Organizându-ne societățile în scopul urmăririi recompenselor materiale, am transformat disfuncționalitățile sociale în virtuți și am redus calitatea traiului nostru. Oamenii sunt creaturi complexe. Am dovedit că avem o capacitate de ură, violență, concurență și lăcomie. Am demonstrat, de asemenea, că avem o capacitate de iubire, tandrețe, cooperare și compătimire. Societățile sănătoase o cultivă pe ultima, creând o abundență a acelor lucruri esențiale calității traiului nostru. Societățile disfuncționale o cultivă pe prima, creând lipsuri și sărăcie. Într-o societate sănătoasă este simplu să trăim în armonie cu mediul înconjurător, în vreme ce o societate disfuncțională face acest lucru aproape imposibil.

Dacă ne organizăm societățile într-un mod sănătos din punct de vedere ecologic și social sau într-unul disfuncțional este o alegere care ne aparține. Într-o mare măsură este o alegere între a ne organiza în vederea interesului uman, sau pentru cel corporatist. Astfel, ajungem să ne dăm seama că dacă ne concentrăm pe crearea societăților care mai curând ameliorează calitatea traiului nostru decât cantitatea consumului nostru, ne putem îndrepta simultan spre viabilitate și o viață mai bună pentru aproape toată lumea. În acest capitol vom explora aceste posibilități existente.

Familii şi comunități grijulii

Deși instinctul concurenței formează o parte importantă a caracterului nostru, există dovezi substanțiale că el este o subdiviziune a

temei predominante a apartenenței, solicitudinii și cooperării. Ca toate speciile care depind de legăturile sociale pentru supraviețuirea lor, oamenii au evoluat atât către apartenență și cooperare, cât și spre concurență. Potrivit spuselor antropologului cultural Mary Clark:

> Speciile umane timpurii nu ar fi putut supraviețui fără întinsele legături sociale cele dintre părinți și copii, necesare protecției copiilor umani neajutorați, o muncă pe care mamele singure nu o puteau îndeplini. Legăturile sociale cu un anumit grup erau o necesitate biologică atât pentru adulți, cât și pentru copii.[2]

Lucrurile nu s-au schimbat în esență. Este un fapt fundamental, deși adesea neglijat că legăturile sociale sunt la fel de esențiale funcționării sănătoase a unei societăți moderne, pe cât erau în cadrul unor societăți mai tradiționale sau tribale. Specialistul în științe politice Robert Putnam, de la Harvard University, se referă la legăturile ce caracterizează o societate civilă puternică, denumindu-le „capital social" și a arătat importanța sa într-un studiu asupra eficacității autorităților locale în Italia.

Începând cu 1970, Italia a creat 20 de guverne regionale. Structurile lor formale erau identice. Totuși, existau deosebiri radicale în contextul social, economic, politic și cultural în cadrul cărora aceste structuri au fost implantate. Localitățile aveau o gamă largă de contexte, „începând cu cele preindustriale, până la cele postindustriale, de la cele ale catolicilor, până la cele fervent comuniste, de la cele feudale, inerte, până la cele moderne, frenetice." În unele localități, noile structuri de autoritate au fost „ineficiente, letargice și corupte". În altele, ele au fost dinamice și eficiente, „creând noi programe de îngrijire zilnică a copiilor și centre de pregătire profesională, promovând investițiile și dezvoltarea economică, făcând muncă de pionierat în domeniul standardelor ecologice și al clinicilor de planificare familială."[3]

Putnam a descoperit un singur set de indicatori care diferențiază invariabil acele localități în care autoritățile locale funcționau, de cele în care nu funcționau. Aceștia erau indicatorii unei puternice și active societăți civile, așa cum se măsoară ea prin participarea la vot, numărul de cititori ai presei scrise, numărul de membri în societăți corale, cluburi literare, cluburi sportive (Lions' Clubs) și de fotbal. Localitățile cu indici ridicați în aceste privințe aveau, în

cuvintele lui Putnam, un foarte dezvoltat „capital social". Rețele dense de relații necondiționate de piață dădeau naștere la un sentiment generalizat de încredere și reciprocitate care sporea eficiența relațiilor umane.[4]

Acordăm prea puțină atenție importanței capitalului social pentru funcționarea sănătoasă a societăților și rareori luăm în considerare impactul structurilor și politicilor economice asupra formării sau deteriorării sale. Următoarele întrebări relevă natura acestei legături: preferă, oare, oamenii să facă cumpărături în mici magazine locale, conduse de negustori pe care-i cunosc îndeaproape, sau în megacentre comerciale și mari magazine din lanțurile de supermagazine? Preferă ei piața țărănească sau supermagazinul? Fermele sunt mici în proprietate individuală și lucrate de familii sau sunt controlate de uriașe firme corporatiste și lucrate în special de muncitori navetiști, lipsiți de pământ? Își consacră oamenii timpul liber campionatului școlar de base-ball, grădinilor publice, teatrului local, corurilor din comunitate, centrelor comunitare și consiliilor școlare sau urmăresc televiziunea comercială? Există cooperative de credit și bănci locale, angajate în sprijinirea întreprinzătorilor locali sau numai filiale ale marilor bănci urbane care sunt atente în special la piețele financiare internaționale? Consideră localnicii regiunea lor ca fiind permanent domiciliul lor, sau cei care lucrează și au o profesiune sunt în cea mai mare parte navetiști? Mijloacele de producție sunt în proprietate locală, sau se află în proprietatea unor corporații aflate la distanță? Sunt pădurile defrișate selectiv și în cea mai mare parte de firme locale să asigure materiale pentru industria locală, sau sunt ele rase de pe fața pământului la fiecare 40, până la 60 de ani, de uriașe corporații mondiale, iar cheresteaua brută este exportată direct în state îndepărtate?

Răspunsurile la asemenea întrebări constituie indicatori puternici ai sentimentului de demnitate, libertate, responsabilitate, prosperitate și securitate al localnicilor și ai măsurii în care relațiile se caracterizează prin încredere, valori împărtășite și cooperare.

Decăderea categoriilor producătoare

Se observă adesea că aproximativ 80% din daunele ecologice sunt cauzate de 1,1 miliarde de supraconsumatori ai lumii. Așa

cum arată Alan Durning, în cartea lui, *How Much is Enough**?, aceștia reprezintă aproximativ cei 20% din locuitorii lumii care-și organizează viețile în jurul automobilelor, regimurilor alimentare bazate pe carne și utilizează produse preambalate și de unică folosință.[5] În acest timp, alți 20% din locuitorii lumii trăiesc într-o sărăcie absolută. Durning mai subliniază încă o idee importantă, care în general este ignorată: aproximativ 60% dintre locuitorii lumii își satisfac la ora actuală majoritatea nevoilor lor fundamentale pe căi relativ viabile, (vezi tabelul 22.1). Ca membri ai clasei producătoare a lumii, ei se deplasează pe bicicletă și cu mijloacele de transport în comun de suprafață, se alimentează cu regimuri sănătoase din cereale, legume și ceva carne, cumpără puține mărfuri preambalate și reciclează majoritatea reziduurilor lor. Deși stilurile lor de viață nu corespund viziunii noastre despre afluența consumeristă, ele nu se încadrează nici într-o viziune a dificultăților, iar într-o societate organizată corespunzător, acestea pot fi caracteristicile unui nivel de trai înalt și satisfăcător.

O societate organizată în jurul mersului pe jos, al mersului pe bicicletă și cu mijloacele de transport în comun poate oferi o calitate superioară a vieții, față de una în care spațiile publice sunt dominate de automobile și autostrăzi. Un regim cu puțină carne, puține grăsimi, bazată pe alimente naturale, ar putea avea drept consecință o sănătate mai bună și o vitalitate mentală și fizică mai mare, decât o dietă bogată în grăsimi animale. O viață eliberată de capriciile modei, de primul impuls de a cumpăra alimente lipsite de proteine și fleacuri nefolositoare și multelc ore de muncă cerute ca să le poți cumpăra, e o viață eliberată de mulți dintre factorii care ne îndepărtează de viața de familie, comunitate și natură.

Aici se dezvăluie tragedia a aproximativ 50 de ani de creștere economică și dezvoltare națională. Mai degrabă decât să edificăm societăți care asigură o viață bună claselor producătoare, includzându-i pe cei săraci în aceste categorii, am urmat drumul de a-i încuraja pe supraconsumatori să consume mai mult, transformând categoriile producătoare în supraconsumatori și împingându-i pe mulți dintre cei rămași în clasa marginalizaților. În cursul acestui proces, de multe ori am îngreuiat viața celor care rămân în clasa producătorilor, prin dislocarea sistemelor de producție care cândva le satisfăceau nevoile și am dat prioritate facilităților publice, ca de

---

* *Cât ne este de-ajuns?* (n.t.).

Tabelul 22.1. Cele trei clase socio-ecologice ale lumii

Supraconsumatori *1,1 miliarde Peste 7500 dolari pe locuitor (maşini, carne, bunuri de consum perisabile)*	***Clasele producătoare*** *3,3 miliarde Între 700 şi 1700 dolari pe locuitor (un trai lejer)*	***Marginalizaţi*** *1,1 miliarde sub 700 dolari pe locuitor (sărăcie totală)*
Se deplasează cu maşina şi cu avionul	Se deplasează cu bicicleta şi cu transportul în comun de suprafaţă	Se deplasează pe jos sau pe măgari
Au un regim alimentar cu foarte multe grăsimi, calorii şi pe bază de carne	Au regimuri alimentare sănătoase de cereale, legume şi ceva carne	Au regimuri alimentare inadecvate din punct de vedere nutritiv
Beau apă îmbuteliată şi băuturi răcoritoare	Beau apă potabilă plus ceva ceai şi cafea	Beau apă contaminată
Folosesc produse de unică folosinţă şi fac gunoi într-o cantitate considerabilă	Folosesc produse neambalate şi le reciclează pe cele folosite	Utilizează biomasa regiunilor lor şi elimină un volum neglijabil de reziduuri
Trăiesc în locuinţe spaţioase, situate într-un climat curat, locuite de câte o singură familie	Trăiesc în locuinţe modeste, ventilate natural, laolaltă cu alte familii numeroase	Trăiesc în adăposturi rudimentare sau sub cerul liber; de obicei nu le este garantat nici un drept de proprietate
Păstrează garderobe luxoase	Poartă haine funcţionale	Poartă haine de mâna a doua sau haine vechi

Pe baza datelor din „Asking How Much Is Enough"* de Alan Durning, în vol. *The State of the World 1991***, de Lester R. Brown şi alţii (New York: W.W. Norton, 1991), pp. 153-69.

pildă, şoselele şi centrele comerciale, care îi servesc mai degrabă pe supraconsumatori, decât celor care slujesc clasele producătoare, ca de pildă, transportul public şi pieţele publice.

De la supraconsum la o comunitate viabilă

De obicei, gândim despre supraconsum în termenii exercitării

* „Întrebând cât ne este de-ajuns". (n.t.).

** *Starea lumii în 1991.* (n.t.).

disciplinei individuale, ca să renunțăm la multe dintre lucrurile care ne fac viețile confortabile și satisfăcătoare. Există alte posibilități mai atrăgătoare, cum ar fi să ne organizăm spațiile vitale și sistemele de producție, astfel încât să ameliorăm calitatea traiului nostru, în timp ce simultan eliminăm presiunea exagerată pe care o exercităm acum asupra mediului înconjurător. Faptul că eu și soția mea, Fran, ne-am mutat în New York în 1992 m-a ajutat să întrevăd aceste posibilități.

Deși orașul New York este profund afectat de violență, sărăcie și alte manifestări ale inegalității vieții economice contemporane, nu am avut de-a face cu orașul rece și impersonal la care ne așteptam. În loc de asta am cunoscut un oraș de cartiere de o mare varietate etnică și multe magazine familiale, care zumzăie de o energie și vitalitate umană pe care rareori am mai întâlnit-o în altă parte. New York-ul este departe de a fi un model de viabilitate și are multe lucruri care scad calitatea vieții, dar faptul că trăim în New York ne-a ajutat să remarcăm posibilitățile ignorate.

Cu o densitate înaltă a populației rezidențiale, în medie 5 000 de locuitori pe metru pătrat de bloc (square block), ocupând locuințe multifamiliale, o rețea de metrou funcțională și magazine în imediata apropiere a marii majorități a rezidenților, consumul de energie pe locuitor al New York-ului se ridică la jumătate din media pe întreaga țară. Pentru prima oară în 40 ani, Fran și eu nu mai avem mașină. Biroul meu este în apartamentul propriu și Fran se duce la servici cu metroul. Peste 90% din cumpărăturile noastre sunt făcute pe o rază de trei blocuri de ușa apartamentului nostru: farmacie, fierărie, electrice, librărie, aprozare, magazine de îmbrăcăminte și articole casnice, toate într-o mare diversitate de opțiune. Pentru nevoile mele de birotică, există o tipografie cu vederi ecologiste chiar peste drum, un magazin de software la colț și două magazine de birotică la distanță de cinci minute de mers pe jos.

În mod similar, avem o mare varietate de restaurante de toate etniile și la toate nivelurile de prețuri, cluburi de jazz, teatru, operă, dans, galerii de arte, muzee, concerte pe gratis și cluburi de sănătate, la care poți ajunge pe jos sau cu metroul. Un sistem extraordinar de parcuri și grădini botanice fac până și natura accesibilă în limitele centrului urban. Când simțim nevoia să ieșim din oraș, luăm trenul sau închiriem o mașină de la o agenție din vecinătate. Mai degrabă decât să ducem dorul unei mașini, ne simțim eliberați, fără blocaje de circulație, probleme de parcare, neplăceri cu

asigurarea sau jafurile legate de reparațiile mecanice. Miile de dolari pe care-i economisim în fiecare an îmi dau posibilitatea să fac ce vreau în viață, cum ar fi să scriu această carte.

Ne place mai ales piața țărănească din Union Square, la o jumătate de bloc distanță de ușa noastră din față. Aici, patru zile pe săptămână, oamenii care conduc micile ferme, lăptăriile, cramele și brutăriile de casă din vecinătate își vând mărfurile, cum ar fi ouăle și carnea de la păsările crescute la curte, lapte de la vacile care nu sunt supuse injecțiilor cu hormoni de creștere a bovinelor, fructe și legume crescute cu îngrășăminte naturale, carne și pește proaspăt, toate fără aditive și hormoni artificiali. În cea mai mare parte a anului, pregătesc mesele noastre din ce se găsește pe piață. Hrănindu-ne cu alimente nutritive, aromate, neprelucrate, fără chimicale, ne simțim mai sănătoși și mai plini de viață, dormim mai bine și gândim mai limpede. Ne bucurăm să facem cunoștință cu fermierii și ne simțim liniștiți, știind că hrana noastră este produsă în moduri responsabile din punct de vedere ecologic.

Faptul că aducem acasă alimente proaspete, neambalate de la piață, în propria noastră sacoșă înseamnă că avem puține reziduuri de ambalaje. Orașul reciclează conserve, mase plastice și hârtie de ziar. În pietele de miercuri și sâmbătă, o organizație locală de voluntari adună reziduurile organice pentru a le face compost. În prezent, aruncăm foarte puțin gunoi la groapa de gunoi.

În ansamblu, trăim o viață mai sănătoasă, mai fericită și mai responsabilă din punct de vedere ecologic, nu pentru că suntem niște eroi ai virtuții, ci deoarece locul pe care-l locuim întâmplător este din mai multe motive organizat într-un fel care ne permite mai ușor și mai firesc să facem astfel. Această experiență ne ajută să înțelegem importanța modului în care ne organizăm în determinarea calității relațiilor noastre sociale și ecologice și în consecință a vieții noastre. Sunt multe lucruri care s-ar putea face ca să transformăm orașul New York într-un loc mai omenesc și mai agreabil, începând cu interzicerea automobilelor personale din Manhattan, dar ceea ce avem demonstrează existența unor posibilități importante.

Luați în considerare implicațiile faptului că o parte majoră a poverii pe care noi, supraconsumatorii, o punem pe umerii planetei provine din faptul că ne folosim de automobile și avioane, că ne alimentăm cu hrană nesănătoasă, produsă prin metode care distrug pământul și ne otrăvesc alimentele cu reziduuri toxice, precum și

din faptul că utilizăm produse de unică folosință care ne vin într-un ambalaj inutil. Ne-ar fi chiar atât de greu să renunțăm la lungile blocaje de trafic pe aglomeratele autostrăzi, poluare fonică, nesiguranța locului de muncă, fleacurile de care nu ne folosim niciodată, hainele pe care rareori le purtăm, regimurile alimentare nesănătoase, pline de grăsimi, fructele și legumele contaminate fizic, produsele perisabile, ambalarea de prisos, obositoarele călătorii de afaceri și domiciliile și locuințele ineficiente din punct de vedere energetic? Sau ce să mai spunem despre activitățile miliare care răspund de aproximativ 30% din degradarea mediului înconjurător la scară planetară?[6]

Avem nevoie să ne organizăm în societăți pentru un nivel ridicat și viabil de trai. Un aspect important, adesea ignorat, este acela că multe dintre acțiunile pe care trebuie să le întreprindem pentru a ne armoniza viețile cu natura constituie mai degrabă opțiuni colective decât individuale. Dacă le facem corect, ameliorările calității vieții noastre fac mai mult decât să compenseze sacrificiile pe care le implică. Pot să ilustrez cele spuse sugerând unele dintre lucrurile de care avem nevoie pentru a face viabile trei sisteme majore, precum spațiul urban și transportul în comun, alimentele și agricultura și materiile prime. În fiecare caz în parte, se pare că evoluția sistemelor noastre existente a fost influențată mai mult de interesul corporatist decât de cel uman. Modificările pe care trebuie să le operăm în vederea făuririi unor societăți sănătoase ar putea să provoace dificultăți celor mai mari corporații ale noastre, dar ele vor ameliora considerabil calitatea vieții omenești.

Spațiul urban şi transportul

În cartea lui, *Reclaiming Our Cities and Towns**, David Engwicht ne amintește că oamenii au inventat orașele ca locuri destinate interacțiunii umane. Scopul orașelor este acela de a „facilita schimbul de informații, de prietenie, de bunuri materiale, de cultură, de cunoaștere, intuiții și deprinderi", fără să fie nevoie să călătorești.[7] Odinioară, orașele însemnau în primul rând spații de schimb pentru oameni, locuri ca magazinele, școlile, rezidențele și clădirile publice. Drumurile care legau aceste spații de schimb

---

* *Recuperându-ne orașele și metropolele.* (n.t.).

erau, de asemenea, locuri de întâlnire și consolidare a relațiilor apropiate cu vecinii.

Automobilul ne-a schimbat orașele în mod fundamental, printr-o colonizare încă mai mare a spațiilor care odată au fost destinate schimburilor umane și prin transformarea lor în sisteme de locuri de parcare legate între ele de șosele. Astfel, multe dintre spațiile care ne aduceau odinioară laolaltă au fost convertite în locuri zgomotoase, aglomerate, poluate care ne izolează unul de celălalt și distrug calitatea vieții urbane. Cu cât sunt mai dense și mai rapide fluxurile de circulație rutieră, cu atât mai puțin ne simțim ca acasă și cu atât ne este mai dificil să comunicăm și să ne împrietenim cu vecinii noștri.[8]

Automobilul nu este numai unul dintre mijloacele noastre cele mai ineficiente de transport, ci și unul dintre spațiile noastre cele mai ineficiente. Când ținem seama de nenumăratele spații de parcare pe care fiecare mașină trebuie să le aibă acasă, la birou, la orice centru comercial, la biserică, la instituțiile de agrement și la școală, la care se adaugă spațiul ocupat de drumuri pentru deplasarea sa, spațiul total necesar mașinii fiecărei familii este în mod specific de trei ori mai mare decât spațiul ocupat de căminul unei familii medii.[9]

Un motiv pentru care oamenii se refugiază în suburbii este de a scăpa de consecințele sociale și ecologice ale dominației automobilelor asupra orașelor. Odată ce terenurile agricole productive sunt pavate, ne rupem de natură și unul de altul prin distanțe și mai mari, sporește dependența noastră de automobil, iar consumul de energie pe locuitor înregistrează o creștere maximă, atât din cauza transportului cât și a reglării temperaturii locuințelor separate, pentru o singură familie, în care trăiesc cei din suburbie. Pe bună dreptate ecologiștii urbaniști William Rees și Mark Roseland trag concluzia că „se pare că suburbiile în dezvoltare constituie modelul de dezvoltare urbană cel mai costisitor din punct de vedere economic, ecologic și social pe care oamenii l-au conceput vreodată."[10]

Companiile de automobile își vând produsele ca bilete spre libertate, definită în multe reclame auto ca fiind evadarea cu ajutorul automobilului pe drumurile virgine de țară. Este o ironie, deoarece automobilul este de fapt singurul și cel mai mare factor care a contribuit la transformarea regiunilor urbane în spații nelocuibile, transformând satele noastre în suburbii în dezvoltare și

centre comerciale, făcându-ne și mai dependenți de mașini pentru a supraviețui consecințelor acestei aglomerații.

În 1950, americanul mediu conducea aproximativ 3800 de km. Această cifră s-a urcat la 9700 de km până în 1990. O mai mare libertate? Aproximativ jumătate din kilometrii făcuți de americani la volan înseamnă drumuri la serviciu pe șosele aglomerate. Între 1969 și 1990, numărul de kilometri parcurși spre locul de muncă de familia americană medie a sporit cu 16%. Cea de-a doua utilizare majoră a mașinilor este mersul la cumpărături. Distanța medie parcursă la cumpărături a crescut cu 88%. O a treia utilizare este călătoria de afaceri, transportul copiilor la școală și înapoi acasă, vizitele la medic și drumul până la biserică, acestea crescând cu 135%. Călătoria în scopuri sociale și de recreere a înregistrat în prezent o scădere de 1%, poate pentru că nu ne mai rămâne timp și de asta. Se estimează că în cele mai mari regiuni urbane din Statele Unite, între un miliard și două miliarde de ore pe an sunt pierdute în aglomerațiile de circulație rutieră. În Bangkok, lucrătorul mediu pierde echivalentul a 44 de zile lucrătoare pe an în blocajele de circulație.[11]

Nu este greu să ne dăm seama cine profită din aceste daune aduse calității vieții noastre. În materie de vânzări, primele trei companii din America sunt General Motors (mașini), Exxon (petrol) și Ford (mașini). Mobil (petrol) este pe locul șapte.

În 1992, Groiningen, un oraș olandez de 170.000 de locuitori, și-a blocat principalele artere din centrul orașului și a luat o serie de măsuri pentru a face din bicicletă principalul mijloc de transport. Drept urmare, activitatea comercială s-a ameliorat, au crescut chiriile, iar valul de plecări din oraș și-a schimbat cursul. Întreprinderile locale care cândva se luptau împotriva oricărei restricții impuse automobilelor, în prezent solicită impunerea mai multor restricții.[12]

Este o măsură care ar trebui luată de cât mai multe orașe. Puține măsuri ar face mai multe pentru ameliorarea calității traiului nostru și sănătatea mediului înconjurător decât organizarea unor spații de locuit care să reducă dependența noastră de automobil. Alte acțiuni care ne ajută să realizăm aceasta sunt planificarea și controlul utilizării spațiului urban pentru sporirea densității urbane și a proximității locului de muncă, locuinței și spațiilor de recreere, restrângerea locurilor de parcare, creșterea impozitelor pe benzină și investițiile în locurile de tranzit și drumurile pentru pietoni și cicliști.

„Stai puțin", ne atrage atenția libertaristul corporatist. „Ce spuneți de impactul acestor măsuri asupra economiei? În Statele Unite un loc de muncă din șase este legat de industria de automobile, iar în Australia, unul din zece.[13] Șomajul va atinge cote alarmante, iar prețurile acțiunilor vor crește foarte mult dacă ar urma să ne reorganizăm spațiul pentru a ne dispensa de automobil. Ar fi un dezastru economic."

Este o problemă importantă căreia i se poate răspunde cel mai bine cu o altă întrebare. Este rațional să structurăm o economie astfel încât investitorii să profite de pe urma investițiilor dăunătoare societății, iar singurele locuri de muncă pe care oamenii să le poată găsi să fie cele care reduc calitatea vieții? O specie inteligentă cu siguranță va putea găsi o soluție mai bună de a asigura membrilor săi mijloacele supraviețuirii. Ne vom întoarce curând la această chestiune.

Alimentele și agricultura

Sistemul nostru de agricultură și alimentație este conceput într-un mod similar pentru producerea de profituri de către corporațiile gigant agricole și chimice, mai degrabă indiferente la sănătatea oamenilor și a mediului înconjurător. Sistemul configurează o producție mecanizată, care să folosească intensiv chimicalele, transportul pe apă pe distanțe mari, producătorii subcontractanți, forță de muncă navetistă plătită cu retribuții de mizerie și mari subvenții de la guvern plătite giganților corporatiști. Sistemul se potrivește foarte bine producției rentabile de masă a produselor alimentare standardizate. Se ajunge la costurile degradării straturilor acvifere și solurilor, contaminării apei cu deversări chimice și izgonirea micilor familii țărănești care, odinioară constituiau coloana vertebrală a puternicelor comunități rurale. O mare parte din ceea ce sistemul oferă consumatorului constă din alimente foarte prelucrate în ambalaje inutile, cu o valoare nutritivă îndoielnică și contaminate de reziduuri chimice. Deși sistemul menține supermagazinele supraîncărcate cu mărfuri, afișează reclame înșelătoare referitoare la valoarea nutritivă a produselor, opunând o rezistență puternică oricărui efort de a-i informa pe consumatori în privința aditivilor, hormonilor sintetici și reziduurilor toxice pe care s-ar putea să le digere. Oferă consumatorilor prea puține posibilități de a alege alimente crescute cu îngrășăminte naturale și neprelucrate,

produse de fermierii locali. Opțiunile noastre alimentare au fost în foarte mare măsură reduse la ceea ce marile corporații consideră drept ofertă profitabilă.

Chiar dacă intenționăm ca adulți să ne manifestăm o opțiune sănătoasă și responsabilă, rareori avem vreo posibilitate de a ști dacă peștele pe care suntem pe cale să-l cumpărăm a fost prins de un masiv trauler* care epuizează rezerva de pește a oceanului cu plase din ochiuri mici sau a fost pescuit de un localnic pescar care a folosit echipament adecvat din punct de vedere ecologic. Nu există nici o cale de a ști nici dacă o bucată de carne provine de la un animal crescut la o fermă administrată corespunzător din punct de vedere ecologic sau de la unul crescut pe terenurile degradate, de pe care pădurile tropicale au fost de curând complet defrișate, și îngrășat în loturi hrănite cu cereale care ar fi putut altfel să hrănească oameni înfometați. Nu se poate ști nicicum dacă vacile care ne dau laptele au fost injectate cu hormoni artificiali, deoarece sub presiunile corporației Monsanto, guvernul interzice etichetele care ne-ar dezvălui aceste lucruri.

Dacă obiectivul nostru este de a asigura un trai bun oamenilor, este necesar să transformăm sistemul nostru alimentar și agricol în aceeași măsură în care trebuie să ne transformăm sistemele de habitat și de transport. Scopul nostru trebuie să fie de a optimiza utilizarea resurselor pământului și apei ca să satisfacem nevoile unei populații în creștere pentru un regim nutritiv, din fibre alimentare și mijloace de trai adecvate. Și trebuie să o facem într-un fel viabil din punct de vedere ecologic.

Un sistem adecvat ar include de bună seamă o proporție mult mai mare de mici ferme familiale exploatate intensiv care să producă o gamă largă de alimente, fibre alimentare, șepteluri și produse energetice pentru piețele locale. Practicile agricole ar implica utilizarea metodelor biodinamice pentru conservarea fertilității solului, păstrarea umidității lui și a controlului maladiilor. Sistemul alimentar ar fi conceput să limiteze, să conțină și să recicleze substanțele contaminante, inclusiv reciclarea reziduurilor umane, și ar depinde în primul rând de resursele inepuizabile de energie solară, inclusiv puterea animală și biogazul, pentru prepararea,

---

* Trauler = Navă de pescuit prevăzută cu traule și destinată pescuitului pe mare, la diferite adâncimi, sau la dragarea epavelor. (*Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română București, – Ed. Univers Enciclopedic, 1996, p. 1107).

producția, prelucrarea, depozitarea și transportul mărfurilor.[14] Etapele premergătoare unui asemenea sistem ar cuprinde înfăptuirea reformei agrare prin spargerea marilor holding-uri* din agricultură, asigurarea unor facilități adecvate de credit micilor fermieri, crearea cercetării cu baza la ferme și a extinderii sistemelor orientate pe metode biodinamice, necesitând o etichetare corectă și completă a produselor alimentare, eliminarea subvențiilor financiare și ecologice la îngrășăminte chimice, creșterea costurilor transportului de mărfuri alimentare prin eliminarea subvențiilor la transporturi și energie și crearea autorităților locale răspunzătoare pentru administrarea apelor care să coordoneze măsurile de protecție ale apei și solului.

Deși drumul spre sisteme agricole și alimentare mai descentralizate și spre regimuri mai sănătoase și sărace în grăsimi ar necesita modificări în obiceiurile noastre alimentare, noi nu oferim o perspectivă de sacrificiu și privațiune. Mai degrabă, e vorba de imaginea unui pământ fertil și unor comunități umane pline de viață care să ofere siguranță membrilor lor, alcătuite din oameni sănătoși fizic și psihic, hrăniți cu alimente integrale și necontaminate. Elementele acestei imagini sunt fezabile din punct de vedere tehnic și social. Ele necesită pur și simplu restructurarea sistemelor relevante mai degrabă în conformitate cu interesul uman decât cu cel corporatist.

Resursele de materii prime

Ca să realizăm adevărata viabilitate, trebuie să reducem aproape la zero „indicele de gunoi", cu alte cuvinte cantitatea de deșeuri pe care o aruncăm permanent în mediul înconjurător și care nu va fi reciclată pe cale naturală pentru a fi refolosită. Activitățile productive trebuie organizate ca sisteme închise. Mineralele și alte resurse nebiodegradabile, odată extrase din pământ, trebuie să devină parte integrantă din capitalul permanent de resurse al societății și să fie reciclate la nesfârșit. Materialele organice pot fi aruncate în ecosisteme naturale, dar numai asigurându-ne că ele vor fi absorbite de sistemul natural de producție.

Consumatorii individuali sunt îndemnați cu regularitate să-și

* Holding = Societate care deține o cantitate suficientă din acțiunile altei societăți pentru a putea exercita controlul asupra ei. (DEX, p. 463, col. I).

sorteze și să-și recicleze gunoaiele, o măsură importantă, dar insuficientă. Multe dintre cele mai importante decizii nu ne aparțin și o mare parte din volumul de gunoi datorat consumului nostru individual este produs și aruncat cu mult înainte ca orice produs să ajungă la noi. Piața ne oferă rareori o alternativă a unui cotidian tipărit pe hârtie reciclată, folosind cerneală netoxică, biodegradabilă. Nici nu ne putem asigura că grămada de ziare pe care am depus-o cuminți pe marginea drumului pentru a fi reciclată, va fi cu adevărat reciclată. Asemenea decizii se află în mâinile editorilor, fabricanților de hârtie, politicienilor și înalților funcționari de stat.

Să luăm ca exemplu ziarul. Într-o perioadă de 20 de ani, presupunând că se mențin niveluri curente de reciclare, gospodăria tipic americană „consumă" echivalentul a aproximativ 100 de copaci sub forma hârtiei de ziar. Între 60 și 65% din acel ziar este dedicat reclamelor.[15] Deși s-ar putea să nu citim și să nu ne intereseze niciodată reclamele, nu ni se oferă alternativa de a ne abona la un ziar care să nu le conțină.

Potrivit Institutului Worldwatch, „cele mai multe materiale utilizate astăzi sunt aruncate după o singură folosire, aproximativ cam două treimi din toată cantitatea de aluminiu, trei pătrimi din întreaga cantitate de oțel și hârtie și chiar o parte mai mare din plastic."[16] Mediul fizic este perturbat în scopul extragerii resurselor de materii prime implicate în producția de bunuri de consum, se produc cantități mari de reziduuri, muncim ore suplimentare ca să câștigăm banii pentru a continua să înlocuim ce se aruncă și devenim vite de povară, cărând tot timpul înlocuitori de la magazin la casele noastre și apoi afară la gunoi. Asta poate fi bine pentru economie, pentru profiturile corporațiilor și salariile directorilor, dar degradează calitatea vieții noastre.

Reciclarea nu numai că reduce costurile ecologice ale extragerii resurselor de materii prime, ci economisește de asemenea și energie. A produce oțel din fier vechi necesită numai o treime din cantitatea de energie cheltuită când îl producem din minereu, reduce poluarea aerului cu 85%, pe cea a apei cu 76% și elimină haldele miniere. Producerea ziarelor din hârtie reciclată necesită un consum de energie între 25 și 60% mai redus decât producerea lor din lemn de hârtie virgină, în același timp fiind reduse și emisiile de substanțe poluante în atmosferă cu 74%, iar pe cele de substanțe poluante în apă cu 35%. Refolosirea aduce câștiguri chiar mai spectaculoase. Reciclând cioburile unei singure sticle, reducem

consumul de energie cu o treime, în vreme ce spălând-o și reutilizând-o ca atare, putem economisi până la 90% din energia necesară ca să fabricăm o nouă sticlă.[17]

Germania a fost promotoarea ideii de reciclare, planificare și responsabilitate pe viață în ce privește produsele. Programe mandatate de guvern îi încurajează pe producătorii de automobile și dispozitive casnice să-și asume responsabilitatea pentru dezmembrarea, refolosirea și reciclarea produselor lor. Pe lângă faptul că este sigură din punct de vedere ecologic, această practică îi scutește pe consumatori de povara de a se descotorosi de aceste obiecte, când nu le mai pot folosi.[18] Administrarea pe tot ciclul de viață poate fi realizată prin acorduri de închiriere, prin care proprietatea asupra obiectului respectiv este păstrată de fabricant, care devine responsabil atât pentru întreținerea sa, cât și pentru aruncarea sa, astfel fiind stimulat să proiecteze produse cu durabilitate maximă și ușurință de reciclare.

Guvernele îi pot încuraja pe fabricanți să-și proiecteze produsele și ambalajul, astfel încât să limiteze aruncarea lor prin impozitarea unei sume de bani care să acopere costul public estimat al eventualei aruncări de reziduuri. Guvernele pot, de asemenea, să ceară ca ambalajele de mai multe forme și dimensiuni ale băuturilor și altor conținuturi să fie înlocuite cu ambalaje durabile de sticlă standardizate care pot fi folosite de mai multe ori prin simpla spălare și reetichetare.[19]

Opțiunile individuale pot schimba lucrurile. Putem reduce cantitatea de carne din regimurile noastre alimentare. Putem cumpăra un filtru de apă ca să ne reducem dependența de apa îmbuteliată și băuturile răcoritoare. Ne putem cumpăra mai puține haine sau o mașină mai eficientă din punctul de vedere al consumului de benzină. Există nenumărate asemenea alegeri pozitive care pot fi făcute. Totuși, trebuie să acordăm mai multă atenție organizării societăților noastre în vederea unei dezvoltări durabile, astfel încât să facem mai ușor și mai economic procesul decizional.

Mijloace de trai durabile

O parte importantă a solicitărilor de creștere economică vine din mitul cultivat cu grijă, conform căruia, singura cale prin care-i putem păstra pe oameni încadrați în muncă este să extindem

consumul total ca să creăm locuri de muncă la o viteză mai mare decât investesc corporațiile în tehnologiile care economisesc forță de muncă pentru a le desființa. Neglijăm o alternativă importantă, aceea de a redefini problema concentrându-ne asupra creării mai degrabă a mijloacelor de trai decât a locurilor de muncă.

Webster's New World Dictionary definește locul de muncă drept „o anumită parte de activitate efectuată în regie proprie, sau făcută prin contract pentru plată, indiferent ce au de făcut, cum ar fi o sarcină, corvoadă, datorie."[20] Un mijloc de trai este definit ca „un mijloc de a trăi sau a întreține viață."[21] Un loc de muncă este o sursă de bani. Un mijloc de trai este un mijloc de trai. Când vorbim despre locurile de muncă, ne vin în minte imagini ale oamenilor care muncesc în fabricile și restaurantele Fast Food ale celor mai puternice corporații ale lumii. Când vorbim despre mijloace durabile de trai, ne vin în minte imagini de oameni și comunități angajate în satisfacerea nevoilor individuale și colective pe căi responsabile din punct de vedere ecologic, viziunea unui sistem descentralizat de comunități care se administrează singure.

Am putea utiliza progresele tehnologice ca să dăm tuturor mai multe șanse pentru un trai bun și durabil. Dacă am alege să facem acest lucru, în loc să cerem ca cei care sunt suficient de norocoși să aibă locuri de muncă, să-și sacrifice viața socială și familială pe altarul concurenței, în timp ce alții se moleșesc în rândurile șomerilor, ne-am putea organiza societățile în jurul unui program de muncă săptămânal de 24 de ore, ca să asigurăm încadrarea într-un loc de muncă sigur și bine plătit pentru aproape fiecare persoană adultă care vrea să aibă un loc de muncă. Timpul astfel eliberat, ar putea fi dedicat economiei sociale, în activități care să satisfacă nevoi neglijate și care să reconstruiască o structură socială extrem de zdrențuită.

Posibilitățile sunt extraordinare dacă recunoaștem că multe dintre locurile de muncă existente nu numai că sunt nesatisfăcătoare, dar implică de asemenea producerea de mărfuri și servicii care, fie că nu sunt necesare, fie că provoacă daune importante societății umane și mediului înconjurător. Această categorie include o mare parte din locurile de muncă din industria automobilelor, din cea chimică, cea de ambalare și cea petroliferă, cea mai mare parte din industria reclamei și a marketingului, curtierii și administratorii de portofolii financiare, angajați în forme speculative și alte forme de investiții extractive, avocați implicați în procesele

victimelor accidentelor, 14 milioane de lucrători din industria mondială de armament și cei 30 milioane de mercenari angajați de forțele militare mondiale.[22]

De aici reiese un fapt uluitor. Societățile umane ar duce-o mult mai bine dacă în loc să plătească sutelor de milioane de oameni sume uneori scandaloase, ca să facă lucruri dăunătoare calității vieților noastre, le-am da același salariu ca să stea acasă și să nu facă nimic. Deși este departe de a fi o soluție optimă, ar fi mai decentă decât întreaga practică irațională a organizării societăților în vederea retribuirii unor oameni pentru a face lucruri ce conduc la o reducere netă a bogăției și bunăstării reale. De ce să nu le organizăm să-i încurajăm să facă lucruri benefice societății și mediului înconjurător, ca de pildă asigurarea unei îngrijiri și atenții pline de dragoste față de copii și bătrâni, punerea în funcțiune a magazinelor comunitare și a centrelor pentru bătrâni, educarea tineretului, consilierea toxicomanilor, îngrijirea corespunzătoare a persoanelor cu handicap mental, întreținerea parcurilor și a cantinelor pentru săraci, participarea la supravegherea colectivă a criminalității, organizarea evenimentelor culturale și sociale ale comunității, înregistrarea alegătorilor, purificarea mediului înconjurător, replantarea pădurilor, militarea pentru obiective politice de interes public, îngrijirea grădinilor publice, organizarea programelor publice de reciclare și modificarea instalațiilor din locuințe pentru conservarea energiei. În mod similar, mulți dintre noi ar avea mai mult timp pentru recreere, meditație, pentru a se dedica vieții de familie și pentru a exersa disciplinele și hobby-urile care ne mențin sănătatea fizică, mentală, psihologică și spirituală.

Problema noastră nu constă în puținătatea locurilor de muncă, ci rezidă într-o structură economică ce creează prea multă dependență de munca salarizată, iar pe urmă îi plătește pe oameni să facă lucruri dăunătoare în timp ce neglijează atât de multele activități esențiale unei societăți sănătoase. Este instructiv să ne reamintim că acum zece sau douăzeci de ani, cei mai mulți oameni serveau societatea, prestând o muncă productivă, nesalarizată în economia socială. În multe împrejurări, aceste societăți aveau o structură socială mai solidă și le asigurau membrilor lor un sentiment mai puternic de siguranță și împlinire personală, decât în zilele de astăzi.

Deși inițiativele pentru crearea economiilor bazate pe mijloace durabile de trai ar putea evolua pe căi diferite, datorită unor

aspirații și împrejurări diferite, putem infera câteva dintre trăsăturile lor comune din principiile și exemplele de mai sus. De exemplu, în zonele urbane, este foarte probabil că se vor organiza în jurul unor cartiere suburbane, care să reunească activitățile comerciale, de muncă și de recreere în jurul unei producții durabile, pentru satisfacerea cu un grad înalt de autonomie a necesităților locale. Ele ar oferi privirii spații verzi și intense interacțiuni umane și ar căuta să obțină o independență considerabilă în producția de energie, de biomasă și de alte materii prime.

Activitățile umane de producție și conservare a mediului înconjurător ar fi reunite în procese descentralizate de coproducție cu circuit închis, în cadrul cărora să se recicleze apele de canalizare, reziduurile solide și chiar aerul din bălțile cu pește, grădini și spații verzi în vederea regenerării permanente a consumului propriilor resurse. Agricultura și acvacultura urbană, repararea, reutilizarea și reciclarea intensivă ar asigura șanse abundente de trai în profesii care sporesc durabilitatea. Organizarea acestor activități în jurul cartierelor care sunt, de asemenea, în cea mai mare parte a lor autonome din punctul de vedere al serviciilor sociale, ar ajuta la refacerea legăturilor familiale și comunitare, ar descentraliza administrația și ar mări diviziunea responsabilităților familiale între bărbați și femei. S-ar diminua nevoile de transport ale oamenilor și mărfurilor. S-ar produce pe plan local alimente proaspete și neambalate, sau păstrate în recipiente refolosibile.

Am putea găsi o mare varietate de industrii casnice atât tradiționale cât și aparținând erei electronicii, multe dintre ele implicate în diverse feluri de reciclare, coexistând alături de agricultura urbană. Servicii de întreținere a familiilor, precum căminele și grădinițele pentru copii în vecinătate, consilierea familială, școlile, policlinicile și centrele publice cu destinații multiple, ar putea constitui funcții indispensabile ale vecinătăților, angajând oamenii într-o muncă utilă și importantă, la o distanță de numai câteva minute de mers pe jos de casele lor. Multe localități ar putea să-și emită propria monedă, ca să faciliteze tranzacțiile locale și să limiteze circulația banilor în afara comunității. Majoritatea adulților și-ar împărți timpul între activitățile legate de economia banilor și cele legate de economia socială. Am asista la revenirea în actualitate a casei multifuncționale care servește ca un centru al vieții familiale și comunitare și reduce în mod radical dependența de automobil și de alte forme de transport mari consumatoare de energie. Ne-am

putea planta aleile mai degrabă cu copaci decât cu panouri publicitare. Am putea limita reclamele la informațiile despre produs care sunt disponibile la cerere și pe care le-am primi numai atunci când le-am dori.

Pe calea spre adevărata eficiență socială am avea suficient timp pentru alte activități ale vieții, inclusiv pentru recreere, creație culturală, dezvoltare intelectuală și spirituală și participare la viața politică. Am putea călători în alte localități pentru schimburi culturale. Am putea întreține prietenii și relații colegiale cu oameni din întreaga lume prin videotelefon sau ne-am putea întreține prin rețelele computerizate pe teme de rețete culinare exotice, schimburi de idei despre cum să organizăm un bufet local, sau schimburi de experiență în desfășurarea campaniilor pentru îmbunătățirea serviciului public de transport. Am putea să comunicăm prin rețele internaționale privind militanța civică referitoare la noile propuneri de reguli comerciale sau am putea asculta transmisiile buletinelor de știri din Rusia, India și Chile, ca să vedem cum reacționează oamenii de acolo la rezultatele alegerilor din Africa de Sud.

Ne stă în putere alternativa edificării unor societăți sănătoase care să ne permită să trăim vieți împlinite. Este timpul să ne recuperăm puterea și să continuăm această sarcină așa cum fac deja milioane de oameni.

Capitolul 23

O societate civilă trezită la realitate

Sarcina noastră istorică este de a ne alătura, cerne, amesteca, condimenta, plămădi și a ne uni, în decursul timpului, într-o adevărată putere politică a oamenilor.

James Hightower[1]

Noi, popoarele lumii, vom mobiliza forțele societății civile transnaționale în spatele unui program larg consimțit care leagă nenumăratele noastre mișcări sociale în căutarea unor societăți umane drepte, viabile și participative. Făcând așa ne făurim instrumentele și procesele de redefinire a naturii și semnificației progresului uman și de transformare a acelor instituții care nu ne mai satisfac nevoile.

„Declarația Popoarelor cu privire la Pământ", Forumul ONG-urilor din cadrul Conferinței ONU pentru Mediu Înconjurător și Dezvoltare

Întâi ianuarie 1994 a fost ziua inaugurală a Acordului Nord-American pentru Comerț Liber (NAFTA), un acord destinat să desăvârșească integrarea economiilor Mexicului, Canadei și Statelor Unite. Liderii cercurilor de afaceri de pe întregul continent nord-american au salutat noile posibilități pentru extinderea corporatistă, oferite de această fuziune. Triburile indigene din statul Chiapas, în partea de sud-est a Mexicului au adoptat un punct de vedere total diferit. Ei înduraseră de generații „avantaje" economice similare, de fiecare dată pierzând o parte mai mare a pământurilor lor și trezindu-se cu posibilități tot mai scăzute de a-și câștiga existența. Considerând NAFTA o sentință la moarte pentru poporul din Chiapas, aproximativ 4 000 de indieni au pornit o rebeliune armată împotriva guvernului mexican.

Analistul politic mexican Gustavo Esteva a numit rebeliunea Chiapas „prima revoluție a secolului XXI". În timp ce revoluțiile din secolul XX erau revendicări ale puterii statale, lupta poporului

Chiapas era pentru o mai mare autonomie locală, dreptate economică și drepturi politice între granițele propriilor comunități.[2] Nu au chemat conaționalii lor mexicani la ridicarea armelor împotriva statului, ci mai degrabă la a li se alătura într-o mișcare socială mai largă pentru cauza eliberării spațiilor locale de sub colonizarea forțelor politice și economice străine. Strigătul lor de luptă, „Basta!" (Destul!), a fost preluat de mișcările populare de pe întreg teritoriul mexican și a avut o rezonanță în lumea întreagă.

În fiecare zi, tot mai mulți oameni se opun forțelor colonialismului corporatist, recuperându-și spațiile, reasumându-și responsabilitatea pentru viețile lor și acționând pentru crearea unor alternative reale la miturile și iluziile globalizării economice.

A spune nu

Ziarista Dai Qing este o adversară curajoasă și deschisă a barajului hidrocentralei Three Gorges care amenință să disloce 1,2 milioane de oameni, să inunde 100 000 de hectare din terenurile agricole cele mai fertile ale Chinei și un lanț magnific de canioane și să distrugă speciile pe cale de dispariție ale habitatului din regiune. După cum spune ea, „Cea mai înaltă expresie a demnității se poate rezuma într-un singur cuvânt: «Nu!»"[3]

Legitimitatea democratică a instituțiilor cărora ne cedăm puterea derivă din (1) constituirea lor legală din membri ai poporului suveran și din faptul că sunt răspunzătoare în fața lui, (2) funcționarea lor în conformitate cu un cod etic corespunzător și (3) generarea unor consecințe dezirabile pentru toți.[4] Cele mai multe eșuează la toate cele trei capitole, nu pentru că oamenii care le conduc ar fi corupți, ci pentru că aceste instituții au devenit prea mari, prea îndepărtate și prea dependente de interese speciale. Acapararea puterii statale, fie prin alegeri, fie prin revoluție, nu schimbă lucrurile cu nimic. Nici reformele nu schimbă ceva, ele abia dacă aduc vreo știrbire marginilor structurii actuale. De aceea alegerile și-au pierdut atât de mult semnificația. Trebuie să transformăm sistemul în sine, recuperându-ne puterea pe care am cedat-o unor instituții corupte și să ne reasumăm responsabilitatea pentru propriile vieți, ceea ce e tocmai ce fac tot mai multe milioane de oameni pe această planetă.[5] Pe măsură ce acest proces avansează, redefinim raporturile de putere între mondial, național și local, iar puterea instituțiilor care altădată păreau invincibile, se evaporă.

În 1986, poporul filipinez a ocupat străzile prin demonstrații masive pentru a se împotrivi detestatei și coruptei dictaturi a lui Marcos. Armata a trecut de partea poporului, Marcos a fugit din țară în dizgrație, iar democrația a fost reinstaurată fără să se fi tras vreun foc de armă. Lumea a fost martora unei demonstrații și mai spectaculoase a acestui adevăr în 1989 în Europa de Est, iar în 1991 în fosta Uniune Sovietică.

În India, Tasmania, Canada, Thailanda, Franța, Ungaria și oriunde în altă parte, oamenii se alătură lui Dai Qing, opunându-se proiectelor de baraje hidroelectrice care le amenință locuințele, mijloacele de trai și natura. Femeile indiene din mișcarea Chipko se leagă de copacii amenințați ca să-i salveze de tăietorii de lemne. Oamenii tribului Penan din Sarawak, Malaiezia, blochează drumurile forestiere cu propriile trupuri, iar cei un milion de membri ai organizației Future Forest Alliance* organizează campanii de presă și demonstrații de protest în Canada.

Oamenii se mobilizează pentru a conserva mangrovele din Coasta de Fildeș, sistemele de recife din Belize și fauna și flora sălbatică a Namibiei. Se opun depozitării de reziduuri toxice în Statele Unite și susțin o campanie pentru conservarea Antarcticii ca rezervație naturală. Cetățenii japonezi exercită presiuni asupra companiilor japoneze de prelucrare a lemnului pentru a le schimba practicile în străinătate. Germanii solicită încetarea ajutorului străin care contribuie la distrugerea pădurilor seculare. Minerii de suprafață, fermierii și pescarii indigeni din Filipine se mobilizează pentru a contesta dreptul câtorva puternice corporații miniere de a distruge mijloacele de trai ale miilor de oameni.

Ideologii libertarismului corporatist ne spun că ecologia este un subiect al păturilor mijlocii sau superioare ale societății, un lux pe care săracii nu și-l pot permite. Și totuși, constatăm tot mai des că cele mai eroice acțiuni pentru salvarea mediului înconjurător sunt întreprinse de cei săraci, care cunosc prețul tolerării jafului asupra resurselor naturale de care depinde existența lor.

Popoarele indigene trec adesea în fruntea acestei bătălii. În Ecuador s-au organizat în vederea recuperării pământurilor lor, conservării pădurilor tropicale ecuadoriene de companiile petrolifere străine și blochează derularea unui program guvernamental de modernizare a agriculturii care i-ar alunga de pe pământurile

---

* Alianța pentru Viitorul Pădurilor. (n.t.).

lor. În Peru, s-a format o alianță de 300 000 de membri pentru inițierea unor proiecte care combină obiectivele ecologice cu cele indigene legate de terenuri agricole. Organizațiile naționale indiene din Peru, Bolivia, Ecuador, Brazilia și Columbia au format o alianță internațională, în care sunt reprezentați peste un milion de oameni, în vederea exercitării de presiuni pentru drepturile de proprietate funciară ale indienilor. Indigenii americani au blocat un plan al Corporației Honeywell pentru crearea unui nou teren de testare a armelor nucleare pe locul sacru Black Hills din Dakota de Sud și au respins oferte din partea Companiei AMCOR de a construi o groapă și un incinerator de gunoi de 202 350 000 metri pătrați, pe pământurile tribale. În sudul teritoriului panamez popoarele indigene s-au organizat pentru împiedicarea terminării autostrăzii pan-americane prin pădurile tropicale de pe pământurile lor natale, perfect conștienți de faptul că autostrada ar duce la devastarea pădurilor, exproprierea pământurilor și distrugerea culturii lor.

În Filipine și Columbia, oamenii se împotrivesc violenței, declarând satele lor zone ale păcii și invitând atât guvernul, cât și insurgenții să-și ducă războaiele în altă parte. Women's Action Forum (Forumul de Acțiune al Femeilor) în Pakistanul dominat de fundamentalismul islamic a scos femeile din izolarea căminelor și vălurilor lor, acestea alăturându-se demonstrațiilor în masă pentru a se opune îngrădirii drepturilor femeilor.

Când spui „nu", trebuie să plătești un preț. Mulți dintre războinicii fără violență ai Revoluției Ecologice au suferit o ridiculizare în public, amenințări, pierderea locurilor de muncă, falimentul, întemnițarea, tortura și moartea, la cheremul celor care nu le împărtășesc aspirația pentru societăți centrate pe viață. Ei poartă povara trezirii la viața politică și spirituală care trebuie să preceadă transformările de care depinde viitorul nostru comun.

Crearea unor alternative, edificarea unor enclave de societăți sănătoase constituie o parte importantă a acțiunilor contestatare. Femeile kenyene din mișcarea Greenbelt au înființat la sate 1 500 de creșe și au plantat peste 10 milioane de copaci. Alte femei africane le urmează exemplul. Pescarii din Kerala, un stat din India s-au organizat pentru conservarea resurselor lor piscicole de coastă. În Statele Unite, indienii Quinalt de pe coasta de vest a statului Washington își cumpără înapoi terenurile rezervației lor, metru pătrat cu metru pătrat, pentru a-și îndeplini planurile de administrare viabilă. În apropiere, populația din Willapa Bay, o

importantă zonă de pescuit somoni și stridii, a format o alianță cu ecologiștii, cherestegiii, oamenii de afaceri din regiune, guvernul, pescarii, proprietarii de pământ și membrii tribului indian din Shoalwater Bay pentru regenerarea ecosistemului lor dinamic și de o mare diversitate biologică, ca fundament al economiei lor locale, prospere, diversificate și viabile. În Seattle, Washington, un grup de lideri ai societății civile au format organizația Sustainable Seattle* pentru a deschide drumul dezvoltării indicatorilor progresului spre durabilitate.

Femeile japoneze administrează o cooperativă de protecție a consumatorilor, la care participă 200 000 de gospodării, Seikatsu Club Consumers' Cooperative, care lucrează cu furnizori ca să se asigure că ei oferă produse sigure și sănătoase, îi tratează cum se cuvine pe muncitori și respectă natura. Cei 23 000 de membri ai cooperativelor spaniole Mondragon au încasat trei miliarde dolari din vânzări în 1991 și oferă lumii un exemplu al potențialului dinamic al întreprinderilor locale, aflate în proprietatea muncitorilor. În sutele de comunități din Canada, Argentina, Australia, Noua Zeelandă, Statele Unite și în altă parte, oamenii își creează propriile valute locale cum ar fi LET, verzii, sau dolarii timpului, pentru a se elibera de colonizarea sistemului financiar mondial, pentru revitalizarea comunităților lor și edificarea autonomiei lor economice.[6] Peste 7 500 de gospodării, reprezentând aproximativ 20 000 de persoane din 13 state europene și nord-americane participă la Planul Internațional de Acțiune Mondială (GAP) pentru a se susține unul pe altul și a-și supraveghea unul altuia progresul individual și colectiv spre moduri viabile de viață. Școlarii din Statele Unite s-au organizat pentru a face din școlile lor zone libere de publicitate. 500 de organizații cetățenești filipineze au format o National Peace Conference (Conferință Națională a Păcii) pentru elaborarea unui program național de pace care să pună capăt îndelungatului conflict armat din țara lor. În Israel, Re'ut Sadaka Jewish Arab Youth Movement (Mișcarea tineretului Iudeo-Arab Re'ut Sadaka) îi încurajează pe tinerii evrei și arabi să trăiască și să studieze laolaltă.

Fiecare dintre aceste inițiative recuperează terenul colonizat anterior, face să progreseze reconstrucția comunităților umane și ecosistemelor naturale și servește ca sursă de inspirație pentru alții.

---

* Un Seattle Durabil. (n.t.).

Puterea rețelelor cetățenești

Când voluntarii se organizează să se opună puternicelor instituții care manipulează miliardele de dolari și au acces la cele mai intime și privilegiate sanctuare ale puterii politice, aceasta pare să fie o luptă extrem de inegală. Instituțiile capitalului transnațional sunt extrem de proeminente, puterea lor este concentrată într-un centru corporatist ușor de identificat, și manipulează sume enorme de bani. Totuși, capacitatea lor de a manipula energia vitală a oamenilor se diminuează rapid dacă fluxurile banilor lor sunt îngrădite. Militanți civici învață să transforme aceste caracteristici în puncte vulnerabile.

Puterea societății civile rezidă în enorma sa capacitate de a face să interacționeze rapid și flexibil persoanele individuale și organizațiile care sunt motivate de angajamente voluntare. Rețelele cetățenești eficace au mulți lideri, fiecare fiind capabil să funcționeze independent de ceilalți. Diversitatea și independența membrilor lor le permite acestora să examineze problemele din mai multe puncte de vedere și să antreneze diverse deprinderi în acțiunile lor.[7] Faptul că ei utilizează aceleași tehnologii electronice de comunicații, telefonul, faxul și computerul, pe care și corporațiile le-au folosit ca să-și extindă dominația mondială, le permite să se miște rapid și flexibil în acțiuni comune la nivelurile localului, naționalului și mondialului.

Lipsa unei structuri definite poate face ca acțiunile rețelelor cetățenești să fie incoerente și dificil de susținut, dar totodată le dă posibilitatea să înconjoare, să infiltreze și să imobilizeze cele mai puternice instituții. Aceleași caracteristici le fac în principiu imune la atacurile instituțiilor comerciale și financiare mondiale, mai centralizate și mai dependente de bani. Oricare dintre nodurile acestor rețele poate fi imobilizat și izolat, actorii principali au fost chiar asasinați, dar o rețea funcțională este capabilă să se adapteze aproape instantaneu. Seamănă foarte mult cu o hologramă care poate fi reconstruită, pornind de la oricare din părțile sale. Într-adevăr, atacurile asupra rețelelor cetățenești dezvăluie reaua voință a celor infiltrați, ofensează conștiințele morale, sporește proeminența rețelei, atrage noi recruți și le consolidează fermitatea.

Există multe exemple contemporane ale abilității acestor rețele de a schimba lucrurile atât pe plan național, cât și pe cel mondial. În fosta Uniune Sovietică, ecologiștii rurali au tras la răspundere

guvernul pentru degradarea la scară mare a mediului înconjurător și au edificat o mișcare care a contribuit la declanșarea transformării democratice a regiunii. Aceste grupuri sunt în prezent aliate în cadrul puternicei organizații politice Uniunea Socio-Ecologică să promoveze un larg program al drepturilor omului și mediului înconjurător. În Coreea de Sud Coaliția Cetățenilor pentru Dreptate Economică a contribuit la instaurarea conducerii democratice, iar acum acționează pentru cauzele dreptății economice și a viabilității ecologice. În Finlanda, 2 300 de comitete ale organizației Mișcarea Acțiunea Satului au influențat viețile a aproximativ 500 000 de persoane și au redat regiunilor rurale un loc central în viața națiunii.

O mișcare socială din Suedia numită Pas Natural edifică un consens național în jurul unui angajament de a face din această țară un model al viabilității, prin realizarea în proporție de aproape 100% a reciclării metalelor, eliminării poluării mediului cu compuși care nu se descompun natural, conservării diversității biologice și preferarea utilizării mai viabile de energie solară. Aproximativ 10 000 de profesioniști, directori comerciali, fermieri, restauratori, studenți și funcționari ai guvernului activează în 16 rețele specializate în dezvoltarea și îndeplinirea planurilor de acțiune. Patruzeci și nouă de autorități locale, membre ale Federației Fermierilor Suedezi și 22 de mari companii suedeze acționează acum în vederea alinierii lor la aceste obiective riguroase.

O alianță cetățenească largă de organizații de fermieri din Statele Unite, de consumatori, ecologice, de protecție a animalelor, religioase, sindicale și de alte interese publice lucrează la un program cuprinzător de transformare a agriculturii Statelor Unite în vederea refacerii micilor ferme, a eliminării utilizării îngrășămintelor chimice toxice și optimizării practicilor agricole.[8] Noi inițiative în mișcarea sindicală a Statelor Unite, în cea mai mare parte declanșată de grupurile minoritare și de femei, au un caracter mai sociabil, mai activ și deschis, specific mișcărilor sociale, decât convenționalele sindicate industriale și profesionale organizate ierarhic, căutând să încheie alianțe cu micii fermieri și proprietarii micilor întreprinderi care au interes în puternicele economii locale.[9] Grupurile locale afro-americane își recuperează puterea și își reasumă responsabilitatea pentru comunitățile lor, mobilizându-se ca să-i dezvețe pe tineri de arme și droguri și să creeze posibilități economice sporite populației afro-americane.[10]

Una dintre cele mai spectaculoase inițiative cetățenești din

Brazilia este Citizenship Action against Misery and for Life (Acțiunea Civică pentru Viață și împotriva Mizeriei, n.t.) a mișcării înfometaților brazilieni din regiunile rurale, inițiată de Herbert „Betinho" de Souza de la Institutul Brazilian de Analize Sociale și Economice (IBASE). Ea derivă din mișcarea cetățenească de masă braziliană care în 1993 a dus la punerea sub acuzație a lui Fernando Collor, președintele brazilian, a cărui corupție a scos din răbdări până și slăbitele pături mijlocii și superioare ale burgheziei braziliene. Odată cu instalarea noului guvern, de Souza a acumulat capital politic pe seama reputației sale de lider al mișcării contestatare și pe seama conștientizării faptului că societatea civilă l-a împuternicit să îi mobilizeze pe brazilieni într-un efort colectiv de a pune capăt rușinii naționale, anume a faptului că 32 milioane dintr-un total de 156 milioane de locuitori trăiesc într-o foamete perpetuă, din venituri sub 120 dolari pe an, într-o țară cu una dintre economiile cele mai moderne și mai dinamice din lume.[11] Un studiu din 1994 a estimat că 2,8 milioane de brazilieni, reprezentând aproximativ 10% din populația în vârstă de peste 16 ani, au participat activ în comitete locale ale foametei, alcătuite din lucrători, studenți, gospodine, oameni de afaceri, artiști și mulți alții. Aproximativ o treime din populația adultă a Braziliei și-a adus o oarecare contribuție personală la această campanie.[12]

Trei elemente cheie deosebesc mișcarea braziliană împotriva foametei de alte mișcări sociale:

1. *Problema este defalcată în elemente mai ușor de manipulat.* Membrii din păturile mijlocii și superioare ale burgheziei au fost îndemnați să meargă în cartierele din imediata lor vecinătate, să găsească o persoană înfometată și să facă ceva pentru ea. O persoană individuală se simte copleșită și neputincioasă în fața foametei a 32 milioane de oameni, dar a potoli foamea unei persoane, cel mult două, care locuiesc în imediata vecinătate a căminului ei este posibil și este o experiență puternic edificatoare. Fiecare persoană trăiește experiența dătătoare de putere că poate să schimbe lucrurile. Când milioane de oameni împărtășesc această experiență, se poate crea o nouă cultură civică.
2. *Implică angajarea directă a oamenilor.* Oamenii nu sunt rugați să trimită bani unei agenții de binefacere, astfel încât profesioniștii în domeniul asistenței sociale să-i poată hrăni pe nevoiași într-un loc aflat la o distanță confortabilă. Ei sunt rugați

să se ducă în vecinătatea lor și să aibă contacte umane, să se lase impresionați de viața persoanei sărace și înfometate pe care sistemul a marginalizat-o, să audă povestea ei și să împartă cu ea povara suferinței sale, servind drept punte pentru reunificarea societății.

3. *Formează o nouă conștiință politică și spirituală.* Oamenii sunt încurajați să reflecteze la actul de legare a unei prietenii și la ameliorarea vieții unei persoane înfometate, atât ca experiență politică, cât și spirituală și ca o sursă de înțelegere mai adâncă a disfuncționalităților societății braziliene. Prin campanii de presă și reuniuni locale, cetățenii sunt aduși la un grad sporit de conștientizare a dinamicii inegalității și marginalizării care decurge din concentrarea puterii economice în mâinile câtorva corporații gigantice.

Militanța civică internațională și-a croit un drum propriu în ultimii 20-30 de ani. Alianțele mondiale, ca Amnesty International, sunt de multă vreme în fruntea luptei pe plan internațional pentru recunoașterea drepturilor fundamentale ale oamenilor. La sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70, International Planned Parenthood Federation* a inițiat o transformare pe plan mondial în atitudinile față de planning-ul familial și de dreptul femeii la controlul sarcinii.

În anii '80, în timp ce președintele american Ronald Reagan caracteriza Uniunea Sovietică drept imperiu al răului, iar liderii sovietici la rândul lor, îi caracterizau pe americani drept monștri barbari, mii de cetățeni americani și sovietici se înscriau prin intermediul unor grupuri ca Institute for Soviet-American Relations (Institutul de Relații Sovieto-Americane, n.t.), Institutul Esalan, Natural Resources Defense Council** și Institutul Context în edificarea unor fundații de pace, înțelegere reciprocă și democratizare.[13] Philippine Development Forum (Forumul de Dezvoltare din Filipine), cu sedii în Washington și Manila, a contribuit la blocarea finanțării multilaterale a proiectelor energetice distructive, la demascarea prezenței reziduurilor toxice la bazele militare americane de pe teritoriul filipinez și la promovarea mecanismelor generatoare de noi fonduri în vederea promovării unei dezvoltări viabile în Filipine. O coaliție a mai multor grupuri canadiene, mexicane și americane care s-a format în vederea împotrivirii lor la NAFTA coordonează

---

* Federația Internațională a Planificării Familiale. (n.t.).

** Consiliul de Apărare a Resurselor Naturale. (n.t.).

propunerile cetățenilor pentru o cooperare economică centrată pe oameni între statele nord-americane. Când Honeywell și General Electric i-au concediat pe organizatorii de sindicate de la uzinele lor din Juarez și Chihuahua din Mexic, sindicatele din Statele Unite și Canada care reprezentau muncitori angajați la aceste multinaționale s-au alăturat într-o acțiune împotriva acestor companii, în sprijinul colegilor lor mexicani.[14]

În 1979, activistul malaiezian pentru protecția consumatorilor Anwar Fazal, pe atunci președinte al Intl. Organization of Consumer Unions (Organizației sindicatelor pentru protecția consumatorilor) (IOCU), a convocat International Baby Food Action Network (Rețeaua internațională de acțiune privitoare la alimentația sugarilor) (IBFAN), o alianță internațională a grupurilor de militanți civici, pentru a boicota produsele Nestlé. Acționând pe baza dovezilor potrivit cărora alimentarea cu biberonul cauza moartea a mii de nou-născuți pe an în statele sărace, participanții la boicot au cerut firmei Nestlé să oprească campania publicitară agresivă a produsului destinat sugarilor, prezentat ca un substitut hrănitor al laptelui de mamă. Nestlé a lansat un contraatac îndârjit, care a stimulat dezvoltarea rapidă a IBFAN-ului într-o coaliție de peste 140 grupuri cetățenești din 70 de state. Ca rezultat al eforturilor IBFAN, în 1981 Organizația Mondială a Sănătății a emis un cod de conduită, privitor la conducerea campaniilor publicitare a produselor pentru nou-născuți, iar Nestlé a promis să respecte codul, ulterior încălcându-și promisiunea.

Clădind pe experiența IBFAN, oficiul regional al IOCU din Penang, Malaiezia, a instituit alte rețele cetățenești pentru a se împotrivi amenințărilor la adresa sănătății și siguranței umane și a lansat broșuri inspirate din activitățile corporațiilor transnaționale care se ocupau de produse farmaceutice, tutun, reziduuri toxice, agricultura fertilizată chimic, biotehnologia și iradierea alimentelor. Third World Network (Rețeaua Lumii a Treia, n.t.) un grup important de militanți civici ai Sudului, condus de fostul profesor universitar Mohammed Idris, a luat ființă tot în Penang, făcând din acest oraș de coastă punctul de convergență al rezistenței civice la noul colonialism.[15]

Modul în care rețelele cetățenești cu resurse modeste sunt capabile să asedieze instituțiile internaționale puternice și să se infiltreze în ele este confirmat de campania „Cincizeci de ani sunt

de-ajuns" organizată de grupurile de cetățeni cu ocazia aniversării a cincizeci de ani de la înființarea Băncii Mondiale și a Fondului Monetar Internațional (FMI). Banca Mondială și FMI manipulează uriașe resurse financiare, fac jocurile celor mai mari piețe financiare din lume și dictează în principiu politicile multor guverne. Aceste instituții pot mobiliza mii de angajați bine plătiți ca să redacteze statistici și documente politice în favoarea pozițiilor lor, pot cumpăra spații de mass-media prin intermediul celor mai prestigioase firme de relații cu publicul din lume și pot coopta organizații nonguvernamentale influente cu oferte de subvenții, contracte și călătorii în străinătate.

Grupurile de cetățeni din aproape fiecare stat în care aceste două instituții operează au răspuns provocării la această întrecere extrem de inegală, fie și obținând cooperarea simpatizanților din personalul acestor instituții secrete. Banca Mondială și FMI acum nu mai sunt sigure care dintre documentele lor interne, confidențiale, vor ajunge în mâinile cetățenilor și a publicațiilor și unde vor apărea pancarte de protest, demonstrații de masă, editoriale, reclame și numere speciale ale ziarelor și gazetelor cetățenești, contestându-le pretențiile de eficacitate și solicitând reducerea finanțării lor. Numai cu trei ani în urmă, propunerea ca Banca Mondială să fie desființată părea o naivitate și chiar o mică frivolitate. În prezent, rectificarea bugetară a Băncii nu este deloc sigură, iar închiderea ei este discutată foarte serios.

Acesta nu este decât un mic exemplu ilustrativ al nenumăratelor inițiative, pe care oamenii obișnuiți de pretutindeni le întreprind. Împreună ei reprezintă trezirea la realitate a societății civile și apariția forțelor sociale și politice ale Revoluției Ecologice.

Globalizarea Conştiinţei

Rețelele cetățenești mondiale constituie o parte crucială în procesul creării unei noi conștiințe umane la scară mondială. În nenumărate forumuri, oamenii din toate colțurile lumii se întâlnesc pentru a-și împărtăși experiențele unui sistem mondial falit și pentru a construi un program de cooperare.[16] Conferința ONU pentru Mediul Înconjurător și Dezvoltare (UNCED) sau Summit-ul Pământului, organizată la Rio de Janeiro în iunie 1992 a constituit un moment definitoriu în dialogul cetățenesc mondial. În vreme ce reuniunile oficiale se desfășurau în marele și extrem de bine

păzitul centru pentru convenții Rio Centro, aproximativ 18 000 de cetățeni de diferite rase, religii, apartenențe la clase sociale și naționalități s-au adunat în corturi pe o plajă de cealaltă parte a orașului pentru Forumul Mondial al ONG-urilor, ca să schițeze programe de acorduri cetățenești pentru acțiunea voluntară de cooperare.

Cele două reuniuni nu puteau fi mai diferite. Ședințele oficiale erau plictisitor de formale și se desfășurau după un program strict. Ele susțineau în cea mai mare parte păstrarea statu quo-ului și evitau cu grijă problemele fundamentale, inclusiv pe cele legate de limitele planetare la creșterea economică, puterea scăpată de sub controlul civic al corporațiilor și consecințele globalizării economice. Discuțiile cetățenești au fost haotice, desfășurându-se liber și pline de conținut. Ele au abordat direct chestiunile fundamentale și au solicitat transformări radicale. În final, a fost clar că în spatele cacofoniei vocilor discordante existau importante elemente de consens, specifice unei noi conștiințe mondiale politice, ecologice și spirituale.

La UNCED, organizațiile cetățenești au funcționat în principal la periferia discuțiilor oficiale, dar procesul acordurilor cetățenești și-a adus o contribuție majoră la edificarea fundamentului unui consens cetățenesc și au ajutat la pregătirea drumului pentru o participare independentă în cadrul viitoarelor întruniri mondiale. Elementele cheie ale consensului au fost sintetizate în „Declarația Popoarelor cu privire la pământ: un program de acțiune participativă pentru viitor" (vezi anexa). La următoarele conferințe internaționale oficiale, grupurile de cetățeni s-au familiarizat și au căpătat deprinderi în tratarea proceselor oficiale ale ONU, în special organizațiile cheie din cadrul mișcării femeilor, cum ar fi Development Alternatives for Women in a New Era* (DAWN) și Women's Environment and Development Organization** (WEDO). În timpul Conferinței Internaționale pentru Populație și Dezvoltare de la Cairo din 1994, mișcarea femeilor a demonstrat că este prima dintre toate mișcările cetățenești care stăpânea cu adevărat modul de desfășurare al reuniunilor ONU. Lucrând cu și prin guvernele naționale și Secretariatul ONU, grupurile de femei au stabilit cadrul fundamental al documentului conferinței oficiale. Guvernele și Biserica Catolică, opozante, au fost singurele care au căutat să

* Alternativele de Dezvoltare pentru Femei într-o Nouă Eră. (n.t.).
** Organizația Femeilor pentru Mediu Înconjurător și Dezvoltare. (n.t.).

corecteze nuanțele frazelor cu care nu au fost de acord. Suportând pe umerii lor o parte mult prea mare din povara umană a crizei mondiale, femeile preiau acum conducerea în procesul de făurire a unui nou program echilibrat din punctul de vedere al participării sexelor, în beneficiul tuturor oamenilor.[17] Mișcarea femeilor se conturează rapid ca o avangardă politică a Revoluției Ecologice.

A face posibilul

Trăim într-o epocă care, în privința potențialului de schimbare la scară mondială, le întrece cu mult pe toate celelalte din istoria omenirii. Într-un singur an, 1988, mediul înconjurător, care anterior fusese o temă predilectă numai pentru un mic grup care a constituit nucleul mișcării ecologiste, a pătruns în conștiința mondială. Problemele ecologiste au devenit o chestiune de o importanță majoră într-o campanie prezidențială din Statele Unite, iar revista „Time" a declarat subiectul conservării mediului înconjurător evenimentul cel mai mediatizat al anului. Patru ani mai târziu, în iunie 1992, cea mai largă reuniune a șefilor de state, a altor lideri politici, a corporațiilor și organizațiilor cetățenești din istoria omenirii s-a desfășurat la Rio de Janeiro, în vederea finalizării unor acorduri pentru protecția mediului înconjurător de pe întreaga planetă.

Socotiți ridicolul cu care s-ar fi acoperit în ochii lumii profetul clarvăzător care ar fi îndrăznit chiar și în 1988 să anticipeze că în 1991 Uniunea Sovietică se va autodizolva în mod pașnic, Germania se va reunifica, Zidul Berlinului va dispărea; iar conducerea fostului „imperiu al răului" va invita Statele Unite să-i ofere o mână de ajutor la dezmembrarea propriului arsenal nuclear. Ce ar fi ca același profet să fi prezis că în 1993 israelienii și palestinienii vor semna un tratat de pace, iar în 1994 Nelson Mandela va fi ales președinte al Africii de Sud în urma unor alegeri multirasiale și democratice?[18] Poate că mai remarcabil decât toate aceste evenimente istorice este faptul că le socotim deja de la sine înțelese, uitând cu repeziciune cât de extraordinare au fost și cu ce rapiditate visele utopice devin realitate.

Acum să ne îndreptăm atenția asupra unui număr de previziuni contemporane posibile, conforme cu programul Revoluției Ecologice. Cei mai mulți dintre noi vor trage concluzia că orice prost care ar prezice că vreunul dintre următoarele fapte s-ar putea

întâmpla în următorii cinci ani, ar dovedi că nu este întreg la minte. Și totuși, în fiecare caz în parte, puneți-vă o singură întrebare înainte de a vă grăbi să trageți această concluzie: oare este într-adevăr mai aberant să sugerezi că un asemenea eveniment se va petrece prin anul 2001 decât ar fi fost să afirmi posibilitatea manifestării oricăruia dintre faptele reale mai sus menționate chiar și cu trei ani înainte de a se petrece cu adevărat?

- Vânzările de arme pe plan internațional vor fi interzise și armatele cele mai importante ale lumii vor fi dezmembrate cu excepția unui mic contingent FORPRONU unificat.
- Japonia, Statele Unite, Canada, Germania și alte state europene vor percepe un impozit de 50% pe publicitate pentru finanțarea unei educații a consumatorului, întemeiate pe valorile cumpătării și cercetarea posibilităților de eliminare a imperativului creșterii economice din economiile noastre naționale.
- Sistemele actuale ale venitului național bazate pe criteriile câștigurilor întreprinderilor comerciale vor fi înlocuite cu sisteme de măsurare a realizărilor economice pe baza criteriilor satisfacerii nevoilor umane și ale sporirii sau deteriorării rezervei de capital uman, social și natural al unui stat.
- Statele lumii vor semna un riguros acord internațional antitrust, iar punerea energică în vigoare a prevederilor sale, combinată cu iureșul de cumpărări publice a întreprinderilor de către comunitate și lucrători, vor fărâmița majoritatea celor mai mari corporații transnaționale ale lumii și le vor converti componentele în companii aflate în proprietatea comunităților sau a angajaților lor, servind preponderent piețelor locale.
- Inițiative în masă de reforme agrare vor dezmembra corporațiile și celelalte mari holdinguri agricole aproape pretutindeni, convertindu-le în ferme familiale care vor servi piețele locale, folosind metode agricole biointensive și vor recicla reziduurile organice.
- Nouăzeci la sută din datoriile statelor cu venituri mici vor fi abandonate sau uitate, iar practica împrumuturilor internaționale pe termen lung va fi drastic limitată.
- O Bancă Mondială drastic restructurată va fi transformată într-o agenție de asistență tehnică, înglobată în Programul ONU de Dezvoltare, ca să funcționeze sub auspiciile ONU în calitate de consilier pentru alte state, în privința clobândirii

treptate a independenței lor față de comerț și a descentralizării economiilor lor.

- FMI și GATT-OMC vor fi înlocuite cu agenții ONU sub autoritatea și controlul Consiliului Economic și Social al ONU. Ele vor fi însărcinate cu reformularea politicilor financiare și comerciale internaționale în sprijinul descentralizării economice în cadrul unei cooperări mondiale.
- Miile de culturi indigene care anterior erau pe cale de dispariție vor fi revitalizate și vor cunoaște o dezvoltare înfloritoare.
- Statele industriale își vor reduce la jumătate consumul pe locuitor de energie epuizabilă, iar vânzările noilor automobile alimentate cu benzină se vor reduce cu 75%, odată ce treptat se vor introduce conversia energiei solare și restructurarea zonelor urbane în vederea facilizării deplasării pe jos, pe bicicletă și a transportului public.
- Locurile importante de pescuit se vor redresa în condițiile unui regim de administrare durabilă, realizat de cooperative de administrare a resurselor, compuse din mici întreprinderi de pescuit familiale.
- Un acord internațional va scoate din legalitate patentarea formelor de viață și se va stabili o autoritate internațională, finanțată de un impozit pe circulația internațională de capital, în vederea obținerii drepturilor de acces la tehnologiile cele mai benefice din punct de vedere social și ecologic, trecându-le în domeniul public și punându-le la îndemâna tuturor celor care doresc să se folosească de ele în scopuri benefice.
- Un număr de organizații comerciale naționale și internaționale, reprezentând multe dintre cele mai mari corporații ale lumii se vor supune de bună voie codurilor de conduită, printre care se numără reducerea salariilor directorilor din cadrul unei rețele globale de producție a unei firme, în așa fel încât acestea să nu depășească de peste douăzeci de ori salariul unui muncitor, reducerea până în anul 2010 a consumului de energie epuizabilă cu 25% față de niveluri din 1995 și reciclarea a 90% din produsele de durată limitată în decursul aceleiași perioade.
- Cele mai multe dintre state vor desființa impozitele pe venituri și pe consumul produselor de bază până vor atinge niveluri necesare asigurării unei subzistențe confortabile, preferând impozitele pe extragerea resurselor naturale, pe circulația

internațională a banilor, pe consumul articolelor de lux, pe veniturile marii burghezii și pe moșteniri.

- Peste jumătate din statele lumii vor avea politici care să convertească câștigurile productivității rezultate în urma mecanizării și automatizării într-un venit asigurat și o săptămână de lucru de numai 24 de ore.
- Cele mai fundamentaliste și exclusiviste secte religioase care predică frica și intoleranța vor cădea în uitare în fața unei mișcări ecumenice născute dintr-o trezire interioară, pe scară largă, de ordin spiritual, la unitatea vieții și a conștiinței.
- Majoritatea femeilor și bărbaților își vor împărți în mod egal îndatoririle în gospodării și cele asumate de bună voie în comunitate.
- Toți aproximativ 500 000 de refugiați din lume vor fi reașezați pe cale pașnică și pentru totdeauna, cei mai mulți în țările lor de origine.
- Majoritatea lumii va îmbrățișa norma unei familii cu doi copii, cu binecuvântarea Bisericii Catolice și a altor instituții religioase importante.
- Structurile partidelor politice vor fi realiniate în cele mai multe state, iar mișcările politice rurale născute din grija pentru responsabilitate democratică, dreptate socială și conservarea mediului înconjurător vor cunoaște o dezvoltare înfloritoare, foarte mulți oameni obișnuiți vor candida în alegeri și vor câștiga funcții la nivel local și național.

Iluzii absurde? Da, dar nu mai mult decât progresele de neimaginat făcute în ultimii ani. Formulez eu toate aceste lucruri ca profeții? Nu, dar ele se numără printre posibilitățile pe care poate le dorim trecute în programul nostru pentru schimbare.

Capitolul 24

Programul schimbării

O comunitate politică nu poate fi sănătoasă dacă nu exercită un control considerabil asupra vieții sale economice.

Herman Daly și John Cobb Jr.[1]

Îi înțeleg, deci, pe cei care ar reduce mai degrabă, decât ar spori, interdependența economică între națiuni. Ideile, cunoașterea, arta, ospitalitatea, călătoriile, acestea sunt lucrurile care ar trebui să fie prin natura lor internaționale. Dar lăsați bunurile să fie produse pentru consumul intern ori de câte ori este logic și convenabil, și mai presus de toate lăsați finanțele să fie în esență naționale.

John Maynard Keynes[2]

Puține drepturi sunt mai esențiale decât dreptul oamenilor de a crea comunități deferente, durabile și de a-și controla propriile resurse, economii și mijloace de subzistență. Aceste drepturi, la rândul lor decurg din dreptul de a opta ce valori culturale vor îmbrățișa, ce valori vor fi predate copiilor lor și cu cine vor intra în relații. O economie globalizată neagă aceste drepturi deoarece transferă puterea de decizie în seama corporațiilor mondiale și instituțiilor financiare. Globalizarea economică este în interesul corporațiilor și nu în cel al oamenilor. Cine deține puterea de decizie constituie o chestiune crucială în Revoluția Ecologică.

Principiile călăuzitoare ale Revoluției Ecologice promovează în mod activ afacerile și piața, numai că ele preferă întreprinderile și piețele locale, în locul celor mondiale. Ele recunosc importanța întreprinderilor locale care asigură locuri de muncă populației locale, își plătesc impozitele locale pentru a menține infrastructura locală și serviciile sociale, respectă standardele sociale și ecologice locale, participă la viața comunității și concurează cinstit cu întreprinderi similare pe piețe care nu sunt dominate de ele. Dacă o corporație mondială dorește să demonstreze că poate oferi

populației locale ceea ce inițiativele particulare locale nu îi pot oferi, numai populația locală ar trebui să fie cea mai în măsură să judece temeinicia afirmațiilor sale. Dacă a apăra democrația, valorile umane și viețile omenești înseamnă protecționism, atunci putem afirma cu mândrie că suntem protecționiști.

Acest capitol tratează măsurile specifice în vederea transformării structurilor de guvernare, pentru a ne recupera spațiile economice și politice colonizate și pentru a-i repune pe oameni în drepturi. Scopul este limitarea puterii și a libertății marilor corporații, în vederea restaurării democrației și a drepturilor și libertăților oamenilor și comunităților. Aceasta presupune mai mult decât să ne mulțumim pur și simplu cu reforme.

Recuperându-ne spațiile politice

Drepturile politice aparțin oamenilor, nu unor persoane juridice artificiale. Ca instrumente ale puterii politice, corporațiile ar trebui să respecte legile hotărâte de cetățeni și nu să le prescrie. Pretenția corporațiilor la aceleași drepturi constituționale ca și persoanele fizice, din carne și oase, constituie o pervertire gravă a conceptului de drepturi. Mai ales, pretenția corporatistă că Primul Amendament privitor la protecția dreptului la libera exprimare, pe care corporațiile și-au întemeiat dreptul de a exercita acțiuni și de a susține campanii publice pe teme politice este deosebit de nocivă. Așa cum observă Paul Hawken, invocând acest drept, „corporațiile obțin mai ales ceea ce se încercase inițial să se prevină prin Carta Drepturilor Omului: dominarea gândirii și a discursului popular."[3]

Trebuie să acordăm o înaltă prioritate acțiunii legislative și judecătorești destinate stabilirii principiului juridic care statuează că corporațiile sunt organisme publice create pentru a servi intereselor populare și au numai acele privilegii care le sunt special conferite de cartele lor, ori prin lege. Aceste privilegii pot fi pe bună dreptate revocate sau amendate în orice moment printr-un referendum popular sau printr-o acțiune juridică. Dacă o corporație încearcă insistent să-și depășească privilegiile garantate de carta sa, cum ar fi de exemplu vânzarea cu bună știință a produselor cu defecte, sau nu-și onorează obligațiile sale legale, ca de pildă violarea constantă a legilor privitoare la depozitarea reziduurilor toxice, cetățenii au dreptul și chiar obligația de a o desființa, acționând prin intermediul guvernului lor. Este la fel ca și dreptul lor de a aboli

orice instituție publică care, în opinia lor, nu mai servește interesului popular, sau de a încarcera, ba chiar executa persoane individuale care încalcă legea de bună voie și fac rău celorlalți semeni ai lor.[4]

Acționarii, managerii, angajații, consumatorii și alții au tot dreptul, ca în calitatea lor de cetățeni particulari, să-și exprime propriile vederi politice pentru sau împotriva cercurilor corporatiste. Ei au, de asemenea, dreptul să înființeze și să finanțeze organizații non-profit în scopul afirmării oricărei cauze pe care se hotărăsc să o sprijine în calitatea lor de persoane particulare, folosindu-și fondurile private. Corporațiile nu au un asemenea drept natural. Ele pur și simplu nu țin de spațiul politic al oamenilor.

Un prim pas spre eliminarea corporațiilor din sfera politică ar fi eliminarea tuturor scutirilor de impozite pentru cheltuielile corporațiilor, legate de activitățile lor de lobby, „învățământul" public, activitățile lor publice de caritate, sau de orice fel de activitate politică. Obiectivul suprem, totuși, ar trebui să fie o interdicție totală a aplicării lucrative a corporațiilor în orice activitate dedicată influențării procesului politic sau „educării" publicului în chestiuni de politică sau de interes public. Mai mult, directorilor corporațiilor ar trebui să li se interzică prin lege ca în calitatea lor corporatistă să solicite contribuții politice sau eforturi de propagandă politică din partea angajaților, furnizorilor sau clienților lor.

Utilizarea tot mai agresivă a organizațiilor non-profit de către corporații ca persoane juridice fictive, de acoperire pentru activitățile lor politice evidențiază cât de subțire este linia ce separă implicarea corporațiilor în învățământul public și acțiunile de caritate de implicarea lor fățișă în politică. Chiar și acțiunile publice de reală caritate și mecenatele lor artistice devin tot mai suspecte. De exemplu, când orașul New York a propus o interdicție totală a fumatului în locurile publică în toamna anului 1994, Compania Philip Moriss a anunțat mai multe organizații de artă pe care le finanțase în oraș că pretindea sprijinul lor în ce privește opoziția față de interdicție.

Este absolut firesc ca firmele lucrative să-și alinieze acțiunile de caritate la propriile interese. Ei nu prea-și pot justifica pe un alt temei distribuirea profiturilor acționarilor în scopuri caritabile. Dacă întreprinderile poartă cu adevărat grija comunităților în

care-și au reședințele, atunci să asigure locuri de muncă bune și sigure și produse sănătoase, să mențină un mediu înconjurător curat, să respecte legea și să-și plătească impozitele, iar managerii, acționarii și angajații lor să contribuie după voie la cauzele caritabile și didactice cu salariile săptămânale, salariile lunare și profiturile oferite de corporație.

În mod similar, orice organizație non-profit în care 50% sau mai mult din mandatarii ei sunt înalți funcționari ai unor corporații cu active totale în valoare de peste un miliard de dolari ar trebui să nu fie scutită de impozite pe motivul că este o organizație de acoperire care funcționează în scopul satisfacerii intereselor corporatiste. Când organizațiile non-profit cu consilii corporatiste colectează fonduri publice, publică declarații politice sau oferă cadouri instituțiilor publice, ar trebui să fie silite să se identifice ca atare.

Înlăturarea corporațiilor de pe scena politică reprezintă un pas esențial, dar nu și suficient, spre recuperarea spațiilor noastre politice. Russel Baker, comentator al ziarului „New York Times" descria prea bine alegerile legislative americane din 1994 ca pe o licitație, mai asemănător unui război al ofertelor care i-a făcut pe candidați să-și epuizeze forțele mai degrabă în campanii publicitare negative, decât în vreo confruntare de idei, probleme și competențe.[5] Făcea parte din tendința care a dus la deziluziile electoratului american în ce privește democrația și la mânia lor față de un guvern controlat de marile cercuri financiare.

Dacă democrația va supraviețui, reformele nu trebuie numai să scoată corporațiile din arena politică, ci și să limiteze de asemenea puterea banului de a exercita o influență asupra comportamentului electoral al cetățenilor obișnuiți. Abilitatea de a cheltui milioane de dolari pentru a satura mass-media electronică, mai ales televiziunea, cu mesaje negative despre adversarul cuiva, a devenit o cheie a succesului în alegeri. Atâta vreme cât victoria în alegeri este excesiv de costisitoare și singurele resurse de finanțare adecvată sunt puternicele cercuri financiare, politica va favoriza interesele acestora, față de interesul popular. Stabilirea unor scadențe și înlăturarea prin vot a beneficiarilor din funcții vor schimba prea puține lucruri. Sunt necesare trei reforme profunde și radicale ale campaniei electorale:

1. Trebuie interzisă publicitatea politică televizată. Este enorm

de costisitoare, adesea înșelătoare și rareori lămuritoare. Eliminarea ei ar reduce extrem de mult costurile susținerii unei campanii reușite și, prin urmare, dependența de finanțarea direcționată. Aceasta ar putea totodată ameliora calitatea dialogului civic.

2. Ar trebui limitate cheltuielile totale de campanie. În felul acesta candidaților li s-ar permite să se concentreze în campania lor asupra transmiterii mesajelor proprii cât mai eficace posibil, în limitele unei sume de bani prestabilite. Aceasta oglindește mai bine capacitatea lor de a cheltui responsabil fondurile publice.
3. Cheltuielile de campanie trebuie să fie acoperite dintr-o combinație de fonduri publice și mici contribuții individuale care se pot reduce din impozite. Comitetele de acțiune politică ar trebui să fie abolite, iar corporațiilor să li se interzică orice contribuție politică sau utilizarea resurselor lor în favoarea vreunui candidat în cursul unei campanii politice.

În schimbul dreptului lor de a se folosi de spațiile de emisie publice, posturile de radio și televiziune ar trebui să fie obligate să asigure prezentarea candidaților la funcțiile publice în interviuri televizate pe diverse teme și în emisiuni de dezbateri egale din punctul de vedere al intervalelor de timp. Presei i s-ar putea oferi stimulente pentru a acorda spații egale articolelor independente pe diverse subiecte și editorialelor scrise de candidații politici. Informarea opiniei publice în ce privește concepțiile și calificările candidaților la funcția respectivă constituie una dintre responsabilitățile fundamentale ale presei într-o democrație, iar mijloacele de comunicare în masă ar trebui să răspundă pentru modul în care o îndeplinesc.

Cu dominația lor asupra mass-mediei și penetrarea lor crescândă în sălile de clasă, corporațiile controlează și modelează tot mai mult instituțiile primordiale reproducerii noastre culturale, consolidând în permanență valorile consumerismului și doctrinele de bază ale libertarismului corporatist, în vederea alinierii culturii oficiale la interesul corporațiilor. Pentru a ne recăpăta spațiul politic colonizat, trebuie să ne recuperăm spațiul cultural colonizat. Trei măsuri trebuie să fie analizate cu seriozitate:

1. *Legislația antitrust*. Legislația antitrust specială pentru presă ar trebui să constate că o dovadă prima face de intenție

monopolistă constituie faptul că o corporație deține în proprietate mai mult de un mijloc major de informare în masă, fie el ziar, post de radio sau de televiziune, ori un serviciu de televiziune prin cablu. Mai mult, manipularea formei de media ar trebui să constituie principala activitate economică a corporației care o deține în proprietatea sa. Aceasta ar garanta faptul că forma de media nu este folosită în primul rând ca un mijloc de promovare a intereselor corporatiste. Nici unei persoane individuale nu ar trebui să i se permită să dețină o parte importantă în mai mult de unul dintre aceste trusturi de presă. Aceasta ar consolida drepturile cetățenilor la libertatea expresiei, limitându-se capacitatea câtorva persoane și corporații de la putere să domine accesul la mijloacele importante de comunicare în masă.

2. *Publicitatea.* În economiile clasice de piață, rolul întreprinderii este să răspundă și nu să creeze o cerere de piață. Reducerile de impozite la publicitate oferă o subvenție publică de sute de miliarde de dolari pe an în publicitatea corporațiilor, destinată să-i ademenească pe oameni să cumpere lucruri pe care nici nu le vor și de care nici nu au nevoie, precum și să creeze o cultură consumeristă, străină de nevoile societăților sănătoase. Publicitatea, alta decât cea pur informativă bazată pe fapte verificabile, nu este în interesul public. Ideal ar fi să fie interzisă. În cel mai rău caz, nu ar trebui să se poată scădea din impozit, ba din contră, ar trebui inclusă la cheltuieli și impozitată cu cel puțin 50%. O parte din încasările unui asemenea impozit ar trebui folosită la finanțarea unei educații a consumatorilor referitoare la modurile de viață sănătoase, satisfăcătoare și viabile. „Plasamentele produselor", inserturile publicitare ale mărcilor de produse în timpul filmelor sau casetelor video ar trebui interzise. Radioul și televiziunea ar putea fi finanțate parțial din încasările impozitelor în proporție egală cu taxele de abonament sau contribuțiile telespectatorilor. Informarea despre produse ar putea fi asigurată pe baza unei taxe achitate de cei care-l utilizează prin intermediul unor cataloage de produse, inclusiv a unor cataloage la comandă care să fie accesibile prin serviciile computerizate și televiziunea interactivă.

3. *Școlile.* Acestea trebuie să fie declarate zone libere de publicitate, iar administrarea școlilor publice ar trebui să rămână o funcție a sectorului public. Programele școlare sponsorizate

de corporații ar trebui să fie interzise ca materiale didactice pentru orele de clasă, ca o măsură inclusă în interdicția mai largă, referitoare la accesul publicității în școală.

Recuperarea spațiului nostru politic merge mână în mână cu cea a spațiului nostru economic.

Recuperându-ne spațiul economic

Atât teoria capitalismului, cât și cea a comunismului consideră ca pe un adevăr fundamental proverbul popular, „Cel care are aurul stăpânește". Teoria comunismului face un apel explicit la instaurarea proprietății clasei muncitoare asupra mijloacelor de producție. Adam Smith afirma implicit același lucru în viziunea lui asupra unei economii ideale de piață, alcătuită din mici fermieri și meșteșugari, o situație în care proprietarul, managerul și muncitorul erau una și aceeași persoană. Nici comunismul, nici capitalismul, nu au reușit să-și pună în practică idealurile. Comunismul a conferit drepturile de proprietate unui stat distant și a refuzat oamenilor orice posibilitate de a trage statul la răspundere pentru exercitarea acestor drepturi. Capitalismul transferă permanent drepturile de proprietate unor corporații gigant și unor instituții financiare care în cea mai mare măsură nu pot fi controlate nici chiar de proprietarii lor.

Există o importantă alternativă structurală: o economie de piață compusă în esență, deși nu în exclusivitate, din întreprinderi familiale, cooperative de dimensiuni restrânse, firme în proprietatea lucrătorilor lor și corporații municipale și de cartier. Militantul malaiezian pentru protecția consumatorilor, Bishan Singh o numește economia antreprizei comunitare, de vreme ce contopește forțele de piață ale economiei monetare cu forțele comunitare ale economiei sociale.[6] Istoricul și specialistul în economie politică Gar Alperovitz argumentează că asistăm tocmai la desfășurarea unei asemenea restructurări majore a economiei americane:

> (conduse, n.a.)... de întreprinzători cu conștiință civică, sindicate inovatoare și autorități locale eficiente... numărul firmelor care acum se găsesc în proprietatea salariaților se apropie de 10 000, cuprinzând poate 12 milioane de oameni, ceea ce depășește întreaga participare a sindicatelor din sectorul particular. Mai există totodată peste 30 000 de

cooperative, inclusiv 4 000 de cooperative de bunuri de consum, 13 000 de asociații de credite, aproximativ 100 de bănci cooperatiste și peste 100 de companii de asigurare cooperatistă. Mai adăugați la toate acestea 1 200 de servicii publice în regiunile rurale și aproape 5 000 le cooperative de construcții, plus încă 115 cooperative de telecomunicații și transmisii prin cablu.[7]

Un element comun al acestor inovații este că stabilesc un control local asupra activelor de producție prin intermediul unor instituții care sunt ancorate în comunitate și răspund în fața acesteia.[8] Aceasta tinde să „îmblânzească" și să țină în localitate o condiție esențială a comunităților sănătoase și stabile. Asemenea inițiative sunt astfel de o importanță vitală în edificarea temeliilor unor societăți sănătoase, dar sunt grav dezavantajate de instituțiile și politicile economice care favorizează tot ce este mare, mondial și prădător. Recuperarea spațiului nostru economic ne obligă să transformăm asemenea politici și instituții și să avantajăm în schimb tot ce este mic și poate fi controlat pe plan local. Pentru a face astfel, avem nevoie să restaurăm integritatea și funcționarea adecvată a instituțiilor și sistemelor noastre financiare, să transferăm costurile sociale și ecologice ale producției asupra fabricanților și consumatorilor mărfurilor lor, să eliminăm subvențiile destinate marilor afaceri, descentralizarea piețelor, fărâmițarea proprietății asupra capitalului, stabilirea unui control asupra corporațiilor și reinstaurarea concurenței de piață. Termenul de „transformare" este folosit cu bună știință. Dacă aceste măsuri par să se opună tendinței actuale spre tot ce este mare și mondial, aceasta este chiar intenția noastră.

Un impozit pe tranzacțiile financiare în proporție de 0,5%. Un mic impozit pe achiziționarea și vânzarea instrumentelor financiare cum ar fi acțiunile, obligațiunile, valutele și derivatele, ar descuraja speculația și arbitrajul pe termene foarte scurte, eliminând în plus o importantă sursă de profit financiar nemeritat.

O suprataxă gradată pe acumulările de capital pe termen scurt. O suprataxă pe acumulările de capital ar face ca multe forme de speculație să nu mai fie profitabile, ar stabiliza piețele financiare și ar prelungi perspectivele investițiilor, fără penalizarea investițiilor productive pe termen lung. Suprataxa pe vânzarea unui activ deținut în proprietate mai puțin de o săptămână s-ar putea ridica până la 80%, reducându-se la 50% din câștigurile pe activele

deținute mai mult de o săptămână, dar mai puțin de șase luni, 35% pe câștigurile celor deținute de peste șase luni, dar mai puțin de trei ani și 10% din ale celor deținute de peste trei ani.[9] Acest impozit ar putea fi introdus treptat pe o perioadă de mai mulți ani. Ar trebui să se adauge oricăror alte impozite pe venit și ar trebui aplicat câștigurilor obținute de instituțiile financiare și fondurile de investiții, la fel ca și celor obținute în mod direct de investitorii individuali. Această supratașă ar avea ca efect acordarea unui tratament preferențial venitului câștigat din muncă productivă, în comparație cu câștigurile provenite din simplul fapt de a avea bani.

Cererea de a se crea o rezervă de 100% pentru depozitele la vedere. Prin 1948, Henry C. Simmon, fondatorul conservatoarei școli de economie monetară din cadrul Universității din Chicago, a pledat pentru introducerea obligației de a se crea o rezervă de 100% pentru depozitele la vedere, cu scopul limitării capacității băncilor de a produce bani și pentru a asigura guvernului un control mai mare asupra rezervei monetare. Mulți economiști au solicitat de atunci o măsură similară.[10] În prezent, obligația de rezervă în Statele Unite este în medie mai mică de 10%. Introdusă treptat, pe parcursul mai multor ani pentru a permite sistemului financiar să se acomodeze, această acțiune ar nivela piramida împrumuturilor și ar ajuta la refacerea corelației dintre producerea banilor și cea a bogăției reale.

O reglementare strictă a derivatelor financiare. Multe forme de derivate sunt prin definiție jocuri de noroc cu un grad înalt de risc care servesc în primul rând producerii de beneficii pentru casele de investiție care le „ambalează" și le vând. Ca orice alte jocuri de noroc, crearea, vânzarea și cumpărarea lor trebuie reglementată strict și impozitată masiv. Fondurilor de pensii și altor fonduri administrate ca trusturi publice ar trebui să li se interzică cu strictețe să se implice în tranzacționarea unor astfel de instrumente financiare și să investească în companii care fac acest lucru. Toate corporațiile în proprietate de stat care se implică în tranzacționarea derivatelor ar trebui să fie obligate să includă un raport trimestrial complet asupra activității de tranzacționare a acestora, în care să arate riscul financiar potențial derivat din manipularea unor asemenea instrumente și să dezvăluie cât din comerțul lor constă din aceste derivate, similare unor jocuri de noroc.

Un tratament preferențial al băncilor comunitare. Sistemul bancar al Statelor Unite era odinioară alcătuit din bănci unitare, sau

comunitare ce acumulau depunerile economiilor populației locale, făceau împrumuturi întreprinderilor locale și finanțau ipotecile pentru a extinde proprietatea populației locale asupra locuințelor. Schimbările succesive în reglementările bancare au permis colonizarea băncilor comunitare de odinioară de către băncile gigantice emitente care canalizează depunerile populației locale înspre sistemul financiar mondial. Dacă funcția sistemului bancar este să servească economiilor locale, sistemul băncilor comunitare trebuie refăcut prin obligarea băncilor emitente să renunțe la filialele lor și prin înăsprirea legilor privitoare la investițiile locale, astfel încât acestea să solicite ca o majoritate considerabilă a portofoliului de investiții al oricărei bănci, acoperit de garanția depozitului federal, să fie investită în cadrul regiunii pe care o deservește și ca toate investițiile respectivei bănci să respecte standardele mandatate la nivel federal. Marile bănci emitente mondiale care doresc să speculeze cu banii deponenților lor în investiții riscante în toată lumea nu ar trebui să beneficieze de avantajul garanției federale.[11]

Aplicarea riguroasă a legilor antitrust. Ar trebui să se întreprindă o acțiune juridică viguroasă pentru a sparge concentrările de putere în mâinile corporațiilor. Guvernul ar trebui să supună unei examinări atente și sceptice propunerile de preluare și de fuziune, obligând partea care propune tranzacția să dovedească faptul că aceasta va promova interesul uman și nu pe cel corporatist.

Opțiunile de preluare ale muncitorilor și ale comunității. În cele mai multe cazuri, interesul uman este cel mai bine servit de un capital „îmblânzit" și înrădăcinat pe plan local. În acest scop, tranzacțiile de preluare ale activelor corporațiilor de către comunitate și muncitori trebuie să fie sprijinite de politica de stat. De exemplu, înainte ca unei corporații importante să i se permită să închidă o uzină, ori să întreprindă o vânzare sau o fuziune, lucrătorii și comunitatea afectați de aceste măsuri trebuie să aibă dreptul legal la prima opțiune de cumpărare publică a activelor ei în condiții preferențiale. Condițiile ar trebui să reflecte anii de muncă ai muncitorilor, dedicați companiei lor și investițiile colective ale comunității locale în serviciile publice care fac posibile operațiunile companiei pe plan local. În cele mai multe întreprinderi, există mai mulți investitori pe lângă acționarii oficiali și aceste investiții ar trebui recunoscute prin lege. Regulile falimentului ar trebui structurate similar pentru a oferi angajaților și comunităților opțiunea de a intra, în condiții preferențiale, în stăpânirea activelor unei

corporații care a fost restructurată conform procedurilor de declarare a falimentului. În mod similar, când o companie este obligată să renunțe la unele părți din unitățile sale, în conformitate cu legile antitrust, fie angajații, fie comunitatea, fie ambele trebuie să aibă prima opțiune în ce privește cumpărarea acestora. Regulile privind administrarea fondurilor de pensii ar trebui să permită folosirea lor de angajați, pentru ca aceștia să dobândească un control asupra activelor firmei respective, pe care să-l exercite prin voturi. În activitățile sale de supraveghere, guvernul ar trebui să se asigure ca tranzacțiile de preluare întreprinse de comunitate și muncitori să fie structurate astfel încât cumpărătorii să dețină controlul real.

Transferarea impozitelor. Unul dintre principiile de prim ordin ale politicii fiscale, adesea violat, este acela că impozitele ar trebui evaluate raportat la activitățile care contribuie la disfuncțiile sociale și ecologice. De aceea, legea impozitelor pe profitul întreprinderilor ar trebui revizuită în vederea transferării impozitării activităților benefice pentru societate, cum ar fi încadrarea în muncă, inclusiv contribuțiile angajaților la asigurările sociale, serviciile medicale, compensațiile salariaților, asupra celor fiscale care contribuie la crearea unor disfuncții sociale și ecologice, precum industria extractivă, ambalarea produselor, poluarea, importurile, campaniile de lobby și cele publicitare ale corporațiilor. Asemenea impozite ar urca în ierarhia sistemului și ar descuraja utilizarea produselor dăunătoare din punct de vedere social și ecologic. De exemplu, un impozit pe resursele de cărbune, petrol, gaz și energie nucleară le-ar spori prețurile de vânzare și ar încuraja conservarea și conversia surselor de energie solară, cum ar fi căldura solară, vântul, puterea hidraulică, energia fotovoltaică și biomasa. Creșterile rezultate în costurile de transport ar oferi un tarif natural, nediscriminatoriu, care să încurajeze descentralizarea piețelor. Costul suplimentar al navetelor cu automobilul încurajează investițiile în domeniul transporturilor publice și amplasarea domiciliilor salariaților mai aproape de locurile de muncă. Un impozit pe emisiile poluante ar încuraja controlul asupra poluării. Un impozit pe extracția materiilor prime brute ar încuraja reducerea poluării, a design-urilor de produse și a modurilor de producție care utilizează intensiv materiile prime și ar spori folosirea materialelor reciclate. Stabilind pentru fabricanți o sumă suficientă de impozitare care să acopere costurile estimate de aruncare a ambalajelor produselor

lor ar descuraja ambalarea de prisos. Tarifele la import ar veni în sprijinul unei puternice economii de sine stătătoare.

Achitarea dividendelor anuale. Impozitele pe venitul corporațiilor ar trebui eliminate simultan cu introducerea obligației ca întreprinderile să plătească în fiecare an dividendele acționarilor lor. Profiturile ar fi astfel impozitate ca venit al acționarilor la marja normală a acestora. Devalorizarea ar fi corelată la prețurile curente de înlocuire pentru a permite o rețenție suficientă a câștigurilor în vederea acoperirii înlocuirii capitalului. Cercetarea s-ar putea extinde în cursul anului respectiv. Dubla impozitare a profiturilor corporațiilor, suportată atât de corporație, cât și de acționari, va fi eliminată odată cu suspendarea impozitării acționarilor și cu multiplele distorsiuni introduse de impozitul pe veniturile întreprinderilor în procesul decizional al acestora. Dacă acestea ar fi duse la îndeplinire pe plan universal, corporațiile nu ar mai fi stimulate să-și transfere profiturile din toată lumea sub jurisdicția cu rata cea mai scăzută a impozitelor. Plata dobânzilor pe finanțarea datoriilor ar proveni în mod direct mai degrabă din profituri decât din impozite, descurajând astfel utilizarea datoriei și încurajarea unei bizuiri mai mari pe finanțarea acțiunilor. Vor fi descurajate multe preluări care depind de scăderea dobânzilor din impozit pentru a le face profitabile. Corporațiilor li se va ridica un impozit pe anumite activități pe care acestea ar trebui să le limiteze în interesul societății, cum ar fi utilizarea combustibililor de cărbune, extracției resurselor naturale și tranzacțiilor financiare speculative. Asemenea taxe nu vor fi deloc ușor de evitat. De asemenea, extinderea corporatistă va deveni mai dificilă, o măsură pentru sporirea și menținerea competitivității piețelor, pentru că o companie nu va mai avea puterea să se extindă pur și simplu ca rezultat al unei preferințe manageriale de a-i reinvesti profiturile în loc să le împartă acționarilor. Dacă o corporație ar dori fonduri pentru a se extinde, va trebui să strângă noi fonduri de pe piețele financiare și să-și pledeze cauza în mod corespunzător. Acționarilor, bineînțeles, li s-ar oferi alternativa de a-și investi dividendele în acțiuni suplimentare, la fel ca procedura americană actuală privitoare la impozitarea câștigurilor din fondurile mutuale.

Subvenționarea corporațiilor. Reformei sistemului de protecție socială ar trebui să i se acorde cea mai înaltă prioritate pentru ca întreprinderile dependente să fie înlăturate de pe lista beneficiarilor de protecție socială. Subvenționarea corporațiilor cuprinde

o varietate de forme, de la indemnizații pentru epuizarea resurselor, la subvenționarea taxelor de păsunat, subvențiile pentru export și reducerea impozitelor. Asemenea subvenții ar trebui sistematic identificate și eliminate, exceptându-le, poate, pe cele care instituie și stimulează întreprinderile în proprietate locală, servind comunitatea respectivă.

Proprietatea intelectuală. Informațiile sunt singura noastră resursă care nu se deteriorează și care poate fi împărtășită în mod gratuit fără a priva pe nimeni de utilizarea lor. Orice invenție omenească contemporană îmbogățește în mod necesar tezaurul comun al cunoașterii omenești acumulată de mii de ani și prin truda a nenumărate generații. Acesta este tezaurul informațional comun întregii specii umane. Scopul îndreptățit al protecției dreptului la proprietate intelectuală este acela de a stimula cercetarea și contribuția creatoare și nu de a crea monopoluri de protecție a informațiilor. Legile privitoare la drepturile de proprietate intelectuală ar trebui să fie supuse unei reforme, în conformitate cu acest principiu. Asemenea drepturi ar trebui definite și interpretate cu strictețe. Ele ar trebui să fie garantate numai pe o perioadă minimă necesară pentru ca cei care au investit în cercetarea generatoare de profit să-și recupereze cheltuielile de producție și să obțină un profit rațional. Patentarea formelor de viață sau a proceselor genetice, descoperiri finanțate din fondurile publice sau procesele, ori tehnologiile care oferă deținătorilor lor un control eficace de monopol asupra unui tip de cercetare sau asupra unei anumite clase de produse ar trebui interzise prin lege. Ca și în cazul altor resurse ale tezaurului comun, acolo unde există un conflict între un interes exclusiv privat și unul colectiv, cel din urmă ar trebui să prevaleze.

Pe măsură ce întreprinderile sunt descentralizate, va fi posibilă totodată și descentralizarea atribuțiilor unui guvern. Așa cum constata Paul Hawken, numai lipsa de voință a marilor firme de a accepta rolul esențial al reglementării guvernamentale creează necesitatea unui guvern centralizat. În mod similar, amestecul lor în guvernare este ceea ce determină lipsa de eficacitate a unui guvern. Hawken descrie astfel această dinamică:

> Întreprinderile își asumă rolul de tutelare față de ecosistem și eșuează lamentabil în îndeplinirea acestei sarcini. Autoritatea guvernamentală intervine, încercând să diminueze daunele. Întreprinderile încearcă să saboteze procesul de

reglementare și evită cu dibăcie acele reglementări care sunt trecute în registre. Autoritatea guvernamentală mărește miza și devine astfel un monstru birocratic cu capete de hidră care sufocă dezvoltarea economică în timp ce risipește banii. Întreprinderile condamnă «amestecul pe piață» și se apucă să-și aline supărarea, viciind în continuare procesul legislativ și de reglementare, încercând să devină tutorele de facto, dacă nu de jure.[12]

Cu cât sunt mai mari corporațiile noastre, cu atât este mai mare puterea lor de a obține costuri externe și cu atât este mai necesar un guvern centralizat pentru a proteja interesul public și a redresa disfuncționalitățile sociale și ecologice cauzate. Cu cât reducem mai mult dimensiunea corporațiilor noastre gigant la scară umană, cu atât vom putea mai mult să o reducem pe cea a guvernului centralizat.

Abordarea inegalității absolute în distribuirea puterii economice este de asemenea importantă în decolonizarea spațiului economic. Așa cum ne arată experiența noastră actuală, în principiu dreptatea și viabilitatea sunt imposibil de realizat într-o lume a inegalității. Inegalitatea absolută oferă celor cu putere economică posibilitatea să colonizeze resursele mediului înconjurător ale celor slabi și astfel să consume peste mijloacele mediului înconjurător din țările lor. Aceasta îi privează în mod obișnuit pe cei slabi de mijloacele lor fundamentale de supraviețuire și îi izolează pe cei cu putere economică de consecințele ecologice ale acțiunilor lor. Săracii marginalizați reacționează la nesiguranța pe care le-au cauzat-o cei bogați, zămislind mulți copii, singurul lucru pe care-l pot considera ca reazem la bătrânețe. Pe măsură ce bogații își extind consumul, iar cei săraci aduc pe lume mai mulți copii, povara umană asupra planetei sporește.

O societate mai echitabilă și mai sigură limitează șansele individuale la supraconsum și reduce imboldul de a-și căuta siguranța în familii numeroase. Printre măsurile suplimentare pentru crearea unor astfel de societăți se numără și următoarele:

Garantarea veniturilor. O idee răspândită de multă vreme, atât printre economiștii conservatori, cât și printre cei progresiști, garantarea veniturilor merită să fie serios luată în considerare. Ea implică garantarea unui venit adecvat necesităților sale fundamentale, pentru fiecare persoană. Suma va fi mai mică pentru copii

decât pentru adulți dar nu va fi afectată de alte surse de venit, bogăție, de profesie, sex sau statut marital ale unei persoane. Va înlocui asigurările sociale și programele existente de protecție socială. De vreme ce venitul câștigat nu va reduce plata garantată, va exista o mai mică cointeresare pentru munca salariată. Într-adevăr, dacă anumite persoane vor alege să nu muncească deloc, acest fapt nu ar trebui considerat o problemă serioasă în societățile cu surplus de forță de muncă. Chiar dacă anumite retribuții se vor reduce fără îndoială, patronii vor trebui să plătească mai mult ca să-i atragă pe salariați la îndeplinirea unor sarcini dezagreabile, de servitute.[13] Se vor crea posibilități sporite pentru cei care doresc să presteze munci neplătite în economia socială. O asemenea structură ar fi costisitoare, dar ar putea fi suportată în cele mai multe dintre statele avute prin reducerea rapidă a cheltuielilor militare, a subvențiilor corporațiilor și existența unor programe prestabilite, cât și prin sporirea impozitelor pe veniturile mari, articolele de lux și lucrurile pe care o societate sănătoasă caută să le descurajeze. În combinație cu un program adecvat de asigurare a serviciilor de îngrijire a sănătății plătite din fondurile publice pentru toată lumea și a unor burse publice de merit pentru învățământul superior, un venit garantat ar spori considerabil siguranța financiară a persoanelor individuale cu venituri mai modeste. În statele sărace, reforma agrară și alte eforturi de a oferi un acces echitabil la resursele naturale pentru producția mijloacelor de trai ar putea înlocui veniturile garantate.

Impozite progresive pe venit și consum. Impozitele pe venituri până la nivelul necesar satisfacerii nevoilor vitale într-un mod confortabil, satisfăcător și responsabil ar trebui să fie eliminate, la fel ca și taxele pe vânzări și cele pe valoare adăugată la produsele de bază, ca alimentele, articolele de îmbrăcăminte, locuințe, serviciile medicale, articolele de igienă personală, cheltuielile pentru învățământ, agrement și recreere, necesare unui trai bun. Ar trebui de asemenea să existe un impozit pe venituri gradat strict deasupra minimului garantat, care să atingă și 90% pe segmentele de venituri ridicate. Veniturile provenite din moșteniri sau din trusturi ar trebui să fie taxate la fel ca oricare alte venituri personale. Aceasta ar tăia considerabil pofta unor persoane de a mai căuta venituri exagerate, deși nu ar trebui să descurajeze pe nimeni de a mai presta o muncă folositoare societății. Orice loc de muncă atât de dezgustător încât candidații calificați să nu poată fi atrași chiar de o

retribuire decentă care, să zicem, să nu depășească venitul minim garantat înmulțit cu 15, ar trebui să fie restructurat pentru a-l face mai acceptabil. Dacă problema rezidă în dimensiunile exagerate ale unei corporații, atunci ar trebui ca aceasta să se dezmembreze. Ne-am obișnui pur și simplu fără serviciile acelora care ar solicita un stimulent mai mare decât acesta pentru a face o muncă folositoare din punct de vedere social într-o manieră eficace și eficientă. Ar trebui să existe un impozit substanțial de lux pe bunurile de consum neesențiale care sunt nocive din punct de vedere social sau distructive din punct de vedere ecologic. Contribuțiile caritabile personale, între care și fundațiile familiale, ar trebui scutite total de impozite, astfel stimulându-i considerabil pe oamenii cu venituri exagerate de a veni în sprijinul unui puternic sector civic ca o contrapondere la puterea statului.

Distribuirea echitabilă a locurilor de muncă salarizate. Accesul la încadrarea într-un loc de muncă salarizat ar trebui de asemenea să fie distribuit pe cât de echitabil posibil, prin intermediul unor măsuri care să reducă săptămâna de lucru și să asigure șanse egale de încadrare în muncă, indiferent de sex, rasă sau alte considerente de prisos.

Asemenea măsuri trebuie să fie introduse treptat, de-a lungul timpului și acomodate la experiența reală. Ideea aici nu este de a oferi un plan detaliat de norme, ci mai degrabă de a ilustra tipurile de politici care ne-ar duce la însănătoșirea societăților noastre. Cu siguranță că, unor contexte diverse le vor corespunde abordări diferite, iar administrarea și finanțarea unor asemenea inițiative ar trebui să fie întreprinse de cele mai mărunte și mai locale unități de conducere posibile. De exemplu, în societățile predominant agrare cu o distribuire echitabilă a terenurilor, ar corespunde un venit minimum garantat mic. Același lucru s-ar putea aplica și societăților egalitare și stabile în care există mari posibilități de încadrare în muncă pentru toți cei care doresc să muncească. Un venit garantat este probabil necesar pentru corectarea dezechilibrelor în societăți ca cea din Statele Unite, unde există o inegalitate absolută și o piață a muncii în care locurile de muncă cu retribuții adecvate menținerii unui nivel de trai decent au devenit tot mai rare.

Dacă urmează să ne administrăm propriul spațiu economic în interesul uman, vom avea nevoie de instrumente de contabilitate adecvate acestui scop. Sixto Roxas, un economist și un fost

director al unei bănci internaționale din Filipine, explică cum calculele convenționale ale venitului național nu satisfac această nevoie, pentru că ele măsoară costurile și beneficiile activității economice din punctul de vedere al firmei, nu al comunității. Deosebirile sunt fundamentale. De exemplu, firma scoate profit din încadrarea celui mai mic număr posibil de salariați la cele mai scăzute retribuții posibile. Comunitatea profită de pe urma încadrării totale în muncă a membrilor săi cu cele mai mari retribuții posibile. Firma ar putea scoate profit de pe urma deteriorării resurselor locale minerale și forestiere, în timp ce comunitatea rămâne devastată.

Roxas și colegii lui elaborează un sistem de contabilitate centrat pe comunitate care evaluează costurile și beneficiile economice în termenii consecințelor pentru sănătatea gospodăriilor, comunităților și ecosistemelor.[14] De asemenea, contabilizează cât din valoarea produsă de activitatea economică internă rămâne în comunitatea respectivă și cât din ea circulă în exterior. Astfel, dacă pădurile locale sunt defrișate, iar cheresteaua și profiturile sunt exportate în timp ce comunității îi rămâne un peisaj pustiit, aceasta apare mai curând ca o pierdere netă, decât ca un câștig net înregistrat de contabilitatea economică convențională. Dezvoltarea și aplicarea unor asemenea sisteme ca instrumente de administrare economică merită o atenție considerabilă din partea noastră.

Descentralizarea sistemului mondial

Pe măsură ce acționăm la niveluri naționale și locale pentru a ne recupera spațiul economic și politic local, trebuie totodată să transformăm sistemul mondial pentru a crea o tendință spre local. Aceasta nu înseamnă că instituțiile mondiale vor fi sau pot fi desființate. Deși ne putem reduce interdependența ecologică, tehnologică și economică, nu o putem elimina complet și nici nu dorim acest lucru. O asemenea interdependență este fundamentul apariției conștiinței mondiale, esențială atât supraviețuirii noastre colective, cât și potențialului nostru de dezvoltare ca specie. Obiectivul nostru ar trebui să fie crearea unui sistem stratificat de instituții prin care să putem reduce interdependența de prisos și să administrăm restul de interdependență în modalități care să mențină o tendință constantă în favoarea:

- Împuternicirii localului cu controlul și administrarea resurselor locale în beneficiul propriu;

- Împiedicării oricărei localități de a obține costuri externe de producție sau de consum dincolo de granițele sale; și
- Încurajării cooperării între localități în căutarea unor soluții la problemele comune.

Un mandat principal al instituțiilor mondiale și regionale în acest sistem stratificat ar trebui să fie sprijinul și protecția eforturilor localităților de a-și stabili propriile reguli privitoare la inițiativele economice, de a-i prefera pe fabricanții locali care utilizează resursele locale în vederea satisfacerii nevoilor locale și de a rezista colonizării externe a pieților și resurselor lor. Măsurile propuse, la un nivel mondial pentru a crea această tendință în favoarea interesului uman sunt următoarele:

Reducerea datoriilor externe pentru țările sărace. Săracii statelor cu venituri mici trebuie să fie scutiți de obligația datoriilor care îi lipsesc de orice apărare împotriva colonizării economiilor și resurselor lor de către sistemul mondial. Aceasta ar trebui să înceapă cu un proces organizat de repudiere a datoriilor „odioase", impuse prin contracte ultra vires (încheiate de o persoană lipsită de competența adecvată), ori folosite în scopuri ce nu au fost benefice națiunii în numele căreia au fost contractate aceste obligații, în concordanță cu precedentele intrate deja în dreptul internațional. O mare parte din datoriile internaționale restante ale statelor subdezvoltate ar putea fi clasificate ca odioase potrivit acestor principii. În această categorie intră și o parte considerabilă a datoriilor către băncile multilaterale.[15] Ar trebui instituită o convenție internațională, potrivit căreia guvernele statelor subdezvoltate debitoare să-și poată declara datoriile de neîncasat, cu sancționarea și sprijinul unui for internațional corespunzător. În plus, ar trebui creat un fond internațional, așa cum se propune mai jos, pentru anularea datoriilor rămase în schimbul unor acorduri care să împiedice guvernele să le recreeze. Cele mai multe din băncile particulare care au riscat datorii în Sud creează rezerve de pierdere a împrumuturilor pentru acoperirea neachitării. Deși păstrează datoriile în registrele lor și continuă să solicite plata lor statelor sudice, băncile nu ar avea de suferit până la urmă și poate că neachitarea datoriilor ar constitui o lecție utilă pentru ele. Repudierea împrumuturilor de la Banca Mondială și alte bănci multilaterale le-ar obliga pe acestea să se folosească de garanțiile guvernamentale pentru acoperirea acestor datorii și să exercite presiuni pentru renunțarea la ele, o acțiune pe care o recomandăm mai jos.

Impozitul pe tranzacțiile financiare internaționale. Ar trebui încasat un impozit de 0,5% pe toate tranzacțiile la vedere în valută străină, inclusiv pe livrările de valută conforme cu contractele și opțiunile viitoare, așa cum a propus James Tobin, laureatul Premiului Nobel pentru științe economice din 1981.[16] Impozitul „Tobin" de 0,5% pe tranzacțiile în valută ar ajuta la diminuarea mișcărilor financiare internaționale speculative, dar ar fi prea redus pentru a împiedica comerțul de mărfuri sau angajamentele internaționale serioase, privitoare la investiții. Participanții la piața internațională ar pune o greutate mai mare pe termenul lung și ar oferi o autonomie mai mare diverselor state în stabilirea politicilor monetare interne. Prioritatea încasării acestui impozit ar trebui să fie de inițiere a unui fond de achitare a datoriilor pentru retragerea de pe piață a acelor datorii ale statelor subdezvoltate care nu au putut fi repudiate conform precedentelor juridice referitoare la datoriile odioase. O a doua utilizare a acestui impozit ar trebui să fie finanțarea operațiunilor Organizației Națiunilor Unite și ale agențiilor sale specializate.

Reglementarea comerțului și investițiilor transnaționale. Acordurile internaționale sunt necesare, în ce privește comerțul și regulile de conduită ale corporațiilor transnaționale, la garantarea dreptului statelor și localităților de a-și conduce propriile relații de comerț exterior și de a-și stabili regulile și standardele pentru întreprinderile care funcționează sub jurisdicțiile lor.[17] Aceste acorduri ar trebui să includă prevederi pentru coordonarea acțiunilor antitrust între statele naționale participante, cu scopul de a dezmembra corporațiile transnaționale și de a întreprinde alte asemenea acțiuni pe cât este necesar ca să asigure competitivitatea pieților internaționale. Aceste acorduri ar trebui, de asemenea, să garanteze dreptul fiecărui stat și al națiunii lui de a-și stabili propriile reguli în privința drepturilor de proprietate intelectuală în cadrul propriilor jurisdicții, în același timp limitând posibilitatea oricărei corporații sau alte țări de a monopoliza și a ascunde informații și tehnologii prețioase, față de oamenii care ar putea beneficia de pe urma folosirii lor. Aceste acorduri ar trebui să respecte un principiu fundamental, anume acela că atunci când corporațiile transnaționale participă la o economie locală, li se permite acest lucru numai ca oaspeți, și nu ca ocupanți, cu obligația de a respecta regulile și obiceiurile locale.

Monitorizarea resurselor naturale. Una dintre cele mai mari

dificultăți în ce privește necesitățile de armonizare a economiei cu limitele mediului înconjurător este de a împiedica așezările omenești să colonizeze spațiile naturale ale altora, fie prin deversarea dincolo de graniță a poluanților mediului înconjurător, fie prin comerț. Este nevoie urgentă de dezvoltarea unor sisteme de informații privitoare la mediul înconjurător care să facă vizibile asemenea transferuri de responsabilitate pentru mediul natural, încurajându-se astfel autonomia ecologică. Odată cu consolidarea corespunzătoare a mandatului și capacităților sale tehnice, Programul ONU pentru Protecția Mediului Înconjurător ar putea să coordoneze dezvoltarea și utilizarea unor metode statistice și de contabilitate adecvate, precum și negocierea acordurilor internaționale referitoare la standardele, monitorizarea și adjudecarea disputată privind Costurile interne la scară națională și internațională. Când disputele privitoare la transferul responsabilităților pentru mediul înconjurător nu se pot rezolva în mod direct prin negocieri internaționale, ar trebui să se ajungă la o înțelegere prin înaintarea lor spre judecare unor tribunale adecvate, inclusiv Curții Internaționale de Justiție.

Este necesar să acordăm o atenție deosebită restructurării sistemului mondial de guvernare economică, în particular a instituțiilor Bretton Woods. Nu este rentabil ca funcțiile guvernării mondiale să fie divizate între un număr de agenții mondiale independente cu jurisdicții suprapuse și mandate divergente. În ordinea actuală, responsabilitatea de a se ocupa de finanțele mondiale revine Fondului Monetar Internațional (FMI). Responsabilitatea pentru stabilirea și aplicarea obligatorie a regulilor comerțului și investițiilor internaționale este asumată de Organizația Mondială a Comerțului (OMC). Instituția dominantă în stabilirea priorităților de dezvoltare în statele sărace este Banca Mondială. Toate cele trei instituții Bretton Woods dau logic prioritate interesului corporațiilor, în defavoarea celui uman. Responsabilitatea pentru coordonarea aspectelor economice, sociale, culturale, didactice, medicale și alte chestiuni legate de viața internațională revine Consiliului Economic și Social al ONU, care lasă un loc și mai mic interesului uman. Cu toate că instituțiile Bretton Woods sunt concepute ca agenții specializate ale ONU, ele sunt cu mult mai importante și mai puternice decât celelalte agenții specializate ale ONU, respingând orice efort ONU de a le coordona și supraveghea activitățile.

Este timpul să desființăm instituțiile Bretton Woods și să consolidăm funcțiile guvernării economice prin intermediul unor foruri care să fie pe deplin responsabile în fața Organizației Națiunilor Unite. În vreme ce mandatele instituțiilor Bretton Woods erau destinate să promoveze globalizarea economică, agențiilor care le vor urma trebuie să li se dea mandate pentru promovarea descentralizării economice prin îndeplinirea activităților recomandate mai sus. Procesele de guvernare internă a acestor noi agenții trebuie să aibă transparență publică și să se deschidă atât participării organizațiilor de control guvernamentale, cât și a celor cetățenești.

Banca Mondială ar trebui desființată. Funcția ei majoră este de a acorda împrumuturi statelor sărace, care își sporesc inevitabil datoriile externe. Atâta vreme cât această bancă rămâne în funcțiune, economiile sudice vor continua să aibă datorii față de sistemul internațional. Crearea îndatorării nu este o funcție utilă și a venit timpul să recunoaștem că Banca Mondială a fost o idee proastă. Desființarea ei este un pas esențial spre asigurarea faptului că odată eliminate datoriile internaționale, ele nu mai sunt recreate imediat. Același lucru este valabil și pentru băncile multilaterale de dezvoltare, care, de asemenea, ar trebui desființate. Odată eliberate de influența corupătoare a dependenței de datorii și de dictatele băncilor multilaterale de dezvoltare, statele subdezvoltate vor fi mult mai capabile să întreprindă reforme structurale centrate pe oameni, în scopul decolonizării economiilor lor și înaintării spre o mai mare autonomie, viabilitate ecologică și dreptate economică.

Fondul Monetar Internațional. FMI ar putea fi substituit cu Organizația Internațională a ONU pentru Finanțe (UNIFO), care să răspundă de (1) conducerea procesului de repudiere și anulare a datoriilor internaționale ale statelor sărace; (2) reglementarea piețelor financiare internaționale; (3) asigurarea unui forum în cadrul căruia guvernele să-și poată coordona politicile destinate păstrării în echilibru a conturilor lor externe; (4) coordonarea măsurilor de stabilire a obligațiilor stricte de rezervă pentru împrumutarea valutelor quasiinternaționale, cum ar fi eurodolarii, în cazuri în care aceste valute nu sunt reglementate efectiv de guvernele naționale; și (5) încasarea și administrarea impozitului Tobin pe tranzacțiile valutare.

Organizația Mondială a Comerțului. OMC ar trebui să fie înlocuită cu Agenția ONU de Reglementare a Comerțului și Investițiilor Transnaționale (UNRATTI). Mandatul de bază al UNRATTI

trebuie să conste în facilitarea negocierilor de acorduri privind reglementarea comerțului și corporațiilor transnaționale, precum și în calitatea de forum coordonator al acțiunilor guvernamentale destinate aplicării obligatorii a acestora. Rezultatele agenției ar trebui să fie evaluate în termenii progresului spre o autonomie economică locală și echitate mondială. Corporațiilor transnaționale ar trebui să li se interzică participarea la delegațiile naționale acreditate la UNRATTI, sau de a avea alte reprezentanțe la această organizație, cu excepția cazului în care sunt necesare pentru furnizarea de informații. Prin funcția și scopul ei, UNRATTI ar trebui să fie opusul aproape perfect al Acordului GATT și OMC.

Libertariștii corporatiști vor atrage fără îndoială atenția că măsurile propuse aici vor însemna un amestec substanțial în operațiunile corporațiilor transnaționale și ale piețelor financiare. Bineînțeles că tocmai aceasta este intenția noastră. Obiectivul nostru trebuie să fie de a crea un sistem care să funcționeze în interesul oamenilor. Corporațiile sunt doar un mijloc de satisfacere a nevoilor umane. Dacă, făcând ceea ce credem de cuviință, ne vom satisface cel mai bine nevoile, găsind un loc util și corporațiilor, atunci, fără îndoială că trebuie să ne folosim de ele. Dar dreptul de a decide în această problemă trebuie să aparțină oamenilor.

S-ar putea, de asemenea, să existe reclamații în legătură cu faptul că aceste măsuri vor crea foruri mondiale uriașe de reglementare într-o epocă în care sentimentul politic tinde spre reducerea reglementării guvernamentale. Intenția în toate cazurile este de a crea un cadru în care acțiunea de reglementare să fie luată la nivelul cel mai de bază posibil. Funcția instituțiilor regionale și mondiale este de a sprijini punctul de vedere local în asemenea chestiuni. Trebuie să ținem minte, totuși, că în primul rând existența puternicelor corporații mondiale este cea care creează nevoia unor foruri mondiale de reglementare cu o putere suficient de mare pentru a le ține sub control în interesul public. Cu cât este puterea corporațiilor mondiale mai puțin obstructivă, cu atât va fi mai puțină nevoie de foruri mondiale obstructive de reglementare. Reducând dimensiunile și puterea corporațiilor mondiale și direcționând sistemul spre un capital mai stabilizat, reducem nevoia de birocrații și forțe de poliție internaționale.

Întreprinzând asemenea acțiuni cum sunt cele propuse mai sus,

ne putem recupera puterea pe care am cedat-o sistemului mondial și ne putem reface capacitatea de a ne reclădi comunitățile, purifica și conserva planeta, pe măsură ce lucrăm la crearea unor societăți sănătoase care să ne permită să trăim în toată plenitudinea și diversitatea existenței noastre. Altfel, vom continua să trăim sub domnia tiranică a unui sistem financiar mondial care să ne împingă în direcția unui colaps social și ecologic aproape sigur. Trebuie să ne fie limpede următorul lucru: instituțiile financiare mondiale nu au decât puterea pe care le-o cedăm. Este puterea noastră. Ne-o putem recupera.

Epilog:

O opțiune pentru viață

Mă întreb dacă n-am deveni mai productivi cu eleganță, recunoscând faptul că toți suntem celulele vii ale unor organisme vii ca orașele, bioregiunile, continentele și întreg Pământul. N-am putea să fim mai relaxați, mai sănătoși și mai întregi dacă am considera munca noastră ca fiind pur și simplu un ajutor dat acestor organisme pentru a-și conștientiza propria integralitate vie?

Daniel Kemmis, primar al orașului Missoula, statul Montana[1]

Întrebarea pe care mi-o pun mereu este: „care sunt înlănțuirile creatoare ce consolidează societatea omenească și îi dau posibilitatea de a exercita un control social și economic asupra proceselor economice și tehnologice?"

Vandana Shiva, membru marcant de rețea mondială[2]

Originile spirituale și politice ale crizei actuale sunt foarte profunde. Nu este de mirare că un discurs politic dominat de o economie care nu ține seama nici de planul spiritual, nici de cel politic rămâne atât de nerentabil. Abia în discursul unei societăți civile care se trezește la realitate găsim o perspectivă mai realistă. Este ca și cum ne-am trezi dintr-o profundă transă culturală să redescoperim dimensiunile politice neglijate ale societăților noastre și latura spirituală a ființei noastre. Dacă această criză este o consecință a unei viziuni excesiv de parțiale asupra realității, așa cum cred eu, atunci această trezire, apropiindu-ne de o conștiință mai holistă a ceea ce suntem, ar putea duce la acceptarea, la care trebuia de mult să ajungem, a responsabilității noastre față de modul în care ne folosim de capacitățile noastre tehnice și organizatorice.

După cum ne arată știința în povestea cunoașterii Universului, conștiința nu este decât o iluzie rezultată din reacții chimice. Este imaginea unui proces fără semnificație și scop, care ne oferă prea

puține motive pentru a ne înfrâna instinctele hedoniste. Citind cartea lui Thomas Berry, *The Dream of the Earth* *,[3] m-am convins de faptul că supraviețuirea noastră ca specie poate depinde mai mult decât orice de descoperirea unei noi imagini care să ne dea un motiv de a trăi, una care să ne îndemne să ne punem una dintre cele mai fundamentale întrebări: de ce?

Această întrebare m-a obsedat foarte mult în ultimii ani. Multora dintre noi le sunt clare principiile de bază privind ceea ce ar trebui să facem ca să evităm autodistrugerea noastră ca specie. Totuși îmi dau seama că, dacă supraviețuirea nu înseamnă ceva mai mult pentru noi, a evita dispariția noastră de pe Pământ nu constituie un motiv suficient care să ne determine să întreprindem transformările dificile care ne sunt absolut necesare. Pentru a opta în favoarea vieții, trebuie să fim atrași de o viziune convingătoare a noilor posibilități care derivă dintr-o percepere a sensului vieții noastre.

Propria-mi căutare a unei asemenea înțelegeri a jucat un rol major în hotărârea mea de a rupe cu rutinele convenționale ale științei de astăzi și de a scrie această carte. O asemenea căutare conduce inevitabil dincolo de o lume a științei bazată pe fapte, spre credință și o experiență personală subiectivă.

N-am reușit să conturez povestea pe care o căutam până în 1993, când un exemplar cu autograf al cărții lui Duane Elgin, *Awakening Earth* **, mi-a sosit prin poștă, fără să-l fi solicitat. Eu și Elgin nu ne-am întâlnit niciodată și ne cunoșteam doar prin intermediul scrierilor noastre. Cartea lui mi-a părut a fi un dar divin. Istoria evoluției epice a conștiinței noastre, așa cum i s-a revelat în decursul unei meditații personale prelungite, a pătruns în ființa mea interioară, deschizându-mă spre o înțelegere profundă a scopului cosmic ce se ascunde în spatele dilemei umane contemporane și a posibilităților care ne stau în față. Mi-a oferit de asemenea o nouă speranță în perspectiva reușitei noastre. M-a influențat profund în scrierea cărții de față, mai ales a capitolelor concluzive.

Mesajul esențial al lui Elgin este cuprins în aceste două scurte fraze:

> Pe măsură ce omenirea își dezvoltă capacitatea conștiinței reflexive, deschide Universului posibilitatea de a se

---

* *Visul Pământului.* (n.t.).

** *Trezirea Pământului la realitate.* (n.t.).

cunoaște pe sine însuși. Prin trezirea umanității, Universul dobândește capacitatea de a se uita în urmă și a se gândi pe sine, cu mirare, evlavie și recunoștință.[4]

Această idee sugerează că moștenim prin naștere o responsabilitate mult mai mare decât aceea de a ne asigura propria supraviețuire. Nemaipomenita noastră capacitate de a percepe frumusețea și a simți dragostea este un aspect esențial al ființei noastre, fiind determinantă pentru rolul nostru în marele eveniment cosmic în veșnică desfășurare. Aceasta este o teză mult mai logică decât premisa alternativă că experiența conștiinței noastre nu este decât un fapt accidental și fără sens într-un Univers lipsit altfel de viață, sau că ni s-a oferit miracolul vieții ca să putem distruge rodul milioanelor de ani de evoluție de pe această planetă unică. Este o idee care ne cere să ne asumăm responsabilitatea impactului acțiunilor noastre asupra cursului evoluției și să jucăm un rol conștient și responsabil în crearea condițiilor de continuare a acestui proces evoluționist permanent de pe planeta noastră.

Mai sugerează de asemenea că raportul nostru cu păienjenișul mai vast al vieții nu este unul de la stăpân la sclav. Mai degrabă, existența noastră este parte integrantă și inseparabilă a conștiinței universale care se manifestă prin ființa noastră individuală. Aceasta sugerează că slujim cel mai bine atât nouă înșine, cât și întregului Univers, trăind cu mirare și bucurie frumusețea copleșitoare a unui Univers viu și dăruindu-ne pe de-a-ntregul nouă înșine, familiei, comunității, planetei, întregului cosmos.

Mai sugerează că deși nu suntem nici mai presus, nici mai prejos de celelalte forme de viață, avem capacitățile și funcțiile noastre particulare în relație cu întreaga ființă. Ne stă în putință să dezvoltăm aceste capacități și să ne descoperim sensul ascuns al vieților noastre.

Indiscutabil că avem mai multă putere și mai multă libertate decât oricare altă specie de pe planetă. Am confundat mai degrabă această putere și libertate cu dreptul de a domina, punându-ne în pericol propria existență, decât să recunoaștem faptul că acestea ne conferă o și mai mare responsabilitate asupra întregii ființe:

> Universul nostru este profund îngrijorat, dar hotărât să ne ofere prețioasa libertate de care avem nevoie pentru a ne dezvolta capacitatea unică de autodeterminare reflexivă... După ce ne-a oferit neprețuitul dar al existenței,

metauniversul își demonstrează marea sa compasiune, neamestecându-se în opțiunile noastre, fie că acestea privesc propria persoană, sau întreaga planetă.[5]

După mine, oferă o semnificație fascinantă transformării la care cred că ne îndeamnă Revoluția Ecologică.

Specia noastră, mult mai mult decât oricare alta, s-a angajat într-un proces de evoluție intelectuală, socială și tehnologică spre potențarea tot mai mare a capacităților sale. Este una dintre marile taine ale Universului faptul că odată ce am depășit fiecare treaptă a dezvoltării noastre, intrând într-una superioară, ne creează imperativul de a ne elibera de ceea ce ne este familiar și de a ne asuma riscul de a face pași în necunoscut.

Mă număr printre cei care cred că este timpul să facem un asemenea pas, pentru a trece pragul unei ere noi. O paradigmă științifică care a desconsiderat pe larg conștiința ne focalizează energiile vitale în îndeplinirea sarcinii de a stăpâni secretele lumii fizice și în crearea capacităților tehnice care ne deschid acum posibilități imense de edificare a societăților sănătoase, dedicate promovării desăvârșirii noastre sociale, intelectuale și spirituale. Am folosit teribil de greșit această capacitate sub multe aspecte și trebuie totuși să înțelegem că am atins maturitatea speciei, pentru a ne folosi puterile, pe care abia ni le-am descoperit, cu mai multă înțelepciune. Aceeași tehnologie, totuși, ne dă puterea de a elimina sărăcia și nevoile fizice din lume, de a oferi tuturor oamenilor libertatea de a-și dedica o parte mai mare a energiilor lor vitale activităților care le aduc mai multă împlinire decât luptei zilnice pentru supraviețuirea fizică și de a ne armoniza cu natura.

Atât eșecurile, cât și succesele Occidentului într-o epocă care acum se încheie și-au pus amprenta asupra imaginii dezechilibrate asupra noastră înșine și asupra Universului. Monismul materialist a fost decisiv pentru progresul nostru tehnico-științific, dar a condus la cultivarea aspectului materialist al societăților noastre, excluzându-l pe cel spiritual. Dualismul a lăsat mintea și trupul divizate, fiecare înstrăinat de celălalt în detrimentul amândurora. Cred că viitorul Estului și Vestului, Nordului și Sudului poate că depinde acum de o dezvoltare treptată a unui punct de vedere coevoluționist care reunește aspectele spirituale și materiale ale ființei noastre într-o sinergie creatoare de persoane, comunități și societăți.

Trezirea noastră spirituală poate cuprinde pe de-a-ntregul

trezirea noastră politică. Înstrăinarea de natura noastră spirituală ne-a expus manipulărilor, atât din partea agenților de publicitate care ne îndepărtează năzuințele de la legăturile spirituale, convertindu-le la goana nesățioasă după bani, cât și din cea a demagogilor politici care leagă această goană de interesele corporatiste. Întocmai cum mesajul cultural al științei ne-ar secătui spiritual, doctrinele ideologice ale libertarismului corporatist ne-ar face inerți din punct de vedere politic.

Revoluția copernicană a despărțit știința de religie și a inițiat o conștientizare a potențialului laturii materiale a existenței noastre. Revoluția ecologică ne inv tă acum să ne cunoaștem ca participanți vii din punct de vedere spir tual și activi pe plan politic în explorarea în curs de desfășurare a potențialului Universului viu.

Așa cum vechile presupoziții se năruie, le fel se întâmplă și cu vechile orientări politice. Deosebirile tradiționale dintre stânga și dreapta, mișcările liberale și cele conse vatoare și-au pierdut semnificația. Chemările la formarea unui centru politic sunt inutile, fiind făcute de cei care nu recunosc semnificația și importanța dificultăților cu ca e ne confruntăm. Viitorul politic aparține celor care au curajul și clarviziunea de a forma noi alianțe bazate pe moduri de gândire care nu se pot defini prin vechile categorii.

Trebuie să abordăm această pe ioadă dificilă printr-o grijă și o toleranță reciproce pent u diversitate, fundamentele esențiale ale unor societăți sănătoase pe care sperăm să le creăm. Chiar și atunci când fiecare dintre noi caută să-și păstreze vechile valori definitorii societății actuale și să construiască alianțe cu cei care le împărtășesc, trebuie să fim mereu conștienți de faptul că ne angajăm într-un act de creație pentru care nu există legi scrise. Suntem cu toții ucenici într-un proces în plină desfășurare, care ne solicită un ochi critic și o minte deschisă față de sâmburele de adevăr al fiecărei idei și scânteia de bunătate din fiecare persoană. Ne îmbarcăm în ceea ce ar putea fi cea mai profundă schimbare de direcție din istoria umană și care ne solicită să ne dăruim întregul potențial creator al speciei noastre pentru făurirea unor societăți sănătoase.

Anexă

Declarația Popoarelor cu privire la Pământ: Un program de acțiune participativă pentru viitor

Noi, participanții la Forumul Mondial al Forumului Organizațiilor Neguvernamentale din 1992, ne-am întrunit la Rio de Janeiro ca cetățeni ai planetei Pământ pentru a ne împărtăși temerile, visele și planurile în vederea făuririi unui nou viitor al lumii noastre. Ieșim din aceste deliberări cu o înțelegere profundă a faptului că în bogăția diversității noastre suntem uniți de o năzuință comună pentru o societate umană fundamentată pe valorile simplității, dragostei, păcii și respectului pentru viață. Acum continuăm solidari să ne mobilizăm resursele morale și umane din societățile civile ale tuturor națiunilor într-o mișcare socială unificată, angajată pe drumul realizării acestei aspirații.

Urgența sarcinii noastre este intensificată de hotărârea liderilor politici ai lumii reuniți în dezbaterile oficiale din cadrului Summit-ului Pământului de a neglija cauzele fundamentale ale devastării ecologice și sociale accelerate ale planetei noastre. În vreme ce ei se antrenează în cizelarea unui sistem economic care servește unor interese imediate ale câtorva pe cheltuiala celor mulți, conducerea unei schimbări fundamentale a căzut prin abandon în sarcina organizațiilor și mișcărilor societății civile. Acceptăm această provocare.

Procedând astfel, dorim să reamintim liderilor politici și corporatiști ai lumii că autoritatea statului și puterile corporațiilor particulare sunt concesii acordate acestor instituții de poporul suveran, de societatea civilă, ca acestea să servească interesul uman colectiv. Este dreptul oamenilor de a solicita guvernelor și corporațiilor să se supună în continuare voinței și interesului public. Totuși, printr-un proces de integrare economică mondială impusă populației lumii de guvernele Grupului celor 7, instituțiile Bretton

Woods, Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional și Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT), precum și de corporațiile transnaționale, dreptul suveran și capacitatea populației lumii de a-și apăra interesele economice, sociale, culturale și ecologice împotriva puterii crescânde a capitalului transnațional s-au diminuat drastic și rapid.

Această diminuare a constituit una dintre cele mai nocive consecințe ale modelului de dezvoltare, fundamentat pe urmărirea creșterii economice și a consumului, ignorându-se interesul uman și natural. Printre alte asemenea consecințe se mai numără și sărăcirea spirituală a societății umane, sărăcirea economică a circa 1,2 miliarde de oameni, prăpastia tot mai adâncă dintre bogați și săraci, rasismul economic, exploatarea instituționalizată a femeilor, dislocarea milioanelor de oameni de pe pământurile și din comunitățile lor, marginalizarea handicapaților și distrugerea progresivă a sistemelor ecologice care ne întreține pe toți.

Calea spre sporirea datoriei internaționale, ajustarea structurală, dereglementarea pieței, comerțul liber și monopolizarea drepturilor de proprietate intelectuală, care domină actualmente gândirea și acțiunea politică, duc la autodistrugere colectivă, și nu la o dezvoltare viabilă. Ne vom folosi voturile, autoritatea noastră morală și puterea noastră de cumpărare ca să-i îndepărtăm din funcții de conducere pe aceia care persistă în promovarea politicilor distructive din punct de vedere ecologic, menite să servească unor interese de moment ale elitelor.

Instituțiile Bretton Woods au servit ca instrumente importante prin care aceste politici distructive au fost impuse asupra lumii. Ele constituie o barieră formidabilă în calea dezvoltării juste și viabile. Până când nu vor deveni pe deplin transparente, responsabile în fața opiniei publice și promotoare ale interesului uman, nu trebuie să li se permită să acapareze controlul asupra programului de viabilitate.

Forțele militare mondiale subzistă în primul rând ca instrumente de protecție a intereselor elitelor și de reprimare a mișcărilor sociale de revoltă care rezultă în urma nedreptății economice. Ele continuă să exercite fără scrupule o presiune asupra resurselor ecologice împuținate. Vom milita pentru eliminarea lor și pentru utilizarea resurselor lor în scopuri mai benefice. Ca un prim pas, vom lupta pentru a pune capăt comerțului internațional de arme și ajutoarelor militare.

Acestea sunt realități pe care Conferința ONU pentru Mediul Înconjurător și Dezvoltare le-a ocolit. Ele se numără printre preocupările noastre de prim ordin.

Nu ne-am mărginit, totuși, numai la critică. Am căutat, de asemenea, să ne definim concepția asupra unei alternative viitoare și programul nostru pentru materializarea ei. Suntem diferiți în ce privește experiența de viață și limbile vorbite. Căutăm alternativă pentru care nu există modele clare. Modelul dominant de dezvoltare la ora actuală și instituțiile care-l susțin s-a concretizat într-o perioadă de 500 de ani. Aceste două săptămâni pe care le-am petrecut în cadrul dezbaterilor de la Rio sunt numai un început al conturării unei alternative. Am realizat un consens larg, în ce privește faptul ca următoarele principii călăuzitoare să ne ghideze constantul nostru efort colectiv.

- Scopul fundamental al organizării economice este satisfacerea nevoilor fundamentale ale comunității, cum ar fi hrana, adăpostul, îmbrăcămintea, învățământul, îngrijirea sănătății și accesul la cultură. Acest scop trebuie să aibă prioritate asupra tuturor celorlalte forme de consum și cheltuieli militare, care, ambele, trebuie să fie eliminate neîntârziat. Printre alte priorități imediate se numără și conservarea energiei, crearea unei dependențe de surse de energie solară și convertirea agriculturii la practici viabile care să minimizeze dependența de resurse epuizabile și dăunătoare din punct de vedere ecologic.
- Dincolo de satisfacerea nevoilor fizice fundamentale, calitatea vieții umane depinde mai mult de dezvoltarea relațiilor sociale, de creativitate, de creație artistică și culturală, de spiritualitate și de posibilitatea de a avea o activitate productivă ca membru al comunității decât de creșterea tot mai mare a consumului de bunuri materiale. Fiecare, inclusiv persoanele cu handicap, trebuie să dețină șansa unei depline participări la toate formele de dezvoltare.
- Esențială pentru viabilitate este organizarea vieții economice în jurul economiilor descentralizate și relativ autonome care-și controlează și administrează propriile resurse productive, asigură tuturor o parte egală la controlul și beneficiile exploatării resurselor productive și dreptul de a-și salvgarda propriile standarde sociale și ecologice. Aceasta consolidează atașamentul față de loc, încurajează gestionarea mediului înconjurător, întărește securitatea alimentară pe plan local și consti-

tuie un factor de acomodare la identități culturale distincte. Comerțul dintre asemenea economii locale, ca și cel dintre națiuni, trebuie să fie just și echilibrat. Acolo unde drepturile și interesele corporațiilor intră în conflict cu interesele și drepturile comunității, acestea din urmă trebuie să prevaleze.

- Toți membrii societății, fără vreo deosebire de sex, clasă sau identitate etnică, au dreptul și obligația de a participa pe de-a-ntregul la viața și deciziile comunității. Cei care în prezent sunt săraci și lipsiți de drepturi civile trebuie în special să se implice pe deplin. Rolul, nevoile, valorile și înțelepciunea femeilor, mai ales, sunt centrale în procesul luării de decizii asupra sorții Pământului. Există o nevoie urgentă de implicare a femeilor la toate nivelurile de elaborare, planificare și aplicare a politicilor la egalitate cu bărbații. Echilibrul sexelor este esențial pentru o dezvoltare viabilă. Popoarele indigene, de asemenea, își aduc o contribuție esențială la îndeplinirea sarcinii conservării planetei și a creaturilor sale, precum și în crearea unei noi realități mondiale prielnice vieții. Înțelepciunea indigenă constituie una dintre resursele cele mai importante și mai de neînlocuit ale societății umane. Drepturile și contribuțiile popoarelor indigene trebuie să fie recunoscute.
- În timp ce creșterea pe ansamblu a populației constituie o amenințare la sănătatea planetei, creșterea numărului supraconsumatorilor în lume este un pericol iminent și mai mare decât creșterea demografică în rândurile celor săraci. A asigura tuturor oamenilor mijloacele pentru satisfacerea nevoilor lor vitale constituie o premisă esențială a stabilizării populației. Libertatea de reproducere și accesul tot mai larg la o îngrijire a sănătății reproductive și la planificare familială sunt drepturi umane fundamentale.
- Cunoașterea este una dintre resursele infinite ale umanității. Cunoașterea benignă sub orice formă, inclusiv tehnologia, face parte din tezaurul colectiv al umanității și trebuie împărtășită gratuit cu toți cei care ar putea beneficia de pe urma ei.
- Dependența de datorii, indiferent că este în cauză o persoană individuală, sau un stat, este imorală și trebuie să nu fie impusă cu forța de dreptul internațional și civil.

Transparența trebuie să fie premisa fundamentală implicită a procesului decizional al tuturor instituțiilor oficiale, inclusiv pe plan internațional.

Aplicarea acestor principii în vederea transformării depline a

societății va necesita un angajament pe scară largă în domeniul învățământului. Noua înțelegere, noile valori și deprinderi sunt necesare la toate nivelurile și tuturor categoriilor sociale. Ne vom educa pe noi înșine, comunitățile noastre și națiunile noastre în acest scop.

Recunoaștem că datorăm mult valorilor și înțelepciunii populațiilor indigene. Acestea ne-au îmbogățit foarte mult dialogul și vor constitui surse ale unei învățări permanente. Vom onora acest tezaur și vom lupta pentru apărarea drepturilor popoarelor indigene.

Gândirea noastră a fost, de asemenea, îmbogățită de învățăturile multor tradiții religioase prezente printre noi. Recunoaștem locul central pe care-l vor ocupa în societățile pe care căutăm să le creăm valorile și dezvoltarea noastră spirituală. Ne angajăm să trăim după principiile simplității, iubirii, păcii și respectului față de viață, comune tuturor tradițiilor religioase.

Eforturile noastre de la Rio s-au concretizat în mai multe acorduri între oameni la niveluri naționale și internaționale. Aceste acorduri se află în diverse stadii de elaborare. Toate sunt documente în curs de elaborare. Le vom cizela în continuare prin nenumărate dialoguri și negocieri în întreaga lume pe măsură ce tot mai mulți oameni se vor alătura mișcării noastre în plină dezvoltare.

Îi invităm pe liderii cercurilor de afaceri și ai celor guvernamentale să ni se alăture în acest act civic la scară mondială. Ei trebuie totuși să știe că nu ne vom mai lăsa îndrumați de ei în tratarea unei realități mondiale pe care până acum au ales să o ignore. Avem prea puțin timp, iar sarcinile sunt prea înalte.

Noi, popoarele lumii, ne vom mobiliza forțele societății civile transnaționale în spatele unui program larg consimțit care leagă multele noastre mișcări sociale în căutarea unor societăți umane drepte, viabile și caracterizate de o participare cât mai largă. În acest fel ne făurim propriile instrumente și procese de redefinire a naturii și semnificației progresului uman și de transformare a instituțiilor noastre care nu ne mai satisfac nevoile. Sunt bineveniți alături de noi toți oamenii care împărtășesc angajamentul nostru la o schimbare democratică și pașnică în interesul planetei vii și al societăților umane pe care le întreținem.

Forumul Internațional al ONG-urilor
Conferința ONU pentru Mediul Înconjurător și Dezvoltare
Rio de Janeiro, Brazilia
12 iunie 1992

Despre autor

Doctorul DAVID C. KORTEN are o experiență de peste treizeci și cinci de ani de muncă atât în cadrul unor foarte cunoscute întreprinderi, cercuri academice și instituții internaționale de dezvoltare, cât și în cadrul unor organizații neguvernamentale contemporane. La ora actuală este fondatorul și președintele organizației The People Centered Development Forum (Forumul Dezvoltării Centrate pe oameni, n.t.), o alianță mondială a oamenilor și organizațiilor, dedicată creării unor societăți drepte, tolerante și viabile prin intermediul acțiunii civice voluntare .

Korten și-a obținut masteratul în Managementul Afacerilor și doctoratul la Stanford University Graduate School of Business. Specializat în economie, teorie organizațională și strategia afacerilor, și-a consacrat prima parte a carierei sale înființării unor școli de afaceri în țările sărace, începând cu Etiopia. El a făcut acest lucru în speranța că, apariția unei noi clase de „întreprinzători privați profesioniști" va fi calea spre eradicarea sărăciei. El și-a satisfăcut serviciul militar în timpul războiului din Vietnam cu gradul de căpitan al Forțelor Aeriene Americane, servind în cadrul Comandamentului Forțelor Aeriene Americane și la Biroul ministrului Apărării.

Apoi Korten a fost timp de cinci ani și jumătate profesor la Harvard University Graduate School of Business* predând studenților din cadrul programelor de management la nivel mediu și de masterat în Managementul Afacerilor (MBA). El a mai îndeplinit, de asemenea, funcția de consilier din partea Universității Harvard la Central American Management Institute, cu sediul în Nicaragua. Apoi s-a alăturat personalului de la Harvard Institute for International Development**, unde a condus un program finanțat de Fundația Ford pentru consolidarea organizării și administrării programelor naționale de planificare familială.

În ultima parte a anilor '70, Korten a părăsit cercurile academice americane și s-a mutat în Asia de Sud-Est, unde a locuit timp de aproape cincisprezece ani, lucrând mai întâi ca specialist în cadrul

---

* Școala post-universitară de Științe Economice din cadrul Universității Harvard. (n.t.).

** Institutul Harvard pentru Dezvoltare Internațională. (n.t.).

unui proiect finanțat de Fundația Ford, iar apoi îndeplinind funcția de consilier regional pentru Asia cu privire la managementul dezvoltării în cadrul U.S.Agency for International Development (Agenției Americane pentru Dezvoltare Internațională, n.t.) (USAID). Munca desfășurată acolo i-a adus recunoașterea internațională pentru contribuțiile sale în munca de pionierat legată de conceperea unor puternice strategii pentru transformarea birocrațiilor publice în sisteme de sprijin sensibile la nevoile oamenilor și consacrate consolidării controlului exercitat de comunitate și administrării locale a resurselor funciare, hidrografice și forestiere.

Dezamăgit de evidenta incapacitate a agenției USAID și a altor mari donatori guvernamentali de ajutoare în ce privește transpunerea în practică a modurilor de abordare a problemelor, modalități a căror eficacitate fusese dovedită de Fundația neguvernamentală Ford, Korten a abandonat sistemul oficial de asistență. Ultimii cinci ani petrecuți de el în Asia au fost consacrați muncii cu liderii organizațiilor neguvernamentale asiatice de identificare a cauzelor generatoare de eșecuri în materie de dezvoltare în regiune și de transfigurare a organizațiilor societății civile în catalizatori strategici ai schimbării la nivelurile național și mondial.

Korten a ajuns să-și dea seama că actuala criză a sărăciei crescânde, a inegalității tot mai mari, a devastării mediului înconjurător și dezintegrării sociale pe care le vedea în Asia afectau aproape fiecare țară din lume, inclusiv Statele Unite și alte țări „dezvoltate". Mai mult chiar, el a ajuns la concluzia că Statele Unite promovau activ atât pe plan intern cât și în străinătate chiar politicile care adânceau criza mondială ce rezulta de pe urma lor. Ca lumea să poată supraviețui, Statele Unite trebuie să se schimbe. El s-a mutat la New York în 1992 pentru a ajuta la derularea acestui proces de schimbare.

Lucrările Doctorului Korten sunt o lectură obligatorie în universitățile lumii. Este autorul sau editorul a numeroase cărți, printre care *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda; Community Management; People-Centered Development* (editată împreună cu Rudi Klauss); *Bureaucracy and the Poor: Closing the Gap** (editată împreună cu Felipe B. Alfonso), publicate toate de Kumarian Press. El colaborează cu regularitate la editarea unor cărți și la unele reviste de specialitate, precum și la publicațiile a nenumărate organizații neguvernamentale.

---

* *Intrând în secolul XXI: Acțiunea voluntară și programul mondial; Managementul comunității; Dezvoltarea centrată pe oameni; Birocrația și oamenii săraci: eliminând prăpastia.* (n.t.).

NOTE

Prolog: O Călătorie Personală

1. Cu ocazia ceremoniei decernării Medaliei Libertății la 4 iulie 1994, în Philadelphia.
2. Articolul este pus în circulație în formă de monografie de către Coaliția ONG-urilor Asiatice, P.O. Box 3107, QCCPO 1103, Quezon City, Filipine, Fax: (63-2) 921-5122. A fost de asemenea publicată în alte limbi și în alte formate, inclusiv sub forma unei serii de două părți în revista „Development" (nr. 4/1993 și nr. 4/1994), a Society for International Development (Societății pentru Dezvoltare Internațională, n.t.).

Capitolul 1: De la speranță la criză

1. Jerry Mander: *In the Absence of the Sacred* (San Francisco: Sierra Club Books, 1991), p. 26.
2. Programul ONU de Dezvoltare (UNDP): *Human Development Report 1993* (New York: Oxford University Press, 1993), p. 12.
3. UNDP: *Human Development Report 1994* (New York: Oxford University Press, 1994), p. 31.
4. Înaltul Comisar ONU pentru Refugiați: *The State of the World's Refugees* (New York: Penguin Books, 1993).
5. Gene Stephens: „The Global Crime Wave", în „The Futurist", iulie-august 1994, pp. 22-28.
6. „Out-of-Wedlock Births up since '83, Report Indicates", în „New York Times" din 20 iulie 1994, pp. A-1, A-16.
7. UNDP: *Human Development Report 1994*, p. 31.
8. *Ibidem*, p. 47.
9. Înaltul Comisar ONU pentru Refugiați: *State of the World's Refugees.*
10. Sondajul Gallup din 2 iunie 1990.
11. Sondajul Harris din 3 ianuarie 1994.
12. „The New Deal: What Companies and Employees Owe One Another", în „Fortune", numărul din 13 iunie 1994, pp. 44-52.
13. Rezultat de sondaj, citat de Robert Reich, ministrul american al Muncii, într-o prezentare ținută la Consiliul Conducerii Democratice, la Washington D.C., pe 22 noiembrie 1944. Cifra pentru cei fără bacalaureat este de 68%.
14. Kettering Foundation: *Citizens and Politics: A View from Main Street America*, (Dayton, Ohio: Kettering Foundation, 1991), pp. III-IV, așa cum apare citat în lucrarea lui Stephen Craig: *The Malevolent Leaders:*

Population Discontent in America (Boulder, Colorado: Westview Press, 1993), p. 83.

15. Seymour Lipset și William Schneider: *The Confidence Gap: Business, Labor, and Government in the Public Mind* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1987), p. 410; *Index to International Public Opinion, 1992-1993*, editori: Elizabeth Hann Hastings și Philip K. Hastings (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1994).

Capitolul 2: Sfârşitul frontierei deschise

1. Societatea Regală din Londra și Academia Națională de Științe a Statelor Unite, *Population Growth, Resource Consumption, and a Sustainable World* (London and Washington, D.C.: Authors, 1992), așa cum apare citat în „A New Era Unfolds", de Lester R. Brown, în volumul *State of the World 1993*, de Brown, (et. al.) (New York: W.W. Norton, 1993), p. 3.
2. Herman E. Daly, „Sustainable Growth: An Impossibility Theorem", în „Development", nr. 3/4 (1990): 45.
3. Publicat inițial în *Environmental Quality in a Growing Economy*, editată de Henry Jarrett (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1968), pp. 3-14.
4. Vezi „principiile directoare pentru crearea unor societăți sănătoase în secolul XXI" enumerate în capitolul 21.
5. Lance Davis și Robert Huttenback, *Mammon and the Pursuit of Empire* (New York: Cambridge University Press, 1986), așa cum apare citat în *The Growth Illusion de Richard Douthwaite* (Tulsa, Oklahoma: Council Oak Books, 1993), p. 46.
6. Davis și Huttenback, așa cum apare citat la Douthwaite, p. 46.
7. Aceste statistici au fost compilate de William E. Rees și Mathis Wackernagel, „Ecological Footprints and Appropriated Carrying Capacity: Measuring the Natural Capital Requirements of the Human Economy", în vol. *Investing in Natural Capital: The Ecological Economics Approach to Sustainability*, redactori A-M Jannson, M. Hammer, C. Folke și R. Costanza (Washington, D.C.: Island Press, 1994), p. 380. Ținând cont de faptul că 1 hectar este egal cu 2,47 acri. Pentru mai multe detalii privind teza conform căreia activitățile umane depășesc acum multe dintre limitele naturale ale ecosistemului, vezi vol. *Population, Technology, and Lifestyle: The Transition to Sustainability*, redactori Robert Goodland, Herman E. Daly și Salah El Serafy, (Washington, D.C.: Island Press, 1992), pp. 3-22; *Beyond the Limits* de Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows și Jorgen Randers (Post Mills, Vt.: Chelsea Green Publishing, 1992); *Global 2000 Revisited* de Gerald O. Barney (Arlington, Va.: Millenium Institute, 1993); „Carrying Capacity: Earth's Bottom Line", de Sandra Postel, în *State of the World 1994* de Lester R. Brown (et al.) (New York: W.W. Norton, 1994), pp. 3-21.

8. Alan Durning: *How Much is Enough? The Consumer Society and the Future of the Earh* (New York: W. W. Norton, 1992), p. 56.
9. Vandana Shiva, „Homeless in the «Global Village»", în *Earth Ethics* 5, no. 4 (1994): 3.
10. „Aid for Profit: Japanese DDA in Leyte", *Kabalikat*, septembrie 1990: 8-10.
11. „Pollution and the Poor", *The Economist*, 15 februarie 1992, 16-17.
12. „Human Appropriation of the Products of Photosynthesis" de Peter M. Vitousek (et al.), în *Bioscience* 24, no. 6 (1986): 368-73.
13. Rees și Wackernagel, p. 382.
14. *Ibidem*, p. 374.
15. Manus van Brakel și Maria Buitenkamp: *Sustainable Netherlands: A Perspective for Changing Northern Lifestyles* (Amsterdam: Friends of the Earth, 1992).
16. Alex Hittle, *The Dutch Challenge: A Look at How the United States' Consumption Must Change to Achieve Global Sustainability* (Washington, D.C.: Friends of the Earth, 1994).
17. Van Brakel și Buitenkamp, p. 6.
18. David Pimentel, Rebecca Harman, Matthew Pacenza, Jason Pecarsky și Marcia Pimentel: „Natural Resources and an Optimal Human Population", *Population and Environment* 15, nr. 5 (1994): 352.
19. *Ibidem*, 364.
20. *Ibidem*, 363.

Capitolul 3: Iluzia creşterii economice

1. Mahbub ul Haq, consilier special pentru publicația anuală „Human Development Report" a Programului ONU de dezvoltare, la cea de-a XXI-a Conferință Mondială a Societății pentru Dezvoltare Internațională din Mexico City, în aprilie 1994.
2. Camera Internațională de Comerț (ICC), *The Business Carter for Sustainable Development* (Paris: ICC, 1990), așa cum apare citat în articolul lui Paul Ekins, „Sustainability First", în vol. *Real-Life Economics: Understanding Wealth Creation*, de Paul Ekins și Manfred Max-Neef (London: Routledge, 1992), p. 415.
3. „GNP and Market Prices: Wrong Signals for Sustainable Economic Succes That Mask Environmental Destruction" de Jan Tinbergen și Roefie Hueting, în vol. *Population, Technology, and Lifestyle: The Transition to Sustainability*, redactori Robert Goodland, Herman E. Daly și Salah El Serafy, (Washington, D.C.: Island Press, 1992), pp. 52-62.
4. Tinbergen și Hueting, pp. 52-62.
5. „The Growth Illusion" de Richard Douthwaite, în vol. *Buying America Back*, redactori Jonathan Greenberg și William Kistler (Tulsa, Oklahoma: Council Oak Books, 1992), pp. 92-96.
6. *The Living Economy*, editată de Paul Ekins, (London: Routledge, 1986), p. 8.

7. Herman E. Daly și John B. Cobb Jr.: *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future* (Boston: Beacon Press, 1989), pp. 401-55.
8. UNDP, *Human Development Report*, 1991 (New York: Oxford University Press).
9. Richard Douthwaite: *The Growth Illusion* (Tulsa, Oklahoma: Council Oak Books, 1993), pp. 96-119.
10. *Ibidem*, pp. 33-50.
11. Robin Groad și John Cavanagh: *Plundering Paradise*, (Berkeley, California: University of California Press, 1993), pp. 24-31.
12. *Ibidem.*
13. Eduardo A. Morato: „Far More Destructive Non-Events amidst Us", în *Manila Chronicle*, 18 iunie 1991.
14. Broad și Cavanagh, pp. 61-72.
15. Morato, *ibidem.*
16. Vezi John Young: „Mining the Earth" în vol. *State of the World 1992*, de Lester R. Brown (et al.), (New York: W.W. Norton, 1992), p. 111.
17. Edgar Cahn și Jonathan Rowe: *Time Dollars* (Emmaus, Pa.: Rodale Press, 1992).
18. Clarence Shubert: „Creating People-Friendly Cities", *PCDForum Column* nr. 72, 5 aprilie 1994.
19. Douthwaite, *The Growth Illusion*, pp. 33-50.
20. Edward McNall Burns: *Western Civilizations: Their History and Their Culture*, a cincea ediție, (New York: W.W. Norton, 1958), pp. 659-60.
21. Douthwaite, *The Growth Illusion*, pp. 50-56.
22. Bennett Harrison: *Lean and Mean: The Changing Landscape of Corporate Power in the Age of Flexibility* (New York: Basic Books, 1994), pp. 191-92.
23. *Population, Technology, and Lifestyle: The Transition to Sustainability*, redactori Robert Goodland, Herman E. Daly și Salah El Serafy, (Washington, D.C.: Island Press, 1992), p. XV.
24. Alicia Korten: „Cultivating Disaster: Structural Adjustment and Costa Rican Agriculture", în *Multinational Monitor*, iulie/august 1993, 20-22.
25. Bruce Rich: *Mortgaging the Earth: The World Bank, Environmental Impoverisment, and the Crisis of Development* (Boston: Beacon Press, 1994), p. 155.
26. Clarence Maloney: „Environmental and Project Displacement of Population in India. Part I: Development and Deracination", în *University Field Staff International Report*, nr. 14, (Indianapolis, Indiana: University Field Staff International, 1990-91), p. 1.
27. Rich, p. 156.
28. *Southeast Asia Regional Consultation on People's Participation in Environmentally Sustainable Development*, vol. 2, în *National & Regional Reports*, (Manila: Coaliția ONG-urilor Asiatice, 1991), pp. 1-2.
29. Walter Hook: „Paving over Bangkok: Development Bank-Funded

Highways Will Displace Tens of Thousands", în *Sustainable Transport* nr. 2 (septembrie 1993): 7.

Capitolul 4: Dezvoltarea puterii corporatiste în America

1. Richard L. Grossman și Frank T. Adams: *Taking Care of Business: Citizenship and the Carter of Incorporation* (Cambridge, Mass.: Carter, Ink, 1993), p. 6.
2. *Ibidem.*
3. Douglas Dowd: *U.S. Capitalist Development since 1776: Of, by, and for Which People?*, (Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 1993), p. 10.
4. Leo Huberman: *We, the People: The Drama of America* (New York: Monthly Review Press, 1960), pp. 50-52.
5. Adam Smith: *Avuția Națiunilor*. (1776; New York: Modern Library, 1937) p. 123.
6. Grossman și Adams, p. 3
7. *Ibidem.*
8. *Ibidem*, pp. 8-9.
9. *Ibidem*, pp. 11-12.
10. Așa cum este citat în cartea lui Edwin Merrick Dodd: *American Business Corporations until 1860* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1934), p. 130, așa cum apare citat în lucrarea lui Grossman și Adams, p. 13.
11. Harvey Wasserman: *America Born & Reborn* (New York: Collier Books, 1983), p. 84.
12. Așa cum este citat la Wasserman, pp. 89-90.
13. *Ibidem.*
14. Așa cum este citat la Wasserman, p. 291.
15. Așa cum este citat la Wasserman, p. 92-93.
16. Wasserman, p. 108.
17. Grossman și Adams, p. 21.
18. *Ibidem.*
19. *Ibidem*, p. 18-20.
20. Wasserman, p. 110.
21. Grossman și Adams, pp. 18-20.
22. Paul Hawken: *The Ecology of Commerce* (New York: Harper Business, 1993), p. 108.
23. Wasserman, p. 110.
24. Melvyn Dubofsky: *Industrialism and the American Worker, 1865-1920* (Arlington Heghts, Illinois: Harlan Davidson, 1975), p. 87.
25. Wasserman, pp. 110-18; Dubofsky, pp. 29-71.
26. Wasserman, pp. 110-18.
27. Wasserman, p. 108.
28. Dubofsky, pp. 72-108.
29. Wasserman, p. 124; Dubofsky, pp. 77-80.

30. Dowd, p. 157.
31. Robert L. Heilbroner, *The Worldly Philosopher* (New York: Simon and Schuster, 1992), pp. 249-50.
32. Wasserman, p. 140.
33. *Ibidem*, pp. 146-47.
34. Kevin Phillips, *The Politics of Rich and Poor* (New York: Harper Perennial, 1990), pp. 241-42.
35. Walden Bello, în colaborare cu Shea Cunningham și Bill Rau: *Dark Victory: The United States, Structural Adjustment, and Global Poverty* (Oakland, California: Institute for Food and Development Policy, 1994), pp. 4-5.
36. Bello, p. 3.
37. *Ibidem*, p. 5.
38. *Ibidem.*
39. Cifra referitoare la 1978 este extrasă din lucrarea lui Phillips, p. 239. Cifra referitoare la 1994 provine dintr-un sondaj al miliardarilor lumii, efectuat de către *Forbes*, în numărul din 18 iulie 1994, 135.
40. *Forbes*, numărul din 18 iulie 1994, 135.
41. Bello, pp. 5-6.
42. Bello, pp. 3-4.
43. Pentru detalii suplimentare privind scopul autonom al corporațiilor, vezi capitolul 7, „Corporations as Machines", din cartea lui Jerry Mander, *In the Absence of the Sacred*, (San Francisco: Sierra Club Books, 1991).
44. William Greider: *Who Will Tell the People? The Betrayal of American Democracy* (New York: Simon and Schuster, 1992), p. 331.

Capitolul 5: Asaltul libertarişti corporatişti

1. „Is Free Trade Passe?", în *Economic Perspectives* 1, nr. 2 (1987): 131.
2. Gar Alperovitz: „Building a Living Democracy", în *Sojourners*, 16 iulie 1990.
3. Michael Pusey: „Reclaiming the Middle Ground... from Right «Economic Rationalism»", în vol. *Economic Rationalism: Dead End or Way Forward?*, redactori: Stephen King și Peter Lloyd, (New South Wales: Allen & Unwin, 1993), p. 18.
4. Michael Pusey: *Economic Rationalism in Canberra: A Nation-Building State Changes Its Mind*, (Sydney: Cambridge University Press, 1991).
5. *Webster's New World Dictionary*, (New York: Simon and Schuster, 1980), vezi „rațională".
6. David Boaz și Edward H. Crane, *Market Liberalism: A Paradigm for the 21st Century* (Washington, D.C.: Cato Institute, 1993), p. 23.
7. Adam Smith: *Avuția Națiunilor*. (1776; New York: Modern Library, 1937) pp. 60-61.
8. *Ibidem*, vol. II, p. 165.

9. A. V. Krebs, *The Corporate Reapers: the Book of Agribusiness* (Washington, D.C.: Essential Books, 1992); și o foaie informativă intitulată „America's New «Centrally Planned» Food Economy", redactată de A.V. Krebs și distribuită de Prairie Fire Rural Action, din Des Moines, statul Iowa.
10. Paul Hawken: *The Economy of Commerce* (New York: Harper Business, 1993), p. 95.
11. Neva Goodwin: „Externalities and Economic Power" (lucrare prezentată la reuniunea de închidere de toamnă a Asociației Donatorilor Ecologici (Environmental Grantmakers Association) de la Bretton Woods, N.H., 13-15 octombrie 1994), p. 2.
12. Smith, în traducerea lui Al. Hallunga, p. 305. Trebuie menționat că aceasta este singura dată când autorul face referință la celebra „mână invizibilă", în cele aproape o mie de pagini ale manuscrisului său.
13. *Ibidem*, vol. II, p. 184.
14. Centrul ONU pentru Corporațiile Transnaționale (UNCTC), E/C.10/1993/2, 3 martie 1993, p. 8; așa cum a relatat John Cavanagh într-un memoriu de la 1 mai 1993.
15. Aceste argumente sunt dezvoltate mult mai detaliat de către Herman E. Daly și John B. Cobb Jr., în *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future* (Boston: Beacon Press, 1989), pp. 209-35.
16. Goodwin, p. 2.
17. James Stanford: „Continental Economic Integration: Modeling the Impact on Labor", în *Annals of the American Academy of Political & Social Science* 526 (Martie, 1993): 92-110.
18. James Stanford: „Free Trade and the Imaginary Worlds of Economic Modelers", în *PCD Forum Column* nr. 45, din 5 aprilie 1993.
19. Statistici citate de Richard J. Barnet în articolul „Stateless Corporations: Lords of the Global Economy", în *The Nation*, din 19 decembrie 1994, 754.
20. Notă internă a Băncii Mondiale, redactată de Lawrence Summers, la data de 12 decembrie 1991, p. 5. Extrasele relevante din acest memo sunt citate la p. 62 a revistei *The Economist*, din 8 februarie 1992. Summers, un adept important al raționalismului economic, a replicat la criticile publice larg răspândite la adresa argumentului său, pretinzând că l-a inserat în infama notă mai degrabă ca un contraargument ironic, decât ca o propunere serioasă.
21. „Pollution and the Poor", în *The Economist*, din 15 februarie 1992, pp. 16-17.
22. Aceasta este o temă preferată în seriile *World Development Report* ale Băncii Mondiale. Vezi, de exemplu, Banca Mondială: *World Development Report 1992: Development and the Environment* (New York: Oxford University Press, 1992), p. 3.
23. Acesta a fost argumentul central al unei lucrări intitulate: „Comments

on Thomas W. Pogge's «Radical International Inequalities»", prezentată de distinsul economist specializat în probleme de dezvoltare, Paul Streeten, la Masa Rotundă pe tema consumului și justiției internaționale din cadrul Conferinței despre Consum, Direcționarea Globală și Viață bună, School of Public Affairs, University of Maryland, 29 septembrie-2 octombrie 1994.

Capitolul 6: Declinul pluralismului democratic

1. „Free Trade, up to a Point", în cotidianul londonez *Times*, din 5 martie 1994, p. 18.
2. Francis Fukuyama: *The End of History and the Last Man (Sfârșitul istoriei și ultimul om)* (New York: Avon Books, 1992).
3. Următoarele puncte sunt preluate din cartea lui Herman E. Daly și John B. Cobb Jr.: *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future* (Boston: Beacon Press, 1989), pp. 49-60.
4. M-am bazat pe o scrisoare personală a lui Marilyn Mehlmann, de la Institutul Suedez de Inventii Sociale, 3 martie 1994.
5. Kenneth Hermele: „The End of the Middle Road: What Happened to the Swedish Model?", în *Monthly Review*, numărul din martie 1993, 14-24.
6. David Vail: „The Past and Future of Swedish Social Democracy: A Reply to Kenneth Hermele", în *Monthly Review*, numărul din octombrie 1993, 24-31.
7. Hermele: „The End of the Middle Road."
8. *Ibidem*.
9. Vail, *ibidem*.
10. Hermele, *ibidem*.
11. *Ibidem*.
12. Vail, *ibidem*.
13. Hermele, *ibidem*.
14. *Ibidem*.
15. Vail, *ibidem*.
16. Larry Diamond: „Beyond Authoritarianism and Totalitarianism: Strategies for Democratization", în *The Washington Quarterly* 12, nr. 1 (iarna lui 1989): 141-63.
17. William M. Dugger: *Corporate Hegemony* (New York: Greenwood Press, 1989), pp. 12-15.
18. Dugger, p. 15.
19. *Ibidem*.

Capitolul 7: Iluziile locuitorilor norilor

1. Din episodul nr. 74 „The Cloud Minders", al serialului *Star Trek*, difuzat la 28 februarie 1969. Interview with company owner on U.S. National Public Radio, 31 august 1994.

2. Graham Hancock, *Lords of Poverty* (New York: Atlantic Monthly Press, 1989), pp. 38-40.
3. Cuvântare rostită de Barber B. Conable înaintea Consiliului Guvernatorilor Băncii Mondiale și a Corporației Interna ionale a Finanțelor, la Washington D.C., în data de 30 septembrie 1986, așa cum apare citat la Hancock, p. 38.
4. Așa cum se relatează în articolul lui Nancy Scheper-Hughes, „The Madness of Hunger", în *Why*, nr. 14 (toamna anului 1993): 11.
5. Walter Hook: „Paving over Bangkok", în *Sustainable Transport*, nr. 2, (septembrie 1993): 7.
6. *Ibidem*: 6.
7. UNDP: *Human Development Report 1992* (New York: Oxford University Press, 1992).
8. Datele din SUA reprezintă familii și de aceea nu sunt direct comparabile cu datele individuale folosite de UNDP.
9. Gar Alperovitz: „Building a Living Democracy", în *Sojourners*, din iulie 1990, 13.
10. „Executive Pay: The Party Ain't over Yet", în revista *Business Week*, nr. din 16 aprilie 1993, p. 56-64.
11. *Ibidem*.
12. „The Forbes Four Hundred", din *Forbes*, nr. din 18 octombrie 1993, 110-11.
13. Deși valorile activelor nete nu sunt direct comparabile cu produsul intern brut, care reprezintă o măsură a venitului, ordinele de magnitudine sunt revelatoare. Cifrele referitoare la PIB și la popula ie sunt luate din *The Universal Almanac, 1994*, de John W. Wright, (Kansas City, Mo.: Andrews and McMeel, 1993).
14. „The Forbes Four Hundred", 111.
15. Lawrence Mishel și Jared Bernstein: *The State of Working America: 1992-93* (Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 1993), p. 256.
16. *Ibidem*, p. 46; pe baza datelor date publicității în 1991 de Comitetul Mijloacelor și Căilor Camerei Reprezentanților. Cifrele sunt calculate la valoarea constantă a dolarului din 1992.
17. James M. Clash: „Reversal of Fortunates", în *Forbes* din 18 octombrie 1993, p. 105-6.
18. Eric Konigsberg: „No Hassles: The Ultimate Perk of the Ruling Class Is Freedom from Pesky Details", în revista *Utne Reader*, pe septembrie/octombrie 1993, 76.
19. James Bennet: „New Ford Chief Hasn't Bought One, Lately", în „New York Times", nr. din 7 octombrie 1993, pp. D-1, D-15.
20. „CEO Disease: Egotism Can Breed Corporate Disaster-and the Malady Is Spreading", în *Business Week*, din 1 aprilie 1991, 52-60.
21. Konigsberg, 76.
22. Richard J. Barnet și John Canagh: *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order* (New York: Simon and Schuster, 1994), pp. 325-29.

23. *Ibidem*: „I don't know that I need to know. It's not within our scope to investigate." Vezi de asemenea și Cynthia Enloe: „The Globetrotting Sneaker", în revista *Ms.*, numărul pe martie/aprilie 1995, 10-15.
24. „Eisner Pay is 68% of Profit", în *New York Times*, 16 aprilie 1994, p. 48.
25. The World's Wealthiest People", în „Forbes", nr. din 5 iulie 1993, pp. 66-111; „The Billionaires", în *Forbes*, nr. din 18 iulie 1994, 134-219.
26. Robert B. Reich: *The Work of Nations* (New York: Alfred A. Knopf, 1991), p. 275.
27. O documentație mai extinsă a acestui curent din Statele Unite o oferă cartea lui Reich, la pp. 268-81.

Capitolul 8: Visând la imperii mondiale

1. „A Survey of Multinationals: Everybody's Favorite Monsters", în *The Economist*, numărul din 27 martie 1993, 7.
2. Richard J. Barnet și Ronald E. Muller: *Global Reach: The Power of the Multinational Corporation* (New York: Simon and Schuster, 1974), pp. 13, 15-16. Așa cum apare citat în lucrarea lui Howard M. Wachtel, *The Money Mandarins: The Making of a Supranational Economic Order* (Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 1990), p. 6.
3. Akio Morita: „Toward a New World Economic Order", apărut în *Atlantic Monthly*, pe luna iunie 1993, p. 88.
4. *Ibidem*, p. 92-3.
5. *Ibidem*, p. 93.
6. *Ibidem*, pp. 94-5.
7. „Cosmocorp: The Importance of Being Stateless", în *Columbia Journal of World Business* 2, nr. 6 (noiembrie – decembrie 1967), așa cum apare citat în lucrarea lui Jeff Frieden „The Trilateral Comission: Economics and Politics in the 1970s", publicată în volumul *The Trilateral Commission and Elite Planning for World Management* (Boston: South End Press, 1980), pp. 63-64.
8. *GATT-The Environment and the Third World an Overview* (Berkeley, California: Environmental News Network, 1992), p. 3, așa cum apare citat în lucrarea lui Paul Hawken, *The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability* (New York: Harper Business, 1993), p. 101.
9. Rosabeth Moss Kanter: „Transcending Business Boundaries: 12 000 World Managers View Change", apărut în *Harvard Business Review*, pe mai – iunie 1991, pp. 151-65.
10. Calculat din tabelele comerțului mondial și al producției mondiale în cartea lui Lester R. Brown, Hal Kane și Ed Ayres: *Vital Sings 1993: The Trends That Are Shaping Our Future* (New York: W.W. Norton, 1993).
11. „A Survey of Multinationals", p. 7.
12. „The Power of the Transnationals", în *The Ecologist* 22, nr. 4 (iulie/august 1992): p. 159.
13. Organizația Națiunilor Unite: *World Investment Report* (New York: United Nations, 1993), pp. 19, 22.

14. Așa cum apare citat în articolul lui Gerald Epstein, „Mortgaging America", apărut în *World Policy Journal* 8, nr. 1 (iarna lui 1990-91), p. 29.
15. *Business Week*, nr. din 14 mai 1990, p. 99.
16. Robert B. Reich: „Who Is Us?", în *Harvard Business Review*, pe ianuarie - februarie 1990, p. 54.
17. Andrew Pollack: „G.M. to Make Toyota Cars for Sale in Japan", apărut în *New York Times*, numărul din 16 aprilie 1993, p. D-1.
18. „The Stateless Corporation", în *Business Week*, numărul din 14 mai 1990, p. 98.
19. *Ibidem*, pp. 99-102.
20. Michael E. McGrath și Richard W. Hoole: „Manufacturing's New Economies of Schale", apărut în *Harvard Business Review*, pe mai - iunie 1992, pp. 94-102.
21. „A Survey of Multinationals", p. 8.
22. Biroul de Evaluare a Tehnologiilor al Congresului Statelor Unite: *Multinationals and the National Interest: Playing by Different Rules* (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1993), pp. 1-4, 10.
23. Kenichi Ohmae: *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy* (London: HarperCollins, 1990), p. XII.
24. „U.S. Companies Use Affiliates Abroad to Skirt Sanctions", în *New York Times*, numărul din 27 decembrie 1993, pp. A-1, D-3.
25. Ohmae, pp. X-XI.
26. *Ibidem*, p. 19.
27. „Exports Will Fly High, but so Will Imports", în *Fortune*, numărul din 25 iulie, 1994, p. 64.
28. Andrew Cohen: „The Downside of «Development»", în *The Nation*, numărul din 4 noiembrie 1991, pp. 544-46.
29. Această discuție are la bază lucrarea lui William Greider, *Who Will Tell the People? The Betrayal of American Democracy* (New York: Simon and Schuster, 1992), pp. 378-87; articolul lui Richard Rothstein „Continental Drift: NAFTA and Its Aftershocks", apărut în *The American Prospect*, nr. 12 (iarna anului 1993), pp. 68-84; lucrarea lui Ross Perot și Pat Choate, *Save Your Job, Save Our Country* (New York: Hyperion, 1993), pp. 45-57 și articolul lui Richard J. Barnet și John Cavanagh, „Creating a Level Playing Field", apărut în *Technology Review*, pe mai/iunie 1994, pp. 23-9.
30. Așa cum apare în interviul lui Greider și este citat în cartea lui la p. 383.
31. „The Boom Belt: There's No Speed Limit on Growth along the South's I-85", în *Business Week*, în numărul din 27 septembrie 1993, 98-104.
32. Robert Reich: *The Work of Nations* (New York: Alfred A. Knopf, 1991), p. 281.
33. Relatare făcută de Robert Reich într-o prezentare la Conferința Conducerii Democratice difuzată pe postul de televiziune C-Span, la data de 29 noiembrie 1994.

Capitolul 9: Construind consensul elitelor

1. Peter Thompson: „Bilderberg and the West", în volumul *Trilateralism: The Trilateral Commission and Elite Planning for World Management*, editor Holly Sklar, (Boston: South End Press, 1980), p. 158.
2. Felix Rohatyn: „World Capital: The Need and the Risks", apărut în *New York Review of Books*, din 14 iulie 1994, p. 48.
3. Leonard Silk și Mark Silk: *The American Establishment* (New York: Basic Books, 1980), pp. 183-90.
4. Baza discuției acestor evenimente este studiul lui Laurence H. Shoup și William Minter, „Shaping a New World Order: The Council on Foreign Relations' Blueprint for World Hegemony", din volumul editat de Sklar, pp. 135-56.
5. Silk și Silk, pp. 197-98.
6. Shoup și Minter, pp. 135-56.
7. Notă internă E-B32, din 17 aprilie 1941, Consiliul pentru Relații Externe, War-Peace Studies, NUL, așa cum apare citat în studiul lui Shoup și Minter, la pp. 145-46.
8. Din Nota internă E-B34, din 24 iulie 1941, așa cum apare citat în studiul lui Shoup și Minter, la p. 141.
9. Shoup și Minter, p. 141.
10. Bruce Rich: *Mortgaging the Earth* (Boston, Beacon Press, 1994), pp. 49-56.
11. Thompson, p. 157.
12. Declarație a lui John Pomian (secretarul lui Joseph Retinger, care a fost fondatorul grupului Bilderberg și primul său secretar permanent), așa cum este citat în lucrarea lui Thompson, la p. 169.
13. Thompson, p. 177.
14. Așa cum apare citat la Thompson, pp. 177-78.
15. *Trilateralism: The Trilateral Commission and Elite Planning for World Management*, editor Holly Sklar, (Boston: South End Press, 1980).
16. Din materialele descriptive oferite de Comisia Trilaterală.
17. Thompson, p. 176.
18. *Ibidem*, p. 177.
19. Dintr-o foaie informativă nedatată oferită de Comisia Trilaterală.

Capitolul 10: Cumpărând democrație

1. Așa cum apare citat în volumul *Justice for Sale: Shortchanging the Public Interest for Private Gain*, (Washington D. C.: Alliance for Justice, 1993), p. 1.
2. Așa cum apare citat în volumul *Justice for Sale*, pp. 10-11.
3. *Justice for Sale*, pp. 11-12; Mark Megalli și Andy Friedman: *Masks of Deception: Corporate Front Groups in America*, (Washington, D.C.: Essential Information, 1991), p. 153.
4. Megalli și Friedman, p. 153.

5. Așa cum apare citat în vol. *Justice for Sale*, p. 12.
6. *Justice for Sale.*
7. Acestea și alte cazuri sunt dovedite cu documente în lucrarea lui Megalli și Friedman: *Masks of Deception.*
8. Rosemary Brown: „Unveiling Corporate From Groups", în *Co-op America Quarterly* (iarna anului 1994): 14. Pentru un registru publicat al grupurilor de acoperire sponsorizate de firme, vezi Carl Deal: *The Greenpeace Guide to Anti-Environmental Organizations*, (Berkeley, California: Odonian Press, 1993), care se poate cumpăra de la Odonian Press, Box 7776, Berkeley, CA 94707, la un preț de 5 dolari exemplarul plus un comision de 2 dolari pe comandă.
9. William Greider: *Who Will Tell the People? The Betrayal of American Democracy*, (New York: Simon and Schuster, 1992), p. 48.
10. *Justice for Sale*, p. 3.
11. Greider, *ibidem.*
12. Dintr-o broșură descriptivă oferită de Masa Rotundă a cercurilor de afaceri.
13. Acest calcul are la bază compensația anuală medie pe 1992 de 3,84 milioane de dolari pentru directorii generali ai principalelor corporații americane, după cum se relatează în numărul din 16 aprilie 1993 al periodicului *Business Week.* De vreme ce membrii Mesei Rotunde sunt directorii generali ai celor mai mari corporații americane, putem presupune că compensația lor medie este mai mare decât cea raportată de *Business Week.*
14. Sarah Anderson, John Cavanagh și Sandra Gross: *NAFTA's Corporate Cadre: An Analysis of the USA*NAFTA State Captains*, (Washington, D.C.: Institute for Policy Studies, 1993); poate fi cumpărată de la IPS, 1601 Connecticut Ave, NW, Washington, DC 20009.
15. Greider, p. 35.
16. John Stauber: „Countering the Flack Attack", în *Co-op America Quarterly* (iarna anului 1994): 18.
17. Stauber, p. 18.
18. Greider, pp. 253-54.
19. *Ibidem*, p. 270.
20. Pat Choate: „Political Advantage: Japan's Campaign for America", în numărul pe septembrie-octombrie 1990 al publicației *Harvard Business Review*, p. 184-98.

Capitolul 11: Comercializând lumea

1. William Leach: *Land of Desire: Merchants, Power, and the Rise of a New American Culture*, (New York: Pantheon Books, 1993), p. XIII.
2. Richard J. Barnett și John Cavanagh: „The Sound of Money", apărut în numărul din 12 ianuarie 1994 al publicației *Sojourners*, p. 12.
3. Paul Hawken: *The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability* (New York: Harper Business, 1993), p. 132.

4. Duane Elgin: *Voluntary Simplicity*, (New York: William Morrow, 1993), pp. 50-52.
5. *Ibidem*.
6. Leach, p. XV.
7. Leach, pp. 11-12.
8. Statisticile și analiza referitoare la televiziune sunt preluate din lucrarea lui Jerry Mander: *In the Absence of the Sacred: The Failure of Technology & the Survival of the Indian Nations*, (San Francisco, California: Sierra Club Books, 1991), pp. 75-82.
9. Mander, pp. 97-98.
10. Așa cum apare citat în cartea lui Richard J. Barnet and John Cavanagh: *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order*, (New York: Simon and Schuster, 1994), pp. 171-72.
11. ONU: *Report on the World Social Situation 1993*, (New York: United Nations, 1993), p. 48
12. Alan Thein Durning: „Can't Live without It", apărut în numărul 3 al periodicului *World-Watch* 6, nr. 3 (mai-iunie 1993), p. 13.
13. Akio Morita: „Toward a New World Economic Order", în *Atlantic Monthly*, pe iunie 1993.
14. Așa cum apare citat în „The Sound of Money" de Barnet și Cavanagh, p. 14.
15. Barnet și Cavanagh: „The Sound of Money", p. 14.
16. Sarah Ferguson: „The Comfort of Being Sad: Kurt Cobain and the Politics of Damage", publicat în *Utne Reader*, pe iulie/august 1994, p. 62.
17. Programul *TV Nation*, produs de Michael Moore, difuzat de canalul de televiziune NBC la 2 august 1994.
18. Cu excepția cazului unor altor trimiteri, informațiile privitoare la reclamele corporațiilor în clasele școlare sunt preluate din articolul lui Alex Monar: „Corporations in the Classroom", din *Co-op America Quarterly* (iarna lui 1994), p. 19-20.
19. Așa cum apare citat în articolul lui Robert Pear: „Senator, Promoting Student Nutrition, Battles Coca-Cola", în numărul din 26 aprilie 1994 al ziarului *New York Times*, p. A-20.
20. „A, B, C, D, Economics", în numărul din 26 mai 1994 al ziarului *New York Times*, p. A-23.
21. Donella Meadows: „Corporate-Run Schools Are a Threat to Our Way of Life", în numărul din 3 octombrie 1992 al publicației *Valley News*, p. 22; Monar, p. 20.
22. Așa cum apare citat în articolul lui Monar, p. 20.
23. Hawken, p. 129.
24. „Empires of the 21st Century?" în numărul din 21 februarie 1994 al publicației *Business Week*, p. 19.

Capitolul 12: Ajustându-i pe săraci

1. Către 11 șefi africani de state, la 27 mai 1993, în Libreville, Gabon:

„They no longer use bullets and ropes. They use the World Bank and the IMF."

2. Reclama a fost publicată de guvernul filipinez în 1975, așa cum apare citat în „Money Flows", de Elizabeth M. Krahmer și Donella H. Meadows (în schiță, la 29 martie 1994), p. 19.
3. Robin Broad: *Unequal Alliance 1979-1986: The World Bank, the International Monetary Fund, and the Philippines*, (Berkeley, California: University of California Press, 1988), p. 21.
4. Bruce Rich: „The Cuckoo in the Nest: Fifty Years of Political Meddling by the World Bank", în periodicul *The Ecologist* 24, nr. 1 (ianuarie – februarie 1994), p. 9.
5. *Ibidem.*
6. *Ibidem.*
7. Broad, pp. 6-7.
8. *Ibidem.*
9. *Ibidem.*
10. *Ibidem*, pp. 26-7.
11. Rich, pp. 9-10.
12. *Ibidem*, p. 10.
13. Broad, p. 27.
14. Așa cum apare citat în cartea lui Robert W. Oliver: *International Economic Cooperation and the World Bank*, (London: Macmillan Press, 1977), p. 160 și în lucrarea lui Bruce Rich: *Mortgaging the Earth: The World Bank, Environmental Impoverishment, and the Crisis of Development*, (Boston: Beacon Press, 1994), p. 59.
15. *World Debt Tables 1992-93: External Finance for Developing Countries*, (Washington, D.C.: World Bank, 1992), p. 212.
16. Frances Stewart: „The Many Faces of Adjustment", în periodicul *World Development* 19, nr. 12 (decembrie 1991), p. 1851.
17. *World Debt Tables 1992-93*, p. 208.
18. Jonathan Cahn: „Challenging the New Imperial Authority: The World Bank and the Democratization of Development", în *Harvard Human Rights Journal* 6, pe 1993, p. 160.
19. Clay Chandler: „The Growing Urge to Break the Bank", în cotidianul *Washington Post*, din data de 19 iunie 1994, pp. H-1, H-7.
20. Rich: *Mortgaging the Earth*, p. 77.
21. Comitetul Senatului pentru Afaceri Bancare și Valută: *Participation of the United States in the International Monetary Fund and the International Bank for Reconstruction and Development*, Cel de-al 79-lea Congres din 1945, prima ședință, S. Rpt. 452, pt. 2, „Minorities Views", p. 9, așa cum apare citat în cartea lui Rich, *Mortgaging the Earth*, la p. 62.
22. *Ibidem*, așa cum apare în volumul lui Rich, la pp. 61-62.
23. David C. Korten: *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda*, (West Hartford, Connecticut: Kumarian Press, 1990).

24. Relatare a lui Pratap Chatterjee în „World Bank Failures Soar to 37,5% of Completed Projects in 1991", publicat în periodicul *Third World Economics*, numărul din 16-31 decembrie 1992, p. 2.
25. Relatare a lui Michael Cernea, în „Farmer Organizations and Institution Building for Sustainable Development", apărut în publicația *Regional Development Dialogue* 8, nr. 2 (vara anului 1987), pp. 1-19.

Capitolul 13: Garantarea drepturilor corporațiilor

1. Prelegere de rămas bun la Banca Mondială, în ianuarie 1994: „Cosmopolitan globalism weakens national boundaries and the power of national and subnational communities, while strenghening the relative power of transnational corporations."
2. William M. Dugger: *Corporate Hegemony*, (New York: Greenwood Press, 1989), pp. IX, XIII.
3. Paul Hawken: *The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability* (New York: Harper Business, 1993), pp. 99-100.
4. Informațiile privind comitetele comerciale consultative sunt preluate din cartea lui Tom Hilliard, *Trade Advisory Committees: Privileged Access for Polluters* (Washington, D.C.: Public Citizen's Congress Watch, 1991).
5. Ministerul American al Comerțului și Biroul Reprezentanților Comerciali Americani: *Procedures and Rules for the Industry Advisory Committees for Trade Policy Matters*, (n.d.), p. 3, așa cum apare citat în cartea lui Hilliard, p. 9.
6. Hilliard, p. 7.
7. „Government Seeks Advice from Industry on U.S. Trade Policy", apărut în nr. 9, din 16 ianuarie 1989 al Publicației *Business America*, așa cum apare citat în cartea lui Hilliard, p. 7.
8. Hilliard: *Trade Advisory Committees*.
9. Așa cum apare citat în articolul lui Mark Ritchie: „GATT, Agriculture and the Environment: The US Double Zero Plan", apărut în nr. 6 al revistei *The Ecologist* 20, (noiembrie – decembrie 1990), p. 217.
10. Așa cum apare citat în articolul „Power: The Central Issue", apărut în nr. 4 al periodicului *The Ecologist* 22 (iulie – august 1992), p. 159.
11. Citat de Ritchie, la p. 216.
12. Preluat dintr-un studiu al lui Tim Lang și Colin Hines: *The New Protectionism: Protecting the Future against Free Trade*, (New York: New Press, 1993), pp. 100-103.
13. Dintr-un interviu din 24 aprilie 1993 acordat revistei *New Scientist*, citat de Natalie Avery în articolul ei, „How Companies Influence Global Food Standards", știre apărută în publicația *Third World Network Features*, în ianuarie 1994, p. 7 (Adresă: 87 Cantonment Road, Penang, Malaysia).
14. Hope Shand: „Patenting the Planet", în *Multinational Monitor*, nr. din iunie 1994, p. 9-13.
15. *Ibidem*.

16. Așa cum apare citat în cartea lui Vandana Shiva: *Monocultures of the Mind: Perspectives on Biodiversity and Biotechnology*, (London: Zed Press, 1993), p. 122.
17. *Ibidem*, p. 122.
18. *The Ecologist, Whose Common Future? Reclaiming the Commons*, (Philadelphia: New Society Publishers, 1993), pp. 55-56.

Capitolul 14: Jocul finanțelor

1. „Hot Money", în numărul din 20 martie 1995 al periodicului *Business Week*, p. 46.
2. Numărul participanților reprezintă o estimare consemnată de Henry B. Gonzales, președintele Comitetului Camerei Reprezentanților pentru Activități Bancare, din cadrul Congresului SUA, la o audiență cu privire la piața de derivative; citat de Thomas L. Friedman în articolul său, „International Investors Bet Everything on Anything", publicat în numărul din 17 aprilie 1994 al cotidianului *New York Times*, sec. 4, p. 1.
3. Diana B. Henriques: „Questions of Conflict Sting Mutual Funds", publicat în *New York Times* din 7 august 1994, p. 1.
4. „Another Year in 'Bank Heaven'?" apărut în numărul din 10 ianuarie 1994 al periodicului *Business Week*, p. 103.
5. Cifrele referitoare la fondurile de pensii sunt preluate din articolul lui Randy Barber și Teresa Ghilarducci, „Pension Funds, Capital Markets, and the Economic Future", publicat în volumul *Transforming the U.S. Financial System: Equity and Efficiency for the 21st Century*, editori: Gary A. Dymski, Gerald Epstein și Robert Pollin, (Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 1993), p. 288.
6. Într-o zi obișnuită de iulie a anului 1993, s-au desfășurat 1087 mii de miliarde de tranzacții în dolari, majoritatea schimburilor de devize, numai în Clearing House Interbank Payments System din New York. Jay Mathews: „Putting Currency Trading on Trial", apărut în numărul din 22 august 1993 al cotidianului *Washington Post*, p. H-1.
7. Joel Kurtzman: *The Death of Money*, (New York: Simon and Schuster, 1993), pp. 64, 149.
8. Pentru explicații mai detaliate pe înțelesul tuturor privind economia financiară, vezi Kurtzman: *The Death of Money*; Howard M. Wachtel: *The Money Mandarins: The Making of a Supranational Economic Order* (Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 1990); și Roy C. Smith: *The Money Wars: The Rise and Fall of the Great Buyout Boom of the 1980s* (Plume, N.Y.: Truman Talley Books, 1990).
9. Rata actuală variază, în funcție de astfel de lucruri precum activele totale ale Băncii, dar variază în medie sub 10%.
10. *Report of the Presidential Commission on Market Mechanisms*, (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1988), p.1-2, așa cum apare citat la Wachtel, p. 251.

11. Kurtzman, p. 98.
12. *Ibidem*, p. 161.

Capitolul 15: Finanța prădătoare

1. Comentariul a fost făcut în legătură cu o perioadă de stabilitate valutară în martie 1987, așa cum apare citat la Hobart Rowen: „Wielding Jawbone to Protect the Dollar", articol apărut în numărul din 15 martie 1987 al cotidianului *Washington Post*, p. H-1 și citat în cartea lui Howard M. Wachtel: *The Money Mandarins: The Making of a Supranational Economic Order*, (Armonk, New York: M.E. Sharpe, 1990), p. 269.
2. Joel Kurtzman: *The Death of Money*, (New York: Simon and Schuster, 1993), p. 128.
3. Felix Rohatyn: „World Capital: The Need and the Risks", publicat în *New York Review of Books*, din data de 14 iulie 1994, p. 53.
4. „A Survey of Multinationals: Everybody's Favourite Monsters", apărut în numărul din 27 martie 1993 al publicației *The Economist*, p. 6.
5. Comunicare personală cu J.T. Ross Jackson, președinte, Gaiacorp, Copenhaga, Danemarca.
6. Carol J. Loomis: „Untangling the Derivatives Mess", apărut în numărul din 20 martie 1995 al publicației *Fortune*, p. 50.
7. „Survey: Frontiers of Finance: On the Edge", în *The Economist*, numărul din 9 octombrie 1993, p. 4.
8. Saul Hansell: „A Primer on Hedge Funds: Hush-Hush and for the Rich", în numărul din 13 aprilie 1994 al cotidianului *New York Times*, pp. A-1, D-15.
9. „Excerpts from Soros Testimony", în numărul din 14 aprilie 1994 al ziarului *New York Times*, p. D-6.
10. Allan R. Myerson: „When Soros Speaks, World Markets Listen", în nr. din 10 iunie 1993 al cotidianului *New York Times*, p. D-1.
11. „Big Winner from Plunge in Sterling", în numărul din 27 octombrie 1992 al cotidianului *New York Times*, p. D-9.
12. Elizabeth M. Krahmer și Donella H. Meadows: „Money Flows" (articol pregătit pentru reuniunea anuală a organizației Environmental Grantmakers Association, din 24 martie 1994), p. 48.
13. Jay Mathews: „Putting Currency Trading on Trial", în numărul din 22 august 1993 al cotidianului *Washington Post*, pp. H-1, H-4.
14. Felix Rohatyn: „World Capital: The Need and the Risks", în *New York Review of Books*, din data de 14 iulie 1991, pp. 51-2.
15. Saul Hansell: „A Bad Bet for P & G.", apărut în numărul din 14 aprilie 1994 al ziarului *New York Times*, p. D-6.
16. Rohatyn, p. 52.
17. Susan Antilla: „A Concealed Danger for Funds", în numărul din 17 aprilie 1994 al cotidianului *New York Times*, p. 15.

18. „Today, Orange County: The Muni Mess on Wall Street: How Bad?", în numărul din 19 decembrie 1994 al periodicului *Business Week*, pp. 28-30.
19. Saul Ansell: „For Rogue Traders, Yet Another Victim", în numărul din 28 februarie 1995 al cotidianului *New York Times*, pp. D-1, D-8; „The Lesson form Barings' Straits", în numărul din 13 martie 1995 al periodicului *Business Week*, pp. 30-2; Richard W. Stevenson: „Young Trader's $29 Billion Bet Brings Down a Venerable Firm", în numărul din 28 februarie 1995 al ziarului *New York Time*", pp. A-1, D-9.
20. Sheryl WuDunn: „Tokyo Stocks Plunge on British Firm's Collapse", în numărul din 27 februarie 1995 al cotidianului *New York Times*, p. D-1.
21. Așa cum apare citat în cartea lui Joel Kurtzman: *The Death of Money*, (New York: Simon and Schuster, 1993), pp. 89-91.
22. Pe baza unui interviu cu Christopher Whalen, director financiar pentru Legal Research International, luat de Russell Mokhiber de la Corporate Crime Reporter, la 19 ianuarie 1995, difuzat prin Internet.
23. „The World's Wealthiest People", în numărul din 5 iulie 1993 al publicației *Forbes*, p. 66; „The Billionaires", numărul din 18 iulie 1994 al aceleiași publicații, pp. 194-5.
24. „One Year Later: NAFTA Disaster!" Pachet de informații pregătit și difuzat de Public Citizen's Trade Program, în numărul de la 1 martie 1995 al publicației „Public Citizen", Washington D.C., p. 1.
25. „Austerity and Rates of 92% Fail to Perk Up the Peso", în numărul din 16 martie 1995 al cotidianului *New York Times*, p. D-8.
26. Anthony DePlama: „Mexicans Ask How Far Social Fabric Can Stretch", în numărul din 12 martie 1995 al cotidianului *New York Times*, p. A-1.
27. Allen R. Nyerson: „Peso's Plunge May Cost Thousands of U.S. Jobs", în numărul din 30 ianuarie 1995 al cotidianului *New York Times*, p. D-4.
28. Anthony DePlama: „Crisis in Mexico Deepens Damage in Latin Markets", în numărul din 11 ianuarie 1995 al ziarului *New York Times*, pp. A-1, D-2.
29. Ralph Nader, depoziție privind planul de salvare al guvernului mexican în fața Comitetului Senatului pentru Activitate Bancară, din cadrul Senatului Statelor Unite, la 9 martie 1995 în Washington D.C., p. 4; David E. Sanger: „Dollar Dips as the Peso Falls Again", în numărul din 10 martie 1995 al ziarului *New York Times*, p. D-1.
30. Harvey D. Shapiro: „After NAFTA: Facing the New Global Economy", apărut în numărul din martie 1995 al publicației *Hemispheres*, pp. 74-9.
31. Paul Craig Roberts: „How Clinton Is Bashing the Buck", în numărul din 8 august 1994 al periodicului *Business Week*, p. 14.
32. Paul Craig Roberts: „How Clinton Is Bashing the Buck", în numărul din 8 august 1994 al periodicului *Business Week*, p. 14.
33. Thomas A. Russo: „Let Wall St. Handle Derivatives Rules", în nr. din 15 mai 1994, sec. 3, p. 13.

34. Așa cum apare citat în articolul lui Mathews, p. H-4.
35. Așa cum apare citat în articolul Sylviei Nasar: „Jett's Supervisor at Kidder Breaks Silence", în numărul din 26 iunie 1994 al cotidianului *New York Times*, pp. D-1, D-14.
36. Sylvia Nasar: „Kidder Scandal Tied to Failure of Supervision", în numărul din 5 august 1994 al ziarului *New York Times*, pp. A-1, D-3.
37. Așa cum apare citat în articolul lui Thomas J. Lueck: „Incentives of $31 Million Keep Kidder Peabody in New York", în numărul din 30 octombrie 1993 al cotidianului *New York Times*, pp. 23-24.

Capitolul 16: Canibalismul corporatist

1. William M. Dugger: *Corporate Hegemony* (New York: Greenwood Press, 1989), p. X.
2. Înțelesul expresiei „a crea valoare" este răstălmăcit în mod obișnuit de libertariștii corporatiști pentru a se referi la orice inflare de prețuri sau extracție de profituri. Eu o utilizez numai cu referire la adăugarea profitului la valoarea reală a rezervei mondiale de bunuri, servicii și mijloace de producție.
3. Joel Kurtzman: *The Death of Money* (New York: Simon and Schuster, 1993), p. 164.
4. Date adunate de Donald L. Bartlett și James B. Steele: „America: What Went Wrong? Part 8: The Disappearing Pensions", în numărul din 27 octombrie 1991 al publicației *Philadelphia Inquirer*, p.1-A, așa cum apare citat în „The Hidden Costs of Corporate Takeovers" de Jonathan Greenberg, din vol. *Buying America Back*, editori: Jonathan Greenberg și William Kistler, (Tulsa, Oklahoma: Council Oak Books, 1992), p. 153.
5. Așa cum apare citat în articolul „The Power of the Transnationals", în nr. 4 (iulie/august 1992) al publicației *The Ecologist* 22, p. 159.
6. Ned Daly: „Ravaging the Redwoods: Charles Hurwitz, Michael Milken and the Cost of Greed", în nr. din septembrie 1994 al publicației *Multinational Monitor*, p. 12.
7. John Skow: „Redwoods: The Last Stand", apărut în nr. din 6 iunie 1994 al publicației *Time*, p. 59.
8. *Ibidem*.
9. Daly, p. 13.
10. Așa cum apare citat în articolul lui Susan Faludi: „The Reckoning: Safeway LBO Yealds Vast Profits But Exacts a Heavy Human Toll", apărut în nr. din 16 mai 1990 al publicației *Wall Street Journal*, p. 1-A, și citat la Greenberg, p. 159.
11. Gretchen Morgenson: „The Buyout That Saved Safeway", în nr. din 12 noiembrie 1990 al publicației *Forbes*, p. 88, așa cum apare citat la Greenberg, p. 155.
12. Greenberg, p. 159
13. Date adunate de Donald L. Bartlett și James B. Steele, în „America:

What Went Wrong? Part 3: Shifting Taxes from Them to You", publicat în nr. din 22 octombrie 1991 al publicației *Philadelphia Inquirer*, p. 1-A, așa cum apare citat în cartea lui Greenberg, p. 152.
14. Greenberg, p. 151.
15. Greenberg, p. 159.
16. Pe baza articolului lui Joseph Pereira, „Split Personality", așa cum a fost republicat de nr. din septembrie – octombrie 1993 al publicației „Utne Reader", pp. 63-66, din *Wall Street Journal*.
17. Așa cum apare citat la Pereira, p. 64.
18. Așa cum apare citat în cartea lui Ross Perot și Pat Choate: *Save Your Job, Save Our Country: Why NAFTA Must Be Stopped-Now!*, (New York: Hyperion, 1993), pp. 52-53.
19. Perot și Choate, pp. 52-53.

Capitolul 17: Concurența controlată

1. Bennett Harrison: *Lean and Mean: The Changing Landscape of Corporate Power in the Age of Flexibility*, (New York: Basic Books, 1993), p. 220.
2. „Let the Good Times Roll – and a Few More Heads", în nr. din 31 ianuarie 1994 al periodicului *Business Week*, pp. 28-29.
3. „The Rise and Rise of America's Small Firms", în nr. din 21 ianuarie 1989 al publicației *The Economist*, pp. 73-74, așa cum apare citat la Harrison, p. 13.
4. Vezi Harrison, pp. 9-11.
5. „Let the Good Times Roll", pp. 28-29
6. Harrison, p. 18.
7. Paul Hawken: *The Ecology of Commerce* (New York: Harper Collins, 1993), p. 8.
8. „Executive Pay: The Party Ain't Over Yet", în nr. din 26 aprilie 1993 al periodicului *Business Week*, pp. 52-58.
9. Brian O'Reilly: „The New Deal: What Companies and Employees Owe One Another", în nr. din 13 iunie 1994 al publicației *Fortune*, p. 45.
10. John Naisbitt: *Global Paradox*, (New York: William Morrow, 1994), p. 14.
11. „Learning to Survive in the '90s", în numărul din 10 ianuarie 1994 al periodicului *Business Week*, p. 95.
12. „Channeling Big Stores' Awesome Clout", în nr. din 21 decembrie 1992 al periodicului *Business Week*, p. 98.
13. Donella Meadows: „Wal-Mart Should Come on Our Terms, Not at Our Expense", nr. din 12 iunie 1993 al publicației *Valley News*, p. 26.
14. „Clout! More and More, Retail Giants Rule the Marketplace", în nr. din 21 decembrie 1992 al periodicului *Business Week*, pp. 66-73; „Brawls in Toyland", în același număr al aceleiași publicații, pp. 36-7.
15. „Clout!", p. 73.
16. Se compară datele referitoare la produsul național brut pentru state pe

anul 1991 cu vânzările totale ale celor mai mari corporații ale lumii pe același an. Datele referitoare la PNB sunt preluate din *The Universal Almanac, 1994,* (Kansas City, Mo.: Andrews and McMeel, 1993), și suplimentar din *The Economist, Book of Vital World Statistics*, (New York: Random House, 1990). Datele generale privitoare la vânzări sunt preluate din tabelele din *Hoover's Handbook of World Business 1993*, (Austin, Texas: Reference Press, 1993) pentru cele mai mari 500 de corporații industriale din lume, cele mai mari 50 de servicii publice din lume, cele mai mari 50 companii detailiste din lume și cele mai mari 50 de companii de servicii diversificate din lume. Multe surse indică faptul că numai 40 din cele 100 cele mai mari economii sunt corporații. Această cifră are la bază lista publicației *Fortune* a celor mai mari 100 de corporații „industriale", ceea ce le exclude pe cele neindustriale.

17. Hawken, p. 92.
18. *Ibidem.*
19. „A Survey of Multinationals: Everybody's Favourite Monsters", în suplimentul special din 27 martie 1993 al publicației *The Economist*, p. 6.
20. Cifrele referitoare la active pentru băncile comerciale și companiile financiare sunt preluate din *Hoover's Handbook of World Business*, pp. 68, 72.
21. Una dintre excepții este cartea lui Roger Terry: *Putting the American Dream Back Together*, (San Francisco: Berrett-Koehler, în curs de apariție).
22. Adam Smith: *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei* (1776; Republica Moldova, Chișinău: Universitas, 1992), p. 91.
23. „The Age of Consolidation", în nr. din 14 octombrie 1991 al periodicului *Business Week*, pp. 86-94. „Making the Perfect Connection", în *WordPerfect Report*, vara/toamna anului 1994, p. 2.
24. Aceste estimări sunt preluate din articolul „A Survey of Multinationals", p. 17.
25. A.V. Krebs: *The Corporate Reapers: The Book of Agribusiness* (Washington D.C.: Essential Books, 1992); A. V. Krebs: „America's New 'Centrally Planned' Food Economy" (notă distribuită de Prairie Fire Rural Action, Des Moines, Iowa).
26. Joan Dye Gussow: „A Nutrition Policy... That Leads to a Food Policy... That Leads to an Agricultural Policy", în numărul din vara anului 1993 al revistei *WHY Magazine*, p. 25.
27. Krebs: *The Corporate Reapers*, p. 102.
28. *Ibidem*, pp. 372-82.
29. „The Virtual Corporation", în numărul din 8 februarie 1993 al periodicului *Business Week*, p. 100.
30. *Ibidem.*
31. „The Partners", în numărul din 10 februarie 1992 al periodicului *Business Week*, pp. 102-7.
32. *Ibidem.*

33. „A Survey of Multinationals", p. 14.
34. Vezi numărul din 6 februarie 1993 al publicației *The Economist*, p. 69.

Capitolul 18: Cursa spre abis

1. „What's Wrong?", în nr. din 2 august 1993 al publicației *Business Book*, p. 59.
2. Jeremy Brecher: „Global Village or Global Pillage?" în nr. din 6 decembrie 1993 al publicației *The Nation*, pp. 685-88.
3. Laurie Udesky: „Sweatshops behind the Labels: The «Social Responsibility» Gap", în nr. din 16 mai 1994 al publicației *The Nation*, pp. 666-8.
4. Depoziția domnișoarei Diaz în cadrul unei audieri în fața Subcomitetului pentru Relații de Gestiune a Muncii, Comitetului Învățământului și Muncii, Camerei Reprezentanților, care a avut loc la Wilkes-Barre, Pa., la data de 7 iunie 1994, așa cum este citată într-un anunț publicitar al Sindicatului Lucrătoarelor Textiliste, apărut în nr. din 19 iunie 1994 al cotidianului *New York Times*, p. A-23.
5. Bill Keller: „The Revolution Won, Workers are Still Unhappy", în nr. din 23 iulie 1994 al ziarului *New York Times*, p. 2.
6. Bill Keller: „In Mandela's South Africa, Foreign Investors Are Few", în nr. din 3 august 1994 al cotidianului *New York Times*, p. A-1.
7. „Damping Labor's Fires", în nr. din 1 august 1994 al periodicului *Business Week*, pp. 40-1.
8. *Ibidem.*
9. „The Wild, Wild East", în nr. din 28 decembrie 1992 al periodicului *Business Week*, pp. 50-1.
10. Robert A. Senser: „Outlawing the Crime of Child Slavery", în publicația *Freedom Review*, nr. pe noiembrie-decembrie 1993, pp. 29-35.
11. *Ibidem.*
12. *Ibidem.*
13. Udesky, pp. 665-68.
14. Robert Levering și Milton Moskowitz: *The 100 Best Companies to Work for in America*, ediție revizuită, (New York: Penguin Books, 1994), p. 500.
15. „Managing by Values: Is Levi Strauss' Approach Visionary–or Flaky?", în nr. din 1 august 1994 al periodicului *Business Week*, pp. 46-52.
16. Levering și Moskowitz, pp. 501-2.
17. „Slash and Earn on the Continent", în nr. din 2 mai 1994 al săptămânalului *Business Week*, pp. 45-6.
18. „Europe's Economic Agony", în nr. din 15 februarie 1993 al săptămânalului *Business Week*, p. 49.
19. „Rage in the Streets", în nr. din 11 aprilie 1994 al săptămânalului *Business Week*, p. 46.
20. „Dolefuf", în nr. din 9 octombrie 1993 al săptămânalului *The Economist*, p. 17.

21. *Ibidem.*
22. *Ibidem.*
23. „Europe's Economic Agony", pp. 48-9.
24. „Land of the Rising Jobless", în nr. din 11 ianuarie 1993 al săptămânalului *Business Week*, p. 47.
25. Michael H. Armacost: „Japan Goes to Business School, în nr. din 28 iulie 1994 al cotidianului *New York Times*, p. A-23.
26. „A Bargain Basement Called Japan", în nr. din 27 iunie 1994 al periodicului *Business Week*, p. 42.
27. David Sanger: „New Japan Access for Wall Street", în nr. din 11 ianuarie 1993 al cotidianului *New York Times*, pp. A-1, D-5.
28. „Wal-Mart Jitters Reach Canada's Stores", în nr. din 31 ianuarie 1994 al săptămânalului *Business Week*, p. 38.
29. „Invasion of the Retail Snatchers", în nr. din 9 mai 1994 al săptămânalului *Business Week*, p. 72.
30. „NAFTA: A Green Light for Red Tape", în nr. din 25 iulie 1994 al săptămânalului *Business Week*, p. 48.

Capitolul 19: Sfârşitul ineficienţei

1. Jeremy Rifkin: *The End of Work*, (New York: G.P. Puttnam's Sons, 1995), p. XIV.
2. Richard Douthwaite: *The Growth Illusion*, (Tulsa, Oklahoma: Council Oak Publishing, 1993), p. 24.
3. William M. Dugger: *Corporate Hegemony*, (New York: Greenwood Press, 1989), p. 13.
4. Brian O'Reilly: „The New Deal: What Companies and Employees Owe One Another", nr. din 13 iunie 1994 al publicaţiei *Fortune*, p. 50.
5. John Burgess: „Debate on Executive Pay Moves across the Atlantic", în nr. din 24 octombrie 1991 al cotidianului *International Herald Tribune*, Secţiunea Business/Finance, p. 1.
6. Derek Bok: *The Cost of Talent: How Executives and Professionals Are Paid and How It Affects America*, (New York: Free Press, 1993), pp. 108-14.
7. Lee Smith: „Burned-Out Bosses", în nr. din 25 iulie 1994 al publicaţiei *Fortune*, pp. 44-6.
8. *Ibidem.*
9. Sarah Lyall: „Publishing Chief Is Out at Viacom", în nr. din 15 iunie 1994 al cotidianului *New York Times*, pp. D-1, D-16.
10. Alison Leigh Cowan şi John Holusha: „Eastman Kodak Chief Is Ousted by Directors", nr. din 7 august 1993 al ziarului *New York Times*, p. 49.
11. „Getting Rid of the Boss", nr. din 6 februarie 1993 al publicaţiei *The Economist*, p. 13.
12. „The Contingency Work Force", în nr. din 24 ianuarie 1994 al publicaţiei *Fortune*, p. 31.

13. „Planning a Career in a World Without Managers", în nr. din 20 martie 1995, pp. 72-80.
14. Jaclyn Fierman: „The Perilous New World of Fair Pay", în nr. din 13 iunie 1994 al publicației *Fortune*, p. 64.
15. Lawrence Mishel și Jared Bernstein: *The State of Working America 1992-93*, (Washington, D.C.: M.E. Sharpe, 1993), pp. 131-34.
16. Jason De Parle: „Sharp Increase along the Borders of Poverty", în nr. din 31 martie 1994 al cotidianului *New York Times*, p. A-1.
17. Așa cum a fost rezumat în „Lifestyles of the Poor and Working", nr. din martie/aprilie 1993 al publicației *Utne Reader*, pp. 19-20.
18. „Downward Mobility", în nr. din 23 martie 1992, al săptămânalului *Business Week*, pp. 57-8.
19. „Bellboys with B.A.", în nr. din 22 noiembrie 1993 al publicației *Time*, p. 36.
20. George J. Church: „Jobs in an Age of Insecurity", nr. din 22 noiembrie 1993 al publicației *Time*, p. 36.
21. „Lifestyles of the Poor and Working", în nr. pe martie/aprilie 1993 al publicației *Utne Reader*, pp. 19-20.
22. Povestea soților Miller este relatată de Dirk Johnson în articolul său, „Family Struggles to Make Do after Fall from Middle Class", publicat în nr. din 11 martie 1994 al cotidianului *New York Times*, pp. A-1, A-14.

Capitolul 20: Oameni fără loc

1. Așa cum apare citat în articolul „Development as Enclosure: The Establishment of a Global Economy", în nr. 4 (1992) al publicației *The Ecologist* 22, pp. 131-47.
2. Citatele sunt luate din articolul Helenei Norberg-Hodge: „The Psychological Road to 'Development'", publicat în nr. 62, din data de 8 octombrie 1993, al publicației *PCD Forum Column*. O relatare mai detaliată se poate găsi în cartea ei *Ancient Futures: Learning from Ladakh*, (San Francisco: Sierra Club Books, 1991). Un excelent documentar video despre viața din Ladakh înainte și după modernizare se află în vânzare la International Society for Ecology and Culture (ISEC), Adresa: 12 Victoria Square, Clifton, Bristol BS8 4ES, UK; sau P.O. Box 9475, Berkeley, CA 94709, USA.
3. Pentru o relatare mai amănunțită a procesului de îngrădire a terenurilor, vezi ediția specială a publicației *The Ecologist* 22, nr. 4 (iulie/august 1992), p. 134.
4. „Development as Enclosure: The Establishment of a Global Economy", în nr. 4 al publicației *The Ecologist* 22, (iulie/august 1992), p. 134.
5. „Development as Enclosure", p. 135.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, pp. 135, 137.
8. Pentru o relatare pe deplin documentată a intervențiilor americane clandestine de ordin politic și militar în întreaga regiune a Sudului,

vezi Jonathan Kwitny: *Endless Enemies: The Making of an Unfriendly World*, (New York: Congdon & Weed, 1984).

9. Robert D. Kaplan: „The Coming Anarchy", nr. din februarie 1994 al revistei *Atlantic Monthly*, p. 46.
10. Kaplan, p. 48.
11. Martin van Creveld: *The Transformation of War*, așa cum apare citat la Kaplan, p. 74.
12. Înaltul Comisar ONU pentru Refugiați: *The State of the World Refugees*, (New York: Penguin Books, 1993).
13. „Two Million Refugees", în nr. din 20 iulie 1994 al cotidianului *New York Times*, p. A-18.
14. Înaltul Comisar ONU pentru Refugiați, Prefață, p. III.
15. Kaplan, p. 72.

Capitolul 21: Revoluția ecologică

1. Willis Harman: *Global Mind Change: The Promise of the Last Years of the Twentieth Century*, (Indianapolis, Indiana: Knowledge Systems, 1988).
2. Wangari Maathai: „All We Need Is Will", în vol. *Can the Environment Be Saved Without a Radical New Approach to World Development?*, (Geneva: CONGO Planning Committee for UNCED, 1992), p. 27.
3. Mary E. Clark: „The Backward Ones", în nr. 51, din data de 25 iunie 1993 al publicației *PCD Forum Column*.
4. Următoarea discuție se inspiră din cartea lui Harman, pp. 34-35, cea a lui Duane Elgin, *Awakening Earth: Exploring the Evolution of Human Culture and Consciousness*, (New York: William Morrow, 1993), pp. 15-16, și convorbirile personale cu William Ellis.
5. Edward McNall Burns: *Western Civilizations: Their History and Their Culture*, ediția a cincea, (New York: W.W. Norton, 1958), p. 520.
6. Harman, p. 12.
7. Burns, p. 521.
8. Jacob Needleman: *Money and the Meaning of Life*, (New York: Doubleday, 1991), pp. 40-42.
9. Joe Dominguez și Vicki Robin: *Your Money or Your Life: Transforming Your Relationships with Money and Achieving Financial Independence*, (New York: Viking, 1992), p. 54.
10. *Ibidem*.
11. Fritjof Capra: *The Tao of Physics*, (New York: Bantam Books, 1976), de același autor: *The Turning Point: Science, Society, and the Rising Culture*, (New York: Simon and Schuster, 1982), și Harman: *Global Mind Change*, se ocupă în mod special de aceste implicații pentru societate.
12. Această teză este dezvoltată în cartea lui George T. Lock Land, *Grow or Die: The Unifying Principle of Transformation*, (New York: Dell, 1973).

13. Arnold Toynbee: *A Study of History*, rezumatul volumelor 1-6 de D.D. Somerwell, (New York: Oxford University Press, 1947), p. 555.
14. Herman Daly: „Toward Some Operational Principles of Sustainable Development", în *Ecological Economics* 2 (1990), p. 1-6.
15. Această schemă e inspirată din cartea lui James Robertson, *Future Wealth: A New Economics for the 21st Century*, (London: Cassell Publishers Limited, 1989).

Capitolul 22: Bunul trai

1. Eknath Easwaran: *The Compassionate Universe: The Power of the Individual to Heal the Environment*, (Tomales, California: Nilgiri Press, 1989), pp. 73-4.
2. Mary E. Clark: „The Backward Ones", în nr. 51 din 25 iunie 1993 al publicației *PCDForum Column*.
3. Robert D. Putnam: „The Prosperous Community: Social Capital and Public Affairs", în *The American Prospect* 13 (primăvara anului 1993), p. 2.
4. *Ibidem*.
5. Alan Durning: *How Much Is Enough: The Consumer Society and the Future of the Earth*, (New York: W.W. Norton, 1992). Termenii lui Durning pentru cele trei clase socio-ecologice sunt „consumatorii", „cei cu venituri medii" și „săracii".
6. Michael Renner: „Assessing the Military's War on the Environment", în vol. *State of the World 1991* de Lester R. Brown și alții, (New York: W.W. Norton, 1991), p. 139.
7. David Engwicht: *Reclaiming Our Cities and Towns*, (Philadelphia: New Society Publishers, 1993), p. 17.
8. *Ibidem*, pp. 48-51.
9. *Ibidem*, p. 45.
10. William E. Rees și Mark Roseland: „From Urban Sprawl to Sustainable Human Communities", în nr. 54 din 25 iunie 1993 al publicației *PCDForum Column*.
11. Statisticile sunt prezentate în „Reinventing Transport" de Marcia D. Lowe în vol. *State of the World 1994* de Lester R. Brown și alții, (New York: W.W.Norton, 1994), pp. 82-4, fiind preluate dintr-un studiu efectuat de Comisia Federală a Autostrăzilor din Statele Unite. Pentru o discuție mai detaliată, vezi cartea lui Engwicht, pp. 138-44.
12. *Social Innovations: A compendium*, editori: Nicholas Albery, Matthew Mezey și Peter Ratcliffe, (Londra: Institute for Social Innovations), pp. 92-3.
13. Robyn Williams, prefață la volumul *Reclaiming Our Cities and Towns*, de Engwicht.
14. Utilizarea acestor concepte cu referire la satele din India este dezvoltată în detaliu în *Towards Green Villages: A Strategy for Environmentally Sound and Participatory Rural Development* de Anil Agarwal și

Sunita Narain, (New Delhi: Centre for Science & Environment, 1989).

15. Alain Thein Durning și Ed Ayres: „The Story of a Newspaper", în nr. pe noiembrie/decembrie 1994 al publicației *World Watch*, pp. 30-2.
16. Lester R. Brown, Christopher Flavin și Sandra Postel: *Saving the Planet: How to Shape an Environmentally Sustainable Economy*, (New York: W.W. Norton, 1991), p. 65.
17. *Ibidem*.
18. *Ibidem*, p. 68.
19. *Ibidem*, p. 70.
20. *Webster's New World Dictionary*, 2nd college ed. (New York: Simon and Schuster, 1980). s.v. „job".
21. *Ibidem*, s.v. „livelihood".
22. Datele estimative privitoare la forțele armate și muncitorii din domeniul apărării sunt preluate din UNDP: *Human Development Report 1994*, (New York: Oxford University Press, 1994), pp. 47, 60.

Capitolul 23: O societate civilă trezită la realitate

1. „20 Questions", nr. pe ianuarie-februarie 1995 al publicației *Utne Reader*, p. 79.
2. Gustavo Esteva: *Proceso*, din 14 februarie 1994, așa cum apare citat în articolul „Chiapas and the Americas", în nr. din 28 martie 1994 al publicației *The Nation*, la p. 404; Neil Harvey: *Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campesino Radicalism, and the Limits to Salinismo*, în Transformation of Rural Mexico Series no. 5, (San Diego, California: Ejido Reform Research Project, Center for U.S.-Mexican Studies, University of California, 1994), p. 1.
3. „Goldman Environmental Prize: The First Five Years", (San Francisco: Goldman Environmental Foundation, f.a.), p. 34.
4. Pe baza discuției personale avute cu Willis W. Harman, în data de 9 septembrie 1993.
5. Pot să menționez aici numai câteva din multitudinea de exemple. Cazurile citate aici sunt preluate din surse cum ar fi cartea lui Paul Ekins, *A New World Order: Grassroots Movements for Global Change*, (London: Routledge, 1992); *Goldman Environmental Prize: The First Five Years*, (San Francisco: Goldman Environmental Foundation, 1994); lista nominalizaților din „We the Peoples: 50 Communities Awards" publicație sponsorizată de organizația Friends of the United Nations, (adresă:) 1151 Wellington Crescent, Winnipeg R3N 0A1, Canada, fax: (1-204) 487-0149; Robin Broad și John Cavanagh, *Plundering Paradise: The Struggle for the Environment in the Philippines*, (Berkeley, California: University of California Press, 1993); și Julie Fisher, *The Road from Rio: Sustainable Development and the Nongovernmental Movement in the Third World* (Westport, Connecticut: Praeger, 1993). Fiecare număr al publicației *The*

Ecologist are un centru de propagare excelent în acțiunile prezente de protest din întreaga lume. Înscrierile se pot face la RED Computing, pe adresa: 29A High Street, New Malden, Surrey, KT3 4BY, United Kingdom; fax: (44-81) 942-9385. „Social Movements and the Redefinition of Democracy" de Smitu Kothari, apărut în volumul *India Briefing*, editor: Philipp Oldenberg, (Boulder, Colorado: Westview Press, 1993), oferă o analiză a mișcărilor sociale din India, la pp. 131-62; și tot Smitu Kothari: „Incompatibility of Sustainability and Development: In Search of Social Justice", în nr. pe iulie-septembrie 1993 al publicației *Journal of Public Administration*, pp. 312-30.

6. Thomas H. Greco Jr.: *New Money for Healthy Communities*, (Tucson, Arizona: Thomas H. Greco Jr., 1994); Edgar Cahn și Jonathan Rowe: *Time Dollars*, (Emmaus, Pa.: Rodale Press, 1992).
7. Toate acestea precum și alte cracteristici ale rețelelor sunt discutate în cartea Jessicăi Lipnack și a lui Jeffrey Stamps, *Networking: People Connecting with People, Linking Ideas and Resources*, (Garden City, New York: Doubleday, 1982), pp. 222-28.
8. Pentru o enumerare mai detaliată a resurselor mișcării pentru o agricultură viabilă în Statele Unite, vezi nr. din vara anului 1993 al revistei *WHY Magazine*, pp. 24-5.
9. Peter Rachleff: „Seeds of a Labor Resurgency", în nr. din 21 februarie 1994 al revistei *The Nation*, pp. 226-9.
10. James L. Tyson: „Young Blacks Get Helping Hand from Chicago Marchers", în nr. din 13 mai 1994 al publicației *Christian Science Monitor*, p. 1.
11. „Hungry", în nr. din 10 iulie 1993 al publicației *The Economist*.
12. Informații mai detaliate privind Citizenship Action against Misery and for Life puteți obține de la IBASE, la adresa: rua Vicente de Souza, 29-Botafogo, 22251 Rio de Janeiro/RJ, Brazilia; fax: (55-21) 286-0541.
13. Michael H. Shuman și Hall Harvey: *Security without War: A Post-Cold War Foreign Policy*, (Boulder, Colorado: Westview Press, 1993), pp. 90-2; Gloria Duffy: „Transformation in the USSR - The Role of Track-Two Diplomacy", în nr. din primăvara anului 1993 al publicației *Surviving Together*, pp. 3-5; David Ignatius: „Innocence Abroad: The New World of Spyless Coups", în nr. din 22 decembrie 1991 al cotidianului *Washington Post*, vezi Secțiunea Puncte de Vedere.
14. Rachleff, pp. 226-9.
15. Alte detalii privitoare la aceste rețele se pot obține de la IOCU, P.O. Box 1045, 10830 Penang, Malaysia; fax: (60-4) 366-506.
16. Jeremy Brecher, John Brown Childs și Jill Carter: *Global Visions: Beyond the New World Order*, (Boston: South End Press, 1993).
17. Noeleen Heyzer: „Women's Development Agenda for the 21st Century: Unifem as a Vehicle of Change for Sustainable Livelihoods and Women's Empowerment" (adresată de directorul Fondului ONU de Dezvoltare pentru Femei, celui de-al treilea Comitet al Adunării Generale a ONU, în decembrie 1994).

18. Aceste exemple sunt inspirate dintr-o prezentare făcută de Paul Hawken la The Learning Center din New York City.

Capitolul 24: Programul schimbării

1. Herman E. Daly și John Cobb Jr.: *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, (Boston: Beacon Press, 1989), p. 174
2. Așa cum apare citat în cartea lui Daly și Cobb, la p. 209.
3. Paul Hawken: *The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability*, (New York: Harper Business, 1993), p. 108.
4. *Ibidem*, p. 120.
5. Russell Baker: „The Big Hog Wallow", în nr. de la 1 noiembrie 1994 al cotidianului *New York Times*, p. A 27.
6. Bishan Singh: „A Social Economy: The Emerging Scenario for Change", în volumul *Civil Society and Sustainable Livelihoods Workshop Report*, editor: Tina Liamzon, (Roma: Society for International Development, 1994), pp. 29-37.
7. Gar Alperovitz: „Ameristroika is the Answer", în nr. din 13 decembrie 1992 al cotidianului *Washington Post*, p. C1.
8. Pentru un bilanț și o evaluare parțială a acestei experiențe, vezi cartea lui Jeff Shavelson, *A Third Way: A Sourcebook: Innovations in Community-Owned Enterprise*, (Washington, D.C.: National Center for Economic Alternatives, 1990).
9. Vezi Richard J. Barnet și John Cavanagh: *Global Dreams*, (New York: Simon and Schuster, 1994), p. 416.
10. Herman E. Daly și John B. Cobb Jr.: *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, a doua ediție, (Boston: Beacon Press, 1994), pp. 414-35.
11. Vezi Barnet și Cavanagh, pp. 415-6.
12. Hawken, p. 163.
13. James Robertson: *Benefits and Taxes: A Radical Strategy*, (Londra: New Economics Foundation, martie 1994), pp. 12-17. Daly și Cobb propun o variantă a venitului garantat, impozitul gradat pe venitul pozitiv, în cartea lor *For the Common Good* (1989), pp. 315-23. Aceste două surse discută teoria unor asemenea propuneri și sprijinul de care s-au bucurat de la întregul spectru politic.
14. Pentru informații mai detaliate contactați-l pe Sixto K. Roxas, președintele organizației SKR Managers and Advisors, Inc., pe adresa: str. Hillside Loop nr. 59, Blueridge A, Quezon City, Filipine; fax: (63-2) 722-5547. Vezi de asemenea Sixto K. Roxas: „Strategies for Community Economic and Social Transformation", în volumul editat de Liamzon, pp. 41-47.
15. Vezi Patricia Adams: *Odious Debts: Loose Lending, Corruption and the Third World's Environmental Legacy*, (Londra: Earthscan, 1991).

16. James Tobin: „A Tax on International Currency Transactions", în UNDP: *Human Development Report 1994*, (New York: Oxford University Press, 1994), p. 70.
17. Vezi Tim Land și Colin Hines: *The New Protectionism: Protecting the Future against Free Trade*, (New York: New Press, 1993), p. 127, pentru o discuție cu privire la abordările pozitive ale protecționismului.

Epilog: O opțiune pentru viață

1. „20 Questions", în nr. din ianuarie-februarie 1995 al publicației *Utne Reader*, p. 79.
2. *Ibidem*, p. 81.
3. Thomas Berry: *The Dream of the Earth*, (San Francisco: Sierra Club Books, 1988).
4. Duane Elgin: *Awakening Earth: Exploring the Evolution of Human Culture and Consciousness*, (New York: William Morrow, 1993), p. 18.
5. *Ibidem*, p. 312.